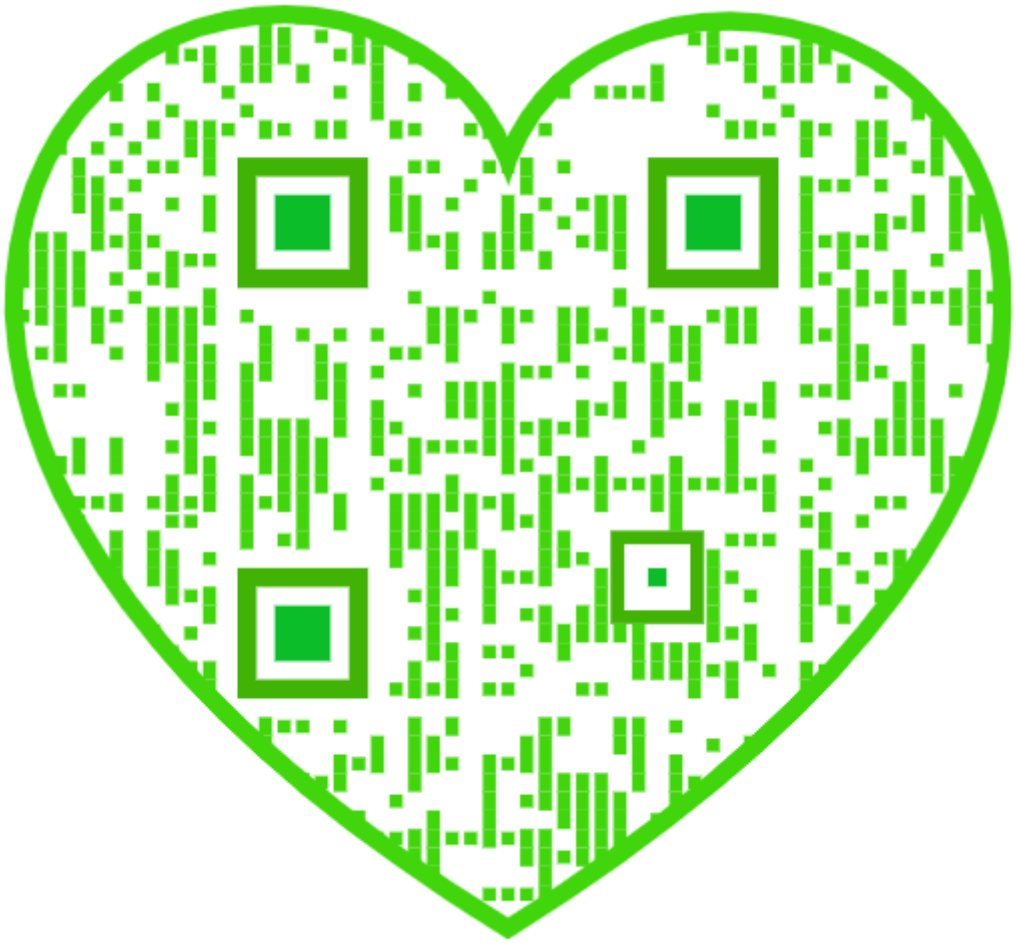

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

Gedrukt bij J. J. GROEN, te Leiden.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

DRIE EN ZEVENTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — ZEVENDE DEEL.

1878.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Een psalm des tijds 1

Was de Hoogepriester van het Oude Verbond onfeilbaar?
H. J. J. PRENGER 15

Het Atomisme in de oudheid en in onze eeuw.
N. J. SCHWARTZ 36

Boëtius. III. (Vervolg en slot van Dl. LXXII, blz. 356 vv.)
P. F. Th. VAN HOOGSTRATEN . 65

De Parijsche dagbladpers tijdens het beleg en de Commune. (4 September 1870—28 Mei 1871.)
B. H. KLÖNNE 89

Pius IX.
J. DE BRUIJN 134

De universiteit van Bonn bij hare oprichting.
P. A. DE BRUIJN . . . 145

Instructie van den H. Stoel over de openbare lagere scholen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. 172

Breve van Paus Pius IX z. g. over de Broederschap van den Levenden Rozenkrans 178

De eerbied voor het Katholieke kerkgebouw.
E. GEERDINK 193

Duitschlands verval. I. 217
II. 285
J. E. H. MENTEN.

Bladz.

De socialistische wereldbeschouwing.
C. L. RIJP 232

De Kardinaal Joachim Pecci en de H. Thomas van Aquine 257

Dionysius de Areopagiet. I. 261
II. 348
N. J. SCHWARTZ.

Eenige beschouwingen over het Onderwijs.
C. L. RIJP 301

Encycliek van Zijne Heiligheid Paus Leo XIII . 321
Latijnsche tekst 325
Vertaling 335

Ter nagedachtenis van Fernan Caballero.
H. J. J. PRENGER . . . 366

VERSCHEIDENHEDEN.

Das Leben unsers lieben Herrn und Heilandes Jesus Christus und seiner jungfräulichen Mutter Maria
H. J. J. P. 55

De vrije gemeente der toekomst 61

St.-Vincentius-Almanak voor 1878 130

„Vernietigde" nationale namen 131

Het inwendig gebed.
V. D. H. 182

Opleiding van jongeliugen tot orthodoxe predikanten 188

Pius-Almanak.
H. J. J. P. 191

W. Molitor, Vragen van den dag.
J. D. B. 246

Het goede werk van het H. Huisgezin in het H. Land.
H. J. J. P. 251

Verboden boeken 256

Bladz.

Vruchten van Heiligheid 316
Lessen en raadgevingen voor kinderen over het godvruchtig leven.
H. J. J. P. 377
Godvruchtige oefeningen ter eere van den H. Bonifacius 380
De Nederlandsche Hervormde Kerk in Amerika en Afrika 381
Verboden boeken 383

SPROKKELINGEN.

Theologische School te Kampen 63
De Gustaaf-Adolf-Vereeniging in 1876 . . . 64
De Katholieke universiteit van Leuven . . . 319
Het Doopsel bij de Afgescheidenen 383

DRUKFEIL.

Bladz. 13 r. 5 v. o. is dit vers uitgevallen:

Dient den Heer met vrees, en juicht voor Hem (huldigt Hem) met beving.

EEN PSALM DES TIJDS.

Wel moeten er hooge waarheden liggen in den profetischen zang, die van eeuw tot eeuw zoo dikwerf op het maatschappelijke leven werd toegepast, en nog bijzonder van toepassing is, wanneer de groote strijd tusschen Christus en Belial zich verheft, en eene magt en omvang heeft als in onze dagen. Elk vers van die zich altijd vervullende voorspelling stelt ons met het verledene ook het tegenwoordige zoo bepaald voor den geest, alsof het uitdrukkelijk op deze tijden zag.

Weder is er openlijk en vereenigd geweld tegen Christus en zijne Kerk; niet minder worden er allerwegen geheime aanslagen tegen beiden gesmeed. Weder spannen regeerders en volken tegen Gods Gezalfde te zamen; nieuw-heidensche en Joodsche krachten scharen zich tegen Hem eendragtig bijeen. Hoogmoed, wellust, hebzucht toonen zich ook nu de aloude vijanden van zijn rijk. Niettemin Christus verwint en Christus regeert.

De Christus als teeken van tegenspraak, maar ook de Christus die overwint, stond bij die grootsche schildering voor het oog van den Koning en Profeet, die zelf eene levende en persoonlijke afbeelding was van den strijd en de zegepraal van des Heeren Gezalfde bij uitnemendheid.

Zoo willen wij, ter verhooging van ons vertrouwen, Davids tweeden psalm lezen, maar in een licht gesteld, hetwelk wij meerendeels aan anderen danken [1]).

De uitbreiding van het rijk Gods door den H. Geest en de erkenning van Christus' goddelijk gezag over de harten der menschen (Ps. CIX) geschieden niet zonder de magtigste tegenspraak. Gelijk de prediking des geloofs over de geheele aarde moest uitgaan en weerklinken tot de uiteinden der wereld (Ps. XVIII), zoo zouden er dadelijk en voortdurend vijandige magten oprijzen, om de verkondiging des heils nu eens meer openlijk dan meer in het geheim tegen te werken. Doch te vergeefs! Aan het rijk van den Messias zijn onverdelgbare, alverwinnende krachten gegeven, die door den tegenstand slechts te eer en te magtiger worden opgewekt, zoodat alle aanslag tegen Hem eene ijdele dwaasheid is en uitloopt op de beschaming en verdelging zijner vijanden. We staan op eens te midden van den hevigen strijd:

Waarom woedden de heidenen, en smeedden de volken ijdelheden?

De profeet ziet in den geest geheel de wereld in eene vreeselijke gisting en beweging tegen den Gezalfde en zijn rijk; want zij wil zich niet bereidvaardig aan dien nieuwen koning onderwerpen. Naauw treedt Hij op, en verkondigt Hij zijne wet en verlangt huldiging, of er is algemeen verzet. Als bruischende wateren, door den storm gegeeseld, zoo hoort de ziener het in de verte

---

1) Vooral aan de uitvoerige verklaringen van Schegg, Wolter en de kortere van Bellenger, Rohling, Beelen en anderen. We volgen enkel onze Vulgaat en naar den zin, die voor ons de voorkeur verdiende.

woelen. Er is openlijke en geheime en wijd verbreide tegenstand. Dat zoo ondankbaar verzet doet hem ernstig en verbaasd spreken: wat woeden toch de volken tegen een koning, wiens rijk niet van deze wereld is (Jo. XVIII, 36); tegen een Heer, die niet anders dan in zijn eigendom komt (Jo. I, 11); tegen een gebieder, die zegt: „Mijn juk is zoet en mijn last is ligt" (Mt. XI, 30); En weder: „Komt tot Mij, gij allen die vermoeid en beladen zijt, en Ik zal u verkwikken" (Mt. XI, 28).

Maar verbaasd ook staat de profeet, wijl hij immers al het ijdele en vergeefsche van alle menschelijke pogingen tegen de goddelijke raadsbesluiten zoo wel kent. Toen de apostelen vrijmoedig van den Messias verkondigden, dat er in geen ander heil is te vinden, en er geen naam onder den hemel gegeven is, waarin men kan zalig worden, dan de naam van Jesus, toen bedreigde hen de Hooge Raad der Joden en verbood hun, verder nog in den naam van Jesus te leeren en te spreken. Maar Petrus en Joannes antwoordden hun en zeiden: Oordeelt zelven, of het voor God regt is, aan u meer te gehoorzamen dan aan God? Wij kunnen niet anders dan zeggen wat wij gezien en gehoord hebben. En teruggekeerd tot de hunnen, verhaalden zij wat er geschied was. En deze verhieven eenparig hunne stemmen tot God en baden: Gij, Heer, die door den mond van onzen vader David, uwen dienstknecht, gezegd hebt: Waarom woedden de heidenen, en smeedden de volken ijdelheden? Opgestaan zijn de koningen der aarde en zamengekomen de vorsten tegen den Heer en tegen zijnen Gezalfde...: in waarheid zijn in deze stad Herodes en Pilatus met heidenen

en volken zamengekomen tegen uwen heiligen Zoon Jesus, dien Gij gezalfd hebt... Zie nu, Heer op hunne bedreigingen, en geef aan uwe dienaren, uw woord met alle vrijmoedigheid te spreken. En geschokt werd die plaats, en zij werden vervuld van den Heiligen Geest, en spraken het woord Gods met vrijmoedigheid. (Akt. IV.) Hoe ijdel was het dus, wat de Hooge Raad beraamd en gesmeed had! En toch was het geheel eene zamenspanning van Opperpriesters, Schriftgeleerden en Ouderlingen, alzoo van de aanzienlijksten onder de Joden in waardigheid, wetenschap en ouderdom.

Doch de waarheid van het profetiesch gezigt bevestigde zich niet enkel dien eenen keer, maar werd aanhoudend betuigd; en toch het verzet duurde met afwisselende onstuimigheid voort van het oogenblik af dat Caiphas sprak: „Het is beter, dat één mensch voor het volk sterve, dan dat het gansche volk omkome" (Jo. XI, 50), tot op den dag van heden toe. Was dan die uitspraak, waarmede hij eene ligt te ontvlammen schaar opzette, niet eene voorspelling, en tevens eene bevestiging van de woorden: zij beraamden ijdelheden? Want inderdaad ijdel en vergeefsch was voor hun plan de dood van Hem, die den derden dag weder verrees; vergeefsch de dood van den eersten bloedgetuige, waarop de bekeering van een Paulus volgde; vergeefsch de dood van millioenen martelaren, daar hun bloed het vruchtbare zaad was van tallooze geloovigen. Doch van waar dan toch dat vreeselijke schouwspel, dat zelfs eene achttienhonderd-jarige ondervinding de volken nog niet kan leeren? Helaas! zegt de wijze man, „hunne boosheid heeft hen verblind, en zij hebben de geheimen van

God niet verstaan!" (Sap. II, 21 v.) Bij dat ondankbare, uitzinnige en vergeefsche woelen en bestrijden, riep dan de profeet in verbazing uit:

Waarom woedden de heidenen, en smeedden de volken ijdelheden?

Het is nu, alsof hem die onstuimige beweging al duidelijker voor de oogen rijst en allengs uit de verte nadert. Reeds onderscheidt hij de koningen en vorsten dier oproerige menigte, en hoe zij zich met overleg en eenparig ten aanval scharen:

Opgestaan zijn de koningen der aarde en zamengekomen de vorsten tegen den Heer en zijnen Gezalfde!

De menschgeworden Heer ging onder de zijnen al weldoende rond, en bragt hun de woorden des eeuwigen levens. Toen de Fariseën en priesters zagen, dat al het volk Hem vol geestdrift volgde, kwamen zij te zamen tegen Hem en besloten zijnen dood. (Jo. XI, XII.)

De apostel Paulus predikte met veel vrucht het evangelie te Ephese; toen nu de zilversmid Demetrius zag, dat zijn middel van gewin gevaar liep, riep hij zijne kunstgenooten, wier belang hij er in betrok, tegen den apostel bijeen, en zij hitsten het volk op en schreeuwden: „Groot is de Diana der Ephesiërs!" (Akt. XIX.)

De stadhouder Felix hoorde niet ongaarne den welsprekenden en bezielden verkondiger van het evangelie, den H. Paulus; maar toen hij over de geregtigheid, de kuischheid en het toekomstig oordeel handelde, beefde

hij en antwoordde: „Voor ditmaal ga!" (Akt. XXIV, 25.)

Men zou zich om dien Messias en de verkondigers van zijn woord al zeer weinig bekommerd hebben, en nog minder zouden de koningen tegen hen opgestaan zijn, indien zij in den geest der wereld of enkel als wijsgeeren gesproken hadden. Maar nu zij onderwerping van het vleesch vorderden; nu zij tegen de trotschheid der Fariseën van alle tijden predikten, en tegen de eigenbaat en hebzucht niet enkel van een Demetrius van Ephese, maar van alle klassen van menschen; nu zij tegen de ontucht der grooten, tegen de dwingelandij en teugellooze driften van vorsten en koningen spraken en kuischheid, tucht en onderwerping aan de wet des geloofs en boete predikten, nu rees de booze tegenspraak in aller hart; de krenking der opperregten van het vleesch scheen hun een ondragelijk juk, en in de straten van Jerusalem, in de paleizen van het wereldbeheerschende Rome, in de kringen van het vermaak en in de scholen der wijsgeeren, overal rees tegen Christus en zijne gezanten de eenstemmige kreet:

Laat ons hunne banden vaneenrukken en werpen we hun juk van ons weg!

Wij willen niet, dat deze over ons heersche (Lc. XIX, 14), zoo durfden de Joden spreken.

Wat hebben wij, heet het in onze dagen, eene wet noodig! Wij zijn ons zelven ten wet. Wij kennen geen ander zedelijk beginsel dan onzen wil, geen ander beginsel van kennis dan onze eigen rede. Laat ons de boeijen der openbaring verbreken! Wij kennen geen

koning, geen Gezalfde, wij weten slechts van een mythischen Christus. De menschheid kan zich nimmer, door wie ook, van hare vrijheid laten berooven. Weg met die banden van Encykliek en Syllabus!

Toen Pilatus tot de Joden sprak: „Zie uw koning! uwen koning, zal ik dien kruisigen?" en zij met grimmigheid antwoordden: „Wij hebben geen koning dan den Keizer!" (Jo. XIX, 15), vervulden zij de voorspelling van den profeet en verwierpen het liefdejuk van Christus. Met die smaadtaal: „Wij willen niet, dat deze over ons heersche", en: „Wij hebben geen koning dan den Keizer!" spraken zij reeds, wat het ongeloof gedurig, en thans vooral, met duizend stemmen en daden herhaalt: De Keizer, de Staat is opperheerscher, ook over Christus en zijne Kerk! De Staat is aller God! En toch konden de Joden genoeg weten, dat Christus enkel innerlijk en op geestelijke wijze over hen wilde heerschen. Daartegen echter kwam hun bedorven wil nog meer op dan tegen uiterlijke boeijen.

Bij deze eerste tegenspraak zien wij reeds dadelijk in Herodes, de Opperpriesters en Pilatus de vertegenwoordigers van de menschelijke hoofdondeugden: van den wellust, de hoovaardij en de hebzucht. De tweede tegenspraak vermeldden we hierboven uit de Handelingen der Apostelen; toen verzette zich de Hooge Raad tegen de eerste prediking van den verrezen Christus, en zocht het geloof in zijne eerste ontkieming te verstikken. Eene derde en gewelddadige tegenspraak ontmoeten we in de bloedige en langdurige vervolgingen, door de heidensche wereld het Christendom aangedaan. Eene

vierde in de zamenspanning van allerlei dwaalleer en ketterij tegen den eenen Christus en zijne Kerk. Eene vijfde in den verwoeden strijd van het ongeloof tegen het geloof, waarvan wij nog elken dag getuigen zijn. Eene laatste tegenspraak zal de groote opstand zijn onder de banier van den Antichrist.

Noemde de profeet het woelen en drijven van volken en vorsten reeds ijdel: hier, op hun vermetel spreken over den Heer en zijn Gezalfde: „Laat ons hunne banden vaneenrukken en werpen we hun juk van ons weg!" — hier spreekt hij, vol heilige verontwaardiging, in het diep geloof en besef van Gods onweerstaanbare magt:

Die in de hemelen woont, zal hen belagchen, en de Heer zal hen bespotten!

Zoo ijdel en nietig is al hun pogen tegenover Gods raadsbesluit, dat Hij hen een tijd lang vrijelijk laat begaan, en hun in zijne langmoedigheid nog tijd geeft tot inkeer; maar ook, blijven zij bij hun hardnekkig verzet, Hij heeft dan, menschelijker wijze gesproken, slechts even te lagchen, om hen met al hun bedrijf te niet te doen.

God toonde in de uitbreiding van zijn rijk, dat Hij met allen menschelijken tegenstand lacht en spot, toen Hij het kruis, den Joden eene ergernis en den Heidenen eene dwaasheid (1 Cor. I, 23), over de geheele wereld deed zegevieren, en door onkundige, zwakke menschen alle wijsheid der wijzen en alle sterkte der sterken beschaamde. Maar vreeselijker zal het zijn, als Gods

genadetijd misbruikt wordt en zijne overmoedige tegenstanders niet willen zwichten:

Dan, in zijn toorn zal Hij tot hen spreken, en in zijne verbolgenheid hen ontzetten.

God lachte slechts even met zijne vijanden: de Farizeën en den Hoogen Raad, toen Hij hen voor al het volk beschaamde en hen tegenover de eenvoudige apostelen deed verstommen; maar Hij sprak tot hen in zijn toorn, toen Hij den tempel en Jerusalem voor altijd verwoestte. God lachte slechts even met zijne vijanden: de heidensche keizers en regters, toen Hij de martelaren ongedeerd door vuur en water deed gaan en hunne wonden genas; maar Hij sprak tot hen in zijne verbolgenheid, toen Hij hen door een schrikkelijken dood liet omkomen, en hun onzalig einde, als gedenkteeken zijner wraak, voor alle geslachten deed opteekenen. Lactantius heeft ons Gods strafoordeelen over vroegere kerkvervolgers beschreven naar hetgeen hij zelf beleefde: niet minder zien wij in onzen tijd met eigen oogen wat Gods verbolgenheid werkt tegen dezulken, die zich euvelmoedig aan zijne Kerk en haar Hoofd hebben vergrepen. Nooit toch heeft Hij zich onbetuigd gelaten; en is ook, mogen wij thans wel vragen, is die tegenwoordige radelooze en erbarmelijke toestand van zoovele volken en regeringen niet de spot of de verbolgenheid van God?

Zoo dan staat het goddelijk raadsbesluit, om het rijk van Christus hier op aarde over allen tegenstand te doen zegevieren, en er alle weerstrevende magten aan te onderwerpen, onwrikbaar vast. God heeft het zijnen Gezalfde

toegezworen, en in eeuwigheid zal het Hem niet berouwen: „Ik zal uwe vijanden stellen tot eene voetbank uwer voeten." Die plegtige belofte kan door niets veranderd of verijdeld worden, aldus getuigt de profeet, gelijk in den CIX psalm, ook hier, en wel op de nadrukkelijkste wijze, daar hij nu den Messias zelven laat spreken:

Ik dan, Ik ben door Hem tot koning gesteld over Sion, zijnen heiligen berg, en verkondig zijn raadsbevel.

Aan Mij alzoo, en geen ander, behoort de heerschappij, en Ik ben de verkondiger zijner wet.

De heilige berg Sion, waarop de bovenstad van Jerusalem gebouwd was, strekte reeds te voren ten woonzetel aan Melchisedech, koning van Salem, die in menig opzigt eene afbeelding van Christus was. Koning David bedwong de daar heerschende Jebuseërs, en maakte de burghoogte niet enkel tot koninklijke verblijfplaats, maar ook, door er de Verbondsark over te brengen, tot troon- en woonzetel van den Heer, den eigenlijken, onzigtbaren koning van Israel. Sedert dien tijd was Sion de heilige berg en het middenpunt van het theocratische godsrijk. Niet zonder beteekenis is het, dat Christus op dien berg, in de opperzaal, zijn Koninklijk Liefdemaal instelde; gelijk mede verder van daar, op de aangrenzende hoogten, het tooneel was van zijn liefdedood en verrijzenis, Golgotha en het H. Graf. Dáár dan heeft de Gezalfde zijne opperheerschappij verdiend en verworven! Dáár is de Messias door God tot koning

en profeet of wetgever gesteld. (Is. XLII, 2 vv.) Is zijn koningschap reeds in zijne natuur zelve gegrond, wijl Hij de Zoon van God is: door zijne menschwording, zijn lijden en dood heeft de Zoon de menschheid nog tot zijn bijzonder eigendom verworven: Hij is ook daarom haar Hoofd en haar Heer. Zelf nu verkondigt Hij, vol waardigheid en majesteit, dat verheven raadsbesluit van God:

De Heer sprak tot Mij: Mijn Zoon zijt Gij, heden heb Ik U voortgebragt.
Eisch van Mij, en Ik zal U de volken ten erfdeel geven, en de grenzen der aarde tot uw bezit.
Gij zult ze met een ijzeren schepter regeren, en als pottebakkers-vaatwerk hen verbrijzelen!

Verplettende uitspraak voor al de vijanden van den Christus! Wat vermogen ze tegen eene goddelijke beschikking, wet en magt? Mijn Zoon zijt Gij, niet enkel in den zin van: mijn welbeminde, of uitverkorene, maar wezenlijk en werkelijk de eeuwige Zoon van God; want heden, dat is, in het eeuwig heden, van eeuwigheid zijt Gij als het Woord en, van het oogenblik der menschwording af, ook als Zoon des menschen mijn Zoon, en hebt Gij van Mij de heerschappij en het koningschap. De H. Paulus neemt dit vers, het licht- en brandpunt van onzen psalm, ten bewijs voor de verrijzenis en hemelvaart van Christus, wijl het graf den Zoon van God niet kon weerhouden, en zijne zegepraal over dood en hel Hem het volle konings-erfdeel ontsloot; toen werd Hij gesteld tot erfgenaam van alles. (Hebr. I, 1—5; V, 5; Akt. XIII, 33.) Die vol-

heid van koninklijke magt en opperheerschappij, welke de Zoon van den Vader gevraagd en de Vader Hem gegeven heeft, is ons door den Gezalfde na zijne verrijzenis verkondigd in de verhevene woorden: „Mij is alle magt gegeven in den hemel en op aarde!" (Mt. XXVIII, 18.) Met die magt is Hem een onbeperkt regt over de menschen verleend, over volken en vorsten. Zij zijn, allen en ieder, zijn onvervreemdbaar eigendom; van zijn regterstoel hebben zij geen beroep meer op een ander.

De ijzeren schepter is het beeld eener regering naar onbuigzame wetten. En inderdaad: gelijk de schepter zijner magt onbuigzaam is, want alles moet er zich aan onderwerpen of verbrijzeld worden, zoo is ook de schepter zijner leer; zij laat zich niet buigen, niet verdraaijen, niet plooijen naar den veranderlijken geest des tijds. De ongehoorzamen zal Hij met ijzeren staf teregtwijzen, of het vorsten zijn of onderdanen: bij Hem is geen aanzien van personen. De weerspannigen, hoe magtig, zal Hij als aarden vaatwerk vergruizelen, voor Hem moet alle weerstand zwichten: „Wie op dezen steen valt, die zal verbrijzeld worden; op wien hij valt, dien zal hij verpletten" (Mt. XXI, 44). Men heeft zooveél aan de leer van Christus willen veranderen: wee echter dengenen die zijn woord niet hooren gelijk zijne Kerk het leert. Haar jaagt geen kroon of rijksstaf of heerschappij over millioenen eenige vrees aan; zij laat zich door geen sluipgangen of list verschalken: niets kan hare leer buigen.

Dat verbrijzelen echter heeft nog dezen zin: Christus moest in waarheid met een ijzeren staf over de wereld

heerschen: Hij moest haar van hare zonde overtuigen, haar tot hare redding streng berispen; Hij moest den ouden mensch te niet doen om den nieuwen te vormen. Zijne heerschappij toont zich juist het magtigste door deze genaderijke vermorzeling, daar Hij den overmoed van den geest, het verzet van het hart en het trotsche steunen op menschenmagt derwijze weet te breken. Een Paulus, Augustinus en zooveel andere Heiligen hebben dat geweld der goddelijke liefde ondervonden, en zijn er tot hun eeuwig geluk voor gezwicht. Zoo wordt Hij, die het teeken van tegenspraak is, naar Simeons voorspelling, den weerspannigen ten ondergang en den volgzamen tot opstanding (Lc. II, 34), en is dezelfde onbuigzame rijksstaf ten vrede en heil voor de zijnen, ten verderve voor zijne vijanden.

Onder den indruk van hetgeen de profeet aanschouwde en hoorde, rigt hij nu eene dringende vermaning tot onderwerping aan allen, aan vorsten en volken, aan hen bijzonder die regt spreken op aarde. Daar het dan eene eeuwige wet en Gods geopenbaarde en allerplegtigst betuigde wil is, dat alles aan zijnen Zoon onderworpen zij, laat u dan door ons woord, door de ondervinding, en geheel de geschiedenis onderrigten, en voegt u wijselijk naar de eenmaal door God gestelde orde:

En nu, koningen! hebt verstand, laat u leeren gij die de aarde oordeelt.

Neemt de tucht aan, opdat de Heer niet gram worde, en gij van den regten weg af ten verderve gaat.

Als straks zijn toorn ontbrandt: Zalig allen die op Hem vertrouwen.

In dezen blijmoedigen uitroep, vol verzekerdheid en vertrouwen, is de gansche zegezang als zamengevat en nog eens aangedrongen. Staat de Gezalfde verre boven zijne vijanden, al zijn zij ook nog zoo verheven, koningen, vorsten, regters; al zijn zij ook nog zoo groot in getal, geheele volken en natiën; al zijn zij ook nog zoo magtig, door onderlinge vereeniging van allen te zamen, en al werken zij allen door list in het geheim, door geweld in het openbaar, en al klimt hun eenparige opstand tegen Hem tot de hoogste razernij: Hij lacht met hen, en als aarden vaatwerk zal zijn staf hen verbrijzelen; want, door zijne goddelijke volmagt, is Hij oneindig verre boven hen allen verheven als koning, wetgever en regter: welzalig dan zij, die aan zijne zijde staan, die in Hem gelooven, op Hem hopen en Hem vol liefde huldigen en dienen!

Zoo dan spreken ook wij, bij al hetgeen er thans en openlijk en heimelijk tegen Christus en zijne Kerk gewoed en gesmeed wordt, met verhoogde hoop, gelijk de profeet voor bijna drieduizend jaren:

ZALIG ALLEN DIE OP HEM VERTROUWEN!

Was de Hoogepriester van het Oude Verbond onfeilbaar?

De nimmer verouderende Becanus [1]) betoogt met zijne gewone pittigheid, hoe gegrond de leer der HH. Vaders en der Katholieke Schriftverklaarders is, dat de Synagoge, of de Kerk der Oude Wet, de Kerk der Nieuwe Wet afbeeldde, wel als eene schaduw de werkelijkheid, maar toch getrouw en kennelijk. De Synagoge is gegrondvest en opgebouwd door Moses, den dienaar Gods, zoo de Kerk door Christus, den Zoon van God; was dezelfde Moses de eerste vorst, het eerste zigtbare opperhoofd der Synagoge, zoo ook Christus van de Kerk; gelijk de Synagoge na Moses' dood aan een eenig zigtbaar hoofd gehoorzaamde, zoo ook de Kerk na den dood van Christus; gelijk de Synagoge hare sakramenten, offeranden en andere godsdienstige plegtigheden had, zoo ook zijn ze in de H. Kerk; en ten laatste evenzeer als de Synagoge,

1) Het gunstige oordeel over zijne *Analogia*, onlangs door eene zeer bevoegde hand neêrgeschreven (in de laatstvoorgaande aflev. van dit Tijdschrift), kwam mij eerst ter kennis nadat ik hem in dit opstel ter sprake had gebragt. Die waardering was mij zeer welkom. Moge mijne bewerking op nieuw toonen, dat de harmonie tusschen het Oude en het Nieuwe Testament ruimschoots verdient niet uit het oog te worden verloren.

wat betreft het uitwendige bestuur des volks, zigtbaar was, doch onzigtbaar, wat het inwendige geloof aangaat, zoo mede de Kerk. (*Analogia Veteris ac Novi Testamenti.*)

De Mosaïsche Wet was ook hierin de schaduw der toekomstige, hemelsche, Christelijke Wet. (Vgl. Col. II, 16, 17; Hebr. VIII, 5; X, 1.)

Na dit in 't algemeen opgezette beginsel mogt Becanus met volle regt verscheidene voorname inrigtingen en instellingen der Synagoge in de inrigtingen en instellingen der Christelijke Kerk terugvinden; en evenzeer mogt hij uit de grondlijnen van het geestelijke gebouw der Synagoge de hoofdtrekken van het gebouw der Kerk opmaken. Of mag ik uit de schaduw niet tot de figuur der zaak besluiten?

Op die wijze beschouwde de Hilvarenbeeksche geleerde ook het zigtbaar hoofd der Synagoge, „den oppersten „priester onder zijne broeders, op wiens hoofd de olie „der zalving is uitgestort, en wiens handen door het „priesterschap gewijd zijn, en die gekleed is in de hei„lige gewaden" (Levit. XXI, 10), den Hoogepriester der Oude Wet. Onder de talrijke verpligtingen en voorregten van Aäron en zijne opvolgers telt hij op: het opperste regterambt over de leerstellige geschilpunten; hij laat zien, dat deze verheven regter, door een bijzonderen bijstand des H. Geestes, in de uitspraken, welke hij krachtens zijn ambt deed, niet dwalen kon, met andere woorden, dat hij onfeilbaar was. Ziehier, een der voorname instellingen, welke der Synagoge gegeven waren, zoo voornaam, dat dit onfeilbare regterambt duidelijk tot het wezen der Synagoge zelf behoorde. Deze hoofdtrek, men moet het verwachten, zal ook in de Kerk worden teruggevonden.

Hierom neemt Becanus uit deze stellige verordening Gods voor het Oude Verbond een argument voor de waarheid, dat er evenzeer in de Nieuwe Wet een levende regter over de leerstellige geschilpunten moet zijn aan te wijzen. Deze regter, zegt hij, is de onderwijzende Kerk, dat is haar Herder en Hoofd, de Paus, wanneer hij hetzij alleen of door de van hem goedgekeurde Conciliën zijne leerstellige beslissingen geeft. Dat men den Paus daarom de onfeilbaarheid moet toekennen, zegt Becanus hier niet uitdrukkelijk; maar ongetwijfeld ligt dit ingewikkeld in zijne woorden; wat zou der Kerk het beslissend gezag van haar Opperherder baten, indien zijne uitspraken niet vrij van dwaling waren?

Becanus' argumentatie, men moet het erkennen, is hier niet zoodanig dat zij in den strikten vorm van een syllogismus zou kunnen overgebragt worden; het is het zoogenaamde bewijs van overeenkomstigheid (*argumentum congruentiae*), dat op zich zelf de zaak niet kan uitmaken. Doch voor hem, die weet, hoe volkomen de harmonie in Gods schepping is, en welke nog veel volkomener harmonie de geheele Openbaring zoowel van het Oude als van het Nieuwe Testament beheerscht, voor hem heeft zulk eene bewijsvoering, betreffend een onderwerp als ons thans bezig houdt, eene zeer groote en dikwerf eene overtuigende kracht. En gelijk de harmonie der muziek het gevoel treft en meêsleept, zoo gaat deze bewijsvoering niet zelden door tot het diepste van het gemoed, dat bij de strikt logische redenering veelal onbewogen blijft. Doch het gemoed komt dan inzonderheid in werking, wanneer men deze redenering uit de overeenkomst tusschen het Oude en het Nieuwe Testament afleidt; zoo toch

treedt de nog steeds levende, heerlijke orde van het goddelijk plan der Openbaring en der Verlossing in een helder licht, en de schoonheid dier hemelsche verordeningen straalt in schitterenden glans voor onzen geest.

Doch wilt gij aan het beschouwen dier overeenstemming zulk eene werking ontzeggen: ieder moet toegeven, dat de onfeilbaarheid van den Hoogepriester des Ouden Verbonds ons althans stemt om des te gereeder de onfeilbaarheid van den zigtbaren Hoogepriester der Christenen aan te nemen, wanneer haar werkelijkheid ons van elders bewezen wordt. Immers, indien Gods almagtige goedheid den mensch reeds onder de onvolmaakte bedeeling van het Oude Verbond met de uitnemende gave der onfeilbaarheid begiftigde, dan schijnt de volmaaktheid van het Nieuwe Verbond eene niet mindere mededeeling van hemelsche verlichting te vorderen. Deze gevolgtrekking werd door onzen Leonardus Marius in zijn uitvoerigen en geleerden *Commentarius in Pentateuchum* (Coloniae, 1621) op de volgende wijze gemaakt: „Zij die buiten de Katholieke Kerk gegaan zijn, doen verkeerd met de onfeilbaarheid in den zigtbaren Hoogepriester der Kerk, betreffende hetgeen men gelooven en doen moet, te loochenen; daar we zien, dat zij den Joodschen Hoogepriester van Godswege gegeven is, zoolang hij God door de Urim en Thummim kon raadplegen, en daar wij werkelijk iederen dag ondervinden, hoezeer in de Kerk zulk een onfeilbaarheid noodzakelijk gevorderd wordt." (In Exod. XXVIII, 15.)

In den jongsten tijd is het bestaan der onfeilbaarheid van Israel's Hoogepriester en haar betrekking tot de leer der Pauselijke onfeilbaarheid vrij uitvoerig aange-

toond door Pater Bottalla S. J., hoogleeraar aan de faculteit der theologie te Poitiers. Hij hield het voor nuttig in zijn merkwaardig werk: *De la souveraine et infaillible autorité du Pape dans l'Église* [1]) dat veelbeteekenende feit uit de geschiedenis der Openbaring te bespreken, en te zeggen, in welk verband het staat tot het hoogst gewigtige hoofdonderwerp van zijn arbeid. Aan hem ontleenen wij enkele gegevens.

Het laatst werd de goddelijke *assistentia* (wel te onderscheiden van de eigenlijk gezegde *inspiratio*), die men den Hoogepriester van Israel toekent, door Dr. K. Martin, den doorluchtigen belijder, in eenige bladzijden zijner voortreffelijke *Harmonie des Alten und des Neuen Testamentes*, besproken. De Bisschop van Paderborn volgt de betoogwijze van Becanus; en deze is ook ons van groote dienst geweest.

I. Bij goddelijke instelling was de Hoogepriester het hoofd der Joodsche Kerk. Van Godswege was hij de verklaarder der Wet en de opperste regter, ook over de leerstellige geschilpunten: zijne uitspraken lieten geen hooger beroep toe.

De Kerk der Oude Wet had dezelfde grenzen als het grondgebied van Israel; en bovendien het geheele volk behoorde op een bijzondere wijze aan God: God zelf was zijn ware koning. Hij oefende zijne koninklijke magt uit door de Wet. Zoo moest dus ieder Israeliet zich aan het regterlijk en leerend gezag des Hoogepriesters onderwerpen.

---

1) *et dans ses rapports avec l'État.* H. Oudin. Poitiers et Paris. 1877. 2 vol.

De Koningen waren op de eerste plaats de krijgsaanvoerders van het volk en verpligt het zwaard te trekken ter instandhouding en bescherming der goddelijke Wet. Zij bezaten daarenboven eene zekere wetgevende en regterlijke magt, maar hadden zich bij haar gebruik naar de talrijke voorschriften der Wet te gedragen. Dit werd hun door deze woorden van Deuteron. XVII, 18—20 ernstig op het hart gedrukt: „Nadat [de Koning] zal gezeten zijn op zijn rijkstroon, zal hij zich een dubbel dezer Wet op eene boekrol overschrijven, en den tekst van de priesters uit Levi's stam ontvangen, en hij zal dien bij zich houden, en hem lezen al de dagen zijns levens, opdat hij den Heer zijnen God leere vreezen en zijne woorden en plegtigheden onderhouden, die in de Wet zijn voorgeschreven."

Hieruit volgt, dat zelfs 's Konings wetsverklaring aan die des Hoogepriesters onderworpen was.

Licbten we dit nader toe.

De regtspraak over zaken, die uit haren aard burgerlijk waren, bijv. die betrekking hadden op den vrede, den oorlog, de overeenkomsten, het bezit, het eigendomsregt, den diefstal, den doodslag en dergelijken behoorde tot eene zekere hoogte bij den Koning. Dit blijkt o. a. uit II Paralip. XIX, 10 en 11. Doch wat uit zijnen aard tot de godsdienst gerekend moest worden, was geheel aan de onmiddellijke of middellijke behandeling der priesterlijke regters en inzonderheid aan die van hun hoofd, den Hoogepriester, voorbehouden; zelfs voor burgerlijke zaken kon men zich ter hoogste instantie steeds op de Hoogepriesterlijke uitspraak beroepen; want ook de burgerlijke belangen waren bij het Joodsche volk tot

in de geringste bijzonderheden door de goddelijke Wet geregeld, en geheel de inrigting van den Staat was theocratiesch.

Dat de Hoogepriester deze jurisdictie bezat, werd door den godvruchtigen Koning Josaphat erkend, toen hij de oorspronkelijke regterlijke verdeeling, die in verval geraakt was, herstelde.

In de woestijn had Moses op Gods bevel den Raad der zeventig in 't leven geroepen, die over de gewigtigste zaken moest oordeelen, en waarop men zich van de uitspraak der lagere regtbanken beroepen kon.

Voor deze lagere regtbanken werden slechts de minder belangrijke geschillen gebragt.

Toen de Joodsche Staat was gevestigd, zetelde de Raad (het Sanhedrin) alleen te Jerusalem; hij bestond even als te voren uit zeventig leden en uit den voorzitter, den Hoogepriester. In de verschillende steden van het Rijk spraken de mindere regtbanken regt. Uit de HH. Evangeliën blijkt, dat deze indeeling der regtbanken ten tijde des Zaligmakers nog in stand was.

In welken zin Koning Josaphat de regtsmagt van het Sanhedrin opvatte, verhaalt II Paralip. XIX. Vooreerst „stelde hij regters aan voor het land in al de bemuurde steden van Juda van plaats tot plaats. En hij gaf zijne voorschriften aan de regters en zeide: Ziet toe, wat gij doet: want gij oefent niet de regtspraak uit van een mensch, maar die van den Heer." Deze laatste uitdrukking toont, dunkt mij, dat de Koning geen bloot burgerlijke regtspraak, die alleen in zijn naam geschiedde, erkende. Integendeel, dewijl de regters „de regtspraak van den Heer" uitoefenden, spraken zij regt in naam van Israels eigen-

lijken Koning, God zelven. Hieruit volgt van zelf, dat hunne uitspraken geheel volgens de Wet Gods moesten geschieden: en toonen we nu later aan, dat de Hoogepriester als de eenige verklaarder dier Wet werd beschouwd, dan moeten we besluiten, dat al de uitspraken der lagere regters aan het hooger beroep op hem onderworpen waren.

Ook voor het Sanhedrin stelde Josaphat de regters aan. En hij sprak tot hen: „Over alle zaak uwer broeders, die in hunne steden wonen, wanneer zij voor u komt: tusschen verwantschap en verwantschap, waar ook geschil is over eene wet [de tien geboden], over een gebod [de overige voorschriften voor de zeden], over plegtigheden [de ceremonieële voorschriften], over regten [de burgerlijke wetten]: moet gij hen onderrigten, opdat zij niet zondigen tegen den Heer."

Geene zaak wordt hier uitgezonderd, alle geschillen, welke ook, konden door deze regtbank beslist worden. En daar de Koning geen hooger regterlijk gezag noemt, en er ook elders in de H. Schrift geen bekend is, waren hare uitspraken zonder beroep.

Den Hoogepriester erkende Josaphat als den voorzitter van 't Sanhedrin, aan wien onmiddellijk de behandeling der godsdienstige zaken was opgedragen, terwijl een ander regter onder hem met de behandeling der burgerlijke zaken was belast; want de Koning vervolgde, tot de regters sprekend: „Amarias, uw Hoogepriester, zal in hetgeen op God betrekking heeft, voorzitten. Verder zal Zabadias, Ismahel's zoon, die vorst is in het huis Juda, over die gedingen zijn, die tot het ambt des Konings behooren."

Deze woorden van Josaphat laten geen andere verklaring toe dan die we gaven. Want ze moeten noodzakelijk verstaan worden in verband met Deuteron. XVII, 8—12. Op deze plaats der Wet vinden wij de regtsmagt der priesters en bepaaldelijk ook die des Hoogepriesters naauwkeurig omschreven. En indien we ons herinneren, hoezeer de Koning verpligt was al de voorschriften van Deuteronomium ten stiptste te onderhouden, dan moeten de woorden van eenen godvruchtigen Koning, als Josaphat, zoolang de tekst het toelaat, in overeenstemming daarmede verstaan worden. Buitendien, als Josaphat van het uitdrukkelijk voorschrift der Wet was afgeweken en het Sanhedrin anders had willen inrigten, dan Deuteron. XVII, 8—12 voorschrijft, dan zou zijn handelwijze denkelijk niet zonder eenige aanmerking ertegen in de H. Schrift vermeld staan, en evenmin had de Hoogepriester zich eene zoodanige achteruitzetting stilzwijgend laten welgevallen.

Wat is er dan bepaald in Deuteron. XVII, 8—12? „Indien gij bemerkt, dat bij u eene zaak moeijelijk en duister is om te oordeelen tusschen bloed en bloed, geding en geding, melaatschheid en melaatschheid, en gij ziet, dat de woorden der regters binnen uwe poorten verschillend zijn: maak u op, en ga op naar de plaats, die de Heer uw God zal hebben uitgekozen. En gij zult komen tot de priesters van het Levitiesch geslacht en tot den regter, die er op dien tijd wezen zal: en gij zult hen ondervragen, en zij zullen u een waar oordeel aanwijzen. En gij zult alles doen wat zij zeggen, die de overheid hebben ter plaatse, door den Heer uitgekozen, en al wat zij u volgens zijne Wet leeren; en gij zult hunne uitspraak op-

volgen, en noch ter regter- noch ter linkerzijde afwijken. Maar die hoogmoedig is en niet wil gehoorzamen aan het gebod des priesters, die op dien tijd den Heer uwen God dient, en aan het besluit des regters, die mensch zal sterven."

De Joodsche [1]) en vele Christelijke uitleggers leeren: de priester en de regter zijn dezelfde persoon: de Hoogepriester; of ook de regter is den priester, d. i. den Hoogepriester, ondergeschikt. Flavius Josephus (Lib. II, *Contra Apionem.* Edit. Col. 1691, p. 1074) zegt: „De Hoogepriester zal vóór de andere priesters Gode offers opdragen, de wetten in stand houden, over hetgeen twijfelachtig is uitspraak doen (*δικάσει περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων*), hen wier schuld bewezen is, straffen. Doch wie hem niet gehoorzaamt, zal gestraft worden, als iemand die God zelven beleedigt."

Het kan moeijelijk in twijfel getrokken worden, of Philo Judaeus deze plaats der H. Schrift voor oogen had, en zijne opvatting er van wedergaf, toen hij schreef: „Geen regter schame zich te erkennen, dat hij niet weet wat hij niet weet..... Zoo dikwerf hij dus de regtszaken niet genoeg begrijpt om hare ingewikkeldheid en duisternis, weigere hij de regterlijke uitspraken, en geve die over aan regters, welke een beter inzigt hebben. Doch wie zouden dit anders zijn dan priesters en de Hoogepriester? want de wettige dienaren van God hebben hun verstand zorgvuldig gescherpt; immers, ligte overtredingen achten zij niet voor ligt om de hooge vol-

---

1) Bottalla haalt hiervoor de plaatsen aan uit de Targums; deze hebben wij niet ter onzer beschikking.

maaktheden des Konings, welken zij dienen; en daarom wordt aan allen, die offeren, geboden te offeren zonder wijn gedronken te hebben, opdat geen verbijsterende drank hen bevange en de oogen van het verstand verduistere. Welligt omdat de priester, die in waarheid regtvaardig is, een profeet is, die niet zoozeer door geboorte als door deugd tot de dienst gekomen is van Hem, die wezenlijk *is;* voor een profeet nu blijft niets verborgen, want hij heeft in zich een zon des verstands en lichten zonder duisternis." (*De creatione principis.* Edit. Col. Allob. 1613, p. 562.) Philo schrijft dit bovenmenschelijk inzigt zooveel meer aan den Hoogepriester dan aan de andere priesters toe, dat hij dezen (*De profugis*, p. 364) niet voor een mensch, maar voor een goddelijken logos (λόγος θεῖος) schijnt te houden. Den Hoogepriester dus kwam, volgens hem, boven alle anderen de beslissing der moeijelijke vragen toe.

Daar de Koning door Deuteronomium XVII niet wordt uitgesloten, was ook hij verpligt 's Hoogepriesters uitspraak te eerbiedigen. „De Koning houde zich meer aan de wetten en aan God dan aan zijn eigen inzigt, en hij doe niets buiten den Hoogepriester en het gevoelen der raadslieden", zegt Flavius Josephus (*Antiquitates Judaicae*, lib. IV, c. 8). Bij Philo lezen we: „De Hoogepriester zet zich de opperpriesterlijke *cidaris* in plaats van een diadeem op het hoofd, teregt oordeelend, dat hij die Gode offert, zoolang hij priester is, boven allen is verheven, en niet alleen boven bijzondere personen, maar ook boven koningen." (*De vita Mosis*, p. 521.)

Het staat derhalve vast: de Hoogepriester was met het opperste gezag voor de uitlegging der Wet bekleed.

Wij kunnen nu vragen: had hij ter rigtige uitoefening dezer bediening de gave der onfeilbaarheid?

II. Voor eene andere bediening was hem een bijzondere bijstand van God verzekerd, waardoor zijne beslissingen tegen dwaling waren gewaarborgd. Deze bediening valt somwijlen zamen met zijn voorregt en verpligting van den waren zin der goddelijke Wet te verklaren, en heeft hiermede steeds zooveel overeenkomst, dat we ook over deze ambtsverrigting des Hoogepriesters te spreken hebben.

De Hoogepriester moest in de gewigtigste aangelegenheden van openbaar belang den goddelijken Koning van Israel raadplegen; en hieruit volgde, dat de bestuurders des volks, zoodra er twijfel opkwam omtrent een of anderen maatregel van bijzonderen invloed, zich tot Aärons opvolger moesten wenden, die hunne vraag aan den Heer voorstelde en het antwoord, dat hij ontving, aan hen overbragt.

Toen Josue op Gods bevel door Moses met het opperbestuur over de Israelieten zou bekleed worden, luidde het woord des Heeren: „Voor hem zal, zoo er iets verrigt moet worden, Eleazar [de Hoogepriester] den Heer raadplegen. Naar diens woord zal hij [dan] uitgaan en ingaan [zijne geheele handelwijze regelen] en alle kinderen Israels met hem en de overige menigte." (Num. XXVII, 21.)

Dat er hier een gedragslijn werd voorgeschreven, die al de latere hoofden van het volk hadden te volgen, was, blijkens de reeds aangehaalde woorden van Flavius Josephus, de opvatting der Joden. Immers hij zegt: „de Koning doe niets buiten den Hoogepriester."

We ontmoeten dan ook in de gewijde geschiedenis tal

van voorbeelden van deze raadpleging. Zij die dit voorschrift opvolgden, werden in hunne ondernemingen gezegend, die het verwaarloosden, vonden weldra hunne straf. David vernam, dat Saul hem hinderlagen legde, en hij wendde zich tot den Hoogepriester Abiathar en hij vroeg door hem aan den Heer, of hij veilig in de stad Ceila kon verblijven en of hare bewoners hem aan Saul zouden overleveren (1 Koning. XXIII, 9); eveneens raadpleegde hij den Heer door denzelfden Hoogepriester over de vraag, of hij de Amalecieten moest vervolgen, die de stad Siceleg hadden geplunderd en in brand gestoken (I Koning. XXX, 7 en 8); en dat het de gewoonte van David was op deze wijze te onderzoeken naar den wil des Heeren, is duidelijk uit I Koning. XXII, 15. Daar wordt Achimelech, de Hoogepriester, bij Saul beschuldigd van David aan te hangen en dat hij voor hem den Heer had geraadpleegd; hij antwoordt den Koning: „Ben ik dan heden begonnen voor hem den Heer te raadplegen?"

De straffende hand van God rustte op Josue en de andere Vorsten van Israel; want zij werden door de Gabaonieten misleid, omdat zij met hen een verdrag hadden aangegaan zonder den Heer door den Hoogepriester te raadplegen (Josue, IX, 14). De overwinnende Saul wilde zonder God geraadpleegd te hebben de Philistijnen vervolgen, en werd door den Hoogepriester vermaand dit niet te doen; en toen hij naderhand bij God te rade ging, kon hij geen antwoord verwerven, en daardoor van zijne zegepraal dat gebruik niet maken, wat hij wenschte (I Koning. XIV, 36, 37, 46). De Israelieten raadpleegden den Heer door den Hoogepriester, toen zij

tegen de Benjamieten ten strijd togen; maar zij vertrouwden meer op hunne legerscharen dan op het woord des Heeren, en hierom werden velen van hen gedood en op de vlugt gejaagd (Regters XX, 22).

De wijze, waarop de Hoogepriester deze bediening uitoefende, geeft de H. Schriftuur aan (Exod. XXVIII, 29, 30; I Koning. XXIII, 9; XXX, 7; XIV, 18). De Hoogepriester hing zich het Ephod om, en wanneer de Bondsark aanwezig was, kwam hij vóór dezen zetel Gods zijne vraag den Heer voorstellen. De Schriftuitleggers verschillen in de verklaring der wijze, waarop hij het goddelijke antwoord vernam. Geschiedde dit door de meerdere of mindere schittering der gesteenten van zijn geheimzinnig borstsieraad, gelijk Josephus (*Antiq. Jud.*, lib. III, cp. IX) het verklaart?

Hoe dit zij, men moet aannemen, dat den Hoogepriester in die plegtige oogenblikken eene hemelsche verlichting geschonken werd, waardoor hij eenigzins als een profeet den wil des Heeren kon verkondigen. En deze met de profetie onder eenig opzigt gelijk te stellen gave wordt door Philo en Flavius Josephus en vele Kerkvaders bijv. de HH. Cyrillus (*In Joan. Evang. fragmenta*, ad Joan. XI, 51; deze aanhaling van den H. Cyrillus moesten wij ontleenen aan Bottalla), Joannes Chrysostomus (*Hom. LXV in Joan.* N. 1), Augustinus (*Tract. XLIX in Joan.* cp. XI, N. 27), aan de Hoogepriesterlijke waardigheid toegeschreven.

Het H. Evangelie van den H. Joannes heeft over den Hoogepriester Caïphas eene uitdrukking, die als een bewijs kan gelden, dat eene zoodanige onfeilbaarheid den Hoogepriesters voor sommige gelegenheden geschonken

werd. De H. Evangelist vermeldt, hoe Caïphas de beraadslaging der Overpriesters en Phariseeën, of men den Zaligmaker dooden zou, aldus tot een toestemmend antwoord voerde: „één uit hen, met name Caïphas, daar hij Hoogepriester was van dat jaar, zeide tot hen: Gij weet niets; en gij overlegt niet, dat het u nuttig is, dat één mensch voor het volk sterve, en niet het geheele volk verloren ga." Hierop nu volgt: „Dit sprak hij nogtans niet uit zich zelven, maar daar hij Hoogepriester was van dat jaar, profeteerde hij, dat Jesus voor het volk zou sterven." (Joan. XI, 50, 51.)

Alzoo de Hoogepriester, hoezeer ook door hevige hartstogten verblind en vervoerd, sprak toen niet uit zich zelven; maar hij profeteerde, d. i. hij sprak met goddelijke ingeving. Laat hij, zooals ook de HH. Cyrillus, Joannes Chrysostomus en Augustinus leeren, den waren zin zijner woorden niet begrepen hebben, hij is hierom in den eigenlijken zin geen profeet; maar toch wat hij zeide werd hem door God in den geest gegeven en als in den mond gelegd.

En wat oorzaak was er, dat hij aldus profeteerde?

„Daar hij Hoogepriester was van dat jaar, profeteerde hij", zegt de H. Evangelist. Alzoo wordt de profetie aan het Hoogepriesterlijke ambt toegeschreven, dat is, zooals de H. Augustinus verklaart, aan de sakramentele wijding tot Hoogepriester. „De Evangelist, zegt hij l. c, schrijft dit [woord van Caïphas] aan het goddelijk sakrament toe (*divino sacramento*), omdat hij Hoogepriester was"; of zooals de H. Cyrillus zich uitdrukt, aan de Hoogepriesterlijke zalving („χρίσματι").

Zeer krachtig zijn de woorden van den H. Joannes

Chrysostomus l. c., die wij hierom in hunne geheele volgorde overnemen. Na de vermelding van Joan. XI, 49, 50 vraagt hij: „Ziet gij hoe groot de kracht is der Hoogepriesterlijke magt? Want daar Caïphas, hoe onwaardig ook, in allen geval met het Hoogepriesterlijke ambt bekleed was, profeteerde hij, niet wetend, wat hij zeide. En de genade bediende zich alleen van zijn mond, maar zijn onrein hart raakte zij niet aan. Ook vele anderen hebben de toekomst voorspeld, hoewel zij onwaardig waren, Nabuchodonosor, Pharao, Balaam, en de schuld is bij allen duidelijk.....

Zie, hoe groot de kracht des [Heiligen] Geestes is; uit eene misdadige ziel kon Hij woorden voortbrengen, vol van eene bewonderenswaardige profetie.....

Wat beteekent dit: *daar hij Hoogepriester was van dat jaar?* Met het overige was ook dit bedorven. Want zij waren geen priesters meer gedurende geheel hun levenstijd, maar gedurende een jaar, sedert de hooge waardigheden voor geld veil werden.

Maar ook zoo stond hen de [Heilige] Geest nog bij. Doch nadat zij de hand tegen Christus hadden opgeheven, toen verliet Hij hen en ging over op de Apostelen. En dit toonde het scheuren van het voorhangsel, en het woord van Christus, dat zegt: zie, uw huis zal u woest worden gelaten. En [Flavius] Josephus, die korten tijd later kwam, zeide, dat eenige engelen, die nog bij hen bleven, hen verlieten, indien zij zich niet wilden bekeeren. Want zoolang de wijngaard stond, gebeurde er nog alles, doch toen zij den erfgenaam doodden, niet meer; maar zij gingen te gronde."

Niet uitdrukkelijker kon de groote Patriarch leeren,

dat de H. Geest den Hoogepriester krachtens zijn ambt en in de uitoefening er van bijstond; deze bijstand deed hem, zelfs onwetend, de waarheid verkondigen; een bijstand, welks beteekenis nog duidelijker bepaald wordt door de toevoeging, dat hij, zoolang de wijngaard stond, d. i. zoolang de Synagoge hare regten nog niet door den Godsmoord verbeurd had, voortdurend aan de Hoogepriesters geschonken werd. Alzoo derhalve de H. Joannes Chrysostomus.

Het komt ons voor: de Hoogepriesters, die krachtens hun ambt in omstandigheden van bijzonder gewigt op zulk eene wijze werden bijgestaan, moeten ook voor de beslissing van leerstellige geschilpunten een dergelijken bijstand gehad hebben en onfeilbaar geweest zijn. Of kan men de uitspraak over deze soort van vragen eene aangelegenheid noemen, die voor het Joodsche volk niet van buitengemeen belang was? Indien van de beginselen alles afhangt, dan hangt ook van de leerstellige vragen alles af.

Maar had de Hoogepriester over leerstellige vragen te beslissen?

Reeds *a priori* moet men opmaken, dat het goddelijk gezag, door de Joden aan de Wet toegekend, en de onophoudelijke noodzakelijkheid om hare leeringen en voorschriften van allerlei zijden te overwegen en naar de steeds uiteenloopende eischen des levens toe te passen, dikwerf tot allerlei verschillende verklaringen aanleiding gaven; immers, gelijk het met ieder symboliesch boek en met ieder wetboek overal en altijd het geval is geweest, deze verklaren zich zelven niet. Middagklaar is dit uit de geschiedenis der Joodsche Wet, althans wat

betreft het laatste tijdperk van het Joodsche volksbestaan. Hiervoor heeft men zich slechts de duizenden uitleggingen en toepassingen der Wet en de ontelbare verschillende gevoelens der Rabbijnen over haren zin te herinneren. De Talmud is er vol van. De Joodsche wetgeleerde kon zeker zijne toevlugt nemen tot de overlevering en tot de uitspraken en uitleggingen der profeten, maar het is te verwachten, dat deze kenbronnen hem niet altijd een genoegzaam licht gaven, en de beslissing van gewigtige vragen over den zin der Wet menigwerf langs een anderen weg moest verkregen worden. Dat hierbij ook principieële vragen over godsdienstige onderwerpen voorkwamen, zal ieder toestemmen; maar deze ten minste mag men gerust leerstellige vragen noemen.

De H. Schriftuur doet ons zien, dat ook deze geschillen voor den Hoogepriester moesten gebragt en door hem beslecht worden. De woorden van Deuteron. XVII, 8—12, boven (blz. 23) aangehaald, onderwerpen *alle* twijfelingen over den zin der Wet aan zijne uitspraak, en nog duidelijker doet dit II Paralip. XIX: „*Waar ook* geschil is over eene wet [de tien geboden], over een gebod [de overige voorschriften voor de zeden], over plegtigheden [de ceremonieële voorschriften], over regten [de burgerlijke wetten]", daar moet het Sanhedrin, geleid door den Hoogepriester, uitspraak doen. (Zie boven blz. 22.) Niets van de geheele Wet wordt hier uitgezonderd: de uitdrukkingen zijn zoo algemeen mogelijk; en ten bewijze, dat wij hier met regt in alle godsdienstige vragen het laatste beslissende woord aan den Hoogepriester kunnen toekennen, zegt Josaphat:

„Amarias, uw Hoogepriester, zal in hetgeen op God betrekking heeft, voorzitten".

Denken we er nu aan, welke geheel eigenaardige bestemming Israel had, namelijk den schat der Openbaring vele eeuwen lang ongeschonden te bewaren; herinneren we ons aan zijne innige betrekking tot den Heer, zijn eigenlijken koning en bestuurder, dan is het onaannemelijk, dat de Hoogepriester bij het geven van zoo gewigtige beslissingen aan dwaling onderhevig was. Zijn uitspraak gold voor het geheele volk, dat wij het volk Gods noemen, en zou hij hen dan in dwaling hebben kunnen voeren?

Ieder Israeliet werd naar zijn opperste regtbank verwezen; hij was door het goddelijk gebod de algemeene leeraar en laatste beslechter der gewigtigste geschillen, en zou hij dan in plaats van godsdienstige waarheid een goddelooze leugen hebben kunnen leeren?

Buitendien, niet slechts werden de strijdende partijen naar den Hoogepriester verwezen, maar hun werd ook *beloofd*, dat hij hun een waar oordeel zou geven. „En gij zult komen tot de priesters van 't Levitiesch geslacht en tot den regter, die er op dien tijd wezen zal: en gij zult hen ondervragen, en zij zullen u een waar oordeel aanwijzen." (Deuteron. XVII.) Wij zagen het, dit slaat inzonderheid op den Hoogepriester. Maar wanneer deze in zijne uitspraak over leerstellige geschillen niet door den goddelijken bijstand geleid werd, dan kon hij hun ligtelijk een onwaar oordeel geven, en de goddelijke belofte zou niet vervuld zijn. In zaken van zulk een verheven aard, schiet het menschelijk verstand spoedig te kort.

De gestrenge straf, die hem trof, wie zich niet aan

's Hoogepriesters beslissing onderwierp, is een bewijs te meer. Die hoogmoedig is en niet wil gehoorzamen aan het gebod des Hoogepriesters, zoo dreigt Deuteron. XVII, sterven zal die mensch. Was nu, vraagt Bottalla, zulk eene gestrengheid te begrijpen, indien de Hoogepriester valsche uitspraken geven kon? Het is begrijpelijk, dat, wanneer het burgerlijke zaken of zelfs uitwendige godsdienstige tucht betreft, de uitspraken eener hoogste regtbank, ofschoon zij aan dwaling onderhevig blijven, in allen geval moeten worden opgevolgd. Het is begrijpelijk, dat de doodstraf bepaald wordt tegen hen, die zich daaraan weigeren te onderwerpen. Maar voor leerstellige uitspraken verandert het geval geheel en al. De uitwendige onderwerping voor de leerstellige dekreten van een regter, wiens onfeilbaarheid niet boven allen twijfel staat, te vorderen, is den geest dwingen uitwendig eene godsdienstige overtuiging te belijden, die men in het binnenste zijner ziel nog mag verwerpen. Indien de Hoogepriester bij zulke beslissingen feilbaar ware geweest, dan zou de Jood op doodstraf kunnen verpligt geweest zijn eene uitwendige toestemming aan godsdienstige beginselen te geven, die voor God valsch waren. Zulk eene wet kon God niet opleggen. Hij heeft van zijn volk eene inwendige en opregte geloofsonderwerping voor de onderrigtingen van den oppersten leeraar der Wet moeten vorderen; en dewijl Hij niemand verpligten kan om inwendig geloof te slaan aan de leugen, daarom moet men aannemen, dat zijn Heilige Geest met den Hoogepriester was, en dezen, „omdat hij Hoogepriester was", voor alle leerstellige dwaling in zijne beslissingen bewaarde. Want de ongeschapen Waarheid kan den mensch slechts tot de

aanneming der zuivere waarheid verpligten. En dit staat gelijk met deze gevolgtrekking: al had de Hoogepriester in bloot burgerlijke en disciplinaire zaken geen hooger leerend gezag dan dat zijner ondervinding en wijsheid, bij de beslissingen over leerstellige vragen werd hem de bijzondere bijstand des H. Geestes geschonken.

Derhalve mogen wij teregt met een protestantschen geleerde van onzen tijd besluiten: „Onder de typische personen van het Oude Verbond bekleedt de Hoogepriester de eerste plaats, als de onfeilbare raadsman, in wien Gods orakel zetelt." [1])

Des te vaster is bij ons deze meening gevestigd, nu wij haar ook door eenen uitstekenden prelaat, niet den minste der Duitsche godgeleerden, door Mgr. Martin gedeeld zien. Hij schrijft: „Het is ontwijfelbaar, dat de Hoogepriester zich bij beslissingen van moeijelijke vragen in een bijzonderen goddelijken bijstand mogt verheugen, door welke de onfeilbaarheid zijner beslissingen verzekerd was." (Blz. 190.)

Welke beteekenis deze opvatting der H. Schriftuur van het Oude Testament heeft voor het Katholieke leerstuk der Pauselijke onfeilbaarheid, hebben we hierboven trachten aan te wijzen.

H. J. J. PRENGER.

---

1) J. W. Etheridge, *The Targums* London, 1865, part II, Glossary, N. v.

HET ATOMISME IN DE OUDHEID EN IN ONZE EEUW.

Voi non andate per un sentiero
Filosofando: tanto vi trasporta
L'amor dell'apparenza ed il suo pensiero.

Dante. *Paradiso*, XXIX, 28.

Een grootsch en leerrijk schouwspel is het te zien, hoe de Grieksche wijsbegeerte, uitgegaan van eene duistere overlevering bij 't Helleensche volk, na langdurige pogingen en diepe nasporingen, allengskens opklom tot het denkbeeld van God, zooals wij dit in de beroemde stelsels van Socrates en Plato niet zonder verwondering ontmoeten; terwijl droefheid en weemoed ons hart bemagtigen, wanneer wij de hedendaagsche filosofie afgedaald zien van de schitterende hoogte der Christelijke idee van God tot den diepsten afgrond, tot een goddeloos en materialistiesch Atomisme. Te lang zou het worden dit aandoenlijk tooneel in alle zijne opvolgende afwisselingen te schetsen, ook is dit hier ons doel niet; enkel willen wij het Atomisme der oudheid in deszelfs voornaamste vertegenwoordigers nagaan en 't dan met de hedendaagsche waanwijsheid vergelijken.

Bij de oudste wijsgeeren van Griekenland is de opvat-

ting over den oorsprong van al wat bestaat gelijk aan de dichterlijke overlevering van Homerus en Hesiodus aangaande het ontstaan der wereld. De eerste dezer dichters beschouwt het vochtig element als de oorzaak van het heelal, door opvolgende verdunningen en verdigtingen, terwijl de tweede alles door eene van buiten inwerkende kracht, uit vooraf in den Chaos bestaande deeltjes, zich laat ontwikkelen en vormen. Zoo Thales en Anaximenes: voor den wijsgeer van Milete is het water de oorsprong van al wat bestaat, leeft en zich beweegt, terwijl Anaximenes dezen oorsprong in de lucht waant te vinden. — Dit noemt men het dynamische uitgangspunt der Grieksche wijsbegeerte.

Anaximander, Anaxagoras, Empedocles en de Atomisten nemen in hunne wijsgeerige gissingen hun uitgangspunt van den Chaos van Hesiodus. Al wat bestaat was oorspronkelijk vermengd, zeggen zij; eene onbekende beweegkracht scheidde de elementen, en door den invloed dier kracht werden alle dingen, of toevallig of onder leiding van een hooger beginsel (door Anaxagoras νοῦς genoemd), bewogen en in de schoonste orde zaamgesteld. Hier hebben wij dus het denkbeeld van het dualisme, waarvan men ook sporen vindt in de oude overlevering der Grieken, en dat later in het schitterende, alhoewel onder vele opzigten valsche stelsel van Plato ontwikkeld en verheerlijkt werd door den zoo dichterlijken gloed van de beroemde theorie der ideeën. Empedocles bleef ook dualist, op zoo eigenaardige als fantastieke manier. In de systemen van deze wijsgeeren ontbrak dus iets, waarvan de stichters der school van Elea, de diepzinnige Eleaten, de volstrekte noodwendigheid hadden betoogd,

de eenheid namelijk der grondidee. Zonder eenheid, zonder een eenig grondbeginsel, zeiden zij, is de wijsbegeerte niet te denken, niet mogelijk. Dit axioom keurden de Atomisten Leucippus en Democritus, later ook Epicurus op hunne manier goed, maar zij zochten deszelfs toepassing enkel en alleen in de stof en meenden die daar ook ontdekt te hebben. Want, beweerden zij, het ware filosoferen, τὸ σοφίζειν, moet, om met zich zelf in overeenstemming te blijven, den grond, de oorzaak van het bijzondere, het individueele, in het algemeene van het stoffelijke wezen, in de stof zoeken. Als volstrekte mechanisten (d. i. die alleen noodzakelijke werkingen aannemen) moesten zij zich, om hun denkbeeld ten volle te ontwikkelen, de twee tegenovergestelde polen van het denken, het algemeene namelijk en het bijzondere, als vereenigd voorstellen, als verzoend in één en hetzelfde beginsel, als opgesloten in één en hetzelfde gebied, namelijk als een stof, verdeeld in allerkleinste, onwaarneembare en gelijksoortige deeltjes: allerkleinst, om ze als de laatste eenheden tegenover de strenge stijve Eleatische eenheid te kunnen stellen; gelijksoortig, om uit de gelijksoortigheid van het wezen der verschillende atomen, als uit een eenig beginsel, de oneindig verschillende verbindingen derzelfde atomen te doen voortvloeijen; ook moesten deze als stoffelijk beschouwd worden, omdat alle ligchamen der natuur er uit zijn zamengesteld. De ondeelbaarheid der atomen moest niet slechts betrekkelijk, maar volstrekt (absoluut) wezen: immers, ze zijn de laatste, de diepste, de onveranderlijke vormen εἴδη van het waarneembare wezen. Alzoo was de theorie, het stelsel van de Atomisten Leucippus en Democritus, zeker, de uiterste, atheïstische ont-

wikkeling der mechanische theorie, welke de voortbrenging van het heelal door eeuwige stofdeeltjes en eene eeuwige beweging verklaart.

Was nu volgens hen dusdanig de natuur en de gesteldheid der eeuwige stofdeeltjes, dan moesten zij zich die als volstrekt gescheiden voorstellen, dus als omgeven van eenig ander beginsel, van dezelve geheel verschillend. Ook veronderstelden zij dit beginsel en noemden het de *ruimte* of het *ledige*, en, om het van de atomen te onderscheiden, stelden zij het zich als onstoffelijk, als onligchamelijk voor. Wonderbare tegenspraak! het onstoffelijke moet de stof omhelzen! Overigens, wat wonder! het geheele stelsel is eene der schreeuwende tegenspraken, die men in de systemen der Rationalisten ontmoet, en die men moet betreuren als de droevigste verlaging der menschelijke rede.

Nogtans was de onderlinge afscheiding der atomen in de ruimte, in het ledige, niet toereikend om de wording der ligchamelijke, stoffelijke voorwerpen te verklaren; men moest ze zich ook als verschillend in gedaante en bestaanswijze denken: want alleen dit verschil kon derzelver vereeniging in werkelijke, bijzondere en distincte vormen begrijpelijk maken. Wat aangaat hun wezen of hunne natuur, konden die ligchaamtjes van elkaar niet verschillen, wijl derzelver zelfstandig bestaan, volgens de Atomisten, enkel en alleen daarop berustte, dat ze eerste, ondeelbare wezens waren.

Op deze wijze waanden de Atomisten eene ware eenheid aan alle verschijnselen der buitenwereld en in ons binnenste gegeven te hebben en alle mogelijke verbindingen der atomen te kunnen uitleggen. De beweging der

stofdeeltjes hielden zij vooreerst voor mogelijk, ingevolge van derzelver onderlinge afscheiding in de ruimte, dan als noodzakelijk om derzelver innerlijke gesteldheid (πάθη), die hunne noodzakelijke eigenschappen en hunne verschillende onderlinge betrekkingen begrijpelijk maakt. Diezelfde gesteldheid verklaart ook de zinnelijke waarneming door de betrekkingen, tusschen de in gedaante en bestaanswijze gelijksoortige atomen buiten den mensch en de atomen van denzelfden aard in zijn binnenste (ronde met ronde, warme met warme enz.). Volgens Leucippus en Democritus en ook Epicurus, vereenigen de atomen zich groepsgewijze ter vorming der dingen, en daarna ontstaat in de levende wezens die geheimvolle gesteldheid, waaruit gewaarwordingen en kennissen ontspruiten.

In het Abderitaansch Atomisme (van Democritus) is dus het wezen niet het abstrakte wezen der Eleaten, noch de vloeijende kracht van Heraclitus, noch de Homoiomeriën (elementen) van Anaxagoras en nog minder het Getal der Pythagoreeërs, maar volgens de Abderiten is het wezen het volle (τὸ πλῆρες), het digte, het vaste (τὸ στῆρεον en op zijn Abderitaansch τὸ νασιόν); het is het ondeelbare (τὸ ἄτομον); het is de stoffelijke, ligchamelijke wezenheid of zelfstandigheid. Daarentegen is het onstoffelijke, het onligchamelijke geen wezen; het is enkel de ledige ruimte of de vorm van het wezen; eigenlijk is het niet eens deze vorm; het is de enkele grens, het is de ontkenning dezer grens. Met deze duistere bewering wanen zij de volstrekte noodwendigheid van het ledige of de ruimte te kunnen verklaren. Want, zeggen zij, het wezen is iets bepaalds en moet zich dus in iets anders bevin-

den. Hieruit trekken zij het gevolg, dat de ledige ruimte in zich zelve niets is, omdat zij geheel en al van het wezen verschilt; maar eene noodzakelijke voorwaarde zijnde van al wat bestaat, moet zij overal zijn, waar men het wezen ontmoet en het overal omgeven, beperken en begrenzen.

Overeenkomstig met deze ontwikkelingen beweren de Atomisten, dat alle dingen zijn zamengesteld uit absolute eenheden, waarvan ieder voor zich zelve bestaat en zich in eene haar uitsluitend eigene ruimte bevindt. Zij voegen er niettemin bij, dat deze eenheden, waarvan ieder voor zich zelve bestaat, te gelijk binnen de ruimte moeten zijn, om zich met elkander te kunnen verbinden. Daarbij leeren zij, dat het volle of vaste en 't ledige overal in eene zekere evenredigheid voorkomen, die nooit verandert noch vermindert; want zij bepalen en voltooijen elkander noodzakelijk, overal wederzijds. Nog een ander gevolg, naar hunne meening, is dat al wat wezenlijk digt en vast is, ook volstrekt onveranderlijk moet zijn; want ware het veranderlijk, dan zou het deel hebben aan 't niet-zijn (τοῦ μὴ ὄντος) en ophouden vast te wezen. Volgens deze zelfde veronderstellingen kunnen de dingen ook niet in elkander omgevormd worden; enkel alleen kunnen zij zich altoos en overal verbinden zonder hun eigen wezen te verliezen. De oorzaak nu van deze verbindingen is gelegen in de verscheidenheid der betrekkingen, in welke de eerste zelfstandigheden onderling kunnen zijn. Deze zelfstandigheden beschouwen de Atomisten als noodzakelijk oneindig in getal; en deze oneindig talrijke zelfstandigheden, deze atomen, identiek door hunne gelijksoortige natuur, verschillen enkel alleen door hunne gedaante en bestaanswijze. De verscheidenheid, die alzoo tusschen de

atomen bestaat, is oneindig; want op de verbinding der verschillende atomen berust ten laatste de onnagaanbare verscheidenheid van al wat bestaat. De grond dier verscheidenheid der atomen moet oorspronkelijk (primordiaal) wezen; hij moet in de atomen zelven gezocht worden.

In de ruimte zonder eenig beletsel rondzwervend, kunnen, ja moeten de atomen zich oneindige malen met elkander verbinden en weder van elkander scheiden. Om de hiertoe noodige beweging te bewijzen, is het, naar de Atomisten zeggen, toereikend op te merken, dat de atomen, zwaar en vol zijnde, zich uit hun aard verplaatsen; waaruit dan het verdere gevolg getrokken wordt, dat deze beweging noodzakelijk eeuwig moet zijn. Geen ander betoog behoeft te worden gezocht; alleen moet de natuurkundige de voorkomende toevallige vereenigingen ophelderen en toelichten, en om dit doel te bereiken behoeft hij maar het oog te vestigen op de wet der gelijksoortigheid voor de atomen, die zich onderling verbinden, en op de wet der verscheidenheid voor die, welke zich van elkander scheiden.

De homogene en heterogene vormen bewerken ook die gesteldheid of eigenschap der atomen, welke de stichters van dit stelsel πάθη noemen. Uit deze doffe gevoeligheid der lichaamtjes ontstaat in de levende wezens de gewaarwording of liever het gevoel, dat dus ten slotte afhangt van de vormen der atomen; die nu, welke overeenkomstig, gelijksoortig zijn met het aangedane zinnelijk orgaan, veroorzaken aangename indrukken, terwijl de heterogene smartelijke of onaangename aandoeningen te weeg brengen. Deze indrukken zijn de bron van de onderscheidingen, welke de zinnelijke waarneming tusschen de waargenomen

voorwerpen maakt. Uit deze onderscheidingen vloeit ook de kennis der betrekkingen tusschen de dingen onderling voort en bij gevolg ook die met den waarnemer Op deze wijze erkent de waarnemer onfeilbaar, niet wat de dingen in zich zelven zijn (hunne innerlijke, wezenlijke natuur blijft hem eeuwig verborgen), maar wel hunne onderlinge betrekkingen zooals ook hunne betrekkingen met ons. Uit deze bron komen alle onze voorstellingen voort, alle onze aandoeningen van liefde, haat, hoop, vrees, enz. en verder ook 't goed en 't kwaad; zoodat de mensch door zijne eigene zedelijke ontwikkeling en opvoeding minder verkrijgt dan door de beelden der voorwerpen, die hem omgeven; hij is dus gedoemd als een slaaf neder te knielen voor de noodlottige en onverzetbare indrukken der ligchamelijke wereld. Deze gesteldheid noemde Democritus zijn welbehagen, zijne tevredenheid (εὐθυμία).

In dit systeem is dus geene zelfstandige eenheid, geene ware wezenlijkheid, geene ziel, geen geest, geen God, geene Voorzienigheid, geene deugd, geene onsterfelijkheid. Materialisme en Atheïsme, ziedaar deszelfs laatste woord, woord van vertwijfeling en wanhoop!

Lasciate ogni speranza
voi chi entrate!

Dante.
Inferno.

Het stelsel van Epicurus is van denzelfden aard, met dit verschil nogtans, dat zinnelijke, ja soms lage genoegens onbewimpeld worden aangeprezen. Laat Epicurus het bestaan der goden onaangetast, hij doet het alleen om

de aanklagt van Atheïsme, waarop in de Grieksche oudheid de doodstraf stond, te ontgaan.

Hoewel het gegeven overzigt van 't Atomisme deszelfs ongerijmdheid genoegzaam kenmerkt, zal het toch niet overtollig zijn, er eenige kritische aanmerkingen over te maken; daarna zullen wij het met het atheïstische Atomisme van onze noodlottige en onwijsgeerige dagen vergelijken.

Vooreerst moest dit stelsel den alledaagschen, gewonen, oppervlakkigen, niet nadenkenden menschen zeer aannemelijk toeschijnen. Alle metafysische onderzoekingen en hypothesen vermijdend, neemt het tot grondslag de zinnelijke gewaarwordingen, welke die menschen zonder verder onderzoek gaarne als ontologiesch gegrond, als regtmatig en met de waarheid overeenkomstig aannemen. Geheel anders denkt hieromtrent de wijsgeerige, gezonde kritiek: zij ontdekt in den grondslag zelven van 't Atomisme eene diepgaande onregelmatigheid en eene klaarblijkelijke tegenspraak. Reeds Democritus zelf moest onbewimpeld bekennen, dat de waarheid in den afgrond is bedolven gebleven (ἡ ἀλήθεια ἐν τιῷ βυθῷ), omdat zij altijd en overal aan de zinnelijke waarneming ontsnapt. Om deze zwakke, ongezonde zijde zijner leer te verbergen en te omsluijeren, nam hij zijne toevlugt tot eene dubbele kennis: de eene laag, duister, onzeker, komt van de zinnen; de andere, verheven, stellig, zeker en regelmatig, ontspruit uit den geest. (νοῦς). Maar van waar dan komt die νοῦς? is hij alreeds in ons vóór iedere waarneming? In dit geval is de kennis onderworpen aan een ander vermogen, aan eene andere werkzaamheid dan die der zintuigen: de Atomisten kunnen aan deze gevolg-

trekking niet ontkomen. Verder, zoo de kennis alleen veroorzaakt wordt door de werking van gelijksoortige, homogene atomen op elkander, is men dan niet gedwongen daaruit te besluiten, dat wij volstrekt lijdelijk zijn in de zinnelijke waarneming? Is dit zoo, gelijk het onloochenbaar is, waar bevindt zich dan het middenpunt van het waarnemend en erkennend vermogen in ons? Maar zoodanig een middenpunt is volstrekt noodig zoowel voor het waarnemen als voor 't denken; met andere woorden: het zelfbewustzijn, en dus ook het bewustzijn van het bestaan der buitenwereld, zijn in dit stelsel volstrekt onmogelijk: dit stelsel is dus in tegenspraak met het gezond verstand, met de gezonde rede: het stort in een en gaat te gronde.

Maar ten opzigte ook der reële, objective wezenlijkheid geeft het geene meerdere voldoening, is het niet minder onverdedigbaar; want de Atomisten zijn niet in staat het voortdurend bestaan der wezenlijke, reële vormen, welke de waarneming opvat en den geest aanbiedt, te betogen en te verklaren; immers, volgens hunne eerste veronderstelling, wordt alles noodzakelijk en onophoudelijk meêgesleept door den vloed der eeuwige, algemeene beweging, door het noodlot. Dus moet men gevolgelijk zeggen, dat hun systeem gebrekkig is ten opzigte der beide grondvesten, der beide constitutive elementen van de menschelijke kennis. Overigens stort het in een door de nietigheid, de onwijsgeerigheid, het onregelmatigheid, de ijdelheid der idee, die het aangaande het oorspronkelijke eerste wezen op den voorgrond stelt. Immers de Atomisten beweren, dat het *ledige niet is*, *niet bestaat*, en nogtans *is* het, *bestaat* het, omdat het ter voortbrenging en vorming van 't heelal evenzeer nood-

zakelijk is als het *volle* of *vaste*; alleen is deszelfs wijze van zijn, van bestaan een andere als die van het volle of vaste.

Het Atomisme kan dus geen onderzoek lijden. Maar hoe zouden alledaagsche, onwijsgeerige , niet nadenkende menschen zulk een onderzoek kunnen ondernemen, ja zelfs er maar aan denken? Het is dus niet te verwonderen, dat dit zoo oppervlakkig stelsel, naar 't getuigenis van Plato en Aristoteles, die dat systeem als met de zweep geeselen, overal gunstig werd ontvangen. Deszelfs schijnbare en geheel uiterlijke klaarheid moest overigens een hevigen en aangenamen indruk maken op de in zinnelijkheid bedolven tijdgenooten van Democritus, zooals ook in eene latere eeuw, tijdens Epicurus, onder de Grieken en Romeinen op het groot aantal van hen die het omhelsden en volgden. Waardoor nu had dit zoo onwijsgeerig systeem een zoo uitgestrekten, zoo machtigen en zoo bestendigen invloed?

De oorzaak van dit verschijnsel meenen wij in 's menschen geest zelven te ontdekken en te vinden. Deze geest behoort, om tot zekerheid te geraken, in zijne bespiegelingen uit te gaan van stellige, klare en zekere begrippen. Maar wat schijnt er wel klaarder, begrijpelijker, zekerder voor den gewonen, onwijsgeerigen mensch dan de zinnelijke waarneming? Hij schept er zijn behagen in, en zoo wij ons aldus durven uitdrukken, hij bedelft er zich in met hart en ziel. Men ziet dus klaarblijkelijk, dat een stelsel, op dusdanigen grond opgebouwd, op de onmiddellijke en algemeene goedkeuring der gewone menschen kan rekenen. Deze goedkeuring zal des te duurzamer en bestendiger zijn, als de gevolgen, uit het be-

ginsel afgeleid, eenvoudig en klaar zullen schijnen. Wat nu deze eenvoudigheid van het Atomisme aangaat, men kan niet ontkennen, dat zij, ten opzigte der theorie onbetwistbaar is; want alle betrekkingen der uitwendige realiteit worden eenvoudig verklaard door 't beginsel, waarvan het systeem is uitgegaan. Door het denkbeeld der oneindige, ledige ruimte (eene contradictio in terminis) en uit den aard der atomen waanden Leucippus en Democritus den oorsprong van alle beweging te hebben verklaard; door de specifike identiteit derzelfde atomen de substantieële eenheid van alle wezen (essence), en door de onderling verschillende eigenschappen der atomen de mogelijkheid der bijzondere vormen of gedaanten dierzelfde realiteit. Niet alleen verbeeldden zich de grondleggers van dit stelsel de hoogste en diepste betrekkingen van het zijn en het niet-zijn of, gelijk velen zich nu uitdrukken, van het absolute en het relatieve zijn, van het eindige en het oneindige, aangegeven en omschreven te hebben; zij vleiden zich daarenboven de volledige overeenkomstigheid van hun stelsel met het eenvoudigste uitgangspunt der menschelijke kennis, namelijk, met de zinnelijke waarneming betoogd te hebben. Op deze manier hadden zij het gewigtigste resultaat van het speculative denken begrijpelijk en verstaanbaar gemaakt. Zij konden zich dus verbeelden eene theorie opgezet te hebben, die aan allen zou behagen en allen zou voldoen, wijl zij de duidelijkste en eenvoudigste verklaring gaf van al wat voor 's menschen kennis en werkzaamheid van eenig belang is.

Om jegens de Atomisten billijk te blijven moet men erkennen, dat zij voor de ontwikkeling van het men-

schelijke denken niet zonder invloed en verdienste zijn geweest. Zij hebben klaar en duidelijk, zonder het te weten of te willen, de afgronden aangetoond, waarin het door elk materialistiesch Atomisme onvermijdelijk gestort wordt. Dan ook hebben zij niet, om hunne leer te staven, rondom zich overal puinhoopen gemaakt van al wat voor de menscheid het eerbiedwaardigste en 't heiligste is; zij huldigden de maatschappelijke, staatkundige en godsdienstige instellingen van het Grieksche vaderland, door eene onbewimpelde en krachtige aanbeveling der onderwerping aan de wet. Moeijelijk zou het zijn, hetzelfde te zeggen van 't hedendaagsche materialistiesch Rationalisme sedert de opkomst der zoogenaamde Wedergeboorte (Renaissance) tot onze dagen. Dan hebben zij ook het bijzondere uit het algemeene en de gevolgen, in hun beginsel opgesloten, met juiste redenering afgeleid, wat voor de wetenschap van een bijzonder belang is. Door al deze pogingen hebben zij, ten minste zijdelings, tot de ontwikkeling van 't menschelijk denken niet weinig bijgedragen. In ieder geval, moet men erkennen, dat zij wegen, vóór hen onbekend, geopend hebben, en er nog bijvoegen, dat hunne onderscheiding tusschen de ruimte en de stoffelijke, ligchamelijke natuur zooals ook hunne theorie der beweging grondige en uitgebreide nasporingen op 't gebied der speculative natuurkunde of physica hebben te weeg gebragt. Onder dit opzigt deden zij wat Anaxagoras van Clazomene door de leer der doelmatigheid van al wat bestaat, en Empedocles van Agrigentum door die van de laatste bestemming aller dingen hadden gedaan. Vergeten wij ook niet op te merken, dat Zeno van Elea, in zijne weêrlegging van 't Abderi-

taansche Atomisme, de gelegenheid vond de eerste grondlijnen van een der gewigtigste deelen der wijsbegeerte, de logika namelijk, te trekken en ze te gebruiken.

Deze kritische beschouwingen schijnen ons toereikend om den onbetwistbaar grooten invloed te doen begrijpen, dien 't Atomisme, én in de oudheid én in onze dagen, klaarblijkelijk heeft uitgeoefend op de filosofische en natuurkundige wetenschappen.

De nieuwere wetenschap heeft voor ons een te groot belang om ze niet met de wetenschap der oudheid te vergelijken. Stellen wij dus het Abderitaansch Atomisme tegenover het Atomisme onzer eeuw en zijnen zoo hoog opgedreven lof der scheikunde of chemie.

De Atomisten van onzen tijd vinden de atomen in de voorwerpen, die ze door chemische bewerkingen scheiden, en door dit scheiden van een gegeven objectief voorwerp meenen zij tot een punt te geraken, waar dit voorwerp niet meer deelbaar is. Zij vernietigen dus een bepaalden vorm, een bepaald voorwerp, om het in die vernietiging, alhoewel gewijzigd en veranderd, wederom te ontmoeten. Verondersteld nu, dat zij op deze wijze tot eenvoudige deeltjes konden geraken, dan zouden toch deze deeltjes niet oorspronkelijk, niet primordiaal, noch in de scheiding de laatste zijn. Zij zouden maar als negatief ondeelbaar kunnen beschouwd worden; deze ondeelbaarheid zou slechts bestaan voor hen, die dusdanig voorwerp willen scheiden en ontleden: positief, onoverkomelijk, oorspronkelijk, primordiaal zou ze toch niet zijn, omdat eene verdere, diepere, fijnere ontleding of scheiding nog steeds als mogelijk zou kunnen gedacht worden.

Laat ons nu het tegenovergestelde eens aannemen; laat ons denken, dat de wetenschap door hare ontledingen en scheidingen eerste en ondeelbare zelfstandigheden of deeltjes kon ontdekken; dan zou ze toch de specifike identiteit of soortgelijkheid der vormen of voorwerpen, die ons de natuur overal aanbiedt, en tevens het specifike verschil van hunne hoedanigheden moeten aannemen: wat ze dan ook werkelijk doet; maar zij verklaart niet, hoe deze verscheidenheid der vormen of voorwerpen uit eenvoudige en gelijksoortige of specifiek identike zelfstandigheden, uit atomen kan ontstaan. Hare ontledingen en scheidingen loopen dus uit op eene oneindige menigte zelfstandigheden, atomen, wel van verschillende hoedanigheden, maar toch van specifiek identiken aard, atomen nogtans, die in 't heelal de schitterendste, de heerlijkste verscheidenheid opleveren. Hieruit blijkt duidelijk, dat het hedendaagsche Atomisme zich zelf tegenspreekt: het wil zich rekenschap geven van de verscheidenheid dier vormen of voorwerpen, en ten gevolge van zijn grondbeginsel, zijn uitgangspunt vermag het dit niet te doen. Deszelfs methode moet dus beschouwd worden als verstoken van het ware karakter der wetenschap. Anders staat het met het Atomisme der oudheid. Dit bleef ten minste aan zich zelf meer gelijk en meer getrouw aan het opgesteld beginsel, alhoewel dit beginsel valsch is en de ongerijmdste en aanstootelijkste gevolgen behelst.

Overigens, men vergeve ons deze stoutmoedige, zeker wat onverwachte meening, staat het niet zoo met de geheele moderne ongeloovige wetenschap wat betreft het gebied der natuur en wat betreft 't heiligdom der ziel? om werkingen en daden te verklaren behoeft ze maar woorden.

Hooren wij hare ingewijden. Zij kunnen zich niet genoeg verwonderen over hunne rampzalige voorvaderen, die, in hunne opregtheid en trouwhartigheid, niet aarzelden, krachten, welker natuur hun onbekend was, verborgen en geheim te noemen; zij schimpen trotsch op de vroegere natuurkundigen, welke de slaapwekkende kracht der opium verklaarden met te zeggen, dat deze substantie de eigenschap bezit van te doen slapen; zij zijn er ver van daan te denken, dat hun wetenschappelijk huisraad voor een groot deel van dezelfde waarde is. Vraag hen, waarom de steen, die aan uwe hand ontsnapt, op de aarde valt? door de zwaarte, antwoorden zij zonder dralen. Maar van waar komt nu de zwaarte? de zwaarte komt van de aantrekkingskracht, welke de ligchamen doet vallen. O Democritus, gij hadt dus regt met te zeggen: de beweging is niets anders dan de beweging. Zeer goed, uitstekend! de steen valt door de kracht, die hem doet vallen.

O Molière! O La Palisse!

En wat is nu de aantrekkingskracht? niets anders dan de eigenschap der ligchamen, waardoor zij elkander aantrekken in regte reden tot hunne massa's (of het aantal hunner stofdeelen) en in omgekeerde reden tot het kwadraat van hunne afstanden.

Wat is nu een ligchaam? eene zekere hoeveelheid van stof.

Wat is de stof?

Eene uitgebreide, ondoordringbare, deelbare, trage (inerte) substantie.

Wederom uitstekend!

Dus is de aantrekkingskracht eene eigenschap, welke

de *trage* (*inerte*) stofdeelen bezitten om elkander aan te trekken.

Begrijpe nu wie het vermag, hoe de aantrekkingskracht de universele en eerste oorzaak, de god der ongeloovige natuurkundigen zijn kan.

Eenigen onder hen, wel is waar, zeggen, dat door aantrekkingskracht geene werkelijke kracht moet verstaan worden; maar dat, wanneer men 't *aantrekken* der ligchamen als *een princiep* opzet, dit te verstaan is *alsof* de ligchamen elkander in regte reden tot hunne massa's enz. enz., aantrokken.

Dus, dewijl alles zoo gaat *alsof* enz., alhoewel het *niet zoo is*, wat is dan de aantrekkingskracht anders dan eene bedriegelijke abstractie, eene herschenschim? en waarom, o mannen der ongeloovige wetenschap, zegt gij dan niet eenvoudig en onbewimpeld, dat gij de oorzaken dezer verschijnselen niet kent, of veeleer dat alles zoo is, wijl *God* het zoo gewild en verordend heeft? Waarom dan die overdreven geestdrift en geestverrukking, met welke gij de ontdekking van den grooten Newton uitbazuint? Waarom de hoogdravende naam van *algemeene, absolute wet* voor een herschenschim, ten minste voor eene u onbekende, geheime kracht?

Aantrekkingskracht en zwaarte zijn soorten van goden voor diegenen onder de hedendaagsche natuurkundigen, die niet tot God, den glorievollen Schepper van al wat bestaat, leeft en denkt, opklimmen en niet nederknielen voor zijne almagt. Voor eenigen van hen zijn het maar zekere wijzen van spreken, die een wetenschappelijken zweem kunnen geven aan hetgeen niet wetenschappelijk is.

En zie, dit is nogtans de grondslag, waarop zij, zonder

God, het zoo heerlijk, zoo bewonderenswaardige heelal willen opbouwen. Gelijk de oude Atomisten veronderstellen, waant men, dat de stof eeuwig is; en dit is noodzakelijk: want om te bouwen behoeft men steenen en kalk, namelijk de stof en de aantrekkingskracht. Voeg er nog het tegenovergestelde van de aantrekkingskracht bij, namelijk de warmte, eene andere geheime kracht, die er meê belast is de aantrekkingskracht eeuwig en overal te bekampen; meng, laat bezinken, scheid af, en de wereld is klaar. De verkoeling vormt de sterren en de planeten en zet zelfs deze onmetelijke ligchamen in beweging. Alles draait dus, de aarde komt te voorschijn en het leven — in trapsgewijze en steeds aanhoudende ontwikkeling: de blinde natuurkracht brengt planten, dieren en ook den mensch voort: ten laatste distilleert de stof ook den geest, het verstand en de ziel.

Stervelingen, valt op de knieën: ziedaar uwe goden! het zijn waarlijk goedige goden, die zich om niets bekommeren, niets gebieden! houten goden, fetischen! het fetichisme is de ware godsdienst! de alles bekroonende, laatste ontwikkeling.

Waarlijk, dit is hoogst treurig!

En nogtans heeft men onlangs het edelste vermogen der ziel onteerd, ontheiligd in een Fransch gedicht over de Zon, waarin deze leer door een verblinden natuurkundige op eene wijze wordt voorgedragen, die ons in het hart grieft.

Quis talia fando
Temperet a lacrymis!

Virgilius. *Aeneis.*

Bij hoevele natuurkundigen ontmoet men geen enkel woord, dat van bovenzinnelijke dingen spreekt! Men ziet

hen den blik nooit afwenden van de beschouwing der stof, om zich tot God, den Schepper van alle heerlijkheden der natuur te verheffen met een danklied voor zoo ontelbare, onbegrijpelijk groote weldaden. Anders wordt ons verhaald van Linnaeus, Newton, Kepler, Copernicus, Leibnitz, Pascal en zoo vele andere beroemde natuurkundigen. Deze groote mannen verbanden God niet uit de heerlijkheid zijner schepping, en wij zien hun genie daardoor niet verminderd of verzwakt. Ja, met een zekere aarzeling maakten zij hunne onsterfelijke ontdekkingen bekend. Voorwaar, Newton meende door zijne hypothese van de aantrekkingskracht nog niet de algemeene wet der wereld ontdekt te hebben. Maar Newton zonk ook nog voor God op de knieën en kende het fetichisme niet. In 't genie van Newton was kracht en harmonie, welke zich beiden in al hare grootheid openbaren, wanneer hij, opklimmend tot de oorzaak van alle wetten en natuurkrachten, zijn geloof aan God in de volgende woorden uit: de oorsprong van alle dingen kan slechts toegeschreven worden aan het verstand en de wijsheid van een eenig magtig, eeuwig, alomtegenwoordig wezen, dat alle deelen van 't heelal naar zijnen wil veel beter gemaakt en geregeld heeft dan onze ziel door haren wil de leden van het ligchaam, waarmede zij verbonden is, kan bewegen en besturen. Newton (*Optic.* lib. III, quaest. 31). Voor dezen grooten natuurkundige was de schepping gelijk aan een onmetelijk concert, waarin iedere noot, iedere toon op zijne beurt en op zijn uur uit den schoot der eeuwige harmonie afdaalt en zich met de andere hemelliederen vermengt.

Prof. N. J. SCHWARTZ.

VERSCHEIDENHEDEN.

DAS LEBEN UNSERS LIEBEN HERRN UND HEILANDES JESUS CHRISTUS UND SEINER JUNGFRÄULICHEN MUTTER MARIA [1]).

De geboeders Benziger hebben van deze uitgave inderdaad een aanlokkend prachtwerk gemaakt. De groote, ruim gedrukte letter op het fijne papier van dezen kwartijn, de menigte in den regel goed geteekende en wél afgedrukte houtsneden (600 in getal), die in den tekst staan, de overige grootere houtsneeplaten doen hun kunstsmaak en hunner pers alle eer aan. Is het pligt een leven van onzen Goddelijke Verlosser en van zijne Heilige Moeder ook naar den uitwendigen vorm waardig te behandelen, de redelijke eischen, die men voor een schoon godsdienstig volks- en huisboek stellen kan, zijn hier vervuld. Wij mogen aannemen, dat al de banden voor hoogeren en lageren prijs, bij de uitgevers te verkrijgen, even zorgvuldig bewerkt en even toepasselijk zijn als de band, dien we voor ons hebben liggen; dezen vinden we met geheel het uitwendige van 't boek in aangename overeenstemming.

---

[1]) *Zum Unterricht und zur Erbauung im Sinne und Geiste des ehrw. P. Martin von Cochem dargestellt von* L. C. Businger, Regens des bischöfl. Seminars in Solothurn, gew. Pfarrer in Arlesheim. Dritte Auflage. Einsiedeln, New-York, Cincinnati und Saint-Louis. 1876. Carl und Nicolaus Benziger.

De inhoud is zulk een fraaije uitdossing overwaard. Hiervoor zijn de dringende aanbevelingen van zevenentwintig Duitsche, Zwitsersche en Noord-Amerikaansche Bischoppen ten overvloedigen waarborg.

Dit werk is een leven des Heilands en zijner Heilige Moeder, geheel in den geest van den vromen en vroeden capucijn Martinus van Cochem [1]); dezen was de ascese niet slechts eene studie voor den geest, maar ook eene opwekking voor het hart, en bovenal een toeleg voor het leven. Zoo rein, zoo gemoedelijk, zoo zachtzinnig en eenvoudig Pater Martinus was, zoo waren het ook zijne talrijke ascetische geschriften; en degelijke wetenschap, uitgebreide menschenkennis, en scherpzinnigheid en helderheid van oordeel ontbraken er geenszins aan. Het meeste bekend is zijn *Leven des Heeren en zijner glorierijke Moeder Maria.* Hij begon het in het jaar 1675 en zag het nog in eene geheele reeks van nieuwe uitgaven verschijnen. Het werd en bleef het geliefde huisboek der Duitsche gezinnen. Bij de tweehonderd jaren bekleedde het daar de plaats, die eens onze Vader Cats, met veel minder regt, in de Nederlandsche huizen innam. Maar de rationalistische neigingen, die op het eind der vorige eeuw menigen Duitschen theoloog onkerkelijk en bijna half Protestant maakten, en die ook in het gemoed en den geest der gewone geloovigen werkten, doodden den zin voor eene lectuur, zoo echt Katholiek en zoo teeder godsdienstig als het boek van Pater Martinus. Toen de omkeer in Duitschland kwam, herleefde ook de liefde voor het voorvaderlijke huisboek; en sedert 1842 kreeg het door talrijke uitgaven al meer en meer verbreiding.

De ouderwetsche wijze van uitdrukking echter, de vermelding van eenige nu niet meer geëigende legenden, het niet bespreken der hedendaagsche dwalingen, dit maakte eene omwerking of eene navolging van Pater Martinus' boek zeer wenschelijk. Een zoodanige navolging beproefde de Regent Businger; hij slaagde en trof den eenvoudigen, voor ieder verstaanbaren en menigwerf sterk aangrijpenden toon van zijn

---

[1]) Zie over hem Hunters *Nomenclator Literarius*, tom. II, pag. 829

voorganger. Evenals van Cochem onderwijst en treft hij. Maakte van Cochem zeer veel gebruik van de werken der HH. Vaders en ook vooral van de openbaringen der H. Brigitta, Businger heeft almede, ter toelichting der H. Schrift, of liever ter dieper en levendiger opvatting van haren zin, de legende, voorwaar, niet onmatig, maar toch met ruimte gebruikt.

Hoe aantrekkelijk de wijze is, waarop hij dit weet te doen, kan onze lezer uit de vertaling van een zijner verhalen opmaken, die we hier laten volgen.

DERTIENDE KAPITTEL.

VAN HET VERBLIJF DER HEILIGE FAMILIE IN EGYPTE.

Naar de overlevering der Kerkleeraars is de Heilige Familie, toen zij in Egypte gekomen was, regtuit naar de groote stad Heliopolis, d. i. Zonnestad, getrokken. Dit was een der heerlijkste steden van Egypte, en vooral daardoor merkwaardig, dat zij een Joodschen tempel bezat, waarin de godsdienst op een dergelijke wijze als te Jerusalem gehouden werd. De Hoogepriester Onias had dezen tempel gebouwd, toen hij als vlugteling hier verbleef, en spoedig hadden vele Joodsche landverhuizers zich rondom den tempel nedergezet. Hier, bij hunne landgenooten, hoopten Josef en Maria het eerst hulp en ondersteuning te vinden; weshalve zij deze stad ook tot hunne woonplaatst kozen. En nu overweeg, o Christelijke ziel, wat de vrome legende ons over hun leven en over hunne lotgevallen gedurende hun verblijf in Egypte heeft nagelaten.

Nadat de Heilige Familie aan vele deuren der heidensche Zonnestad te vergeefs had aangeklopt om opgenomen te worden, vonden zij eindelijk een onderkomen in het vervallen muurwerk van een ouden afgodstempel. Sint Josef maakte de kleine ruimte zoo bewoonbaar als hij maar kon en verheugde zich in zijne kinderlijke ziel op het levendigste, toen eindelijk na eenige dagen het werk voltooid was, en hij de allerzaligste Maagd met het Goddelijke Kind in de hun bereide woning kon binnenleiden. Ach, het was een zeer armelijke verblijfplaats; en hoe rijk aan lijden en ontberingen

was het leven, dat de Heilige Familie hier nu gedurende anderhalf jaar leidde! Wel ging Sint Josef om werk uit, en hij vond ook als timmerman eenige bezigheid; dat was echter niet toereikend om ook maar de noodzakelijkste levensbehoeften aan te schaffen. Doch de Heilige Maagd stond hem getrouw ter zijde. Gedurende haar verblijf in den tempel te Jerusalem had zij geleerd tapijten te maken en menigerlei ander kostbaar handwerk te vervaardigen. Thans kwam haar dit te stade. Zij leerde langzamerhand eenige medelijdende Joodsche vrouwen kennen, die in de omstreek der stad woonden en haar allerlei vrouwelijke handwerken lieten verrigten. Zoo arbeidde Maria, terwijl Sint Josef buitens huis bezig was, den geheelen dag door en dikwerf tot diep in den nacht, in hare eenzame woning. Naast haar lag het Kind Jesus in een wiegekorfje, en de hemelvrede, die haar uit het liefelijke gelaat van het Goddelijke Kind tegenstraalde, troostte haar te midden der verlatenheid en armoedigheid van haar toestand. Doch de voorzegging des profeets Isaias was nu in vervulling gegaan: „*Te dien dage zal het altaar des Heeren zijn midden in Egypteland.*"

Zooals gezegd, had de Heilige Maagd zich, door haar ootmoedig en voorkomend wezen en hare goedige vriendelijkheid, het vertrouwen van verscheidene vrouwen uit de nabuurschap verworven. Dikwerf kwam het gesprek op de wonderbare teekenen des tijds, den ondergang der goden, het verval hunner tempels en het verstommen der orakels. Doch de Moeder der eeuwige Wijsheid greep zulke gelegenheden met heilige begeerte aan, om het gemoed dezer vrouwen tot den allerhoogsten en eenig waren God op te heffen. Zij toonde haar de nietigheid der afgoden aan, die oogen hebben en niet zien, ooren en niet hooren, onderrigtte haar over de boosheid en de arglist der daemonen en sprak met zulk een hemelsche goedigheid en drang, dat verscheidene zich tot den waren God bekeerden. Want gelijk van haren goddelijken Zoon, zoo ging ook van haar eene hoogere kracht uit, die aller harten wonderbaar verkwikte en heelde. Zelfs eenige afgodenpriesters kwamen tot bezinning door hetgeen zij van

de Heilige Familie zagen en hoorden, verlieten de vloekwaardige dienst hunner onmagtige afgoden, deden boete over hunne zonden en begonnen den alleen waren God te aanbidden.

Evenwel zou het der Heilige Familie ook in Egypte niet aan vervolgingen ontbreken! Vele heidenen, wier hart aan den ouden bijgeloovigen waan vasthield, werden vertoornd en woedend tegen de heilige vreemdelingen, maakten hen verdacht als spionnen en toovenaars en bragten het door hunne vervolgingen zoover, dat de goedige, vreedzame Moeder Gods besloot, met haren echtgenoot en het Kindje de Zonnestad te verlaten en een andere verblijfplaats te zoeken.

Zoo kwamen zij te *Memphis*, de oude hoofdstad des lands, en van hier — omdat zij nergens werden opgenomen — in een arm dorpje, *Mathaera* (Matarna) van naam. Hier leden zij aanvankelijk groot gebrek aan goed drinkwater. In haren nood wendde zich de Heilige Maagd tot den hemelschen Vader, en zie, terwijl zij nog met tranen bad, ontsprong aan hare regterzijde uit den dorren zandbodem eene rijke bron van frisch drinkwater, die tot op den huidigen dag den naam van „Maria's Bron" draagt. Ras werd rondom de bron alles groen, en de tot nu toe onvruchtbare zandvlakte veranderde allengs in een heerlijken lusthof.

Sint Josef beijverde zich ook hier voor de maagdelijke Moeder en haar Kind eene woning in te rigten, waarin de Heilige Familie zich nu eenige jaren ophield. Het Kind Jesus, dat zich, naar zijne menschelijke natuur, gelijk andere menschen, slechts geleidelijk, naar ligchaam en geest wilde ontwikkelen, groeide op tot vreugde zijner ouders, en hierover schrijft de heilige Thomas van Villanova: „Wie vermag den liefdegloed van het maagdelijk moederhart te schilderen, terwijl zij haar teeder Knaapje aanschouwde, hoe het digt bij haar speelde, haar met zijn liefelijk gelaat toelachte en zich dan van het spel — met nog onzekere schreden — in de armen der overgelukkige Moeder terugspoedde!" Al meer en meer bewees de Heilige Knaap zijnen ouders allerlei kleine diensten met groote opmerkzaamheid en bezonnenheid."

Is het niet zoet voor den Christen bij deze liefelijke legende te verwijlen en zich voor te stellen, hoedanig het leven der H. Familie in het land der ballingschap zal geweest zijn, en door de verbeelding het aanbiddelijke Kind en Maria en Josef in hun armoedig verblijf als te bespieden? Neen, we vragen niet met van der Palm, „of het [soms] met de hooge eerbiedenis, die de Christenschaar, door alle eeuwen heen, voor hem [den Zaligmaker] koesteren moest, min overeenkomstig is, hem als een kind, of zelfs in den kring van het ouderlijke huisgezin aan zich voor te stellen." (*Leerrede over Joh. III*, 31.) Neen, we erkennen volmondig, dat de Kardinaal Wiseman niets aan den eerbied voor het Goddelijke Kind te kort deed, toen hij in 't volle vertrouwen van een bevestigend antwoord, zijnen hoorders deze vragen stelde: „Wie onder u, geliefde broeders, voelde zich niet, hetzij in stille beschouwing met den Kersnacht, of in de eenzaamheid eener geestelijke afzondering, of in den loop zijner dagelijksche overwegingen, wegsmelten in teedere meewarigheid, die zelfs overvloeide in tranen, wanneer hij zijne liefde rustig aan de geheimen van Bethlehem voedde?... als hij luisterde naar het wreede bevel van Herodes en de boodschap des engels, en zag, hoe Josef zich gereed maakte om Maria heen te voeren, met Jesus in hare armen, naar de treurige woestijn en naar het nog treuriger Egypte?" (*Leerrede over: Jesus Christus het voorwerp onzer liefde*).

Wij breken het kapittel van Businger af. Hij vervolgt het met een eenvoudig, doch keurig geschetst tooneeltje uit het huiselijk leven der H. Familie; dit ontleende hij aan de openbaringen van Katharina van Emmerik; daarna maakt hij eene vertroostende toepassing voor de zielen, die gevoelen, dat zij, even als het H. Huisgezin in Egypte, zoo op de aarde in ballingschap zijn.

Heeft eene teedere godsvrucht hare gevaren, tenzij grondig onderrigt haar steunt, ja haar beginsel is; de godsvrucht, die Businger kweekt, heeft die bedenkelijke zijde niet; hij geeft eene zeer ruime plaats aan de leerstellige uiteenzetting en bewijsvoering; en met gebruikmaking van de uitkomsten der nieuwere

theologische studieën bestrijdt hij de thans gang hebbende dwalingen. Doch steeds wist hij de drooge dorheid van het leerboek te vermijden. Het meest eigenaardige zijner wijze van behandeling blijft altijd dit: zijn edele, klare stijl is duidelijk genoeg voor niet-ontwikkelden, maar ook kernachtig genoeg voor ontwikkelden; zijn onderrigt en zijne opwekkingen zijn nuttig voor allerlei standen, voor geestelijken zoowel als voor leeken; en gelijk een verstandig en gemoedelijk man voor ieder, wie hij ook zij, een gepast woord heeft, dat het hart inneemt, zoo spreken deze bladeren wijze woorden, die, uit een geloovig en godvruchtig gemoed voortgekomen, bij iederen lezer tot diep in de ziel dringen.

H. J. J. P.

DE VRIJE GEMEENTE DER TOEKOMST.

De Hervorming, orgaan van het Nederlandsche Protestantenbond geeft in n°. 51 van 22 December ll. verslag van eene voordragt des Heeren P. H. Hugenholtz Jr., een der stichters van *de vrije gemeente der toekomst*, waarin hij zijne denkbeelden omtrent dit onderwerp uiteenzette. Het is voor ons van belang daarvan kennis te nemen, dewijl *de vrije gemeente* volgens die Heeren bestemd is de plaats van Kerk en Kerkgenootschappen in te nemen. Aan de *moderne* maatschappij immers past eene *moderne* godsdienst, of gelijk de Heeren zeggen, een modern godsdienstig gemeenschapsleven.

Het ziet er echter nog armoedig uit.

„In een boeiende en vloeiende improvisatie schetste de Heer *P. H. Hugenholtz Jr.* het *ideaal* dat hem met betrekking tot het godsdienstig gemeenschapsleven voor den geest zweeft, in verband met het verledene, het heden en de toekomt. Eerst herinnerde hij aan het Godsrijk, waarvan Jezus getuigde, en plaatste *daartegenover* de Katholieke Kerk [de Katholieke Kerk blijft dus ook voor den „vrijen gemeentenaar" een anti-Christendom], zooals die zich sedert de tweede

eeuw heeft ontwikkeld, met hare leer, hare sakramenten en hare tucht, wees verder aan, hoe van dat alles in de Hervormde Kerk nog te veel was overgebleven [de bekende Roomsche zuurdeesem], zoodat de Protestant, de moderne Christen iets anders en beters verlangen moet, dat meer aan de behoeften van onzen tijd beantwoordt." Het is de aangekleede pop van Dr. Meijboom (vgl. *De Katholiek* Dl. XLII, blz. 1, *De Evangelie-Spiegel.*)

Zien wij nu, wat *de vrije gemeente der toekomst* ons belooft.

„De spreker verklaarde, dat *zijn ideaal* niet lag op den weg der dageraads mannen, evenmin op den weg van v. Vloten; hij wil godsdienst, geloof, gebed, hij wil poëzie in den godsdienst en niet het platte en dorre rationalisme dat door velen wordt voorgestaan. In breede omtrekken werd daarop een schets van de vrije gemeente der toekomst gegeven, zooals zij het godsdienstonderwijs op den voorgrond stelt, maar toch ook groote waarde hecht aan de godsdienstige samenkomsten, waarbij niet altoos een *bijbelwoord* tot tekst van het gesprokene behoeft te dienen, waarbij het gebed en het lied niet worden gemist."

De Bijbel zal dus niet meer de grondslag zijn van het godsdienstonderwijs der vrije gemeente; maar wat dan? De *spiritus privatus*, ieders eigen geest zal de bron en toetssteen zijn der verkondigde leer: „Welke de symbolen van de gemeente der toekomst zullen zijn, was den spreker *nog niet helder*; hij meende, dat doop en avondmaal niet meer beantwoorden aan de behoeften der kinderen van onze eeuw. Eene feestelijke bijeenkomst stelde hij zich voor aan het eind van een jaar, met die ouders die met een kind waren gezegend, ter bespreking van de eischen en voorrechten van het huiselijk leven, of met die jongelieden die het godsdienstig onderwijs hadden ten einde gebracht, om hun een ernstig woord mee te geven bij hunne intrede in de maatschappij. Ook het huwelijk moest godsdienstig worden gewijd, nu en dan bij bijzondere gelegenheden de *zaal* worden versierd met bloemen", enz.

Aldus het verslag, dat zeker wel zal lijden aan het gebrek van alle verslagen, dat het niet geheel juist teruggeeft wat

gesproken is, maar veeleer de indrukken, door den verslaggever ontvangen.

Wat echter duidelijk doorschijnt is, dat de vrije gemeente zoekt naar een vorm voor een inhoud, die niet bestaat of dien men niet kent; dit blijkt hieruit, dat men dien inhoud niet kan uitdrukken. De *vrije* gemeente kan ook niet anders dan een *vrijen* inhoud en een *vrijen* vorm hebben.

Prof. L. M. E. Rauwenhoff zeide dit met andere woorden in n°. 47 van *De Hervorming*.

„Elke formuleering van onze voorstellingen *van het bovenzinnelijke* of van de gemoedsgesteldheid waarin zij wortelen, kan nooit anders dan een zeer betrekkelijke waarde hebben. Het is ons een behoefte onder woorden te brengen wat wij gevoelen en gelooven, maar op hetzelfde oogenblik dat wij het beproeven, kwelt ons reeds onevenredigheid van bedoeling en uitdrukking, van *inhoud* en *vorm*. Alles blijft bij benadering, meer zinnebeeld dan beschrijving, meer poëzie dan wetenschap."

SPROKKELINGEN.

Theologische School te Kampen. De Christelijk Afgescheidenen vormen aan deze inrigting hunne predikanten. Wat de omvang van het onderwijs is, geeft deze *Series lectionum* voor 1877/78 aan:

Ds. S. van Velzen: Kerkelijke geschiedenis, Inleiding op de Godgeleerdheid, Dogmen-geschiedenis, Geschiedenis der godsdiensten, Bijbelsche geschiedenis, Joodsche Oudheden en Geografie, Homiletiek en Practische predikkunde, Redekunde en Latijn.

Ds. A. Brummelkamp: Geschiedenis der Godsdienst en Wijsbegeerte, Pastoraal, Theologische Encyclopedie, Catechetiek, Voordragt, Latijn. Voorts is Ds. Brummelkamp belast met de redactie van het weekblad *De Bazuin*.

Ds. H. de Cock: Dogmatiek, Moraal, Symboliek, Liturgiek

en „Kerkregeering, Bijbel-theologie", Empirische Psychologie, Logica, Philosophie, Catechetiesch onderwijs.

Ds. N. Noordtzij: Geschiedenis des Bijbels, Exegese, Hermeneutiek, Tekstkritiek, Hebreeuwsch, Grieksch van het Nieuwe Testament.

Ds. A. Steketee: Latijn, Grieksch, en Romeinsche en Grieksche Antiquiteiten.

De Heer C. Mulder: Nederlandsche Taal- en Letterkunde, Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis, Aardrijkskunde *cum annexis*, Fransch, Engelsch en Hoogduitsch.

De Gustaaf-Adolf-Vereeniging in 1876. Deze beruchte Protestantsche vereeniging, waarover wij meermalen uitvoerige berigten mededeelden, heeft in het jaar 1876 ontvangen de som van 739,000 marken, of 42,000 marken meer dan in het vorige jaar. Daarmede heeft het genootschap ondersteund 1,106 standplaatsen, gesticht 34 kerken, 27 scholen en 17 pastoriën, alles in Katholieke streken, om dáár vooral het Protestantisme te vestigen, te behouden, of meer te verbreiden.

Sedert 1843 heeft de Gustaaf-Adolf-Vereeniging voor hetzelfde doel 13½ millioen uitgegeven. Een goed deel echter van dat bedrag is door Protestantsche vorsten en overheidspersonen geleverd.

BOËTIUS.

III.

(*Vervolg* en *slot* van Dl. LXXII, blz. 356 vv.)

Niets is treffender dan dat een boven duizenden bevoorrechte gunsteling der natuur tevens een toonbeeld is van Christelijke nederigheid. De ongemeene gaven, die in hem uitschitteren, ontvangen daardoor een hemelschen glans, die ze ons met dubbelen eerbied doet aanstaren. Wie heeft ooit de werken van den grooten Augustinus gelezen en de flitsen van zijn aldoordringenden geest bewonderd, zonder dat hij tevens weldadig werd aangedaan door den heiligen eenvoud van zijn ootmoed? Scheen elke kinderlijke dankbede voor de van God verkregen genaden geen vlammend offer van een onovertroffen liefdegloed?

De Christen-wijsgeer, aan wien deze bladzijden gewijd zijn, was in den hoogsten zin des woord een koninklijke geest. Wanneer we hem enkel beoordeelen naar de werken, die wij nog van hem bezitten, staan wij reeds verbaasd over de diepte zijner wetenschap. En toch zijn die werken op verre na geen volkomen spiegel van zijn reuzengenie Zijne beroemdste tijdgenooten getuigen, dat hij

in al de wetenschappen uitblonk, die in zijn tijd werden beoefend. Hooren wij alleen Cassiodorus.

„Sic enim Atheniensium scholas longe positus introisti; sic palliatorum choris miscuisti togam, ut Graecorum dogmata doctrinam feceris esse Romanam. Didicisti enim . qua profunditate cum suis partibus speculativa cogitetur; qua ratione activa cum sua divisione discatur, deducens ad Romuleos senatores quidquid Cecropidae mundo fecerant singulare. Translationibus enim tuis Pythagoras musicus, Ptolomaeus astronomus leguntur Itali. Nicomachus arithmeticus, geometricus Euclides audiuntur Ausoniis. Plato theologus, Aristoteles logicus Quirinali voce disceptant. Mechanicum etiam Archimedem latialem Siculis reddidisti. Et quascunque disciplinas vel artes foecunda Graecia per singulos viros edidit, te uno auctore, patrio sermone Roma suscepit. Tu artem illam in naturae penetralibus considentem, auctorum libris invitantibus, cordis lumine cognovisti, cui ardua nosse usus miracula propositum est. Molitur ostendere quod obstupescant homines evenisse; miroque modo naturis conversis facti detrahit fidem, cum ostentet ex oculis visionem. Facit aquas ex imo surgentes praecipites cadere, ignem ponderibus currere, organa extraneis vocibus insonare, et peregrinis flatibus calamos complet, ut musica possint arte cantare. Madentes fabricae in aqua marina siccantur; dura cum fuerint, ingeniosa dispositione solvuntur. Metalla mugiunt, Diomedis in aere grues buccinant, aeneus anguis insibilat; et quae propriam vocem nesciunt habere, dulcedinem probantur emittere cantilenae. Parva de illa referimus, cui coelum imitari fas est. Haec enim fecit secundum solem in Archimedis sphaera decurrere, haec alterum zodiacum circulum humano consilio fabricavit. Haec lunam defectu suo reparabilem artis illuminatione monstravit; parvamque machinam gravidam mundo, coelum gestabile, compendium rerum, speculum naturae ad speciem aetheris incomprehensibili mobilitate volutavit. Sic astra, quorum licet cursum sciamus, fallentibus tamen oculis, prodere non cernimus. Stans quidam in illis est transitus; et quae

velociter currere vera ratione cognoscis, se movere non respicis. Quale est hoc homini etiam facere, quod vel intellexisse potest esse mirabile."

Vóór alles evenwel is Boëtius wijsgeer geweest. Zijn verheven geest was voor de hoogere bespiegeling als geboren. Doch hij was Christen-wijsgeer in de volste beteekenis van dit woord. De wijsbegeerte als zoodanig kon het groote hart van dezen denker niet bevredigen. Hoe zou dat ook mogelijk geweest zijn? Hij wist te goed, hoe weinig de zuiver menschelijke wetenschap de krachtigste geesten van het oude Griekenland had kunnen genezen van de duizelingen des hoogmoeds. Als nederig belijder der leer van Jesus Christus wist hij, dat geene aardsche wijsheid waarde heeft dan voor zoover zij wordt aangewend om geest en hart voor te bereiden tot het ontvangen dier hoogere wijsheid, die, volgens het woord van den H. Augustinus, goddelijk blijkt te zijn, omdat zij den mensch goddelijke dingen geleerd heeft.„ Zij die deze wijsheid ten deel hebben ontvangen", zegt dezelfde Kerkvader, „leven als hemelingen op aarde. Zij zijn de bevoorrechte broeders van Gods engelen, die met welbehagen op hen nederzien. Geene menschelijke grootheid verleidt hen tot hoogmoed, want de eeuwige Wijsheid staat voor hen in het hemelsche kleed der nederigheid." Deze eeuwige Wijsheid met haar hemelsch kleed heeft onzen grooten wijsgeer zijn geheele leven voor oogen gezweefd.

Het levensdoel van Boëtius is geweest de wijsbegeerte dienstbaar te maken aan de goddelijke Openbaring. Heerlijk treedt overal in zijne schriften de harmonie tusschen Geloof en Rede aan het licht. De ketters van zijn tijd

bezigden de wapenen der wijsbegeerte tegen de godsdienst van Jesus Christus; Boëtius keerde die zelfde wapenen tegen hen en behaalde de schitterendste overwinningen over de vijanden des Christendoms.

Om de diepte en de kracht van zijn grooten geest te leeren kennen, moeten wij zijne godgeleerde vertoogen eenige oogenblikken van nabij beschouwen. We zullen dan tevens de gelegenheid hebben de uitgebreidheid zijner wijsgeerige kennis in het licht te stellen. Wij vangen aan met zijn boek *De Persona et Duabus Naturis contra Eutychen et Nestorium.* De Kerk van het Oosten had in een brief aan Paus Symmachus met aandrang gesmeekt, dat de H. Vader haar zou te kennen geven, welke uitdrukkingen zij moest bezigen omtrent de twee naturen in Jesus Christus. De Paus raadpleegde eenige bisschoppen, die zich te Rome bevonden, en liet tevens onzen wijsgeer ontbieden. Deze wijdde eenige dagen aan de overweging van dit ingewikkeld en moeilijk vraagstuk, en schreef toen het meesterlijk vertoog, waarvan wij kennis gaan nemen. In het overzicht van deze verhandeling, dat wij hier laten volgen, zullen wij er ons vóór alles op toeleggen, de gedachten van den schrijver zoo duidelijk mogelijk uit te drukken.

Boëtius maakt er den lezer opmerkzaam op, dat vele dwaalbegrippen omtrent het mysterie der Menschwording van Jesus Christus ontstaan doordat de beteekenis der woorden, waardoor men dit geheim poogt uit te drukken, onjuist wordt opgevat. Het woord *persona*, dat de Latijnen gebruiken, heeft oorspronkelijk eene geheel andere beteekenis dan het door de Grieken gebezigde *ὑπόστασις*. Dit laatste beteekent eene *bijzondere zelfstan-*

digheid van redelijke natuur. Persona duidt in zijne oorspronkelijke beteekenis iemand aan, die op het tooneel ware of verdichte handelingen van anderen aan de toeschouwers voorstelt: wat de Grieken uitdrukken door hun πρόσωπον. Doch daar de Latijnen in hunne taal geen woord hadden, dat het ὑπόστασις der Grieken kon weêrgeven, hebben zij aan hun *persona* de beteekenis van het Grieksche woord verbonden. De Latijnen verwarden ook dikwerf met elkander de woorden *essentia* (wezen), *substantia* (zelfstandigheid), *subsistentia* (zelfbestandigheid) [1]) en *persona*. De Grieken daarentegen bezigden steeds οὐσία voor *essentia*, οὐσίωσις voor *subsistentia*, ὑπίστασις voor *substantia*, en πρόσωπον voor *persona*.

In het voorbijgaan merken wij hier op, dat de woorden *subsistentia* en *substantia* door Boëtius in eene andere beteekenis worden gebruikt dan door de latere godgeleerden. — In eene zelfstandigheid kan men beschouwen 1^0. het bestaan in zich-zelf; 2^0. datgene wat haar van andere zelfstandigheden onderscheidt; 3^0. iets wat maakt dat zij, volgens de teekenende uitdrukking der Scholastieken, zich-zelf bezit en in bestaan en werking hare eigene rechten heeft. Het eerste drukken de Scholastieken doorgaans uit door het woord *substantia*, het tweede door het woord *essentia*, en het derde door *subsistentia*. In de schriften van Boëtius daarentegen geeft *subsistentia* het bestaan in zich-zelf te kennen, en *sub-*

---

[1]) De vertaling van *subsistentia* door *zelfbestandigheid* geef ik gaarne voor eene betere. Ik voor mij zou bij voorkeur *subsistentie* schrijven. De overbrenging van dergelijke Latijnsche termen veroorzaakt honderden misvattingen.

stantia is bij hem wat de Grieken aanduiden door ὑπόστασις, dus zoowel *suppositum* als *persona* [1]).

Na de gemelde woordverklaringen vorscht de schrijver naar den oorsprong der dwalingen van Nestorius. Boëtius meent, dat de hoofdoorzaak der wanbegrippen van dezen ketter moet gezocht worden in zijne geheel valsche denkbeelden van *natuur* en *persoon*. — Nestorius oordeelde, dat eene natuur, d. i. eene tot deze of gene soort behoorende zelfstandigheid, toegerust met de haar kenmerkende eigenschappen, volkomen hetzelfde was als een persoon. Vandaar zijne godlasterende bewering, dat men de Menschwording van het eeuwig Woord zeer ten onrechte een mysterie noemde. Door te erkennen, dat natuur en persoon hetzelfde zijn, kon het menschelijk verstand het geheele verlossingswerk doorschouwen. „Wat blijkt meer strijdig met de rede", vroeg hij, „dan dat een God uit eene vrouw is geboren, en als kind, jongeling en man onder de menschen verkeerd heeft? dat een God toenam in jaren en wijsheid? dat Hij honger en dorst, koude en hitte, de grievendste vernederingen en den schandelijksten dood heeft geleden? Het geloof leert ons zoowel als de rede, dat God eeuwig is; dat Hij bij gevolg begin noch einde heeft; dat Hij kan lijden noch sterven;

---

[1]) *Suppositum* is eene volkomene zelfstandigheid, die in bestaan en werking hare eigene rechten heeft en *onmededeelbaar* is. Volgens de definitie van Boëtius: *naturae completae individua substantia. Persona* is alleen daarin van *suppositum* onderscheiden, dat het nooit van redelooze wezens gezegd wordt. *Est rationalis naturae individua substantia,* volgens onzen wijsgeer. *Individua* heeft hier de beteekenis van *incommunicabilis* (onmededeelbaar).

In zijne vertalingen van Aristoteles brengt Boëtius het woord οὐσία over door *substantia.*

dat al zijne volkomenheden even eeuwig zijn als Hij-zelf, omdat zij niets anders zijn dan zijn alvolmaakt oneindig Wezen. Wanneer we nu twee personen erkennen in Jesus Christus, ziet de rede ten duidelijkste, dat er aan de Godheid des Woords niets onwaardigs noch onbestaanbaars wordt toegeschreven. De mensch is dan geboren en gestorven en aan de gewone zwakheden der menschen onderworpen geweest." Ziedaar de afschuwelijke drogredenen van Nestorius.

Op de vraag der geloovigen, hoe de H. Maagd dan nog Moeder van God kon genoemd worden, antwoordde de ketter: „Maria is de moeder van Christus, d. i. van dien mensch, die met het eeuwig Woord is vereenigd geworden."

Boëtius wijst in de eerste plaats op het onderscheid, dat er bestaat tusschen *natuur* en *persoon*. Eene natuur kan als zoodanig, d. i. in hare wezenlijke bestanddeelen, in datgene wat haar tot deze of die wezensafdeeling doet behooren, volkomen en in haar geheel worden gedacht, zonder daarom gedacht te worden als vervolledigd door de haar eigene persoonlijkheid. Zeker, eene zelfstandigheid kan niet als iets toevalligs (als een *accidens*) met een andere zelfstandigheid worden verbonden, omdat zij in dat geval zou ophouden een zelfstandig wezen te zijn. Doch onze rede ziet er geene tegenstrijdigheid in, dat eene zelfstandige natuur alles heeft, wat tot haar wezen behoort, en toch de haar eigene persoonlijkheid niet ontvangt. De persoonlijkheid toch is wel eene volmaking der natuur, maar eene volmaking, die geen deel van haar wezen uitmaakt. De mensch wordt geen mensch door zijne persoonlijkheid, maar door zijne na-

tuur. Door de persoonlijkheid wordt zijn wezen een zelfbestaand (*subsistens*) en zelfhandelend wezen, maar geen wezen, welks natuur het is mensch te zijn. Ontvangt eene natuur de haar eigene persoonlijkheid niet, dan kan zij niet als bestaande gedacht worden, of eene hoogere persoonlijkheid moet de plaats der ontbrekende subsistentie innemen. Dit noemt men eene hypostatische vereeniging. Van zulk een vereeniging kunnen wij in ons beperkt verstand geen volkomen denkbeeld vormen, en daarom blijft de Menschwording van Jesus Christus voor ons allen een aanbiddelijk geheim; maar de rede ziet er ook geene tegenstrijdigheid in. Zij vermag zelfs aan te toonen, dat de ketters, die dit H. mysterie met de rede strijdig verklaren, zich van enkel sophismen bedienen.

Vervolgens toont de schrijver aan, dat er voor Nestorius in der daad geen Christus meer bestaat.

Jesus Christus is één, en niemand heeft nog beweerd, dat er meer Christussen zijn. Doch zoo Christus is samengesteld uit twee naturen en twee personen, kan hij niet één meer genoemd worden. De persoon is het subjekt des zijns en der handelingen van een wezen. Zijn er in Christus twee personen, dan zijn er in hem tevens twee bestaande en werkende subjekten, en zijne eenheid verdwijnt geheel.

Men kan zich ook geen denkbeeld vormen van eene vereeniging dezer twee zoo geheel, ja oneindig verschillende naturen, zoo men ze niet vereenigd denkt door één persoon. Indien de vereeniging alleen daarin bestaat, dat de goddelijke persoon zijn hulp en bijstand verleent aan den menschelijken, kan er geen sprake meer zijn van eene hypostatische vereeniging.

Nog meer. De Christus van Nestorius is òf de goddelijke natuur en de goddelijke persoon, òf de menschelijke natuur en de menschelijke persoon, òf de goddelijke en menschelijke natuur en persoon beide. De laatste onderstelling weêrlegt zich-zelve, want zoo er tusschen de goddelijke en de menschelijke natuur geene hypostatische vereeniging wordt aangenomen, maar de menschelijke natuur hare eigene persoonlijkheid heeft, kan er niet aan eene persoons-eenheid in het eindige en oneindige gedacht, noch een zelfde naam op beide worden toegepast.

Is alleen de goddelijke natuur Jesus Christus, dan is hij (Jesus Christus) alleen God en geen mensch. Is alleen de menschelijke natuur Jesus Christus, dan is hij alleen mensch en geen God, en de H. Moedermaagd is niet meer de gezegende en uitverkorene onder de vrouwen. Waar blijft dan dit heilig mysterie, dat het voorwerp der bewondering en aanbidding uitmaakt van Gods Engelen?

De ketterij van Eutyches was volgens Boëtius geboren uit hetzelfde wanbegrip omtrent natuur en persoon als die van Nestorius.

Nestorius grondde zijne dwaling op de verkeerde opvatting, dat natuur en persoon hetzelfde zijn, en dit drukte hij aldus uit: „het geloof leert ons, dat er in Christus twee naturen zijn, de goddelijke en de menschelijke; bijgevolg moeten er ook twee personen zijn."

Eutyches redeneerde aldus: „het geloof leert ons, dat er maar één persoon is in Jesus Christus, en de Kerk veroordeelt Nestorius als ketter; bij gevolg is er in Christus ook maar ééne natuur."

Men wierp hem tegen, dat men de goddelijke natuur niet de menschelijke kon noemen, noch de menschelijke

natuur de goddelijke, zonder of Gods volkomenheid en oneindigheid geheel en al te loochenen, of den mensch *als mensch* te vergoddelijken. „Voorzeker," antwoordde Eutyches, „het staat vast, dat de menschelijke natuur van Christus vóór de hypostatische vereeniging oneindig van de goddelijke natuur verschilde; maar door de genoemde vereeniging zijn deze twee naturen volmaakt vereenzelvigd. De menschelijke natuur heeft zich opgelost in de goddelijke, zooals een waterdruppel, die in een wijnvat is gevloten, tot de zelfstandigheid des wijns overgaat."

„Wanneer heeft deze vereeniging of liever samenvloeiing dier twee naturen plaats gegrepen," vraagt Boëtius, „bij de ontvangenis van Jesus Christus, of na zijne verrijzenis?" Zoo zij heeft plaats gehad bij zijne ontvangenis, kan Maria niet de moeder van Christus genoemd worden; want dat twee reeds bestaande naturen in haar schoot vereenzelvigd worden, kan haar niet tot moeder gemaakt hebben. Is zij de moeder geweest van de menschelijke natuur, waarmeê de menschelijke persoonlijkheid één was, en die later met de goddelijke natuur samensmolt, dan kan zij niet de moeder van God worden genoemd, maar slechts de moeder van een mensch, wiens natuur en persoonlijkheid — altoos volgens de ongerijmde onderstelling des ketters — naderhand in de goddelijke natuur werden opgelost."

Is deze samenstelling geschied na de verrijzenis, dan kan de mensch niet verlost noch met zijn God verzoend zijn; dan is het lijden van Jesus Christus — verre zij van ons de godlasterende gedachte — vruchteloos geweest; want geen mensch kon voldoenig schenken aan Gods rechtvaardigheid.

Daarenboven, er zijn slechts drie wijzen denkbaar, waarop deze twee naturen één moeten geworden zijn. Of de goddelijke natuur is overgegaan in de menschelijke, òf de menschelijke is overgegaan in de goddelijke, òf daar is uit de verbinding der twee naturen een andere natuur ontstaan, die als samengesteld wezen gansch en al onderscheiden is van hare samenstellende deelen.

Hoe zou de goddelijke natuur kunnen overgaan in de menschelijke? God is als hoogste en eerste Zijn onveranderlijk, of Hij is geen God. Gods Wezen heeft den grond van zijn bestaan in zich-zelf; God *is*, omdat Hij *is*, omdat het *niet-zijn* in Hem eene onmogelijkheid is. Zoo nu in dit onveranderlijk en eenig volmaakt Wezen, hetwelk *is* omdat het *is*, en zijn *moet* om zijne eigene volkomenheid, een afhankelijk *zijn* kan worden opgenomen, dat met dit eeuwig Zijn in de eenheid der natuur samensmelt, moet God noodwendig ophouden God te zijn. Een eindig, afhankelijk, geworden wezen, met Gods wezen hoe dan ook één geworden, moet oorzaak zijn, dat het ongeschapen Wezen niet meer het ongeschapen Wezen kan genoemd worden. De vereenzelviging van het ongeschapene met het geschapene stelt een eindig wezen in het oneindige, en vernietigt daardoor — om het dus uit te drukken — de oneindigheid.

Even ongerijmd is de bewering, dat de menschelijke natuur kan overgaan in de goddelijke. Vooreerst toch zouden dan in Gods wezen allerlei tegenstrijdigheden gevonden worden. God zou eindig en oneindig zijn, geworden en niet geworden, afhankelijk in zijn wezen en noodzakelijk bestaande, veranderlijk en onveranderlijk.

Vervolgens moet men in aanmerking nemen, dat de

verandering van eene zelfstandigheid in eene andere alleen bij de lichamelijke zelfstandigheden kan plaats grijpen, omdat in de lichamen een lijdelijk beginsel aanwezig is, dat (bij opvolging) door verschillende zelfstandigheidsvormen kan worden aangedaan. Deze lichamelijke zelfstandigheidsvormen toch zijn op zich-zelve onvolkomen en moeten met eene grondstof (*materia prima*) verbonden worden, om in de rij der zelfstandigheden te kunnen optreden. Onderstelt men, dat God een zoodanige vorm is, dan is Hij geen God, dan is Hij niet eens een volkomen wezen; want een zelfstandigheidsvorm, die niet bestaan kan zonder de *materia prima*, waarmeê hij moet verbonden worden, is slechts een middelding tusschen *iets* wat is en iets wat *niet* is. Daarom kan geen lichaam, bij voorbeeld, veranderen in een Engel. Een Engel toch, als zijnde een zuivere vorm, d. i. als vorm eene volkomen zelfstandigheid zijnde, en geen deel slechts eener volkomen zelfstandigheid, kan niet met het lijdelijk deel eener lichamelijke zelfstandigheid worden vereenigd. Hoe veel minderhalve het ongeschapen, hoogste Wezen, waarin *zelfstandigheid* en *zijn* als hetzelfde en volkomen moeten gedacht worden!

Is uit de verbinding der twee naturen in God en den mensch een derde samengestelde zelfstandigheid ontstaan, die geheel verschilt van de haar samenstellende deelen, dan is (om hier van tallooze andere absurditeiten, die uit deze onderstelling volgen, te zwijgen) Jesus Christus noch God noch mensch.

Welken lezer is het in deze korte uiteenzetting van Boëtius' Verhandeling niet gebleken, dat wij hier zoowel

met een uitstekend godgeleerde als met een voortreffelijk wijsgeer te doen hebben?

Zij die de Scholastiek veroordeelen, omdat zij haar niet kennen, kunnen uit de werken van Boëtius leeren, dat deze methode bij uitnemendheid geschikt is, om de dwalingen van die schrijvers te wederleggen, die door de spitsvondigheden eener sluwe sophistiek hunne lezers in den waan trachten te brengen, dat zij als diepdenkende wijsgeeren een dogma verwerpen.

In zijn boek *De Trinitate* betoogt Boëtius, dat er in de H. Drieëenheid maar één God is, omdat de drie goddelijke Personen God zijn door de wezenseenheid en niet door de verschillende persoonlijkheid.

Gods Wezen moet één zijn in de hoogste volkomenheid. In eene volmaakte eenheid kan geene samenstelling hoegenaamd bestaan. Daar moet eenheid zijn in de volkomenheid en volkomenheid in de eenheid. Het zijn dus de Katholieken niet, die drie goden aanbidden in de drievuldigheid der Personen, maar de Arianen. Dezen schrijven volmaaktheden toe aan God den Vader, die zij zeggen, dat in God den Zoon niet aanwezig zijn. Hoe kan nu de Zoon God zijn, zoo hij volkomenheden derft, die den Vader als God eigen zijn? Alles, wat in Gods Wezen volmaaktheid genoemd wordt, is dat aanbiddelijk Wezen-zelf; en door ééne volmaaktheid toe te kennen aan het Wezen des Vaders, die men niet toekent aan het Wezen des Zoons, loochent men de Godheid van het eeuwig Woord.

Daarom leeraart de Katholieke Kerk, dat de drie goddelijke Personen één zijn in Wezen, één in Zelfstandigheid, één in al de wezenseigenschappen der eeuwige Natuur. *Ik ben*

die is, zeide God tot Moses. God is het alvolmaakte *Zijn*, en het alvolmaakte *Zijn* is God. Buiten dit eenig en eeuwig alvolmaakte *Zijn* is geen tweede volmaakt *Zijn* denkbaar. Alle volkomenheid is in dit *Zijn*, en buiten de alvolkomenheid eene andere alvolkomendheid te stellen, is eene innerlijke tegenstrijdigheid in de denkbeelden zelve. Al wat deze *Zijnsvolkomenheid* niet is, is geen God, en kan niet meer dan een schepsel zijn, waarin geenszins de volheid des *Zijns*, maar een afstraling der hoogste volkomenheid wordt gevonden. Daarom kan en moet men zeggen: „de Vader is niet de Zoon, de Zoon is niet de Vader, en de H. Geest is noch de Vader noch de Zoon." Maar men mag niet zeggen: „de Vader is een andere God dan de Zoon; de Zoon is een andere God dan de Vader, en de H. Geest is een andere God dan de Vader en de Zoon." De *drieheid* bestaat in de personen, de *eenheid* in het goddelijk Wezen.

Om Boëtius als godgeleerde naar eisch te waardeeren, moeten wij ook een oogenblik verwijlen bij zijne verhandeling over het goede in de zelfstandigheden.

Dit kort vertoog — eigenlijk een wijsgeerige brief aan den diaken Joannes — beantwoordt de vraag: *Quomodo substantiae in eo quod sint, bonae sint, cum non sint substantialia bona?* Vele uitleggers hebben de in dezen brief ontwikkelde gedachten duister en zelfs hier en daar onverstaanbaar geacht. — Het valt niet te loochenen, dat men, zonder eene genoegzame kennis van hetgeen de voornaamste Grieksche wijsgeeren over de identiteit van 't *wezen*, 't *ware*, en 't *goede* geschreven hebben, de redeneering van Boëtius, zelfs met de krachtigste inspanning des verstands, bezwaarlijk zal kunnen volgen. Doch dit geldt niet enkel van

deze verhandeling. Die zich slechts een oppervlakkige kennis der wijsbegeerte heeft eigen gemaakt, moet de schriften van dezen wijsgeer nog niet ter hand nemen.

Zoo wij ons niet geheel bedriegen, dan ligt de oorzaak der moeielijkheden, die vele uitleggers van Boëtius' werken in de hier bedoelde verhandeling gevonden hebben, in de niet genoegzaam door hen begrepen onderscheiding tusschen *wezen* (*essentia*) en *bestaan* (*existentia*), die door den schrijver ten grondslag van zijn vertoog is gelegd. Van hoeveel gewicht deze onderscheiding is, weten allen, die de *Summa Theologiae* van den H. Thomas van Aquino hebben bestudeerd. En let wel, lezer, we spreken hier niet van eene onderscheiding, die enkel de denkende rede stelt tusschen twee begrippen, die in den grond één zijn: we spreken van een wezenlijk objektief onderscheid tusschen de *essentie* der dingen en haar *bestaan*. Wij achten het van het hoogste belang dit objektief onderscheid wat nader toe te lichten.

Alle wijsgeeren, die een persoonlijken God erkennen, moeten tevens aannemen, dat er in dit noodzakelijk bestaand Wezen geene samenstelling hoegenaamd mag gedacht worden. Het bestaan als zoodanig, d. i. het *zijn* als volstrekte, hoogste en ondeelbare volkomenheid, is Gods Wezen. In Gods Wezen iets te onderstellen als volmaaktbaar en iets als volmakend, is het oneindig-volmaakte Godsbestaan loochenen. God is onsamengestelde, loutere volkomenheid. Dit bedoelt de *Doctor Angelicus*, wanneer hij God *actus purus* noemt.

In de lichamen is het wezen-zelf samengesteld uit een lijdelijk beginsel, dat men stof, en uit een werkend beginsel, dat men vorm noemt. Doch in de *essentie* der

geesten is geene dergelijke samenstelling. De Engelen zijn zuivere vormen, d. i. hunne zelfstandigheidsvormen worden niet vereenigd met eene grondstof, zooals de zelfstandigheidsvormen der lichamen. Hun wezen is louter wezensvorm, niet verbonden noch verbindbaar met iets lijdelijks. Moet men dan de hemelgeesten ook niet *actus purus* (zuivere dadelijkheid, loutere volmaaktheid) noemen? Neen, antwoordt de H. Thomas: „Huiusmodi formae non terminantur neque contrahuntur per aliquam materiam; sed quia forma creata sic subsistens *habet esse* et non est *suum esse*, necesse est quod ipsum eius *esse* sit receptum et contractum ad determinatam naturam." Met andere woorden: daar het zijn (*existentia*) niet het wezen (*essentia*) is, moet de *essentie* der geesten, ofschoon geheel vorm zijnde, het *zijn* ontvangen als een buiten het wezen staande volkomenheid. Deze volkomenheid strekt zich even ver uit als het wezen, welks laatste volmaking zij is, namelijk: daar moet aan den wezensvorm zooveel *zijn* worden meêgedeeld als hij noodig heeft, om in de rij der bestaande wezens op te treden. Ziedaar de afdoende reden, waarom de hemelgeesten geen *actus purus* kunnen genoemd worden. *Actus purus* is *alzijn*, niet in den zin, dien de Pantheïstische school pleegt te hechten aan dit woord, maar in dien van *alle ongeworden en eeuwige volmaaktheden omvattend en daarmeê tevens vereenzelvigd Bestaan.* Het *zijn* der Engelen is geen volmaakt en onbegrensd *alzijn*, omdat het slechts een *zijn* is hunner eindige en geschapen wezensvormen.

De reden, waarom de H. Thomas meent, dat er een werkelijk onderscheid bestaat tusschen het wezen en het zijn der geschapen zelfstandigheden, treedt in de boven

aangehaalde woorden op het helderst aan het licht. In het wezen der Engelen is geene samenstelling, maar dat wezen ontvangt eene volkomenheid, waardoor het bestaat, en deze volkomenheid is het *zijn*. Lag deze volkomenheid in het wezen-zelf opgesloten, dan bestond een engel uit kracht zijner natuur.

Men zegt, dat iets het *zijn* heeft, wanneer het niet enkel meer gedacht wordt in zijne oorzaken, of als tot het gebied der mogelijkheden behoorend, maar wanneer het een buiten alle oorzaken gesteld en werkelijk bestaand wezen is. Al wat bestaat is wat het is door zijne wezenskenmerken. Een mensch bijv., die bestaat, is mensch door zijne menschelijke natuur en niet door zijn bestaan. Het wezen der dingen, enkel als *wezen* beschouwd, is eeuwig en onveranderlijk. Was de mensch nu mensch door zijn bestaan, dan moest hij een eeuwig en onveranderlijk bestaan hebben. Daarom zegt de H. Thomas even kort als duidelijk: „Hoc est contra rationem facti quod *essentia* rei sit ipsum *esse* eius, quia esse subsistens non est esse creatum." Daar kan derhalve maar één wezen zijn, waarvan men kan zeggen: het bestaat, omdat het bestaat; omdat er maar één wezen kan gedacht worden, dat de grond is van het *zijn*, namelijk God Gods eeuwig Zijn is Gods Wezen, en dit Wezen is onbeperkt in zijne volmaaktheden, omdat zijne alvolkomenheid niets anders is dan het volstrekte, oneindige Zijn Hieruit volgt, dat elk geschapen wezen werkelijk onderscheiden moet zijn van zijn bestaan. Ware dit niet, dan kon er maar ééne *essentie* zijn niet alleen, maar die ééne *essentie* kon niet gedacht worden dan als God.

Onderstel, dat er eenige wezens bestaan, wier *zijn* vol-

komen één is met hunne wezensdeelen of wezensvormen: waar zou men dan een grond van onderscheiding dezer wezens kunnen opsporen? Zij moesten natuurlijk òf door hun *zijn* van elkander verschillen òf door iets wat buiten hun *zijn* kan gedacht worden. In het *zijn* als *zijn* een objektief onderscheid te vinden, is niet mogelijk. Men kan in het *zijn* een onderscheid stellen, wanneer het door iets anders beperkt is, maar deze beperking mag niet worden toegeschreven aan het zijn-zelf, daar niets zich-zelf beperken kan. Ik zeg bijv. met het volste recht: „het *zijn* van een boom is onderscheiden van dat eens menschen." Waarom? Omdat ik nu niet spreek van het *zijn* als *zijn*, maar van het *boom-zijn* en het *mensch-zijn*, d. i. van een zijn, dat de laatste volkomenheid van een mensch of van een boom uitmaakt. Ik moet derhalve het onderscheid der wezens denken buiten het zijn. Dus in de *essentie*? Maar wanneer de *essentie* hetzelfde is met het *zijn*, is dit wederom niets anders dan het onderscheid der wezens in het *zijn* te willen stellen. Daarom kan er in de onderstelling, dat *wezen* en *zijn* hetzelfde zijn, maar één Wezen gedacht worden, dat alle volmaaktheden omvat. Zulk een Wezen is God alleen.

Men kan dit argument ook aldus voorstellen.

Een wezen, dat hetzelfde is met zijn bestaan, is oneindig en derhalve God. — Het *zijn* is, als van zelf spreekt, eene volkomenheid, en wel de laatste aller volkomenheden, daar het een wezen buiten al zijne oorzaken moet plaatsen. Deze zijnsvolkomenheid is als zoodanig onbegrensd, want alle onvolkomenheid is *niet-zijn*, en derhalve ontkenning van het *zijn*. De negatie van het zijn kan zonder tegenspraak in de denkbeelden niet ge-

zegd worden haar grond te hebben in het zijn. Dus buiten het zijn? Maar daarbuiten kan weêr niets anders gedacht worden dan de *essentie.* Is deze hetzelfde met het *zijn*, hoe kan zij het dan begrenzen? Daar blijft in der daad niets over dan het wezen op te vatten als grens en perk des *zijns*, omdat het van het *zijn* onderscheiden is en daarvan zijne laatste volkomenheid moet erlangen. Daarom zegt de H. Thomas: „Esse subsistens oportet esse infinitum, quia non terminatur aliquo recipiente." Dat *recipiens* moet in het geschapene de beperkte essentie zijn.

Ik weet wel, dat er wijsgeeren geweest zijn en nog zijn, die beweren, dat men hier met eene onderscheiding der rede volstaan kan. Deze bewering zou men echter eerst en vooral moeten staven door eene duidelijke en voldingende weêrlegging der boven aangevoerde bewijzen. Dit is tot heden nog niet geschied. Hooren wij een oogenblik Suarez. „Esse," zegt deze, „quo essentia creaturae formaliter constituitur in actualite essentiae, praecise sumptum, satis est ad veritatem huius locutionis de secundo adiacente, *Essentia est.* Ergo illud esse est vera existentia. Probatur antecedens. — Nam per hoc esse essentiae actualis formaliter ac praecise sumptum talis essentia est ens in actu et distinguitur ab ente in potentia: ergo vi illius esse talis essentia est: recte enim infertur: est ens in actu, ergo est, quia esse ens actu non diminuit rationem entis quam includit verbum *est.*" [1])

Men kan deze woorden van den grooten godgeleerde aldus weêrgeven: wanneer wij vragen, of er een objektief onderscheid moet worden aangenomen tusschen

[1]) *Disput. Metaphys.* Disp. XXXI, Sect. IV.

het wezen en het zijn, denken we niet aan eene bloot mogelijke, maar aan eene bestaande essentie. Eene *essentia actualis* moet bestaan door iets wat haar *inwendig* aandoet, en dat bij gevolg niet van hare wezenheid kan verschillen. Eene werkelijk bestaande essentie (*essentia actualis*), die als bestaande van zich-zelve verschilt, wat is dat? Zoo iets laat zich denken noch voorstellen.

Wij antwoorden hierop, dat eene bestaande essentie *actualis* kan genoemd worden òf om de haar eigene en met haar geheel vereenzelvigde zijnsvolkomenheid, òf omdat zij van het *zijn* als *actus* eene volkomenheid ontvangt, die haar tot *actualis* maakt. In het eerste geval is zij *actualis* door haar eigen bestaan, of liever door het bestaan, dat haar wezen-zelf is, en dit bestaan is *actus purus*, hoogste, onbeperkte volkomenheid. Ziedaar wederom het wezen van God. — In het tweede geval is zij *actualis*, niet door eene zijnsvolkomenheid, die haar wezen uitmaakt, maar door een *zijn*, dat, als *actus* van het wezen verschillend, het wezen doet bestaan of tot eene *essentia actualis* maakt, die het van de mogelijkheden onderscheidt. Eene bestaande essentie verschilt derhalve als *actualis* van eene niet bestaande — wie heeft dat ooit betwijfeld? — maar zij is en blijft tevens van het bestaan, dat haar tot *actualis* maakt, onderscheiden.

We zullen onze gedachte nog duidelijker trachten voor te stellen, omdat wij overtuigd zijn, dat de gemelde onderscheiding veel toebrengt tot een klaarder en helderder Godsbegrip.

Eene bestaande essentie is als *actualis* onderscheiden van eene niet bestaande of bloot mogelijke essentie.

Eene *essentia actualis* is onderscheiden van den *actus*, waardoor zij *actualis* wordt, omdat het *zijn* geen wezenskenmerk van een schepsel kan genoemd worden.

Elk wezenskenmerk is eeuwig en onveranderlijk, onafhankelijk van Gods scheppingsakt, onafhankelijk zelfs van Gods almacht, en alleen afhangende van Gods Wezen.

Het *zijn* een wezenskenmerk te noemen — wat het zijn moet, zoo het niet van de *essentia actualis* verschilt, want eene *essentia actualis* heeft dezelfde wezenskenmerken als eene mogelijke — is de geschapen *essentia* vergoddelijken.

Maar is deze onderscheiding niet eene begunstiging voor het minst van het Pantheïsme dezer eeuw? Wat is de essentie eener zaak zonder haar *zijn* anders dan het zuivere wezensbegrip? Heeft elk wezensbegrip niet zijn laatsten grond in God-zelven? Is nu in eene bestaande essentie het zijn van het wezen onderscheiden, moet het zijn dan niet de eindige verschijning van het met Gods volkomenheid ten laatste vereenzelvigd wezensbegrip worden genoemd? Op deze vragen antwoorden wij met een der uitstekendste Duitsche geleerden. [1])

„Wenn man sagt, bei den Scholastikern stehe Wesenheit nur für den Begriff und nicht für die Sache; so heiszt das so

---

[1]) Joseph Kleutgen S. J. — Stelt men belang in een werk, waarin degelijke, veelomvattende wetenschap de hand reikt aan een bondigen en krachtigen betoogtrant, men schaffe zich *Die Philosophie der Vorzeit* aan van dezen schijver. Hij is in Duitschland een der weinigen, die de wijsbegeerte der Middeleeuwen hebben bestudeerd en in die studie aan anderen den weg weten te banen. Prof. Opzoomer zou uit zijne boeken een schat van kennis kunnen opdoen en — wie weet? — mogelijk genezen worden van de meest dwaze aller dwaasheden, die hem in zijne *Goethe-apotheose* kenmerkt en zijner wijsgeersijdelheid de kluchtigste parten speelt.

viel als die Wesenheit werde von den Scholastikern als das Ideale der Dinge in Gegensatze zum Wirklichen gefaszt. Wir antworten also, dasz dem keinesweges also ist, und *essentia* bei den Scholastikern sowohl für das Wirkliche als für das Ideale, aber an sich betrachtet weder für das Eine noch für das Andere als solches stehe. Wenn ich die Wesenheit in dem Dinge, dessen Wirklichkeit ich erkenne, betrachte, so musz ich sie zwar als ein Wirkliches denken, aber als ein solches Wirkliche, das auch nicht wirklich sein könnte; und wenn ich die Wesenheit, wie zie im schöpferischen und überhaupt im erkennenden Geiste ist, betrachte, so musz ich sie als ein Ideales denken, aber als ein solches, das auch wirklich sein kann. In der Wesenheit an sich also, d. h. in dem, was eigentlich Gegenstand des Begriffs ist, liegt nicht der Grund, weder, dasz ich sie als ein blosz Ideales, noch auch, dasz ich sie als ein Wirkliches, wohl aber, dasz ich sie als etwas, das sein kann, denke. Wer immer einsieht, dasz die Zufälligkeit (*contingentia*) ein nothwendiges Attribut des endlichen Seins ist, der kann dies nicht läugnen. Dasz aber eben dieses die Ansicht des H. Thomas und seiner Schule war, geht nicht blosz aus allen ihren übrigen Lehren, sondern aus jener von der Wesenheit und dem Dasein als zween Prinzipien des einen endlichen Dinges hervor.

Denn es ist ganz und gar falsch, dasz man in dieser eine Zusammensetzung der Dinge aus dem Idealen oder Allgemeinen als der Wesenheit, und dem Wirklichen oder Besondern als dem Dasein und der Erscheinung behauptet habe. . . . .

Freilich besteht nach der Lehre, die der H. Thomas vortrug, das Ding aus der Wesenheit als dem Vermögen zu sein, und dem Dasein als dem Acte oder der Verwirklichung dieses Vermögens; aber man darf dies Vermögen zu sein nicht mit der Möglichkeit, die durch den Begriff gegeben ist, mit der Idealität verwechseln. Denn, wie Cajetan bemerkt, es wäre absurd sich ein Wesen, den Menschen Z. B. aus einem möglichen und wirklichen Menschen zusammengesetzt zu denken: weil das ebenso viel heiszen würde, als der nicht seiende werde mit dem seienden zu einem Wesen."

Mocht iemand onzer lezers van oordeel zijn, dat wij te lang bij de verklaring van het objektief onderscheid tusschen *essentia* en *existentia* hebben stilgestaan, hij bedenke, dat zij alleen den sleutel geeft tot het recht verstand van boven gemeld vertoog van Boëtius, en van de voornaamste schriften des H. Thomas zelven.

De wijsgeerige werken van Boëtius, vooral zijne verklaringen van Aristoteles, zijn onontbeerlijk voor al wie de wijsbegeerte der Middeleeuwen met vrucht wil bestudeeren. Ook zijne vertalingen van eenige schriften des Stagiriets verspreiden over de terminologie der Scholastieken het helderste licht. Zoowel bij de uitlegging als bij de overbrenging des Griekschen wijsgeers stelde zich de groote man het doel voor oogen, waarop wij in den aanvang van dit opstel gewezen hebben: door de wijsbegeerte den geloovigen wapenen te leveren tegen de vijanden des Christendoms. [1]) „Le grand oeuvre de sa vie entière", zegt een zijner kundigste hoogschatters, „fut de concilier la raison et la foi, la philosophie et la religion chrétienne, et faire voir que l'une ne détruisait pas l'autre, mais que tout au contraire elles se fortifiaient réciproquement. Il voyait que la plupart des hérésies qui déchiraient le christianisme, surtout en Orient, venaient de principes mal compris ou mal appliqués de l'ancienne philosophie. Il voyait que les rares sectateurs de cette philosophie ancienne, tels que Plotin, Jamblique, Por-

---

1) We hebben in een vorig opstel reeds verklaard, waarom Cassiodorus de theologische vertoogen van onzen wijsgeer onvermeld heeft gelaten. De overige argumenten, die eenige *critici* tegen de echtheid die schriften hebben aangevoerd, steunen op de reeds weêrlegde onderstelling, dat de *Consolatio* het werk van een heiden is.

phyre, Proclus, pour n'en avoir pas saisi l'ensemble avec netteté ni exposé avec franchise, se perdaient dans le vague et dans les brouillards, entre le paganisme grossier et le christianisme véritable.

Pour ôter la cause de ces égarements et ramener à l'unité toutes les pensées humaines, il entreprit de résumer nettement toute l'ancienne philosophie, et de la transsubstantier en la foi catholique. Entreprise gigantesque; mais Boëce était un géant."

Wij eindigen met de schoone hulde, aan Boëtius gebracht door Bilderdijk, die zich zijn geheele leven een vurig bewonderaar van dezen Christen-wijsgeer getoond heeft.

Als Rome, in glans verflaauwd, met halfontbonden kroon,
Nog wetten gaf aan de aard, schoon wagglende op haar throon,
Was de elpenbeenen staf, waar koningen voor bogen,
Aan deze hand betrouwd, met 's Keizers Staatsvermogen.
Onsterfelijke roem dier wareldheerscherin; —
Uw Eeuw en Volk te groot; — door deugd en waarheidmin,
Door zuiverheid van ziel, door geest en hart, verengeld; —
Met Romes letterloof, met Griekens epp' omstrengeld; —
Verspreidde uw helder brein een ongelijkbre glans,
Die als een morgenstar nog aflicht van haar trans,
Terwijl ge in 't schoon verband de onzichtbre wareldtoomen
Als vastknelde in de vuist. Het Gothsche zwaard pleng' stroomen
Van bloed, de vrijheid sterv'; gij, van uw staat ontbloot,
Ruilt, balling, 't eergestoelt' roemruchtig voor den dood.
Wat nam u 't woest geweld? Het licht verganklijk leven.
Wat bleef u? de eer uws naams, de roem der laatste Neven.
Zie neêr, o Zaalge schim! Een ziel die u bemint,
Verheft zich tot u. Zeg, zeg Jezus: „'t is mijn vrind!"

Huissen, 17 Dec. 1877. P. F. Th. Van Hoogstraten.
Ord. Praed.

De Parijsche dagbladpers tijdens het beleg en de Commune.

(4 September 1870 — 28 Mei 1871.)

Toen Thiers het plan beraamde, om de Bourbons van den troon te stooten, rigtte hij den *National* op, want dat staatkundige doeleinden zonder behulp van een openbaar orgaan onbereikbaar waren, daarvan hield niemand zich meer overtuigd dan hij. Maar overijling kon de gansche onderneming doen mislukken; daarom wist hij zijnen mede-arbeiders het hooge gewicht van het *festina lente* voor te houden en trad hij zelf langzaam, maar daarom des te zekerder voorwaarts. Zijn program luidde: de Bourbons allengs nauwer in de constitutie opsluiten, „de deuren goed digt maken, dan moeten ze uit de „vensters springen."

Voor een tweede revolutie behoefde men, volgens Thiers, in Frankrijk niet te vreezen, wijl geen volk ter wereld ooit tot eene tweede revolutie oversloeg. Mocht Parijs nog ooit in razernij geraken, het zou zich tot een *accident* bepalen. „*Qu'est ce qu'un accident? Changer „les personnes sans les choses! Gardons donc le régime „et changeons le roi!*"

Zóó keuvelde het kleine mannetje dag aan dag in zijn

National en ondermijnde hij den troon van Karel X, om er Louis Philippe op te helpen.

In Januari 1830 trad de perfide toeleg in werking, en in Juli van dat zelfde jaar brak de revolutie uit. Ziet gij wel, zeide Thiers, het *régime* blijft, slechts de personen wisselen. Frankrijk is monarchaal, maar anti-dynastiek!

Hij wachtte zich echter wel die verklaring te uiten zoolang het gepeupel nog door de straten liep of op de barricaden in het geweer stond. Eerst moesten de bewoners der voorsteden of buitenwijken in hunne woningen zijn teruggekeerd, dan kon de tamme revolutionair, die op zijn *maison de campagne* de beweging zijner wilde geestverwanten had gadegeslagen, wederom voor den dag komen, om den nieuwen monarch geluk te wenschen en het loon voor zijnen arbeid te vragen.

Zij die er den Heer Thiers een verwijt van hebben gemaakt, dat hij niet onmiddellijk na de nederlaag van Sédan in een der Parijsche dagbladen zijn raadgevende stem aan het radelooze volk deed hooren, rekenden noch met het eigenaardig karakter van den zelfzuchtigen staatsman, noch met de oogenblikkelijke eischen van een oproerig gepeupel. Hoe moest hij het aanleggen om door het volk, dat slechts vleitaal verlangt, te worden verstaan en begrepen? Wie zich tot oproerigen wendt, speelt een allergevaarlijkst spel; elke afkeuring brengt hem een doodvonnis, elke bijvalsbetuiging wordt zoodra de orde terugkeert een scherp wapen. Thiers, zijne kans schoon ziende, om voor de zooveelste maal als redder van Frankrijk op te treden, bewoog zich binnen de grenzen eener officieële staatkunde en liet de pers over aan iedereen die zich in de toekomst onmogelijk wilde maken. Zulk

eene handelwijze getuigt veeleer van doorzicht dan van bekrompenheid of lafhartigheid. Al de nieuwe dagbladen, die gedurende het beleg en de Commune van Parijs langs de volkrijke boulevards werden rondgevent en met gretigheid gekocht, zijn kort na hun verschijning verdwenen, zonder eenige blijvende uitkomsten na te laten. Zij waren als de insekten van één dag, die heden het licht zien en morgen sterven.

Echter is het merkwaardig, de geschiedenis der Parijsche pers gedurende die dagen van opgewondenheid en spanning na te sporen; merkwaardig, wijl in de hoofdstad van Frankrijk, aanstonds tallooze vaardige pennen gereed waren om de akelige worsteling des volks te beschrijven en toe te lichten.

In korte trekken zullen wij die geschiedenis nagaan.

In de nachtzitting, tusschen den 3 en 4 September 1870, maakte de minister Graaf Pelikao den leden van het Wetgevend Lichaam de hachelijke gebeurtenis van Sédan bekend. Onmiddellijk daarop deed Jules Favre het voorstel om Napoleon en de Bonapartistische dynastie van den troon vervallen te verklaren, terwijl het volk buiten de vergaderzaal antwoordde met den kreet: „*Vive la République!*"

De verwarring dier eerste oogenblikken gaat alle beschrijving te boven. De draden van het Staatsbestuur, over geheel Frankrijk uitgespannen en in de hand van een enkelen despoot vereenigd, sprongen op eenmaal stuk; en nu achtte vooral het Parijsche gepeupel zich

geroepen het roer des Staats in handen te nemen, den voortdringenden vijand over de grenzen van het Rijksgebied terug te werpen en Frankrijk te „redden." De nationale en mobiele gardes vertoonden zich in hunne bijna versleten wapenrokken en marcheerden als de vertegenwoordigers van het eigenlijke „volk" aan de spits der dichte drommen, die uit de achterbuurten kwamen opzetten.

Onder de woelige menigte ontdekte men, behalve de typen der *flaneurs* en *boulevardiers*, het welgekleede letterkundig Janhagel, bestaande uit een zamenraapsel van mislukte studenten en avonturiers, die nu het uur hoorden slaan, waarop zij geroepen werden van de algemeene radeloosheid profijt te trekken en als organiserende kracht de wilde volkshoop den weg ten verderf te wijzen.

Zij behoefden echter niet lang onder de menigte te toeven, om den toestand der gemoederen te leeren kennen. Nog dienzelfden nacht stelde zich het personeel van twee verschillende redaktiën zamen. Met ongeloofelijke snelheid en bedrijvigheid brachten zij alles wat voor de uitgaaf van een dagblad werd gevorderd, in gereedheid. Nog vóór het aanbreken van den dag ontvingen de letterzetters het manuscript; in den ochtendstond was de stoompers in volle werking, en weinige uren later maakten twee splinternieuwe dagbladen, onder de pikante titels LE PATRIOTE en LA RÉPUBLIQUE, de nachtelijke denk- en droombeelden van eenige overspannen geesten aan de niet uitgeslapen Parijzenaars bekend.

LE PATRIOTE, het orgaan der Fransche en algemeene Republiek, streed voor de verdediging *à outrance*. Ar-

mand Lévy, de hoofdredakteur, beval zich aan als een veteraan der werklieden, die in 1848 het socialisme had verdedigd. Onverdraagzaamheid kende hij niet, want de Pool Adam Mickiewicz, nog kort te voren een bevorderaar van den eeredienst van Napoleon, prijkte onder de medewerkers van het dagblad.

LA RÉPUBLIQUE diende als *Moniteur* voor de nationale en mobiele gardes en hield zich bijna uitsluitend bezig met de herinnering aan de groote dagen van het revolutiejaar 1848.

Deze beide eerstelingen der republikeinsche pers leefden slechts korten tijd, *Le Patriote* drie weken, *La République* slechts drie dagen. Zij stierven den dood der verkwijning, wijl hun program bij den dag verouderde en in het korte tijdsverloop van drie weken niet minder dan 14 nieuwe organen het levenslicht aanschouwden.

Hoe snel de kosmopolitische revolutie vorderde, bleek uit den titel van L'EUROPE LIBRE (*Journal des États-Unis d'Europe*), dat reeds den 7 September verscheen, tegelijk met LA PATRIE EN DANGER (No. 1. 20 *Fructidor, an* 78).

L'Europe libre leefde slechts één dag. Drie weken later verscheen het nogmaals, onder den titel van LA FRANCE NOUVELLE, maar het had geen levensvatbaarheid; reeds het tweede nummer bleef achterwege. Een derde poging, onder den titel van LA FRANCE RÉPUBLICAINE, mislukte evenzeer; ook toen stierf het bij zijne geboorte.

La Patrie en danger genoot het benijdenswaardig voorrecht drie maanden lang het leven te rekken, niet-

tegenstaande de onstuimige artikelen van den beruchten hoofdredakteur A. Blanqui.

Sedert de verschijning van dit blad hield in Parijs alle kalme beraadslaging op. Wél beloofde de redaktie zonder eenig voorbehoud het Voorloopig Gouvernement te steunen, maar zij wilde geen vrede maken met den barbaarschen vijand, die na den val van Sédan zijn veroveringen voortzette; liever nog Parijs onder zijne puinhoopen zien begraven dan de verbrokkeling van Frankrijk te gedoogen.

De woede van Blanqui steeg tot het uiterste bij de aankondiging van het dekreet van 16 September, rakende de verkiezingen. „Het Kommittee der Nationale Verde-„diging — schreef hij — verzuimt zijn plicht; het verde-„digt het vaderland niet, maar levert het aan de Prui-„sen over. Het is vervallen verklaard en moet verdwijnen. „De 600,000 bajonetten, die tegenwoordig het geheele „Frankrijk uitmaken en te Parijs vereenigd zijn, hebben „alleen het recht den volkswil te bepalen en eene regee-„ring van 9 leden te benoemen, de diktatuur in te stel-„len en den oorlog *à outrance* te voeren."

Maar hoezeer de 600,000 bajonetten onbeweeglijk bleven, gevoelden eenige officieren der mobiele garde grooten lust den burger Blanqui te toonen, dat zij niet geheel doof waren voor zijne uitnoodiging. Zij drongen op eigen gezag het redaktie-bureau binnen, vatten den heldhaftigen redakteur bij den kraag en sleepten hem naar het raadhuis; zoodat nu niet alleen *La Patrie*, maar ook de redakteur zelf *en danger* verkeerde. Blanqui wist echter het lijf te bergen en nam de ontvangen les ter harte. Voortaan liet hij de regeering en de bajonet-

ten met rust, maar trok met dubbele woede tegen de vijandelijke Pruisen los: „Daar gaan ze die barbaren; zij „vertreden onze vruchtbare velden, die wezens met lange „darmen, die platvoeters met apen-handen; zij wanen „zich de *élite* van het menschelijk geslacht, waarvan zij „de geesel zijn; zij komen om ons duizend jaar achter- „uit te dringen!"

Zulk eene taal viel beter in den smaak van het gepeupel, en uitmuntend klonk daarbij de verdelgingskreet tegen de priesters: „Die van vrede spreekt, moet op „staanden voet worden afgemaakt; men sluite de ker- „ken; elk burger wapene zich met revolver, dolk of „bajonet; wie de plek van een geldkoffer of de be- „waarplaatsen van kostbaarheden, goud of zilver weet, „wijze die der regeering aan; op elke huisdeur leze „men den naam, den leeftijd en het bedrijf der bewo- „ners. De priesters moeten gewapend en in het vuur „gejaagd worden, op de meest bedreigde punten en vóór „de patriotten. Wij gunnen hun de schoonste taak: zij „mogen martelaars worden en ten hemel stijgen; dit „zal hunne belooning zijn. Wij, die geen geloof hebben, „eischen dat zij vóór ons sterven en als harnas dienen „voor onze huisvaders."

Zóó spraken reeds de bladen twee dagen na de vestiging der Republiek. Tusschen elken regel grijnst de Commune, hoezeer dat woord nog zijn hoogsten tooverklank niet verworven had. Maar twee dagen zijn reeds een lang tijdperk voor eene bevolking, die in gisting verkeert.

Nadat op den 8 September LA DÉFENSE NATIONALE, een dagblad van éénen dag, al haar levenskracht op

eenmaal verspild had met den kreet: *Vive la République!* verschenen den 10 September weder vijf nieuwe dagbladen te gelijk, waarvan het eerste, elke staatkundige huichelarij verfoeiende, het masker afwierp en tot titel koos: LA COMMUNE DE PARIS.

Nu was het hooge woord er uit; een nieuwe schok voer door de leden van het rustelooze volk. Dardaux, de hoofdredakteur, rekenende op den geduchten weerklank van het uitgesproken machtwoord, gevoelde zich sterk genoeg, aan het *Gouvernement provisoire* het voorstel te doen, om op den eersten Pruisischen parlementair, die zich voor Parijs zou vertoonen om vrede te bedingen, een drietal leden der Internationale af te zenden; „dat „zou een machtig uitwerksel hebben". Hij overschatte echter zijn eigen levenskracht; want reeds met het derde nummer hield het dagblad op te verschijnen.

Van de vier andere bladen, die mede op den 10 September het eerste licht aanschouwden, moesten LA REVENDICATION, LE SALUT PUBLIC en LE MONITEUR DE LA GARDE NATIONALE MOBILE ET SÉDENTAIRE reeds den volgenden dag hunne uitgave staken.

Het laatstgenoemde had zich vooral tot taak gesteld het volk tegen de geestelijke orden op te zweepen. „Als het „huisgezin zijn dierbaarste panden tot verdediging van het „vaderland offert; waarom laat men dan de gansche „jeugdige kloosterbevolking zich werkeloos overgeven „aan de vreugde der bijbelsche beschouwingen? Geen „werkeloosheid... maar *énergie! énergie! énergie!*"

Op den 11 September stapte echter de hoofdredakteur, de heer Robert, in een luchtballon en verliet Parijs, zijne medearbeiders zonder *énergie* achterlatende; zoodat

zijn blad met het eerste nummer uit gebrek aan *énergie* verdween.

LE PEUPLE SOUVERAIN, het laatste der vijf genoemde bladen, sloeg dagelijks alarm, het volk oproepende, nu eens om al de Pruisen in éénen slag te verpletteren, dan weder om zich op den toekomstigen ondergang van Parijs voor te bereiden. „O Parijs!.... wij gaan „u zuiveren in het vuur der veldslagen; en zoo het „algemeen welzijn uw ondergang vraagt, beloven wij u „eene uitvaart, die tot aan het einde der eeuwen de „ontzetting en verbazing van het wereldrond zal uitmaken."

Den dag, nadat Pascal Duprat deze fiere taal had doen hooren, steeg hij in een luchtballon omhoog, om in veiliger streken over die ontzaggelijke uitvaart na te denken. Het blad bleef nog eenige dagen bestaan en vertrouwde zelfs op een lang leven; maar nadat het in zijn nummer van 10 October had verklaard, dat het later als de volledigste historische verzameling van het beleg zou gelden, ging het den 12 October een zachten doodslaap in.

Gedurende de eerste elf dagen der Republiek hadden de Parijzenaars zich tevreden gesteld met de telkens afwisselende titels en de onzinnige taal der zoo even gemelde geschriften. Maar op den 15 September verscheen LE RÉPUBLICAIN met een zeer zonderling uiterlijk. De tekst was op geel papier gedrukt, en de kleurige vellen, bij duizendtallen langs de Boulevards verspreid, werden door de op nieuwigheden beluste bevolking als verslonden. De redaktie had bovendien den juisten toon getroffen. „Geen vernederend overleg met den vijand; „voor hem een hooghartige weigering! Parijs aanvaardt

„slechts zijn eigen vernietiging! Eene reusachtige ver-
„nietiging, verschrikkelijk, hartverscheurend: iets *enorms*,
„als ontvlood de ziel aan het aardrijk!!...."

Noch in de gele kleur, noch in het fanatisme der redaktie lag de oorzaak, dat *Le Républicain* slechts twee nummers beleefde. Twee verschillende omstandigheden brachten het blad de doodelijke wonde toe.

Het vijandelijk leger namelijk, dat na den slag van Sédan het kommando kreeg naar Parijs op te rukken, arbeidde met ijver en kracht om de insluiting der wereldstad te voltooien. Niets natuurlijker dan dat de Parijzenaars reikhalzend uitzagen naar elk bericht, dat hun aangaande die dreigende operatie werd aangebracht.

Eensklaps maakte een der burgers de tijding bekend, dat hij op enkele hooge punten der stad groote en uitmuntende verrekijkers had geplaatst, waardoor het publiek in staat werd gesteld de verraderlijke insluiting nauwkeurig gade te slaan. Die aankondiging had plaats den 16 September, ongeveer op hetzelfde uur, waarop het tweede nummer van het gele blad verscheen.

Dát viel ongelukkig; Parijs stroomde naar de verrekijkers en vergat den gelen *Républicain*. Waarom zou het in de bladen nasporen wat het nu met eigen oog kon aanschouwen? Den ganschen dag hield het zich bezig met hetgeen door de kijkers te zien en niet te zien was, en toen het 's avonds weder aan het *lezen* zou gaan, had de *Républicain* middelerwijl een allergevaarlijksten mededinger gekregen in het dagblad LE COMBAT, dat door den talentvollen Félix Pyat bestuurd werd.

Het had twee titels, die elkander geregeld afwisselden:

van daag heette het LE COMBAT, morgen LE TRAVAIL. „Après la victoire, nous quitterons le deuil, nous cesse„rons le feu.... et nous reprendrons l'outil, en gar„dant le fusil." — Ziedaar de memorie van toelichting op den dubbelen titel.

Dat was weder iets nieuws en bijgevolg iets aanbevelenswaardigs voor den wuften Parijzenaar. Maar nog meer; het blad was met een rouwrand omzet, en trot daardoor de zenuwachtige aandoenlijkheid van het geteisterde volk.

Ook de inhoud liet niets te wenschen over. Félix Pyat drong aan op de invoering der „Commune van „Parijs", die hij de dochter van Danton, de moeder der onversaagdheid, het groote schrikbeeld der koningen, de vriendin des volks, enz. noemde. „Wij willen de „Commune — dus sprak hij tot de voorloopige regeering — wij zullen haar krijgen *met* of *zonder* u en, „zoo noodig, *tegen* u!"

Dagelijks drong hij aan op de vervaardiging van nieuwe kanonnen, en toen het *Comité d'artillerie* voor die roepstem doof bleef, schonk de redaktie de som van 5,000 francs voor een kanon, dat natuurlijk *la Commune* zou heeten. „Als de regeering het raadhuis verlaat en „plaats maakt voor de *Commune*, komt geen enkele „*Prussien* levend uit Frankrijk."

Het blad maakte grooten opgang, het werd verslonden. Langer dan een maand duurde de wittebroodsdagen, toen eensklaps de wispelturige fortuin haar troetelkind den rug toekeerde. Den 27 October namelijk viel het onneembare Metz, waarop geheel Parijs zijn hoop gevestigd had, in de handen der vijanden, en Félix Pyat

beging de onvoorzichtigheid die hachelijke gebeurtenis den volgenden dag in *Le Combat* bekend te maken.

Dat feit kon onmogelijk waar zijn; Pyat was een geheime spion, door Pruisen betaald. De woedende menigte liep storm op het redaktie-bureau en sloeg er alles kort en klein. Maar Pyat en zijne medehelpers ontkwamen, en gingen elders, als ware er niets gebeurd, aan de samenstelling van het volgend nummer arbeiden. Daarin voerde Pyat tot zijne verontschuldiging aan, dat het „leugenachtig" feit hem door Flourens was meêgedeeld, die het op zijne beurt rechtstreeks van Rochefort had vernomen.

Deze twee betrokken personen werden vervolgens door het volk ter verantwoording geroepen. Rochefort, vergetende, dat hij nog onlangs om de aanbeveling zijner kandidatuur bij de redaktie van *Le Combat* had aangedrongen, schold en raasde tegen Pyat uit al zijne macht. Toen kwam Flourens te voorschijn met de verklaring, dat niet Rochefort, maar een hem onbekend burger de eerste tijding omtrent het verraad van Bazaine en de overgaaf van Metz had aangebracht. Twee dagen later trok Flourens die woorden weder terug en legde in de volle vergadering van het raadhuis de verklaring af, dat inderdaad Rochefort hem de gebeurtenis het eerst had medegedeeld.

Na deze stoornis leefde *Le Combat* weder op. Als een heilzame afleiding opende het blad eene inschrijving van 5 centimes, om voor het ingekomen bedrag een eeregeweer te laten maken voor den Franschen soldaat, die den Koning van Pruisen zou treffen. Het vuurwapen zou *le Pacificateur* heeten en vervaardigd worden door den

werkman Oudet, die reeds bij voorbaat het volgende versje gereed had:

La mitrailleuse tonne et gronde;
Guillaume a pris le ton moqueur.
Si le Prussien était vainqueur,
La nuit règnerait sur le monde.
Que l'éclatante vérité
Ferme à jamais son oeil oblique;
Qu'il tonne pour la République,
Le fusil de la liberté!

De bijdragen sloten met 300 francs; het getal der onderteekenaars bedroeg 6000, en niemand hoorde ooit iets meer van het eerewapen.

Wat aan *Le Combat* voor het Parijsche publiek eene buitengewone aantrekkelijkheid gaf, waren de scherp geteekende en hooggekleurde portretten van de hand des heeren Félix Pyat. „Gambetta drinkt, eet en slaapt met „zijn landgenoot Machiavel. Hij legt hem onder zijn hoofd„kussen, evenals Alexander deed met zijn Homerus! „*Il le sait par coeur!... si on a un coeur quand on „sait Machiavel.* Jacobijn te Belleville, Girondijn te „Marseille, voor Marat te Parijs en voor Thiers te Aix, „een soort van aamborstigen Mirabeau, die niet spreekt „als Mirabeau, volstrekt niet, maar zou kunnen sterven „als hij.... en die ongetwijfeld niet zal sterven als „Marat.... een advokaat naar den echten trant, een „mooie prater, een leelijke denker, een afschuwelijke „moralist, een verachtelijk beëdigd ambtenaar, tweemaal „beëedigd als afgevaardigde en als advokaat! Ziedaar „Gambetta!"

De stift, die zulke protretten teekent, behoort in de dagen van onrust en opgewondenheid tot de gevaarlijkste wapenen. Daarom hief de Regeering den 22 Januari 1871 het blad op, tot vreugde van ieder die de orde en het gezag lief had. Tot de talrijke revolutionaire medewerkers, die in de uren des gevaars de rampen slechts vermeerderden, behoorde ook een zekere baron De Ponnat. die zich drie jaren tevoren had berucht gemaakt door het volgende briefje, hetwelk hij in Parijs aan zijne vrienden en kennissen rondzond.

„De baron De Ponnat maakt u met droefheid het wreede „verlies bekend, hetwelk hij onlangs onderging in den persoon „zijner jongste dochter, mejufvrouw De Ponnat, die door het „bijgeloof levend werd opgesloten in het noviciaat van Con„flans (Seine), tot grooter glorie van God en van de *Dames „du Sacré-Coeur*.

„Écrasez l'infâme ...

„DE PONNAT."

Na den val van *Le Combat* verging dezen baron de lust, om nog verder het gevaarlijk pad van redakteur en volksverlichter te bewandelen. De tallooze wederwaardigheden, waarmede de redakteurs in de eerste dagen der Republiek te kampen hadden, waren ook wel in staat den gewonen sterveling van een dergelijk bedrijf af te schrikken. Het meerendeel der letterkundige halflichten dacht er evenwel anders over.

Hoezeer den 19 September de insluiting der stad door de belegeraars voltooid werd en buitenlandsche tijdingen de stedelingen niet meer konden bereiken, volgde niettemin bijna dagelijks het eene nieuwe dagblad op het

andere. Daar ontstond nu een wedijver in het verzinnen der meest pikante sensatie-berichten.

LES NOUVELLES, No. 1, 25 September 1870, hadden in een enkele uitgaaf geen ruimte genoeg, om al hare logens aan den man te brengen; zij verschenen viermaal daags: *Nouvelles du matin, Nouvelles du midi, Nouvelles du jour* ('s namiddags 4 ure) en *Nouvelles du soir.* Wat zij in proza niet krachtig genoeg konden uitdrukken, ontboezemden zij in dichtmaat en bezigden de stoutste beelden: „het reutelend en rochelend lijk [!] des vader-„lands schreeuwt om wraak."

Hoezeer de *Nouvelles* hare vruchtbare fantasie ook uitputten, in vindingrijkheid bleken zij tegen LE MONITEUR DE LA RÉPUBLIQUE niet opgewassen te zijn. Dit blad trad op denzelfden dag in het strijdperk en drukte met breede zware letters aan het hoofd van zijn eerste nummer: „De groote zegepraal van gisteren, — 12 of „15,000 vijanden gesneuveld, 10,000 gewond, 8 of 12,000 „gevangen genomen. De ganschen Pruisische staf *mis-„schien* krijgsgevangen."

De Parijzenaars liepen te hoop en rukten elkander de bladen uit de handen, om zich met eigen oogen van de juistheid der tijding te overtuigen. Zulk een verblijdend bericht schonk verademing na al het naamloos leed, waaronder het vaderland gebukt ging. Hier en daar klommen eenige patriotten op stoelen of tafels, om de heugelijke tijding aan de ongeduldige menigte bekend te maken en, zooals van zelf spreekt, de cijfers van den *Moniteur* nog aanmerkelijk te verhoogen. De heer Arago sprak op de *Place Vendôme* het volk toe en schreeuwde uit al zijn macht: „25,000 dooden en 36

„kanonnen!" Zeer bescheiden echter voegde hij er bij, dat hij voor de volkomen juistheid van het aantal veroverde kanonnen niet kon instaan. Geen wonder; „de „groote zegepraal van gisteren" was niets anders dan het onbeduidend gevecht van Villejuif.

In plaats, dat de bedrogen Parijzenaars na hunne ontnuchtering den hoofdredakteur Picard ter verantwoording riepen, bleven zij het leugenblad begunstigen, omdat het dagelijks hun vaderlandsliefde wist te verhoogen en hun nationalen hoogmoed te vleien. Het schilderde met levendige kleuren, hoe het Fransche leger op den vijand losstormde en de dichte drommen overhoop wierp; hoe de garde zich krampachtig vastklemde aan de bedreigde wallen; hoe de forten dreunden bij het gedonder van het geschut; hoe het geknap., het geknetter en het gekraak der mitrailleuses over de velden weêrgalmde. Eindelijk hoe de Franschman „zich de huid liet doorboren", om de Republiek te redden.

Zulk een overspannen schrijftrant kon niet lang duren; de redaktie zong in N° 7 haren zwanenzang. De verzamelaar zou zich echter vergissen, zoo hij meende, dat de *Moniteur* werkelijk zeven nummers beleefd had; want in hare opgewondenheid sprong de redaktie van N°. 4 op N°. 6 over, zoodat N°. 5 aan de collectie ontbreekt.

Middelerwijl had Jules Favre bij Bismarck eene poging gewaagd, om aan den oorlog een einde te maken, onder voorwaarden evenwel, waarmede de Kanselier geen vrede nam. In zijn antwoord had Bismarck bovendien op verachtelijken toon gewaagd van „*la populace „parisienne*," eene uitdrukking, waaraan den 7 October 1870 een nieuw geschrift LA POPULACE zijn verschijning

te danken had. „Het scheldwoord, — dus schreef de redaktie — ons door den Pruisischen wolf naar het hoofd „geslingerd, hechten wij aan den schandpaal der historie. „Welaan! wij zijn *het Parijsche gepeupel*, en wij zullen „aan de huurlingen van den modernen Attila het be„wijs leveren, dat hij weldra onder ons een Aëtius zal „ontmoeten. Frankrijk moet voor het Pruisische leger „één onmetelijk Catalaunisch slagveld worden!"

In haar tweede nummer herhaalde *La Populace* nogmaals hare plechtige verzekeringen en daarmeê verdween zij van het staatkundig tooneel. Wel las men in hare afscheidsrede, dat zij zou verschijnen, zoo dikwijls er belangrijke gebeurtenissen plaats grepen, maar die schijnen na den 8 October 1870 zich in Frankrijk niet te hebben voorgedaan.

La Populace werd door L'IMPARTIAL opgevolgd, een blad, dat eveneens met het tweede nummer voor goed begraven werd. Uitgaande van de veronderstelling, dat het eere-geweer, waarvoor *Le Combat* inzameling had gehouden, weldra gereed zou zijn, achtte *L'Impartial* zich geroepen een Fransche Judith op te sporen, die den Duitschen Holophernes zou treffen.

Dat de redaktie hare woorden uitsluitend tot de achterbuurten der stad richtte, behoeft niet gezegd; maar daarom ook onderscheidde zij zich door de onwaardige wijze, waarop zij hare aardigheden omtrent de oude en de nieuwe Judith aan den man bracht.

„Na raad te hebben gehouden werd besloten, dat Judith, „een schoone dochter, eenige sprookjes aan Holophernes zou „gaan vertellen.... Eindelijk liep Holophernes, een zuipertje „als Wilhelm, in den strik. Op zekeren dag lag hij gerust te

„slapen en snorkte als een vet varken; maar Judith, die voor „de buitendeur op het *trottoir* stond, nam haar sabel, sneed „hem het hoofd af, stopte het in haar zak en vlood zingende:

„Da's mooi gegaan! da's mooi gegaan!

„Judith werd heilig verklaard door een niet onfeilbaren „paus; welaan, er verschijne nu eene nieuwe Judith, om aan „Wilhelm haar werk te verrichten. De duivel hale mij, als de „tegenwoordige paus haar niet heilig verklaart...."

Dergelijke laffe spotternijen ontmoette men in die dagen niet slechts in *L'Impartial*, maar in bijna alle bladen, vooral in LE TRIBUN DU PEUPLE, waarin bovendien de schandelijkste tafereelen van zedeloosheid beschreven werden. Dit blad had zijn buitengemeenen opgang te danken aan een „zeer fameus oorlogsplan", dat ontwijfelbaar moest gelukken en op den volkomen ondergang van het gansche Pruisische leger zou uitloopen. Generaal Schmitz had het uitgedacht en maakte het met de volgende woorden bekend:

„Laat de Pruisen stilletjes binnen Parijs trekken, be„zet vervolgens de forten en bombardeer den vijand *jusqu'à* „*extinction!!!!*"

Toen echter de regeering met dit plan niet ingenomen scheen en geen toebereidselen maakte om het uit te voeren, werd de redaktie boos en schreef de volgende merkwaardige regelen:

„Wij kunnen onzen lezers niet ernstig genoeg aanraden „hun geduld te oefenen en alle hoop, dat ooit het beleg „der hoofdstad zal worden opgeheven, voor goed vaar„wel te zeggen. Misschien zullen honderd jaren later, „onze naneven nog arbeiden aan het herstel der gemeen„schap tusschen Parijs en Versailles. Wij zullen dan „behooren tot de schimmen, waarvan de Duitsche dichter

„spreekt; en door den wervelwind ronddraaiende in de „winternevelen boven de Seine, zullen wij den dooden- „dans, de quadrille der gesneuvelde nationale garde, uit- „voeren. Het zal een akelig schouwspel wezen, en de uit- „gedroogde Pruisische poëet zal zich de hoofdharen voelen „te bergen rijzen, als hij, door het gehuil der winden „heen, zal hooren hoe de Parijzenaars, gestorven door „verveling of door de onverteerbaarheid hunner schoen- „zolen, met hunne grafstemmen zullen vloeken over de „traagheid van generaal Trochu."

Zoodanige proeven van dollemanspraat werden echter van tijd tot tijd door zeer verdienstelijke karakterteekeningen afgewisseld. De redaktié schoot hare scherpe pijlen bij voorkeur op de stedelijke ambtenaren af; want sedert haar „fameus plan" geen bijval had gevonden, waren bijna alle Parijsche gezaghebbers haar een doorn in het oog; vooral wanneer zij daarenboven met de teekenen hunner waardigheid in het openbaar pronkten. De adjunct Floquet, die, naar het schijnt, met zijn sjerp niet weinig ingenomen was, ontving in *Le Tribun du peuple* een sterk werkend tegengif voor zijn ijdelheid.

„In elke schuiflade bevinden zich één of meer sjerpen. „Twee steken er in zijn achterzakken; één draagt hij „als gordel. Op den bodem van zijn hoed moet er ook „een schuilen. Als de heer Floquet zijn neus snuit, trekt „hij geregeld in plaats van zijn zakdoek, bij vergissing, „het kenteeken zijner waardigheid uit den zak."

Van tijd tot tijd wisselde de redaktie haar proza met dichtregelen af; daaraan gevoelde zij behoefte, als zij door hooge inspiratiën bestormd werd. Vrijheid, gelijkheid en broederschap was daarbij hare leus. De Pruisen moesten

het voorbeeld der Franschen volgen en Wilhelm verjagen, zooals zij het Napoleon gedaan hadden; dan zouden van zelf de beide legers in elkanders armen vallen en schreien van zielsverrukking. „O menschheid! Wanneer zult gij uwe „ziel dompelen in de zuivere wateren der vrijheid, gelijkheid „en broederschap!"

Aan holklinkende phrasen ontbrak het geen enkel nieuwsblad. Al ware het wachtwoord gegeven van het Parijsche volk in nog grooter spanning te brengen en tot den toestand van razernij op te voeren, de pers had geen anderen toon behoeven aan te slaan. Wie van vrede sprak was een vijand van Frankrijk; wie het hoofd schudde over de dwaasheden van den dag werd gerangschikt onder de Pruisische spionnen; wie tot bezadigdheid aanmaande, hem schold men als landverrader. Wel poogden enkele schrijvers het opgewonden gemoed des volks tot bedaren te brengen en tegen de verleidende toespraken van Delescluze, Félix Pyat e.a. te waarschuwen; maar hunne stem klonk in de woestijn en verloor hare kracht door het toenemend gedruisch van den revolutionairen stroom, die dagelijks zich verbreedde en hooger zwol.

De vijandelijke insluiting bracht hoegenaamd geen verandering in den wuften en onbezonnen schrijftrant der elkander opvolgende geschriften van den dag. In de eerste dagen van het beleg scheen de gemeenschap met de zuidelijke departementen niet geheel verbroken; hier en daar bestond nog gelegenheid, om door den dunnen gordel heen te dringen; maar telkens voerde het zegevierend Duitschland nieuwe drommen aan, die eindelijk het „hart van Frankrijk" in een onverbreekbare boei sloten.

Toen verscheen het NIEUWSBLAD VOOR DE AFWEZIGEN.

De heer Jouaust, die zich Uitvinder-redakteur noemde, gaf een geel blad, ter grootte van gewoon postpapier, uit, waarvan het gewicht dat van den gewonen brief niet te boven ging en slechts de twee eerste zijden Parijsche nieuwstijdingen behelsden, terwijl de derde bladzijde door den kooper kon worden gebezigd, om er zijn eigen denkbeelden op te schrijven. In den vorm van een brief gevouwen, strekte de vierde bladzijde voor de vermelding van het adres.

Deze krant was bestemd om door een luchtballon naar de zuidelijke departementen te worden verzonden. Een uitmuntende uitvinding, die aanstonds zooveel navolging vond, dat de uitvinder-redakteur in zijn blaadje geen plaats genoeg vond, om te schimpen tegen nieuwe ondernemers, die van *zijne* uitvinding partij trokken.

Binnen acht dagen waren niet minder dan vier nieuwe ballon-kranten te voorschijn gekomen.

Het bleek echter spoedig, dat de uitvinding van den heer Jouaust op verre na niet voldeed aan de behoefte der praatzieke Parijzenaars. Reeds in de verzending der brieven kon slechts gedeeltelijk worden voorzien, en al hield de gansche stad zich onledig met het vervaardigen van luchtballons, dan zou nog de verzending der ballonkranten, die bij tienduizendtallen aan het postkantoor werden aangeboden, een volslagen onmogelijkheid geweest zijn.

Dien ten gevolge verscheen den 26 November 1870 het eerste nummer van een *microscopisch* dagblad, door middel der photographie vervaardigd; en onmiddellijk daarop volgde weder een aantal photo-lithographische bladen. Op een smal strookje van een paar centimeters

lang kon men den inhoud van een gewoon dagblad gemakkelijk samenpersen, zoodat de ontzaggelijke papierberg, door de ballons te vervoeren, tot een klein *minimum* werd ingekrompen.

De Parijzenaars hadden zoo doende het middel gevonden, om aan hun praatzucht den vrijen loop te geven, en de Fransche departementen voldoende op de hoogte te houden van hetgeen in het „hart van Frankrijk" omging. Maar daarentegen waren zij op hunne beurt van alle berichten uit de departementen verstoken. De weinige postduiven, die over het Duitsche bezettingsleger heen de stad bereikten, waren niet eens toereikend, om de noodzakelijke regeeringsberichten over te brengen. Zoolang men de microscopische berichten op *papier* bracht, was aan geen verbetering van den bestaanden toestand te denken.

De Parijzenaars evenwel zijn vindingrijk. De heer Dagron vervaardigde een doorschijnend vlies, dat veel ligter was dan het dunste papier. Op een vliesje, dat slechts een gram woog en bij $4\frac{1}{4}$ centimeter lengte 3 centimeters breedte had, bracht hij den inhoud van 16 folio-bladen over. Een enkele postduif kon op zoodanige vliesjes honderdduizend berichten te gelijk vervoeren. Zij werden zorgvuldig in een buisje van veêren gerold en aan den staart der postduif gebonden.

De uitvinding was uitmuntend, maar kwam slechts ten goede aan de departementen, want dewijl de vervaardiging van het vlies er nog onbekend was, konden zij er geen gebruik van maken om Parijs van nieuwsberigten te voorzien.

De heer Dagron werd uitgenoodigd om het lijf te wagen in een luchtballon, zijn photo-microscopischen arbeid

in de departementen voort te zetten en der hoofdstad door middel der duivenpost bekend te maken, wat er in het zuidelijk Frankrijk gebeurde.

Dagron, gehoor gevende aan die uitnoodiging, steeg den 12 November met zijne werklieden en heel zijn materiaal te Parijs in de ballon NIÈPCE omhoog, bereikte gelukkig de nog onbezette departementen en vestigde te Tours en te Bordeaux zijn ateliers. Weldra vlogen de postduiven, met ontelbare nieuwstijdingen beladen, naar de hoofdstad des Rijks. Enkelen werden door het Duitsche bezettingsleger geschoten, maar verreweg het grootste gedeelte streek behouden op de plaats der bestemming neder. Als de dieren vervolgens van hunne correspondentiën ontdaan en gevoed waren, werden zij in korven gesloten en door luchtballons naar Tours, Bordeaux of andere plaatsen teruggebracht.

Dat de dieren op dien terugtocht aan veel grooter gevaren bloot stonden dan op hunne heenreis, laat zich gemakkelijk begrijpen. Een gedeelte van het Duitsche bezettingsleger was uitsluitend met het opvangen der luchtballons belast; daalden zij dus tot onder het bereik van de *Zündnadel*, dan waren zij onvermijdelijk een prooi der vijanden, en de duiven verdwenen in de magen der soldaten. Waren zij evenwel aan dat hachelijk lot ontkomen, dan dreigden vaak andere gevaren. De wind dreef menigen ballon naar zee, waar hij onder de golven werd begraven. En ook al viel de luchtballon in een der Fransche departementen neder, dan geschiedde dit bijna nooit zonder dat de duiven eenige kwetsuren bekwamen; de dieren waren bovendien zoodanig ontsteld, dat zij eerst eenigen tijd rust behoefden, om met goed gevolg

een tweeden tocht naar Parijs te ondernemen. Van daar dat, voor zoover ik heb kunnen nasporen, slechts één der luchtreizigers het voorrecht mocht genieten de reis naar de omsingelde stad driemalen te herhalen.

Hoeveel afleiding de ballon- en duivenpost ook schonk, de toevloed van nieuwe dagbladen, uitsluitend voor de stad bestemd, verminderde daarom niet Daar waren altijd lieden genoeg, die hunne denkbeelden of ten minste hunne dwaasheden wenschten aan den man te brengen. Ziehier eenige voorbeelden.

De Heer César Boissier, volgens zijn eigen getuigenis meer demokraat dan Blanqui, meer socialist dan Pyat, had lang zijn woede verkropt over de verregaande onbeschaamdheid der Pruisen, die het waagden met vijandige bedoelingen het ontzaggelijk Parijs te naderen en te omsingelen. Blakende van vaderlandsliefde bood hij zijn steun aan de Voorloopige Regeering; hij was bereid 16 uren daags, op welk regeeringsbureau ook, om niet te werken. Maar zijn aanbod bleef onbeantwoord.

Toen men zijn physische krachten versmaadde, beproefde hij de kracht zijns geestes en zette zich aan het schrijven. Aan het leger evenwel vergat hij zich aan te melden; niet omdat hij vreesde zijn leven te wagen; maar omdat hij iets tegen het „schieten" had. Zijne eerste pennevruchten zond hij naar het bureau der *Marseillaise*; maar helaas! ook daar telde men zijne diensten niet en weigerde men zijne artikelen. Dergelijke pogingen, bij andere redaktiën herhaald, mislukten evenzeer.. Toen bereikte zijne gemoedsstemming den hoogsten graad van verbittering. Geen orgaan vindende, waarvan „de blik ruim genoeg was, om zijne onafhankelijk-

„heid te bevatten", besloot hij — hij alleen — zelf een dagblad te schrijven en uit te geven, waarvan de titel luidde: DE PARIJSCHE ZONDAG!

De man scheen stapelgek. Ieder Franschman moest een *man*, een *stoïcijn* worden. Hij zelf zou van elken Parijzenaar een GOD maken en verklaarde, dat geen priester, geen koning, geen paus, geen keizer, geen duivel, geen god boven de menschelijke persoonlijkheid verheven was. Wat hem betrof, voor niemand boog hij hoofd of knie. „Als iemand onfeilbaar is, dan ben *ik* „ het; als iemand god is, dan ben *ik* het, ik.... César Boissier!!!" Niet minder dan dertien malen kwam zijn naam in het eerste en eenige nummer voor, opdat de Parijzenaars toch goed het adres zouden weten, waar zij al hunne grootheden halen konden. Gelukkig, dat de dwaas in een enkel nummer zijne razernij had uitgeput.

Minder onstuimig maar daarom niet minder dwaas, stelde zich de Heer Gracieux Faure aan, toen hij na betrekkelijk korte overpeinzing tot de vaste overtuiging geraakte, dat al het aan Frankrijk berokkend leed uitsluitend aan het gebrekkig onderwijs te wijten was. Hij zou daarin spoedig voorzien door de oprichting van een weekblad, getiteld: DE SCHOOL VOOR DEN MENSCH EN DEN BURGER.

De Heer Faure had met alle goddeloozen en oproermakers den sterk sprekenden trek gemeen, dat hij, den waren God loochenende, eene valsche godheid, de menschelijke rede, ten troon wilde verheven zien. Het onderwijs moest voortaan geven, wat het volk door het gemis des geloofs verloren had. Om echter de bedoelde ontwikkeling zoo snel mogelijk te bewerken, meende de

Heer Faure met één enkel vel 's weeks niet te kunnen volstaan en besloot daarom een zeer omvangrijk weekblad van niet minder dan 16 bladzijden uit te geven. Elk nummer zou bestaan uit 4 deelen, waarvan het eerste de voornaamste gebeurtenissen van den dag behelsde „in „betrekking tot de geschiedenis en de logica"; het tweede, geheel didaktisch, was gewijd aan de belangen van het onderwijs; het derde gaf den lezer letterkundige voortbrengselen; het vierde bevatte een korte opgave van de staatkundige en militaire feiten der week.

Het schijnt, dat de Parijzenaars al zeer spoedig de hoogte bereikt hadden, waarop de heer Faure hen wilde brengen; althans de redakteur achtte het geheel overbodig een tweede nummer te geven.

Tegen het einde der maand October, toen de insluiting reeds zes weken had geduurd en de hongersnood, die tot nog toe enkel in de achterbuurten huisde, zich ook in het midden der stad begon te vertoonen, trof de regeering de noodige maatregelen voor eene gelijkmatige verdeeling der nog voorhanden levensmiddelen. De ambtenaren evenwel, met die taak belast, maakten zich aan de schromelijkste misbruiken schuldig en gaven daardoor aanleiding tot het ontstaan van LES MESURES DE SALUT PUBLIC, aan de „voeding van Parijs" gewijd.

Het blad zou alleen verschijnen, als buitengewone omstandigheden dit mochten vorderen. Maar het verscheen slechts éénmaal, alsof de honger der Parijzenaars op éénmaal gestild ware. Bitter klaagde de redactie over het gedrag der ambtenaren... „maar wat te doen in een „land, waar het egoïsme de eerste deugd is? Of is het „niet van openbare bekendheid, dat *vele* overheden der

„slachthuizen, met de juiste verdeeling van het vleesch „belast, huiswaarts keeren met een heerlijk ruggestuk „of met een ribbestuk (ik zit er bij te watertanden), ja „zelfs met lamsboutjes; terwijl de andere burgers, na „lang wachten in koude en regen, slechts magere brok„jes kunnen krijgen en zich nog gelukkig achten, als zij „niet met ledige handen terugkeeren. Een Fransch amb„tenaar maakt nooit misbruik, neen, dat mag men zóó „niet zeggen; maar als hij van zijn ambt geen profijt „trekt, geldt hij voor een dwaas, zelfs in de oogen van „hen, op wier kosten hij zich te buiten gaat. *Ah! nous „sommes un joli peuple!*"

Wie nog mocht twijfelen aan de juistheid der laatste woorden, neme in aanmerking, dat op den 1 October 1870 het OFFICIEËLE DAGBLAD DER NATIONALE GARDE zijn eerste nummer aanving met een „Welkomsgroet „aan den dageraad der herkregen vrijheden" en toen van het tooneel verdween.

Het was echter veel gelukkiger dan het DAGBLAD VAN HET 5e ARRONDISSEMENT, dat juist verscheen, toen het gansche 5e Arrondissement veranderd was.

Op dezen dood-geborene volgde LE DRAPEAU ROUGE, waarin de Parijzenaars altijd onder de vleiende benamingen van *va-nu-pieds, sansculottes* enz. voorkwamen. Het beleefde twee nummers. Dat was reeds veel in die dagen. Hiervan was dan ook de heer Mignien, redakteur der NATIONALE GARDE zóó innig overtuigd, dat hij, niet wetende, wat hij in zijn tweede nummer schrijven zou, eenvoudig het eerste nog eens overdrukte en er No. 2 boven plaatste. De behoefte aan een derde nummer deed zich niet gevoelen.

Aan goeden wil ontbrak het den redakteurs niet. LA QUESTION DU JOUR zou zich doen hooren, zoo dikwijls zich belangrijke gebeurtenissen voordeden. Maar de schrijvers konden nog niet bepalen, of zij 8 dan wel 16 bladzijden zouden leveren. Dit hing af van het kleiner of grooter gewicht der gebeurtenis. Dat zij op een paar bladzijden meer of minder niet zagen, bleek uit het eerste artikel, *Le Plébiscite*, dat 920 regels groot was en bijgevolg door niemand gelezen werd.

In Parijs zijn natuurlijk, sedert de verschijning van het eerste nummer der *Question* geen „belangrijke ge„beurtenissen" meer voorgevallen; althans deze waren niet belangrijk genoeg, om de redaktie tot de uitgaaf van een tweede nummer te bewegen.

Op den 6 November 1870 ontstond LE MONITEUR DES CITOYENNES, geschreven door *un Comité de Dames.*

Dàt zou helpen; de vrouwen kwamen nu mede aan het woord. Met een buitengewoon zelfvertrouwen, nog versterkt door de gedachte aan de wereldberoemde heuschheid, waarmede de Parijzenaar gewoon is de dames te bejegenen, traden zij in het strijdperk. Zij rekenden op niet minder dan vierduizend abonnementen; want zij behandelden het gewichtigst vraagstuk van den dag: de emancipatie der vrouw. Hadde Frankrijk dat verheven denkbeeld beter gewaardeerd, zijne vijanden zouden het niet gewaagd hebben de werktuigen der vernieling rondom zijn hoofdstad te plaatsen, maar veeleer, al sidderend en met den eerbied der zelfvernietiging knielend, den palm des vredes en der vertroosting aan de thans benauwde wereldstad hebben aangeboden.

Deze en dergelijke kolossale dwaasheden, wel in staat

om de zwakke hoofden der opgewonden Parijzenaars tot volslagen vertwijfeling te brengen, werden als de hechte grondslagen der tegenwoordige en toekomstige maatschappij aangeprezen.

De Dames van het *Comité* waren voornemens hare beginselen nader te ontwikkelen, op nadrukkelijke voorwaarde evenwel, dat zij bij het lezend publiek eene krachtdadige ondersteuning vonden; want uit eigen middelen was het haar onmogelijk die grootsche taak te vervullen. Dientengevolge openden zij in het eerste nummer eene inschrijving van vrijwillige bijdragen, waaruit de onkosten van het .... TWEEDE NUMMER moesten worden bestreden. Dus behalve de 4000 abonnee's nog een zeker kapitaaltje, zonder hetwelk de Dames niet in staat waren Frankrijk gelukkig te maken. Helaas! het getal der abonnee's kon men met twee cijfers schrijven, en voor vrijwillige bijdragen meldde zich niemand aan; zoodat de Dames met het eerste nummer haar emancipatiewerk staakten.

Wij slaan vervolgens een tiental bladen over, die zich door geen andere bijzonderheden onderscheidden, dan dat eenigen daarvan op gekleurd papier gedrukt en anderen met teekeningen voorzien waren, terwijl zij overigens slechts variatiën op de bekende dwaze thema's van den dag behelsden.

Een vernuftig en menschkundig Parijzenaar, uitgaande van de veronderstelling, dat, niettegenstaande al de openbare betuigingen van vaderlandsliefde, het meerendeel der bewoners tot de *vreesachtigen* behoorde, die met een angstig hart de toekomst afwachtten, kwam op het gelukkig denkbeeld voor die *vreesachtigen* een cou-

rant op te richten. *Zij* juist vertegenwoordigden het lezend publiek, terwijl de schreeuwers en revolutionaire woelwaters den tijd misten of zich de moeite niet wilden geven dagbladen in te zien. Als hij zich den steun dier *vreesachtigen* kon verwerven, zou zijn dagblad *Le Frac* hem een ruim bestaan opleveren.

Maar hoe dat aan te leggen? Want ieder Parijzenaar zou zich schamen een abonnement te nemen, wijl hij daardoor de belijdenis zijner vreesachtigheid aflegde en bij het samenstellen van een *Comite du Salut Public* boven aan de lijst der verdachten zou prijken.

Het was dus zaak voor de redaktie alle soort van vreesachtigheid te eerbiedigen behalve de laatste. Daarom begon de schrijver zijn toekomstigen lezers, die hij in zijn program den eeretitel van „dierbare vreesachtigen „en zeer beminde bloodaards" gaf, een riem onder het hart te steken door te beweren, dat al de grootspraak der zich noemende patriotten niets te beteekenen had. Als de nood wezenlijk aan den man kwam, verwachtte hij van de *vreesachtigen*, die zich tot heden schuil hielden, de schitterendste bewijzen van vaderlandsliefde. Hij beloofde bovendien een prompte bediening: „in geval van „bombardement zal de *Frac* aan huis worden bezorgd, „tot in de kelders der geabonneerden."

De laatste bepaling strookte juist niet met de groote verwachtingen, die hij van zijne lezers koesterde, „als „de nood aan den man kwam," maar op zoodanige kleinigheden werd in die dagen niet gelet.

Daarop verscheen L'ÉCLAIREUR. De redaktie maakte bekend, dat zij nog niet wist, hoe zij haar blad zou noemen; in elk geval zou het strekken tot „verlichting"

des volks, daarom behielp zij zich voorloopig met den titel van *Éclaireur*, om later den waren naam te bezigen. Ook wat de richting van het blad aangaat, moest de lezer nog in het onzekere blijven, wijl de redaktieleden het onderling nog niet eens konden worden. Aan openhartigheid ontbrak het der redaktie dus niet, maar aan lezers wèl. Niemand heeft ooit iets meer van den naam of de richting van den *Éclaireur* vernomen.

De ééne dwaasheid volgde op de andere. De VOLONTÉ NATIONALE verscheen, om aan te kondigen, dat zij nog niet zou verschijnen, wijl feitelijk hare zending eerst moest aanvangen, als de gemeenschap tusschen Parijs en de Provinciën hersteld was. Zij vatte nu reeds post, om, als het begeerde oogenblik zou aanbreken, aanstonds gewapend en geharnast te staan.

L'UNION RÉPUBLICAINE gaf slechts een proefhummer en verdween.

LE JOURNAL DU XE ARRONDISSEMENT stelde zich ten doel de hongerige en benauwde Parijzenaars in hun hachelijken toestand wat op te vrolijken.

De ellende, die reeds in het begin van December 1870 in de stad heerschte, ging alle beschrijving te boven. De voorloopige Regeering stelde bovendien telkens hooger eischen, zoowel aan geld als aan levensmiddelen. Al de ezels der stad moesten ter harer beschikking worden afgestaan. *Le Journal* was daarover verheugd: „wij zullen nu wel de stad der verlichting worden, „omdat er geen ezels meer onder ons zijn." En hoewel de honden en ander gedierte reeds tot voedsel strekten, voerde de Regeering een belasting in op de honden. „Hoeveel — dus vroeg *Le Journal* — moeten nu

„die burgers betalen, welke nog slechts een halven of een „kwart hond bezitten?"

Alleen de ballon-kranten vonden nog eenige bestendige koopers. Zij verschenen in alle grootte en zwaarte. LA CHRONIQUE bijv. woog niet meer dan 2 gram.

Onder de zonderlingste voortbrengselen der Parijsche pers uit die dagen behoort evenwel LE RÉPUBLICAIN (*Écho du Coeur de Jésus*). De dwaze schrijfster noemde zich een levend mirakel, waarin de Drievuldigheid woonde. God de Vader was de eenige medewerker en onderteekende de artikelen. Het blad droeg onder elk opzicht de duidelijkste blijken eener volslagen krankzinnigheid.

Toen ieder Parijzenaar zich moest bezig houden om zijn dagelijksch voedsel op te loopen, en niemand dacht noch aan spoorwagens, noch aan krediet, noch aan koophandel, noch aan nijverheid, verscheen de REVUE DER SPOORWAGENS, VAN HET KREDIET, VAN HANDEL EN NIJVERHEID. Parijs scheen dus nog niet te wanhopen. Integendeel, het meende nog onuitputtelijke hulpbronnen te bezitten, waardoor het zich aan de macht der Pruisen kon ontworstelen.

Den 23 Januari 1871 ontvingen de radelooze stedelingen LE SALUT DE PARIS, met 62 raadgevingen, waarvan natuurlijk geen enkele bruikbaar was.

De Heer Simon Gis gaf het dagblad L'HORIZON uit, om van alle soort van schrijvers zijn afkeer te betuigen. „Ik maak er geen aanspraak op tot de *schrij-* „*vers* te behooren; maar ik zal *praten* over alles, *ver-* „*tellen* wat ik weet, maar louter waarheid... wat zeer „zeldzaam bij schrijvers voorkomt." Hij had de kordaatheid te berigten, dat hij het Duitsche en zelfs het Prui-

sische materialisme was toegedaan en dacht er bijgevolg geheel anders over dan die Parijsche koopman, die boven zijn winkel schreef: HIER WORDT GEEN DUITSCH MEER GESPROKEN!

Dat Parijs nog andere wezens herbergde, die veel meer hekel hadden aan schrijven en schrijvers dan de heer Gis, bleek uit LE LAMPION, die *zonder tekst* verscheen.

In de laatste helft der maand Februari 1871 werden te Versailles de onderhandelingen gevoerd omtrent de overgave der hoofdstad.

Duitschland eischte de voldoening van een militairen intocht in een gedeelte der uitgehongerde vesting, en deze verpletterende tijding werd den 27 Februari door de Parijsche Regeering aan het volk bekend gemaakt. De verslagenheid was zóó groot, dat op dien dag en op den volgenden alle dagbladpersen stil stonden. Maar ternauwernood waren op den 1 Maart de Pruisen tot aan den *Arc-de-Triomphe* genaderd, of op den Boulevard *Montmartre* verkocht men LA PATRIE EN DEUIL.

Een dag later kwam LE VEILLEUR, *Journal de la dernière heure*, het eenige blad, dat zijn zending ten einde toe volbracht heeft, hoezeer het slechts twee nummers beleefde. Het zou namelijk blijven verschijnen, zoolang de Pruisische troepen binnen de stad gelegerd waren, en aangezien het vijandelijk leger reeds den volgenden dag aftrok, kon ook *Le Veilleur* met goed fatsoen aftrekken.

Maar hij vond onmiddellijk een opvolger in de NOUVELLES DE BORDEAUX, een blad, dat 3 Maart zijn levensloop begon en eindigde, alsmede in LES PARISIENS EN

DEUIL en LE DEUIL DE PARIS, beiden zonder nummer en zonder datum.

Met een stroom van nieuwe bladen werd de stad in de eerste dagen van Maart bezocht; het scheen alsof zij schadeloosstelling vroeg voor de tweedaagsche stilzwijgendheid, die zij in het laatst van Februari betoond had.

Generaal Vinoy achtte het noodzakelijk dien stroom te breken en vaardigde den 12 Maart een dekreet uit, waarbij de oprichting van nieuwe bladen werd verboden.

Maar daar was geen enkel redakteur, die zich door dit dekreet gebonden achtte. LE VRAI PÈRE DUCHÊNE, die den 13 Maart, dus daags na de afkondiging van het dekreet, het licht aanschouwde, spotte zelfs met het verbod der regeering: „Vous, Messieurs [Trochu, Favre, etc.], soyez maudits! Gij draagt er de schuld van, dat „de Fransche kogels, die misschien in den burgeroorlog „zullen rondvliegen, niet in het hart der Pruisen zijn „terecht gekomen!"

Andere redaktiën spraken minder boud en gaven den eersteling van haar pas opgericht dagblad zonder nummur of datum; zoodat het wegens het groot aantal organen, die gedurende het beleg ontstonden en verdwenen, uiterst moeilijk werd de nieuwe van de oude couranten te onderscheiden. Op die wijze wisten LE MONITEUR PARISIEN, L'AMI DU PEUPLE en LA RÉPUBLIQUE DE MARAT, zich eenige dagen levens te bezorgen, zonder dat de strafwet hen bedreigde.

Om de plaatselijke autoriteiten te misleiden begonnen sommige bladen met een volgnummer, bijv. met No. 30. De politie verbaasde zich natuurlijk, dat zij zich volstrekt

niets meer herinnerde van de eerste 29 nummers, die nooit bestaan hadden.

Andere redaktiën kozen eenvoudig den een of anderen titel van een oud blad en veinsden dit voort te zetten. Zoo begon LE PATRIOTE met den 2n Jaargang, No. 24, LE DRAPEAU met No. 25, LE COURRIER DU DIMANCHE met den 2n Jaargang, Serie B.

Deze drie bladen behelsden tevens de aankondiging der Parijsche Commune. De stad was in volslagen wanorde, en een tiental kranten, die bijna gelijktijdig voor den dag kwamen, vuurden het toomlooze volk tot moord en brandstichting aan. De dwaasheid bereikte in de pers haar hoogste toppunt; ziehier een staaltje:

LE GRELOT schreef in zijn nummer van 9 April 1871:

„In overweging nemende, dat de pokken een hinder„lijke ziekte zijn; dat zij den burger niet slechts met „den dood bedreigen, maar hem zelfs misvormen; dat de „gelijkheid onbestaanbaar is in eene maatschappij, die „pokdalige menschen in haar boezem telt.

„Besluit de Commune van Parijs:

„*Eenig artikel.* — De pokken zijn in de Fransche „Republiek afgeschaft.

Bij de pokken bleef het niet; want er viel in Frankrijk nog veel meer af te schaffen. De Commune moest alle bijzondere eigendommen tot zich trekken en ze vervolgens niet gelijkelijk, maar ongelijk verdeelen. De rijken namelijk hadden lang genoeg van de goederen der aarde genoten; nu eindelijk was de beurt aan de armen gekomen. Elk werkman behoorde te rentenieren en dagelijks dertig stuivers *gratis* te ontvangen, terwijl de rijkaard door handenarbeid voortaan zijn brood behoorde te ver-

dienen. Daarom moest ook het republikeinsch devies: *Liberté, Égalité, Fraternité* veranderd worden in: *trente sous et rien à faire!*

Van hetzelfde gehalte was LE BONNET ROUGE. De parijsche *gamins*, die tot krant-ombrengers dienden, werden aan het redaktie-bureau, op kosten der administratie, van Jacobijnsche vrijheidsmutsen voorzien en met dat roode hoofdtooisel de Boulevards opgezonden. Zij scholden en raasden tegen het leger van Versailles, dat gereed stond, om tegen Parijs op te rukken. Hunne woorden ontleenden zij aan den tekst van het blad zelf. „Te„rug, vervloekten! Hier is de heilige ark der Commune! „Hier bevindt zich het heiligdom der Republiek. De laf„aards, zij komen de Republiek vermoorden, onder het „oog van 300,000 burgers, die besloten hebben voor „haar te sterven. Dat zij komen; wij zijn gereed hen „*goed te ontvangen!*"

Deze uitvallen moesten tegelijk strekken tot aanbeveling van den hoofdredakteur, den heer Secondigné, die zich kandidaat stelde voor de verkiezingen van *Montmartre*. Zijn program luidde:

„Ik wil de sociale revolutie; ik wil strijden voor de „MAGEREN tegen de VETTEN; want het zweet des volks „moet voortaan alleen aan het volk ten goede komen."

Secondigné was echter den bewoners van *Montmartre* niet kranig genoeg, hoezeer eenige stemmen op hem werden uitgebracht.

Tusschen de taal der razernij door vernam men nog van tijd tot tijd een woord van vrede en verbroedering. LE BONHOMME FRANKLIN en CAÏN ET ABEL poogden verzoening tot stand te brengen tusschen Parijs en Ver-

sailles. Zij meenden het goed, spraken met veel aandoening over vergevingsgezindheid en verbroedering, over handdruk en omhelzing; maar toen zij de middelen moesten aanwijzen, die tot verzoening konden leiden, waren zij in hunne keus allerongelukkigst. Hun devies luidde: *Conciliation sans transaction*, waardoor zij het bewijs leverden, dat in die noodlottige dagen zelfs de weldenkende burgers met volkomen blindheid geslagen waren.

LE PÈRE FOUETTARD spotte met elke poging tot verzoening. Op eene teekening, aan het hoofd der eerste bladzijde, zag men een forschen kerel, die Napoleon III, Jules Favre e. a. met eene karwats vervolgde. Daaronder de woorden: „De Republiek of anders stokslagen!" *Le Père Fouettard* was tot de overtuiging gekomen, dat de gansche wereld moest worden afgeranseld: de mannen der Commune zoowel als de Versaillanen. Hij zelf natuurlijk niet. Zijne stukken waren onderteekend met de volgende titels: *le Père Fouettard*, *redenaar*, *schrijver*, *dichter en geeselaar*. De man kwam later tot andere gedachten, schaarde zich onder de Communards en verborg zijn geeselzweep.

De vrouwen bleven niet achterwege. LA MÈRE DUCHÊNE werd geredigeerd door een vischvrouw, die, tusschen allerlei zedelooze grappen door, priesters en kloosterlingen door het slijk haalde. Aan dit misdrijf maakten zich in meerdere of mindere mate alle bladen van dien tijd schuldig; DE ZAAG, orgaan voor krankzinnigen, had zich aan dat doel uitsluitend gewijd.

LA NÉMESIS GALANTE drukte door het laatste titelwoord haar zedelooze richting uit. „Een nieuw kool„blad!" (*feuille de choux*) — met deze woorden kondigde

de redakteur Jules Choux zijn krant aan, die slechts een voortzetting zou zijn van een vroeger orgaan, waarvan Choux in 1848 medewerker was, en dat tot titel had: „*L'Aimable Faubourien*, dagblad van het canaille, ver-„kocht door het uitvaagsel en bestemd voor fatsoenlijk „volk."

Enkele clubs van woestelingen hadden in de Katholieke kerken hunne bureaux gevestigd en gaven daar een dagblad uit. Zóó werd LE BULLETIN COMMUNAL in de kerk der H. Elisabeth en LE PROLÉTAIRE in die van den H. Ambrosius geschreven. Het canaille had er de priesters uitgejaagd en de heiligdommen ontwijd. Bij het offerblok der laatstgenoemde kerk werd *Le Prolétaire* gratis aangeboden; ten minste, zij die niets bezaten, behoefden niet te betalen, de overigen konden hunne penningen in het offerblok werpen. Maar het blok bleef ledig, en het belanglooze blad stierf uit gebrek aan egoïsme.

Onmogelijk is het ook maar een flauw denkbeeld te geven van de godslasteringen en onteeringen, die in de ontwijde kerken plaats grepen. De geestelijkheid werd er lafhartig met den wreedsten smaad en laster overladen.

Onder de alledaagsche verschijnselen, die zich in de tijden van revolutie en zedelijk verval vertoonen en ook onder de laatste Commune van Parijs aan de orde van den dag waren, behoort de Onderwijs-koorts. Als godsdienst en deugd ontbreken, moet de menschelijke rede tot godheid worden verheven en alle leemten aanvullen.

L'AMI DU PEUPLE, door den Commune-man Vermorel geschreven, droeg het epigram: „*L'ignorance c'est „l'esclavage; l'instruction, c'est la liberté.*"

Geen wonder, dat ook *Le Prolétaire* profaan, kosteloos en verplicht volksonderwijs eischte.

Dat geliefkoosde thema werd in eindelooze variatiën door bijna al de schandschriften der Commune opgedreund en vond eindelijk zijn laatste verheerlijking in de verlichting der petroleumvlammen, die uit al de stadswijken van Parijs omhoog stegen.

Te midden der onbeschrijfelijke verwarring, terwijl het regeeringsleger de stad binnendrong en de openbare gebouwen in vlam stonden, ging de oproerige pers steeds voort tot een uitersten, wanhopigen en bloedigen tegenstand aan te zetten,

Op den 21 Mei 1871 verscheen LA GUÊPE.

Het blad ving aan:

„HORREUR! En démolissant la maison du petit Thiers, „du bombardeur de Paris, on a trouvé dans les caves, „entre un tonneau de *Saint-Julien* et une pièce de „*Saint-Emilion*, 138 cadavres de jeunes filles, âgées de „sept à quinze ans, toutes étranglées après avoir subi „les derniers outrages.

„Ce qui prouve que ces crimes horribles autant qu' „inouïs ne remontent pas à de longues années, c'est „qu'on a trouvé dans la bouche d'une de ces innocentes „victimes une pastille de chocolat encore fraîche et humide „de salive."

Door middel van dergelijke sensatie-berichten werd de woede des volks tot de uiterste razernij opgezweept. Het voerde tegen de regeeringstroepen den oorlog *à outrance* in de nauwe straten der *Buttes Montmartre*, totdat het bij duizendtallen gevankelijk naar Versailles werd overgebracht.

Geheel Parijs verkeerde in de laatste dagen der Commune in doodsangst; niemand achtte zijn leven beveiligd. Terwijl het leger van Versailles een kogelregen in de dichte drommen der muitelingen joeg, waren bloeddorstige beulen op verschillende punten der stad bezig onschuldige priesters bij massa's te vermoorden. Allerwegen vernam men het gekerm der stervenden. En toen elke zweem van vrijheid was verdwenen, kwam het laatste Commune-blad, LE POMPIER DE NANTERRE, te voorschijn, om een lofzang aan te heffen op de vrijheid, die binnen de muren van Parijs heerschte. De Pruisen waren slaven, de Parijzenaars vrije mannen.

„Prussiens!
„À vous.... des rois, des empereurs!
„Enivrez-vous dans votre gloire,
„Esclaves d'une majesté!
„Allez.... chantez votre victoire....
„Vos vaincus ont..... *la Liberté!!!*...."

Dàt was de zwanenzang der geavanceerde liberale pers onder de Commune; de zwanenzang van het letterkundig Janhagel, dat goed onderwijs genoten, maar God verzaakt had.

Een groot aantal redakteurs lieten in den strijd tegen de regeeringstroepen het leven: eenigen kozen in de ure des gevaars het hazenpad, anderen moesten hun zware schuld in de gevangenschap boeten.

Zoo het eene eer is, het misdrijf bij het woord te voegen, hebben de Parijsche redakteurs zich boven velen hunner vroegere collega's onderscheiden. Zij hebben althans het voorbeeld niet gevolgd van de Jodenredakteurs,

die in 1848 te Weenen arbeidden aan het ongeluk des volks en, in militair uniform gestoken, met lange sleepsabels pronkende, naar de redaktie-bureaux trokken, maar heimelijk hun burgerpakje aanschoten, toen Radetzky de stad binnenrukte en het oogenblik van vechten aanbrak; in pakkisten verborgen, lieten zij zich buiten de stad *ins Freie* voeren.

De Parijsche redakteurs daarentegen zijn voor een aanmerkelijk deel de slagtoffers hunner eigen dwaasheid geworden.

Maar wie zal het bejammeren?

Goed onderwezen deugnieten zijn de ergste kanker eener maatschappij!

B. H. KLÖNNE.

VERSCHEIDENHEDEN.

ST.-VINCENTIUS-ALMANAK VOOR 1878.

In het voorwoord wijst de zoo goed bekende en gevierde verzamelaar op den wrevel en den spot, die iedere sterkere uiting van bovennatuurlijk geloof in onze grootendeels ongeloovige maatschappij pleegt op te wekken. „Wordt er iets met hooger en bovennatuurlijk doel gedaan, dan zoekt men het op allerlei wijze te misduiden, verachtelijk en hatelijk te maken." Wel een zeker; maar treurig teeken van het weggaan der Christelijke overtuigingen bij onze landgenooten; en tevens een aanwakkering voor al wie het Christendom en de Kerk met daad of woord kunnen verdedigen.

Het was dus te verwachten, „dat menige bijdrage in den Almanak gerigt is tegen die ongeloovige strevingen en de valsche verwijten aan onze Moeder de H. Kerk."

Tegen een der meest praktische en diepst ingrijpende en sterkst verspreide verdooldheden van den tijdgeest, tegen een zijner ergste lasteringen komt de eerste en voornaamste bijdrage van den Almanak op; zij heeft tot titel: *De H. Henricus, Keizer.*

Het was aan dezen Keizer, dat Paus Benedictus VIII, uit dankbaarheid voor de hem bewezen hulp, een geschenk gaf, dat sedert dien tijd (zegt een geleerd hagiograaf) altijd beschouwd werd als het zinnebeeld der keizerlijke heerschappij. Het was een gouden bol, waarom twee kostbare met edelgesteenten bezette ringbanden liepen, terwijl een gouden kruis er boven op prijkte. De beteekenis van dit kleinood werd door Henricus aldus uitgelegd. „Aan dezen bol", sprak hij,

„hebt Gij, Heilige Vader, wijselijk andere versierselen toegevoegd om mij te leeren, hoe ik het mij toevertrouwde volk moet besturen. Deze bol is het afbeeldsel van het aardrijk, welks bestuur mij is opgedragen, opdat ik door mijne medewerking de ijzeren of ongelukkige eeuw zou doen verdwijnen om eene gouden eeuw van geluk te doen opdagen. Het kruis, dat boven op den gouden bol prijkt, herinnert mij, dat ik, niettegenstaande de keizerlijke waardigheid, nooit het heilig kruis mijns Zaligmakers uit het oog mag verliezen. Het schitterend edelgesteente zegt mij, dat een keizer schitteren moet door de heiligste deugden. De ringbanden, die zich bij het kruis vereenigen, leeren mij, hoezeer ik de overeenstemming tusschen Staat en Kerk moet ter harte nemen." [1]) Niet de Staat zonder God, maar de Staat gehoorzaam aan God! Niet de Vorst, die als zoodanig geen godsdienst heeft, maar de godsdienstige, de heilige Vorst! ziedaar wat het schoon geschreven leven in den Almanak ons zegt. Het Katholieke geloof en de gehoorzaamheid aan de Christelijke wet zijn den Vorst en het volk geen hindernis om groot te zijn, maar zijn hunne ware kracht en de oorzaak hunner welvaart. Dat leert de lezer uit het verheven toonbeeld van den heiligen Keizer.

De overige bijdragen, al worden er menigwerf bijzonderheden en voorvallen uit het dagelijksche leven in besproken, al is de toon somtijds veel lager gestemd, al wordt de snedige vrolijkheid niet vergeten, zijn met de eerste in overeenstemming, en wat steeds de verdienste van dezen *volks*-almanak was, overal wordt het vulgaire en het platte en het stootende vermeden.

„VERNIETIGDE" NATIONALE NAMEN.

„Jan, Piet, Klaas, Mie" zijn geene nationale, geene Nederlandsche namen; onze oude echt nationale namen zijn „vernietigd"!

---

1) E. Scheerlinck. *Leven van den H. Henricus II.* Gent. 1874. Blz. 75.

Schrikwekkende verzekering van Flanor in *De Nederlandsche Spectator* (1877. N. 43), en als de bescheiden anonymus het zoo vlakweg verzekert, dan zal het ook wel zoo wezen. We moeten dus met hem treuren.

Wie hebben zich toch aan den gruwel van zulk een „vernietiging" schuldig gemaakt? Dezelfden, die zich onderwonden om onze oude nationale zeden, sagen, mythen, godenleer en kunst te „vernietigen", de eerste Christen geloofsverkondigers. Niet zonder de bedoeling om ook te laten zien, dat wij het fraaije woord „vernietigen" hier aan Flanors nationaal Hollandsch te danken hebben, geven we hem het woord: „Zoo als de „oude christenzendelingen de nationale zeden, sagen, mythen, „godenleer hebben vernietigd, zoo deden zij ook met onze „oude nationale namen. Terecht trekt dr. Winkler daartegen „te velde in twee zeer belangrijke opstellen in De Vrije „Fries."

Iets, wat in 't geheel niet nationaal is, hebben we voor al die „vernietigde" namen in de plaats gekregen. Met Dr. Winkler, zoo gaat Flanor voort, „betreur ik het, dat wij al die „latijnsche en semitische namen van bijbelsche personen of „roomsche heiligen hebben aangenomen en bijna al onze ger„maansche nationale namen doen verloren gaan. Alleen de „Friezen hebben hardnekkig volgehouden hunne friesche na„men te bewaren. En toch komen er ook daar meer en meer „die liever Jan, Piet, Klaas, Mie willen hooren dan Siwart, „Sigwart, Sjoert, Sytse, Wytse, Wybrand, Freed, Swinbert, „dan de liefelijke namen Femke, Titia, Saskia, of de oud„germaansche Nanna, Frouwa."

Voorwaar, een dwaas, die het Christelijke in Nederland nationaal zou noemen. Wel is het Christendom veel langer dan duizend jaren de eenige godsdienst der Nederlanders geweest, wel heeft het hunne steden zien bouwen, hen beschaafd, hen vereenigd, tot een volk gemaakt, wel leeft het in hunne kunst, in hunne wetenschap, in hunne opeenvolgende wetgevingen, in hunne gebruiken, in hunne plaatsnamen, in ontelbare gebouwen en instellingen, maar.... het werd *van buiten af* hier ingevoerd. Weg dus met hetgeen men tot nog toe de

Nederlandsche historie noemde; op zijn minst terug tot vóór Willebrord en Bonifacius! In dát gezegende tijdperk vinden we ons zelven weder; daar ontmoeten we geen uit Germanje hier binnengetrokken stammen, maar echte autochthonen, en o heerlijkheid! heidenen, met heidensche zeden, heidensche sagen, heidensche godenleer, heidensche kunst en echte heidensche namen ook. Het zijn zuiver nationale namen, misschien gevormd door de echo's onzer wouden of moerassen, of het eerst uitgesproken bij onze nationale menschenoffers, en toch, o mirakel! tegelijk echte „oud germaansche namen".

Evenwel dat de vóórchristelijke Friezen de namen, welke Flanor hier bekoren, ooit gedragen hebben, is welligt aan bedenking onderhevig. De herinnering aan een klein boekje, dat door tallooze navolgers en vereerders van de eerste „vernietigers" onzer nationaliteit vlijtig gebruikt is en nog door velen hunner met eerbied wordt gelezen, doet ons eenigszins aarzelen hem bij te stemmen. Het zoogenaamde Hollandsche Rituaal [1]), dat sedert twee eeuwen bij ons, Roomschen, gevolgd wordt, bevat eene lijst van Hollandsche en Friesche volksnamen voor „de latijnsche en semitische namen" van Roomsche Heiligen, en daar staan verscheidene der namen, die de oud-Germaansche en heidensche aspiratiën van Flanor gaande maken, waarlijk als Christelijke, ja als Roomsche namen te lezen.

Of is *Siurt*, *Siuert*, *Sivert*, dat Severinus (H. Bisschop) beteekent, niet gelijk aan *Siwart*, *Sigwart*, *Sjoert*? en *Sytse* niet gelijk te stellen met *Syds*, wat Sidonius (H. Bisschop) beteekent? *Wytse* is Vitus (H. Martelaar); *Wybrand* is de mannennaam, afgeleid van *Wyb* (H. Wibrandus); *Freed* is Irenaeus of Fredegandus (beiden Heiligen); *Femke* of *Femme* of *Femmitje* is Euphemia (H. Maagd).

Het blijve derhalve geoorloofd aan de volkomen houdbaarheid van Flanors linguistische verzekering te twijfelen.

---

1) De titel is: *Rituale Romanum contractum et abbreviatum in usum sacerdotum missionum Hollandiae.*

†

Pius IX.

Op Donderdag, 7 Februarij, is onze geliefde Paus Pius IX in vijf en tachtig-jarigen ouderdom, overleden.

Het eerste wat wij van onze lezers vragen, is een gebed voor de rust zijner ziel; want al was hij Paus, al was hij onfeilbaar, hiermede was hij, gelijk ieder Katholiek weet, nog niet onzondig; en ofschoon hij, zooals zelfs zijne vijanden moeten erkennen, heilig van levenswandel was, toch kunnen hem nog kleine vlekken aankleven, waarvan hij in het vagevuur moet gezuiverd worden, alvorens zijne ziel den hemel kan binnengaan.

Pius is in Junij van het jaar 1846 tot Paus gekozen en heeft dus bijna 32 jaar geregeerd.

Dikwijls heeft men gezegd, dat Pius de jaren van

Petrus reeds was te boven gegaan. Dit is onjuist. 't Is waar, dat Petrus niet langer dan 25 jaar *te Rome* gezeteld heeft; maar vroeger was hij, ook als Paus, bijna 7 jaar bisschop van Antiochië geweest, en nog vroeger had hij, evenzoo als Paus, 5 of ten minste 2 jaar, zonder een bepaalden zetel te hebben, het Evangelie gepredikt en het opperbestuur over de Kerk gevoerd. Voor de pauselijke regering van Petrus krijgen we dus zeker 34 jaren, en hieruit zien we, dat Pius de jaren van Petrus niet bereikt heeft.

Van het ontzaggelijk vele, dat Pius IX gedurende zijn lange regering gedaan heeft, is wel het allermerkwaardigste:

dat hij de Onbevlekte Ontvangenis van Maria tot leerstuk des geloofs heeft verklaard;

het uitvaardigen van den *Syllabus*, en

de bekrachtiging van het Vatikaansche Concilie, dat de onfeilbaarheid van 's Pausen leeraarsambt als geloofsartikel heeft vastgesteld.

Kunnen we ons er over verwonderen, dat deze Paus door al wat ongeloovig is of tot het ongeloof overhelt, op het heftigst aangevallen is?

De ongeloovige wereld meent geen verlossing noodig te hebben en, uit eigen kracht en met eigen middelen, tot het hoogste punt van beschaving en zedelijkheid te kunnen opklimmen. Hier tegenover nu verklaart de Paus, dat alleen Maria, om wille der verdiensten van Christus, van alle smet der erfschuld is gevrijwaard. Al de andere menschen dus, die op de natuurlijke wijze van Adam afstammen, worden met de erfzonde ontvangen en geboren; zij hebben neigingen, die boos zijn en die zij niet mogen opvolgen. En wat is hun eenige hoop op behoud? Alleen Christus, alleen het geloof in Hem, alleen het ontvangen van het H. Doopsel, dat Hij tot vergiffenis van de erfzonde en tot vermindering van de kwade begeerlijkheid heeft ingesteld. — Een dubbele ergernis voor het ongeloof: de mensch is niet de hoogste en edelste ontwikkeling van het stof, maar hij is reeds in zijn eersten stamvader bedorven; hij kan zijne redding niet vinden, b. v. in de openbare en neutrale of ongeloovige school, maar alleen in Christus!

De *Syllabus*, zoo kort mogelijk zamengevat, is de veroordeeling van het liberalisme. De liberaal (wij meenen den eigenlijk gezegden, en niet den onnoozele die zich door het woord laat verschalken) wil Christus en zelfs God den Schepper uit de wereld, maar vooral uit het

openbare leven verbannen: de Paus mag niet tegelijk hoofd der Kerk en wereldlijk vorst zijn, de Kerk en de geestelijkheid mag geen invloed uitoefenen op de wetgeving, de wetenschap moet haar eigen gang gaan, de school moet niet godsdienstig, maar neutraal zijn. Professor Quack heeft in vroeger dagen eens gezegd, dat de wereld zich tegenwoordig buiten Christus om bewegen en regelen wil, maar dat de Paus daar tegenover de hoop nog niet opgeeft om de wereld wederom te verchristelijken. Dat was goed gezien. Die terugroeping tot het Christendom is voornamelijk in den *Syllabus* geschied: dáár wordt het bestaan van een persoonlijken God, buiten en boven de wereld, geleerd; dáár wordt het koningschap van Christus gehandhaafd, zijn koningschap niet slechts over den bijzonderen mensch, maar ook over den koning, als koning, en over de openbare maatschappij met al wat tot haar leven en werken behoort. De Paus, als Stedehouder van Christus, heeft het laatste woord te spreken in al de zaken van geloofs- en zedeleer; hij moet gehoord worden, niet alleen bij de gewetensvragen van den particulieren persoon, maar ook waar het de openbare zedelijkheid, b. v. van wetten en regeringsdaden geldt. — Verbeeld u, dat zulk eene leer aan liberale goevernementen en aan een ongeloovige wereld verkondigd wordt,

en gij hebt de reden van al het rumoer, dat tegen den *Syllabus* gemaakt is en nog gemaakt wordt.

Ook de onfeilbaarheid van 's Pausen leeraarsambt, hoe beperkt zij wezen moge, als zich alleen tot de geloofs- en zedeleer uitstrekkende, en dan nog maar als de Paus *ex cathedra* of als leeraar der geheele Kerk spreekt, ook die onfeilbaarheid moest de ongeloovige wereld tegen den Paus in oproer brengen. — Het zou dan gedaan zijn met de onfeilbaarheid der wetenschap, met de onfeilbaarheid der publieke opinie en der pers, met de onfeilbaarheid van de meerderheid der stemmen op eene volksvergadering! Dat was volgens de ongeloovige dagbladen te dwaas om er tegen te redeneren; zij schreeuwden dan ook maar.

Het liberalisme is tegenwoordig sterk, het is oppermagtig, en wie weet wat wij, ook hier in Nederland, er nog van zullen te lijden hebben; maar ook dit is zeker, dat het veel te oppervlakkig is en te veel gemis heeft aan alle adellijk gevoel om lang te kunnen staande blijven. Bovendien houdt God niet op, zijne genade aan de wereld te schenken, en zóó bedorven is de mensch niet, dat hij die genade altijd en voortdurend van zich afstoot. Hierop gronden wij onze hoop, dat de wereld

zich, na niet langen tijd, tot de rede en het geloof, of tot den *Syllabus* van Pius IX, bekeeren zal.

Als wij willen zeggen wat Pius IX in 't bijzonder voor ons Nederlandsche Katholieken gedaan heeft, dan voorkomt ieder ons met te denken aan de herstelling van de kerkelijke hiërarchie in Nederland. Ja, sedert 1853 hebben we onze eigen Bisschoppen, die in vereeniging zijn met den Paus van Rome! Wat dit zeggen wil, begrijpen we het beste, wanneer we een blik slaan op de Protestantsche Synode, op de grenzelooze verwarring die in het Protestantisme heerscht, op het daar toenemend ongeloof, een toenemen zóó sterk, dat een als orthodox bekend staand predikant [1]) zich, al was het dan maar voor een oogenblik, kon vergissen en het historiesch bestaan loochenen van verscheidene feiten, die bij de Evangelisten staan opgeteekend.

Wij mogen ons gelukkig gevoelen, dat wij aan Pius onze dankbaarheid betoond hebben door hem onze Zouaven te zenden ter verdediging van zijn wereldlijke magt, en dat wij hem, toen hij van zijn wereldlijk gebied was be-

---

1) Dr. Gunning.

roofd, door onze bijdragen in den St. Pieterspenning mede hebben in staat gesteld om zijne koninklijke waardigheid op te houden.

De Paus is de eerste persoon van de geheele wereld: dit gelooven wij, en wij zien het ook uit de beweging in de ongeloovige wereld bij het sterven van Pius IX. Hoeveel duizenden pennen zijn er niet jagtig aan het werk! Wat al vragen, veel meer bij de ongeloovigen dan bij ons, Katholieken: Wie zal nu Paus worden? Zal de nieuwe Paus, evenals Pius IX, gedurig zeggen: „non possumus"? Zal hij vasthouden aan den *Syllabus*, of een nieuw wetboek voor de wereld opstellen? Zal hij ook onfeilbaar zijn en *dus* [!!!] niet kunnen zondigen[1])? Zou hij misschien geen poging doen om zich met de wetenschap, de beschaving en den vooruitgang, om zich met den Koning van Italië te verzoenen? Zouden de goevernementen hem erkennen? Zou de Oud-Katholieke Bisschop Reinkens geen kans hebben om Paus te worden?

Weldra zal ook de diplomatie zich in beweging stellen om invloed op de Pauskeuze uit te oefenen en een Paus

---

1) Eene vraag, die de *geleerde* Dr. Raabe zou kunnen doen.

te doen kiezen, die het den Staat niet al te lastig maakt.

Maar schrijvers en diplomaten konden iets beters doen. Laten zij beletten, dat er een nieuwe Paus gekozen wordt: dan hebben zij niet meer te beven voor een Encycliek of een *Syllabus;* dan is het met de Katholieke Kerk uit; dan hebben zij vrij spel, dan kunnen zij, buiten Christus en buiten God om, de wereld naar hartelust regelen en er een hemel van maken, zooals reeds nu b. v. in Pruissen gesmaakt wordt.

Wij, Katholieken, zijn volkomen gerust. Christus heeft van zijne Kerk gezegd, dat de poorten (d. i. de listen en de magten der hel) haar niet zullen overweldigen; de Kerk nu kan niet bestaan zonder den Paus, zonder haren grondslag, en dus zal er een opvolger voor Pius gekozen worden.

De nieuwe Paus, wie hij ook wezen moge, zal zich aan al de leerstellige beslissingen van al zijne voorgangers en ook van Pius IX houden: hij zal, evenals de minste zijner kinderen, aan de onfeilbaarheid van zijn eigen leeraarsambt, aan Maria's Onbevlekte Ontvangenis en aan de goddeloosheid van het liberalisme gelooven. Wij allen zullen hem erkennen en beminnen en steunen als

den opvolger van Petrus en den Stedehouder van Jesus Christus; ook de liberale goevernementen zullen met hem te rekenen hebben, en de geheele wereld zal hem of haten of liefhebben.

Bij de laatste publieke audiëntie, die Pius op Maria-Lichtmis gegeven heeft, zeide hij tot de hem omringende geestelijken der stad Rome: „Dankt de geloovigen voor hunne gebeden, en wijst er hen met allen nadruk op, dat ik God smeek hun volharding te geven in het gebed, in het veelvuldig naderen tot de HH. Sakramenten en in de getrouwheid aan het hoofd der Kerk."

Zoo heeft Pius, tot op zijn sterfbed toe, zich gedragen volgens de vermaning, die de Apostel aan zijn bisschoppelijken leerling gaf (II Tim. IV, 2): „Praedica verbum, Predik het woord, dring aan, tijdig, ontijdig, overtuig, vermaan, bestraf in alle langmoedigheid en leering."

Welke Paus heeft zooveel gepredikt als Pius IX? Hoevele honderdduizenden, die uit al de vijf werelddeelen ter audiëntie kwamen, heeft hij persoonlijk toegesproken! Hoeveel Encyclieken heeft hij geschreven! Alleen de pauselijke stukken, waaruit de tachtig stellingen van den *Syllabus* zijn opgemaakt, vormen een tamelijk boekdeel.

„*Tijdig* en *ontijdig*". De Keizer van Duitschland zal het zeker wel ontijdig genoemd hebben, toen hij door Pius, in een eigenhandig schrijven, over de vervolging der Katholieken onderhouden werd; nog meer de Keizer van Rusland, toen hij onlangs, terwijl zijn leger bijna aan de poorten van Constantinopel stond en hij met het opstellen der vredesvoorwaarden bezig was, de pauselijke klagten over de onmenschelijke verdrukking van de Katholieke Polen hooren moest; en evenzoo Humbert, de zoon van Victor Emmanuel, toen hij den Paus hoorde protesteren tegen zijne troonsbestijging als Koning van Italië.

„In alle langmoedigheid". De zachtmoedigheid van Pius was algemeen bekend en geroemd: heeft hij ze niet nog onlangs getoond bij het ziek- en sterfbed van zijn grootsten vervolger, Victor Emmanuel?

Door zijne gestrengheid in het vasthouden aan waarheid en regt, ook tegenover de magthebbers der wereld, en tevens door zijn onuitputtelijk geduld zal hij ons steeds de afspiegeling blijven van Hem, die van zich zelven zeggen kon: „Leert van Mij, dat Ik zachtmoedig van harte ben", maar die toch ook de zweep gebruikte om al wat onheilig was uit den tempel te verdrijven.

Mogten wij allen, even getrouw tot het einde toe, de

pligten van onzen staat vervullen, en daarbij de laatste vermaning, die onze Heilige Vader aan zijne geloovigen van Rome gaf, steeds voor oogen houden! [1])

J. DE BRUIJN.

10 Febr. 1878.

---

1) In den jaargang 1846 van dit Tijdschrift (Dl IX, blz 404 vv.) kan men het meest wetenswaardige omtrent hetgeen te Rome plaats heeft bij het openstaan van den Heiligen Stoel, de uitvaart van den Paus, het Conclaaf en de keuze van den nieuwen Paus, vermeld vinden.

De Universiteit van Bonn bij hare oprichting.

Wel nergens is de tijdigheid der dogmaverklaring van de pauselijke onfeilbaarheid duidelijker en meer zonneklaar gebleken, dan daar waar zij het meest werd betwijfeld, bij onze oostelijke naburen. De rationalistische geest, die sinds de tweede helft der vorige eeuw ook op de leerstoelen der katholieke theologie in Duitschland was doorgedrongen en in de laatste jaren vóór het Vaticaansche Concilie op nieuw in kracht toenam, is door deze dogmaverklaring voor goed uitgestooten; en terwijl de Kerk in Duitschland, van haren inwendigen vijand bevrijd, in den geweldigen strijd, door de staatsmacht haar aangedaan, haar onverwinbare kracht ten toon spreidt, leveren tegelijkertijd de laatste telgen van dien uitgestooten rationalistischen geest, in de geschiedenis van het zoogenaamde Oud-Katholicisme, het handtastelijk bewijs, dat zonder het leerend gezag der Pausen de goddelijke waarheid onmogelijk ongeschonden kan worden bewaard, dat volgens het woord van den H. Ambrosius de Kerk alleen gevonden wordt, waar Petrus is.

Als wij den toestand der Kerk in Duitschland van

heden vergelijken met dien van honderd jaren terug, vinden wij een verschil, zoo ontzaglijk groot, dat het menschelijker wijze onverklaarbaar is, hoe op zoovele teekenen van innerlijk verval, zoovele bewijzen van onvernietigbare levenskracht konden volgen. En mij dunkt, niemand die met onbevooroordeelden blik deze vergelijking maakt, kan er aan twijfelen, wie in den tegenwoordigen strijd tusschen Kerk en Staat in Duitschland de overwinning behalen zal.

Eene kleine bijdrage tot die vergelijking willen wij in de volgende bladzijden leveren. Wij bepalen ons voor heden tot een enkel punt: de Universiteit van Bonn, gelijk zij was en werkte bij hare oprichting. Het zij ons echter vergund, vooraf nog eenige algemeene opmerkingen te maken, die met ons thema in verband staan.

Sinds Lodewijk XIV was het hof van Versailles het ideaal geworden voor de meeste duitsche hoven, en met het gebruik der fransche taal, met het aannemen van fransche modes en gewoonten kwam ook het zedenbederf van het fransche hof bij de duitsche vorsten in eere [1]). Het voorbeeld der vorsten werkte noodlottig op de hoogere standen der maatschappij, en bij toenemende bedorvenheid, ontstond eene algemeene manie om al wat het eigen vaderland aanbood te verachten en alleen goed te keuren wat uit Frankrijk werd ingevoerd. Zelfs Frederik de Groote muntte uit onder dit opzicht en bracht door zijn voorbeeld niet weinig er toe bij, om die manie te versterken.

Als nu het engelsch deïsme, naar Frankrijk overge-

---

1) Verg. W. Menzel. *Die letzten* 120 *Jahre der Weltgeschichte*. Dl. I, 2de en 11de boek.

voerd, door Voltaire en zijn aanhang tot een volslagen goddeloos ongeloof uitgewerkt, in de zedelooze kringen der fransche groote wereld alom ingang vond, werd deze nieuwe wijsbegeerte spoedig ook in Duitschland welkom geheeten. Uit Frankrijk overgekomen, leverde zij bovendien nog dit voordeel op, dat zij alle gewetensbezwaren wegspotte en den menschelijken hartstochten een vrijbrief verleende tot alles, wat zij konden verlangen.

Andere oorzaken werkten evenwel mede om het vaderland der Hervorming tot een vruchtbaren bodem te maken voor het rationalistisch ongeloof.

Dat uit de Hervorming vroeger of later het rationalisme met noodzakelijkheid moest geboren worden, kan door niemand worden betwijfeld, die zich slechts even herinnert, dat het vrije onderzoek als formeel beginsel van het Protestantisme was uitgeroepen. Hiermede toch was het rationalisme in princiep gehuldigd. Wel stelde Luther het gezag van den *Ecclesiastes van Wittenberg* in de plaats van het gezag der Kerk en verketterde hij een ieder, die het wagen durfde eene andere meening aan te kleven als de zijne; wel liet het Protestantisme twee eeuwen lang, volgens het *cujus regio illius religio*, door ijzeren staatsdwang zich binden aan formulieren van eenigheid, zich dwingen om het vrije onderzoek ter zijde te stellen — dit alles kon het opkomen van het rationalisme eenigen tijd tegenhouden, maar tevens was het ook oorzaak, dat, waar eenmaal de kiem ontlook, de wasdom en de groei te sneller en voller wezen zou. Om allen twijfel aan het gezag der symbolische boeken te voorkomen, was de studie der H. Schrift met opzet verwaar-

loosd [1]). Toen Heinrich Majus zijn professoraat te Giessen aanvaardde, werd, gelijk hij zelf getuigt [2]), aan bijna geen enkele hoogeschool de exegese met ernst beoefend. Spener legt een eensluidend getuigenis af, en ook Tholuck en Lücke hebben er op gewezen, dat gedurende de gansche zeventiende eeuw de exegese in onbruik was [3]). Nog in 1742 klaagt Bengel, in de voorrede van zijn *Gnomon*: „Het menigvuldig misbruik, ja het boosaardig verachten der H. Schrift is ten toppunt gestegen en niet alleen bij profanen, maar ook bij hen, die zich zelve wijs, ja geestelijk achten". Zoodra nu door toedoen van Bengel zelven en anderen de studie der H. Schrift weer in zwang kwam, was daarmede ook het verval der luthersche orthodoxie ingeleid.

Hierbij kwam nog eene andere omstandigheid, die wellicht meer dan iets anders er toe heeft bijgedragen, om het geloof aan de goddelijke waarheid des Christendoms bij de Protestanten te ondermijnen. Wij kunnen haar niet beter uiteenzetten dan met de woorden van Töllner, volgens Döllinger, den scherpzinnigsten en degelijksten protestantschen theoloog uit de eerste periode van het rationalisme. „Onder de Protestanten, zegt deze [4]), is de kerkgeschiedenis niets anders als het historisch bewijs voor de noodzakelijkheid eener kerkverbetering en van een in leer en leven toenemend bederf. Volgens de Protestanten was de Kerk, minstens sinds de achtste eeuw, een schouwtooneel van onwetendheid en boosheid. *Alle*

---

1) Döllinger. *Kirche und Kirchen.* S. 391.

2) Zie zijn *Praxis pietatis, sive synopsis theol. mor.* Giessen. 1697.

3) *Deutsche Zeitschrift.* 1854. S. 178.

4) *Kurze vermischte Aufsätze.* II, S. 87 bij Döllinger, t. a. p. S. 393.

overheden in haar waren schromelijke dwaalleeraars en zij zelve een volkomen gekkenhuis." Hij voert hierop een geschrift aan van Frederik II, waarin deze monarch als de eigenlijke oorzaak zijner verachting van 't Christendom opgeeft: de gewone protestantsche voorstelling der kerkelijke geschiedenis, volgens welke zij niets is als een groot drama, door schurken en huichelaars opgevoerd, ten koste der bedrogen menigte.

Zoo moest het zaad, in tallooze voortbrengselen der ongeloovige fransche pers over Duitschland verspreid, ook onder de protestantsche theologen wel een vruchtbaren bodem vinden. De nieuwe wijsbegeerte, waarbij vrijheid van alle gezag werd verkondigd en de beoordeeling der godsdienstige waarheid aan ieders gezond verstand werd overgelaten, bracht het vrije onderzoek weer in eere. De heerschende opvatting der kerkelijke geschiedenis stemde uitstekend overeen met de leer der fransche ongodisten. Kan het dan verwonderen, dat, vooral toen met de troonsbestijging van Frederik den Groote de luthersche orthodoxie meer en meer den steun van het staatsgezag verloor, het rationalistisch ongeloof groote vorderingen maakte ook onder de protestantsche theologen? Wel werd nog jaar op jaar uit oude gewoonte de eed op de symbolische boeken door hen afgelegd; doch zoo zij eenig gewetensbezwaar omtrent dien eed gevoelden, met een *quia et quatenus consentiunt cum sacra Scriptura* werd alle moeielijkheid opgelost [1]). „Binnen weinige jaren, zegt Döllinger [2]), was de gansche stand

---

1) Verg. *Studien uber Katholicismus, Protestantismus und Gewissensfreiheit in Deutschland.* S. 381.

2) t. a. p. S. 396.

der duitsche protestantsche predikanten, de theologen aan de hoogescholen voorop, van alle positief geloof afgevallen, groeide het geheele nieuwe geslacht van geestelijken in 't rationalisme op, werd steen na steen van den tempel door de eigene priesters er van afgebroken."

Gelijk iedere ketterij bezat ook dit nieuw opgekomen rationalisme die eigenaardige *rage*, om zich aanhangers te verschaffen en zijne heerschappij over de geesten te vestigen en uit te breiden, onverschillig door welke middelen. Nicolai te Berlijn en Gottsched te Leipzig zorgden er voor, dat Duitschland overstroomd werd door de slechtste voortbrengselen der engelsch-fransche litteratuur. In 1765 stichtte de eerste naar het voorbeeld der fransche encyclopedisten zijne *Allgemeine Deutsche Bibliothek*, waarin stelselmatig het gezag der H. Schrift en de goddelijkheid van het Christendom werd aangevallen en het platste ongeloof werd verkondigd. Met spot en laster werd de christelijke waardigheid verachtelijk gemaakt in de oogen des volks, en zij, die nog den moed hadden als kampioenen voor haar op te treden, werden als duisterlingen uitgekreten, als vermomde Jesuieten, die onder de protestantsche geestelijken waren ingeslopen, om als schijnbare aanhangers van Luther en Calvijn, papistische, bijgeloovige leerstellingen te verkondigen [1]). Bondgenooten vond de *A. D. Bibliothek* in het *Berliner Monatschrift* van Biester en Gedike en andere tijdschriften [2]), wier gezamenlijk stre-

---

1) Verg. K. A. Menzel, *Neuere Gesch. der Deutschen.* XII, I, S. 282 ff.

2) Zelfs modejournalen moesten dienst doen. In 1783 werd uit Frankfort een prospectus verzonden voor een *Frauen-Journal*. Alles er in zou nieuw wezen tot *ein ganz neues Sittensystem* toe. In verband hiermede werd verkondigd: „Die Cultur des Frauenzimmers ist das einzige Mittel

ven er op gericht was, om het rationalisme, met den klinkenden naam van *Aufklärung* bestempeld, als de eenige wijsheid aan te prediken, elk geschrift, wat de *Aufklärung* huldigde, onbekommerd om zijne werkelijke waarde, als het *non plus ultra* van geleerdheid aan te prijzen, iederen schrijver daarentegen, die nog aan christelijke waarheid en zedenleer hechtte, als een duisterling, waanzinnige, vermomden Jesuiet, openbaringsknecht enz. in verachting te brengen.

Deze middelen werden evenwel nog niet voldoende geacht, en daarom werden verschillende geheime genootschappen opgericht, met het bepaalde doel, om de gansche letterkunde te beheerschen en hen, die de *Aufklärung* huldigden, alom tot ambten en waardigheden te brengen. De metropole des ongeloofs mocht zich verheugen in de stichting van Biester: *de Vereeniging voor Licht en Waarheid.* De liederlijke en schaamtelooze Bahrdt, predikant te Leipzig enz., later professor te Erfurt, maar overal weggejaagd om zijn gemeenheid [1]), ontwierp het plan voor de *Duitsche Unie*, welker doel was den geheelen boekhandel te beheerschen, zoodat geloovige schrijvers noch uitgever, noch lezers zouden kunnen vinden, en het ongeloof tot zelfs in de hutten des volks te verbreiden [2]). Het verderfelijkst evenwel

---

der Glückseligkeit." Verg. *Journal historique et littéraire.* Luxembourg. Dl. 31, blz. 107 vv. Dit laatste *Journal* werd langen tijd geredigeerd door den bekenden ex-Jesuiet de Feller.

1) W. Menzel. t. a. p. Dl. I, S. 306. Bahrdt stierf als kroeghouder te Halle.

2) Brück, *Die rationalistischen Bestrebungen im Kath. Deutschland.* S. 8. Bode, *Mehr Noten als Text, oder die Deutsche Union der zwei und zwanzig*, zegt: „Sogar in den Familien sollte die Union im Verborgenen

werkte de orde der *Illuminaten*, in 1776 gesticht door den beruchten Weishaupt, professor van het kanonieke recht te Ingolstadt, den eersten leek, die tot dit ambt werd benoemd [1]). Deze, voor Kerk en Staat even gevaarlijke secte, welker verklaard doel was „aan alle papen- en schurkenregeering een einde te maken", was goed georganiseerd en verbreidde zich spoedig over geheel Duitschland. Weldra was zij eene wezenlijke macht geworden, die het kon ondernemen aan de Kerk geestelijken, aan de vorsten raadslieden, aan de prinsen opvoeders, aan de universiteiten leeraars naar haren wil te geven [2]).

Onder deze omstandigheden zou het wel een wonder geweest zijn, indien de *Aufklärung* ook niet onder de Katholieken en katholieke theologen terrein gewonnen had. Zwakken in den geloove zijn er altoos geweest en zullen er altoos worden gevonden; het *Eritis sicut dii* verliest nooit zijne aantrekkingskracht voor den ijdelen mensch; het volgen van den waan van den dag was toen, niet minder dan thans, een gemakkelijk en goedkoop middel, om zich met een glans van beteekenis en wetenschappelijkheid te omgeven. Doch nog bovendien werkten verschillende omstandigheden samen, om aan het rationalisme een gemakkelijke zegepraal te bezorgen.

---

wirken; sie sollte Hofmeister- Pfarrer- und Secretärstellen durch ihren Einfluss besetzen, die Entthronung des Fanatismus and Despotismus, und so den Zweck des erhabenen Stifters des Christenthums befördern."

1) Weishaupt was het petekind van den bekenden Ickstatt. Zie Dr. von Ringseis' oordeel over dezen laatste, *Hist. Pol. Blätter*. B. 69, S. 890 ff.

2) Brück. S. 9.

Een zelfde kwaal, als waaraan de liberaal-Katholieken onzer dagen lijden, had zich van velen meester gemaakt. Men droomde van eene vereeniging der van de Kerk gescheidene christelijke confessiën en meende tot dat doel goed te doen met de scherpe kanten der katholieke waarheid wat af te stompen. De gevolgen bleven niet uit. Men verdiepte zich in de werken van protestantsche theologen, prees hunne geleerdheid en wetenschappelijkheid, terwijl de heerlijke werken van den katholieken voortijd geheel in vergetelheid geraakten. Zoo nam men ongemerkt het gift der dwaling in zich op, en terwijl men nog meende katholiek te wezen, had men in waarheid menigmaal geheel opgehouden het te zijn. Zelfs kwam het voor, dat katholieke geestelijken aan protestantsche faculteiten hunne theologische studiën hadden gemaakt. Daarbij had het absolutisme der vorsten, door jansenistische en febroniaansche grondstellingen gesteund, een Caesaropapisme voortgebracht van de ellendigste soort. Voltairiaansche ministers, als bijv. Kaunitz in Oostenrijk, beheersten alle kerkelijke aangelegenheden naar hartelust. Reeds onder Maria Teresia kwamen schromelijke misbruiken voor; onder Joseph II was geen enkel recht der Kerk heilig. Jansenistische of ongeloovige creaturen werden belast met de regeling der kerkelijke studiën. De bisschoppelijke semininariën en theologische scholen werden opgeheven; acht zoogenaamde generaal-seminariën, geheel en al afhankelijk van de keizerlijke regeering, kwamen er voor in de plaats; alleen daar mocht de toekomstige geestelijkheid worden gevormd. Ongelooflijk klinkt het wat tijdgenooten en oog-

getuigen omtrent die seminariën ons hebben geboekt [1]). Ongeloovige en liederlijke professoren waren er vaak belast met de opleiding en wetenschappelijke vorming der toekomstige priesters, en het is licht begrijpelijk, dat al wie aan geloof en deugd nog hechtte, van die seminariën verwijderd bleef, en er een schromelijk gebrek aan priesters ontstond [2]); maar evenzoo is het begrijpelijk, dat de weinigen, die daar hunne vorming ontvingen, een gemakkelijke prooi werden voor de *Aufklärung*.

Het voorbeeld van den Keizerstaat werkte aanstekelijk op de overige duitsche staten, en zelfs in de geestelijke vorstendommen kwam de leiding der kerkelijke studiën veelal in handen van ongeloovige ministers. Van vele theologische scholen werden op het voorbeeld van Oostenrijk de Jesuieten verwijderd en door meer *aufgeklärte* professoren vervangen. En bij het opheffen der orde in 1773 verloor het rationalisme in Duitschland zijn gevaarlijksten bestrijder [3]); want de enkele ex-Jesuieten, die na 1773 aan het onderwijs verbonden bleven, konden

---

1) Verg. daarover S. Brünner *Die theologische Dienerschaft am Hofe Josephs II*, Theiner, *Bildungsanstalten* en *Der Cardinal Joh. Heinrich Graf von Frankenberg*.

2) Een klaar bewijs met hoeveel recht Joseph II zich met de opleiding der geestelijken in zijne staten bemoeide, is het antwoord, wat hij gaf aan graaf O'Donell, toen deze hem de opmerking maakte, dat er bijna geen jongelieden meer werden gevonden, die theologie wilden studeeren. „Da ist leicht zu helfen, zoo sprak hij, ich werde sie dann dazu ausheben lassen, gerade wie zum Militär". Brunner, S 367.

3) De beruchte Eulogius Schneider, over wien straks nader, zegt: „Eerst na het jaar 1773, op welks einde de machtigste steun van het roomsch despotisme ten gronde ging, werd het licht in de leerzalen der religie". Ook Ringseis geeft een hoogst eervol getuigenis van de opvoeding en het onderwijs der Jesuieten. Verg. *Hist. Pol. Blätter*. B. 69, S. 889 en B. 75, S 479.

niet meer die kracht ontwikkelen of dien invloed uitoefenen, welke eene orde altoos boven afzonderlijke personen bezit.

Zeker een dergelijke toestand was niet mogelijk geweest, indien zij, die de H. Geest gesteld heeft om de Kerk Gods te regeeren, alom in die dagen berekend waren geweest voor hunne gewichtige en moeielijke taak. Doch ongelukkig waren er onder de toenmalige bisschoppen velen, die niet aan de roeping Gods, maar aan de roeping van den Staat hunne verheffing waren verschuldigd, of van jansenistische en febroniaansche grondstellingen doortrokken, gemakkelijk de speelbal werden van lieden, die onder voorwendsel van de aanmatigingen der roomsche curie te bestrijden, werkten aan de vernietiging der goddelijke leer en constitutie der Kerk. Niet licht zal de verderfelijke invloed, door die jansenistische en febroniaansche grondstellingen uitgeoefend, te zwaar in rekening worden gebracht. De Paus is nu eenmaal het door Christus gestelde middelpunt zijner Kerk, de grondslag, waarop Hij zijne Kerk heeft gebouwd. Zoodra dat middelpunt voor iemand zijne aantrekkingskracht verliest, zoodra van dien grondslag wordt afgeweken, is de voet gezet op het hellend vlak der dwaling, rest niets anders als altoos dieper en dieper weg te zinken. De feitelijke bewijzen voor de waarheid dezer stelling hebben wij in onze dagen slechts voor het grijpen. We behoeven alleen maar ons te herinneren aan het zoogenaamd Oud-Katholicisme, om overtuigd te zijn, dat waar het gezag van den Paus wordt bestreden, de eene goddelijke waarheid na de andere wordt weggeworpen. Hebben in de vorige eeuw de fransche Jansenisten zich met de Voltairianen verbonden, om het *Écrasez l'infâme*

te verwezenlijken, ook in Duitschland zien wij Jansenisme en Febronianisme broederlijk samengaan met het rationalisme der *Aufklärung;* de veroveringen, welke het laatste in de rijen der katholieke geestelijkheid maakte, waren zonder de eerste onmogelijk geweest [1])

Als een laatste omstandigheid, welke het voortwoekeren van het rationalisme in de hand werkte, moet nog worden vermeld de sluwe en lage huichelarij, waarmede velen, die voor de *Aufklärung* waren gewonnen, hunne propaganda wisten te verbergen. Men begreep den dienst van groote woorden en wist maar al te goed er partij van te trekken; uit loutere broederlijke liefde mocht men iemand niet beschuldigen van eene onkerkelijke leer te hebben voorgedragen; achter gevierde orthodoxe namen trachtte men zich te verbergen, om rationalistische stellingen binnen te smokkelen. Het toppunt van dergelijke huichelarij werd wel bereikt in het plan, door Phillip Brunner ontworpen voor eene *Academie van wetenschappen voor het katholieke Duitschland.* Hoewel dit plan nooit uitgevoerd werd, leert het ons niettemin, tot welke middelen men niet aarzelde zijne toevlucht te nemen, om de argeloosheid te verschalken. Brunner's schrijven aan professor Nimis te Maintz, waarin hij dit plan uiteenzet, is te groot om geheel te worden overgenomen. Het volgende moge evenwel hier een plaats vinden:

---

1) Hoogst belangrijk en leerzaam is hieromtrent eene in 1787 in Italië verschenen brochure, door Mgr. Martin van Paderborn voor enkele jaren in het Duitsch vertaald en uitgegeven onder den titel: *Auch eine Enthüllung, oder ein altes Buch gegen die neuen Irrungen.* Verg. ook *Histor. Pol. Blätter.* B. 69, S. 161

„b. Wären besonders alle gelehrte Jesuiten, z. E. Sattler, Sailer, Mutschelle cet. zu engagiren, weil dadurch aller Verdacht verschwände, als wenn eine heimliche Absicht verborgen läge. Das nemliche gilt auch von gelehrten orhodoxen Mönchen z. B. einem Gerbert, Schwarzhueber cet. Würde über heimlichen Jesuitism oder über grössere Ausbreitung des Katholicism geschrien, desto besser; dadurch würde aller Verdacht einer geheimen Verbindung nur um so mehr beseitiget. Man konnte sogar diesen blinden Lärm selbst schlagen helfen; auch dürften Anfangs nur wenige von unsern braven Gelehrten in die Academie aufgenommen werden, um dadurch alle Suspizion zu vermeiden.

c. Müste die Ankündigung und die erste Einrichtung der Academie nicht durch einen *ex nostris*, sondern wo möglich durch einen Jesuiten geschehen, um den Aeusserungen Lit. a. mehr Glauben zu verschaffen. Sailer wäre meines Dünkens der rechte Mann dazu, da er sowohl bey seinen Ordensbrüdern, als auch bey dem übrigen katholischen Publikum in gutem Ruf steht. Ich glaube aber nicht, dass man ihm etwas von dem eigentlichen Zweck der Academie anvertrauen darf. Sie werden ihn besser kennen." [1])

Na deze algemeene opmerkingen aangaande de verspreiding van het rationalisme onder de duitsche geestelijkheid in de laatste helft der vorige eeuw, zullen wij gemakkelijker het treurige schouwspel kunnen begrijpen, wat de universiteit van Bonn bij hare oprichting aanbood.

Sinds 1761 was de aartsbisschoppelijke zetel van Keulen bezet door Max Frederik, graaf von Königseck. De

---

1) Het geheele schrijven is afgedrukt bij Brück, t. a p. S 28—33. Ergerlijk genoeg vond het *Neues Gebetbuch fur aufgeklärte katholische Christen*, door denzelfden Brunner vervaardigd, een hollandschen vertaler en uitgever Onder den titel van *Gebedenboek voor welonderwezene Katholijke Christenen* verscheen het in 1836 te Rotterdam.

gunstige verwachtingen, welke de aanvang zijner regeering omtrent hem had opgewekt, waren weldra ijdel gebleken, en het hof te Bonn, waar de keurvorsten gewoon waren te resideeren, was spreekwoordelijk geworden om zijne voltairiaansche richting en zedeloosheid. Max Frederik liet het bestuur van zijn keurvorstendom geheel over aan den vrijheer von Belderbusch, een man, die dweepte met de fransche filosofen en een ingekankerden haat had tegen alles wat hij bijgeloof en vooroordeelen geliefde te noemen [1]).

Dat aan zulk een man de universiteit van Keulen, die ook na de opheffing der Jesuietenorde, trouw bleef aan het katholiek geloof en tegen alle nieuwigheden in de leer zich verzette, een doorn in het oog was, valt lichtelijk te begrijpen. Zij kon volgens hem slechts dienen, om allen, die aan haar hunne opleiding ontvingen, tot duisterlingen te vormen, onbekwaam voor elken vooruitgang. Om dit vermeende euvel te verhelpen, besloot hij te Bonn eene nieuwe inrichting voor hooger onderwijs tot stand te brengen, waardoor de invloed der keulsche hoogeschool zou worden geparalyseerd. De toestemming van den aartsbisschop werd gemakkelijk verkregen, en in 1777 ontstond de nieuwe academie met drie faculteiten, eene filosofische, eene juridische en eene theologische. Een deel der kosten voor haar onderhoud werd op de kloosters gelegd [2]). Wel weigerde de Paus zoowel de laatste

---

1) Ennen, *Geschichte von Stadt und Churstaat Koln.* II, S. 369, 395.

2) Meuser, *Zur Geschichte der Churfürstl. Universität Bonn* in Dr Lersch's *Niederrheinisches Jahrbuch fur Gesch. und Kunst.* Bonn. 1844. S. 86 ff.

bepaling als de oprichting der academie zelve goed te keuren; doch hieraan stoorde zich Max Frederik niet. Ook het schrijven van Pius VI, in Augustus 1783 tot den keurvorst gericht, waarin minstens op de verwijdering van professor Hedderich werd aangedrongen, bleef zonder gevolg. Zelfs had de aartsbisschop het plan opgevat, om de academie tot eene universiteit te verheffen en verkreeg daartoe werkelijk den 7 April 1784 een diploma van Joseph II; de dood (15 April 1784) belette hem echter zijn plan ten uitvoer te brengen. Doch wat hij niet meer vermocht, zou door zijn opvolger worden verricht.

Deze was de broeder van Keizer Joseph II, Maximiliaan Frans en had het aan een list van den minister von Belderbusch en de intrigen van Kaunitz en Metternich met behulp van drie millioen franken te danken, dat hij tot keurvorst werd verkozen [1]). Reeds sinds 1780 was hij coadjutor van Max Frederik geweest, doch altoos nog leek gebleven. Pacca verhaalt van hem, op gezag van Kardinaal Garampi, dat hij, tijdens hij coadjutor was, in kerkelijke zaken gewoon was den raad in te winnen van vertrouwde en goedgezinde mannen [2]). Waarschijnlijk was het hieraan te wijten, dat Pius VI hem bijzonder genegen was; en dat hij ook overigens in den eersten tijd na zijne verheffing zich die genegenheid waardig

---

1) Ennen, t a p. II, S. 402. ff, 410 ff. Later klaagde Joseph II in zijne brieven er wel eens over, dat de verkiezing van zijn broeder tot keurvorst van Keulen hem zooveel geld gekost had.

2) Zie zijne *Nonciature de Cologne* in zijne *Oeuvres Complètes, traduites par* Queyras. II, p. 187.

betoonde, bewijst ons een schrijven uit Bonn van den 5 December 1784 [1]). Hierin heet het o. a.

„ Notre Prince-Électeur s'étant proposé de recevoir les Ordres sacrés avant la fête de Noël, s'est rendu le 29 du mois dernier au séminaire archiépiscopal de Cologne pour y faire une retraite de huit jours. Sa suite n'est composée que d'un secrétaire, d'un valet de chambre et de deux valets de pied. Il s'est soumis dès le moment de son entrée à tous les usages de la maison, il est le premier à tous les exercices soit de piété, soit d'instruction; il a commencé par s'en faire remettre le règlement, qu'il suit avec la ponctualité la plus constante. Il porte la soutane et n'est distingué des autres jeunes clercs que par la ceinture violette. Quoiqu'on prépare ses repas à sa maison archiépiscopale, ils ne consistent que dans les portions ordinaires des séminaristes; il mange à leur réfectoire et n'a pris sa place à la table particulière destinée au supérieur.... que sur l'orde positif du dernier, et en faisant une espèce d'excuse à ses nouveaux confrères, qu'il regarde effectivement comme tels... Il a fait choix pour la direction de sa conscience du répétiteur en théologie... homme d'une vertu exacte et versé dans la conduite des âmes."

Lang echter duurde het niet, of de jonge, nog onervaren aartsbisschop bezweek onder den invloed der raadslieden, met welke zijn keizerlijke broeder zorg had gedragen hem te omgeven en die, allen de *Aufklärung* toegedaan, ten deele zelfs leden waren van de orde der Illuminaten. Maximiliaan Frans trad in de voetstappen van Joseph II en werd geheel afhankelijk van diens kabinet [2]). De *Aufklärung* had weer gewonnen spel, en geen pauselijk verzet was in staat de verheffing van Bonn

1) Meegedeeld in het *Journal historique et littéraire* Dl. 34, p. 58 vv.
2) Pacca, t. a. p.; Brück, t a. p. S. 48.

tot universiteit tegen te houden. In 1786 had zij plaats, en den 20 November werd de nieuwe universiteit op niet minder ergerlijke dan plechtige wijze ingewijd.

De aartsbisschop zat zelf voor bij de plechtigheid der inwijding, waartoe afgevaardigden van alle duitsche universiteiten waren uitgenoodigd en verschenen, en opende haar met eene redevoering, welke de volle goedkeuring van Nicolaï's *Allg. deutsche Bibliothek* mocht verwerven. Daarop overhandigde hij het keizerlijk diploom en de academische insignes aan den tot curator benoemden baron Spiegel zum Desenberg [1]), een volbloed Illuminaat, die onmiddellijk daarop in eene rede de bewijzen leverde, hoe innig hij de *Aufklärung* aanhing. Gedurende drie achtereenvolgende dagen werden nu in tegenwoordigheid des aartsbisschops, omgeven van zijn geheele hof en een groot aantal vreemdelingen, academische theses verdedigd, waarbij verschillende ergerlijke *scènes* plaats grepen. Zoo werd o. a. in goedkeurende bewoordingen melding gemaakt van de pogingen, door den aartsbisschop Gebhard met hulp van Bucer en Melanchthon aangewend, om het Keurvorstendom voor de Hervorming te winnen [2]). En toen aan professor Dereser de opwerping gemaakt werd, dat de stellingen, door hem verdedigd, reeds vroeger, toen zij door Isenbiehl waren voorgedragen [3]), waren veroordeeld geworden, ontzag hij zich niet te antwoorden, dat men ze niet moest veroordeelen, maar

---

1) Hij was een broeder van den lateren aartsbisschop van Keulen

2) Stigloher. *Die Errichtung der päpstl. Nunt. in München und der Emser Congress.* S. 51.

3) Deze stellingen waren door Pius VI veroordeeld, den 20 Sept. 1779.

wederleggen. „En, zegt de *Allg. deutsche Bibliothek*, de houding van den aartsbisschop bewees, dat hij dit moedige en waarlijk christelijke [?] antwoord goedkeurde" [1]). Begrijpelijk is het alzoo, dat een der kanunniken, daags na de inwijding te Keulen teruggekeerd, aan den nuntius Pacca verklaarde, dat de plechtigheid der inwijding met al hare omstandigheden slechts als eene oorlogsverklaring aan den H. Stoel kon worden opgevat. En evenzoo laat het zich verklaren, dat het *Journal historique et littéraire* [2]) van de Feller achter een kort bericht omtrent de opening der nieuwe universiteit onmiddellijk laat volgen: „Cependant la célèbre et ancienne université de Cologne subsiste toujours et continue à jouir dans ces tems critiques de la confiance des parens et instituteurs chrétiens, par la sureté et l'uniformité de ses principes, par son attachement aux anciennes maximes, par la marche connue et éprouvée de son enseignement."

Eene kleine schets van sommige professoren, die aan de nieuwe universiteit doceerden, moge haar beeld voltooien.

Een der corypheën van Bonn was de Minoriet Philippus Hedderich, professor van het canonieke recht. Hij had de febroniaansche grondstellingen van Trier naar Bonn overgebracht en legde zijne verachting voor het gezag van den H. Stoel op recht *éclatante* wijze aan den dag; zoo zelfs dat hij er groot op ging door Rome gecensureerd te zijn, en voor eene dissertatie, door hem

---

1) Verg. Pacca, t. a. p., p. 198 vv.

2) Dl. 39, p. 544.

uitgegeven, liet drukken: „*a Ph. Heddericho jam quater Romae damnato.*" Hij doceerde volkomen naturalistische en revolutionaire stellingen. Volgens hem worden alle plichten van den mensch in de goed begrepen liefde tot zich zelven saamgevat; gaat alle macht van 't volk uit; is de bisschoppelijke macht de hoogste in de Kerk; moeten alle kerkelijke geschillen door inlandsche, nationale rechters worden beslecht; is de onverbreekbaarheid van den huwelijksband in geval van overspel slechts een bloot kerkelijke wet. Bijzonder kwetsend voor den Apostolischen Stoel waren zijne pseudonieme geschriften, vooral zijne *Geschichte der päpstlichen Nuntien* en zijne *Verhandeling over het pauselijk gezantschapsrecht* [1]). Ook aan de vervalsching van het *Jus canonicum* van Schenkl had hij deel.

In gelijken geest als Hedderich het canonieke recht, doceerde Andreas Spitz, Benedictijner uit Dietz, de kerkelijke geschiedenis. Hij leerde, dat Petrus noch de Kerk van Antiochië, noch die van Rome gesticht had, dat het diaconaat geene goddelijke instelling was en de Paus onder een algemeen concilie stond. Ook Schallmayer, die het vastengebod op oeconomische gronden bestreed, en Elias van der Schüren, die alle philosophische leerboeken, door Katholieken geschreven, verwierp, dewijl er „durchgängig noch so viel Schulpedanterey" in heerschte, en liever de rationalistische leerboeken van Feder als handleiding gebruikte, behoorden tot het *corpus docens* der nieuwe universiteit [2]).

---

1) Verg. Brück. S. 49 ff

2) Brück. S. 50 ff.

Professor der exegese was Dereser, of gelijk zijn naam als ongeschoeide Carmeliet luidt, pater Thaddaeus van den H. Adam. Hij was nog jong en had zijn opleiding in de school van het rationalisme ontvangen. Michaëlis en Eichhorn waren voor hem de groote autoriteiten op het gebied der Schriftverklaring; de katholieke exegeten en zelfs de Kerkvaders werden door hem met souvereine minachting bejegend. Hij wedijverde dan ook met zijne toonbeelden in de wegcijfering en natuurlijke verklaring van de wonderen der H. Schrift. Het verhaal van Genesis II, 1—24 omtrent den zondeval was, volgens hem, een oude hiëroglyphische teekening, welke men later, zonder de symbolen te veranderen, in letterschrift had overgebracht. De vuur- en wolkenzuil in de woestijn was waarschijnlijk natuurlijk vuur, wat men, in een machine op een staak bevestigd, het israëlitisch leger vooruitdroeg; de Nasareërgelofte was een oud egyptisch gebruik; de steenregen, Josue XII, 11, een buitengewoon sterke hagelbui, en de geschiedenis van Jonas slechts een leerrijke fabel. — Waarlijk blasphemisch is de wijze, waarop hij van Christus spreekt. Het vasten van den Verlosser in de woestijn bestond niet in eene geheele onthouding van alle spijs, maar slechts hierin, dat Hij gedurende dien tijd geene „ordentliche Mahlzeit" hield. Zijne bedoeling met dit vasten was, „zich aan gebrek en onthouding te gewennen, opdat Hij het langer zou kunnen uithouden met prediken en in zijne ambtsverrichtingen onafhankelijker wezen zou van het volk". Het gevolg van deze levenswijze was „een ontijdige eetlust", „een hevig verlangen om eens weer zoo eenen maaltijd te houden, als Hij bij zijne vrienden gewoon was." De ver-

schijning van den duivel is te verstaan van eene inwendige bekoring, van „slechte, valsche, satanische gedachten, die in Christus opkwamen." De tegenwerping, dat de ziel van Christus onmogelijk toegankelijk wezen kon voor zondige voorstellingen, beantwoordt hij met de woorden: „über diesen Zweifel der Schultheologen sehe der Exeget hinweg". Waarlijk, grover en ergerlijker kon het wel niet. — De uitdrukkingen: „woord, licht, leven" in het Evangelie van den H. Joannes zijn gnostieke kunsttermen; de bergrede moet eerst van alle eigenaardigheden gezuiverd worden, alvorens zij gelden kan als algemeene zedenleer der Christenen. — De macht, door Christus aan den H. Petrus geschonken, is de last aan Joden en heidenen den toegang tot de Kerk te ontsluiten. Wel omvat de sleutelmacht ook de macht om wetten te geven, maar geene absolute machtsvolkomenheid mag uit de woorden van Christus worden afgeleid.

Ergerlijk zijn bij Dereser ook de lascieve en frivole beweringen, die maar al te dikwerf bij hem worden aangetroffen. Om bijv. te bewijzen, dat Sara ook nog in haren ouderdom schoon kon wezen, herinnert hij aan de beruchte Mademoiselle Ninon l'Enclos. Joseph, David en andere personen uit het Oude Testament worden in een tamelijk ongunstig licht voorgesteld. Het verderfelijkst evenwel werkte Dereser door de frivoliteit, waarmede hij de triviaalste opwerpingen tegen de H. Schrift aanvoert, zonder ze te wederleggen, of ook slechts zijne meening er over uit te spreken. Daardoor wilde hij de verdenking van heterodoxie van zich afweren, en strooide

hij tegelijkertijd de zaden des twijfels uit in de harten zijner hoorders of lezers [1]).

Door Dereser kwam ook Eulogius Schneider als professor naar Bonn, een door en door bedorven mensch, van wien moeielijk kan worden gezegd, waardoor hij meer onheil heeft gesticht, door zijne woorden of door zijne daden. Van Wurzburg, waar hij studeerde, om zijne aanstootelijke verzen en ergerlijke levenswijze weggejaagd, klopte hij op twintigjarigen leeftijd aan de kloosterpoort der Franciscanen en smeekte om te worden opgenomen. Uit medelijden nam men hem op, en de talentvolle jongeling werd aan de ellende en de vertwijfeling ontrukt. Te Bamberg trad hij in het noviciaat, en zijn gedrag was hier zoodanig, dat hij tot het afleggen der geloften werd toegelaten en, na zijne theologische studiën met onderscheiding te hebben voltooid, tot priester gewijd werd.

Weldra echter kwam zijn ware aard weder te voor-

---

1) *Versuchungsgeschichte.* S. 47, zegt hij: „Da ich mich für keine Hypothese förmlich erklärte, weder einen Satz daraus folgerte, welche die Christenlehre eines Kirchensystems erschüttern könnte, so wird auch die Dogmatik mit mir zufrieden sein." Verg. over Dereser Brück. S. 51-56, Pacca, t. a. p., p. 267 en *Journal hist. et littéraire.* Dl. 33, p. 257 vv. — Dereser heeft ook de vertaling en uitlegging der boeken van Moses, die D. von Brentano († 1798) kort voor zijn overlijden uitgaf, op nieuw bewerkt en het licht doen zien (Frankfort a./M. 1797—1827). Ook dit werk, hoewel in veel beteren geest dan die hem vroeger bezielde geschreven, is niet vrij van rationalistische strekking. In 1791 verliet hij Bonn om te Straatsburg professor der exegese te worden; maar in 1793 werd hij, omdat hij zijn geloof en priesterschap niet wilde afzweren, tot deportatie veroordeeld, gevangen gezet en was reeds bestemd voor de guillotine, toen hij na eene gevangenschap van tien maanden door den val van Robespierre zijne vrijheid herkreeg. Hij overleed in 1827 als professor en domheer te Breslau. Na zijn dood heeft de bonner professor J. M. A. Scholz zijn vertaling der H. Schrift op nieuw bewerkt en uitgegeven.

schijn. Tot lector der theologie in het Franciscanerkloos-ter te Augsburg benoemd, streefde hij er naar, de novicen met „een edelen haat tegen bigotterie, bijgeloof en fanatisme" te bezielen. Spoedig kwam hij in conflict met zijne oversten, bleef echter doof voor hunne ver-maningen, totdat eindelijk zijne predikatie over de ver-draagzaamheid hem aanleiding gaf het klooster te ver-laten. Na nog eenigen tijd te Augsburg te hebben ver-toefd, kreeg hij eene aanstelling als hofprediker te Stutt-gart, waar hij in kennis kwam met Werkmeister en met dezen samen aan de uitroeiing van „bijgeloovige" gebrui-ken arbeidde. Spoedig had hij zich ook te Stuttgart onmogelijk gemaakt, en nu werd hij door Dereser aan den curator der universiteit baron Spiegel aanbevolen, die hem naar Bonn beriep als professor in het Grieksch en de schoone letteren. In het najaar van 1789 aanvaardde hij zijne nieuwe betrekking, en reeds de redevoering, waarmede hij zijne lessen opende, was eene voortdurende smaadrede op de katholieke Kerk en eene verheerlij-king van het Protestantisme. Zoomin als in zijne lessen, ontzag hij zich op den predikstoel, onverschillig voor welk gehoor hij predikte, om de hevigste aanvallen te doen op de katholieke leer. Te vergeefs waarschuwden hem zijne collega's, waarschuwde hem zelfs de aarts-bisschop: „*Nicht jeden seiner Gedanken dem Publikum zum Krame zu tragen, und den Kindern keine unver-dauliche Speisen aufzutischen.*" Schneider luisterde niet. Daarbij schaamde hij zich niet in 1790 een bundel gedichten in het licht te geven, welke hij opdroeg aan Louise, erfprinses van Wied-Neuwied, waarin tegelijk met eene groote vijandschap tegen den H. Stoel en de kloos-

terorden, een volkomen indifferentisme en de gemeenste en grofste zinnelijkheid zich uitspreekt [1]).

Tegenover zoodanig gedrag van Schneider konden zelfs de leeken hunne verontwaardiging niet bedwingen, en immer dringender werd de aartsbisschop met klachten bestormd. Hij zag zich dan ook genoodzaakt nog in 1790 Schneider ter verantwoording te roepen. Toen deze van Wetzlar, waar hij een lijkrede op Joseph II had gehouden, te Bonn was teruggekeerd, werd hij door de keulsche theologen Marx en Hoitmar, daartoe door den aartsbisschop afgevaardigd, in verhoor genomen. Beiden drongen op zijne afzetting aan. Baron Spiegel nam hem echter in bescherming, en zoo bleef hij. Alleen werd hem wat meer omzichtigheid aanbevolen.

Doch Schneider wist van geen omzichtigheid en trad nog onbeschaamder op. Eenige maanden na zijn verhoor gaf hij zijn *Katechetischer Unterricht in den allgemeinen Grundsätzen des praktischen Christenthums* uit. In dit geheel sociniaansch boek, wat hij geschreven had, om de ouders, wier kinderen zijne lessen moesten bijwonen, gerust te stellen, verklaart hij „de reine, onvervalschte gelukzaligheidsleer van Jesus te willen voordragen, zonder acht te geven op die geloofswaarheden, welke met de moraal niet in naaste betrekking staan." — „De grondwaarheden van het algemeene praktische Christendom zijn echter 1. het bestaan van God, 2. de Voorzienigheid, 3. de onsterfelijkheid." De Stichter van den

---

1) De voorrede is gedateerd 1 Jan. 1790. Op de lijst der inteekenaren werd ook de naam gevonden van Maximiliaan Frans, den keulschen aartsbisschop.

christelijken godsdienst was een „menschenvriend", een „man, die deugd en waarheid liefhad", een „eerlijk man", een „gezant Gods", bestemd om „de menschen te verlichten (*aufzuklären*) en te verbeteren". Van Christus' Godheid en de verlossing wordt geen woord gesproken [1]) evenmin van de HH. Sakramenten. Slechts even terloops wordt gewag gemaakt van „äussere Anstalten, welche uns die Erfüllung der Vorschriften der christlichen Religion erleichtern." Tot deze rekent hij ook het H. Avondmaal.

Het blijkt alzoo duidelijk, dat Schneider, ofschoon hij van het Christendom — wat „indien het ook geene goddelijke stichting, maar bloot menschenwerk ware, ons toch dierbaar wezen moest" — en zelfs van de goddelijkheid der christelijke religie spreekt, geheel en al staat op den bodem van een zuiver natuurlijken godsdienst. Zijne dogmatische beweringen kan in den grond ook een naturalist onderschrijven. Nog gemakkelijker echter zijne zedelijke voorschriften. Schneider is in 't geheel geen vriend van boetewerken en versterving. Hij raadt veeleer aan: „Geniet de goederen des levens met dankbaarheid en vreugde" en „Lijd het kwaad, wat gij niet kunt vermijden, met geduld." Even onchristelijk vat hij het huwelijk op. „Echtgenooten zijn, volgens hem, diegenen, welke zich *volgens de wetten van den Staat* wederkeerig hebben verbonden, om kinderen voort te brengen en op te voeden." — En dit boek kon te Bonn,

---

1) Toen een zijner vrienden hem hierop opmerkzaam maakte, antwoordde hij: „Nun ich werde sagen, dass ich dies später nachtragen wolle, *da sollen sie aber lange warten.*" Meuser, t. a. p., S. 152.

de residentie van den keulschen aartsbisschop, *met goedkeuring der censuur* worden uitgegeven!

Den 24 Mei 1790 richtte Pius VI nogmaals een breve tot den aartsbisschop, waarin hij bittere klachten uitte over de schandelijke leeringen, door sommige professoren, en vooral door Dereser en Schneider, te Bonn verkondigd [1]). Ook nu bleven zij een machtigen, alvermogenden beschermer vinden in den curator der universiteit Spiegel. Toen echter het keulsche kapittel met vernieuwden aandrang bij den aartsbisschop tegen Schneider optrad, vond deze laatste zich eindelijk in Mei 1791 gedrongen, om de verdere verspreiding van Schneider's *Katechetischer Unterricht* te verbieden. Tegen dit verbod van zijn vorst plaatste Schneider een vormelijk protest in de frankforter *Staatsristretto*, tengevolge waarvan hij onmiddellijk zijn ontslag nemen moest. Het volk te Bonn was zoo erg tegen hem verbitterd, dat hij voor zijn leven duchtend, nog denzelfden avond uit de stad vluchtte. De aartsbisschop echter beloofde hem 100 karolinen en een vol jaargeld. De man had het aan de bonner universiteit dan ook wel verdiend [2]).

---

1) Pacca, t. a. p., p. 270.

2) Verg. over Schneider behalve Meuser en Pacca, t. a. p., vooral *Notes sur la vie et les écrits d'Euloge Schneider, accusateur public du département du Bas-Rhin, publiées par* F. C. Heitz. Strasbourg, 1862, geresumeerd *Hist. Pol. Blätter.* Dl. 53. S. 109 ff. Sinds zijne vlucht uit Bonn nam Schneider een werkzaam aandeel aan de fransche revolutie, totdat hij na vele euveldaden den 10 April 1794 te Parijs onder de guillotine zijn leven eindigde. In dezelfde week als Schneider werd ook de ex-Capucijn Chabot geguillotineerd. Pacca, t a. p., p 270, verhaalt, dat de keulsche aartsbisschop, een Capucijn ontmoetende, tot dezen de vraag richtte: „Wanneer zult gij in uwe kerk de uitvaart vieren voor uw overleden confrater Chabot?" — „Wij wachten, kreeg hij ten antwoord, totdat de

Na deze kennismaking met de professoren der nieuwe universiteit van Bonn kan het wel niet verwonderen, dat toen de fransche revolutionaire legerscharen Duitschland overstroomden, de studenten de eersten waren, om hun welkom te heeten en zich met hen te verbroederen. Ook Maximiliaan Frans schijnt, alhoewel te laat, zijne stichting naar waarde te hebben leeren schatten. Toen de bonner professoren hem, bij de nadering der Franschen, lieten vragen, hoe zij zich hadden te gedragen, als de stad door de vijanden bezet werd, gaf hij ten antwoord: „Mannen, die denken als zij, hebben van de Franschen niets te vreezen" [1]).

Zou ook met betrekking tot eene universiteit het spreekwoord gelden: On revient toujours à ses premiers amours?

P. A. DE BRUIJN.

---

heeren professoren der Universiteit de uitvaart gevierd hebben van hun collega Schneider" Deze heftige repartie vond grooten bijval onder het volk, wat nog niet voor de *Aufklarung* gewonnen was.

1) Pacca t. a. p., p. 272.

Instructie van den H. Stoel
over de openbare lagere scholen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Het is nuttig den tekst zelven dezer Instructie, welker vertaling in onze Katholieke dagbladen verscheen, mede te deelen. De Instructie heeft regtstreeks betrekking op de toestanden in Noord-Amerika; maar dewijl er tusschen de Noord-Amerikaansche en de Nederlandsche Staatsschool verscheidene punten van overeenkomst zijn, hebben de beginselen, in deze uitspraak voorgesteld, ook hier te lande een bijzonder belang. Dit wordt voor een groot gedeelte van dit gewigtig dokument, ook in 't *Jaarboekje van de Vereeniging van R. K. bijzondere Onderwijzers in het Bisdom van Haarlem* (1878, blz. 105 vv.), met degelijke argumenten betoogd.

De lezer zal ook terstond bemerken, hoezeer dit aktestuk de praktische regels van het Mandement der Nederlandsche Bisschoppen over het onderwijs (van 't jaar 1868) op nieuw bevestigt. Zij die over de niet zelden moeijelijke vraag te beslissen hebben: in hoever het bezoeken van eene of andere niet-Katholieke school als

geoorloofd is te beschouwen, vinden in de Instructie de beginselen, waaruit de beantwoording dezer vraag moet worden afgeleid, bepaald en helder door het hoogste gezag in de H. Kerk uitgesproken. Voor eene nadere toepassing dezer zelfde algemeene regelen kan de brochure dienen van onzen geleerden landgenoot den Zeer-Eerw. Pater Redemptorist A. Konings: *De absolutione parentibus, qui prolem scholis publicis seu promiscuis instituendam tradunt, neganda necne.* Dit te Boston uitgegeven en voor Noord-Amerika geschreven werkje zal ook ter juiste beoordeeling van onze toestanden met zeer veel nut gelezen worden.

De Instructie is door de H. Congregatie ter Voortplanting des Geloofs gerigt aan de Noord-Amerikaansche Bisschoppen en luidt als volgt:

Pluries S. Congregatio de Propaganda Fide certior facta est, in Foederatis Statibus Americae Septemtrionalis Catholicae inventuti e sic dictis scholis publicis gravissima damna imminere. Tristis quocirca hic nuntius effecit, ut praedicta S. Congregatio amplissimis istius ditionis Episcopis nonnullas quaestiones proponendas censuerit, quae partim ad causas, cur fideles sinant liberos suos scholas acatholicas frequentare, partim ad media, quibus facilius iuvenes e scholis huiusmodi arceri possint, spectabant. Porro responsiones a laudatis Episcopis exaratae ad Supremam Congregationem Universalis Inquisitionis pro natura argumenti delatae sunt, et negotio diligenter explorato, Feria IV, die 30 Junii 1875, per instructionem sequentem absolvendum ab Emis. Patribus iudicatum est, quam exinde SS. Dnus Noster, Feria IV, die 24 Novembris praedicti anni, adprobare ac confirmare dignatus est.

Porro in deliberationem imprimis cadere debebat ipsa iuventutis instituendae ratio scholis huiusmodi propria atque pecu-

liaris. Ea vero S. Congregationi visa est etiam ex se periculi plena, ac perquam adversa rei catholicae. Alumni enim talium scholarum, cum propria earumdem ratio omnem excludat doctrinam religionis, neque rudimenta fidei addiscent, neque Ecclesiæ instruentur præceptis, atque adeo carebunt cognitione homini quam maxime necessaria, sine qua christiane non vivitur. Enimvero in eiusmodi scholis iuvenes educantur iam inde a prima pueritia, ac propemodum a teneris unguiculis: qua aetate, ut constat, virtutis ac vitii semina tenaciter haerent. Aetas igitur tam flexibilis si absque religione adolescat, sane ingens malum est. Porro autem in praedictis scholis, utpote seiunctis ab Ecclesiæ auctoritate, indiscriminatim ex omni secta magistri adhibentur, et caeteroquin, ne perniciem afferant iuventuti, nulla lege cautum est, ita ut liberum sit errores et vitiorum semina teneris mentibus infundere. Certa item corruptela insuper ex hoc impendet, quod in iisdem scholis, aut saltem pluribus earum, utriusque sexus adolescentes et audiendis lectionibus in idem conclave congregantur, et sedere in eodem scamno masculi iuxta feminas iubèntur: quae omnia efficiunt, ut iuventus misere exponatur damno circa fidem, ac mores periclitentur. Hoc autem periculum perversionis nisi e proximo remotum fiat, tales scholae tuta conscientia frequentari nequeunt. Id vel ipsa clamat lex naturalis et divina. Id porro claris verbis Summus Pontifex edixit, Friburgensi quondam Archiepiscopo, die 14 Julii 1864, ita scribens: *Certe quidem, ubi in quibuscumque locis regionibusque perniciossissimum huiusmodi vel susciperetur vel ad exitum perduceretur consilium expellendi a scholis Ecclesiae auctoritatem, et iuventus misere exponeretur damno circa fidem, tunc Ecclesia non solum deberet instantissimo studio omnia conari nullisque curis parcere, ut eadem iuventus necessariam christianam institutionem et educationem habeat, verum etiam cogeretur omnes fideles monere eisque declarare, eiusmodi scholas Ecclesiae Catholicae adversas haud posse in conscientia frequentari.* Et haec quidem, utpote fundata iure naturali ac divino, generale quoddam enunciant principium, vimque universalem habent, et ad eas omnes pertinent regiones, ubi perniciosissima huiusmodi iuven-

tutis instituendae ratio infeliciter invecta fuerit. Oportet igitur, ut Praesules amplissimi, quacumque possint ope atque opera, commissum sibi gregem arceant ab omni contagione scholarum publicarum. Est autem ad hoc, omnium consensu, nil tam necessarium, quam ut Catholici ubique locorum proprias sibi scholas habeant, easque publicis scholis haud inferiores. Scholis ergo catholicis sive condendis, ubi defuerint, sive amplificandis et perfectius instruendis parandisque, ut institutione ac disciplina scholas publicas adaequent, omni cura prospiciendum est. Ac tam sancto quidem exequendo consilio tamque necessario haud inutiliter adhibebuntur, si Episcopis visum fuerit, e Congregationibus religiosis sodales sive viri sive mulieres; sumtusque tanto operi necessarii, ut eo libentius atque abundantius suppeditentur a fidelibus, opportune oblata occasione, sive concionibus, sive privatis colloquiis, sero necesse est ut ipsi commonefiant, sese officio suo graviter defuturos, nisi omni qua possunt cura impensaque scholis catholicis provideant. De quo potissimum monendi erunt quotquot inter Catholicos ceteris praestant divitiis ac auctoritate apud populum, quique comitiis ferendis legibus sunt adscripti. Et vero in istis regionibus nulla obstat lex civilis, quominus Catholici, ut ipsis visum fuerit, propriis scholis prolem suam ad omnem scientiam ac pietatem erudiant. Est ergo in potestate positum ipsius populi catholici, ut feliciter avertatur clades, quam scholarum illic publicarum institutum rei catholicae minatur. Religio autem ac pietas ne a scholis vestris expellantur, id omnes persuadeant sibi plurimum interesse, non singulorum tantum civium ac familiarum, verum etiam ipsius florentissimae Americanae nationis, quae tantam de se spem Ecclesiae dedit.

Ceterum S. Congregatio non ignorat, talia interdum rerum esse adiuncta, ut parentes catholici prolem suam scholis publicis committere in conscientia possint. Id autem non poterunt, nisi ad sic agendum sufficientem causam habeant; ac talis causa sufficiens in casu aliquo particulari utrum adsit necne, id conscientiae ac iudicio Episcoporum relinquendum

erit [1]); et iuxta relata tunc ea plerumque aderit, quando vel nulla praesto est schola catholica, vel quae suppetit parum est idonea erudiendis convenienter conditioni suae congruenterque adolescentibus.

Quae autem scholae publicae ut in conscientia adiri possint, periculum perversionis, cum propria ipsarum ratione plus minusve numquam non coniunctum, opportunis remediis cautionibusque, fieri debet ex proximo remotum. Est ergo imprimis videndum, utrumne in schola, de qua adeunda quaeritur, perversionis periculum sit eiusmodi, quod fieri remotum plane nequeat: velut quoties ibi aut docentur quaedam aut aguntur catholicae doctrinae bonisve moribus contraria, quaeque citra animae detrimentum neque audiri possunt nedum peragi. Enimvero tale periculum, ut per se patet, omnino vitandum est quocumque damno etiam vitae.

Debet porro iuventus, ut committi scholis publicis in conscientia possit, necessariam christianam institutionem et educationem saltem extra scholae tempus rite ac diligenter accipere. Quare parochi et missionarii, memores eorum, quae providentissime hac de re Concilium Baltimorense constituit, catechesibus diligenter dent operam, iisque explicandis praecipue incumbant veritatibus fidei ac morum, quae magis ab incredulis et heterodoxis impetuntur; totque periculis expositam iuventutem impensa cura, qua frequenti sacramentorum usu, qua pietate in Beatam Virginem studeant communire, et ad religionem firmiter tenendam etiam atque etiam excitent. Ipsi vero parentes, quive eorum loco sunt, liberis suis sollicite invigilent ac vel ipsi per se, vel, si minus idonei ipsi sint, per alios, de lectionibus auditis eos interrogent, libros iisdem traditos recognoscant, et si quid noxium ibi deprehenderint, antidota prae-

---

1) Het is zeker niet het verlangen der Congregatie, dat men in *alle* gevallen het oordeel van den Bisschop omtrent de genoegzaamheid dezer reden inwint. De Instructie bedoelt hier alleen de twijfelachtige gevallen. Zoo leert ook de Zeer Eerw. Pater Konings in zijne zeer aanbevelenswaardige *Theologia moralis*. (3e uitgaaf. Dl. I, blz. 473).

beant, eosque a familiaritate et consortio condiscipulorum, a quibus fidei vel morum periculum imminere possit, seu quorum corrupti mores fuerint, omnino arceant atque prohibeant.

Hanc autem necessariam christianam institutionem et educationem liberis suis impertiri quotquot parentes negligunt, aut qui frequentare illos sinunt tales scholas, in quibus animarum ruina evitari non potest, aut tandem qui, licet schola catholica in eodem loco idonea sit apteque instructa et parata, seu quamvis facultatem habeant in alia regione prolem catholice educandi, nihilominus committunt eam scholis publicis sine sufficiente causa ac sine necessariis cautionibus, quibus periculum perversionis e proximo remotum fiat: eos, si contumaces fuerint, absolvi non posse in sacramento poenitentiae ex doctrina morali catholica manifestum est.

Breve van Paus Pius IX Z. G. over de Broederschap van den Levenden Rozenkrans.

Het volgende zeer belangrijke *breve* stelt den Hoog-Eerwaarden Pater *Magister* Generaal der Zeer Eerwaarde Paters Predikheeren tot algemeenen Opperbestuurder aan der in Frankrijk, door Maria Jaricot, opgerigte Broederschap van den Levenden Rozenkrans.

Het originele stuk wordt bewaard in het archief der Zeer Eerwaarde Paters Dominikanen te Lyon. Zoo berigt de *Nouvelle Revue Théologique* (Neuvième année, N⁰. 6), waarin ook dit Pauselijk schrijven voorkomt.

PIUS PP. IX
AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Quod jure haereditario pluries quoque ab Apostolica Sede confirmato ad inclytum Fratrum Praedicatorum Ordinem in Galliis etiam pertinuerat, propagare nempe pium exercitium, cui a Rosario nomen in honorem Bmae Mariae Virginis, et Sodalitates a sancto Rosario erigere, postliminii jure [1]) enixis

1) Volgens L. Ferraris is het regt van *postliminium*: „jus amissae rei recuperandae ab extraneo, et in statum pristinum restaurandae." *Bibliothcca canonica, Verbum: Postliminium*, N. 1.

precibus repetunt trium Provinciarum praedicti Ordinis in Galliis consistentium Praesides.

Pietate et industria bonae memoriae Mariae Jaricot, Lugduni ortum habuit Sodalitas a Rosario vivente nuncupata, cujus sodales, in quindenas dispertiti, singulis per mensem diebus, mysterium ad meditandum decademque recitandam sibi unoquoque mense sortiuntur; et sic reliquis deinceps mensibus. Hanc Sodalitatem adscriptorum numero auctam laudibus prosecutus est, indulgentiisque ditavit fel. rec. Gregorius XVI, Decessor Noster, qui eidem Sodalitati patronum dedit eminentissimum virum Aloysium Lambruschini, tunc temporis in Galliis Nuntium Apostolicum, fecitque dilectum filium Bethemps, Metropolitanae Ecclesiae Lugdunensis Canonicum, ejusdem Sodalitatis Moderatorem supremum, cujus erat Sodalitatum hujusmodi in reliquis Dioecesibus Praesides deligere, ac Zelatores singulis earumdem Sodalitatum sectionibus praeficere. Jamvero, uno et altero, quibus Sancta Sedes hujusce Sodalitatis patronatum et regimen, ut supra, demandaverat, vita functis, et restituta in Galliis Fratrum Praedicatorum familia, cujus tres ibidem Provinciae constitutae sunt, quum praefata Sodalitas, non sine periculo jacturae Indulgentiarum, primaeva constitutione et ordinatione sua destituta videatur, dilecti filii hodierni trium Dominicani Ordinis Provinciarum in Galliis existentium Praesides, enixe a Nobis postulant, ut supremam Rosarii viventis moderationem Magistro Generali Ordinis supradicti, singularum autem Sodalitatum seu Societatum hujusmodi regimen et curam Moderatoribus Confraternitatum a S. Rosario, quae in locis singulis erectae sunt, de Auctoritate Nostra committamus.

Nos igitur, hisce votis obsecundare, omnesque et singulos, quibus Nostrae hae litterae favent, peculiari beneficentia prosequi volentes, et a quibusvis excommunicationis et interdicti, aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris ac poenis, quovis modo vel quavis de causa latis, si quas forte incurrerint, hujus tantum rei gratia absolventes et absolutos fore censentes, Auctoritate Nostra Apostolica, perpetuis futurisque temporibus, munus supremi Moderatoris Rosarii viventis dilecto

filio Magistro Generali Ordinis Fratrum Praedicatorum demandamus, regimen vero et curam Sodalitatum seu Societatum a Rosario vivente Praesidibus seu Moderatoribus Confraternitatum a S. Rosario, quae in singulis locis institutae sunt, Auctoritate item Nostra, et perpetuum in modum, committimus.

Decernentes has litteras Nostras firmas, validas et efficaces existere et fore, suosque plenarios et integros effectus sortiri et obtinere, dictisque in omnibus et per omnia plenissime suffragari, sicque in praemissis per quoscumque Judices ordinarios et delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici Auditores, Sedis Apostolicae Nuntios, et S. R. E. Cardinales etiam de latere legatos, et alios quoslibet, quacumque praeeminentia et potestate fungentes et functuros, sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter judicandi et interpretandi facultate et auctoritate, judicari et definiri debere; ac irritum et inane, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attentari.

Non obstantibus Nostra et Cancellariae Apostolicae regula de jure quaesito non tollendo, caeterisque quamvis speciali atque individua mentione ac derogatione dignis, in contrarium facientibus quibuscumque.

Volumus autem ut praesentium litterarum transumptis seu exemplis, etiam impressis, manu alicujus Notarii publici subscriptis, et sigillo personae in ecclesiastica dignitate constitutae munitis, eadem prorsus fides adhibeatur, quae adhiberetur ipsis praesentibus, si forent exhibitae vel ostensae.

Datum Romae, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XVII Augusti MDCCCLXXVII, Pontificatus Nostri anno trigesimo secundo.

Loc. † sig. F. Card. Asquinius.

Ter nadere toelichting nemen wij het volgende over uit een brief van den Hoog Eerwaarden Pater *Magister* Generaal der Zeer Eerwaarde Paters Predikheeren, Jozef Maria Sanvito. Deze brief is gedateerd: 15 November,

1877, en werd ons van een zeer geachte zijde medegedeeld.

Omnes Rosarii viventis Directores, etiam Generales seu Dioecesani, die 15 Novembris hujus anni praesentis existentes, pro confirmatis ad vitam et pro legitimis habendi sunt, non exceptis illis in quorum loco, seu civitate, adest Confraternitas SS. Rosarii ipsorum regimini non credita. In posterum autem, ut quis in Sodalitatem Rosarii viventis legitime cooptetur et lucretur Indulgentias huic Sodalitati concessas, necessarium erit illum eligi aut approbari ab aliqua zelatrice seu zelatore, qui ipse approbatus seu institutus fuerit ab aliquo legitimo Rosarii viventis Directore. Pro legitimis vero Directoribus habendi erunt: I. juxta Breve supra citatum omnes Directores Confraternitatum SS. Rosarii, quae in singulis locis per Magistrum Generalem FF. Praedicatorum de consensu Ordinarii canonice erectae sunt aut in posterum erigentur; II. in locis, ubi Confraternitas SS. Rosarii non existit, sacerdotes qui, vel a nobis vel ab Adm RR. PP. Provincialibus (virtute delegationis, quam singulis in sua Provincia concedimus), instituti fuerint.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET INWENDIGE GEBED.

De groote en heilige leermeester van het geestelijk leven voor degenen, die te midden der beslommeringen en zorgen der wereld hunne zaligheid moeten bewerken en zich op de volmaaktheid willen toeleggen, de om zijne zachtmoedigheid gevierde leeraar der Kerk, de heilige Franciscus de Sales, schrijft in zijn nooit volprezen *Inleiding tot een godvruchtig leven* (Dl. II, hoofdst. 1):

„Daar het gebed onzen geest in de helderheid en het goddelijk licht plaatst, en onzen wil aan den gloed der hemelsche liefde bloot geeft, is er niets zoo geschikt om ons verstand van zijne onwetenheden en onzen wil van zijne verkeerde neigingen te zuiveren.

Het gebed is het gezegend water, dat door zijne besproeiing de planten van onze goede voornemens weder doet uitbotten en bloeien, onze zielen wascht van hare onvolmaaktheden en onze door de hartstochten geblakerde harten geneest.

Maar bovenal raad ik u het inwendige, het gebed des harten aan, inzonderheid dat het leven en lijden onzes Heeren tot onderwerp heeft: wanneer gij Hem dikwijls door de overweging beschouwt, zal geheel uwe ziel van Hem vervuld worden, zult gij zijne handelwijze aanleeren en uw gedrag naar het voorbeeld van het zijne vormen.

Hij is het licht der wereld, derhalve moeten wij in Hem, door Hem en ook voor Hem verlicht worden; Hij is de boom van ons verlangen, derhalve moeten wij onder zijne schaduw ons verkwikken; Hij is de ware fontein van Jakob, in zijne wateren derhalve moeten wij ons van alle smetten zuiveren. Eindelijk, de kleine kinderen leeren door het dagelijksch hooren hunner moeder en haar nastamelende hare taal spreken. Zoo zullen ook wij, als wij door de overweging bij den Zaligmaker blijven en met oplettendheid zijne woorden, daden en gevoelens gadeslaan, door zijne heilige genade leeren spreken, handelen en willen gelijk Hij.

Dit is u noodzakelijk, Philothea! en geloof mij: het is de eenige deur, waardoor wij tot den hemelschen Vader kunnen naderen; want even als het glas van een spiegel niet zou weerkaatsen, zoo het niet van achteren met foelie of kwikzilver was bedekt: zoo ook zou de Godheid nooit door ons in deze wereld goed kunnen beschouwd worden, zoo zij niet was vereenigd met de geheiligde menschheid des Zaligmakers, wiens leven en dood het geschiktste, het aangenaamste, het liefelijkste en voordeeligste onderwerp zijn, dat wij voor onze gewone overweging kunnen kiezen. De Verlosser noemt zich niet zonder reden het brood, dat uit den hemel is nedergedaald; want evenals het brood gegeten wordt bij alle soorten van vleesch en spijzen, zoo moet ook de Zaligmaker overwogen worden, beschouwd en gezocht bij al onze gebeden en handelingen.

Om deze oefening gemakkelijker te maken hebben eenige schrijvers zijn leven en dood in onderscheidene punten van overweging verdeeld, zooals de H. Bonaventura, Bellintani, Bruno, Capilla, Grenada, du Pont" enz. Wij mogen hier een nieuwen en zeer beroemden naam bijvoegen, dien van Engelands grooten Kardinaal Mgr. Wiseman, wiens uitmuntende meditaties in onze taal zijn overgebracht door den Zeer Eerw. heer P. M. J. Lurasco.

Inderdaad, de geleerde Leuvenist heeft zijnen katholieken landgenooten een grooten, een nuttigen dienst bewezen door de uitgave der *Meditaties van wijlen zijne Eminentie den*

Kardinaal Wiseman; *uit het engelsch vertaald door P. M. J. Lurasco. R. K. Pr. Met bisschoppelijke goedkeuring.* Is de vertaling juist, duidelijk en vloeiend, ook de uiterlijke vorm moet geprezen worden en strekt onzen wakkeren en ondernemenden Leidschen uitgever, den heer J. W. van Leeuwen tot eere. 't Is een prachtig boek, zooals 't daar voor mij ligt in zijn zwarten, met goud gestempelden band.

De vertaling moet den heer Lurasco groote en eigenaardige moeielijkheden hebben opgeleverd; want de meditaties van Kardinaal Wiseman zijn kort, maar zeer zaakrijk en vol van vaak nieuwe, maar altijd treffende beschouwingen, vooral waar hij het leven en lijden des Zaligmakers behandelt. De vertaler heeft de bezwaren echter weten te overwinnen en ons het schoone werk van den gevierden Engelschman getrouw wedergegeven. Ik zal niet zeggen, dat ik sommige volzinnen niet in eenen anderen vorm zou gegoten hebben, of niet liever eene juistere uitdrukking zou gekozen hebben, zoo als b. v. in den volgenden zin: „Wie zou kunnen meenen, dat hij, onder welke omstandigheden ook, het recht had van bij *zich zelf* te *overleggen* of *eenig* dier punten, hoe *gering* ook, genoegzaam gezag heeft om te vorderen, dat het *door ons* aangenomen worde?" Maar wij mogen niet vitten, waar zooveel schoons en goeds eene enkele kleine feil doet vergeten.

De meditaties van Mgr. Wiseman behandelen alles wat met het geestelijk leven des menschen, met zijnen vooruitgang, met zijne volmaking in betrekking staat; zij wekken het rijk Gods in de zielen der geloovigen op, zij geven de middelen aan tot herstel van dat rijk, wanneer het is verloren gegaan of verzwakt; zij overwegen het leven, het lijden en den dood des Heeren; zij herinneren u de geboden Gods en de deugden, die van u gevraagd worden; zij wijzen u op de vele gebreken, die den zwakken mensch aankleven; zij doen u de groote hulpmiddelen aan de hand om den weg der deugd te midden van gevaren en bekoringen en verleidingen steeds te blijven bewandelen. En niet alleen de leek, maar ook de priester en vooral de jeugdige leviet, die zich tot het heiligdom voorbereidt, vindt in dit boek schoone meditaties over

De waardigheid en de verantwoordelijkheid van het priesterschap; over *De plichten en deugden van den priester;* over *De voorbereiding tot de priesterlijke bediening.*

De geleerde Kardinaal heeft zijne meditaties volgens een bepaald plan verdeeld, zoodat iedere stof in zes meditaties wordt overwogen, en wel op zulk een manier dat zij daarin geheel wordt afgehandeld, zoo niet uitgeput. Deze wijze van behandeling heeft het groote nut, dat zij den godvruchtigen lezer niet overlaadt, dat zij het onderwerp uitvoerig voorstelt, en bij een dagelijksch gebruik van het boek eene groote verscheidenheid aanbiedt, daar men dezelfde stof steeds uit zes verschillende oogpunten kan beschouwen.

Iedere meditatie is in twee deelen gesplitst en wordt besloten met een gebed, of liever met verzuchtingen van de ziel, die diep doordrongen is van de waarheid, welke zij heeft overwogen, en hare *gevoelens* — zooals de schrijver ze noemt — en *voornemens*, als de vrucht der meditatie, Gode aanbiedt en aanbeveelt. En iedere meditatie is opgesteld met het meesterschap over stof en vorm, dat den gevierden Kardinaal zoozeer eigen was, en met eene innigheid, eenvoudigheid en zalving, die niet kunnen nalaten het hart te bewegen en tot practische besluiten te brengen.

Het is dan ook een boek, dat wij gaarne in ieder huis zouden aantreffen en niet genoeg aan de hoofden der huisgezinnen kunnen aanbevelen. Het is geschreven voor allen zonder uitzondering en behandelt de gewichtigste zoowel als de vertroostendste waarheden van onzen heiligen godsdienst. Ieder, die belang in zijne zaligheid stelt, die uit zijne lauw- of traagheid wil opstaan, die verlangt vooruit te gaan op den weg der deugd, die naar volmaaktheid tracht, zal in dit boek vinden wat hem noodig, dienstig en nuttig is.

De meditatie is het dagelijksch brood, dat ieder onzer eten moet, wil hij op den weg naar den berg Gods niet bezwijken. 't Is daarom dan ook dat én Thomas van Kempen én de heilige Franciscus de Sales de dagelijksche meditatie voor een waarlijk godsdienstig leven noodzakelijk noemen, en alle schrijvers over het geestelijke leven met hen hetzelfde gevoelen deelen.

Niemand verontschuldige zich met te zeggen, dat hij voor de meditatie ongeschikt is. „Het is waar — zegt de heilige Kerkleeraar — niet ieder heeft de gaaf van 't inwendige gebed; maar het is ook waar, dat bijna ieder haar kan verkrijgen, zelfs de minst ontwikkelden (*voire les plus grossiers*), indien ze maar goede leidslieden hebben, en zooveel de zaak het verdient zich willen inspannen om haar te verwerven. En zoo er gevonden worden, die deze gaaf in geen enkelen graad hebben (wat ik meen, dat maar zeer zelden gebeuren kan), dan zal de wijze geestelijke vader hen dit gebrek gemakkelijk doen aanvullen door de oplettendheid, die hij hen zal leeren te hebben, wanneer zij dezelfde beschouwingen, die in de meditaties voorkomen of zelven lezen of hooren voorlezen." (Dl. V, hoofdst. 17.)

Een der geleerdste Pausen, die ooit den H. Stoel bekleed hebben, Benedictus XIV, leert ons hetzelfde. Gelijk bekend is, verleende deze Paus verscheidene aflaten aan hen, die hetzij zelven de oefening der meditatie houden, of anderen er in onderrigten. Hij gaf deze geestelijke gunsten in zijn aan alle Ordinarissen gerichte Breve *Quemadmodum* van 16 December, 1746. (*Bullarium Benedicti XIV.* Mechliniae. 1826. Vol. 4, p. 345 seq.) Uit dit allerbelangrijkst aktestuk, wat niets anders is dan een krachtige aansporing tot eene algemeene beoefe ning van 't inwendige gebed, nemen wij het volgende over: „Waar het zonder bezwaar kan geschieden, zou het zeer goed zijn, dat in alle Bisdommen hetzelfde gebruik bestond, wat, naar Wij vernomen hebben, in eenige is ingevoerd; namelijk dat dagelijks, op een bepaald met de klok gegeven teeken, hetzij in de kerken (zoo de menigte van het geheele geloovige volk op ééne plaats.... gemakkelijk kan te samenkomen en er geen verwarring of onordelijkheid ontstaat), hetzij de huisvaders in hun eigen huis, op dien tijd of op een anderen, die meer geschikt is, voor een godsdienstig beeld met geheel het huisgezin bijeenkwamen en baden. Daarom vragen Wij van U, Eerwaardige Broeders, en vermanen Wij U in den Heer, dat Gij allen Oversten en Rectoren van kerken en Godgewijde plaatsen.... voorschrijft, om, op die dagen

dagen en uren, welke U in den Heer het geschiktste voorkomen, een teeken met de klok te doen geven, en alle christengeloovigen, aan ieders zorg toevertrouwd, die bijeengekomen zijn, in de oefening van het inwendige gebed te onderrichten of door andere bekwame mannen te doen onderrichten, en hoe men er zich dikwerf mede moet bezighouden; en om verder met alle zorg en inspanning de noodzakelijkheid en de nuttigheid er van voor te stellen, en de schatten der Aflaten, die Wij uit Apostolische goedgunstigheid verleenen, uit te leggen, en hen aan te vuren om deze met de behoorlijke godsvrucht en eerbiedigheid te verdienen; en ook, indien het (gelijk boven gezegd is) zonder bezwaar geschieden kan, zich met het inwendige gebed gemeenschappelijk, op practische wijze.... bezig te houden, en zorg te dragen, dat de geloovigen er zich in oefenen."

Niemand zal uit deze vermaning, welke de Paus tot de Ordinarissen richt, opmaken, dat dergelijke algemeene gebedsoefeningen overal moeten of kunnen worden ingevoerd, en in onzen tijd bestaan daar dikwerf vele bezwaren tegen; maar het blijkt duidelijk, hoe algemeen Benedictus XIV de oefening van het inwendige gebed onder de Christenen wenschte verspreid te zien.

„Gebruik voor de meditatie — leert de heilige Bisschop van Geneve — dagelijks in den voormiddag een uur, en wel als het kan, in den vroegen ochtend, omdat uw geest alsdan, na de rust van den nacht, minder belemmerd en frisscher is. Besteed er ook niet meer aan dan een uur, tenzij uw geestelijke vader het u uitdrukkelijk zegt.

„Als gij deze oefening rustig in eene kerk kunt doen, dan zal u dit zeer ligt en gemakkelijk vallen; omdat noch vader, noch moeder, noch vrouw, noch man, noch iemand anders u met redelijkheid kunnen beletten een uur in de kerk te blijven; en als gij eenigszins afhankelijk zijt, dan zoudt gij u misschien niet kunnen beloven, dat gij te huis zulk een vrij uur zult hebben."

Werd deze raad van den heiligen Franciscus meer algemeen opgevolgd, voorzeker, de wereld zou van aanschijn veranderen; want zij is, volgens de uitspraak van den H.

Geest, bedorven, in de diepste ellende verzonken, begraven in den zondvloed harer ongerechtigheden en goddeloosheden, omdat niemand der wereldlingen de goddelijke waarheden met ernst overweegt: „Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. — Alle land is geheel verwoest geworden, omdat er niemand is, die overweegt in zijn hart." (Jeremias XII, 11)

V. D. H.

OPLEIDING VAN JONGELINGEN TOT ORTHODOXE PREDIKANTEN.

Het gebrek aan predikanten doet zich in het Nederl. Hervormde Kerkgenootschap dag aan dag gevoelen; omstreeks tweehonderd predikantsplaatsen moeten onbezet blijven. „Ieder die het getal der predikanten helpt vergrooten, verricht een goed werk voor Kerk en Vaderland", zegt het bestuur der *Vereeniging tot bevordering van inwendige zending* (*bedoelende opleiding van jongelingen tot preaikanten, gevestigd te Doetinchem en te Utrecht*). Zijne circulaire van den „Hervormingsdag, 1877" ligt voor ons. Het opschrift luidt: „Een woord aan de Nederlandsche Christenen". Zonderling! Deze circulaire vraagt medewerking door „gebeden en wenschen, gaven en giften"; en waartoe? voor de opleiding tot predikanten. Verwacht men dan ook de medewerking der Nederlandsche Katholieken! Of rekent men deze niet tot de „Nederlandsche Christenen"? Dit laatste ligt zeker buiten de bedoeling der onderteekenaars. Klaarblijkelijk hebben ze zich verschreven.

Hoewel de Vereeniging verklaart: „zich op besliste wijze buiten den partijstrijd der Kerk te houden", heeft ze natuurlijk toch partij gekozen: ze is vrij streng orthodox, en bedoelt slechts de opleiding tot „geloovige" predikanten.

Zij nam het beheer der inrigtingen te Doetinchem en te Utrecht over uit de handen van Ds. van Dijk, die er de stichter van is. Eenige jaren geleden, begon hij met de opleiding van jongelingen, welke hij de lessen van 't Doetinchem-

sche stadsgymnasium liet volgen en overigens onder zijn toezigt hield. De Orthodoxen steunden hem met giften, die meermalen zeer ruim waren. Hij breidde zijne werkzaamheid ook tot de studiën aan de universiteit uit, en door hem kwam te Utrecht een soort van convict tot stand, waarin toekomstige predikanten onder bijzondere leiding te zamen wonen, terwijl zij de akademische lessen der nog eenigzins orthodox-gekleurde godgeleerde faculteit bijwonen. Vergissen wij ons niet, dan moeten zij voor de Logica echter altijd de *philosophoumena* van den aartsmodernen Professor Opzoomer doorworstelen; gelukkige voorbereiding tot de studie der orthodoxe theologie!

Gelijk thans te verwachten is van elke eenigzins belangrijke onderneming, welke in het Nederl. Hervormde Kerkgenootschap wordt op touw gezet, Ds. van Dijk en zijn werk werd zelfs door vele mannen zijner eigene orthodoxe partij niet slechts tot vervelens toe besproken en bedild, maar ook veroordeeld en tegengewerkt; hij was de aanleiding tot een dier menigvuldige huiskrakeelen, die de orthodoxe partij niet eens binnensmuurs weet te houden. Hierom kan men hulde brengen aan zijn doorzettenden en volhardenden ijver. Wat hij tot stand bragt, was veel. De omstandigheid, dat den meesten jongelingen, die hem werden toevertrouwd, de finantiële middelen om te studeren geheel of ten deele ontbraken — een verschijnsel, thans onder de Ned. Hervormde *Theologiae studiosi* vrij algemeen — doet dit nog meer uitkomen.

Omstreeks 1874 poogde hij „de zaak, zoo niet tot eene kerkelijke, dan toch tot eene gemeentelijke te maken", m. a. w. haar onder het beheer althans eener Hervormde gemeente te stellen en zoo met het Kerkgenootschap te verbinden. Tot dusver was zijn geheele inrigting eene bloot private zaak geweest; iets wat ons, Katholieken, verwonderlijk zou voorkomen, indien we niet wisten, dat bij onze Hervormde „Kerk" zoo bijster weinig geregeld is, en het absolute individualisme van 't Protestantismus zich in haar bij uitnemendheid openbaart. De poging van Ds. van Dijk mislukte: zij „was vooral afgestuit op den vlottenden toestand van 't gemeentelijk leven, ten gevolge van de groote verdeeldheid in 't lichaam, dat één moest

wezen in zijn Hoofd en Heiland, maar thans onmachtig was om aan dien eisch te voldoen."

„Intusschen bleef hij niet alleen." Er vormde zich „eene voorloopige commissie, die zich voornam om, onder inroeping van Gods heiligen naam, Ds. van Dijk ter zijde te staan en voortaan met hem den last te dragen, dien hij tot hiertoe alleen had getorscht" In 1877 constitueerde zij zich tot eene vaste commissie, die voor de helft uit predikanten en voor de helft uit „gemeenteleden" bestaat. Ziedaar inderdaad eene nieuwe kracht; doch het geheel private karakter der instelling is nog niet afgelegd. De Heer van Dijk, die den titel van Directeur draagt, heeft nu, onder het toezigt der Commissie de leiding van zestig leerlingen aan 't Doetinchemsche stadsgymnasium, van eene kost- en dagschool in hetzelfde stadje met 54 leerlingen, van een groot huis aldaar met 50 bewoners en van „twee groote en ruime studentenhuizen te Utrecht". In deze wonen 21 studenten in de godgeleerdheid, „waaronder 6 candidaten in de theologie en één in de letteren (een tweede zal weldra volgen, doch beiden hebben het doel om daarna in de theologie te studeeren)".

Daar 5 jongelieden door middel van privaat-lessen hunne studiën voortzetten, zijn thans in 't geheel 140 knapen en jongelingen aan de Vereeniging toevertrouwd. En „8 zijn er reeds tot het predikambt toegelaten en mogen met zegen arbeiden op het veld der Gemeente".

Buitendien ontstond er eene tweede commissie, die ten doel heeft: „knapen van 13 tot 16 jaar te ontwikkelen en daardoor de jeugdige krachten, die in de Gemeente leven, te verzamelen en voor te bereiden, opdat de eerste Vereeniging daardoor meer zekerheid erlange voor de jongelieden, die zij opneemt. Zij heeft reeds 33 knapen onder hare leiding".

„Beide deze Vereenigingen arbeiden volkomen onafhankelijk van elkander, maar [tot dusverre] in de beste harmonie, en vullen elkander aan".

„Dat alles", zegt het bestuur der *Vereeniging tot inwendige zending* niet zonder eenige geraaktheid, „is dus de vrucht der hulp, niet van de Kerk, maar van vriendelijke Christenen in

den lande, die op de vragen van Ds. Van Dijk en van ons hebben geantwoord met hunne gaven en beste wenschen".

In zoover deze commissiën en degenen, die haar ondersteunen de waarheden des Christendoms door deze inrigtingen willen verdedigen tegen het voortgrijpen van het heidendom, is hunne poging voor hen een goed werk; maar hoevele echt Protestantsche dwalingen zullen hunne kweekelingen tegelijk met sommige behouden gebleven Katholieke geloofstukken verkondigen? Wat den uitslag betreft, maken deze Protestanten op ons den indruk van mannen, die met alle inspanning tegen den stroom en den storm oproeijen, terwijl ze met hun opstaande zeilen al de kracht van den hevigen tegenwind blijven opvangen.

PIUS-ALMANAK [1])

Deze almanak heeft inwendig een *quite English* voorkomen; niet om het fraaije portret van Z. E. Kardinaal Manning, dat 't boekje versiert, wordt dit gezegd, maar om de manier, waarop tal van allerlei advertentiën, met verschillende groote en kleine lettersoorten opgeluisterd, door den Almanak verspreid zijn. Niet slechts de Kalender en velerhande opgaven, zooals die in een jaarboekje verlangd worden, zijn met advertentiën afgewisseld, maar ook met het Mengelwerk, dat uit proza en poëzij bestaat, zijn die aankondigingen, als echte *Inserate*, vermengd.

Bij de plaatsing en rangschikking van zulke disparate deelen had de Redactie welligt de wat sterke overgangen beter kunnen vermijden. Of zal iemand ooit de tegenstelling tusschen 't prosaïsche en 't dichterlijke op vreemdsoortiger wijze gevoeld hebben dan wanneer hij op dezelfde blz. 128, onmiddellijk na en onder het schoone gedicht *Ter Bisschopswijding van Z. D. H. Mgr. Petrus Mathias Snickers*, dat uit *De Katholiek* werd overgenomen, het volgende ontmoet:

---

1) *Jaarboekje voor de leden der Katholieke Vereenigingen, in het Jaar des Heeren* 1878. *Vierde Jaargang. Kerkelijk goedgekeurd.* Te Amsterdam bij C. L. van Langenhuyzen.

N°. 211.
NEDERLANDSCHE FABRIEK
van
LEDER-ARTIKELEN.
ZIEGELAAR EN C°.
NIEUWEDIJK. enz.

Hetgeen daar met groote letters gedrukt staat. Lees verder, en gij vindt, zonder overgang, op blz. 129: IN MEMORIAM, het begin eener necrologie van den Aartsbisschop Mgr. Zwijsen.

Het Mengelwerk verdient geprezen te worden, doch doet den lezer somwijleu vragen: had de Redactie ten opzigte der poëtische voortbrengselen niet kieskeuriger kunnen zijn? had althans de opvolging der dichtstukjes niet eenige wijzigingen noodig? Het contrast tusschen het gespierde en diepgevoelde *Aan Pius den IX*e, waaronder de naam staat van een dichter als Prof. J. A. Alberdingk Thijm, en tusschen de onmiddellijk volgende rijmen — allen goed bedoeld, maar niet allen goed geslaagd! — is mij te sprekend.

Het uitnemend belang van dezen Almanak is zijne uitgebreide en zooveel mogelijk volledige opgave der *Katholieke Liefdadige instellingen en Katholieke Vereenigingen* in Nederland. Wij zien er het bestuur en andere wetenswaardige bijzonderheden dier instellingen en vereenigingen vermeld. Welk eene dienst heeft de Redactie aan de bestuurders en leden bewezen, die nu met één oogopslag de verschillende instellingen leeren kennen, met welke zij noodzakelijkerwijze of althans met nut, van tijd tot tijd, in betrekking komen. Ook voor geestelijken, of liever voor allen die zich maar eenigzins met de openbare kerkelijke liefdadigheid hebben te bemoeijen, is deze opgave van zeer groot gemak. Welk een heerlijke wederlegging ook is zij van de nog soms vernomen beschuldiging, alsof wij, Katholieken, de zorg voor onze armen en andere noodlijdenden verwaarloosden. Welk eene schitterende kroon voor zoovele opofferende pogingen, die geestelijken en leeken onafgebroken ter leniging van het veelvoudig lijden der naasten in het werk stellen. Welk een rijk archief voor de geschiedenis der heldhaftige weldadigheid onzer Katholieken.

H. J. J. P.

De eerbied voor het Katholieke Kerkgebouw.

Hij die het niet als een roof behoefde te beschouwen met God gelijk te zijn, die van zich zelven getuigde: „Ik ben de weg, de waarheid en het leven", Hij heeft ook gezegd: „Ik ben niet gekomen om de Wet en de propheten te niet te doen, maar om ze te vervullen". En als nu de volle waarheid en het volle leven deze vervulling bewerkstelligen, dan blijft er „geen jota of tittel" onvervuld, dan voelen wij het volle leven, ook waar wij slechts met den vingertop raken.

Wanneer de profeet Isaias ons, in zijn 60ste hoofdstuk, in naam en op last des Heeren den luister des Nieuwen Verbonds voor oogen stelt, dan wijst hij niet alleen op de innerlijke schoonheid der Kerk van Christus, maar ook op de uiterlijke pracht, die in dat Nieuwe Verbond zal worden ten toon gespreid.

In de eerste verzen geeft hij een heerlijk tafereel van het licht, dat in 't nieuwe Jerusalem, d. i. in de Kerk van Christus schittert, terwijl duisternis de aarde bedekt; daarop ziet hij het gedrang der volken, om deel te

nemen aan dat Nieuwe Verbond, aan het Christendom: zij komen als wolken, zegt hij, en als duiven, die naar hare tillen vliegen; vreemde volken en koningen zullen den Heer dienen; op lastdieren en schepen geladen, zal het goud en zilver worden aangebragt om het huis Gods luisterrijk te maken; dan moet de Libanon, waar de onvergankelijke ceder wast, zijn glorie leveren, zijne bouwstoffen moeten dienen om de plaats des heiligdoms, de woonstede Gods onder de menschen, te versieren en in vollen luister te tooijen. Het is alsof al die heerlijke tempels en kerken, welke het Christendom op aarde sticht, zich voor den geest des Zieners vertoonen. Hij ziet ze niet verlaten en veracht, maar vol glorie en uitgedost als eene bruid, die ten huwelijk gaat (Isai. XLIX, 18), uitgedost met al de pracht, die het Christelijk hart zoo gaarne in 's Heeren huis ontmoet.

Overeenkomstig deze voorzegging, was het steeds voor een echt Christelijk gemoed een edel genoegen, geen moeite te ontzien, geen kosten noch opoffering te sparen, ten einde het huis des Heeren, kerk en altaar, en alles, wat tot de eeredienst behoort, in eenen voortreffelijken en Gode waardigen staat te hebben of te brengen, zoodra vrijheid en tijdsomstandigheden dit toelieten. In de geschiedenis ziet men wel, dat de Christenen ten tijde van vervolging zich overal wisten te behelpen: men nam zijn toevlugt tot stallen en schuren, tot woestijnen, zelfs tot onderaardsche holen; maar zoodra de vrijheid hergeven werd, trad ook de godsdienst te voorschijn met eene grootheid en pracht, die geen weêrga vinden. Op den tijd der katakomben volgde onmiddellijk de eeuw van Constantijn, waarin men de heerlijkste tempels zag

oprijzen, kerkgebouwen, die eeuwen trotseerden en nog na 1500 jaren de algemeene bewondering verdienen.

Toen de Christenen, ten tijde van verdrukking, in afgelegen plaatsen, dikwijls in 't holle van den nacht bij kaars- en lamplicht, hunne ontzaggelijke geheimen vierden, ook toen, kan men niet ontkennen, dat hunne openbare Godsvereering in zulke omstandigheden onbegrijpelijk aandoenlijk en hartroerend was, en dat het Christendom zelfs in zijn treurgewaad eene onuitwischbare en eigenaardige schoonheid behoudt. Maar is de godsdienst vrij, dan gevoelt het Christelijk hart als van zelf, dat het onpassend zou zijn, een zoo verheven eeredienst het kleed der armoede te laten dragen; dan wordt het bouwen van kerken, het versieren der altaren eene zaak, die het middelmatige niet eens gedoogt. De ijver voor God en godsdienst drijft dan den Christen onophoudelijk aan, geen middelen onbeproefd te laten om den Heer, naar vermogen, eene waardige woonplaats te stichten.

Die ijver, die belangstelling is door andersgezinden en napraters van dusdanigen wel eens voorgesteld als minder noodig, ja als overdreven; de opoffering, de vlijt en moeite, welke de Katholiek daarvoor aanwendt, en dan de vreugde, wanneer hij eindelijk slaagt in zijn verlangen, de liefde, de eerbied en het diepe ontzag voor de kerk, dat alles beschouwen en veroordeelen zij als te hoog gestemd. Maar die gevoelens steunen bij de Katholieken op vaste gronden, vloeijen voort uit den geest van hunne godsdienst, en zij zijn niet alleen betamelijk, maar volkomen en echt Christelijk.

Mijn voornemen is juist niet, hier eene twistrede te houden, maar enkel om ten minste eenige der gronden,

waaruit deze stemming voortkomt aan te wijzen en in het kort te verklaren; mijne bedoeling hierbij is, de belangstelling, den eerbied, het ontzag en de liefde voor het kerkgebouw en alles wat tot sieraad van de uitwendige godsdienst kan bijdragen te bevestigen en, ware het mogelijk, nog te verhoogen.

Als men over de achtbaarheid der Roomsche kerken wil oordeelen, dan moet men natuurlijkerwijze weten, wat het kerkgebouw voor een Roomsch Katholiek is, tot welk doel het bestemd wordt. Zoekt gij in de geschiedenis en in de gedenkstukken der oudheid na, hoe de Christenen, van de eerste tijden af, over hunne vergaderplaatsen of, zooals wij gewoonlijk zeggen, over hunne kerken dachten en waartoe deze dienden, dan vindt gij, vooral bij de Kerkvaders, hierover veelvuldige opheldering. Men ziet duidelijk, dat men de kerken uit verschillende oogpunten beschouwde, en er dan ook, naarmate het te pas kwam, verschillende namen aan gaf. Zoo zien we bij Basilius, bij Gregorius Nazianzenus, ook bij Chrysostomus en meer anderen, dat de kerken tempels genoemd worden. Het woord tempel beduidde in alle tijden en bij alle volken de plaats of het gebouw, waarin het altaar stond en offers werden opgedragen; aldus noemde men den tempel te Jerusalem, en zoovele heidensche tempels bij Grieken en Romeinen. Dat ook de kerk der Katholieken met regt tempel kan genoemd worden en ook wezenlijk een tempel is, volgt, zoo als ieder ziet, uit de natuur van ons geloof: wij hebben immers eene offerande. Ik zou kunnen zeggen met Paulus in den brief aan de Hebreërs (XIII, 10): wij hebben een altaar,

waarvan zij die den tabernakel dienen, niet mogen nuttigen.

Een altaar zonder offerande is tegenspraak in de zedelijke orde der dingen. Ik behoef hier de bewijzen niet aan te voeren, die men bezigt om aan te toonen, dat bij de instelling van het H. Sakrament des Altaars ook werkelijk eene offerande werd ingesteld en opgedragen; want niemand zal ons toch betwisten, dat wij Katholiek zijn, noch ook dat de Katholieke leer in de H. Mis eene wezenlijke en ontzaggelijke offerande erkent. Alzoo volgt van zelf, dat de kerken, waar het altaar opgerigt is, voor de Katholieken wezenlijke tempels zijn, en dus bij hen aanspraak hebben op al dien eerbied en op al dat ontzag, wat men steeds voor de plaats, waar Gode een offerande werd opgedragen, aan den dag legde.

Een tweede oogpunt, waaruit men altijd de kerken beschouwd heeft, is, dat men ze steeds voor bijzondere bidplaatsen aanzag; men noemde ze derhalve van de vroegste tijden *oratoria* of huizen des gebeds. Wat voor den Jood onder dit opzigt de Jerusalemsche tempel was, dit werd voor den Christen zijne kerk. De kerken der Christenen, zegt Origenes, zijn huizen des gebeds. Tertullianus geeft haar denzelfden naam. In het grafschrift van Marcella prijst Hieronymus nog haren ijver in het bezoeken der kerken, waar zij heenging om er afzonderlijk te bidden. Ofschoon ieder Katholiek zeer goed weet, dat God overal tegenwoordig is, dat men overal kan bidden, houdt hij toch ook voor zeker, dat de Heer op eene bijzondere wijze zijn troon van barmhartigheid in de kerken heeft willen oprigten. Gods tegenwoordigheid, zegt Augustinus, is daar heiliger, is daar op eene voor ons hart

meer sprekende wijze. Altijd hebben de Christenen de woorden van onzen Heiland: „mijn huis is een huis des gebeds", op hunne kerken toegepast, en dientengevolge eerbied, heilig ontzag aan hunne kerken bewezen en er voor gevorderd.

In de Christelijke oudheid vindt men nog eene derde benaming, behalve die van tempels en bidplaatsen, voor de kerkgebouwen in gebruik en insgelijks eene bestemming, die daaraan beantwoordde: men noemde ze zeer dikwijls graftomben of graven der martelaren, *martyria* ook wel *memoriae*, d. i. gedenkplaatsen der martelaren en der heiligen. Altijd beschouwden de Christenen de overblijfselen der martelaren, als ook van diegenen welke, zonder juist gemarteld te zijn, heilig hadden geleefd en van wier zalig sterven het Gode behaagd had bijzondere blijken te geven, als zooveel voorwerpen van hooge achting en eerbied. Men bouwde kerken boven hunne graven, of hunne overblijfselen werden eerbiedig in de kerken bijgezet. Ik zou waarlijk geen einde vinden, als ik alle gezegden der Kerkvaders daarover wilde aanhalen. Wij bezitten nog geheele redevoeringen, bij het overbrengen van reliquiën gehouden, redevoeringen, waarin de gevoelens van diepe hoogachting en vurige vereering op het helderst doorstralen. Welnu, wij eeren nog de heiligen en hunne overblijfselen; hunne reliquiën zijn ook bij ons in hooge achting. Het is waar, elke kerk is wel niet boven de grafstede van een heilige of martelaar gebouwd; maar elke kerk bezit een altaar, en in dat altaar is een *sepulcrum* of graf, waarin door den bisschop overblijfselen van heiligen worden gesloten en verzegeld, en zoo dragen al onze kerken met regt den naam van ge-

denkplaatsen of graftomben der heiligen, en verdienen zij ook onder dit opzigt al den eerbied en belangstelling, welke in 't Christendom steeds aan de grafplaatsen der heiligen bewezen werd.

Eindelijk is de naam van kerk, welke reeds in de brieven der apostelen aan de vergaderplaatsen der Christenen gegeven werd, wel de algemeenste en meest gebruikelijke: het woord kerk beduidt in de oude talen verzameling of ook vergaderplaats; de Christenen wilden hiermede de plaatsen aanduiden, waar men vergaderde, om met het woord des heils en met de HH. Sakramenten gevoed te worden; de plaatsen, waar bijzonder het bevel des Heeren: „gaat en leert alle volken en doopt hen", tot aan het einde der dagen wordt ten uitvoer gebragt. Voor den Katholiek is dus de kerk niet de plaats, waar ieder wien 't lust en die aan de vergadering behaagt, optreedt om zijne redeneringen en zijne denkbeelden voor te dragen; maar het is voor hem de plaats, waar getuigenis gegeven wordt der waarheid, die Christus, het licht der wereld, is komen aanbrengen; waar slechts zij, die geroepen en gezonden zijn van hen, tot wie gezegd werd: „die u hoort, hoort Mij", de ontvangene en overgeleverde leer verkondigen. Hier wordt den Katholiek dat geloof verkondigd, wat zijn geest sterkt om geen vlotten en drijven met alle winden der leering te kennen. Als soms aan hem, even als aan David de gang der wereld, waar de ondeugd dikwijls in weelde leeft en de vrome gebrek en kommer lijdt, onbegrijpelijk mogt voorkomen, en zoo zijn voet mogt beginnen te wankelen, dan is het binnentreden in deze plaats, in het huis des Heeren, genoeg om alle twijfeling te doen vlieden; hier hoort hij

die ontzaglijke waarheden van eeuwigheid, oordeel, hel en hemelsche glorie, waarheden, die het evenwigt dubbel herstellen.

De kerk is voor den Katholiek de plaats der heiligmaking, zoo als de profeet haar noemt, en wel in den vollen zin des woords. Het kind wordt daar herboren uit het water en den H. Geest; en als de mensch, in de jaren van zelfbewustzijn en onderscheid, zijn God verlaat en zijn geweten met zonden belast, dan is het wederom de kerk, waarheen hij uitgenoodigd wordt om van die lasten en banden verlost te worden. Naauwelijks begint hij in zijn binnenste de misstappen te betreuren, of het besluit is er, hij spoedt zich naar de kerk, openbaart zijne zonden en ontvangt in den naam van Christus de vergeving, hij vindt er balsem voor zijn gewond geweten; de vrede Gods, welke van hem geweken was, keert in zijn binnenste terug, tegelijk met vertrouwen en blij uitzigt op de eeuwigheid. Zonder de kerk is het leven voor den Katholiek eene dorre woestijn, die den vermoeide geen rustplaats, den gewonde geen geneesmiddel, den zwakke geen versterking aanbiedt; maar ook in de kerk vindt hij alles, hij vindt er het Brood des levens, de Spijs der engelen, het verborgen Manna, hij vindt er Christus zelven; volgens ons geloof toch kunnen wij met den H. Joannes Chrysostomus zeggen: het kerkgebouw is het paleis van Christus.

In de meeste kerken wordt het H. Sakrament des Altaars bewaard; maar wanneer dit ook niet overal geschiedt, dan is toch onze Heer en Heiland, volgens de leer der Roomsch Katholieke Kerk, onder iedere offerande der Mis op onze altaren wezenlijk tegenwoordig. Het is voor

ons een geloofspunt, dat Hij, die eens op aarde rondging al weldoende, ook hier wezenlijk zijn tabernakel heeft en ook hier onze Middelaar en Voorspreker is bij God, even gelijk Hij het in den hemel steeds is en blijft. Opziende naar het altaar, waar het onbevlekte Lam zich zelven opoffert, smelt het hart eens Christens in stille aandoening weg. Hier ontlast zich zijn borst van zuchten, die uit het binnenste zijner ziel voortkomen, zuchten van een weemoedig verlangen om eenmaal den sluijer weggenomen te zien en den Heer in eeuwigheid van aangezigt tot aangezigt te mogen aanschouwen; al de glans en de grootheid van het aardsche taant hier voor zijn oog, hij zoekt en vindt hier het verheven voorwerp van zijn geloof, hoop en liefde, God, zonder wien de mensch ongelukkig is!

Wie is in staat al de gevoelens en heilige gewaarwordingen op te noemen, waarmede het hart van een Katholiek hier overstroomd wordt in de liefdevolle en tevens eerbiedwekkende tegenwoordigheid van zijnen Leermeester, Heiland en Regter? Hier, in het huis des Heeren, verbindt zich als 't ware het verledene met het tegenwoordige en toekomende; de kerk wordt voor den Katholiek eene plaats van heilige herinneringen en blijde verwachtingen: zij is voor hem het ouderlijk huis, waar hij geestelijkerwijze geboren en opgevoed wordt tot de mate van een volwassen man. Hij vindt er vader en moeder, zuster en broeder, rust en tevredenheid; zijne hoop en zijne verwachting, zijn erfdeel is daar. Waar in de geheele wereld zou hij een plaats kunnen vinden, die meer belangstelling, meer eerbied, meer ontzag tevens in hem kan opwekken, dan deze woonstede Gods onder de men-

schen, waar Christus zelf dagelijks tegenwoordig komt?

Slechts veertig dagen toch was onze Heiland in den stal te Bethlehem, weinige uren hing hij aan 't kruis op den berg van Calvarië, en nog geen drie volle dagen rustte zijn heilig Ligchaam in 't graf, en alle Christelijke eeuwen eeren dien stal, eeren het kruis en het graf, niemand nadert deze zonder heilige aandoeningen. Hoeveel regt heeft dan niet de Katholiek, om de kerk, waar, volgens zijn geloof, diezelfde Meester en Heiland gestadig verblijft of ten minste dagelijks tegenwoordig komt, met eene niet te evenaren belangstelling te vereeren?

Heb ik tot dusverre de gronden zoeken aan te toonen, waarop onze hoogachting voor de kerken berust, dan gevoel ik wel, dat ik mijn stof slechts ten halve zou behandelen, als ik niet tevens de bevreemding over onze gevoelens en de mindere belangstelling in 't kerkgebouw, welke men bij andere gezindheden ontwaart, zocht te verklaren.

Niemand verwachte hier, dat ik de redenen daarvan in kwaadwilligheid of bedilzucht zal willen zoeken. Neen, ik meen te kunnen zeggen, dat ook hunne wijze van beoordeeling een noodzakelijk gevolg is van hunne godsdienstige overtuiging. Men heeft thans, ook zelfs bij de Katholieken even als bij Protestanten, lieden, die weinig uit hunne godsdienst maken en er geen belang in stellen: tot hen heb ik niets te zeggen; want zij zijn geenszins op de hoogte onzer stof. Ik spreek over gemoedelijke en in hunne zienswijze godsdienstige Christenen, die dit onderwerp in den geest hunner godsdienstleer beoordeelen.

De Katholiek beschouwt zijne kerk vooreerst als tempel des Allerhoogsten, waarin eene ontzaggelijke offerande wordt opgedragen. Toen in de 16de eeuw de Hervorming een begin nam, verwierp men, zooals ieder weet, de offerande; het werd dus voor den Protestant onmogelijk de kerken nog als tempels in eere te houden.

Voor ons is het kerkgebouw eene graftombe en gedenkplaats der heiligen, die thans de kroon der overwinning dragen, maar de onsterfelijke liefde voor ons behouden hebben. De Hervorming verklaarde de vereering der heiligen en reliquiën, om het op zijn zachtst te zeggen, voor bijgeloof. Van dat oogenblik kon men, 't spreekt van zelf, voor de kerken dat heilig ontzag niet meer vorderen, wat ons, Katholieken, de graftombe van een heilige inboezemt.

Ik weet niet, wat de Hervormden thans over de kerk als uitverkoren bidplaats denken, door Gods genadevolle tegenwoordigheid op eene bijzondere wijze geheiligd; maar dit is zeker, Luther zoowel als Calvijn met beider aanhang bestreden ook deze voorstelling der Katholieken.

Bovendien werd door de Hervorming de wezenlijke en blijvende tegenwoordigheid des Heeren in het H. Sakrament des Altaars verworpen en geloochend, en hiermede was noodzakelijk de eerbied voor de kerkgebouwen, als de paleizen van onzen Heiland, weggenomen. De Hervorming zag in de kerken niets anders dan plaatsen, waar de Bijbel verklaard, openbare godsdienstoefening gehouden en de Sakramenten toegediend worden. Men zou hier kunnen vragen: Wie verklaart daar, en in wiens naam? Wat denkt een Hervormde over de kracht

der Sakramenten? Hebben zij, volgens zijne overtuiging, nog uit de instelling van Christus de kracht om wezenlijk te heiligen, in geval de mensch geen hinderpaal stelt, zooals de Katholieke Kerk dat leert? en zoo neen: zou dan de profeet dat kerkgebouw in den naam Gods wezenlijk „de plaats mijner heiligmaking" hebben kunnen noemen? Ik laat de beantwoording hiervan aan ieders geweten over. Maar eene zaak kan ik niet voorbij gaan: als eene nieuwe leer, hetzij dan waarheid of dwaling, in de wereld gebragt en aangenomen wordt, dan moet ze noodzakelijk weldra hare uitwerking vertoonen; dat is natuurwet. Wat was nu het gevolg van de leer der Hervormers? ontegenzeggelijk eene ontzettende daling der achting voor het kerkgebouw en zijn sieraden. De zestiende eeuw is waarlijk niet beroemd in het bouwen en versieren van kerken, althans wat betreft de plaatsen, waar de Hervorming heerschte.

Volgens 't getuigenis der geschiedenis was toen de gewone gang als volgt: men nam de bestaande kerken in bezit, en dan begon men te hervormen, dat is te zeggen, men brak de altaren af en vernielde alles, wat tot de offerande behoort: deze was immers eene duivelsche afgoderij; de reliquiekasten en beelden werden verbrijzeld: het was eene doemelijke en God onteerende santekraam; biechtstoelen werden afgebroken: het waren de folterbanken en marteltuigen, door Innocentius III in 1215 den geloovigen toegedacht; wijwatersvaten, kandelaren, kroonen en luchters voor gewijd licht waren heidensche bijgeloovigheid of hulpmiddelen voor de priesterlijke hebzucht; waar de hand des kunstenaars nog slechts een trek of lijn had gemaakt, dat was een Ba-

bylonische trek en lijn, hinderlijk voor het zuivere, nieuwe licht van 't ware Jerusalem. In 't kort, men maakte van 't gebouw eene hervormde kerk, een ontzield lighaam, een lijk, in een wit doodskleed gehuld en ter begrafenis bestemd. Gewis, eene bewerking, vrij wat gemakkelijker dan het bouwen en versieren van die statige gedenkstukken der voorvaderlijke vroomheid, zoo als men ze hier thans nog op bijna alle dorpen en plaatsen aantreft. Men zoekt tot heden bijna te vergeefs naar beroemde kerkgebouwen, door de Hervorming gesticht [1]);

---

1) Maar ééne enkele beroemde kerk is mij bekend, die men aan de Hervorming zou kunnen toeschrijven: de St. Paulus-kerk te Londen. Doch is zij in waarheid eene Protestantsche kerk te noemen? in het eerst behoudt de ontrouwe dochter nog eenigermate de wijzen van doen der moeder; en onder alle Protestantsche Kerkgenootschappen heeft de Engelsche Staatskerk, voorwaar, niet de kleinste hoeveelheid Roomschen zuurdeesem bewaard. De St. Paulus is verder slechts een herbouw der in 1666 verbrande Gothische kerk, wier plaats zij inneemt, en althans gedeeltelijk eene navolging der St Pieters-kerk te Rome, die echter bijna eens zoo groot en om hare schoonheid teregt veel meer beroemd is. (Vgl. *Geschichte der Architektur von* Dr. W Lübke. Leipzig. 1865. S. 692 en 729.) De Londensche Kathedraal maakt door hare leegte en stomheid den sterksten indruk; de *limus terrae* (het slijk der aarde) is er, maar het *spiraculum vitae* (de levensadem) ontbreekt. „Si monumentum quaeris, circumspice" (zoo gij zijn gedenkteeken zoekt, zie dan in het rond), dit las ik op den grafsteen van haren bouwmeester Christopher Wren. Veel meer dan een monument is de St Paulus niet Ik heb er eenmaal mijn brevier in gebeden, en het was mij inderdaad, of het gebed in de leegte verging en niet naar boven kon. Doch het was misschien eene bloot persoonlijke gewaarwording. Echter las ik onlangs eene vergelijking tusschen de Westminster-abdijkerk en de St. Paulus: de Protestantsche schrijver, de tegenwoordige Leidsche hoogleeraar S. Vissering, gevoelde zich in de St. Paulus niet meer tot het hoogere opgewekt dan ik het geweest was. Is de St. Paulus de eenige beroemde kerk, welks bouw men nog aan de Hervorming kan toeschrijven, dan komt het er op aan, om ook van een Protestant te vernemen, hoedanig hare schoonheid is. Ziehier dus wat Mr. Vissering (in *De Gids* van 1848, Deel I, blz. 68) schreef: „Driemalen ben ik de kathedraal van de *City*

wat de toekomst zal leveren, weet niemand; echter geloof ik, zonder voorbarig te zijn zal men kunnen zeggen: een godsdienst, die in de rigting naar binnen nooit een werk heeft voortgebragt, wat met de *Navolging* van Thomas a Kempis, of met de *Philothea* van Franciscus van Sales kan wedijveren, zal ook nimmer in de rigting naar buiten een dom van Straatsburg of van Milaan, een St. Pieter van Rome of eene St. Sophia van

---

[de St. Paulus] ingetreden... Maar altijd bleef ik er koel, even koel als de fragmenten der preek mij lieten, die ik er toevallig des zondagsmorgens hoorde. Een mooi gebouw, een grootsch gebouw, een statig gebouw, een allerkunstigst gebouw, meer ook niet. Het bleek zoo duidelijk, dan het er op aangelegd was om iets fraais te bouwen. De gemeente, hoe groot ook, had genoeg aan een afgeschoten hoekje; het overige was weelde, was overtolligheid. Maar de stad Londen [de *City*] moest óók eene kerk hebben, even groot en nog grooter dan die van de stad Westminster. Dat was de drijfveer, dát de hoogste wensch, die jaren lang de Londenaars met geestdrift genoeg bezielde om zich zeer dure brandstof te getroosten en bovendien nog rijke giften te schenken aan dezen tempelbouw. [De kosten werden gedeeltelijk gevonden uit eene stedelijke belasting op de steenkolen.] Doch hooger ging de geestdrift niet. Het was geén tempel Gods dien men stichten wilde, geen heiligdom En terwijl ons de sombere [vóór acht eeuwen door Eduard den Belijder gebouwde, Katholieke] Westminster, die van de vroombeid der vervlogen eeuwen getuigt, met heiligen schroom bezielt en in stillen eerbied ons laat verzinken, wekt St. Pauls niet meer op dan eene zekere voldoening van ons instinct voor symmetrie en mathematische evenredigheid, en bewondering voor het talent van den bouwmeester. Dáár is het de gedachte aan de grootheid Gods, die den boezem vervult, hier die van de grootheid des menschen. Dáár de poëzy der kunst, hier hare regelen.

Zinnebeeld van den geest der tijden! Dáár de vroomheid der koningen, hier de hoogmoed des volks; dáár het gewrocht des geloofs, hier het pronkbeeld van klimmende welvaart bij de burgerij; daar de geest, hier de stof." Bij deze woorden behoef ik niets te voegen.

Een nog veel ongunstiger beoordeeling van Londens kathedraal gaf Bilderdijk in zijne *Gedachten over het verhevene en Naive*, in *Taal- en dichtkundige verscheidenheden.* 1821. Dl II, blz. 154, 155.

Constantinopel bouwen. En mogt zoo iets gebeuren, mogt ook Berlijn de steenen van zijn Protestantschen dom op elkander stapelen, dan zal men toch nooit de natuur der zaken kunnen veranderen: de kerken der Katholieken hebben eene andere bestemming dan die der Hervormden, en niet uit de kostbaarheid van het gebouw, maar uit de bestemming, waartoe het dient, volgt de godsdienstige achtbaarheid, en daarvan alleen is hier ten laatste sprake.

Een enkel voorbeeld zal dit duidelijk maken: toen in Frankrijk, op 't einde der vorige eeuw, de rede regeerde, nam men een der heerlijkste kerken van Parijs in bezit; dat schoone gebouw werd nu de tempel der rede, men redeneerde en declameerde daar, men zong: „Vive la mort!", en besloot er de *decade* met eene lustige danspartij Zoudt gij niet denken, dat ik raaskalde en dwaasheid sprak, als ik voor die plaats om deze nieuwe bestemming den eerbied, het ontzag, de belangstelling wilde vorderen, welke de kerk, ik zeg niet der Katholieken, maar die van eenig Christelijk Kerkgenootschap inboezemt? — Laten we billijk zijn, niemand verwondere zich over de hooge achting, die de Katholiek voor zijne kerk aan den dag legt, noch ook over de mindere belangstelling, die men bij andere gezindheden ontdekt; want beide handelen overeenkomstig hunne geloofsovertuiging en hunne leer.

Dat de gevoelens en stemming der Katholieken volstrekt niet overdreven of onregtmatig kunnen genoemd worden, dit is ook niet moeijelijk aan te toonen, als menhet onderwerp uit een ander oogpunt beschouwt.

Wanneer onze wijze van opvatting op degelijke gronden steunt, en wij tevens zien, dat daarenboven het eenstemmig oordeel van alle tijden en volken op onze zijde is, dan worden wij tot eene hoogte van zekerheid gebragt, die boven alle woordenrijke redenering verheven is. Het oog op de volken der oudheid slaande, vindt men, behalve bij eene enkele natie, in hunne godsdiensten niet veel aanlokkends. Heidendom en afgoderij zijn voor ons waarlijk treurige verschijnselen. Wij, die bij het heldere licht des Evangelies zijn opgevoed, wij begrijpen naauwelijks, hoe het mogelijk was, dat verstandige menschen, dat beschaafde volken het schepsel voor den Schepper konden houden of stomme afgoden aanbidden.

Dan elke tijd heeft zijne dwaasheid. Volgens den Apostel Paulus (in zijn brief aan de Romeinen, I) ontstond de afgoderij niet zoozeer uit gebrek aan kennis van den waren God als wel daaruit, dat men, God kennende, Hem niet diende noch verheerlijkte. Inderdaad, bij alle heidensche volken vindt men nog blijken, dat de kennis van den waren God niet geheel verloren was, maar men zoekt vruchteloos naar eene enkele plaats, waar Hij naar behooren gediend werd. De godsdienst van Noë en der andere Aartsvaders, de oorspronkelijke godsdienst was te heilig, te zuiver voor menschen, die hunne driften wilden opvolgen, en daar men zich van de zoo diep in 's menschen geest gelegde behoefte aan godsdienst toch niet geheel ontdoen kon, zoo bleef er niets over dan een nieuwe godsdienst naar zijn zin te maken. In die dagen zien wij echter het begrip nog vast staan, dat men geen nieuwe geen andere godsdienst zonder een nieuwen en anderen God kan hebben; men maakte

dus nieuwe goden, en zoo had men van zelf nieuwe godsdiensten. In latere tijden traden menschen op, ieder weet het, die ook behoefte aan eene nieuwe godsdienst ontwaarden, en, ziet, deze maakten nieuwe godsdiensten zonder juist nieuwe goden te stellen. Ik laat ieder oordeelen, wie van beiden 't best redeneerde!

Maar bij de heidenen bleef ontegenzeggelijk zooals van ouds het voornaamste der godsvereering bestaan in het opdragen van offeranden aan hunne goden. Dit verschijnsel was algemeen. Gaat, zegt Plutarchus, de wereld rond, en gij zult eer eene stad zonder poorten vinden, dan eene stad zonder tempel. Nu, waar men een tempel had, bragt men offeranden: een godsdienst zonder offerande kende de oudheid niet, dit is eene uitvinding van latere dagen.

Het opdragen van eene offerande was bij alle volken ik weet niet welk eene ontzaggelijke zaak. De altaren, de tempels genoten niet alleen bescherming, maar hooge belangstelling; men spaarde niets om ze zoo kostbaar en schoon mogelijk te maken: getuigen zijn de tempels van 't Egyptische Thebe, van Athene, van Rome, gebouwen, met zooveel pracht opgetrokken dat ze in hunne ruïnen nog verbazing wekken. (Vgl. Denon, *Reizen in Egypte.* Holl. vert. 2de deel, blz. 221.)

Opper-Egypte heeft zijn beroemden tempel van Karnak. In het voorhof staan 100 zuilen, de kleinste van 7, de grootste van 11 voet middellijn; zijn omtrek bevat meeren en bergen; de toegang, een halve mijl lang, loopt door een rij sphinxen met vrouwenhoofden, rams- en stierenkoppen; twee dorpen met twee à drie duizend inwoners hebben zich in de tempelgebouwen genesteld,

en men kan het echter dit verbazend gebouw nog niet aanzien, dat het bewoond is. Denon, uit wiens beschrijving dit geput is, reed dien tempel herhaalde keeren rond in een stevigen draf en had steeds 25 minuten noodig.

Zoolang ik bij de godsdienst het *numen praesens* (de tegenwoordigheid der godheid) en de offerande ontdek, zoo lang ook zie ik achting voor de tempels. Alle volken dachten en handelden in dien geest. Wanneer de vorsten bij vijandelijke invallen of dreigende gevaren hunne volken oprïepen, dan luidde de kreet om te strijden voor hunne tempels en altaren (*pro aris*); dit scheen het sterkste op de gemoederen der volken te werken; een duidelijk bewijs, dat in het heidendom de tempels, bij de menigte, eene hooge achting genoten.

Maar waarom zullen wij het licht in de duisternis zoeken?

Er was een volk, dat door God zelf als bij de hand geleid werd, om opgevoerd te worden tot de hooge bestemming, waartoe het door de Voorzienigheid was uitverkoren, ik meen het Joodsche volk.

Onder Mozes trad het uit zijn huiselijken, patriarchalen toestand en ging over tot een maatschappelijken: het werd een volk, kreeg zijne wetten, de openbare godsdienst werd door den Heer zelf geregeld. Mozes moest de ark des Verbonds of Bondskist laten maken naar het voorbeeld, door God zelf hem getoond; de tabernakel, het altaar, de priesterlijke kleeding, met één woord al wat tot de eeredienst behoorde, moest zoo voortreffelijk zijn dat God niet alleen de mannen aanwees, die dit alles zouden vervaardigen, maar ook uitdrukkelijk beloofde, bij dezen arbeid hun geest bijzonder te zullen verlichten. „Zie, Ik heb, zegt de Heer, Be-

seleël bij naam geroepen, en Ik heb hem vervuld met den geest Gods, met wijsheid en verstand en wetenschap in allerlei arbeid, om alles uit te denken wat gemaakt kan worden uit goud en zilver en koper, marmer en edelgesteenten en verschillende houtsoorten. En Ooliab heb ik hem tot medehulp gegeven." (Exod. XXXI. 1—6.)

Toen nu dit volk tot zijne kracht gekomen was en niet alleen zijn land in rust en veiligheid bezat, maar ook den naburigen volken ontzag wist in te boezemen, besloot de koning, het was David, den Heer een woonstede, een tempel te bouwen; Salomon bragt dit voornemen ten uitvoer. Ik houd mij niet op met de pracht en luister van dezen tempel te beschrijven. Doch twee omstandigheden verdienen hier bijzonder onze opmerkzaamheid.

Vooreerst bedoel ik de weêrgalooze belangstelling, waarvan iedere Israeliet blijken gaf in het vrijwillig aanbieden zijner kostbaarheden en andere bezittingen, zoowel bij het vervaardigen van de ark des Verbonds, als later bij den bouw des tempels. Mozes liet in het leger der Israelieten bekend maken, dat men niets meer moest aanbrengen; er was reeds overvloed. David kon de hem overweldigende aandoening niet bedwingen, toen hij zag, met hoeveel bereidvaardigheid het volk uit vrijen wil zijn schatten tot den bouw des tempels kwam offeren. „Hij verheugde zich, zegt de H. Schriftuur (I Paral. XXIX, 9, 10) met eene groote vreugde. En hij loofde God..... en zeide: Heer, God van Abraham en Isaak en Israel, onze vaders, bewaar in eeuwigheid deze stemming van hun hart, en dat altijd deze gesteltenis des gemoeds ter uwer vereering blijve voortduren" (v. 18).

Zoo voldaan was deze heilige koning over de opofferingen, die ieder zich getroostte om den Heer eene waardige woonplaats te bereiden.

Ten tweede zien wij bij het volk Gods ook eene verkleefdheid aan hun tempel, die zonder weêrga is. De tempel des Heeren was het voorwerp der gesprekken van groot en klein. Het was de plaats, waarop men in bange tijden zijn vertrouwen stelde; men rekende zich daar veilig onder de beschermende hand des Heeren. Jonas vergat in de diepte der zee, in den buik van den visch, nog den tempel niet; hij hoopte nog Sion, de plaats, waar deze tempel stond, terug te zien. Daniël opende in zijne ballingschap drie keer daags het venster van zijn vertrek om te bidden, met het aangezigt gekeerd naar de plaats, waar eens de tempel stond. In den 136sten Psalm worden ons de rampzalige kinderen Israels voorgesteld, hoe zij, naar een vreemd land weggevoerd, langs de stroomen van Babylon zitten en weenen, als zij aan Sion denken: „Als ik u, o Jerusalem [en uwen tempel, uw heiligdom en hoogsten roem] vergeet, zeggen zij, dat dan mijne regterhand vergeten worde. Dat mijne tong aan mijn gehemelte vastkleve, zoo ik uwer niet gedenk; zoo ik Jerusalem niet stel in het begin mijner vreugde!" Kan men met mogelijkheid eene vuriger liefde uitdrukken? Wij moeten dus zeggen: Jerusalem is het eens met Rome, met Thebe, Memphis en Athene in de achting voor de tempels.

Doch bij de Joden zien wij meer. God zelf geeft zijne geboden en strekt zijn arm uit om ontzag in te boezemen voor Israels Bondsark en de plaats, waar zij rust. Hij zegent het huis van Obededom, omdat de ark er

bewaard wordt; hij straft de Bethsamieten, omdat zij haar nieuwsgierig beschouwen; Oza steekt zonder genoegzamen eerbied zijn hand uit ten einde de ark bij 't waggelen tegen te houden: en hij sterft. Wij zien het Heilige der Heiligen vervolgens in den tempel met zoovele indrukwekkende ceremoniën omgeven, dat het voor allen eene plaats wordt, die eerbiedige huivering inboezemt. Slechts eens in 't jaar mag de Hoogepriester er met het bloed des offers in zijne handen plegtstatig binnentreden. En in dat Heilige der Heiligen, wat is daar dan toch? Daar bevindt zich de Bondsark, een werk toch door menschenhanden gemaakt, hoewel geheiligd door de steenen tafelen der Wet, en Aärons wonderbare roede, en het vat met manna, en door Gods bijzondere tegenwoordigheid. Mij dunkt, de vrome Israeliet moest wel met voor hem zelf onverklaarbare gevoelens en duistere aandoeningen dit hoogste heiligdom beschouwen; maar ziet men dit alles in 't licht, dat het Nieuwe Verbond er over verspreidt, dan heldert zich alles op. Ik bewonder de Voorzienigheid, welke vijftien eeuwen bezig is dat volk, even als een kind, op te voeden en het gevoelens van eerbied en ontzag voor 't heilige in te boezemen. Ik zie als het steigerwerk voor een grootsch gebouw, dat zal worden opgetrokken; het is alsof eeuwen lang een stem uit het binnenste van dien tempel klinkt: „eenmaal zal hier een geheim voltrokken worden; eenmaal zal door dit volk een heiligdom worden gesticht, waarvoor de sterveling in 't stof moet wegzinken; eenmaal zullen niet de tafelen der Wet, maar de Wetgever zelf in uw midden zijn; niet het teeken der hoogepriesterlijke waardigheid, maar de eeuwige Hoogepriester zelf zal

in dat nieuwe heiligdom verblijven, daar zal ook een manna worden aangeboden, maar een manna van eene andere natuur; hij die er van eet, zal eeuwig leven; daar zal God op een veel uitstekender wijze tegenwoordig zijn dan in Salomons tempel." Alles is volbragt, wij bezitten in het H. Sakrament des Altaars de vervulling, de wezenlijkheid van al die teekens en figuren, die de Jood met zooveel huivering naderde.

Als Christen en Katholiek verwondere zich dus niemand, wanneer hij dit nieuwe heiligdom van den beginne zooveel ontzag, zooveel eerbied en belangstelling ziet inboezemen. Maar hoe meer invloed de Christelijke godsdienst in 't vervolg van tijd op de harten der menschen kreeg, des te duidelijker bleek ook de liefde voor 't Christelijke heiligdom. In de middeneeuwen, toen het Christendom alles was voor de volken en vrij zijnde alle verspreide krachten in dienst nam, was er een wedijver in 't bouwen en versieren der kerken zonder weêrga in de geschiedenis; stad met stad, dorp met dorp wedijverde, om de schoonste kerk te stichten. Dikwerf brak men de oude kerken af, al waren zij ook sterk en ruim, alleen om schooner en kostbaarder gebouwen in de plaats te stellen. Dit was geen ijdele dwaasheid, het was het gevolg van het vast en levendig geloof; men dacht aan 't nageslacht niets beters te kunnen nalaten dan die statige bewijzen van eerbied en ontzag voor God en zijne dienst; en dat geloof leeft en werkt nog, en zal leven en werken tot aan de voleindiging der eeuwen.

In de eerste dagen des Christendoms, toen al het uiterlijke nog als in de kiem verborgen lag, en men naauwelijks eene veilige plaats kon vinden om bijeen te komen, blijkt toch reeds dat diepe ontzag, dat heilige

streven. Werd niet alles wat onpassend was met de meeste zorg uit de vergaderplaatsen der Christenen verwijderd? Te Corinthe waren misbruiken ingeslopen bij het vieren der Eucharistie; Paulus schreef daarover: „Als gij te zamen komt in de kerk, hoor ik dat er scheuringen onder u zijn..... hebt gij geen huizen, vraagt hij, om te eten en te drinken? of veracht gij de kerk Gods?" (I Corinth. XI, 18, 22.) Hoe is zijn ijver onstoken, en hoezeer tracht hij de heilige plaats van alle misbruiken te vrijwaren!

Maar wilt gij meerder bewijs, ziet dan de allereerste kerk der Christenen, beschouwt de plaats, waar onze Zaligmaker, als priester volgens de orde van Melchisedech, het heilig offer instelde en voor het eerst opdroeg. In het H. Evangelie (Luc. XXII en Marc. XIV) vinden wij dit merkwaardig verhaal. Toen daags voor 's Heeren lijden het Paaschlam zou gegeten worden, vroegen Petrus en Joannes: „Waar wilt Gij, dat wij U dit bereiden?" — „Gaat naar de stad, zegt Hij tot hen, en u zal een mensch ontmoeten, die eene kruik water draagt, volgt hem in het huis, waar hij binnengaat, en zegt tot den heer des huizes: de Meester zegt u: waar is mijne eetzaal, waar Ik het Paaschlam met mijne discipelen kan eten? en hij zal u eene groote, wel toebereide of versierde eetzaal aanwijzen." Zij gingen en vonden, zegt Lucas, zooals Hij gezegd had. Is het niet zeer opvallend, dat onze Heiland hier alles zoo bepaald aanwijst? Hij wil dezen laatsten maaltijd, waarbij het H. Sakrament zal worden ingesteld en de eerste offerande opgedragen, in eene groote en wel versierde zaal houden. In een stal had Hij willen geboren worden;

geen duim gronds bezat Hij in eigendom, Hij leefde van aalmoezen en stierf verlaten aan het kruis, het linnen zelf, waarin zijn gestorven Ligchaam gewikkeld werd, was nog eene liefdegift — en ziet, hier op 't einde van zijn leven, verlangt Hij eene statige eetzaal. Zeg niet: het was voor het eten van het Paaschlam; vinden wij dan, dat het bij vorige Paaschfeesten even zoo geschied is? Het eten van het Paaschlam was ook maar de figuur van het nuttigen der H. Eucharistie. Voor hare instelling heeft de Heer die weltoebereide en versierde zaal gekozen. Hij geeft, als de vorst des tijds, aan de toekomstige eeuwen het feitelijk bewijs van zijn wil, dat op de plaats, waar de offerande des Nieuwen Verbonds wordt opgedragen, alles zoo voortreffelijk mogelijk moet zijn. Hij leert ons door zijn voorbeeld, welke diepe eerbied, welke vurige belangstelling voor het Christelijk kerkgebouw ons bezielen moet.

Vianen.
13 December, 1877.

E. GEERDINK.

Duitschlands Verval.

I.

„Wir gehn schweren Zeiten entgegen!"
(Woorden van den duitschen keizer aan eene deputatie van protestantsche geestelijken, op het slot Benrath)

Heerlijk prijkt op de lachende oevers van den groenen Rijn het grijze Moguntiacum, 't eerbiedwaardige Mainz, de stad der Romeinen, de stad der Keurvorsten, de „gulden stad." Toch zoekt men haar beeld niet te zien in den wiegelenden spiegel der golven die spelen aan haar voet, maar spoedt men voort door enge straten en straatjes, door bochtige stegen en steegjes naar den „Dom", dat pronkjuweel uit de romaansche Rijntrilogie: Mainz, Worms en Spiers; het pronkjuweel dat thans door de geniale hand van onzen grooten bouwmeester, ook een „Altmeister der Kunst", gerestaureerd wordt. Ze was de Kathedraal van den hoogwaardigen „streitbaren Bischof", den edelen Emmanuel Freiherr von Ketteler. Helaas! de stem van den trouwen leeraar des volks doet zich niet meer hooren onder de trotsche gewelven. Het lemmet had de scheede versleten. Zijn volk treurt bij zijn graf. Hij rust in de zoo keurig, rijk

en eenvoudig tevens, herstelde „Marienkapelle" aan den voet van het altaar. Wie „pilgert" daar niet heen, en voelt zich niet diep ontroerd bij den aanblik der bloemen en kransen die een grafheuvel vormen op zijn grafsteen, en nog meer bij het zien der talrijke scharen die komen bidden op dat graf, om moed en volharding in den strijd, die thans de duitsche volkeren verdeelt.

Want de tijden zijn hachelijk. Het strijdperk is geopend, de ure van den strijd, der beproeving is gekomen. „Defunctus adhuc loquitur!" zoo dachten wij, toen wij er nederknielden en onze geloovige hulde, het gebed, den grooten Doode brachten. — Nog spreekt hij tot ons, uit de koude stilte zijner laatste rustplaats. Hij gaat ons over Duitschlands toekomst onderrichten; maar hoe moet hem het hart gebloed hebben bij 't schrijven der volgende regelen, een hart dat zoo warm voor dat Duitschland klopte.

„Wie das Judenvolk seinen Beruf auf Erden verloren hat, als es den Messias kreuzigte, so hat das deutsche Volk seinen Beruf für das Reich Gottes verloren, als es die Einheit des Glaubens zerriss. Seitdem ist mit dem alten Glauben auch die alte Treue und, fügen wir hinzu, die *Freiheit* mehr und mehr geschwunden, seitdem gehen die deutschen Herzen und die deutschen Gedanken immer weiter auseinander, und wir sind vielleicht eben jetzt in einer Entwicklung begriffen die das Verschwinden des deutschen Volkes vorbereitet."

Ja, de strijd die er thans gestreden wordt, schijnt alleen de Katholieke kerk te gelden, maar hij geldt Duitschlands toekomst en volksbestaan. Die de Meiwetten tot stand bracht, komt ons voor Duitschlands graf gedolven

te hebben, hij is Duitschlands doodgraver. Met Schiller mogen wij op die wetgeving toepassen: Ein Grab der Freiheit ist 's.

Het liberalisme dat dien strijd in het leven riep, heeft de hevigste vervolging tegen de Katholieke Kerk doen ontbranden, maar aan 't Protestantisme den doodslag gegeven, Duitschland van zijn eenheid en vrede, vrijheid en gerechtigheid beroofd, handel en rijkdom en welvaart vernield, en de sluizen van een alles verdelgenden stroom van ongeloofelijke goddeloosheid en zedeloosheid opengezet: in één woord, een toestand geschapen, die, blijft hij voortduren, aan de woorden van den grooten Bisschop van Mainz een al te treurige waarheid kan geven.

Niets staalt meer een staat dan ware, godsdienstige eenheid. De godsdienst alleen, het Christendom vermocht de klove, den onoverkomelijken afgrond te vullen, die zich na eene verovering tusschen veroveraar en veroverden steeds meer en meer verbreedt. Het kruis alleen kan er een brug over slaan. Over het kruis kunnen de volkeren elkander de hand reiken ter verzoening. Frankrijk werd uit Clovis' bekeering geboren. Bij zijn doopvont werd in waarheid de grond gelegd van het Rijk der leliën, van 't edele, ridderlijke volk, aan 'twelk de geschiedenis de heerlijke taak toekent, de uitvoerder van Gods raadsbesluiten in de wereld te zijn: „gesta Dei per Francos", en dat alleen door de Revolutie van dien roemvollen weg, „via sacra et triumphalis", droevig afdwaalt. Dat kan ook Spanje, dat kan Engeland bekrachtigen; dat bewijst, wat meer is, waarom de despotische Muzelman wel zijn tenten kon opslaan in de vlakten van Europa, maar er geen blijvend rijk vermocht te stichten.

De halve maan bleef het zinnebeeld van verovering, vijandschap, vervolging.

Waar die ware eenheid niet bestaat, kan eerbiediging van ieders recht, de hoogste achting voor de heiligheid van den godsdienst, gelijkheid voor de wet, eerbied voor de meening der anderen, verdraagzaamheid en ontzag voor elke godsdienstige overtuiging van den kant van den staat, — slechts gedeeltelijk de noodlottige gevolgen van dit gemis van godsdienstige eenheid vergoelijken en voorkomen.

Dit zag Pruissen in na de zoogenoemde „Cölner Wirren", die met de gevangenneming van den onsterfelijken Bisschop Clemens August von Droste haar toppunt bereikten, — en onder zijn opvolger kardinaal von Geissel werd 't woord des dichters waar:

„und neues Leben blüht aus den Ruinen."

Nu echter heeft het omgekeerde plaats. De staat slaat de moordende hand aan zich zelven, scheurt zijn eigen kleed aan flarden, wroet in zijne eigene ingewanden. Men zou zeggen dat hij 't er op aanlegt, den afgrond dieper en dieper te graven, meer en meer de gemoederen te verbitteren en op te hitsen, dat hij een burger-, een broederoorlog wil. Hij wil *alles*, de staat-God, zijn, alles in politiek-pantheïstischen zin, en ziet niet dat hij aan zijn eigen vernieling, aan zijn eigen ondergang werkt, dat hij met eigen hand op zijn grafsteen schrijft: „Finis Germaniae".

Vrijheid is gerechtigheid. Zonder gerechtigheid geen vrijheid, zonder vrijheid geen gerechtigheid, in den waren zin dezer beide woorden, — en beiden hebben Duitsch-

land begeven. Toch heeft elk land, ieder volk behoefte, onmiskenbare, onontbeerlijke behoefte aan vrijheid en gerechtigheid. Wij gelooven aan de orakelspreuken der H. Schrift: „Justitia elevat gentes", „Justitia fundamentum regnorum." De ongerechtigheid is als dat onderaardsche bronwater, dat langzaam, maar zeker de grondvesten ondermijnt. Nog rijst het gebouw schijnbaar machtig en dreigend ten hemel, — dreigend, ja! maar met zijn ondergang. Daar stort het in een: het was op zand gebouwd en had geen grondvesten meer.

Die vrijheid is voor het leven des volks, wat zuivere lucht is voor de ademhaling van den mensch. Waar de lucht bederft, is het geen leven meer, een langzaam wegkwijnen is het; in plaats van het leven met volle teugen in te drinken, neemt men ongemerkt een doodenden pestdamp in zich op. Zoo ook hier. Duitschland heeft geen vrijheid meer. Niet, dat men er niet steeds van vrijheid spreekt, steeds het woord vrijheid in den mond voert, er voorgeeft haar alleen te dienen. Elke wet, die een slaafsche kamermeerderheid smeedt, als een nieuwe keten om de Katholieke Kerk in boeien te slaan, iedere maatregel, hoe despotisch ook, wordt genomen in naam der vrijheid, moet dienen om de vrijheid te waarborgen, te verzekeren; ja, vast te ketenen, maar gelijk Prometheus aan de rots.

„Spreek altijd van vrijheid, zeide Napoleon I, dan behoeft gij ze niet te geven." In Duitschland heeft men dit machiavellistische woord trouw toegepast. En toch is de vrijheid een recht, dat men niet verbeuren kan, een grondrecht, dat de erfzonde niet heeft weggenomen. „De vrijheid, de ware, de vrijheid der kinderen Gods",

zegt Lacordaire zeer treffend, is een woord dat in den Katechismus staat. Het volk moet zulks weten en inzien." Die vrijheid, door de gerechtigheid gewaarborgd, heeft het liberalisme aan Duitschland ontstolen; dien „Nibelungenhort und Schatz", waar het duitsche volk zoo trotsch op was, is geroofd, en de roover, die zijn heiligschennende hand aan dat volks-heiligdom sloeg, is het liberalisme.

Daar is de vrijheid thans op dwang gebouwd. Zij wil met geweld alles wat haar bevalt aan het volk opleggen als een juk. Dat is de kern, het eerste en laatste woord van 't duitsche liberalisme. Het heeft zijn leerstellingen over alles. Het ontkent, is zelve de ontkenning van Kerk, Christendom, school, opvoeding. Over school en opvoeding, huwelijk, Kerk en Christendom heeft het zijne ideën, zijne meeningen. Deze beschouwt het als onfeilbaar, deze zal het volk, wil het of niet, moeten aannemen, toepassen, daarnaar denken en leven. Niets anders, en dat is de vrijheid, die Duitschland geniet; dezelfde die hij heeft, welken men in eene „camisole de force" gestoken heeft.

Daar staat het meesterwerk der zedelijk-christelijke bouwkunde, de christelijke maatschappij. Het kruis prijkt in top met steeds vernieuwden luister, de kroon van het gebouw. De goddelijke naam des Stichters straalt op elken steen, met zijn kostbaar bloed zijn ze geheiligd; ze zijn als aan elkander gesmeed tot een heerlijk harmonisch geheel; onuitputtelijke bronnen borrelen steeds in het midden op, de volkeren drenkend met de wateren des levens; tot een veelstemmig gezang smelten aller stemmen, aller denken en willen saam; gezag en onderwerping, liefde

en verdraagzaamheid bewaken den drempel. Gelukkige woning, gelukkige bewoners!

Maar ginds treedt een nieuwe bouwmeester op. „Weg, zoo heet het, met dit verouderd staatsgebouw. — Een nieuw verrijze in de plaats, zonder kruis, zonder Christus, zonder Kerk. Ik zal de maatschappelijke en politieke betrekkingen regelen. Gij aarzelt? gij weigert? Zulk een staat, zegt gij, is op zand gebouwd, spoedig zullen die schijnbaar hechte muren saamstorten en u onder hunne puinhoopen bedelven? Gij zijt vrij! Die nieuwe woning echter moet gij betrekken. Daar is uw geluk, uw vrijheid! — En verjaagd wordt het volk uit het oude, liefgeworden huis, het onvergetelijke tooneel van zooveel waar geluk.

Het was een heerlijk woord, dat eens in het engelsch Parlement gesproken is: „Alle dwingelandij is slecht, maar de slechtste is zij die met de machinerie van de vrijheid werkt. — Hoe hooger toon het liberalisme aanslaat, des te minder vrijheid zal het geven. In Duitschland zetelt het ten troon, Duitschland heeft de vrijheid verloren. Of zou het nog wel vrijheid mogen heeten wat de duitsche pers geniet? — De gevangenissen zijn vol gepropt met redakteurs van katholieke bladen; de Bismarck-processen telt men bij honderden, weldra bij duizenden. Het spionnenwezen, zoo verlagend, zoo zedelijkerwijze moordend, is er op de grootste schaal ingericht; duizenden speurhonden zijn dag en nacht op weg; duizenden Argus-oogen bespieden de bureaux en het redaktie-personeel; de post, de telegraaf leent zijne duizenden armen tot dat eerlooze werk, met duizend armen trekt die „reusachtige pieuvre", dat vreeselijk gedrocht

der zeeën rond, overal slachtoffers zoekend en makend; men zou weldra zeggen, dat de gedachten niet meer vrij zijn in 's menschen geest.

En de school? Is er nog vrijheid van onderwijs? Neen! Die de jeugd in handen heeft, heeft de toekomst. Men wil de jeugd, en uitsluitend alleen voor zich, in handen hebben, om zeker op de toekomst te kunnen rekenen. Sinds jaren gaat men er op af. In het geheim had men alle middelen bedacht, beraamd, berekend, de maatregels gewikt en gewogen. De godsdienst moest uit de school verbannen; schoolzusters, schoolbroeders, priesters moesten verjaagd of tot eeuwig zwijgen gedoemd worden. Men deed het. En de Kerk, wier dochter de school is; — de Kerk heeft immers de school gevormd aan haar moederhart en opgevoed als met haar hartebloed, — de Kerk verdedigde haar eigendom, de moeder kwam op voor haar kind, en de Kerk werd mede uit de school verwezen. Vrij, noemen zij dat, zal het onderwijs zijn, — zoo wil het 't liberalisme! En de treurende moeder kan niet dan van verre, en dan nog maar ongemerkt, den wakenden blik laten gaan over hare dierbare kinderen. Zij ziet ze op den rand des afgronds spelen en dartelen, maar hare stem mag zij niet waarschuwend verheffen, hare beschermende hand niet uitstrekken. Het heiligdom der familie gaat ten gronde. Doornen en distelen schieten er welig op, en de wrange vruchten werden reeds geoogst. Een geest van aanhoudenden opstand, van weerspannigheid, die geen gezag hoegenaamd erkent noch eerbiedigt, is er ingebroken als een dief in den nacht; een ongeloofelijke bandeloosheid heeft zich van de jeugd meester gemaakt. Vijf-

tienjarige zelfmoordenaars brengen ongeluk en oneer over geheele familiën. Huisvaders teekenen adressen om de regeering te smeeken, den toegang tot zekere huizen en „Vergnügungslocale" niet dan aan een bepaalden leeftijd toe te staan. Knapen nauwelijks den kinderjaren ontwassen, onderhouden betrekkingen die niet nader te bepalen zijn. Wat meer is, een officieële stempel is op dat alles gezet, en de onderwijzers-congressen te Berlijn, Weenen, Hamburg en Dresden gehouden, hebben de noodige bewijzen geleverd, dat die „Lehrer des Volks" „das Volk" tot het Heidendom willen en weldra zullen terug brengen. Maar aan uwe kinderen eene christelijke opvoeding geven, dat staat u niet vrij! — gij ziet uwe kinderen naar ziel en lichaam en reddeloos ten gronde gaan, gij moet zelfs dat helsche werk met uw geld, de opbrengst van uw zweet betalen, en uw bloed zoudt gij willen geven om er de laatste sporen van uit het hart uwer kinderen weg te vagen. Weet gij wat gij moogt? — met de wanhoop in het hart en tranen in het oog, moogt gij toeschouwen, hoe dat werk straffeloos volbracht wordt.

Hoe vrij de Kerk, de godsdienst is, is genoegzaam bekend. Men heeft voor haar een stel van wetten gemaakt, die men Meiwetten heeft genoemd. Wat bittere ironie! — Mei! de tijd van een nieuw leven voor de natuur, van lachend groen, zwellende knoppen, geurende bloesems, sappige vruchten; — en die wetten zijn als die boom der keerkringen, waarvan gezegd wordt, dat hij den dood schenkt in zijn schaduw aan hem die rust zoekt aan zijn voet Men heeft er meê een arsenaal opgericht, waarin steeds nieuwe slavenketenen voor het

katholieke volk door bedrijvige slaven worden gesmeed.

De bisschop wil zijn geweten niet verkoopen, zijn plichten niet verzaken. Hij is vrij, heet het, ja! vrij om den staf der ballingschap te nemen en verre, verre rond te zwerven, herder zonder kudde. De priester wil zijn priesterkleed niet onteeren, zijn eens gezworen eed niet breken om een bete broods Hij is vrij, ja! de gevangenis wacht hem, het gebrek en de ellende komt aanzitten aan zijn haard. De diocesen hebben geen bisschop, honderden parochiën geen priester meer. Een niet noemenswaard getal apostaten door den een of anderen Judas, die het bloedgeld aannam, geleid, soms vijftig slechts tegen tienduizend katholieken, verlangt een kerk. Maar die kerk hebben die katholieken gebouwd, daartoe hebben ze offers gebracht zonder tal, — het is hunne kerk, hun goed, hun eigendom — alles te vergeefs! De vijftig apostaten trekken het ontheiligde heiligdom binnen, en de banier der liberale vrijheid gaat voorop, en wappert van 't tabernakel, boven 't treurende altaar.

Vrij zijn de dooden niet eens na hun dood. Vrij niet het lijk van den katholiek. Een siddering van verontwaardiging doorliep geheel Europa, toen de poolsche afgevaardigde von Stablewski de schandelijke tooneelen onthulde, waarvan de stad Kosten was getuige geweest. Wat een tafereel hing de onversaagde verdediger van recht en vrijheid voor den rijksdag op! Lijken, dagen en dagen zonder graf; een wedloop tusschen de handlangers van een *staats*geestelijke en de zoons van een overledene, die het lijk van hun beminden vader niet wilden laten begraven door een apostaat, en dit alles

onder het hartverscheurend gesnik en geween eener tallooze menigte die daar stond met bloedend hart, en de krampachtig gesloten vuist niet ophief, omdat de katholieke priester, trouwe zoon zijner Kerk, hen smeekte en bad, alles, alles te verduren.

Maar iets is er in Duitschland, dat vrijheid geniet, overal, onbeperkt, in alles: de leugen, vooral echter de leugen die iets heiligschennends, iets goddeloos in zich draagt, de godslasterende leugen. Alles wordt in dienst der leugen tegen de Kerk gebruikt: de school, de universiteit, de politiek, de wetgeving, de diplomatie, de geschiedenis, de philosophie, de natuurlijke wetenschappen, de handel, de beurs, de post, de telegraaf, alles in een woord, maar vooral de drukpers.

Niets is meer heilig, en juist daarom niet, omdat het den katholieken heilig is; dat moet door het slijk gesleurd worden. Men weet, hoe de regeering denkt en gezind is. Men helpt mede aan het groote werk, het bestrijden van 't Katholicisme. Men zoekt een eereplaats in de eerste gelederen der vijanden van Rome. Kerk, Paus, dogma, eeredienst, sakramenten, gebed, vereering: alles mag bespot, gehoond, verguisd worden. Dat kan, stelselmatig, straffeloos. En wie weet zelfs waartoe het beruchte „Reptiliënfonds" gebruikt wordt? Zeggen durft men het niet. Ieder jaar echter, bij de begrooting, wordt dit „Fonds" op nieuw toegestaan.

Hij die tegen de Kerk is, kan op bescherming rekenen, hij heeft eene verzekerde toekomst, eene schitterende loopbaan voor zich. Dat alles gebeurt door een heirleger van bekende en onbekende handlangers, vijanden en valsche broeders, tyrannen en spionnen. De Ka-

tholiek is ongeveer buiten de wet. Hij moet het machteloos aanzien, hoe zijne Kerk, zijn Paus, zijn geloof bezoedeld wordt met het giftige spog van dit talloos addergebroed. Kookt het echter in zijn binnenste, gaat het hem, zooals Veuillot zegt, dat het hem, wanneer hij de Kerk ziet of hoort aanranden, te moede is „comme si de derrière les barreaux d'une prison je voyais insulter ma Mère par de vils laquais"; grijpt hij verontwaardigd naar de pen, treedt hij manhaftig op voor zijne heiligste goederen, — de „Majestät des Gesetzes" is daar, de oogen zijn geopend, de ooren gespitst, de rechtbanken gereed. Gelijkheid voor de wet, — dat is „eene fabel" geworden even als de „Juges à Berlin"!

De leugen woekert vreeselijk voort. Wij gelooven, dat even als de revolutie en het socialisme, en misschien meer, die leugendampen tot eene schrikwekkende onweerswolk te samentrekken, die dood en vernieling draagt in haren schoot. Zij wischt de laatste sporen van moraliteit, van achting voor het gezag met helsche sluwheid uit het hart.

Zóó worden de Katholieken vervolgd, verjaagd, vertrapt, zoo steeds in nieuwe boeien geslagen, zoo de vrijheid verkracht. Elke nieuwe maatregel, elke veroordeeling, elk hun vijandig woord wordt met geestdrift opgevat, begroet, rondgebazuind. Wagen het de Katholieken hunne stem te verheffen, te klagen, te treuren, te vragen om recht en billijkheid, — met een heilige verontwaardiging wordt er gesproken van die schaamteloozen, men vordert nieuwe wetten om ze tot een eeuwig zwijgen te kunnen doemen, en een slaafsche meerderheid is gereed die nieuwe wet te geven, een nieuwe roede, een nieuw juk.

En wat dit alles de kroon opzet, men moordt de vrijheid in naam der vrijheid, en die politieke huichelarij is de laatste karaktertrek van den staatkundigen toestand in Duitschland. Huichelaars waren het, en zij wisten dat zij huichelden. Bedrogen hebben zij het volk met hunne kloosterwet, en zij wisten dat het een bedrog plegen was, toen zij van de gevaren spraken waarmee de kloosters den Staat bedreigden. De afgevaardigde Gneist bedroog het volk, en wist dat hij het bedroog, toen hij zeide: „Duitschland moet, evenals China en Japan, zijne grenzen voor elke kloosterorde afsluiten": dat was het eenige en laatste redmiddel. O „volk van denkers", waartoe zijt gij gekomen, dat die man „der Wissenschaft" in het land „der Gottesfurcht und fromme Sitte" in „der Hauptstadt der Intelligenz" zeggen durfde: „tegen de Jesuïeten helpt slechts geweld". — Dan is het toch niet overdreven te zeggen, dat de leugen alle grens en perk te buiten gaat, en dat hare zwarte onheilbrengende wateren alles hebben overstroomd en overweldigd. Maar dat is het eenige niet. Het duitsche liberalisme heeft *alles* beloofd en *allen* bedrogen. Met lachenden blik trad het op. Sirenenzang was zijn taal. Rijk met geschenken beladen kwam het tot het volk. Openen zou het zijne handen, en vrijheid en welvaart, vrede en geluk in stroomen over het gelukkige volk, over het gezegende land, uitstorten.

Het heeft vrijheid beloofd, en ketenen gegeven; welvaart toegezegd, en ellende geschonken; vermindering van alle lasten voorgespiegeld, en een loodzwaar juk van belastingen op het diep ter neder gebogen volk geworpen.

Wij mogen op het duitsche liberalisme het beroemde

woord van Napoleon I, eens over Rusland gesproken, toepassen: „Otez le masque, vous verrez le barbare!" — Alle barbaren waren despoten, en barbaarschheid is de ontkenning van alle vrijheid.

Ziedaar Duitschlands staatkundige toestand! En nu de godsdienstige? — Eer wij echter verder gaan, herinneren wij hier de volgende geschiedkundige daadzaken. Ze kunnen den besproken toestand toelichten. Men schreef het jaar 1529. De rijksdag was te Spiers vergaderd. De hervorming was als een orkaan over Duitschland losgebroken. De protestantsche rijksstanden, die de kleine, zeer kleine minderheid vertegenwoordigden, gaven de volgende verklaring af:

„In Sachen die Gottes Ehre und der Seelen Wohlfahrt betreffen, kann die *Mehrheit* der Stimmen nicht gegen uns maszgebend sein."

De Keizer, de meeste vorsten en bijna de geheele rijksdag was katholiek. Zij die zoo spraken, waren „eine winzige Minorität."

De katholieke vorsten moesten ter geruststelling hunner protestantsche onderdanen de zoogenoemde „Reversalien" onderteekenen, „welche katholische Fürsten, bei ihrem Regierungsantritt, ihren protestantischen Unterthanen ausstellen *mussten*." Deze „Reversalien" leveren zonneklaar de bewijzen, dat de „Meiwetten" rechtstreeks tegen het geschiedkundig-religieuse recht in Duitschland aandruischen. Zie hier wat deze bevatten: wij citeeren verder: „In welchen (Reversalien) der katholische Landesherr, die Behandlung aller Angelegenheiten, welche das evangelische Religions- und Kirchenwesen, auf irgend eine Weise betreffen, *lediglich* und *ausslieszlich*,

dem protestantischen geheimen Rathscollegium ohne Anfrage (in vim perpetuae commissionis) überliess, — welche die Grundlage bildeten, auf welcher der Unterthan, dem neuen Landesherrn, den Huldigungseid leisten, und *vor* deren Erfüllung, er denselben verweigern konnte; und dass dieselben die ausdrückliche Bestimmung enthielten, der Eid sei für *nicht* geleistet zu erachten, wenn von den Unterthanen je *dagegen* etwas verlangt würde."

En thans? en de Meiwetten? en de vervolging? en de vrijheid, de gerechtigheid? — Arm Duitschland!

Zoo waar is het, dat het liberalisme Duitschland van zijn eenheid en vrede, vrijheid en gerechtigheid beroofd heeft

(*Wordt vervolgd.*)

Rolduc, Maart 1878.

J. E. H. MENTEN.

De Socialistische Wereldbeschouwing.

Aan het einde van ons vorig artikel, dat onder denzelfden titel in dit tijdschrift [1]) verscheen, schreven wij deze woorden: „Indien door de Kerk geene verzoening met God plaats heeft, indien het liberalisme zijn doel, de maatschappij van God te scheiden, kan volvoeren, hebben wij niets te verwachten dan de overwinning van het proletariaat, dat is, de vernietiging van alle maatschappelijke orde." [2])

Die waarheid wordt ons ten duidelijkste bewezen in het tweede deel van het Manifest, dat eene conferentie van Duitsche communisten, in 't jaar 1847 te Londen gehouden, tot de werklieden van alle beschaafde Staten rigtte. Dit tweede deel behandelt in 't algemeen de verhouding der communisten tot de proletariërs.

Vooral de volgende opmerking verdient onze aandacht: de bewijzen, door het Manifest gebruikt, om de rechtmatigheid van het streven der communisten aannemelijk te maken, zijn daaruit ontleend, dat hetgeen zij wenschen

1) Dl. LXXII, blz. 158 vv.

2) t. a. p. blz. 172.

te bereiken niets is dan eene ontwikkeling en voltooijing der reeds bestaande toestanden, een noodzakelijk gevolg der reeds gestelde beginselen.

De mensch leeft niet zonder ideaal, veel minder nog de maatschappij. God is en blijft steeds de bron onzer zaligheid en ons opperste goed; Hem zoekt de mensch noodzakelijk, en buiten Hem kan hij niet rusten; omdat onze ziel voor God geschapen is en bestemd om Hem eens van aanschijn tot aanschijn te aanschouwen. Kent de mensch God niet meer, bemint en zoekt hij God niet, dan stelt hij in de plaats van God valsche idealen en poogt die in den tijd te verwerkelijken. Immers ideaal is *de door ons gedachte oneindigheid.*

Buiten God bestaat de oneindigheid of allerhoogste volkomenheid niet. Men is dus wel genoodzaakt om het eindige oneindig te maken, opdat men een God kunne aanschouwen en bezitten en daarin zijn geluk vinden.

Is het te verwonderen, wanneer men bij dat streven al het overige voorbijziet, om zijn ideaal als het eenig ware, schoone en goede aan allen op te dringen; dat men zich het regt aanmatigt de bestaande orde omver te werpen, ja de noodzakelijkheid der revolutie verkondigt en al wat er bestaat in puinhoopen zou willen veranderen, om de plaats te vinden, waar men zijn ideale schepping kan optrekken.

Wij weten, dat men streeft naar een onmogelijke volmaking; dat het eindige niet oneindig, noch het veelkleurige licht der schepping tot het ééne ongeschapen licht te maken is. Doch men heeft den mensch het ware ideaal, God, ontnomen, en zoo lang men hem God niet heeft teruggegeven, zoekt hij hier op aarde naar het

valsche absolute; want buiten het absolute kunnen zijn geest noch zijn hart rust vinden.

Zulke valsche idealen zijn communisme en socialisme; het blijkt duidelijk door hetgeen wij hier uit het Manifest mededeelen.

Hoedanig is de betrekking der communistische partij tot de gezamentlijke werklieden-wereld? Welk belang hebben de werklieden, om zich bij de communisten aan te sluiten?

„De communisten, zoo schrijft het Manifest, zijn geene bijzondere partij tegenover de andere partijen der werklieden. Zij hebben geene belangen, verschillend van die des geheelen proletariaats. Zij stellen geene bijzondere beginselen, om daarnaar de proletarische beweging te vormen. De communisten onderscheiden zich van de overige proletarische partijen alleen door dat zij: van den eenen kant, in de verschillende nationale strijden der proletariërs, de *gemeenschappelijke, van de nationaliteit onafhankelijke belangen van het gezamentlijke proletariaat op den voorgrond stellen* en doen gelden; en dat zij van den anderen kant, in de verschillende phasen van den strijd tusschen bourgeoisie en proletariërs, steeds *het belang van het algemeen vertegenwoordigen.* De communisten zijn alzoo praktiesch het meest besliste, steeds verder doorzettende deel der werkliedenpartij van alle landen; theoretiesch hebben zij boven de overige massa des proletariaats het begrip vooruit van de voorwaarden, den gang en de algemeene resultaten der proletarische beweging. Het laatste doel der communisten is hetzelfde als van alle overige proletarische partijen: *de vorming van het proletariaat tot een stand, vernietiging der heer-*

schappij van de burgers, verovering der politieke magt door het proletariaat."

Het valsche ideaal, wat men aan de werklieden voorspiegelt, is, dat zij, wier bestemming is geregeerd te worden, zelven zullen regeren en koningen zullen zijn; over wie? immers over hen, die hen vroeger regeerden, en die, dan de overheerschte partij geworden, er noodzakelijk naar zullen streven weder de heerschende partij te worden.

Het proletariaat moet de politieke magt veroveren en *medewerken tot de vorming van eenen communistiesch-georganiseerden Staat.*

De bourgeoisie roept: geene Godsregering, geene priesterheerschappij; en de communisten antwoorden: geene overheersching door de bourgeoisie; en zij roepen den proletariërs toe: Proletariërs van alle landen! vereenigt u, en gij zelf zult heerschen en koning zijn!

Maar met welk regt streeft het communisme naar opheffing van *eigendom*, van *huisgezin*, van *huwelijk*, van *nationaliteit?*

„De theoretische stellingen der communisten, zegt het Manifest, zijn slechts algemeene uitdrukkingen van den werkelijk tusschen de maatschappelijke klassen of standen bestaanden strijd, van eene voor onze oogen zich ontwikkelende historische beweging."

Met andere woorden: wat de bourgeoisie in haren strijd tegen den adel, de monarchie en de Kerk heeft afgeschaft, willen ook wij afschaffen; de beginselen, door de bourgeoisie gesteld, zullen wij slechts ontwikkelen en tot de uiterste gevolgen doorvoeren; wij willen op

onze beurt doen wat zij gedaan en voltooijen wat zij begonnen heeft.

Omtrent den *eigendom* wordt het volgende gezegd:

„De *afschaffing* der tot nu bestaande eigendomsverhoudingen is niet iets eigenaardigs van het communisme. De Fransche revolutie bijv. schafte den feodalen eigendom af ten gunste van den burgerlijken. Wat het communisme bijzonder teekent, is niet de afschaffing van den eigendom in het algemeen, maar *de afschaffing van den burgerlijken eigendom.* De moderne burgerlijke eigendom is de laatste en volkomenste uitdrukking van de voortbrenging en de toeëigening der produkten, welke op de onderlinge tegenstelling der standen, op het uitzuigen van den eenen door den anderen berust. In dezen zin kunnen de communisten hunne theorie zamenvatten in de ééne uitdrukking: *Opheffing van den bijzonderen eigendom.*

„Men heeft ons, communisten, tegengeworpen, alsof wij den persoonlijk verkregen, door eigen arbeid verworven eigendom wilden afschaffen; den eigendom, die de grondslag is van alle persoonlijke vrijheid, werkzaamheid en zelfstandigheid. Meent gij *den eigendom der kleine burgers en kleine boeren*, die aan den burgerlijken eigendom voorafging? *Wij behoeven dien niet af te schaffen, de ontwikkeling der industrie heeft dien afgeschaft en schaft dien dagelijks af.* Of meent gij den modernen *burgerlijken bijzonderen eigendom?* Geeft dan soms de loonarbeid, de arbeid des proletariërs hem eigendom? Geenszins. Hij brengt het *kapitaal* voort, dat wil zeggen: den eigendom, welke van den loonarbeid voordeel trekt, en alleen op voorwaarde kan vermeer-

derd worden, dat hij namelijk nieuwen loonarbeid voortbrengt, om daarvan op nieuw zijn voordeel te trekken. De eigendom in zijne tegenwoordige gedaante beweegt zich in tegenstelling met kapitaal en loonarbeid. Beschouwen wij de beide zijden dezer tegenstelling, kapitaal en loonarbeid.

„Kapitalist zijn is niet eene zuiver persoonlijke, maar eene maatschappelijke plaats in de voortbrenging innemen. Het kapitaal is iets gemeenschappelijks, kan slechts door gemeenschappelijke werkzaamheid van vele medeleden, ja in laatste instantie slechts door de algemeene werkzaamheid van alle leden der maatschappij in beweging gebragt worden. *Het kapitaal is dus geene persoonlijke, het is eene maatschappelijke magt.* Indien dan het kapitaal in gemeenschappelijk, aan alle leden der maatschappij toebehoorend eigendom veranderd wordt, dan wordt geen persoonlijk eigendom in maatschappelijk veranderd. Alleen het maatschappelijk karakter van den eigendom wordt veranderd: de eigendom verliest zijn tegenwoordig karakter, dat hij namelijk alleen aan een bepaalden stand voordeel aanbrengt (das Eigenthum verliest seinen Classen-Character).

„Komen wij tot den loonarbeid. De gemiddelde prijs des loonarbeids is het *minimum* van het arbeidsloon, dat wil zeggen: de som der levensmiddelen, die noodig zijn, om den werkman als werkman in het leven te houden. Wat dus de voor loon arbeidende door zijne werkzaamheid verkrijgt, is voldoende alleen om het bloote leven te onderhouden. Deze persoonlijke toeëigening der werkprodukten ter onderhouding des levens willen wij geenszins afschaffen. Slechts het ellendige karakter dezer

toeëigening willen wij afschaffen, waardoor de werkman leeft alleen om het kapitaal te vermeerderen, slechts in zooverre als het belang van den heerschenden stand vereischt. In de burgerlijke maatschappij is de arbeid der levende krachten slechts een middel om den bijeengebragten arbeid [het kapitaal] te vermeerderen. In de communistische maatschappij is de bijeengebragte arbeid slechts middel, om het levensproces der werklieden te ontwikkelen, te verrijken, te bevorderen.

„Gij ontstelt, omdat wij den bijzonderen eigendom willen opheffen. Maar in uwe bestaande maatschappij is de bijzondere eigendom voor $^{9}/_{10}$ der leden opgeheven; hij bestaat juist daardoor dat hij voor $^{9}/_{10}$ der leden niet bestaat. Gij verwijt ons dus, dat wij een eigendom willen opheffen, die als noodzakelijke voorwaarde heeft, dat de groote meerderheid der maatschappij zonder eigendom is. Gij verwijt ons, om het in één woord te zeggen, dat wij den eigendom, *voor zoover ook gij daartoe behoort* (*Euer* Eigenthum), willen opheffen. *Ja, dat willen wij.*"

Het baat niet te zeggen, dat deze redeneringen door en door valsch zijn, en dat, terwijl men daardoor de orde zou willen vestigen, niets dan wanorde wordt voortgebragt. Het is duidelijk, alles mengt men dooreen en verwart men: het bijzondere en het algemeene, het private en het maatschappelijke, het individu en de gemeenschap. Eigenlijk zou er slechts eene gemeenschap bestaan, eene gemeenschap, die alles bezit, alles voortbrengt, alles verwerft, en waarvan de leden niets anders dan deelen zijn. Met andere woorden: 't is de pantheïstische God, die alles uit zich voortbrengt om alles

weder in zich op te nemen, en die hier vervangen wordt door den Staatsgod; deze zegt ten laatste: ik ben alles, en buiten mij is er niets.

De geesten zijn overmeesterd door het valsche ideaal; omdat zij het ware niet meer kennen en verloochend hebben, en zoo laten zij zich misleiden.

Alleen in de bovennatuurlijke orde is mogelijk wat men hier zoekt: dat alle goederen gemeen zijn, dat de gemeenschap bezit, en ieder van den gemeenschappelijken eigendom kan genieten, zooveel hij wil.

De Kerk of liever Christus is de eigenaar van alle geestelijke genaden, en deze zijn voor allen dezelfde, terwijl bij de uitdeeling daarvan ieder ontvangt naar de mate zijner ontvankelijkheid, behoeften en werkzaamheid. Hetgeen men persoonlijk in de Kerk voortbrengt door de goede werken, komt, door de gemeenschap der Heiligen, ten bate der gemeenschap. Zoo arbeidt ieder ten voordeele der gemeenschap en ontvangt ieder daaruit zijn evenredig deel, naar zijne behoeften en naar het werk, wat hij verrigt. Zoo zijn allen in Christus één ligchaam. Maar het individu verdwijnt niet in de gemeenschap; integendeel, hoe meer het individu aan het gemeenschappelijk goed deelneemt, des te volmaakter wordt het individu, en des te meer werkt het ten voordeele der gemeenschap.

In de theorie der communisten vindt men juist het tegendeel: ten bate der gemeenschap wordt het individu opgeheven; en daar de gemeenschap noodzakelijk uit individuen bestaat, wordt de gemeenschap eene abstractie, een denkbeeldig wezen, waarover ieder individu naar de mate zijner magt beschikt en heerscht.

Hetzelfde valsche ideaal, dezelfde valsche theoriën vinden wij terug in hetgeen het Manifest vermeldt omtrent *huisgezin* en *huwelijk.*

„Opheffing van het huisgezin! Zelfs de radicaalsten verfoeijen dit schandelijk doel der communisten, zoo spreekt het Manifest. — Waarop rust de tegenwoordige, de burgerlijke familie? Op het kapitaal, op hetgeen ieder voor zich verkrijgt. Geheel ontwikkeld bestaat zij slechts voor de bourgeoisie; wat zij tot hare voltooijing noodig heeft vindt zij in het gedwongene zonder huisgezin zijn der proletariërs en in de openbare prostitutie. Mogt gij ons verwijten, dat wij het den ouders onmogelijk willen maken hunne kinderen als middelen te gebruiken om geld te verdienen? Wij bekennen, dat wij aan deze misdaad schuldig zijn.

„Maar, zegt gij, wij heffen de meest vertrouwelijke betrekkingen op, als wij in de plaats der *huiselijke opvoeding* de maatschappelijke stellen. En wordt niet ook de opvoeding, die gij geeft, door de maatschappij bepaald? Door de maatschappelijke betrekkingen, waarin gij uwe kinderen opvoedt, door de meer of minder regtstreeksche inmenging der maatschappij door middel der school enz.? *De communisten hebben den invloed der maatschappij op de school niet uitgevonden; zij veranderen slechts het karakter; zij onttrekken de opvoeding aan den invloed van den heerschenden stand.* De burgerlijke spreekwijzen over huisgezin en opvoeding, over de innige betrekking tusschen ouders en kinderen worden des te walgelijker, naarmate, ten gevolge der groote industrie, alle familiebanden voor de proletariërs verbroken en de kinderen in eenvoudige handelsinstrumenten veranderd worden.

„Doch gij, communisten, wilt de *gemeenschap der vrouwen invoeren*, zoo schreeuwt de geheele bourgeoisie ons in koor te gemoet. De bourgeois ziet in zijne vrouw slechts een instrument van productie. Hij hoort, dat de instrumenten van productie ten gemeenschappelijke bate zullen worden aangewend, en kan natuurlijkerwijze niet anders denken dan dat hetzelfde lot de vrouwen zal treffen. Hij denkt er niet aan, dat het juist daarom te doen is, om de stelling der vrouwen als instrumenten van productie op te heffen. Overigens niets zoo belagchelijk als de hoogzedelijke ontsteltenis van onzen bourgeois over de engelsche officiële communistische gemeenschap der vrouwen. *De communisten hebben niet noodig de gemeenschap der vrouwen in te voeren; zij heeft bijna altijd bestaan.* Niet slechts zijn onze bourgeois niet tevreden, dat zij over de vrouwen en dochters der proletariërs kunnen beschikken (om in 't geheel niet te spreken van de officiële prostitutie); maar zij vinden er een hunner grootste voldoeningen in, om wederkeerig hunne vrouwen te verleiden. *Het burgerlijk huwelijk is inderdaad de gemeenschap der gehuwde vrouwen.* Men zou de communisten ten hoogste kunnen verwijten, dat zij, in de plaats der verborgene, eene officiële, openbare gemeenschap der vrouwen zouden willen invoeren. *Het is overigens van zelf duidelijk, dat met het opheffen der tegenwoordige verhoudingen der productie ook de daaruit voortkomende gemeenschap der vrouwen, dat wil zeggen: de officiële en niet-officiële prostitutie verdwijnt.*"

Gelukkig zijn wij, Nederlanders, nog zoo ver niet afgedwaald. Maar het is niet te ontkennen, dat ook hier

te lande de valsche beginselen veld winnen en het peil der zedelijkheid aan het dalen is.

Als Mr. van Houten de volgende veranderingen in de bestaande wetgeving wenschelijk acht: „Het beginsel, dat de gehuwde vrouw de ondergeschikte is van haren man, vervalt. — De scheiding van tafel en bed wordt vergemakkelijkt; en de volhardende wil van elk der echtgenooten om te scheiden wordt als voldoende grond aangemerkt. — Het onderscheid van rechten uit afstamming tusschen wettige, natuurlijke en overspelige kinderen vervalt" [1]): dan kan men niet ontkennen, dat de valsche idealen ook hier ingang krijgen. En waaraan is dit toe te schrijven? Mr. van Houten erkent het zelf: aan gebrek van godsdienstig geloof. Men heeft het ware ideaal verloren en wil het in het slijk terug vinden.

Mogten die verblinde oogen zich weder openen voor de waarheid.

Dat ook het vaderland door de abstracte algemeenheid verslonden en alle nationaliteit bijgevolg afgeschaft wordt, is gemakkelijk af te leiden. Het Manifest besluit daartoe uit de bestaande toestanden.

„Men heeft de communisten tot verwijt gemaakt, dat zij het vaderland, de nationaliteit willen afschaffen. *De werklieden hebben geen vaderland.* Men kan hun niet ontnemen wat zij niet hebben.... De nationale afscheidingen en tegenstellingen der volken verdwijnen meer en meer, reeds met de ontwikkeling der bourgeoisie, met de handelsvrijheid, de wereldmarkten, de gelijkvormigheid der industriële productie en de daaraan beantwoor-

1) Zie *De Tijd* van 10 October 1877.

dende levensbetrekkingen. De heerschappij des proletariaats zal ze nog meer doen verdwijnen. Vereenigde werking, ten minste der beschaafde landen, is eene der voorwaarden zijner bevrijding."

De verovering der politieke magt door het proletariaat is, gelijk wij boven zagen, het doel, waarnaar gestreefd wordt. Het proletariaat wil de heerschappij der bourgeoisie vernietigen, niet om alle heerschappij af te schaffen, maar om zelf te heerschen, gelijk de bourgeoisie de heerschappij van God en van zijne Kerk wil vernietigen, om zelf de heerschappij te bezitten.

Wat hebben wij van die heerschappij van het proletariaat te verwachten?

„Reeds zagen wij — zegt het Manifest — dat de eerste schrede in de revolutie der werklieden is: de verheffing des proletariaats tot heerschenden stand, de overwinning der democratie *Het proletariaat zal zijne politieke heerschappij gebruiken, om aan de bourgeoisie langzamerhand al het kapitaal te ontnemen, alle instrumenten van productie in handen des Staats*, d. i. des als heerschenden stand georganiseerden proletariaats, *te centraliseren en de massa der voortbrengingskrachten zoo snel mogelijk te vermeerderen.* Dit kan natuurlijk slechts geschieden door middel van *despotiesch in te grijpen in het eigendomsregt* en in de verhoudingen der burgerlijke productie; dus door maatregelen, die oekonomiesch ontoereikend en onhoudbaar schijnen, die echter, in den loop der beweging, boven hun eigen kring uitgaan, en als middel ter omkeering der geheele wijze van voortbrenging *niet te vermijden* zijn."

De communistische orde onder de heerschappij der

proletariërs zal hierin bestaan, dat de Staat alles is en alles bezit. Theoretiesch wordt dit in beginsel reeds geleerd door de liberale moderne wetenschap, welke door de Kerk veroordeeld is. „De Staat, als de oorsprong en bron van alle rechten, bezit een door geene grenzen beperkt regt", zoo luidt de XXXIX^{ste} der stellingen, die Paus Pius IX, op den 8 December 1864, veroordeelde. Het communisme, het socialisme, de internationale streven er naar om die theorie zoo volledig mogelijk te verwezenlijken; terwijl die streving der heerschende bourgeoisie, tegelijk met hare zucht om alles zooveel mogelijk te centraliseren, de bevrediging der communistische en socialistische wenschen krachtig voorbereidt.

Reeds zijn wij hier op weg naar het monopolie van het Staatsonderwijs. Op allerlei wijzen tracht men het bijzondere onderwijs onmogelijk te maken, en het openbare onderwijs tot wet te verheffen. Zoo geeft de burgerheerschappij zelve aan de tegenpartij de wapenen in de hand, waarmede deze op hare beurt die heerschappij zal omverwerpen.

De orde kan alleen bestaan, als ieder de plaats behoudt, waarvoor hij bestemd is door Gods Voorzienigheid. Die bestemd zijn om te gebieden, moeten gebieden; en die bestemd zijn om te gehoorzamen, moeten gehoorzamen.

Heeft men eens de orde verbroken door aan het opperste gezag, God, de gehoorzaamheid op te zeggen, dan zal de wanorde ook de wanorde blijven voortbrengen tot de laatste gevolgtrekkingen vervuld zijn en de geheel vernietigde orde slechts door eene nieuwe kan vervangen worden.

Wij besluiten dus: de ontwikkeling van den modernen Staat zonder God en zonder godsdienst leidt ons tot socialisme en communisme. De gevolgen zijn niet te ontgaan, waar de beginselen reeds gesteld zijn.

Het voortdurende geroep naar hervorming, ontwikkeling, vooruitgang karakteriseert den geheelen tijd, als een tijd zonder vaste beginselen, zonder vaststaande orde.

Herstel is mogelijk door terugkeer tot de waarheid, de ware orde, die alleen nog gekend wordt in en door de Katholieke Kerk. Wil de wereld alleen haar eigen geest volgen en niet den Geest van Christus; loochent zij het kerkelijk gezag en daarmede alle gezag, dan zal volgen wat de Schrijver der *Navolging* zoo eenvoudig en waar gezegd heeft: indien gij u zelven zoekt, zult gij ook u zelven vinden, maar tot uw verderf. (*De Imit.*, lib. II, c. 7.)

C. L. RIJP.

VERSCHEIDENHEDEN.

W. MOLITOR, VRAGEN VAN DEN DAG [1]).

Deze *Vragen* betreffen, gelijk men reeds vermoedt, het begrip van Kerk en Staat, beider regten en verpligtingen of, in één woord, de betrekkingen tusschen Kerk en Staat.

't Zijn, dit moeten wij erkennen, veel besproken en dikwijls behandelde vragen; maar vooreerst zijn het vragen *van den dag*, en behouden ze dus nog altijd hare actualiteit, en ten andere zijn ze hier, zooals *De Maasbode* (28 Februarij) zegt, in een vorm gegoten, „welks aantrekkelijkheid voor zeer vele lezers niet kan betwist worden."

Het zijn namelijk zeven gesprekken, gehouden door een gezelschap van verschillende nationaliteit en rigting en ontwikkeling; ieder komt met zijn gevoelen voor den dag, wordt teregtgewezen, maakt zijne tegenwerpingen, en eindelijk komen allen in de groote beginselen overeen. In het gezelschap is ook een Hollandsch oud-zouaaf, die een goed figuur maakt door zijn karakter.

Zullen we den inhoud meedeelen? Dan zouden we waarschijnlijk eene bladzijde leveren, even dor en afgetrokken als de „Inhoud", die achter het voortreffelijke werkje staat. Liever doen we hier en daar een greep, om een schoone plaats van Mo-

1) Vertaald door Dr. J. G. W. Vermeulen. — Utrecht, Wed J. R. van Rossum. 1878.

litor zelven of een merkwaardig gezegde van andere door hem aangehaalde schrijvers onder het oog onzer lezers te brengen.

Blz. 42. — Zoo roept de H. Joannes van Damascus den beeldstormer Leo toe: „Waag het niet, o Keizer, de orde van Gods Kerk te verstoren. De Apostel immers zegt: Eenigen stelde God in de Kerk als Apostelen, anderen als Profeten, anderen wederom als Evangelisten, anderen als Herders en Leeraars, maar van *Koningen*, die in haar gesteld waren, *spreekt hij niet.*"

Blz. 70. — Denken wij aan het woord van Paus Nicolaas I aan den Griekschen Keizer: „De christelijke Keizers behoeven de Hoogepriesters om het eeuwige leven te verwerven; maar dezen blijven toch, wat de aardsche dingen betreft, gehoorzaamheid schuldig aan de keizerlijke wetten. Gods wil en plan zijn, dat beiden in eendracht samenwerken tot het schoone doel, den mensch gesteld."

Blz. 83. — De afval der menschheid, als maatschappij, van God en de wet van Christus is het vreeselijk ernstig gevolg, dat de menschelijke geest ten laatste heeft gewonnen in onze dagen, zoo bezongen met hymnen en lofgezangen op den gewaanden triomf der vrijheid, hoewel deze met elken dag meer en meer verdwijnt. Het is dezelfde geest, die onze eerste moeder met zooveel lust de hand deed steken naar den boom der kennis; dezelfde boosheid, die Gods geduld tergde in de dagen, dat Noë de ark bouwde; hetzelfde volk, dat het bloedig schouwspel zag van den lijdenden Heiland op de trappen van Pilatus, en toen met razende woede om de vrijheid van Barabbas schreeuwde. Zou hij dan, die den tegenwoordigen strijd begrijpt, om de hoogste goederen der menschheid gestreden: zou hij, die ziet, welke belangen op het spel staan, niet met geestdrift meêdoen in den strijd?

Blz. 100. — De Paus [Innocentius III] verklaart daar [in zijne *Decretalen*], dat hij zich niet mengen wil in den strijd

tusschen de koningen van Engeland en Frankrijk over het leenrecht: dat die zaak hem niet aangaat, maar dat hij alleen rechter is op het gebied der zedeleer, en hij voor zijn geestelijke rechtbank alleen te oordeelen heeft over datgene, wat zonde is....

In een derde bepaling spreekt hij wel van zijn recht om ook in sommige gevallen over tijdelijke dingen de laatste uitspraak te doen, en wil dat men moeielijke en gewichtige zaken voor den Roomschen Stoel brengen zal; maar hij onderscheidt daar duidelijk en scherp de geestelijke van de wereldlijke regtbank en verklaart uitdrukkelijk, dat wereldlijke overheden in wereldlijke zaken onafhankelijk zijn en geen gezag boven zich hebben te erkennen.

Blz. 101. — Paus Bonifacius VIII antwoordde aan de afgezanten van den koning en de geestelijkheid van Frankrijk op hun verwijt, als zou hij er op uit zijn het recht des konings te verminderen en Frankrijk tot een pauselijk leen te maken: „Sedert veertien jaren hebben wij ons toegelegd op de kennis van het recht, en wij weten zeer goed, dat God twee machten heeft verordend. Wie kan dan gelooven, dat zulk eene dwaasheid in ons was opgekomen? Wij zeggen het u uitdrukkelijk, dat wij ons in niets het gezag des konings willen aanmatigen. Maar noch de koning, noch een ander Christen kan ontkennen, dat hij ons onderworpen is ten opzichte der zonde."

Blz. 104. — De H. Augustinus zegt: „Niet in iets anders vindt de burgerlijke maatschappij haar geluk, en in iets anders de bizondere mensch; want de burgerlijke maatschappij is niets anders dan de veelheid der menschen, in eendracht saamverbonden." Dit nu is de hoofdgedachte der middeneeuwsche leer over de verhouding van Kerk en Staat: de bizondere mensch en de geheele maatschappij staan onder dezelfde wetten, ten aanzien van het hoogste doel.

Blz. 127. — In het jaar 1529 werd op den rijksdag te Spiers

bepaald, wat eigenlijk van zelf sprak, dat het den Lutherschen vorsten en rijkssteden niet vrij stond op hun gebied de zoogenaamde hervorming in te voeren en hun burgers en onderdanen met geweld tot het aannemen der nieuwe leer te dwingen. Tegen dit vrijzinnig besluit van den rijksdag, waardoor de vrijheid van geweten van iederen bizonderen persoon werd beschermd, protesteerden de rijksstanden die de Luthersche leer aanhingen, en ze werden van nu af *Protestanten* genoemd. Ze heeten dus daarom Protestanten, omdat zij protesteerden dat men hen verhinderen wilde het vreeselijk tyrannieke systeem ten uitvoer te leggen, dat wien het land behoort, dien ook de godsdienst behoort.

Blz. 131. — De moderne Staat heeft met schoonklinkende woorden in zijn program geschreven: algemeene, grondige, veelzijdige vorming des volks; vorming op de middelbare scholen in wetenschap, kunst, handel en nijverheid; vorming op de hoogescholen in alle vakken van wijsgeerige, bespiegelende en praktische wetenschappen. Doch de uitvoering van dat program is den Staat onmogelijk. Wordt die uitvoering niet onmogelijk gemaakt door het gebrek aan mannen, bekwaam voor die taak en in zoo groot aantal noodig op die duizenden scholen; dan verongelukt dat grootsche plan toch nog, over langeren of korteren tijd, om — het geld .... De Staat kan het niet volhouden; dat kan alleen eene inrichting doen, welke aan die leeraars iets anders bieden kan dan klinkende munt, dat kan alleen de Kerk.

Blz. 143. — De Bruidegom weet alles zóó te leiden, dat de kruisweg zijner Bruid aan den zijne gelijkvormig wordt.

— En wat besluit gij daaruit? vroeg de lord, die hem met aandacht had aangehoord.

— Dat de geschiedenis der Kerk op geheimzinnige wijze Christus' leven en lijden weergeeft: de kribbe van Bethlehem, den berg van Calvarië, maar ook het heerlijke graf van den verrezen Godmensch. De eerste tijden der Kerk waren dagen van vervolging: haar Herodes vond zij in de Romeinsche Kei-

zers; het verborgen, vreedzame leven van Nazareth vinden we terug in den grooten duizendjarigen Godsvrede der middeneeuwen. Dan volgen de bewogen jaren van Jesus' openbaar leven, een leven van moeite en arbeid, een leven van versmading, belastering door tallooze vijanden. Op het oogenblik staan wij...

— Ik ben wel nieuwsgierig om te hooren, waar wij nu staan — zeide de Zwitsersche regtsgeleerde

— Wij staan aan den vooravond van den intocht van Davids Zoon binnen het Hosanna roepend Jerusalem. Een triomf wacht de Kerk — maar van korten duur, want Golgotha's ure is nabij.

Blz. 150. — Menig teeken schijnt reeds heen te duiden op dien terugkeer der volken tot haar, die zoovele eeuwen hun leeraarster was. Het liberalisme, dat jongste masker des ongeloofs op staatkundig en maatschappelijk gebied, schijnt zijn rol weldra te hebben afgespeeld. Het masker valt af, het schoone kleed scheurt open, en de ware jammerlijke gestalte wordt zichtbaar; ze zal dan weldra, onder het hoongelach der menigte, van het tooneel verdwijnen. Schamen zal zich de wereld, dat zij zulk een misgeboorte zoo langen tijd met bewondering heeft aangegaapt. De Kerk van haar kant schittert te midden der vervolging in nieuwe schoonheid; de zoo lang op het dwaalspoor gevoerde volken beginnen den blinddoek te verliezen en staan nu verblind van de heerlijkheid der Kerk, die zegeviert in vervolging; staan verbaasd over het wonder der overwinnende zwakheid.

De Kerk, ter aarde geworpen, vernederd in het stof, schijnbaar verwonnen en vernietigd, zal weldra weder opstaan in de volle kracht der nieuwe overwinning.

Wij zijn er zeker van, dat allen met ons deze zorgvuldig uitgekozen plaatsen zullen bewonderen; maar daarbij durven we hopen en verwachten, dat menigeen zich zal geprikkeld gevoelen om al dat schoone in zijn zamenhang te lezen. Wie het boekje ter hand neemt, ontspant zich (bijzonder als hij

de eerste twintig bladzijden heeft doorgelezen) en, kunnen we gerustelijk verzekeren, is tamelijk wel op de hoogte der groote vraag over de betrekking tusschen Kerk en Staat.

J. D. B.

HET GOEDE WERK VAN HET H. HUISGEZIN IN HET H. LAND [1]).

Twee afbeeldingen, die vóór mij liggen, stellen het Katholieke Weeshuis te Bethlehem, van twee verschillende zijden gezien, voor. In 't een der beide eenvoudige, in oosterschen stijl opgetrokken vierkante gebouwen met hunne platte daken wonen de leermeesters en de 65 weezen; daar zijn ook de refter en eene kleine kapel. Het andere huis, dat nog niet voltooid is, bevat de scholen. Heerlijk is het uitzigt, dat men van die platte daken naar alle streken van den gezigteinder genieten kan: in 't oosten de Jordaan met de Arabische bergen, in 't zuiden de Woestijn en de bouwvallen der Filistijnsche steden, in 't westen Judea en de Middellandsche Zee; in 't noorden Jerusalem en Samarië, en in 't verste verschiet Syrië met den Libanon. In zijne digtere nabijheid ziet de pelgrim Bethlehem liggen, en, vlak over den hoofdgevel van 't Weeshuis, de Grot der H. Kribbe, waarin de Verlosser der wereld geboren werd. O wanneer, te midden van beproevingen en ontberingen, van zorgen en vreezen en smarten, de moedeloosheid zich soms van Belloni, den grondlegger en bestuurder dezer jeugdige stichting, dreigt meester te maken, dan zal een blik op die heilige Grot voldoende zijn om de ziel van dezen medelijdenden priester met een onbegrensd vertrouwen op Hem te vervullen, die zich daar als Kind aan ons wilde geven, en Wien men weldoet door arme weezen en eene armoedige en aan vele gevaren blootgestelde Christenheid wel te doen. En hoeveel te meer is dat waar, nu die

1) Vgl. de schets van de geschiedenis en den staat dezer echt Christelijke onderneming in *De Katholiek*, September, 1876. Dl. LXX, blz. 179 vv.

Christenheid in het H. Land zelf de altaren des Verlossers omringt, alle Christenen der geheele Kerk daar vertegenwoordigend. Ziedaar, wat de hoogeerwaarde kanunnik van Jerusalem begreep en zeker menigwerf ook ondervond, bij het vestigen en uitbreiden zijner stichting.

Heeft de Voorzienigheid hem niet blijkbaar ondersteund? In 't jaar 1863 toog hij met den tegenwoordigen Latijnschen Patriarch, toen zijn collega in het professoraat, aan 't werk; het kapitaal, waarover zij konden beschikken, bedroeg niet meer dan een twintig *francs*. Sedert dien tijd verkreeg het werk een groot terrein met goede gebouwen te Bethlehem, en een zeer uitgestrekt stuk grond te Bethgemal voor eene landbouwkundige school, en evenzoo een erf te Jerusalem. De weeskinderen worden kosteloos opgevoed. Hun onderhoud is zeer eenvoudig: alleen des Zondags wordt hun vleesch gegeven; wijn, die toch te Bethlehem een zeer gewone drank is, wordt hun nooit verstrekt. Maar de voeding is overigens zeer voldoende. Zij ontvangen een uitgebreid onderrigt in den Katechismus, en worden onderwezen in het rekenen, het Arabisch, het Fransch, het Italiaansch, de meetkunde, het teekenen toegepast op verschillende handwerken, enz. Neemt het kind deel aan den arbeid voor 't gesticht, dat werkplaatsen heeft voor schoenmakers, kleêrmakers, kastemakers, snijders van godsdienstige voorwerpen (eene te Bethlehem inheemsche industrie), dan wordt het derde zijner verdiensten voor hem opgelegd en hem bij zijn vertrek uitgekeerd. Buiten de weeskinderen ontvangen nog 40 externen onderrigt op de school der Weezen.

Indien de duurte der levensmiddelen en andere rampen, die Palaestina ten gevolge van den Russisch-Turkschen oorlog troffen, het niet hadden verhinderd, dan was de landbouwkundige school te Bethgemal voor goed geopend. Men heeft echter een kanaal gegraven, dienend tot afwatering der gronden, en verschillende gereedschappen aangekocht.

Palaestina bezit geen inlandsche priesters; het Werk belooft ook eenigermate in deze behoefte te voorzien: het heeft thans drie studenten aan 't seminarie van het Patriarchaat, en drie aan dat van 't Bisdom Bayonne. Een dezer laatsten is een

bekeerde Muselman. Daarenboven bereiden zich tien jongelingen voor om zich als broeders aan 't Werk te verbinden. Nog meerderen wenschen priester te worden. Het is waar, eenigen hunner zullen denkelijk van keus veranderen; want vooral de Arabische jeugd is onstandvastig; doch er bestaat gegronde hoop, dat weder anderen eens in hun vaderland als waardige bedienaars des heiligdoms zullen werkzaam zijn.

Dat zeer aanzienlijke sommen voor zulke inrigtingen noodig zijn, behoeft niet gezegd te worden; het H. Land is arm; al wat er gesticht en onderhouden en uitgebreid is, werd bekostigd door de Christelijke liefde der westersche Katholieken, en ook ons weldadig Nederland liet zich niet onbetuigd. Frankrijk, België en Italië hebben hunne *comités*, die de belangen van dit groote werk ijverig behartigen [1]). Maar wanneer het dergelijke stichtingen geldt, dan is vooral de offervaardigheid noodig, waardoor de Christen meer dan zijne bezittingen, zijn eigen persoon ten offer brengt; dat deed Belloni en andere missionarissen van 't H. Land; dat deden de Broeders van den H. Josef, vroegere kweekelingen van 't Weeshuis, die zich aan de opvoeding hunner jeugdige opvolgers wijdden; dat de kleine congregatie der Dochters van Maria te Bethlehem, die in haar klooster voor 't Weeshuis kosteloos allerlei vrouwelijken arbeid verrigten, dat zullen de Fransche Broeders der Christelijke Scholen doen, die op de roepstem van den Patriarch en volgens het verlangen van den grooten Pius IX, zich in 't H. Land gevestigd hebben, ten einde den kanunnik Belloni krachtig ter zijde te staan.

De verzorging van arme weezen is in het H. Land van een buitengewoon belang; overal heerscht behoefte of ellende; honderden weezen konden worden opgenomen; menig ongelukkig kind moet worden afgewezen. In een brief van den 5 Mei 1877 schreef de Heer Belloni: „In den tijd van acht dagen hebben wij meer dan 15 kinderen moeten afwijzen. Zij hebben alle middelen in het werk gesteld om mijn hart geweld

1) Met het ontvangen der giften heeft zich voor België willen belasten de Heer Frank Gillis (Boulevard Botanique, 43, te Brussel) en voor Nederland de Heer Professor N. J. Schwartz (Rue de Louvrex, 36, te Luik).

aan te doen: smeekingen, tranen, bemiddeling van anderen. Onder hen waren zes kinderen, die uit de Protestantsche inrigtingen gevlugt waren. Hunne leermeesters kwamen om hen terug te nemen; zij hebben beloften en bedreigingen gebruikt, maar zonder te slagen. En wat te zeggen van de treurige taak, die ik, door den nood gedrongen, heb moeten vervullen? Helaas, meer dan tien keer zond ik die rampzalige kinderen weg; dan hielden zij zich eenige uren stil en vernieuwden daarna weder hunne bede, zeggende, dat zij voor geen prijs naar de Protestanten wilden terugkeeren. Wij beleven dit tooneel reeds acht dagen lang. Ik kan u niet zeggen, welke smart mij het hart doet breken, want ik ben in de onmogelijkheid om hen op te nemen."

Wat den nood des te erger maakt, is de arbeid van verscheidene Protestantsche genootschappen, die over schatten beschikken, en soms allerlei middelen in het werk stellen om in hunne gestichten aan arme weezen eene Protestantsche opvoeding te geven, en zoo het getal hunner geloofsgenooten te vergrooten. Mgr. Mislin beschrijft in zijn werk: *Les Saints-Lieux*, langs welken weg de dweepzucht dit doel trachtte te bereiken: „Men biedt aan gezinnen, die over 't algemeen arm zijn, kosteloos onderrigt aan, op voorwaarde, dat het kind de Protestantsche school vijf jaren lang zal bezoeken. Indien de ouders, door hun geweten gedrongen, hunne kinderen vóór dien tijd willen terugnemen, dan verpligt men hen om voor iederen dag, die in de inrigting is doorgebragt, een frank te betalen; en dit is den ouders onmogelijk. Vijf jaren! een tijd berekend om honderden kinderen afvallig te maken, die in de armoede zouden geleefd hebben, maar het geloof hadden bewaard. Vooral de *Church of England missionary society* legt er zich op toe de oostersche Christenen te protestantiseren." Eene zelfde beschuldiging was even zoo door het Fransche *comité* van 't Werk openbaar gemaakt. Zij werd tegengesproken in een dagblad van Pau, *L'Indépendant* Nu gaf het Belgische *Bulletin* van 't Werk (Junij 1877) een brief van J. Chnelez, directeur van 't Evangelisch weeshuis te Jerusalem, te lezen. Dit schrijven, gedateerd 11 April 1877, is gerigt aan Abra-

ham Hatalla, die borg had gesproken voor Elias Ghazzaouië, dat deze namelijk aan den directeur de onkosten der verpleging van zijnen zoon Issa zou betalen. „Nu, — vervolgt de brief, — Elias, wiens borg gij zijt, heeft zijn kind vóór den bepaalden tijd van onze school weggenomen; hij moet dus de genoemde onkosten betalen, tenzij hij ons het kind binnen de acht dagen na den datum van dit schrijven teruggeeft." Voor de acht jaren, die Issa in dit weeshuis sleet, worden den vader en den borg 3191 franken berekend Eerst de betaling geeft den vader van Issa vrijheid, zijn zoon te laten opvoeden volgens den eisch van zijn geweten.

Blijkt hieruit niet genoegzaam, dat de kanunnik Belloni naar waarheid schrijft: „onze tegenstanders willen ons de zielen ontrooven"; en dat zijn goed Werk voor verscheidene kleinen eene bescherming van het geloof is?

Onder Gods zegen kan het ook een allerkrachtigst middel worden om de zwaar geslagene en erg verspreide en arme Katholieke Christenheid in het Land, dat de Zoon Gods door zijne tegenwoordigheid en zijn Bloed gewijd heeft, uit haren staat van verdrukking en krachteloosheid op te rigten; het Werk, men mag het verwachten, zal vele wél onderwezen en deugdzame Katholieke jongelingen vormen: een heerlijke kern, een kostbare jonge levenskracht! Zoo herwint het Patriarchaat van Jerusalem langzamerhand zijne oude beteekenis, en de plaatsen, waar de Zoon Gods wilde geboren worden, leven, lijden en sterven, zij zullen weder vele godminnende Katholieke harten tellen, die, als vertegenwoordigers der Katholieken van alle landen, Jerusalem en Palaestina door eene ware navolging huns Meesters heiligen en vereeren.

Pius IX, die het Latijnsche Patriarchaat (in 1847) herstelde, gaf ook aan het Werk van H. Huisgezin zijnen Pauselijken zegen. Hij schreef aan deszelfs oprigter: „Wij betreuren het met u, dat de andersgezinden zulke aanslagen in uw land op het touw zetten, en dat zij zoo ruim van de magt des gelds gebruik maken om de zielen tot de dwaling te brengen; maar Wij houden ons overtuigd, dat hunne pogingen vruchteloos zullen zijn, en dat het kleine zaadje, wat

God op die aarde geworpen heeft, door uwe zorgen en door middel van dit Katholieke Weeshuis zal opgroeijen." (Breve aan den kanunnik Belloni, van 13 Julij 1873.)

H. J. J. P.

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den Index heeft bij dekreet van 21 December 1877 de volgende boeken veroordeeld en op den *Index* gesteld:

P. Ellero. *Scritti minori.* Bologna. 1875. *Scritti politici.* Bologna. 1876. *La Quistione sociale.* Bologna. 1877.

E. Zeller, prof. à l'université de Berlin. *La légende de St. Pierre, premier Évêque de Rome, traduit par* A. Marchand. Paris. 1876. (In welke taal ook.)

E. Renan. *Les Évangiles.* Paris. 1877.

Dr. J. Reinkens. *Ueber Einheit der katholischen Kirche.* Würzburg. 1877. Reeds veroordeeld door den 2den Regel van den *Index* van Trente. Dekreet van het H. Officie, van 19 Dec. 1877.

Ist an Christi Stelle für uns der Papst getreten? Reeds veroordeeld door den 2den Regel van den *Index* van Trente. Dekreet van het H. Officie, van 19 Dec. 1877.

Dr. J. Friedrich. *Geschichte des Vaticanischen Konzils.* Bonn. 1877. Reeds veroordeeld door den 2den Regel van den *Index* van Trente. Dekreet van het H. Officie, van 19 December 1877.

De Kardinaal Joachim Pecci

EN

de H. Thomas van Aquine.

Onze tegenwoordige Paus Leo XIII heeft, nog Kardinaal en Bisschop van Perugia zijnde, een adres aan Paus Pius IX opgezonden, waarin met aandrang gevraagd werd, den H. Thomas van Aquine tot Patroon van al de katholieke scholen en universiteiten te verklaren

„Niets voorzeker", zoo scheef de geleerde Kardinaal, „is meer geschikt om de pest der voortwoekerende dwalingen uit de godsdienstige en de burgerlijke maatschappij te verwijderen en de rust van elke geschokte orde te herstellen dan de leer van den H. Thomas, die niet alleen de leerstukken des geloofs en de vindingen van het menschelijk verstand met een bolwerk van de sterkste bewijzen heeft omringd en tegen de aanvallen der vijanden beveiligd, maar ook tegen allerlei monsterachtige en valsche meeningen of in eigen persoon dapper gestreden, of de wapens om ze te bestrijden geleverd heeft."

Dit moet, aldus gaat het adres voort, ook het gevoelen geweest zijn van verscheidene Pausen, die de leer van den H. Thomas grootelijks hebben aangeprezen,

en ook, zooals uit meerdere officiële stukken blijkt, van Pius IX zelven. —

De lezer veroorlove ons hier te herinneren aan 'tgeen Pius tot den stichter der *Societas philosophico-medica* zeide [1]):

„Met groot genoegen zien wij ook, dat gij, aan uw voornemen getrouw, besloten hebt slechts diegenen tot uwe medeleden aan te nemen, die de leerstellingen der heilige Conciliën en van dezen H. Stoel, en met name de beginselen van den Engelachtigen Leeraar over de vereeniging der redelijke ziel met het menschelijk ligchaam en over den zelfstandigen vorm en de eerste stof, willen houden en verdedigen."

Eene nog grootere eer was den H. Thomas te beurt gevallen, toen het Vatikaansch Concilie, door Pius IX bekrachtigd, den volgenden zin uit twee plaatsen van Thomas' onsterfelijke *Summa Theologica* overnam:

„Aan de goddelijke openbaring moeten wij het dank weten, dat die godsdienstige waarheden, welke uit zich zelve voor het menschelijk verstand niet ontoegankelijk zijn, ook in den tegenwoordigen staat van het menschelijk geslacht door allen vaardig, met vaste zekerheid en zonder bijmengsel van eenige dwaling kunnen gekend worden" (Cap. II. *De revelatione*). —

Vele scholen, zegt het adres verder, hebben zich reeds uit eigen beweging onder de bescherming van den H. Thomas gesteld; en wij zelven, die den H. Thomas van Aquine altijd vurig bemind hebben, wenschen van harte, dat de philosophische en theologische wetenschappen volgens de beginselen en de methode, door hem gevolgd,

---

1) *De Katholiek*, Dl. LXXII, blz. 248.

aan de leerlingen onzer seminariën onderwezen worden; maar het zou ongetwijfeld tot bescherming en luister des geloofs, tot heil van de godsdienstige en de burgerlijke maatschappij en tot opbouw van de bijna alom vervallen wetenschap strekken, als de H. Vader, met zijn Apostoliesch gezag, den Engelachtigen Leeraar tot Patroon en Leidsman van al de katholieke scholen, seminariën en universiteiten verhief.

Van goeder hand vernemen wij, dat dit adres, hetwelk in der tijd door Zijne Eminentie den Kardinaal Pecci aan Z. H. Pius IX is aangeboden, *met dezelfde woorden* en waarschijnlijk met vele onderteekeningen, aan Z. H. Leo XIII zal worden opgezonden.

Het adres luidt woordelijk als volgt:

BEATISSIME PATER,

Ad aures nostras nuper pervenit Eminentissimum S. R. E. Cardinalem Archiepiscopum Neapolitanum aliosque plures Italiae Episcopos supplicem Beatitudini Tuae libellum exhibuisse, petentes, ut his temporibus, catholicae veritati optimaeque studiorum rationi usque adeo infensis, Angelicum Doctorem Thomam Aquinatem, Apostolica, qua polles, auctoritate, omnibus scholis studiorumque Universitatibus, quae catholico nomine donantur, patronum constituas.

Nihil profecto aptius ad grassantium errorum pestem a religiosa civilique societate avertendam, et ad subversi cujusque ordinis tranquillitatem restituendam, quam Sancti Thomae doctrina; qui non solum fidei dogmata atque humanae rationis inventa argumentis validissimis communivit et ab hostium oppugnationibus tutatus est, sed etiam contra quarumlibet falsarum opinionum monstra aut strenue per se dimicavit, aut ad dimicandum arma suppeditavit. Atque haec quidem

non tantum doctissimorum virorum mens, sed etiam plurium Romanorum Pontificum, qui Sancti Doctoris sapientiam summo in honore habuerunt, Tuaque, Beatissime Pater, certa sententia est, quam non semel datis pro opportunitate litteris, Tibi insidere palam professus es. Optimo proinde consilio Athenaea et Scholae, in quibus catholica juventus ad litteras et scientias instituenda est, in Sancti Thomae Aquinatis tutelam ac numen sese recipere satagunt; non in eum tantummodo finem ut ejus nomine glorientur, sed potissimum ut humanas divinasque scientias juxta methodum ac principia ab Ipso constituta fideliter excolant et tradant: hinc enim in ipsas disciplinas maximum incrementum, in christianam autem rempublicam uberem salutaremque fructum derivaturum haud immerito speramus. In idipsum autem plurimum profecto conferet publicum Sedis Apostolicae decretum; quod praeclaris iis viris qui Sancti Doctoris sapientiam colunt et catholica studiorum domicilia constituunt vel moderantur, vires animumque addet; multosque alumnos veritatis et sanioris scientiae cupidos ad ea frequentanda vehementer impellet. Quapropter Nos, qui Sanctum Thomam Aquinatem ardenti semper amore prosecuti, philosophicas theologicasque disciplinas secundum principia ac rationem ab Ipso adhibitam seminariorum nostrorum alumnis tradi ex animo optamus, vota precesque nostras votis precibusque quamplurium Italiae Episcoporum lubentes conjungimus, instanter obnixeque supplicantes, ut ad fidei praesidium et decus, ad religiosae civilisque societatis bonum, ad optimam studiorum rationem pene universe collapsam restituendam, solemni sanctione Angelicum Doctorem omnibus catholicis Scholis et Athenaeis Patronum constituas et Ducem quem sequantur proponas.

Ad Beatitudinis Tuae pedes provoluti Apostolicam Benedictionem humillimo devotionis sensu imploramus.

JOACHIM CARD. PECCI.
Epùs Perusinus.

Dionysius de Areopagiet.

Σὸν νόον ἀρδεύσας, Διονύσιε, χεύματι Παύλου,
Καὶ τριφάους Θεότητος ὅλην ἀκτῖνα ποθήσας,
Ἄφθιτον ἀνθρώποισι θεωνυμίης πόρες αἴγλην.

Christophorus Patricius Mitylenaeus.

Ἡγήσοιτο δὲ τοῦ λόγου Χριστὸς, εἴπερ ἐμοὶ θέμις εἰπεῖν, ὁ ἐμὸς, ἡ πάσης ἱεραρχικῆς ἐπφαντορίας ἐπίπνοια.

S. Dionysius. *Caelestis Hierarchia*, cap. II, § 5 [1]).

I.

Onder de kerkelijke schrijvers, wier werken van het grootste belang zijn, meenen wij den heiligen Dionysius den Areopagiet en zijn verklaarder Maximus den Belijder te kunnen rekenen, omdat hunne schriften in zichzelven gewigtig en daarenboven volstrekt noodzakelijk zijn om de mystiek van de middeleeuwen te verstaan. De wetenschappelijke onderzoekingen en de hevige strijd aangaande de eeuw, waarin Dionysius leefde en de echtheid van zijne werken, willen wij hier nu niet nagaan; wij houden

1) Uw geest besproeit gij, Dionysius, met Paulus' rijken vloed, en gij haakt naar een vollen straal der drievuldige Godheid, en toont den menschen een onbederfelijken glans van den goddelijken naam. Christophorus Patric. Mityl. — Dat mijn Christus, indien ik zoo van Hem mag spreken, mijn woord geleide, dat Hij alle verklaring der hemelsche hiërarchie door zijne ingeving beziele. S. Dionysius Areop.

ons in dit opstel aan het zeer gegronde gevoelen, dat de aan hem toegeschreven werken echt zijn, en dat hij de bekende leerling is van den H. Paulus. Een punt nochtans, dat buiten allen twijfel is, meenen wij te moeten aanstippen: namelijk, dat de godgeleerdheid en de mystieke filosofie der middeleeuwen haar grondideën en methode aan de werken, die men aan Dionysius toeschrijft, ontleenden. In het stelsel van den Areopagiet ontmoeten wij eene nieuwe oplossing der gewichtigste vraagstukken, welke de christelijke wetenschap zich ooit gesteld heeft. Deze oplossing, wel is waar, is niet streng wetenschappelijk in den gewonen zin van dat woord; maar, alhoewel mystiek, vertegenwoordigt zij nochtans eene zeer wezenlijke en gewichtige zijde der christelijke wetenschap. Immers, de kennis van God kan uit verschillende oogpunten worden beschouwd. Men kan namelijk God beschouwen *in zich zelven;* dan onderzoekt men de eigenschappen en volmaaktheden, welke uit zijne natuur en zijn wezen voortvloeien, en door welke Hij *eenheid* en *drievuldigheid* is Dit zijn de inwendige betrekkingen der Godheid. Deze afdeeling der Theologie had de H. Dionysius in zijne *Hypotyposen* (verzinnelijkingen), die verloren zijn, behandeld; het derde hoofdstuk van zijne mystieke Theologie maakt er gewag van. Verder kan men ook God beschouwen in betrekking tot de wereld; dit is het onderwerp van de *Verhandeling over de goddelijke namen*, welke wij nog bezitten. Men kan, ten derde, God beschouwen zooals Hij zich in de H. Schriftuur openbaart: deze vraag werd beantwoord in de *symbolische*, zinnebeeldige *Theologie*, welke verloren ging. Er is nog eene vierde methode, volgens welke 's menschen

geest, na aan de buitenwereld, ja aan zich zelven zoo volkomen mogelijk afgestorven te zijn, zich tot God verheft en zich met Hem vereenigt: ziedaar den inhoud der *Mystieke Theologie* van den Areopagiet. Volgens hem is de mystieke Theologie eene empirische, geheel geestelijke, ingestorte wetenschap van God en de goddelijke dingen. In haar zelve en in hare middelen is zij bovennatuurlijk; want met zijne eigene krachten kan de mensch niet indringen in 't ongenaakbaar, ontoegankelijk heiligdom der Godheid; maar God, de bron van wijsheid en leven, laat op den mensch de stralen der heilige waarheid neerdalen, beweegt hem, verheft hem tot in het heiligdom der eeuwige glorie, die 's menschen geest niet begrijpt, maar die 't hart smaakt, bemint en met een heiligen schroom omhelst. Het gebed alleen, met reine lippen gestort, kan ons tot God verheffen en in de hemelsche gunsten doen deelen.

Het doel van de mystieke Godgeleerdheid, zooals van iedere andere genade, is onze vereeniging met God, onzen oorsprong en ons einde; deswege is het de eerste plicht van ieder, die naar deze wetenschap streeft, zich te zuiveren van alle bezoedeling, van alle verkleefdheid aan 't aardsche, aan het geschapene. De aanbiddelijke volkomenheden van God moet hij met ijver overwegen en, zooveel mogelijk, het beeld van Hem in zich afbeelden, die, alhoewel oneindig volmaakt, niet versmaad heeft ons voorbeeld te worden. Wanneer de ziel, getrouw aan haren roep en bestemming, eindelijk God met dien innerlijken smaak, met dat onuitsprekelijk gevoel, slechts bekend aan hen die 't ondervonden, bereikt heeft, dan rust zij in die heilige omhelzing, met welke God haar

begunstigt. Deze toestand der ziel is onbeschrijfelijk: het is, als 't ware, de vergoddelijking der natuur.

Dusdanig is de algemeene inhoud der mystieke Theologie van den Areopagiet en in 't algemeen de gang van zijn stelsel.

Wij hebben reeds gezegd, dat we nu noch den ouderdom noch de echtheid der boeken, van welke wij dit overzicht hebben gegeven, willen onderzoeken, alhoewel de bewijzen voor die echtheid en dien hoogen ouderdom zeer gewichtig zijn en tot de apostolische tijden opklimmen. Op het oogenblik is ons doel enkel en alleen, te zien, of die boeken, als leerstelsel beschouwd, niet een uitstekende plaats verdienen onder de theologische en filosofische werken, ons nagelaten door de eerste eeuwen des Christendoms. Hieromtrent bestaat er niet de minste twijfel: een groot aantal van in de letteren doorluchtige mannen bestudeerden ze met naauwgezetten ijver en vurige bewondering, en konden zich niet onthouden den Areopagiet hunne hulde te betuigen. Ik herinner den lezer slechts aan de middeleeuwen en hier alleen aan den heiligen Thomas van Aquino, den Engel der School, welke het werk *over de goddelijke namen* met eenen commentaar verrijkte. De heilige Dionysius, wel is waar, werd uit de scholen verbannen door de zoogenaamde *Wedergeboorte;* want zijn leer, katholiek van inhoud en oostersch van vorm of uitdrukking, was met de heidensche richting in strijd, die in wetenschap, letteren en kunst heerschte; hij werd dus of in vergetelheid gelaten of met schimp en hoon behandeld. Sedert dat tijdstip begon men die uitmuntende schriften, in hunnen inhoud door weinige andere geëvenaard en voorzeker in verhe-

venheid van gedachten en zwier van uitdrukking door geene andere overtroffen, langzamerhand geheel te verwaarloozen. Ritter, de voornaamste, de geleerdste rationalistische geschiedschrijver der wijsbegeerte, vindt in de werken van den Areopagiet eene oorspronkelijke, scheppende idee; maar noemt ze toch onecht, loochent hunne oudheid en plaatst hunne eerste verschijning maar kort voor de opkomst van 't mysticismus in de middeleeuwsche scholen. Hij noemt den schrijver van dit werk een *bedrieger;* waarlijk, een onbezonnen, een oppervlakkig en hard oordeel, en gaarne zouden wij er ook de reden van vernomen hebben; maar Ritter is ze schuldig gebleven; wij verklaren dus zijne beoordeeling voor partijdig en ongegrond. Ziet men een geschiedschrijver van eenige waarde en aanzien zoo lichtzinnig over eene hoogstgewichtige vraag heenstappen, moet men hem dan niet bestrijden en de eer van den heiligen Dionysius verdedigen? Wij houden 't voor noodig en zullen 't beproeven. De vroomheid, het innige godsdienstige gevoel en een diepe, eigenaardige wetenschap moeten den Areopagiet aan de katholieke geleerden en wijsgeeren aanbevelen en dierbaar maken; de eigenaardige stijl zijner schriften, die der alexandrijnsche school ten voorbeeld hebben kunnen dienen, de nieuwheid en gewichtigheid der verhevene onderwerpen, die hij behandelt, maken hem de oplettendheid overwaardig van al wie reine, innig gevoelde en verhevene leeringen gaarne nagaat en bestudeert. In ieder geval zal het een aandoenlijk schouwspel en een heilzaam onderricht zijn te zien, hoe 't katholieke dogma, in plaats van door de wijsbegeerte, gelijk Cousin beweerde, langzamerhand tot hare hoogte opgeheven te worden, in-

tegendeel, in het volle bewustzijn zijner overmacht, nederdaalde in den kring zijner tegenstanders, door zijn schitterend licht hunne tastbare duisternissen ophelderde, orde bracht in de intellectueele wanorde en verwarring, en door zijne onverdelgbare kracht de afgeleefde en verdorde beschaving van 't heidendom met een nieuw leven bezielde. De zwakheid van den menschelijken geest in zijn struikelen en dwalen vindt hare geschiedschrijvers, en onbegrijpelijke buitensporigheden worden somwijlen met welsprekendheid geschilderd; hoe komt het, dat het terugkeeren van dienzelfden geest tot gezonde en ware denkbeelden en zijn bewonderenswaardige en klaarblijkelijke vooruitgang op 't gebied der waarheid maar te vaak verwaarloosd worden?

Iedere uitmuntende genade, iedere volmaakte gift komt van omhoog, van den Vader der lichten. Met deze woorden opent de heilige Dionysius zijn verhandeling over de hemelsche Hiërarchie, die aan 't hoofd staat van zijne overige werken; met deze woorden behooren ook wij te beginnen bij deze beknopte schets zijner leer. Ja, ieder goed boek, iedere goede handeling hebben hun beginsel en oorsprong in God, die de duistere armoede van onzen geest verrijkt met zijn licht, en onze uit zich zelf zwakke en bedorven harten met bovennatuurlijke moed en kracht wapent. Zonder deze levenwekkende hulp zou de mensch te vergeefs tegen zijn onwetendheid en kwade neigingen kampen; hij zou enkel vatbaar zijn voor eenige zeldzame natuurlijke deugden, maar onmachtig om de hemelsche glorie te verdienen. Het heil komt alleen door den naam des Heeren, en dien naam kan niemand uit-

spreken dan door de genade des heiligen Geestes. Die genade wordt allen menschen gegeven; want God is de vader van het geheele menschdom, dat hij in Jesus Christus, zijnen Zoon heeft aangenomen. Maar verschillend is hare verdeeling, tot de gemeenschappelijke heerlijkheid der geestelijke maatschappij, gelijk ook verschillende verrichtingen aan de ledematen des geestelijken lichaams, tot dezelfs grooter nut, zijn gegeven geworden Ieder het zijne, zonder klagen en benijden.

Maar de mensch bezit ook een eigen werkdadig vermogen, een wezenlijk gevolg van zijne geestelijke natuur. Door dit vermogen kan hij de indrukken van hetgeen buiten hem is hetzij in zich opnemen en er zich aan onderwerpen, hetzij er weerstand aan bieden en ze afwijzen en verwerpen. Eene harp, aan 's hemels wind blootgesteld, trilt en klinkt in hare tonen: de mensch, door eene aanblazing van Gods Geest beroerd, is vrij om met den wil van God in te stemmen of niet; maar in beide gevallen bezielt hij zijne zangen ook met zijn eigen klanken; zijne werken dragen den stempel van zijn karakter, van zijn vrijheid; het verstand, dat het goede omhelst, en de kracht, die 't verwezenlijkt en uitwerkt, scheppen op deze aarde, als 't ware, den bijzonderen vorm, de eigenaardige physionomie, waarin de goddelijke genade, de eigenlijke ziel van al het bovennatuurlijk goede, dat wij doen en denken, zich openbaart.

Voor het vraagstuk, dat ons nu bezig houdt, heeft men op nog iets anders te letten: God en de mensch ontmoeten elkander gewoonlijk niet onmiddellijk.

De zuivere straal der genade is omsluierd met een zinnelijk hulsel, en zoo daalt God goedertieren tot den

mensch af en klimt de mensch minnend tot God op. In alle schepselen ontwaart men eene weerkaatsing van 't ongeschapen Schoon, en overal op de aarde laat zich een wel is waar zwakke en vage, maar toch werkelijke weergalm van het goddelijk woord vernemen, welsprekende harmonie en geheimnisvolle vermaning tot deugd en liefde voor reine harten en oprechte zielen. Het is dus redelijk, ja vroom zich te laten inspireeren door de orde en schoonheid, die ons omringen (caeli enarrant gloriam Dei) en haren invloed op onzen geest en ons hart uitoefenen; want zij wekken onze vermogens op, verlevendigen ze. Maar ook kunnen ze oorzaak worden van belemmering en afdwaling; want de mensch beschouwt ze volgens zijne stemming en zijnen wil: hij kan er zijn heil of zijn verderf in vinden. Wij leven, als 't ware, in een kring, door natuur, tijd en gebeurtenissen gevormd, waarin onze werkzaamheid en de goddelijke leiding elkander ontmoeten. Hier ook is het goede tot op zekere hoogte voor ons mogelijk en bereikbaar.

De werking van God, de werking van den mensch, de omstandigheden van tijd en plaats, in welke de genade en des menschen vrijheid zich onderling vereenigen en elkander omhelzen, en de deugd baren, ziedaar 't drievoudig element, dat men behoort te kennen om het schoone, het goede naar waarheid te schatten en te beoordeelen, en in 't bijzonder de werken, welker aard wij nu willen ontleden en onderzoeken. Om dit doel volkomen te bereiken, zou men het leven van den Areopagiet volledig dienen te kennen; dan kon men zien, met welke kracht de goddelijke genade hem opwekte

en aantrok; met welke gehoorzame liefde hij haar omhelsde en volgde, hoe algemeene en bijzondere omstandigheden hunnen invloed op zijne ontwikkeling uitoefenden. 't Zal dus niet ongepast of overbodig zijn, het leven van den Areopagiet, voor zooverre het bekend is, in 't kort te schetsen.

Volgens geloofwaardige overleveringen leefde de heilige Dionysius de Areopagiet tusschen het jaar 9 tot 120 der christelijke tijdrekening; denkelijk werd hij in 't veertigste jaar der regeering van Augustus geboren en stierf hij omstreeks het eerste jaar der regeering van Hadrianus. De Voorzienigheid plaatste hem te midden der grootste gebeurtenissen en der treffendste tooneelen, die een mensch kan beleven en aanschouwen. Hij zag de stoffelijke macht tot 't hoogste toppunt verheven in 't uitgestrektste rijk, dat er ooit bestond, terwijl de zedelijke macht, verstoken van den glans des rijkdoms, des roems en van 't genie, de zielen, welke door de heerschzucht en wellust voor altijd schenen bedwelmd en bemachtigd te zijn, onder haar zoet en goddelijk juk deed buigen en knielen. De nietigheid van die stoffelijke wereldmacht, die niets vermocht voor de openbare en de bijzondere welvaart, die door haar uitbreiding en onbeperktheid zelve de onvermijdelijkste gevaren, ja eenen spoedigen ondergang te gemoet ging, welk een grootsch onderwerp van overweging voor een ernstig nadenkend mensch! En van den anderen kant, hoe diep treffend was niet de onweerstaanbare invloed der zedelijke macht, die de woelende driften bedaarde, de verduistering der zielen door haar levendmakend licht deed ophouden, zelfzuchtige harten door den gloed harer liefde

ontvlamde, geheele volkeren tot andere menschen omschiep, terwijl zij, wat het machtigtst en 't edelst in de menschelijke ziel is, hare overtuiging en hare liefde, onder haar zoet juk bracht.

Dit dubbele schouwspel ontroerde den aanschouwer door een ander niet minder verbazend verschijnsel. De twee machten, waarvan wij spraken, wachtten niet in de zoete sluimering der loomheid en der onverschilligheid wederkeerig elkanders val af; neen zij tastten elkander aan met eene wezenlijke krachtinspanning en met al de wapenen, die haar ten dienste stonden. De politieke macht ontzag geen middel om haar vijandin te overwinnen: verbanning en kerkering, foltering en moord: niets werd nagelaten om de Christenen te teisteren en te vernielen. Zij doodde zonder oponthoud, maar ook zonder gevolg, ongeleerde mannen, zwakke vrouwen, blozende maagden en onnoozele kinderen. Want de dragers der politieke macht waren niet oprecht genoeg om te zien, aan welke zijde recht en rechtvaardigheid zich bevonden; ten minste had 't natuurlijk gezond verstand hun den waarschijnlijken, ja zekeren uitslag van dien *Culturkampf* moeten voorspellen; het bloed toch der martelaren vermenigvuldigde het aantal der Christenen op verbazende wijze. Dit schouwspel was niet alleen verheven en treffend, maar ook wegsleepend en van onweerstaanbare aantrekkelijkheid. Groote staatkundige en godsdienstige omwentelingen schokken hevig de zielen der menschen, wekken er eene nieuwe levenskracht in op, en de sluimerende energie ontwaakt en openbaart zich heerlijk bij die indrukwekkende gebeurtenissen. Welke laagheid, welke verblinding, welke gruweldaden bij deeenen;

en bij de anderen, welke grootheid, welke kalme helderheid en welke verheven deugden! De Areopagiet, wiens schranderen en diepzinnigen geest en wiens gevoelig hart wij in zijne schriften bewonderen, begreep de beteekenis dier omwenteling, werd er hevig door ontroerd, en zijne oprechte ziel omhelsde de erkende waarheid met gloed. Van dit oogenblik af verdedigde de leerling van Paulus en des Kruises met onwrikbaren moed de aangetaste waarheid, en God beloonde al zijne pogingen met eene diepe kennis van het Christendom en van de eeuwige Waarheid.

Bij deze algemeene omstandigheden voegden zich bijzondere, te midden van welke Dionysius de Areopagiet te Athene geboren werd. Deze vermaarde stad, hoewel onder 't ijzeren juk der Romeinen gebukt, schitterde nog door den laatsten straal van den ouden roem, waarmede letterkunde, kunst en wijsbegeerte haar bij haren naderenden val verlichtten en troostten. Haar verval leverde een klaarblijkelijk bewijs op van de onmacht der heidensche wetgeving voor 't ware geluk des volks. In den godsdienst heerschte een duister bijgeloof, hoewel de wijsbegeerte en de hooge beschaving ontegensprekelijk den schepter voerden; de wijsgeerige scholen, in vroegere eeuwen ontstaan, hadden nog hare leerstoelen, leeraren, aanhangers en ingewijden, maar tevens ook hare oude onzekerheid en droevige dwalingen. Te midden dezer omstandigheden leefde de Areopagiet. Zijne afkomst was doorluchtig en uitstekend gelijk zijne geboortestad. Zijne opvoeding was overeenkomstig den luister zijner familie, en in 't vervolg van tijd werd hij archont en lid van den Areopaag; zoo kreeg hij den naam van Areopagiet,

Tijdens hij dit aanzienlijke ambt bekleedde, werd hij door den Apostel Paulus onderricht en door de christelijke waarheid verlicht; hij bekeerde zich en omhelsde het nieuwe geloof met een vurigen ijver, die voortkwam uit de genade, uit de troostende hoop op de onsterfelijke toekomst en de herinneringen aan zijne vroegere dwalingen. Na den heiligen Paulus, was de heilige Hierotheus zijn geestelijke leidsman, en zoo maakte Dionysius spoedige vorderingen in de kennis der theologische wetenschap en in de christelijke volmaaktheid. Ook werd hij door den grooten Apostel aan 't hoofd der Kerk van Athene geplaatst. Hier schreef hij zijne werken, uitmuntend zoowel door inhoud als door stijl. De grieksche taal vertoonde zich nu in haren onuitputtelijken rijkdom en in den nieuwen glans, dien haar 't Christendom mededeelde.

Laat ons nu de leer van den Areopagiet schetsen; om ons overzicht en onze beoordeeling gemakkelijker te maken, zullen wij het uitgangspunt dier leer aangeven en hare hoofdideeën toelichten.

Het hoofdkenmerk der filosofie van den heiligen Dionysius is een soort van eclectismus, welks beginsel, regel en doel gegeven zijn door 't katholiek geloof. En in waarheid, voor ons is dit de ware filosofie, zooals wij 't reeds in onze vroegere artikelen genoeg meenen betoogd te hebben.

Veronderstelt men met ons de bovennatuurlijke orde, dan vloeien uit deze onderstelling drie gevolgen voort: 1°. Er zijn vele voor ons onbegrijpelijke waarheden, die zich vereenigen met de waarheden, welke onze rede van

natuurswege en noodzakelijk bezit. Deze laatste waarheden der rede ontvangen, als 't ware, eene terugkaatsing van 't licht der genade, waardoor ze klaarblijkelijker en zekerder worden. Hieruit volgt dan verder, dat de menschelijke rede — die het vermogen bezit om eenige waarheden in te zien en te vatten, maar uit zich zelve geheel onmachtig is om dit ten opzichte van andere te doen — tot haar geluk ondersteund, geholpen en verheven wordt door de goddelijke Openbaring. Uit deze dus, als het hoogste en laatste princiep, moet de ware kennis van den oorsprong, de krachten en het einde van den mensch geput worden.

2°. Nooit kan de filosofie recht hebben aan de Openbaring regelen voor te schrijven. Want een princiep behelst slechts regels voor die waarheden, welker princiep het is. De reden van 't handelen en 't werken ontspringt uit de reden van 't zijn. Hetgeen tot een minder hoogen kring behoort, kan hetgeen tot een verhevener kring opklimt, noch voortbrengen noch beheerschen Om die reden mag de wijsbegeerte (de natuurlijke rede) niet wanen, dat zij bestemd is om de Openbaring, 't geloof, de bovennatuurlijke rede te controleeren en als meesteres te beoordeelen. Integendeel, de Openbaring of 't geloof, onze stelligste, zekerste en noodzakelijkste kennis zijnde, behoort ook het princiep, de laatste regel van onze hoogste en gewichtigste beslissingen te zijn en te blijven.

3°. De hiërarchische ondergeschiktheid der wezens, hoe ook genaamd, berust op derzelver respectieve waarde; het minder edele hangt af van 't meer edele, maar niet omgekeerd. De rede, een natuurlijk middel van kennis, is dus logisch en werkelijk ondergeschikt aan de Open-

baring, aan 't geloof, 't bovennatuurlijke middel. Daaruit volgt dan verder, dat de rede niet alleen zich buigen moet onder 't juk van 't geloof, maar dat alle rationeele onderzoekingen de verdediging, de rechtvaardiging, ja de zegepraal van de geopenbaarde waarheden moeten beoogen en bedoelen.

Daarom zegt de Areopagiet uitdrukkelijk, dat hij zijne ingevingen (*inspirationes*) niet in zich zelven zoekt of uit zich zelven put, maar uit de heilige Bladen, wier uitlegging toebetrouwd is aan de bewaarders van 't katholiek geloof.

Inderdaad, 's menschen geest kan de suprasubtantiëele natuur van God noch begrijpen noch uitdrukken; enkel weet hij wat er de goddelijke orakelen van mededeelen; door deze verlicht, kan hij iets van die ontoegankelijke, ongenaakbare Majesteit ontdekken en gissen; met één woord, de bovennatuurlijke kennis van God is geene verovering van den menschelijken geest, maar een geschenk, eene milddadige gift des Hemels: de mensch bezit dezelve niet als een buit, hij ontvangt ze als eene vrijwillige, liefdevolle mededeeling van den Vader der lichten. Dus in den kring des geloofs opgetogen, vereenigt de katholieke wijsgeer al zijne geestelijke krachten, en doorwandelt, als 't ware, de onmeetbare velden der waarheid, wier grenzen, naarmate hij vooruitgaat, wijken en terugdeinzen. Zijne rede, zijne vermogens zijn niet afgedaald, verminderd, verzwakt, maar ontwikkeld, verlevendigd en verheven; immers, het geloof vernedert het menschelijk verstand niet, maar verheft en verheerlijkt en omstraalt het; het geloof zegepraalt, maar het verwoest niet; het dwingt niet, maar bevrijdt en beschermt; want het is eene ongehinderde, onbelemmerde beweging

in 't onmetelijk gebied der onveranderlijke, eeuwige waarheid.

Dit eclectisme, het eenige, dat voor den katholieken wijsgeer aannemelijk is, omdat het met al zijne ontwikkelingen op een absoluut principe, een' onwankelbaren grondslag berust, dit eclectisme, zooals men klaarblijkelijk ziet, verschilt wezenlijk van het eclectisme der alexandrijnsche school, dat, verstoken van de geopenbaarde leer, niets anders was dan een afgrond, een chaos van de meest uiteenloopende beweringen, enkel bijeengezet door middel van eene ongegronde, duistere idee; het was gelijk aan 't vat der Danaïden, dat hoe meer water men er in uitstortte, er des te minder van behelsde. Het verschilt ook geheel en al van 't eclectisme, in onze eeuw, door Cousin en anderen voorgesteld en uitgebazuind; want dit berust op een geheel onwaar beginsel: de absolute oppermacht der rede, of nog beter het is verstoken van een beginsel en dus ook van de ware methode; onder heidenen had het kunnen bloeien, maar bij den gloed der christelijke waarheden moest het verdorren, en verdorde het ook spoedig; want de goddelijke volksfilosofie der Kerk had de gewichtigste, verhevenste waarheden zoo klaar uitgesproken en zoozeer verspreid dat de leerlingen van dat vermomde rationalisme maar in zekeren kring aangenomen en zijne pogingen spoedig verijdeld werden. De welsprekendheid van Cousin kon het niet doen zegepralen en zelfs niet redden.

Gewapend met het princiep der bovennatuurlijke waarheid, onderzocht de Areopagiet de wijsgeerige stelsels van zijnen tijd; hij behield wat de proef had kunnen doorstaan en met zijn princiep overeenstemde. Op deze

wijze werden de gewichtigste begrippen van den menschelijken geest gezuiverd, omgevormd en tot de hoogte der christelijke idee verheven. Het Platonisme en de oostersche filosofie, die toen in de scholen heerschten, werden de vormen, de formulen om het resultaat der hernieuwde, hemelsche wetenschap uit te drukken en te verspreiden. Zoo ontstond het eerste stelsel der katholieke filosofie, stelsel, vol van harmonie, schoonheid en kracht, dat den stempel draagt van een doordringend en tevens dichterlijk vernuft en van een onwrikbaar en zuiver geloof. Zou 't noodig zijn er bij te voegen, dat het de bijzondere aandacht van den katholieken geschiedschrijver verdient? Zie dus hier eene beknopte schets der hoofdideeën, welke in deze merkwaardige theorie voorgedragen en ontvouwd worden; onze voorstelling en verklaring is vrij en houdt zich meer aan den zin dan aan de woorden; we willen echter de mystieke kleur, zooveel het kan, bewaren.

I. *God of de Theodicee.* Het princiep der dingen is ook de reden van derzelver wezen en einde; dus is iedere diepe, grondige en volledige wetenschap, de wetenschap van den oorsprong der dingen. De oorsprong nu van alles is God; dus moet de kennis van God voorafgaan en de grondslag zijn van 't wetenschappelijk gebouw. Iedere andere idee wordt door den luister der idee van God verlicht, bestraald, en opgehelderd; deze idee is de kern van alle ware en gezonde oplossingen der verschillende vraagstukken, die de menschelijke geest zich stellen kan.

God nu kan op verschillende wijze beschouwd worden.

Vooreerst in zich zelven, in zijn wezen, in zijne volmaaktheden, die 't sieraad en de rijkdom van dat wezen zijn, en er noodwendig en onmiddellijk toe behooren: b.v. de eenheid van natuur en de drievuldigheid van personen, zooals ook de andere eigenschappen of attributen, die wij aanbidden.

Ook kan men God beschouwen en kennen in zijne schepselen, wier vader, doel en voorzienigheid hij is; want al wat zij zijn en bezitten, komt van God. De namen dus, met welke zij beteekend en hunne eigenschappen uitgedrukt worden, kunnen in betrekkelijken zin op hunne Oorzaak worden toegepast, omdat de volmaaktheden van die Oorzaak door de werkingen der schepselen geopenbaard en verheerlijkt worden. Wat men van de wereld en hare gesteldheid kent, brengt men, gelijk de theologen zeggen, *sensu eminenti* op hare goddelijke Oorzaak terug, wier onzichtbare schoonheid voor ons waarneembaar en verstaanbaar is geworden in den spiegel der geschapen schoonheid.

Eindelijk kan God gekend worden, indien men zich boven alle beperkte, eindige wezens, geestelijke zoowel als zinnelijk waarneembare verheft en zich zelven vergeet, zich zelven zooveel mogelijk verloochent en aflegt. Door deze verhevene, algemeene verloochening wordt de ziel gezuiverd, van liefde doorgloeid, door de zoetigheid der goddelijke genade ontroerd; zij heft zich op tot God, dien zij bereikt zonder Hem te begrijpen. Hooger kan geen beperkt of geschapen verstand opklimmen, en het kan dit alleen door een bijzondere genade.

Op deze verschillende wijzen kent men het bestaan van God in zijn eeuwig ondeelbaar wezen, dat verheerlijkt is met de rijkste eigenschappen: eeuwigheid, wijsheid, goedheid: kortom zijne oneindige volmaaktheid in drie

onderscheiden Personen. De heilige Dionysius had deze leerpunten van het katholieke dogma behandeld in zijne *Institutiones catecheticae*, die niet tot ons gekomen zijn. Maar het boek *Over de goddelijke namen*, dat bijzonder bestemd is om ons te doen kennen wat God den schepselen heeft medegedeeld, kon niet geheel stilzwijgen over hetgeen God in zich zelven is. Daaruit ontleenen wij dus het volgende:

Het zijn is eerder dan al het andere; want het zijn is de grondslag van iedere andere eigenschap. Echter, beschouwt men God in betrekking tot de schepping, dan vertoont zijne goedheid zich als het eerste van zijne attributen. Immers de wezens gaan van hunne mogelijkheid over tot hunne realiteit door de schepping, d. i. door hunne voortbrenging, en deze schepping, deze voortbrenging bestaat in niets anders dan dat hun het aanzijn door de goddelijke goedheid wordt medegedeeld. Hier dus bestaat de goedheid, oorzaak van die voortbrenging, vóór het medegedeelde zijn. Dus, van het geschapene uitgaande, vindt men door ontleding de goedheid als grondattribuut. Maar hier, in ons tegenwoordig onderzoek, moet God in zich zelven, in zijn wezen en niet in zijne werken opgevat en beschouwd worden. Wat nu in God, en bijgevolg ook in ieder ander wezen, als het diepste, het algemeenste, het onafhankelijkste en het meest absolute moet gedacht worden, is buiten den minsten twijfel het zijn. Logisch: eer men *dit* of *dat* is, *is* men.

Daarom ook heeft God zich gewaardigd zelf de leeraar van den mensch te worden, en het menschdom door Mozes onderricht, dat zijn naam heet: *Ik ben die is:* Ik ben het zijn. In den nu verklaarden zin is te verstaan

wat de Areopagiet, hierin de platonische school volgend, soms over de prioriteit van het *goede* (τὸ ἀγαθὸν), soms over den voorrang van het *zijn* (τὸ ὄν) aanstipt.

Voor al wat er bestaat is er eene reden van deszelfs zijn, en hoe meer omvattend en hoe noodzakelijker die is, des te meer omvattend, des te krachtiger, des te meer noodzakelijk is ook het zijn. Daar nu God door de eeuwige noodwendigheid van zijne natuur of wezen bestaat, is Hij zonder aanvang, *is* Hij in iederen zin van het woord, *is* Hij onmetelijk en oneindig. Men weet, dat Hij *is*, maar men weet niet, *wat* Hij is; het geloof vervangt hier de beperktheid onzer denkbeelden. Hij onttrekt zich dus hier aan de pogingen des geestes; echter niet als of de bewijzen ons ontbraken om Hem te erkennen; neen, waarlijk niet: wij willen slechts zeggen, dat onze kennis, op de keper beschouwd, beperkt, ja, in zekeren zin onwetendheid is. Het nauwkeurigste begrip, dat wij ons van Hem kunnen vormen, is wel dat ons een nauwkeurig affirmatief begrip ontbreekt. Immers, niets geeft een volledig begrip van dat oneindig, overzalig Wezen, en geene taal kan 't uitdrukken. Al wat het menschelijk denken kan bevatten en beseffen, de menschelijke taal kan uiten, is: dat Hij van natuurswege, bij regt van prioriteit en bij uitmuntendheid de geheele volheid van 't *zijn* bezit. *Hij is*. Daaruit volgt, dat God in zijne wijze van bestaan evenmin beperkt is als in 't voortbrengen, in 't scheppen; dus is ook de eeuwigheid zijn eigendom: *Hij was*, *Hij is*, en *Hij zal zijn*. Hij is de oorzaak, het princiep en de maat der wezens, en dewijl Hij ze in hunne natuur beperkt, beperkt Hij ze ook in hun bestaan. Aan de onstoffelijke zelfstandigheden geeft

Hij de eeuwige voortduring, en den tijd aan alle vergankelijke dingen. Hij is, gelijk de Schriftuur zegt, de Oude van dagen, omdat alle wezens uit zijne kracht hunnen tijd en hunnen duur putten, en Hij de dagen, den tijd en den duur voorafgaat. Onveranderlijk, onbewegelijk in zijne bewegingen, beweegt hij nochtans alles, zonder buiten zich zelven te treden, en duurt Hij voort zonder dat iets zijn duur kan meten; want Hij is zonder opvolging, en zijn rijk is het rijk aller eeuwen.

Uit deze beschouwingen volgt, dat 't ons onmogelijk is die oneindig verhevene, den diepsten eerbied van ons vorderende Natuur ooit waardig te bespreken. Alle namen komen Hem toe; want omdat de woorden of namen teekenen der dingen zijn, kunnen alle namen toegepast worden op Hem, die bij uitstek de volmaaktheden bezit van al wat er bestaat. Maar ook kan men met hetzelfde recht zeggen, dat geen naam op Hem past; want de woorden of namen drukken uit wat 's menschen geest bevat of begrijpt. De namen, die wij aan God geven, zeggen wat wij van Hem weten en begrijpen, en niet wat Hij in zich zelven, in zijn wezen is. Deze verklaringen en bepalingen vooropzettend, durven wij volgens den Areopagiet God noemen met de namen der dingen, die ons verstand kent en begrijpt. In elk wezen, hetzij we het in 't algemeen of in 't bijzonder beschouwen, ontwaren wij eenheid. Want iedere zelfstandigheid is door hare eigenschappen dat wat zij is, en zij maakt een deel uit van 't heelal, dat op zijne beurt de zelfstandigheden voltooit, ze in hare soort volmaakt. De eenheid is vergezeld van andere attributen,

zooals: *kracht*, *schoonheid* en *goedheid*, die in eenen betrekkelijken zin (analoog) moeten toegepast worden op de volmaaktere soorten van wezens. Al wat de menschelijke taal in stelligen zin kan uitspreken over God, kan onder eene der vier volgende benamingen vallen:

God is eenheid. De goddelijke eenheid is absoluut, eeuwig, ondeelbaar. De eenheid, welke in de schepping schittert, is slechts een zwakke straal van die onuitsprekelijke eenheid; er bestaat een onmetelijk verschil tusschen de ongeschapen en de geschapen eenheid. De dingen zijn één, in hunne bijzonderheid, één, in hunne algemeenheid beschouwd; maar in deze dubbele betrekking zijn ze toch slechts waarlijk één door deelneming aan eene wezenlijke, eenvoudige, allerhoogste eenheid; en zoo deze afdruk der eenheid uit de dingen verdween, dan zouden zij oogenblikkelijk tot 't niet terugkeeren: dusdanig is de macht der eenheid.

God is kracht. Vooreerst bezit Hij van eeuwigheid bij uitstek alle macht; Hij heeft al wat er bestaat voortgebracht en behoudt het voortdurend. Hij is verheven boven alle werkelijk bestaande of denkbare macht. De buitengewone uitgestrektheid en heerlijkheid dezer macht kan noch beseft noch uitgesproken worden. Zij zou hare vruchtbaarheid en veerkracht nog onveranderd behouden na 't voortbrengen van duizende, van ontelbare werelden in de meest verschillende gedaanten. Al wat 't aanzijn bezit komt voort van die almachtige kracht; het mogelijke zelfs heeft in haar zijne laatste reden. In 't heelal, dat God omvat en beschermt, openbaart zich die macht door eene onuitsprekelijke, onbegrijpelijke omhelzing; zij geeft aan alle elementen maat en samenwerking; door haar duurt

de vereeniging van ziel en lichaam voort, en de zuiverste, verhevenste geesten zijn haar hunne blijvende onsterfelijkheid verschuldigd; alles staat onder haar gebied en beweegt zich naar haar bevel en verordening.

God is schoonheid. Dat wil zeggen, dat Hij verstand en wijsheid is, die de krachten en de bestemmingen van het geschapene kennen, inrigten, bepalen en ordenen. Van Hem komt de harmonische en bekoorlijke verbinding van alle bestanddeelen des heelals. Hij kent alle betrekkingen van de deelen des heelals en niets ontsnapt aan zijn wakend oog. Het goddelijk verstand ziet en doordringt de verborgenste betrekkingen der wezens op eene onbegrijpelijke wijze. Hij behoeft ze niet te onderzoeken; Hij bezit bij voorbaat in zich zelven de ideeën, of de wezensbegrippen van alle schepselen. Hij behoeft ze niet in hunnen bijzonderen vorm te aanschouwen; Hij ziet ze in hunne oorzaak, in de idee. Want de goddelijke wijsheid, die zich zelve kent, bezit hierdoor de kennis van al het geschapene; zij bevat het stoffelijke op onstoffelijke, het deelbare op ondeelbare wijze, het veelvuldige in de eenheid en de bijzonderheid in de algemeenheid. Oorzaak van alles zijnde, kent God, door de kennis van zich zelven, in zijne ideeën al wat Hij voortbrengt. De orde, de harmonie dezer ideeën is de schoonheid, welke zich in de geschapen wezens afspiegelt. De schoonheid van God is noodzakelijk, en al wat schoon is, heeft zijne schoonheid uit deze bron, door de eeuwige ideeën.

God is ook goedheid. De goedheid is wederom zijn wezen. Gelijk de zon, door haar opkomst, alles wat er vatbaar voor is verlicht, zoo verspreidt zich de goddelijke goedheid over de schepping. Aan deze goedheid

hebben de engelen hunne glorierijke onsterfelijkheid te danken, de menschelijke zielen de voorrechten hunner rede en de rijkdommen der deugd, en de overige wezens eigenschappen, die hen onderscheiden. De goedheid van God is ook hun laatste einde: een geheime aantrekking der liefde, die in God leeft, trekt ze onophoudelijk aan en leidt ze met eene allerzoetste voorzienigheid.

Ziedaar, hoe de pantheïstische theorie over het *zijn*, het *ééne*, het *goede* en het *schoone* om gevormd en verheven geworden is door de christelijke theorie van den Areopagiet.

Dusdanig is de Theodicee van den heiligen Dionysius. Wil men nu zien, in hoever 't Christendom aan 't menschelijk denken zekerheid, juistheid en verhevenheid geeft, dan vergelijke men de zuivere, schitterende, stellige ideeën, tot hiertoe volgens Dionysius ontvouwd, met de weifelende, onsamenhangende, onderling tegenstrijdige beweringen van Plato, Aristoteles en de alexandrijnsche wijsgeeren, die allen verstoken zijn van 't licht der Openbaring: de twee eersten leefden vóór de volkomen prediking der geopenbaarde leer; de laatsten weigerden haar te omhelzen. In onze vorige opstellen in dit tijdschrift, werden de stelsels van den stichter der Akademie en van den grondvester der peripatetische school genoegzaam beoordeeld, en overbodig zou 't zijn er hier op terug te komen. De stichters der alexandrijnsche school waren trotsch op de onafhankelijkheid hunner rede en waanden een stelsel op te zetten, dat tegenover 't christelijk dogma zou kunnen worden gesteld en er den voorrang aan zou betwisten. Zijn ze in hunne onderneming beter ge-

slaagd en hebben zij den wetenschappelijken man van geloof en den navolgers van den Areopagiet in 't bijzonder reden gegeven om er berouw over te gevoelen, van den weg, door de Openbaring aangewezen, in hunne wijsgeerige en theologische bespiegelingen zoo trouw te zijn gevolgd? Waarlijk neen! Men vergelijke slechts de theorie over de goddelijke eigenschappen of attributen, zooals men die kan afleiden uit de *Enneaden* van Plotinus en de schriften van Proclus, met die van den heiligen Dionysius. De oorspronkelijke eenheid (τὸ ἕν) der Alexandrijnen en hare eeuwig droomende werkeloosheid gelijkt waarlijk zeer goed op den geboeiden Saturnus der fabel, op den Brahma der Hindoes en den Bythos der Gnostieken. Voorzeker, men moet de gezonde rede en de stem der geschiedenis versmaden om de Trias van Plotinus tegenover het christelijk dogma der H. Drievuldigheid te durven stellen. Het *zijn*, waaruit, volgens Plotinus, het ééne en het goede uitstroomen, verliest zich in den duisteren afgrond, in 't niet, waar geene rede, geen leven, geene beweging is, waar niets meer overblijft dan 't volstrekt onbegrijpelijke, dat men met geen naam meer kan aanduiden. Is deze dwaalleer niet de oostersche emanatie-leer, de leer der elkander telkens afwisselende en opvolgende vormen van eene en dezelfde zelfstandigheid? Welk eene geheel andere theorie vinden wij in de geschriften van den Areopagiet.

N. J. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

(*Wordt vervolgd.*)

DUITSCHLANDS VERVAL.

II.

(*Vervolg van* blz. 216 vv.)

HET PROTESTANTISME.

De Staat-God erkent geen God. Hij is de ontkenning van het ware begrip van godsdienst. Zijn eerste dogma is: Gij zult geen anderen God voor mijn aanschijn hebben; mij alleen zult gij *dienen.* Daarom is behalve deze afgodendienst, aan den Staat-God gebracht, *elke* andere ***godsdienst*** onmogelijk. Alles moet de knieën buigen voor het beeld van den Staat-God. Hij die niet op zijne knieën wil vallen, wanneer er bazuingeschal zal gehoord worden, ten teeken dat het gouden beeld van Nabuchodonosor moet aanbeden worden, zal sterven in den vuuroven van vervolging en beproeving. Deze wet gold voor allen, trof Katholieken en Protestanten; roofde den eersten de vrijheid, doet hen gebukt gaan onder het schandelijkste juk van tirannie en vervolging en verbreedde tot een afgrond, de klove die de beide gezindten scheidde, maar ontnam aan 't Protestantisme het leven, of beter dien *schijn* van leven, welken het tot dusverre had kunnen behouden.

De Protestantsche Kerk is niet meer dan eene ruïne. Men zou, wanneer zulks nog noodig ware, geen ander bewijs voor deze waarheid behoeven, dan dat de *lapis angularis*, de hoeksteen waarop het geheele gebouw rust, van den beginne af aan ontbroken heeft. Christus de Heer is die hoeksteen nooit geweest. Sinds het groote schisma van de zestiende eeuw, toen het kleed zonder naad der koninklijke bruid, der Kerke, zoo droevig gescheurd werd, heeft *die* Kerk niets dan een armzalig, kwijnend leven geleid. Voor hart en geest was het geen *leven* meer, *dat* leven. „Vegeteeren" hoogstens mocht het heeten. De „verloren zoon" die oproerig, weêrspannig, tot groote droefheid van den liefdevollen vader, het ouderlijke huis verlaten had, leefde in den beginne nog van de schatten die hij had meêgenomen. De arme ongelukkige waande zich rijk beladen. Hij achtte zich overgelukkig in het bezit, in het zwijmelgenot van zijne vrijheid en wilsbeheer. Maar weldra was het medegenomen erfgoed verkwist, spoorloos verdwenen. Verloren had hij den eenen schat na den anderen, het eene erfstuk na het andere, het eene goed na het andere. Alles ging gaandeweg te loor. Geen band had hij meer die alles samenhield. Valsche vrienden, wreede roovers beloerden, bestolen, beroofden hem. Daar staat hij, alleen, verlaten, in de lompen der armoede gehuld, met troostelooze droefheid in het starende oog, akelige ledigheid in het hart, bij den voederbak der dieren. Wie zou bij dien aanblik niet met den treurenden ziener uitroepen:

„Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora!"

Wat nog droeviger was, de arme oproerling gevoelde zijn

jammervollen toestand ten volle. Hij wist het: een huurling in zijns vaders huis had het oneindig beter en leefde in rijkdom en overvloed, in vergelijking met hem!

Zoo is het ook met de Protestantsche Kerk. Zij voedde zich karig met het armoedige, met het weinige dat zij had medegenomen uit den rijken schat der Katholieke Kerk. Om te blijven leven en bestaan, *moest* ze — nood maakt wet — haren inkeer nemen in die *vreemde woning*, welke ieder der vorsten, die haar als zijn werktuig, als zijne slavin ter verkrijging van goederen en schatten, macht en heerschappij gebruikt had, haar ten verblijve aanwees. Zij heeft hare diensten gedaan. Zij is „abgenutzt". De oude dienaresse is tot overlast geworden, overal verstooten dwaalt zij rond.

Die woning was eene ellendige woning. Dat leven was een ellendig leven. Een leven „à la merci". De vrije, fiere koningin had zich als dienstmaagd verkocht. Zij had hare eer verloren en zich zelve weggegeven voor een spotprijs, voor de dertig zilverlingen van 't verraad.

Maar zij *moest*. Zij zag het in, zij voelde het diep. Op zich zelve kon zij niet blijven bestaan. Het was eene harde wet: *Dura lex, sed lex*. Zij had geen leven, geen kracht, geen eenheid, geen toekomst. Dus, wilde zij blijven leven, in zooverre *dat* leven nog *leven* heeten mocht, dan moest zij den *schijn* van vrijheid, tot daartoe genoten, nog opgeven, en in het juk van den Staat, als in het gareel gespannen, staatsdiensten doen. Zij deed het en leefde voort als in een *vreemde* woning, van afgebedeld brood, dat haar als een genade werd toegeworpen.

Ondertusschen ging het ten einde, al was het ook langzaam.

Macaulay zegt van de anglikaansche Kerk: „zij telt meer dan honderd elkander vijandige, elkander fel bestrijdende sekten." Een Schotlander noemde de leer dier Kerk „een elkander bestokend gesnater van antagonisten." Een beroemde fransche schrijver, sprekend van het duitsche Protestantisme, zegt:

„Comme les vers, les enfants de la pourriture, pullulent dans le corps que la mort a touché de sa main glacée, ainsi les sectes — quorum nomen legio — pullulent dans le Protestantisme. Aussi il est mort et depuis longtemps, supposé toutefois qu'il ait jamais vécu."

Men wilde geen gezag meer erkennen, en ieder steeg ten troon. Men brak de beelden der Heiligen; afgodendienst heette het, en ieder werd zich zelven ten afgod, in de hoovaardij des levens en des geestes, in het bederf van het vleesch.

Zoo ging het met 't Protestantisme overal, ook in Duitschland. Tweedracht en ongeloof heerschten er, tot in de eerste, voornaamste waarheden. De revolutie onder alle gestalten scheurde, brak, ondermijnde het gebouw, het heiligdom.

Nog echter hield de Staat *zijne* Kerk het machtige schild boven het weerlooze hoofd. Daar wordt de ondergang der Katholieke Kerk in Duitschland gezworen. Het uur van den ondergang zal weldra slaan voor het Protestantisme.

Behendig wordt er een stel wetten gemaakt, nadat men zich eerst de meerderheid in de Kamers had verzekerd, nadat men vóór alles echter het tegenwoordige Duitschland door den broederkrijg van 1866 en den fransch-duitschen oorlog had tot stand gebracht. Met

lauweren rijk omkranst, bij het schateren der krijgsbazuinen die den zegevierenden intocht der troepen in de hoofdstad begroetten, onder het gedonder van het geschut en het gejuich eener zegedronken menigte had men alles voorbereid. Dat oorverdoovend gedruisch belette de hamerslagen te hooren welke deze ketenen smeedden.

Toen de kruitdampen en de wierookwolken opgetrokken waren, zag het verbaasde en teleurgestelde volk een man optreden met een nieuwe wetgeving in de hand. Dat waren de Meiwetten. Deze wetten gingen rechtstreeks af op het hart der Katholieke Kerk. Zij zouden haar den doodslag geven. Aan de protestantsche gezindheid was minder gedacht geworden. Hij die de wetten maakte, had geen geloof. Hij geloofde niet dan *aan en in zich zelven*, aan zich-zelven vereenzelvigd met den Staat-God.

De protestantsche Kerk moest vallen, het waggelende huis moest verlaten worden. Alles vluchtte uit het vervallen gebouw.

Het beschermende dak werd weggenomen. De machtige, leidende hand van den Staat trok zich terug, en aan alle stormen blootgesteld, moest het Protestantisme van allen verstooten, blind, een heenkomen zoeken langs nieuwe, onbekende wegen, met afgronden omzoomd. Wie zal de aanvoerder zijn? Verdeeldheid? — Wie den weg aanwijzen? Oneenigheid? — Wie de orde handhaven? Tweedracht? — Wat zal men gelooven? — Is Christus God? — Moet men deze leerstelling houden, om tot de Staatskerk te behooren? — Wat is de Staatskerk, de

Landeskirche? — Wat leert zij? Wie maakt er deel van uit? Alles onzekerheid, duisternissen van alle kanten, grondelooze afgronden.

De woorden des Heilands werden hier vreeselijke waarheid: „elk huis, dat in zich zelven verdeeld is, zal ten gronde gaan! Wanneer de eene blinde den anderen leidt, vallen zij beiden in den afgrond."

Een berlijnsche predikant, Hossbach, loochent de Godheid van den Zaligmaker. Een hevige strijd onstaat. — „Godloochenaar, heiligschenner, apostaat!" zoo klinkt het uit de verontwaardigde borst der geloovige protestanten. — „Vrijheid, vrijheid van meening, de basis van het Protestantisme", zoo galmt het uit het andere kamp.

„Kunt ge ons verbieden het princiep in praktijk te brengen, waarop de Hervorming, zelve uit de revolutie geboren, steunt? met welk recht?" — Hossbach werd tot eene andere kerk beroepen. Het hoogste gezag in godsdienstzaken zag echter met hem het ongeloof in de protestantsche Kerk binnentrekken, en wist het bij den Keizer door te zetten dat die keuze niet bevestigd werd, liet echter den ongeloovigen predikant in de parochie, waar hij tot nu toe werkzaam was geweest, met die ongeloovige beginselen zijn ontchristelijkend ambt verder uitoefenen. Het zijn inderdaad onmogelijke toestanden.

Maar een andere, veel hardere slag wachtte de arme Kerk. 't *Symbolum Apostolicum* is nog hetgeen wij „de officieele geloofsbelijdenis" zullen noemen. Dat laatste bolwerk wordt van alle kanten aangetast. „Ballast!" heet het, „het moet over boord". — „Het laatste anker! zoo klinkt de angstkreet der anderen, dan is het schip een speelbal der golven". — Nog wordt het verdedigd, zal

het echter nog lang duren? — Gevolgd, geloofd wordt het niet meer. Wat is dan nog het Protestantisme? Een Kerk zonder geloof, zonder eenheid, zonder... ja, wij hadden bijna gezegd, en in zekeren zin is het volkomen waar, — een *godsdienst* zonder *God*!

Daar staat het Protestantisme voor u. Geen kleed meer draagt die Kerk, geen kleed, het zinnebeeld der eenheid. Met de lompen der armoede zoekt zij te vergeefs hare naaktheid te bedekken. Het laatste bolwerk viel, de muren zijn gesloopt, de laatste band is verscheurd, de laatste *schijn* van eenheid weg. Breed geopend zijn alle poorten der protestantsche geloofsveste, en met ontrolde banieren is het ongeloof met zijne tallooze apostelen en volgelingen, in dichte drommen, binnengerukt in de ontmantelde burcht.

En hooger klimmen steeds de losgelaten baren, onstuimiger woeden zij tegen de ondermijnde grondvesten. De waarschuwende stem van den een of anderen leeraar wordt niet meer gehoord, klinkt in de woestijn; de kerken zijn verlaten; de godsdienst wordt bespot, de bedienaren der Kerk gehoond en verguisd; en de bedienaars zelven, zonder geloof en godsdienst, ontrouw aan hun zending en hun roeping verzakende, hebben de hand geslagen aan 't diep geschokte tempelgebouw, den eenen steen van den anderen losgerukt en begroeten als den dag van den triomf, den dag, die den volslagen ondergang zal beschijnen.

Men meende de Katholieke Kerk in 't hart te treffen, en men trof het *eigen* hart. Men meende een graf te delven voor het Katholicisme, en het Protestantisme stort er in.

Lamartine, de fransche dichter, zong eens van den Cesar dezer eeuw, in zijn prachtig stuk „Bonaparte":

„Tu marchais!... tout obstacle était ton ennemi!
Ta volonté volait comme le trait rapide
Qui va frapper le but où le regard le guide,
Même à travers un coeur ami."

Wie kent dat „but", dat doel niet? en dat „coeur ami", dat vriendenhart? — Maar getroffen is het, dat hart, en de dood is nabij.

De Protestanten zelven zien zulks in. Zij deinzen terug voor den afgrond die zich openscheurt voor hun blik, met ijzing in het hart voelen zij den vulkaan koken onder hunne voeten.

De *Reichsbote* schreef voor een jaar: „Het is een vreeselijke toestand, waarin zich de geloovige evangelische Christenen als met geweld gebracht zien. De liberale pers heeft de leiding van den „Culturkampf" overgenomen; zij tast Kerk en Evangelie, leer en hiërarchie op eene wijze aan, die van een onverzoenlijken haat getuigt. Onmogelijk is het, onder hare banier te leven en te strijden. De Katholieken roepen ons toe: ziet gij niet, dat die strijd het op het Christendom aanlegt? Wilt gij Christenen zijn en blijven, zoo moet gij u met ons, Ultramontanen, verbinden".

Zoo ver is het inderdaad gekomen. Dien ontbindenden, knagenden kanker droeg het Protestantisme, van den beginne af, met zich rond. Het was de worm, die zich reeds in den bloesem, de kiem der vrucht had vastgezet. Het Rationalisme kwam eerst, toen volgde het Liberalisme. Thans staat de oude „Landeskirche" radeloos tusschen

de edele, vlekkelooze katholieke Moederkerk, stralend in eeuwige jeugd en schoonheid, de goddelijke bruid van Hem die de waarheid en het licht en het leven is, en tusschen hare eigene kinderen, ontaarde kinderen voorwaar, die hunne moeder bestrijden met dezelfde wapenen welke deze eens gebruikte tegen hare moeder, de Katholieke Kerk. Deze laatste heeft hart en armen geopend voor de arme afgedwaalden; moederliefde vergeeft en vergeet alles — het zijn toch hare arme, beklagenswaardige kinderen. Maar hen houdt een doodelijke haat terug. Liever in den maalstroom des verderfs vergaan, dan tot Rome te naderen. Daarom is het Protestantisme Liberalisme geworden, en de vaandeldrager van het Liberalisme.

Het programma der partij prijkt in de ontrolde vouwen dier banier. „Haat en dood aan de Katholieke Kerk!"

Zoo spreekt de *Neue evangelische Kirchenzeitung:*

„Diese Generation der Priester *muss* aussterben, eher kann die Katholische Kirche das gelobte Land einer besseren Zukunft nicht sehen; dass sie im Auslande sterben muss, thut uns Leid, *aber ist nöthig.*"

Zulke citaten zijn er bij honderden. Weinige echter kunnen in blinden haat met de beide volgenden wedijveren, en geven zóó doorslaande bewijzen van hetgeen wij beweerden.

De *Chemnitzer Lutheraner* schrijft, en wij citeeren letterlijk:

„Am 7 Februar ist Pabst Pius (vorher Cardinal Mastai-Ferretti) in seinem 86 Lebensjahre gestorben. Er war der Nachfolger des Pabstes Gregor XVI, der im Jahre 1846 starb, hat also über 31 Jahr den Stuhl *des Anti-*

christs besessen. Er war wie jeder Pabst, nicht Gottes, sondern des Teufels Statthalter. Luther sagt mit Recht über den Pabst, in der Kirchenpostille (septuagesimae): dat er mit den Seinen nicht anders meinet, denn er wäre Gottes Statthalter und der allernähest, hat's auch der Welt beredt; aber eben in derselben ward er des Teufels Statthalter und der allerfernest von Gott, dass nie kein Mensch unter der Sonnen, also wider Gott und sein Wort getobet und gewüthet hat."

Eenige regels verder, in hetzelfde nummer, las men, dat de duivel Pius IX had aangesteld „der unter dem Scheine des Christenthums die wahren Christen *verflucht und wenn er kann mordet*'.

Dat schreef de *Chemnitzer Lutheraner*, „eine kirchliche Monatschrift fur Lehre und Wehre" in Maart 1878, over den grooten Doode, den onsterfelijken Pius. — Ex uno disce omnes. Maar hoe verblind en hevig ook, kan deze haat tegen Rome het zieltogende lichaam geen nieuwe veerkracht bijzetten. Dat „galvaniseeren" brengt de stuiptrekkingen van een naderenden, wissen dood voort. Men sluit echter niet het oog voor het eigen gevaar. Laten wij nog een paar volzinnen aanhalen; zij mogen wel „Jeremiaden" genoemd worden.

Hetzelfde blad, de *Reichsbote*, die in 't *Chemnitzer Lutheraner genre*, al het mogelijke heeft geleverd, vraagt zich zelven af: „Wo steht *unsre* Kirche? Am Abgrunde, oder in den Anfängen einer neuen Zeit? Liegt sie auf dem Sterbebette, oder in den ersten schweren Athemzügen der Genesung? Eins ist klar. Wenn der *Leiter der preussischen Kirchenpolitik*, wenn die *oberste Kirchenbehörde*, wenn der *parlementarische Liberalismus*

auf den bisherigen Wegen fortfahren, so steht *Alles* auf dem Spiel, und unsre Landeskirche, die grösste protestantische Gemeinschaft der Welt, die Burg der preussischen Grösze, die *Vorkämpferinn* gegen Rom, stürzt in Ruinen zusammen."

Dat zeiden wij in het begin van dit artikel: de protestantsche Kerk is niet meer dan eene ruïne.

La logique des faits est inexorable, is meer gezegd geworden; maar is dat zóó, wat dan te zeggen van de ijzeren „logique des chiffres"?

De aartsbisschop van Kantelberg, Dr. Tait, verklaarde eens in het Parlement, dat hij er met grond aan twijfelde, of hij wel een gedoopt Christen was. Zoo staat het in de anglikaansche sekte. Duitschland gaat met reuzenschreden op denzelfden toestand af.

Dr. Majunke, afgevaardigde naar den Rijksdag en redakteur *en chef* van de Germania, verklaarde op de laatste „Generalversammlung der Katholischen Vereine": Gemeenten van 50,000 zielen tellen des Zondags geen 200 menschen in de kerken. Te Spandau vond ik eens in den „Hauptgottesdienst" in de hoofdkerk 18 personen. Te Berlijn heb ik een avondpreek van Dr. Lisco bijgewoond, waar meer gaslichten brandden dan er toehoorders waren — en kroonluchters kent die kerk niet.

Een predikant Pank aarzelt niet te zeggen, dat: „700,000 evangelische berliner Brüder die Kirche ganz verschmähten." —

„Die meist protestantenvereinlich gesinnten Geistlichen predigen vor fast leeren Bänken. Die Männer sind schon am Sonntag Vormittag im Wirthshaus oder bei der Arbeit. Der Nachmittag gehört dem Vergnügen. Das

heilige Abendmahl wird als überflüssig angesehen. Das apostolische Glaubensbekenntniss ist längst abgeschafft. In der Bibel liest fast Niemand mehr." Zoo de *Süddeutsche reformirte Post* voor Thuringen en het hertogdom Gotha. In Chemnitz rekende een protestantsch dagblad, dat van de geheele bevolking 5 procent, in Leipzig 3, in Glauchau en Meerane $2\frac{1}{2}$, in Crimmitschau 2, Groitsch $1\frac{1}{2}$, — maar in de onmiddellijke nabijheid van Chemnitz slechts $1\frac{1}{4}$ procent de kerken bezoeken. Wij willen echter onze statistiek zooveel mogelijk uit het geheele protestantsche Duitschland nemen en steeds aan de protestansche pers ontleenen.

Het *Hallesche Vereins- Blatt* (*voor stad en land*) deelt ons mede: „Die kirchliche Gesinnung ist im schnellen Abnehmen begriffen; die Vertreter der Kirche sinken in der öffentlichen Meinung; die nicht mitsinken wollen, blasen einstweilen in das grosze Horn. Das Alles neben einen wahrhaft *grauenerregenden sittlichen Verfall*, der *quartalweise wachsend*, *statistisch* nachgewiesen wird."

In Hannover werd eene „Bezirkssynode" gehouden, en eene kerkelijke statistiek opgemaakt.

Men bevond, dat in het jaar 1875 van 76,502 personen, 10,466 „de Abèndmahlsfeier" hadden bijgewoond, en dat zelfs de schoolkinderen niet eens ter kerke kwamen.

Men weet, met welk een doel de „Civilehe" werd ingevoerd, en in een open brief aan Dr. Wehrenpfennig wordt beweerd, dat het resultaat is: „die Entfremdung von der Kirche, — ja! der Fortbestand der evangelischen Landeskirche ist dadurch in Frage gestellt."

Dr. Engels *statistische Correspondenz* is genoeg be-

kend. Zij gaf voor 1875 aan, dat 93 procent der kinderen het doopsel ontvingen, maar zie hier wat de *locale* bladen voor cijfers brachten In Breslau bleven 32 proc. ongedoopt, en van de huwelijken werden 60 proc. alleen burgerlijk gesloten. Elberfeld telt 10 procent ongedoopten, Duisburg 22, Essen 23, Dusseldorp 28, Crefeld 30 Uitsluitend burgerlijke huwelijken werden er aangegaan te Koningsbergen 36 procent, te Elberfeld 16, te Essen 25, te Dortmund 26, te Crefeld 28, te Hagen 38, te Keulen 39, te Dantzig 47, te Maagdenburg en Stettin 68, te Berlijn 65 procent.

Beteekent zulks niet het Heidendom ?

Wat echter verre weg het ergste van alles is, dat zijn de blijvende toestanden.

De Kerken van Keur-Hessen en Hessen-Darmstadt kan men als ontbonden beschouwen, en Saksen bevindt zich op denzelfden weg De „Culturkampf" heeft de „Verfassungen" der Kerken in verschillende landen, elke basis onder de voeten weggenomen, en de kerkelijke tucht tot eene onmogelijkheid gemaakt. Te midden dezer „Babelsche" verwarring zijn er nog die eene nieuwe Kerk stichten willen, of tot de oude — de „primitieve" noemen zij haar — wederkeeren; zij kunnen het echter niet eens worden op welke grondslagen. Wat dit alles echter de kroon opzet, wordt in de volgende woorden door den meergenoemden Prediger Pank duidelijk aangegeven:

„Wie viele werden es in 10 Jahren sein?" vroeg hij over Dantzig, na bovengemelde statistiek aangegeven te hebben.

„De Kirchenverfassung", dat is de wettelijke, kerkelijke regeling, door de Meiwetten in het leven geroepen,

heeft der Landeskirche „den genadeslag toegebracht."

„Sie basirt auf einem Principe, durch welches von vornherein schon jede Lebenskraft eines kirchlichen Organismus untergraben wird." Inderdaad is het een constitutioneele vorm; zij kent, bij voorbeeld, den leeken zeer grooten invloed toe, deelneming aan de meeste kerkelijke zaken en een beslissend overwicht bij de verkiezingen. „Der bedenklichste Punkt bei dem Wahlrecht ist der dass dem Laienthum, in den unteren Instanzen, ein weit uberragender Einfluss gestattet ist, und man trotz aller gesetzlichen Vorbehalte nicht in der Lage ist, überall notorisch unkirchliche Männer vom activen und passiven Wahlrecht auszuschliessen." Men is niet meer bij machte de wolven en wel de „notorisch" als zoodanig bekende uit den schaapstal te weren.

Aan bange voorgevoelens ontbreekt het niet, en hoe kan dit ook anders? De toekomst is duister, en men ziet ze ook duister in. Dit is voornamelijk het geval met de zoogenoemde partij der „Hoftheologen" welke in de zaak „Hossbach" de reeds vermelde rol speelden, en die wij nog meer zullen ontmoeten bij de bespreking van den derden factor, die medewerkt tot „Duitschlands verval", namelijk de „Social-Democratie." Hun orgaan is de *Neue evangelische Kirchenzeitung*.

„Als unsrer Kirche die frohe Botschaft erklang," zoo schreef zij in het begin van 1876, „dass es ihr endlich vergönnt sein würde, den letzten grossen Abschluss ihrer Verfassung zu berathen, da leuchtete in uns die Hoffnung auf, es könnte für den deutschen Protestantismus eine neue Zeit lebendiger Thatkraft anbrechen:... wir sind traurig, dass unsre Hoffnung gescheitert ist. Von allen *Schiff-*

brüchen des Jahres 1875 ist dieser der *schmerzlichste* und *folgenreichste*. In dem ganzen Werke der Generalsynodalordnung ist kein Gedanke ausgestaltet, der uns aus dem Wirrsal unsrer kirchlichen Verhältnisse in das Land der Verheissung führt. Eins musste jedem Einsichtigen *klar* sein, dass eine Kirche, die sich *so ohnmächtig* zeigt, *tief krank sein muss*."

Maar laten wij nog eene protestantsche stem, die der *Protestantische Kirchen-Zeitung*, over hetzelfde onderwerp hooren:

„Nach dem *Dreiviertelbankerott* der Kirche, wollen diese *Dreiviertelskeptiker* mit dem *Independentismus* der Gemeinde, ein letzter Experiment zu Gunsten des christlichen Gemeinschaftslebens anstellen."

Datzelfde „Experiment" als „in anima vili" heeft de Katholieke Kerk ook moeten ondergaan. Uit die vuurproef is zij gaaf en ongeschonden, zooals Joannes uit zijne martelie, te voorschijn getreden.

Zouden wij deze beschouwingen kunnen sluiten zonder een dankbaren blik naar omhoog te slaan?

Daar staat zij voor u, de zoo zwaar beproefde duitsche Katholieke Kerk. De prachtige, trotsche eik, de koning der wouden, heeft de statige kroon verloren. Gevallen zijn de machtige takken, zoovele boomen op zich zelven; verwelkt, verdord is de groene, weelderige, lommerrijke bladerendos.

Bisschoppen, priesters, kloosterlingen, leeken zijn vervolgd, gevangen genomen, verjaagd, verbannen; de goederen verbeurd verklaard; de kerken gesloten, dikwijls gestolen, beroofd echter allen. De Kerk is, volgens het woord van den Dichter: „eine hirtenlose Schaar", geworden. Maar

steeds rijst hij trotsch omhoog, de slanke onwrikbare stam, en bewaarheidt de heerlijke woorden van denzelfden schrijver:

> Den Schmuck der Zweige habt ihr abgehauen,
> Da steht er, ein entlaubter Stamm! Doch innen
> Im Marke lebt die schaffende Gewalt
> Die sprossend eine Welt aus sich geboren.

Rondom dien levensboom liggen, akelig dooreen, de puinen van het Protestantisme. Klaar werd het voor elkeen, *waar* bij de scheuring van het schisma, de ziel is gebleven:

> Wenn Haupt und Glieder sich trennen
> Da wird sich zeigen, wo die Seele wohnte.

De afgescheiden ledematen zijn in ontbinding overgegaan.

Eene godsdienstige basis heeft dus Duitschland volstrekt niet meer. Eene andere basis echter dan eene godsdienstige is niet denkbaar Het staatsgebouw, dat het liberalisme in Duitschland heeft opgericht, laat zich het best met de volgende woorden van den dichter beoordeelen:

„Dein Gebild, ein *Luftgebild* soll's heissen."

Rolduc, April 1878. J. E. H. MENTEN.

(*Wordt vervolgd.*)

Eenige beschouwingen over het Onderwijs.

Wat de Katholieken van de regeling van het onderwijs en het schoolbeheer door den Staat te wachten hebben, is reeds meermalen in dit tijdschrift gezegd en bijv. in Dl. X, blz. 237 duidelijk uiteengezet

„Ziedaar, Katholieken" zoo lezen wij daar ten slotte, „wat de geschiedenis u leert in betrekking tot de aan het hoofd gestelde vraag: „Wat hebben wij, Katholieken, van het schoolbeheer in ons Vaderland te wachten?" — Redt u zelven. — Het is meer dan tijd — Gij kunt het — gij behoeft slechts te willen."

Het nu aangeboden wetsontwerp tot regeling van het Lager Onderwijs duidt genoegzaam aan, dat men steeds in denzelfden geest voortgaat, en wij hoe langer hoe meer in zake van het onderwijs naderen tot het Staatsmonopolie met het bepaalde doel, om propaganda te maken in het belang van zekere partij.

De geschiedenis van ons Vaderland leert hoe, sedert de invoering der Hervorming, het onderwijs werd gebruikt meer als middel van propaganda dan tot opvoeding en vorming; eerst ten dienste der Reformatie zelve, later

en ook nu nog ten dienste der zoogenaamde Verlichting. Met dit doel van propaganda is de bloei en zelfs het bestaan van het Katholieke onderwijs in strijd, en daarom moet men, niettegenstaande de verkondigde vrijheid van onderwijs, niet alleen niet te gemoet komen aan de grieven der Katholieken, maar zooveel mogelijk zorgen, dat het bijzondere Katholieke onderwijs onmogelijk worde.

Dit schijnt men zich ten doel gesteld te hebben bij het thans voorgestelde ontwerp van wet op het Lager Onderwijs.

Niet het onderwijs zelf zal verbeterd worden, maar men zal uitvoering trachten te geven aan hetgeen de *Ligue d'Enseignement* vooral aanbeveelt: de maatschappelijke positie der onderwijzers en onderwijzeressen te verheffen (Titel II, § 2), het begunstigen van volksbibliotheken; zie Art. 44 i., waar onder de kosten van het onderwijs zijn opgenomen „die der schoolbibliotheken" enz.

De verhoogde kosten van het Lager Onderwijs, waartoe het ontwerp zal dwingen, komen ten nadeele vooral van het bijzonder onderwijs, dat uit eigen beurs moet putten en niet uit Staats- of gemeentekas mag trekken. Zoo zullen de Katholieken, willen zij het Christendom niet prijs geven aan het ongeloof, tot nog grootere geldelijke offers dan zij thans reeds brengen genoodzaakt worden, en hunne offervaardigheid voor het geloof zal op een sterke proef worden gesteld.

Het *Staatsmonopolie* in zake van het onderwijs en de school is nieuw en van jeugdige dagteekening. De moeder van dit kind is de Fransche Revolutie van 1793,

en het toont ook steeds den aard dezer moeder te bezitten. Met geweld ingevoerd, moet dit monopolie steeds met geweld behouden en verder uitgebreid worden.

Noch de geschiedenis noch de rede geven aan de Staatsmacht het recht, om zich het monopolie van het onderwijs aan te matigen.

De geschiedenis leert dat de school eene dochter der Kerk is. [1]) De Kerk heeft haar gesticht en ontwikkeld en zoo zeer tot eene kerkelijke instelling gemaakt, dat het Staatsmonopolie zonder vervolging der Kerk niet is door te voeren.

„De besluiten van de *Assemblée Constituante* tegen de geestelijkheid", zoo schrijft Mgr. van Bommel in zijn *Exposé des vrais principes sur l'instruction publique* (part. II, p. 96) „troffen ook de onderwijs gevende geestelijke orden en congregatiën, en het openbare onderwijs was in Frankrijk *vernietigd* zonder dat daartoe een bijzonder besluit noodig was." Zoozeer was het onderwijs een kerkelijke inrichting.

Eene geldige *reden* voor het Staatsmonopolie van het onderwijs moet nog steeds gevonden worden. Danton grondde het hierop: dat „de kinderen behooren aan de republiek vóór zij aan hunne ouders behooren." Eveneens redeneert Robespierre: „Het Vaderland alleen heeft het recht *zijne* [?] zonen op te voeden. Een zoo groote schat mag niet langer aan de trotschheid der familiën, het vooroordeel der bijzondere personen worden overgelaten; want zoo onstaat het *onderscheid der standen* tot nadeel der *gelijkheid,* welke de grondslag der maatschap-

---

1) Zie *De Katholiek*, Dl. LIV, blz. 332.

pelijke orde is." — Royer Collard besluit aldus: „De Universiteit heeft dus het *monopolie* der opvoeding *bijna evenals* de rechtbanken het monopolie van het recht en het leger dat der openbare macht hebben." Met andere woorden uit het eene monopolie volgen alle.

Toen men het monopolie eenmaal gevestigd had, vond men men dan ook geen reden om de aangevoerde beginselen langer voorop te zetten. Het socialistische grondbeginsel vluchtte met Babeuf in de geheime genootschappen, tot wier eigendom het thans behoort; alleen de vrucht: de nationale opvoeding of de Staatsschool is gebleven.

Ook door den *plicht* om voor het welzijn der burgers te waken kan de Staat niet gebonden zijn. Plicht ontstaat door den verklaarden wil eener hoogere macht, en die hoogere macht is hier God. Nu dient een Christen te weten, dat de hemelsche Vader alle macht aan den Zoon gegeven heeft, en dat Christus, de Zoon Gods menschgeworden, het hoofd en de koning der Christelijke maatschappij, den plicht om de volken te onderwijzen niet aan den Staat, maar aan de Kerk heeft opgedragen.

En met recht. Immers de ééne waarheid, welke geleerd moet worden, loopt gevaar zich in menigvuldige tegenstrijdigheden op te lossen bij de noodzakelijke verdeeldheid van het tijdelijke openbare gezag, of den Staat

Christus leidde dan ook zijne opdracht met deze allergewichtigste woorden in:

„Mij is alle macht in hemel en op aarde gegeven. Gaat dan en onderwijst alle volken."

In deze woorden geeft de opperste Wetgever zijn wil te kennen, dat zijne Apostelen onder hunne eerste plichten het onderwijs zullen rekenen. Een Christen, die dit miskent, hij moge de hoogste waardigheid bekleeden, verzet zich tegen het gezag van Christus, hij matigt zich een recht aan, wat hem niet toekomt; en eene maatschappij, geregeld volgens beginselen, die met deze verklaring des Heeren in strijd zijn, d. i. waar aan de Kerk de vrijheid en het recht van te onderwijzen ontnomen of maar onder zekere beperkingen gelaten wordt, kan door Christus niet meer voor een Christelijke maatschappij erkend worden. „Die niet met Mij is, is tegen Mij."

Het beginsel van het Staatsmonopolie wordt dan ook doorgedreven, niet door de geloovigen, maar door de ongeloovigen; door hen die de bovennatuurlijke orde verwerpen, d. i. Christus niet meer erkennen als den Zoon Gods, die menschgeworden is De geloovigen verlangen een onderwijs, gegrond op den godsdienst, opdat de Christelijke waarheid behouden blijve en de nog jeugdige harten niet door de dwaling van den weg der waarheid worden afgeleid

Door te bepalen in de wet, dat „het schoolonderwijs wordt dienstbaar gemaakt aan de opleiding der kinderen tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden", maakt men het onderwijs niet *Christelijk*. Evenmin wordt het gezag der Kerk over het onderwijs hersteld door de bepaling: „Het geven van godsdienstonderwijs blijft aan de godsdienstleeraren overgelaten" (art. 33), of dat „de schoollokalen voor het godsdienstonderwijs beschikbaar gesteld worden" (art 22).

Welligt zou men veeleer niet zonder grond bevreesd

moeten zijn, dat de bedoeling verborgen is, om het godsdienstonderwijs ook onder de leervakken op te nemen, terwijl het *voorloopig* aan de godsdienstleeraren wordt *overgelaten.*

Het is immers bekend, hoezeer de drijvers er op uit zijn om het godsdienstonderwijs onder de leervakken van Lager en Middelbaar Onderwijs te doen opnemen, evenals dit reeds bij het Hooger Onderwijs geschied is. Niet als *geloofs*wetenschap, niet als *dienst* van God, maar zooals zij willen, als *godsdienstwetenschap*, ter voorbereiding van het universitaire onderwijs in de godsdienstwetenschap. Reeds moet een adres in dien geest door moderne predikanten aan de Tweede Kamer zijn ingediend.

Zoo wordt het Staatsmonopolie uitgebreid. Men maakt eenvoudig onderscheid tusschen *geloof* en *wetenschap* en verwijst het *geloof* naar het gebied der Kerk, terwijl de Staat aanspraak maakt op het uitsluitend recht van de *wetenschap* te onderwijzen. Het godsdienstonderwijs wordt een onderdeel van het Staatsonderwijs; en weldra zal het zonder bewijs van bekwaamheid, te verleenen door den Staat, niet meer geoorloofd zijn godsdienstonderwijs te geven.

Is dit de streving van het nieuwe ontwerp van wet in deze alinea van art. 33: „Het geven van godsdienstonderwijs blijft aan de godsdienstleeraren *overgelaten*?"

Al zijn wij zoo verre nog niet; het monopolie is reeds ver gevorderd door de scheiding der *school* van de *Kerk.*

Toen de Hervorming hier te lande meesteresse werd van den toestand, maakte men ook de school, die Katholiek was en van de Kerk afhing, geheel dienstbaar aan

de onderdrukking van den Katholieken en de bevordering van den Hervormden godsdienst [1]).

De schrijver van de *schets van de geschiedenis der staatsverordeningen op het lager onderwijs hier te lande* vat de hoofdstukken der oude plakkaten aldus te zamen: „Verpligt examen met belijdenis van het Gereformeerde geloof en onderteekening van de verklaring der synode van Dordrecht, approbatie der kerkelijke Classis, toezigt der Classis, godsdienstige opleiding in den geest der Hervorming, openbaar onderwijs in het leerstellige der Hervorming, psalmenzang en gebed, — en geheele uitsluiting van alle andere godsdienstige gezindheid, bijzonder der Katholieken, uit het onderwijs zijn de hoofdtrekken der oudere plakaten." (*De Katholiek*, Dl. II, blz. 317.)

Door de Hervorming is de school, gelijk zoovele andere zaken, die tot de Kerk behooren, aan den Staat overgeleverd.

Na 1795 heeft de Staat zich langzamerhand tot eenigen en almachtigen beheerder der school verklaard; en zoo staan wij thans voor het Staatsmonopolie van het onderwijs en voor de *neutrale school*, of de school, toegankelijk „voor alle kinderen zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid" (art. 16).

De neutrale school en het Staatsmonopolie zijn onafscheidelijk verbonden. Zonder het Christendom te verloochenen kan de Staat zich het uitsluitend gezag en beheer over de school niet toekennen. Door de school aan

---

1) Men zie de *Schets van de geschiedenis der staatsverordeningen op het lager onderwijs, hier te lande* in *De Kath.* Dl. II, blz. 301, en vooral het schoolreglement op blz. 309 art. 2, 3 en 4.

den invloed der Kerk te onttrekken verloochent hij Christus, die aan zijne Kerk den plicht om te onderwijzen heeft opgedragen.

Een Staat zonder godsdienst heeft ook een school zonder godsdienst en zal en moet de school dienstbaar maken aan de verspreiding der ongodsdienstigdheid, d. i. der goddeloosheid.

Wat moet nu de Kerk tegenover dat Staatsmonopolie van het onderwijs doen?

Het minste, wat zij doen kan, is het te veroordeelen, als in strijd met de Christelijke waarheid.

Die veroordeeling heeft onze H. Vader Paus Pius IX z. g. meermalen uitgesproken. In de *korte opgave der voornaamste dwalingen van onzen tijd* (Syllabus) vinden wij de valsche leer van het Staatsmonopolie in zake het onderwijs in vier stellingen samengevat. Wij zullen ze hier mededeelen.

De eerste stelling (XLV van den Syllabus) luidt aldus: Het geheele bestuur der openbare scholen, waar de jeugd van eenigen Christelijken Staat wordt onderwezen, *kan* en *moet*, enkel de bisschoppelijke seminariën onder eenig opzicht uitgenomen, *aan het burgerlijk gezag toegekend worden*, en wel in die mate, dat men aan *geen ander gezag hoegenaamd* eenig recht toekent om zich te mengen in de schooltucht, in het bestuur der studiën, in het verleenen van graden, in de keuze of goedkeuring der leeraars."

Het is duidelijk, dat hier het Staatsmonopolie door de Kerk veroordeeld wordt.

Stelling XLVI luidt: „Ja, zelfs in de seminariën voor geestelijken is de te volgen inrichting der studiën aan het burgerlijk gezag onderworpen."

Het Staatsmonopolie gaat hier nog verder, om ook de opleiding der *geestelijken* van zijn gezag afhankelijk te maken.

De volgende stellingen veroordeelen de uitsluiting der Kerk van het onderwijs en van de scholen, het gevolg van het Staatsmonopolie.

XLVII. „De beste regeling der burgerlijke maatschappij vordert, dat de volksscholen, welke voor alle kinderen uit elke volksklasse, toegankelijk zijn, en in het algemeen alle openbare instellingen, bestemd voor het onderwijs der letteren en hoogere wetenschappen en de opvoeding der jeugd, aan alle gezag, bestuur en inmenging der Kerk onttrokken, en onderworpen worden aan het volkomen goeddunken van het burgerlijk en politiek gezag, volgens het welbehagen der bewindvoerders en de richting van de algemeene meeningen des tijds."

XLVIII. „Katholieken kunnen hunne goedkeuring hechten aan zulk eene opleiding der jeugd, welke gescheiden is van het Katholiek geloof en de macht der Kerk, en alleen op de wetenschap van natuurlijke zaken let en zich enkel, of althans hoofdzakelijk, bij het aardsche maatschappelijke leven bepaalt."

Ziedaar wat Paus Pius IX herhaaldelijk in zijne allocutiën en brieven veroordeeld heeft.

Met welk recht? vraagt men. Vragen wij liever, of de Staat eenig ander recht voor zijne aanmatigingen kan doen gelden dan het *recht van den sterkste?* „*Sic volo sic jubeo, stat pro ratione voluntas*", sprak Luther. De Staat spreekt niet anders tegenover de Kerk.

Eens is men begonnen God ter zijde te stellen en de menschelijke *rede alleen* tot grondslag te nemen van alle

maatschappelijke regeling. De valsche wetenschap heeft dit beginsel tot wet verheven. In de derde stelling van den Syllabus is dit beginsel veroordeeld:

„De menschelijke rede, beslist *alleen*, *zonder eenige acht te geven op God*, over waar en valsch, over goed en kwaad, zij is zich zelve tot wet en uit hare eigene natuurlijke krachten genoegzaam om voor het welzijn der menschen en der volken te zorgen."

Hiermede plaatst men zich buiten de bestaande orde, en is men wel genoodzaakt om die bestaande orde geheel volgens zijn beginsel te hervormen.

Dat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Wat de Staat ook poge, *zuivere rede* kan hij niet zijn. De orde is nu eens door God zoo gesteld, dat Staat en wetenschap moeten steunen op *geloovige rede*. De geheele mensch met al zijne natuurlijke krachten is door God voor het bovennatuurlijke doel bestemd. Zelfs de redelooze schepping zucht, volgens Paulus (Rom. VIII, 22) naar verlossing, naar de aanneming der kinderen Gods, en zou dan de redelijke natuur daarnaar niet verzuchten?

Christus is in de wereld gekomen en heeft van de wereld bezit genomen. Hij heeft de grondvesten gelegd van de Stad Gods; ja, Hij heeft dien grondslag onvergankelijk gemaakt en tot Petrus gezegd: „Gij zijt de steenrots, op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen, en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen."

En is het niet de dwaasste dwaasheid der menschelijke rede, te denken, dat Christus en zijne Kerk voor haar zal wijken en zijne tenten zal opbreken?

De Kerk doet hierom ook meer dan het valsche beginsel veroordeelen.

Gedachtig aan de zending, van Christus haren goddelijken Stichter ontvangen, maakt zij gebruik van de vrijheid, voor zooverre haar die gelaten is, en richt zelve scholen op, scholen, onderworpen aan en afhankelijk van het kerkelijk gezag.

De Kerk kan niet tevreden zijn met hetgeen het ontwerp van wet op het Lager Onderwijs haar in betrekking tot de openbare school toekent: „Het godsdienstonderwijs is aan de godsdienstleeraren overgelaten."

Zij verlangt een onderwijs, op den godsdienst gegrond; omdat de mensch zonder godsdienst zijne bestemming niet kan bereiken en het *neutrale* onderwijs praktisch tot atheïsme leidt.

Omtrent de *Ligue d'enseignement*, welke het *neutrale* onderwijs in haar vaandel heeft geschreven, zeide een der voornaamste organen van de geheime genootschappen (*Le Monde Maçonnique*, *mai* 1866, p. 59).

„De invloed van dat werk zal wellicht beslissend zijn... De beginselen van onze vereeniging maken het den vrijmetselaars ten plicht zich onder de leden van de *Ligue d'enseignement* te doen opnemen en zich in den strijd, welke bereid wordt tegen de *eeuwenheugende duisternissen* en de *systematische onwetendheid*, in den eersten rang der onvermoeide bevorderaars van 't onderwijs te vertoonen."

Wat men door *eeuwenheugende duisternissen* en *systematische onwetendheid* verstaat, is bekend. Het zijn *de geheimen van het Evangelie*, door de Kerk verkondigd, en het *onderwijs, dat de geestelijken* geven.

Het kind mag van alles leeren, alleen de kennis van God zijnen Schepper is uitgesloten. De wetenschap, d. i.

de menschelijke rede, zal *alles* verklaren zonder te herinneren aan de eerste en hoogste oorzaak, buiten welke niets bestaat. Is dit geen praktisch atheïsme?

Wat de gevolgen zijn van het neutrale onderwijs heeft Paus Pius IX in zijn brief aan den Aartsbisschop van Freiburg in Breisgau, den 14 Julij 1864, duidelijk verklaard:

„Op deze wijze, schrijft de H. Vader, wordt de menschelijke maatschappij *langzamerhand* beroofd van dien waren Christelijken geest, die alleen de grondslagen der openbare orde en rust verzekeren en den waren en nuttigen vooruitgang der beschaving bewerken en leiden kan, en die vooral aan de menschen alle middelen verschaft, zoo noodzakelijk om het laatste doel na dit leven, namelijk het eeuwige geluk te verkrijgen.

Immers een onderwijs, dat uitsluitend de wetenschap der natuurlijke zaken en het gebied van het aardsche maatschappelijke leven ten doel heeft, en zich niet bekommert om de door God geopenbaarde waarheden, *moet* vervallen tot den geest van dwaling en leugen.

En eene opvoeding, welke, zonder de hulp der Christelijke leer en tucht, de teedere gemoederen der jeugd en de tot zonde geneigde harten wil vormen, zal een geslacht voortbrengen, geleid alleen door kwade begeerten en eigen wijsheid, hetwelk aan de bijzondere familiën en den Staat de grootste rampen veroorzaakt."

Is het nog noodig deze allergewichtigste waarheden toe te lichten? Helaas, ja, want zoover is men gekomen, dat men niet meer onderscheidt tusschen waarheid en dwaling en zelfs de goddelijke Openbaring schadelijk

voor 's menschen volmaking verklaard heeft. (Syllabus, art. VI.)

Men is thans, volgens de hedendaagsche wijzen, in voortdurenden vooruitgang naar de waarheid en hoopt aan het einde de waarheid als resultaat te zullen vinden.

De zaak is nogtans zeer eenvoudig. De mensch heeft de waarheid niet in zich, brengt de waarheid niet uit zich voort, maar hij ontvangt de waarheid. God alleen kan zeggen: Ik ben de waarheid.

Zonder kennis van waarheid bestaat de menschelijke rede niet.

„De menschelijke rede (zie *De Katholiek*, Dl. XXXVI, blz. 156) bestaat niet in abstracte logische vormen, maar *in kenvermogen* of *in kennis van waarheden;* slechts van die werkelijke kennis van werkelijke waarheden worden logische formulen later afgetrokken, die men voor de rede zelve houdt."

Indien dan de rede bestaat in kennis van waarheden, moet men dan het kind *niet waarheden mededeelen*, om het tot redelijk wezen te vormen?

Men spreekt in onze dagen steeds van *verlichting* te verspreiden door het onderwijs; wat is het licht voor het verstand?

De H. Thomas antwoordt: „Het licht, in betrekking tot het verstand, is niets anders dan *zekere openbaring der waarheid;* zoodat *verlichten* niets anders is dan de openbaring der gekende waarheid aan een ander mededeelen." (I, q. 106, art. 1 in c.)

Wat volgt hieruit? Dat hij geen licht aan het verstand mededeelt die geene *waarheid mededeelt;* en, om het kort te zeggen, dat de rede dan eerst volmaakt kan

genoemd worden, als zij tot de kennis der hoogste of eerste waarheid tot de kennis van God gekomen is. Alle waarheden wijzen op God, de bron van alle waarheid, terug.

Is het niet duidelijk, dat hij alleen bekwaam is om voldoende te onderwijzen en te verlichten, die in het bezit der waarheid is en aan de rede het *licht* kan mededeelen, waardoor men tot steeds dieper en volkomener begrip der waarheid komen kan?

Wie is dat? Niet de Staat, maar de Kerk, door Christus gezonden om de waarheid te getuigen.

De wetenschap, zooals zij nu bestaat, afgescheiden van de Kerk en de goddelijke Openbaring, erkent zelve niets te weten omtrent de grondwaarheden.

Hoeveel is men al gevorderd sedert het jaar 1859, toen *De Katholiek* (Dl. XXXVI, blz. 156 vv.) hieromtrent schreef:

„Maar vraag nu eens aan die wijze mannen, wier theoriën zoo trouw worden toegepast, vraag aan een gansche vergadering van hoogleeraars onzer dagen: Is er een God? Heeft de mensch een vrijen wil? eene onsterfelijke ziel? Is er een leven na dit leven, waar de deugd beloond en het kwaad gestraft wordt? Het zijn de grondideën der rede, de grondwaarheden, waar de maatschappij op rust, en ons daarom noodiger dan de kennis van het a. b. c.

Wees desniettemin verzekerd, dat op uw vragen een twist zal ontstaan als op het vragen van Paulus, en gij ondervinden zult, dat het liefdezustertje veel meer weet, dan zij."

En zou de Kerk dan niet verplicht zijn, om scholen op

te richten, waar de menschelijke geest het licht der waarheid kan ontvangen, in plaats van door de vele medegedeelde dwalingen in duisternissen gewikkeld te worden?

Indien men zich het heil der maatschappij werkelijk ten doel stelde, dan zou men de Kerk niet van het onderwijs uitsluiten. Zij bezit in haar aan het onderwijs toegewijde congregatiën leerkrachten, welke de Staat, met al zijne rijkbezoldigde normaal- en kweekscholen, nooit zal kunnen evenaren.

Maar het is niet meer te doen om het onderwijs; het is te doen, om den invloed der Kerk te vernietigen en de heerschappij van het Christendom onmogelijk te maken. Staatsmonopolie [1]) van het onderwijs, om hart en geest door de dwaling te verderven, daarheen streeft men langs alle wegen. Voor de Katholieken geldt nog altijd het woord, dat wij aanhaalden: „Redt u zelven — het is meer dan tijd — Gij kunt het — Gij behoeft slechts te willen."

C. L Rijp.

---

1) *De Tijd* van 16 April ll. schijft: „om aan dezen klem te ontkomen is maar een middel uit te denken Het is kortweg de vrijheid van onderwijs aan ons te ontnemen. Dat gaat wel niet onder de tegenwoordige Grondwet, maar men kan toch dat onderwijs zoodanig in het gedrang brengen, dat het feitelijk niet ademen kan. *De strekking hiertoe, zij moge verborgen en ontkend worden, is overal toch zichtbaar.*"

VERSCHEIDENHEDEN.

VRUCHTEN VAN HEILIGHEID

Dat de R. K. Kerk waarlijk heilig is, moet wel vooral hieruit blijken, dat zij *vruchten* van heiligheid voortbrengt. Onze Katechismussen verzuimen dan ook niet naar deze vruchten heen te wijzen; die van Haarlem zegt van de Kerk, dat „haar beste deel heilig is"; die van 's Bosch, (wel zoo duidelijk) „dat zij Heiligen voortbrengt."

Niets is zoo aantrekkelijk als deze Heiligen te midden van het gewoel der groote wereld en in het gewone dagelijksche leven te zien Ten bewijze geven we hier twee voorbeelden: een uit den hoogen, en een uit den minderen stand der maatschappij.

Het eerste ontleenen we aan de *Herinneringen der familie de la Ferronays*, in *De Gids* van Maart 1868 behandeld door H P. G. Quack.

De legitimistische graaf de la Ferronays, die minister van binnenlandsche zaken was geweest in het kabinet de Martignac, vervolgens ambassadeur te St. Petersburg en te Rome, maar na de revolutie van 1830 was ter zijde gezet, had een talrijk gezin.

Zijn zoon Albert ziet te Rome eene jeugdige Russin; zij

was de dochter van een Russischen graaf, petekind van keizer Alexander en hofdame der keizerin, maar beleed de Luthersche godsdienst. Hij vat liefde voor haar op, maar zijn eerste en bijna eenige gedachte is de bekeering van zijne geliefde. Nog voordat er eene liefdesverklaring gewisseld is, bezoekt hij, naauwelijks van eene bloedspuwing hersteld, barrevoets de zeven basilieken van Rome. En die togt heeft de bekeering van zijne Alexandrine ten doel, voor wier bekeering hij, ernstig gemeend, ZIJN EIGEN LEVEN ten offer geeft. In de dagen vóór zijn huwelijk schrijft hij:

„O mijn God! ik bid U, geef mij den gloed van vroomheid terug, dien ik niet meer heb!... Ik heb de taal vergeten, die slechts begrepen wordt door hen, die U alléén beminnen. Die taal die men slechts in eene kerk spreekt, geheel alleen, ik kende haar eertijds, ik vond haar schoon, ik hield er zooveel van haar te spreken! Mijn God! geef ze mij terug.... Toen ik U haar bekeering vroeg ten koste van mijn leven en mijn geluk, was het ook toen ten koste van mijne liefde voor U? Heer! laat ik, haar reddende, mij zelven niet verliezen."

Alexandrine, was om hare familie niet te bedroeven, nog niet tot de Katholieke Kerk overgegaan; toch werd, natuurlijk met de noodige dispensatie, het huwelijk gesloten, en de jeugdige echtgenooten leefden, ondanks het voortdurend sukkelen van Albert, gedurende twee jaar overgelukkig. Maar nu wordt Albert ernstig ziek: God heeft zijn offer aangenomen, en Alexandrine verklaart, dat zij het Katholiek geloof omhelzen wil. Hooren we den overgelukkigen echtgenoot:

„Heer! vroeger zeide ik U dag en nacht: vergun mij dat zij de mijne worde; sta mij dit geluk toe, al duurt dit geluk slechts één dag. Gij hebt mij verhoord; mijn God, waarover heb ik mij te beklagen? Mijn geluk was onuitsprekelijk, al was het kort; en nu, dat het overige van mijn vraag [mij uit dit leven op te roepen] gaat vervuld worden, veroorlooft uw goddelijke wil dat mijn engel in den boezem der Kerk terugkeert, en geeft zij mij zóó de verzekering van haar binnen kort dáár terug te zien, waar wij ons verliezen in uw alles omvattende liefde."

Zij naderen nog te zamen tot de H. Communie, Alexandrine voor den eersten, Albert voor den laatsten keer.

Na den dood van Albert begaf Alexandrine zich naar Normandië, op een kasteel, waar de familie de la Ferronays van nu af aan verblijf hield. Allengs kwam zij er toe *alles*, *alles* aan God te geven. Zij begon zich tot het noodigste te ontzeggen om het aan de armen over te laten. Zij had eene kamer genomen in een geestelijk gesticht, van waar zij des ochtends uitging om de armen te bezoeken. Te voet deed zij al die togten, terwijl zij op het etensuur terugkwam, dikwijls doornat en met slijk bedekt. Eens, dat zij in de kerk de Mis bijwoonde, hoorde eene dame haar naast zich zoo hoesten, en die bleeke vrouw ziende, die zoo kommerlijk was gekleed, die zoo zwak scheen, had zij er medelijden mede en ging eene der zusters van het klooster halen om haar te zeggen, dat er eene vrouw in de kerk was, die zeker te arm was om zich het noodige te verschaffen en aan wie zij gaarne wat melk wilde geven, zoo de vrouw er behoefte aan had en het niet kon betalen. Men dankte haar en antwoordde, dat die arme, bleeke vrouw de gravin de la Ferronays was.

De Heer Quack zegt aan het einde van zijn artikel: „Wij vragen aan onze lezers of het Catholicisme niet op schoone bladzijden der literatuur van het hart kan bogen, zelfs al zijn die bladzijden niet aan de zeer eigenaardige kronieken der kloosters ontleend?" En ter inleiding tot de *Herinneringen* had hij gezegd: „Het is bijna heilige grond dien gij betreedt; maar als gij een oogenblik in die atmosfeer zijt geweest, is het u te moede alsof gij u daar zóó te-huis zoudt gevoelen."

Naast dit voorbeeld uit de hoogste aristocratie plaatsen we het beeld van eene eenvoudige vrouw, die in hare jeugd zeker niet meer dan lezen en schrijven heeft geleerd, en hare overige vorming wel niet anders dan in de kerk en uit haar kerkboek heeft opgedaan. Zij is getrouwd, heeft kinderen, is pas 39 jaar oud, en sterft zonder *Herinneringen* na te laten; maar ziehier het bidprentje, dat zij zelve in haar laatste dagen gemaakt heeft.

Zoo was de laatste straal van hoop u dan ontnomen;
't Verlangde stervensuur was voor mij aangekomen.
De dood sneed eindelijk den draad mijns levens af,
En ziet, mijn woonplaats is het stil en somber graf.
O kindren! moest zoo vroeg reeds uwe moeder sterven;
Moest gij, o Echtgenoot! zoo vroeg uw Gade derven?
Het heeft God zoo behaagd en o! dan voegt u stil
En onderworpen zijn aan zijnen heil'gen wil
Ach broeders, zusters, ziet gij daar die lieve kinderen,
Och wilt mijn Echtgenoot toch zijne zorg verminderen,
Och help hem zorgen voor mijn lief en dierbaar kroost:
Dit was in 't stervensuur nog mijne laatste troost.
O lieve kinderen, die ik met smarte baarde,
Zijt uwen vader toch gehoorzaam op deez' aarde.
O, dat de vreeze Gods toch steeds uw streven zij;
Heft uwe handjes op en bidt, o bidt voor mij.
Ach, moet ik nog welligt voor kleine fouten lijden,
Uw kinderlijk gebed zal spoedig mij bevrijden.
En stijg ik op naar God, bevrijd van alle pijn,
Zal mijn gebed voor u en uwen vader zijn.
En zuster, broeder en wie mij ook dierbaar waren,
O! blijft niet troosteloos op mijne assche staren;
En scheidde ook de dood mij van u allen af,
O, 'k vraag nog uw gebed aan gene zij van 't graf.
Eens zegt ook gij vaarwel hier aan dit aardsch gewemel;
O, zien wij dan elkaar voor eeuwig in den hemel,
Dan is de smart geheeld, de laatste traan geschreid,
Dan jub'len wij te zaam' in alle eeuwigheid.

Zou de Kerk niet het gemakkelijkst te herkennen zijn aan het kenteeken der heiligheid? De ondervinding toch leert ons, dat welgemeende andersgezinden die veel met *goede* Katholieken omgaan, en bijzonder degenen die in een *goed* Katholiek huisgezin verkeeren, vroeg of laat het Katholiek geloof omhelzen. Zij die niet voor een oogenblik, maar voortdurend in de Katholieke atmosfeer zijn, hun moet het wel te moede worden, of zij zich daar zoo te huis gevoelen.

SPROKKELING.

De Katholieke Universiteit van Leuven. Naar de opgave van het *Annuaire* der Universiteit voor 1878, telt deze grootsche instelling thans 60 werkelijke hoogleeraren, 6 *emeriti* en 5

honoraire; in het geheel 71 hoogleeraren, over de verschillende faculteiten aldus verdeeld:

Godgeleerdheid,	8	hoogleeraren,	2	*emeriti*,	2	honoraire.
Regtsgeleerdheid,	11	„	2	„		
Medicijnen,	12	„	1	„		
Wijsbegeerte,	11	„	1	„	3	„
Sciences,	18	„				
	60	„	6	„	5	„

In 't jaar 1836 werden 71 studenten na afgelegd examen toegelaten; in 1877 bedroeg hun getal 642.

In 1835—1836 was het getal dergenen, die de lessen der Universiteit bijwoonden: 261; in 1867—1877 was het geklommen tot 1311.

De Belgische Bisschoppen, aan wier opperbestuur de Universiteit onderworpen is, vonden reden om in hunne vergadering van Augustus ll. den elementairen *cursus* der theologie aan de Universiteit op te heffen. Deze wijziging bragt noodzakelijk eene vermindering van 't getal inschrijvingen voor de studie te weeg. Echter zijn thans 1201 studenten ingeschreven.

In 1834 werd de Universiteit opgerigt; sedert dat jaar tot aan Junij 1877 heeft zij in de verschillende vakken van het hooger onderwijs het getal van 28,821 studenten opgeleid.

Haar onderrigt is een waarlijk Katholiek onderrigt; zijn de meeste andere Universiteiten dienstbaar aan den waan van den dag; zij is dienstbaar aan de oude Katholieke leer der eeuwen; te Leuven zit het Christelijke geloof ten troon en is het der menschelijke wetenschap eene opperste gebiedster. Krachtig en vruchtbaar werkt de Katholieke Universiteit onafgebroken voor de bestemming, die de Belgische Bisschoppen, haar bij hare stichting voorstelden: „om de eer van God en zijnen Zoon Jesus Cristus ten doel te hebben, door het behoud der kostbare gaven van het geloof, der Christelijke gebruiken en der ware wetenschap, te midden der Katholieke jongelingschap." Haar bewonderenswaardige bloei toont aan de wereld, wat de vereenigde en met wijsheid geleide krachten der Katholieken, ook zonder de hulp van den Staat, vermogen.

ENCYCLIEK

VAN

ZIJNE HEILIGHEID PAUS LEO XIII.

Op den 21sten April rigtte de H. Vader voor het eerst zijn apostoliesch woord tot al de Bisschoppen der geheele Kerk. Geen Katholiek kon twijfelen, of Leo welligt eene andere leer zou verkondigen dan Pius, andere regten zou handhaven dan zijn onsterfelijke Voorganger. Doch de eenheid van 't geloof en de eenheid van 't kerkelijk bestuur, die in de leeringen en openbare daden van alle Pausen duidelijk zigtbaar is, heft de eigenaardigheid der personen evenmin op als de inspiratie der Apostelen hen allen op dezelfde wijze schrijven, spreken of handelen deed. Hierom was ook de Katholieke wereld verlangend het eigen plegtig woord des nieuw gekozen Pausen te vernemen, zij haakte naar het onderrigt van Petrus, uitgesproken door den mond van Leo Wie de verheven leeringen en gevoelens, door den H. Vader in zijn rondgaanden brief neêrgelegd, ten volle wil kennen en ge-

nieten — want ook het Katholieke geloof en de liefde tot den H. Stoel hebben hun verhevene genietingen — hij leze het zuivere en keurige Latijn zelf, en stelle zich met geene overzetting tevreden. Zoo ooit de vertaling beneden het oorspronkelijke moet blijven, dan zal het teruggeven van dat zorgvuldig gekozen en fraai gebouwde en toch zoo eenvoudige en vloeijende Latijn, zelfs voor de bekwaamste en meest geoefende hand, onmogelijk blijven.

Wij wagen het de volgende beknopte schets van den inhoud der Encycliek te geven:

Zijne Heiligheid gevoelt zich gedrongen den Bisschoppen zijne toegenegenheid te betuigen en hen bij den tegenwoordigen strijd voor de Kerk Gods en het heil der zielen te bevestigen. Immers de zedelijke ellenden, welke het menschelijk geslacht teisteren, zijn zeer groot, en de oorzaak dezer rampen ligt voornamelijk hierin, dat het heilige gezag der Kerk versmaad en haar regt geschonden wordt. Zooals toch de geschiedenis duidelijk leert, is de Kerk de moeder der ware beschaving, en de beschaving, die met hare leer en hare wetten in strijd is, kan niets anders wezen dan ijdele schijn. In het bijzonder hebben de Pausen zich jegens de geheele burgerlijke maatschappij door hunnen ijver voor het behoud en de verbreiding der Christelijke beschaving in de hoogste mate verdienstelijk gemaakt, en vooral Italië heeft aan hen zijn echten roem en het bewaren van het Katholieke geloof te danken. Door de Pausen werd ook Rome niet slechts de burgt des geloofs, maar evenzeer het toevlugtsoord en de zetel van kunsten en wetenschappen.

Derhalve is de Paus bovenal verpligt de waardigheid van den Roomschen Stoel in stand te houden en de eenheid tusschen de leden der Kerk en haar zigtbaar Hoofd meer en meer te bevestigen. Hij rekent zich gehouden om voortdurend voor de regten van zijn gezag te waken, en zorg te dragen, dat de H. Stoel in dien toestand hersteld worde, waarin de goddelijke Wijsheid de Roomsche Pausen van oudsher geplaatst had Het herstel in het regtmatig bezit van den Kerkelijken Staat moet ook vooral daarom beoogd worden, omdat de eerbiediging van dit regt ten naauwste zamenhangt met het algemeene welzijn der gansche menschelijke maatschappij. Derhalve hernieuwt Z. H. al de verklaringen en protesten, door Pius IX z. g. ter handhaving der regten van den H. Stoel gedaan. Hij smeekt de vorsten, dat zij den steun, dien de Kerk hun in dezen allermoeijelijksten tijd aanbiedt, niet afwijzen, maar zich met haar steeds naauwer vereenigen, en dat zij, de Kerk en haar zigtbaar Hoofd beschermend, voor hunne onderdanen een tijdperk van geregtigheid en vrede en roem verdienen.

Opdat verder de eenheid van alle Katholieken met den Opperherder te sterker uitkome, vermaant Z. H. de Bisschoppen, dat zij de hun toevertrouwde geloovigen tot steeds inniger vereeniging met den H. Stoel aanwakkeren, en tot verwerping van alle meeningen, die met de kerkelijke leeringen in strijd zijn. En hierom bevestigt Z. H. alle veroordeelingen, die zijne Voorgangers tegen de verschillende dwalingen hebben uitgesproken, en wekt Hij de Bisschoppen op, het Christelijk onderrigt zooveel mogelijk te verbreiden, en voornamelijk te zorgen, dat de

studie der wijsbegeerte geheel volgens de regels van het Katholieke geloof zij ingerigt.

De goede en Christelijke opvoeding der jeugd moet in het huisgezin worden begonnen, terwijl dit, nu het huwelijk tot eene burgerlijke overeenkomst verlaagd wordt, zijne wijding mist. De Bisschoppen zullen dus de Katholieke leer over het huwelijk met bijzonderen ijver verkondigen, en wanneer de geloovigen de huwelijkswetten der Kerk getrouw opvolgen, dan zal het huisgezin de bijzondere personen en deze wederom de geheele maatschappij heiligen. Dit gaat de menschelijke krachten wel te boven, maar God heeft zijn bijstand aan de Kerk toegezegd, en Z. H. vertrouwt, dat eindelijk het menschelijk geslacht in de onderwerping aan de Kerk zijn geluk zoeken zal.

Dan betuigt Z. H. den Bisschoppen zijne vreugde over de eenheid, die hen onderling en met den H. Stoel verbindt, en dankt hen en al de geloovigen voor de blijken van liefde, die zij Hem, reeds bij den aanvang van zijn Pausschap, gegeven hebben. Dit alles versterkt zijn vertrouwen, dat God der Kerk vrede en overwinning zal schenken. Hij spoort de Bisschoppen aan om de geloovigen tot gemeenschappelijk gebed op te wekken; zoo mag men verwachten, dat die vrede en die overwinning hun eerder en ligter zal verleend worden.

Ten laatste beveelt Z H. zich zelven en geheel de H. Kerk aan in de voorspraak der Onbevlekte Maagd en van andere Heiligen, en bidt God, dat, om het Bloed van 't onbevlekte Lam, al onze schulden worden weggenomen. Eindelijk geeft Hij den Bisschoppen en allen geloovigen den Apostolischen zegen.

VENERABILIBUS FRATRIBUS
PATRIARCHIS PRIMATIBUS ARCHIEPISCOPIS
ET EPISCOPIS UNIVERSIS CATHOLICI ORBIS
GRATIAM ET COMMUNIONEM
CUM APOSTOLICA SEDE HABENTIBUS.

LEO PP. XIII.

Venerabiles Fratres salutem et Apostolicam Benedictionem — Inscrutabili Dei consilio ad Apostolicae Dignitatis fastigium licet immerentes evecti, vehementi statim desiderio ac veluti necessitate urgeri Nos sensimus, Vos litteris alloquendi, non modo ut sensus intimae dilectionis Vobis expromeremus, sed etiam ut Vos in partem sollicitudinis Nostrae vocatos, ad sustinendam Nobiscum horum temporum dimicationem pro Ecclesia Dei et pro salute animarum, ex munere Nobis divinitus credito confirmaremus.

Ab ipsis enim Nostri Pontificatus exordiis tristis Nobis sese offert conspectus malorum quibus hominum genus undique premitur: haec tam late patens subversio supremarum veritatum quibus, tamquam fundamentis, humanae societatis status continetur; haec ingeniorum protervia legitimae cuiusque protestatis impatiens; haec perpetua dissidiorum causa, unde intestinae concertationes, saeva et cruenta bella existunt; contemptus legum quae mores regunt iustitiamque tuentur; fluxarum rerum inexplebilis cupiditas et aeternarum oblivio usque ad vesanum illum furorem, quo tot miseri passim violentas sibi manus inferre non timent; inconsulta bonorum publicorum administratio effusio interversio; nec non eorum impudentia qui, cum maxime fallunt, id agunt, ut patriae ut libertatis et cuiuslibet iuris propugnatores esse videantur; ea denique quae serpit per artus intimos humanae societatis lethifera quaedam pestis, quae eam

quiescere non sinit, ipsique novas rerum conversiones et calamitosos exitus portendit.

Horum autem malorum causam in eo praecipue sitam esse Nobis persuasum est, quod despecta ac reiecta sit sancta illa et augustissima Ecclesiae Auctoritas, quae Dei nomine humano generi praeest, et legitimae cuiusque auctoritatis vindex est et praesidium Quod cum hostes publici ordinis probe noverint, nihil aptius ad societatis fundamenta convellenda putaverunt, quam si Ecclesiam Dei pertinaci aggressione peterent, et probrosis calumniis in invidiam odiumque vocantes quasi ipsa civili veri nominis humanitati adversaretur, eius auctoritatem et vim novis in dies vulneribus labefactarent, supremamque potestatem Romani Pontificis everterent, in quo aeternae ac immutabiles boni rectique rationes custodem in terris habent et adsertorem. Hinc porro profectae sunt leges divinam Catholicae Ecclesiae constitutionem convellentes, quas in plerisque regionibus latas esse deploramus; hinc dimanarunt Episcopalis potestatis contemptus, obiecta ecclesiastici Ministerii exercitio impedimenta, religiosorum coetuum disiectio, ac publicatio bonorum, quibus Ecclesiae administri et pauperes alebantur; hinc effectum ut a salutari Ecclesiae moderamine publica instituta, caritati et beneficentiae consecrata, subducerentur; hinc orta effrenis illa libertas prava quaeque docendi et in vulgus edendi, dum ex adverso modis omnibus Ecclesiae ius ad iuventutis institutionem et educationem violatur et opprimitur. Neque alio spectat civilis Principatus occupatio, quam divina Providentia multis abhinc saeculis Romano Antistiti concessit, ut libere ac expedite potestate a Christo collata, ad aeternam populorum salutem uteretur.

Funestam hanc aerumnarum molem Vobis, Venerabiles Fratres, commemoravimus, non ad augendam tristitiam Vestram, quam miserrima haec rerum conditio per se Vobis ingerit; sed quia intelligimus ex ea Vobis apprime perspectum fore, quanta sit gravitas rerum quae ministerium et zelum nostrum exposcunt, et quam magno studio nobis adlaborandum sit, ut Ecclesiam Christi et huius Apostolicae Sedis dignitatem, tot calumniis lacessitam, in hac praesertim iniquitate temporum pro viribus defendamus ac vindicemus.

Clare innotescit ac liquet, Venerabiles Fratres, civilis humanitatis rationem solidis fundamentis destitui, nisi aeternis principiis veritatis et immutabilibus recti iustique legibus innitatur, ac nisi hominum voluntates inter se sincera dilectio devinciat, officiorumque inter eos vices ac rationes suaviter moderetur. Jamvero ecquis negare audeat Ecclesiam esse, quae diffuso per gentes Evangelii praeconio, lucem veritatis inter efferatos populos et foedis superstitionibus imbutos adduxit, eosque ad divinum rerum auctorem agnoscendum et sese respiciendos excitavit; quae servitutis calamitate sublata, ad pristinam naturae nobilissimae dignitatem homines revocavit; quae in omnibus terrae plagis redemptionis signo explicato, scientiis et artibus adductis aut suo tectis praesidio, optimis caritatis institutis, queis omnis generis aerumnis consultum est, fundatis et in tutelam receptis, ubique hominum genus privatim et publice excoluit, a squalore vindicavit et ad vitae formam, humanae dignitati ac spei consentaneam, omni studio composuit? Quod si quis sanae mentis hanc ipsam qua vivimus aetatem, Religioni et Ecclesiae Christi infensissimam, cum iis temporibus auspicatissimis conferat, quibus Ecclesia uti mater a gentibus colebatur, omnino comperiet aetatem hanc nostram perturbationibus et demolitionibus plenam, recta ac rapide in suam perniciem ruere; ea vero tempora optimis institutis, vitae tranquillitate, opibus et prosperitate eo magis floruisse, quo Ecclesiae regiminis ac legum sese observantiores populi exhibuerunt Quod si plurima ea quae memoravimus bona, ab Ecclesiae ministerio et salutari ope profecta, vera sunt humanitatis civilis opera ac decora, tantum abest ut Ecclesia Christi ab ea abhorreat eamve respuat, ut ad sese potius altricis magistrae et matris eius laudem omnino censeat pertinere.

Quin immo illud civilis humanitatis genus, quod sanctis Ecclesiae doctrinis et legibus ex adverso repugnet, non aliud nisi civilis cultus figmentum et abs re nomen inane putandum est. Cuius rei manifesto sunt argumento populi illi, queis evangelica lux non affulsit, quorum in vita fucus quidam humanioris cultus conspici potuit, at solida et vera eius bona non viguerunt. Haudquaquam sane civilis vitae perfectio ea ducenda est, qua

legitima quaeque potestas audacter contemnitur; neque ea libertas reputanda, quae effreni errorum propagatione, pravis cupiditatibus libere explendis, impunitate flagitiorum et scelerum, oppressione optimorum civium cuiusque ordinis, turpiter et misere grassatur. Cum enim erronea prava et absona haec sint, non eam vim profecto habent, ut humanam familiam perficiant et prosperitate fortunent, *miseros* enim *facit populos peccatum* [1]); sed omnino necesse est, ut mentibus et cordibus corruptis, ipsa in omnem labem pondere suo populos detrudant, rectum quemque ordinem labefactent, atque ita reipublicae conditionem et tranquillitatem serius ocius ad ultimum exitium adducant.

Quid autem, si Romani Pontificatus opera spectentur, iniquius esse potest, quam inficiari quantopere Romani Antistites de universa civili societate et quam egregie sint meriti? Profecto Decessores Nostri, ut populorum bono prospicerent, omnis generis certamina suscipere, graves exantlare labores, seque asperis difficultatibus obiicere nunquam dubitarunt: et defixis in caelo oculis neque improborum minis submisere frontem, neque blanditiis aut pollicitationibus se ab officio abduci degeneri assensu passi sunt. Fuit haec Apostolica Sedes, quae dilapsae societatis veteris reliquias collegit et coagmentavit; haec eadem fax amica fuit, qua humanitas christianorum temporum effulsit; fuit haec salutis anchora inter saevissimas tempestates, queis humana progenies iactata est; sacrum fuit concordiae vinculum quod nationes dissitas moribusque diversas inter se consociavit: centrum denique commune fuit, unde cum fidei et religionis doctrina, tum pacis et rerum gerendarum auspicia ac consilia petebantur. Quid multa? Pontificum Maximorum laus est, quod constantissime se pro muro et propugnaculo obiecerint, ne humana societas in superstitionem et barbariem antiquam relaberetur.

Utinam autem salutaris haec auctoritas neglecta nunquam esset vel repudiata! Profecto neque civilis Principatus augustum et sacrum illud amisisset decus, quod a religione inditum praeferebat, quodque unum parendi conditionem homine dignam

---

1) Prov. 14, 34.

nobilemque efficit; neque exarsissent tot seditiones et bella, quae calamitatibus et caedibus terras funestarunt; neque regna olim florentissima, e prosperitatis culmine deiecta, omnium aerumnarum pondere premerentur. Cuius rei exemplo etiam sunt Orientales populi, qui abruptis suavissimis vinculis, quibus cum Apostolica hac Sede iungebantur, primaevae nobilitatis splendorem, scientiarum et artium laudem, atque imperii sui dignitatem amiserunt.

Praeclara autem beneficia, quae in quamlibet terrae plagam ab Apostolica Sede profecta esse illustria omnium temporum monumenta declarant, potissimum persensit Itala haec regio, quae quanto eidem propinquior loci natura extitit, tanto uberiores fructus ab ea percepit. Romanis certe Pontificibus Italia acceptam referre debet solidam gloriam et amplitudinem, qua reliquas inter gentes eminuit. Ipsorum auctoritas paternumque studium non semel eam ab hostium impetu texit, eidemque levamen et opem attulit, ut catholica fides nullo non tempore in Italorum cordibus integra custodiretur.

Huiusmodi Praedecessorum Nostrorum merita, ut caetera praetereamus, maxime testatur memoria temporum S. Leonis Magni, Alexandri III, Innocentii III, S. Pii V, Leonis X aliorumque Pontificum, quorum opera vel auspiciis ab extremo excidio, quod a barbaris impendebat, Italia sospes evasit, incorruptam retinuit antiquam fidem, atque inter tenebras squaloremque rudioris aevi scientiarum lumen et splendorem artium aluit, vigentemque servavit. Testatur Nostra haec alma Urbs Pontificum Sedes, quae hunc ex iis fructum maximum cepit, ut non solum arx fidei munitissima esset, sed etiam bonarum artium asylum et domicilium sapientiae effecta, totius orbis erga se admirationem et observantiam conciliaret. Cum harum rerum amplitudo ad aeternam memoriam monumentis historiae sit tradita, facili negotio intelligitur non potuisse nisi per hostilem voluntatem indignamque calumniam, ad hominum deceptionem, voce ac litteris obtrudi, hanc Apostolicam Sedem civili populorum cultui et Italiae felicitati impedimento esse.

Si igitur spes omnes Italiae Orbisque universi in ea vi communi utilitati et bono saluberrima, qua Sedis Apostolicae pollet

auctoritas, et in arctissimo nexu sunt positae, qui omnes Christifideles cum Romano Pontifice devinciat, nihil Nobis potius esse debere cognoscimus, quam ut Romanae Cathedrae suam dignitatem sartam tectamque servemus, et membrorum cum Capite, filiorum cum Patre coniunctionem magis magisque firmemus.

Quapropter ut in primis, eo quo possumus modo, iura libertatemque huius Sanctae Sedis adseramus, contendere nunquam desinemus, ut auctoritati Nostrae suum constet obsequium, ut obstacula amoveantur, quae plenam ministerii Nostri potestatisque libertatem impediunt, atque in eam rerum conditionem restituamur, in qua divinae Sapientiae consilium Romanos Antistites iampridem collocaverat. Ad hanc vero restitutionem postulandam movemur, Venerabiles Fratres, non ambitionis studio aut dominandi cupiditate; sed officii Nostri ratione et religiosis iurisiurandi vinculis quibus obstringimur; ac praeterea non solum eo quod principatus hic ad plenam libertatem spiritualis potestatis tuendam conservandamque est necessarius; sed etiam quod exploratissimum est, cum de temporali Principatu Sedis Apostolicae agitur, publici etiam boni et salutis totius humanae societatis causam agitari Hinc praetermittere non possumus, quin pro officii Nostri munere, quo Sanctae Ecclesiae iura tueri tenemur, declarationes et protestationes omnes, quas sa. me. Pius IX Decessor Noster tum adversus occupationem civilis Principatus, tum adversus violationem iurium ad Romanam Ecclesiam pertinentium pluries edidit ac iteravit, easdem et Nos hisce Nostris litteris omnino renovemus et confirmemus. Simul autem ad Principes et supremos populorum Moderatores voces Nostras convertimus, eosque per nomen augustum Summi Dei etiam atque etiam obtestamur, ne oblatam sibi tam necessario tempore opem Ecclesiae repudient, atque uti consentientibus studiis circa hunc fontem auctoritatis et salutis amice coeant, Eique intimi amoris et observantiae vinculis magis magisque iungantur. Faxit Deus, ut illi, comperta eorum quae diximus veritate, ac secum reputantes doctrinam Christi, ut Augustinus aiebat, *magnam, si obtempe-*

retur, salutem esse reipublicae [1]) et in Ecclesiae incolumitate et obsequio suam etiam ac publicam incolumitatem et tranquillitatem contineri, cogitationes suas et curas conferant ad levanda mala, quibus Ecclesia eiusque visibile Caput affligitur, atque ita tandem contingat, ut populi quibus praesunt, iustitiae et pacis ingressi viam, felici aevo prosperitatis et gloriae fruantur.

Deinde autem ut totius catholici gregis cum supremo Pastore concordia firmior in dies adseratur, Vos hoc loco peculiari cum affectu appellamus, Venerabiles Fratres, et vehementer hortamur, ut pro sacerdotali zelo et pastorali vigilantia Vestra fideles Vobis creditos religionis amore incendatis, quo propius et arctius huic Cathedrae veritatis et iustitiae adhaereant, omnes eius doctrinas intimo mentis et voluntatis assensu suscipiant; opiniones vero etiam vulgatissimas, quas Ecclesiae documentis opositas noverint, omnino reiiciant. Qua in re Romani Pontifices Decessores Nostri, ac demum sa. me. Pius IX, praesertim in oecumenico Vaticano Concilio, prae oculis habentes verba Pauli: „*Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi et non secundum Christum*" [1]), haud praetermiserunt, quoties opus fuit, grassantes errores reprobare et apostolica censura confodere. Has condemnationes omnes, Decessorum Nostrorum vestigia sectantes, Nos ex hac Apostolica veritatis Sede confirmamus ac iteramus, simulque Patrem luminum enixe rogamus, ut fideles omnes perfecti in eodem sensu eademque sententia idem Nobiscum sapiant, idemque loquantur. Vestri autem muneris est, Venerabiles Fratres, sedulam impendere curam, ut caelestium doctrinarum semen late per Dominicum agrum diffundatur et catholicae fidei documenta fidelium animis mature inserantur, altas in eis radices agant et ab errorum contagione incorrupta serventur. Quo validius contendunt religionis hostes imperitis hominibus, ac iuvenibus praesertim, ea discenda proponere quae mentes obnubilent moresque corrumpant, eo alacrius adnitendum est, ut non solum apta ac

1) Ep. 138 alias 5. ad Marcellinum n. 15

2) Ad Coloss. 2, 8.

solida institutionis methodus, sed maxime institutio ipsa catholicae fidei omnino conformis in litteris et disciplinis vigeat, praesertim autem in philosophia, ex qua recta aliarum scientiarum ratio magna ex parte dependet; quaeque non ad evertendam divinam revelationem spectat, sed ad ipsam potius sternere viam gaudet, ipsamque ab impugnatoribus defendere, quemadmodum nos exemplo scriptisque suis Magnus Augustinus et Angelicus Doctor, caeterique christianae sapientiae Magistri docuerunt.

Optima porro iuventutis disciplina ad verae fidei et religionis munimen atque ad morum integritatem a teneris annis exordium habeat necesse est in ipsa domestica societate; quae nostris hisce temporibus misere perturbata, in suam dignitatem restitui nullo modo potest nisi iis legibus, quibus in Ecclesia ab ipsomet divino Auctore est instituta. Qui cum matrimonii foedus, in quo suam cum Ecclesia coniunctionem significatam voluit, ad Sacramenti dignitatem evexerit, non modo maritalem unionem sanctiorem effecit, sed etiam efficacissima tum parentibus tum proli paravit auxilia, quibus, per mutuorum officiorum observantiam, temporalem ac aeternam felicitatem facilius assequerentur. At vero postquam impiae leges, Sacramenti huius magni religionem nil pensi habentes, illud eodem ordine cum contractibus mere civilibus habuerunt, id misere consecutum est, ut, violata christiani coniugii dignitate, cives legali concubinatu pro nuptiis uterentur, coniuges fidei mutuae officia negligerent, obedientiam et obsequium nati parentibus detrectarent, domesticae charitatis vincula laxarentur, et, quod deterrimi exempli est publicisque moribus infensissimum, persaepe malesano amori perniciosae ac funestae discessiones succederent. Haec sane misera et luctuosa non possunt, Venerabiles Fratres, Vestrum zelum non excitare ac movere ad fideles vigilantiae Vestrae concreditos sedulo instanterque monendos, ut dociles aures doctrinis adhibeant quae christiani coniugii sanctitatem respiciunt, ac pareant legibus quibus Ecclesia coniugum natorumque officia moderatur.

Tum vero illud optatissimum consequetur, quod singulorum etiam hominum mores et vitae ratio reformentur: nam veluti

ex corrupto stipite deteriores rami et fructus infelices germinant, sic mala labes, quae familias depravat, in singulorum civium noxam et vitium tristi contagione redundat. Contra vero, domestica societate ad christianae vitae formam composita, singula membra sensim assuescent religionem pietatemque diligere, a falsis perniciosisque doctrinis abhorrere, sectari virtutem, maioribus obsequi, atque inexhaustum illud privatae dumtaxat utilitatis studium coercere, quod humanam naturam tantopere deprimit ac enervat In quem finem non parum profecto conferet pias illas consociationes moderari et provehere, quae magno rei catholicae bono nostra maxime hac aetate constitutae sunt.

Grandia quidem et humanis maiora viribus haec sunt, quae spe et votis Nostris complectimur, Venerabiles Fratres; sed cum Deus sanabiles fecerit nationes orbis terrarum, cum Ecclesiam ad salutem gentium condiderit, eique suo se auxilio adfuturum usque ad consummationem saeculi promiserit, firmiter confidimus, adlaborantibus Vobis, humanum genus tot malis et calamitatibus admonitum, tandem in Ecclesiae obsequio, in huius Apostolicae Cathedrae infallibili magisterio salutem et prosperitatem quaesiturum.

Interea, Venerabiles Fratres, antequam finem scribendi faciamus, necesse est ut Vobis declaremus gratulationem Nostram pro mira illa consensione et concordia, quae animos Vestros inter Vos et cum hac Apostolica Sede in unum coniungit. Quam quidem perfectam coniunctionem non modo inexpugnabile propugnaculum esse contra impetus hostium arbitramur; sed etiam faustum ac felix omen quod meliora tempora Ecclesiae spondet; ac dum eadem maximum solatium affert infirmitati Nostrae, etiam animum opportune erigit, ut in arduo, quod suscepimus, munere omnes labores, omnia certamina pro Ecclesia Dei alacriter sustineamus.

Ab hisce porro spei et gratulationis causis, quas Vobis patefecimus, seiungere non possumus eas significationes amoris et obsequii, quas in his Nostri Pontificatus exordiis Vos, Venerabiles Fratres, et una cum Vobis exhibuere humilitati Nostrae ecclesiastici viri et fideles quamplurimi, qui litteris missis,

largitionibus collatis, peregrinationibus etiam peractis, nec non aliis pietatis officiis, ostenderunt devotionem et caritatem illam, qua meritissimum Praedecessorem Nostrum prosecuti fuere, adeo firmam stabilem integramque manere, ut in persona tam imparis non tepescat heredis. Pro hisce splendidisimis catholicae pietatis testimoniis humiliter confitemur Domino quia bonus et benignus est, ac Vobis, Venerabiles Fratres, cunctisque Dilectis Filiis, a quibus ea accepimus, gratissimos animi Nostri sensus ex intimo corde publice profitemur, plenam foventes fiduciam nunquam defuturum Nobis, in his rerum angustiis et temporum difficultatibus, hoc Vestrum ac fidelium studium et dilectionem. Nec vero dubitamus quin egregia haec filialis pietatis et christianae virtutis exempla plurimum sint valitura, ut Deus clementissimus, officiis hisce permotus, gregem suum propitius respiciat et Ecclesiae pacem ac victoriam largiatur. Quoniam autem hanc pacem et victoriam ocius et facilius Nobis datum iri confidimus, si vota precesque constanter ad eam impetrandam fideles effuderint, Vos magnopere hortamur, Venerabiles Fratres, ut in hanc rem fidelium studia et fervorem excitetis, conciliatrice apud Deum adhibita Immaculata Caelorum Regina, ac deprecatoribus interpositis Sancto Josepho Patrono Ecclesiae caelesti, sanctisque Apostolorum Principibus Petro et Paulo, quorum omnium potenti patrocinio humilitatem Nostram, cunctos ecclesiasticae hierarchiae ordines ac dominicum gregem universum supplices commendamus.

Caeterum hos dies, quibus solemnem memoriam Iesu Christi resurgentis recolimus, Vobis, Venerabiles Fratres, et universo dominico gregi faustos salutares ac sancto gaudio plenos esse exoptamus, adprecantes benignissimum Deum, ut Sanguine immaculati Agni, quo deletum est chirographum quod adversus nos erat, culpae quas contraximus deleantur, et iudicium quod pro illis ferimus clementer relaxetur

Gratia Domini Nostri Iesu Christi et charitas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis, Venerabiles Fratres; quibus singulis universis, nec non et Dilectis Filiis Clero et fidelibus Ecclesiarum Vestrarum in pignus praecipuae

benevolentiae et in auspicium caelestis praesidii Apostolicam benedictionem amantissime impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum, die sollemni Paschae, XXI Aprilis, Anno MDCCCLXXVIII

Pontificatus Nostri Anno primo.

LEO PP XIII

d. i.

AAN AL ONZE EERWAARDIGE BROEDERS
DE PATRIARCHEN, PRIMATEN, AARTSBISSCHOPPEN
EN BISSCHOPPEN DER KATHOLIEKE WERELD,
IN GENADE EN GEMEENSCHAP
MET DEN APOSTOLISCHEN STOEL.

PAUS LEO XIII.

Eerwaardige Broeders, heil en Apostolischen zegen. — Toen Wij door een ondoorgrondelijk raadsbesluit Gods, hoewel zonder onze verdiensten, tot het toppunt der Apostolische waardigheid verheven waren, voelden Wij Ons terstond door een hevig verlangen en als het ware met onweerstaanbare kracht gedrongen, U door een brief toe te spreken, niet slechts om U de gevoelens onzer innige liefde te uiten, maar ook om U, die tot een deel onzer zorg geroepen zijt, krachtens het ons van Godswege toevertrouwde ambt, te versterken, ten einde met Ons in den strijd dezer dagen voor Gods Kerk en voor het heil der zielen te volharden.

Want bij den eigen aanvang van ons Opperpriesterschap vertoont zich aan Ons het treurige schouwspel der rampen, waarmede het menschelijke geslacht van alle zijden geprangd wordt: deze zich zoo ver uitstrekkende omkeering der hoogste waarheden, door welke de menschelijke maatschappij als door hare grondslagen wordt in stand gehouden; deze laatdunkend-

heid der geesten, die geen enkel wettig gezag verdragen kan; deze voortdurende oorzaak van verdeeldheden, waaruit inwendige twisten, wreede en bloedige oorlogen ontstaan; de verachting der wetten, welke de zeden regelen en de regtvaardigheid beschermen; de onverzadelijke begeerlijkheid naar de vergankelijke en de vergetelheid der eeuwige goederen, tot aan die onzinnige woede, waardoor zoovele rampzaligen op verscheidene plaatsen niet vreezen eene gewelddadige hand aan zich zelven te slaan; het onberaden beheer, de verspilling, de verduistering der openbare eigendommen; als ook de onbeschaamdheid van hen die, terwijl zij de ergste verleiders zijn, er op uit zijn om verdedigers des Vaderlands, der vrijheid en van elk regt te schijnen; eindelijk die soort van doodelijke pest, welke inwendig in de ledematen der menschelijke maatschappij voortkruipt, die haar niet tot rust laat komen, en haar nieuwe omwentelingen en slotgebeurtenissen vol jammer voorspelt

Wij nu zijn overtuigd, dat de oorzaak dezer rampen voornamelijk gelegen is in de versmading en verwerping van dat heilige en allereerwaardigste gezag der Kerk, dat in den naam van God aan het hoofd staat van het menschelijk geslacht, en de verdediger en de bescherming is van elk wettig gezag. En daar de vijanden der openbare orde dit zeer goed weten, hebben zij niets voor meer geschikt gehouden om de grondslagen der maatschappij te verwoesten, dan als zij de Kerk Gods met een hardnekkigen aanval bestookten, en door smadelijke lasteringen aan den nijd en den haat prijs gaven (alsof zij afkeerig was van de waarlijk zoo te noemen burgerlijke beschaving), en haar gezag en kracht van dag tot dag door nieuwe wonden verzwakten, en de allerhoogste magt van den Roomschen Paus vernietigden, in wien de eeuwige en onveranderlijke begrippen van wat goed en regt is, op deze aarde, hun bewaarder en voorstander hebben. Hieruit verder zijn de wetten voortgekomen, die de goddelijke inrigting der Katholieke Kerk vernietigen, en die Wij betreuren, dat in zeer vele gewesten gegeven zijn; hieruit zijn de verachting der Bisschoppelijke magt, de tegen de uitoefening

der kerkelijke bediening gestelde beletselen, de verstrooijing der kloostergemeenten en de verbeurdverklaring der goederen voortgevloeid, uit welke de dienaren der Kerk en de armen onderhouden werden; hierdoor is bewerkt, dat de openbare, aan de liefde en de weldadigheid toegewijde instellingen aan het heilzame bestier der Kerk werden onttrokken; hieruit ontstond die toomelooze vrijheid om al wat slecht is te onderwijzen en onder het bereik der menigte te brengen, terwijl daartegenover het regt der Kerk op het onderrigt en de opvoeding der jeugd op alle wijzen geschonden en verdrukt wordt. En geen andere bedoeling heeft de overweldiging van het wereldlijke Vorstendom, dat de goddelijke Voorzienigheid vele eeuwen geleden aan den Bisschop van Rome heeft geschonken, opdat hij de magt, door Christus gegeven, vrij en ongehinderd, ten eeuwig heil der volken zou gebruiken.

Aan deze noodlottige menigte van bezoekingen hebben Wij U Eerwaardige Broeders, herinnerd, niet om uwe droefheid te vermeerderen, die deze allertreurigste toestand U van zelf inboezemt; maar dewijl Wij weten, dat U daardoor zeer duidelijk zal worden, hoe groot het gewigt is der aangelegenheden, die onze bediening en onzen ijver vragen, en met welken grooten toeleg wij ons moeten inspannen, om Christus' Kerk en de waardigheid van dezen Apostolischen Stoel, die met zoovele lasteringen wordt aangerand, vooral te midden der onregtvaardigheid dezer tijden, naar vermogen te verdedigen en te handhaven.

Helder komt het aan het licht, en het is klaarblijkelijk, Eerwaardige Broeders, dat de eigenlijk gezegde burgerlijke beschaving hare hechte grondslagen mist, zoo zij niet steunt op de eeuwige beginselen der waarheid en de onveranderlijke wetten van het goede en het regt, en zoo geen opregte liefde de zielen der menschen onderling verbindt en de wederkeerige betrekkingen der pligten tusschen hen met zachtheid regelt. Zou nu wel iemand durven loochenen, dat het de Kerk is, die de verkondiging des Evangelies onder de natiën verbreidde en hierdoor het licht der waarheid bragt te midden der verwilderde en van afzigtelijke bijgeloovigheden doortrokken vol-

ken, en die hen opwekte om den goddelijken Schepper des heelals te erkennen en om op zich zelven acht te slaan; die de ramp der slavernij wegnam en de menschen tot de eerste waardigheid hunner alleredelste natuur terugriep; die in al de landstreken der aarde het teeken der verlossing vertoonde; die er de wetenschappen en de kunsten invoerde of ze onder hare hoede beschutte; die uitstekende instellingen van liefdadigheid, waardoor in allerlei soort van ellenden voorzien wordt, stichtte en in bescherming nam, en hierdoor overal het menschelijke geslacht in het bijzonder en in het openbaar beschaafde, van ruwheid verloste, en met alle zorg tot eene met de menschelijke waardigheid en verwachting overeenkomstige levenswijze vormde? En wanneer iemand van onbevangen geest deze eeuw, waarin wij nu leven en welke der Godsdienst en der Kerk van Christus allervijandigst is, met die zeer gelukkige tijden vergelijkt, waarin de Kerk als eene moeder door de volken vereerd werd, dan zal hij volkomen inzien, hoe deze onze eeuw, vol van beroeringen en verwoestingen, regtstreeks en haastig naar haren ondergang heensnelt; maar hoe die tijden des te meer door zeer goede instellingen, levensrust, rijkdommen en voorspoed gebloeid hebben, naarmate de volken zich getrouwer toonden aan het bestuur en de wetten der Kerk. Wanneer nu die talrijke goederen, welke Wij vermeldden, als ontstaan door de bediening der Kerk en haar heilzame hulp, ware en heerlijke werken der burgerlijke beschaving zijn, dan is het er zoover van af, dat de Kerk van Christus deze verafschuwt of deze verwerpt, dat zij veeleer diep overtuigd is, den lof te verdienen van haar voedster, leermeesteres en moeder te wezen.

Ja, die soort van burgerlijke beschaving, die met de heilige leeringen en wetten der Kerk lijnregt in strijd is, moet voor niets anders dan voor een namaaksel der burgerlijke beschaving en voor een ijdelen naam zonder werkelijkheid gehouden worden. En tot een duidelijk bewijs hiervan zijn die volken, wien het licht des Evangelies niet is verschenen, in wier leven een zeker vernis eener meer beschaafde vorming kon worden gezien, zonder dat hare echte en ware goederen er bloei-

den. Geenszins, voorwaar, is die ontwikkeling voor eene volmaking des burgerlijken levens te houden, waardoor iedere wettige magt vermetel versmaad wordt; noch is die vrijheid de ware te achten, welke door de toomelooze voortplanting der dwalingen, door de ongehinderde voldoening aan de bedorven begeerten, door de straffeloosheid der misdrijven en euveldaden, door de verdrukking der beste burgers van elken stand, schandelijk en jammerlijk voortwoekert. Want dewijl dit alles vol van dwaling, slecht en ongerijmd is, heeft het, voorzeker, de kracht niet om het menschelijke geslacht tot zijne volkomenheid te brengen en door voorspoed gelukkig te maken; *want de zonde maakt de volken rampzalig* [1]); maar het is eene volstrekte noodwendigheid, dat hetgeen Wij opnoemden de geesten en harten bederft, de volken van zelf tot alle schanddaad doet afdalen, alle wettige orde verzwakt en zoo de inrigting en de rust van den Staat vroeg of laat aan het ergste verderf te gemoet voert.

Doch wat kan, indien men let op de daden van het Roomsche Pausschap, onregtvaardiger zijn, dan te loochenen, hoezeer en hoe uitstekend de Bisschoppen van Rome zich jegens de geheele burgerlijke maatschappij verdienstelijk hebben gemaakt? Voorwaar, onze Voorgangers hebben, om voor het welzijn der volken te zorgen, nooit geaarzeld, allérlei strijd op zich te nemen, zwaren arbeid te doorworstelen en zich aan harde moeijelijkheden bloot te stellen; en, de oogen op den hemel gevestigd, hebben zij het hoofd evenmin gebogen voor de bedreigingen der goddeloozen als zij zich door vleijerijen of beloften met lafhartig toegeven van hun pligt hebben laten afbrengen. Het was deze Apostolische Stoel, die de overblijfselen der vergane oude maatschappij verzamelde en bijeenvoegde; hij was ook de vriendelijke fakkel, waardoor de beschaving der Christelijke tijden begon te schitteren; hij was het anker des behouds te midden der allerwildste stormen, waardoor het menschelijk geslacht is heen en weêr geslingerd; hij was de heilige band van eendragt, die ver van elkander afgelegen en in zeden verschillende natiën onderling ver-

1) Prov. 14, 34.

eenigde: kortom, hij was het gemeenschappelijke middelpunt, van waar men én de leer des geloofs en der godsdienst, én bestieringen en raadgevingen voor den vrede en het drijven der staatszaken zocht te verkrijgen. In één woord: het is de roem der Pausen, dat zij zich met alle standvastigheid als een muur en een bolwerk er tegen gesteld hebben, opdat de menschelijke maatschappij niet tot het bijgeloof en de oude barbaarschheid hervallen zou.

Och of dit weldadige gezag nooit met kleinachting behandeld of verworpen ware! Voorzeker, dan had noch de burgerlijke waardigheid der Vorsten dien eerwaardigen en heiligen, aan de godsdienst ontleenden luister, verloren, waarmede zij zich vertoonde, en die alleen den stand van onderdaan den mensch waardig en edel maakt; noch zouden er zoovele oproeren en oorlogen ontbrand zijn, die de aarde met rampen en doodslagen hebben bezoedeld; noch zouden voorheen zeer bloeijende rijken, van het toppunt van voorspoed afgeworpen, door het gewigt van allerlei rampen gedrukt worden. En hiervan zijn alsmede de Oostersche volken ten voorbeeld, die, na de verbreking der zeer zachte banden, waardoor zij met dezen Apostolischen Stoel verbonden waren, den glans van hun vroegeren adeldom, den roem der wetenschappen en kunsten en het aanzien van hun gebied verloren hebben.

Doch de uitstekende weldaden, welke, zooals de algemeen bekende gedenkstukken aller tijden getuigen, tot iedere landstreek der aarde van den Apostolischen Stoel uitgingen, heeft vooral dit land van Italië ondervonden, dat naarmate het door de gesteldheid der plaats er meer nabij was, er des te overvloediger vruchten van ontving. Aan de Roomsche Pausen althans is Italië den echten roem en de grootheid verschuldigd, waarmede het onder de overige volken uitmuntte. Hun gezag en vaderlijke zorg beschermde het meer dan eens tegen den aanval der vijanden, en gaf het opbeuring en hulp, opdat het Katholieke geloof ten allen tijde in de harten der Italianen ongeschonden bewaard zou blijven.

Van zoodanige verdiensten onzer Voorgangers getuigt, opdat

Wij het overige voorbijgaan, vooral de herinnering aan de tijden van den H. Leo den Groote, Alexander III, Innocentius III, den Heiligen Pius V, Leo X en van andere Pausen, door wier bewerking of bestiering Italië aan de uiterste verwoesting, welke het van de zijde der barbaren bedreigde, behouden ontkwam, het oude geloof onbedorven bewaarde en, te midden der duisternis en der onwetendheid van eene onbeschaafde eeuw, het licht der wetenschappen en den glans der kunsten verhoogde en in hunne kracht onderhield. Dat getuigt deze onze eerwaardige Stad, de zetel der Pausen, die dit allergrootste goed van hen ontving, dat zij niet alleen de zeer sterke burgt des geloofs was, maar ook, dat zij, tot het toevlugtsoord der fraaije kunsten en de woonstede der wijsheid gemaakt, de bewondering en vereering der geheele wereld voor zich won. Dewijl de verhevenheid dezer dingen door de gedenkstukken der geschiedenis in altijddurende herinnering wordt bewaard, begrijpt men ligtelijk, hoe slechts door een vijandige gezindheid en een onwaardigen laster, om anderen te bedriegen, de beschuldiging mondeling en schriftelijk heeft kunnen gemaakt worden: dat deze Apostolische Stoel een beletsel is tegen de burgerlijke beschaving der volken en het geluk van Italië.

Als derhalve alle hoopvolle verwachtingen van Italië en van de geheele wereld gelegen zijn in de allerheilzaamste kracht, waarmeê, tot algemeen nut en welzijn, het gezag van den Pauselijken Stoel is toegerust, en in den naauwen band, die al de geloovigen met den Bisschop van Rome vereenigen moet; dan weten wij niets wat Ons meer ter harte moet gaan, dan de waardigheid van den Roomschen Stoel ongeschonden te bewaren, en de vereeniging van de ledematen met het Hoofd, van de kinderen met den Vader meer en meer te bevestigen.

Om dan allereerst op de eenige Ons mogelijke wijze de regten en de vrijheid van dezen Heiligen Stoel te handhaven, zullen Wij nooit ophouden te eischen, dat ons gezag behoorlijk geëerbiedigd wordt, dat de hinderpalen, die de volle vrijheid van onze bediening en magt verhinderen, worden weg-

geruimd, en Wij in dien staat hersteld worden, waarin de leiding van Gods wijsheid de Bisschoppen van Rome sinds overoude tijden geplaatst had. Doch, Eerwaardige Broeders, dit herstel vorderen Wij niet uit eerzucht of heerschzucht, maar uit gevoel van onzen pligt en om de plegtige eeden, waaraan Wij gebonden zijn; en bovendien niet alleen omdat deze vorstelijke waardigheid noodzakelijk is om de volle vrijheid der geestelijke magt te beveiligen en te bewaren, maar ook omdat het uitgemaakt is, dat, als er over de tijdelijke magt van den Pauselijken Stoel wordt gehandeld, ook het algemeen belang en het heil der geheele menschelijke maatschappij bepleit wordt. Hierom kunnen Wij, overeenkomstig den ambtelijken pligt, die Ons gebiedt de regten der H. Kerk te handhaven, niet nalaten al de verklaringen en protesten, welke onze Voorganger Pius IX, z. g., hetzij tegen de overweldiging van zijn wereldlijk gebied, hetzij tegen de schending der regten, die aan de Kerk van Rome behooren, meermalen heeft uitgevaardigd en hernieuwd, die ook van onzen kant, door dit ons schrijven, allezins te hernieuwen en te bekrachtigen. Tegelijk rigten Wij onze stem tot de Vorsten en de hoogste Gezagvoerders der volken, en bezweren hen bij den verheven naam van den allerhoogsten God ten dringendste, dat zij de in een zoo hagchelijken tijd hun aangeboden hulp der Kerk niet afslaan, en dat zij zich eenparig met vriendschappelijke bedoeling rondom deze bron van gezag en behoud scharen, en zich door de banden van innige liefde en hoogachting altijd nàauwer aan haar vasthechten. Geve God, dat zij — de waarheid van hetgeen Wij zeiden erkennende, en bij zich zelven bedenkende, dat de leer van Christus, gelijk Augustinus zeide, *als zij wordt opgevolgd, tot groot heil voor den Staat is* [1]) en dat in de veiligheid en de eerbiediging van de Kerk ook de veiligheid en de rust van hen zelven en van hun volk besloten is — hunne gedachten en zorgen daarheen rigten om de rampen, waarmede de Kerk en haar zigtbaar Hoofd geteisterd wordt, weg te nemen, en het zoo eindelijk moge gebeuren, dat de volken,

1) *Ep.* 138 (in andere uitgaven 51 *ad Marcellinum*, no 15.

waarover zij regeren, den weg van geregtigheid en vrede inslaan en een gelukkig tijdperk van voorspoed en roem beleven.

Opdat verder de eenheid tusschen de geheele Katholieke kudde en den Opperherder dagelijks hechter worde vastgesnoerd, spreken Wij U, Eerwaardige Broeders, hier met bijzondere teederheid toe, en vermanen Wij U dringend om, volgens uw priesterlijken ijver en uwe herderlijke waakzaamheid, de U toevertrouwde geloovigen met liefde voor de godsdienst te ontvlammen, opdat zij zich digter en naauwer bij dezen leerstoel van de waarheid en geregtigheid aansluiten, al zijne leeringen met de innigste toestemming van geest en hart aannemen; de meeningen echter, waarvan zij weten, dat ze met de bepalingen der Kerk strijden, al zijn ze ook nog zoo verbreid, gansch en al verwerpen. Wat dit punt betreft, hebben de Bisschoppen van Rome, onze Voorgangers, en laatstelijk Pius IX, z. g., bijzonder in het algemeen Vatikaansch Concilie — met het oog op de woorden van Paulus: *Ziet toe, dat niemand u bedriege door de wijsbegeerte en ijdel bedrog, naar de overlevering der menschen, naar de grondbeginselen der wereld en niet naar Christus* [1]) — niet nagelaten de veldwinnende dwalingen te veroordeelen en met de Pauselijke censuur te treffen. Wij, in het voetspoor onzer Voorgangers tredende, bekrachtigen en hernieuwen, van dezen Apostolischen Stoel der waarheid, al deze veroordeelingen, en tegelijk smeeken Wij den Vader der lichten met aandrang, dat al de geloovigen, één geheel uitmakende in denzelfden zin en hetzelfde gevoelen, hetzelfde met Ons denken en hetzelfde spreken. En, Eerwaardige Broeders, tot uwen pligt behoort het, ijverig te zorgen, dat het zaad der hemelsche leeringen wijd over den akker des Heeren wordt uitgezaaid, en de leerstukken van het Katholiek geloof vroegtijdig in de harten der geloovigen worden ingeplant, daarin diepe wortels schieten en zuiver van de besmetting der dwalingen bewaard worden.

Hoe krachtiger de vijanden der godsdienst werken om aan onbedreven menschen, en bijzonder aan de jongelingen zulke

---

1) Coloss. II, 8.

leerstellingen voor te houden, die den geest verduisteren en de zeden bederven; met zooveel te meer opgewektheid moeten wij ons beijveren, om niet alleen de geschikte en degelijke leerwijze te volgen, maar vooral het onderwijs zelf geheel in overeenstemming met het Katholieke geloof te geven in de letteren en wetenschappen, en bijzonder in de wijsbegeerte, waarvan de regte gang der andere wetenschappen grootendeels afhangt, en die het er niet op toelegt de goddelijke openbaring omver te werpen, maar zich veeleer verheugt haar den weg te bereiden en haar tegen de aanvechters te verdedigen, gelijk de groote Augustinus en de Engelachtige Leeraar en de andere leermeesters der Christelijke wijsheid ons door hun voorbeeld en hunne schriften geleerd hebben.

Verder moet met de goede opvoeding der kinderen, om hun geloof en godsdienst te beveiligen en hunne zeden rein te bewaren, noodzakelijk een begin gemaakt worden van hunne teederste jaren af, reeds in het huisgezin, dat in deze onze tijden deerlijk verstoord is en op geenerlei wijze in zijne waardigheid kan hersteld worden dan door die wetten, volgens welke het in de Kerk door zijn goddelijken Stichter zelven is ingesteld. Immers door de huwelijks-verbindtenis, waarin Hij zijn eigen vereeniging met de Kerk wilde afgebeeld hebben, tot de waardigheid van een Sakrament te verheffen, heeft Hij niet alleen de echtelijke vereeniging heiliger gemaakt, maar ook de krachtigste hulpmiddelen aan ouders en kinderen gegeven om, door de onderhouding van hun wederzijdsche pligten, gemakkelijker hun tijdelijk en eeuwig geluk te bereiken. Maar nadat goddelooze wetten, die volstrekt geen rekening houden met de heiligheid van dit groot Sakrament, het op gelijke lijn met bloot burgerlijke overeenkomsten hadden gesteld, is het jammerlijk gevolg niet uitgebleven, dat de burgers, nu de waardigheid van den Christelijken echt geschonden was, eene wettelijke zamenleving in plaats van een huwelijk aangingen, de echtgenooten den pligt der wederkeerige trouw veronachtzaamden, de kinderen hunne gehoorzaamheid en eerbied aan hunne ouders weigerden, de banden der huiselijke liefde werden losgemaakt en, wat een allerslechtst voorbeeld en aller-

noodlottigst voor de openbare zeden is, dat zeer dikwijls eene onbezonnen liefde door verderfelijke en rampzalige scheidingen gevolgd werd. Het kan, voorzeker, Eerwaardige Broeders, niet anders, of deze jammerlijke en betreurenswaardige verschijnselen moeten uwen ijver opwekken en aanzetten om de aan uwe waakzaamheid toevertrouwde geloovigen ijverig en dringend te vermanen, dat zij met een leerzaam hart luisteren naar de leeringen, die de heiligheid van het Christelijk huwelijk betreffen, en dat zij gehoorzamen aan de wetten, waarmeê de Kerk de pligten van echtgenooten en kinderen regelt

Hieruit zal het allerwenschelijkst gevolg voortkomen, dat ook de zeden en de levenswijze der bijzondere personen hervormd worden; want gelijk uit een bedorven stam nog slechter takken en ongelukkige vruchten ontspruiten; zoo gaat de kanker, die de huisgezinnen bederft, door een treurige besmetting verder om de burgers, elk afzonderlijk, aan te tasten en te bederven. Wanneer daarentegen het huisgezin naar het model des Christelijken levens is gevormd, zullen de afzonderlijke leden zich langzamerhand gewennen de godsdienst en de godsvrucht te beminnen, de valsche en verderfelijke leeringen te verafschuwen, de deugd na te streven, de meerderen te eerbiedigen, en die onverzadelijke zucht naar alleen eigen voordeel te beteugelen, welke de menschelijke natuur zoozeer verlaagt en ontzenuwt. En om dit doel te bereiken, zal het zekerlijk niet weinig voordeelig zijn, de godvruchtige broederschappen, die vooral in onzen tijd tot groot heil voor de Katholieke belangen zijn ingesteld, te regelen en te bevorderen.

Wel is hetgeen Wij hopen en wenschen grootsch en gaat het de menschelijke kracht te boven, Eerwaardige Broeders; maar daar God de volken der aarde geneeslijk heeft gemaakt, daar Hij de Kerk tot heil der volken heeft gesticht, en beloofd heeft, dat Hij haar met zijne hulp tot aan het einde der wereld zal bijblijven; zoo vertrouwen Wij vast, dat, door uwe medewerking, het menschelijk geslacht, door zooveel ongelukken en rampspoeden tot bezinning gekomen, in den eerbied voor de Kerk, in het onfeilbaar leerambt van

dezen Apostolischen Stoel behoud en voorspoed zoeken zal.

Intusschen, Eerwaardige Broeders, moeten Wij, alvorens op te houden met schrijven, U onze vreugde betuigen over die wonderbare zamenstemming en eensgezindheid, die uwe harten onderling en met dezen Apostolischen Stoel vereenigt. Want deze volmaakte eenheid beschouwen Wij niet slechts als een onneembaar bolwerk tegen de aanvallen der vijanden, maar ook als een gelukkig en heilspellend voorteeken, dat betere tijden aan de Kerk belooft; en terwijl zij een overgrooten troost aan onze zwakheid schenkt, beurt zij Ons ook te gelegener tijd op om in het moeijelijk ambt, dat Wij aanvaard hebben, alle moeite en allen strijd mannelijk voor Gods Kerk te dragen.

Verder kunnen Wij van deze redenen van hoop en vreugde, die Wij U hebben blootgelegd, de betuigingen van liefde en eerbied niet afscheiden, welke Gij, Eerwaardige Broeders, en tegelijk met U zeer vele geestelijken en geloovigen thans, in het begin van ons Pausschap, aan onze geringheid gebragt hebben; immers door het zenden van brieven, het aanbieden van giften en zelfs het ondernemen van pelgrimstogten, alsook door andere bewijzen van genegenheid, hebben zij getoond, dat de aanhankelijkheid en liefde, die zij onzen allerverdienstelijksten Voorganger hebben toegedragen, zóó krachtig en standvastig en onverminderd blijft, dat zij jegens den persoon van een zoo ongelijken erfgenaam niet verflaauwt. Voor deze schitterende bewijzen van Katholieke godsvrucht belijden Wij nederig aan den Heer, dat Hij goed en liefderijk is, en aan U, Eerwaardige Broeders, en aan al onze geliefde zonen, van wie Wij ze ontvangen hebben, betuigen Wij openlijk uit het innigste van ons hart onze diep gevoelde dankbaarheid, terwijl Wij de volle hoop koesteren, dat Ons, in deze benarde omstandigheden en moeijelijke tijden, deze liefdevolle gezindheid van U en de geloovigen nooit ontbreken zal. Ook twijfelen Wij niet, of deze uitstekende voorbeelden van kinderlijke liefde en Christelijke deugd zullen zeer veel vermogen om den allergoedertierensten God door deze deugdoefeningen te bewegen genadig op zijne kudde neder te zien,

en aan de Kerk den vrede en de overwinning te schenken. En daar Wij vertrouwen, dat deze vrede en overwinning ons spoediger en gemakkelijker zal gegeven worden, als de geloovigen met hunne gebeden en smeekingen om ze te verkrijgen, gedurig volhouden; daarom vermanen wij U, Eerwaardige Broeders, dringend hiertoe den ijver en den gloed der geloovigen aan te wakkeren, en tot middelares bij God te nemen de Onbevlekte Koningin der hemelen, en als voorsprekers te vragen den heiligen Josef, den hemelschen Patroon der Kerk, en de heilige Prinsen der Apostelen Petrus en Paulus, in welker allen magtige bescherming Wij onze geringheid, al de rangen der kerkelijke hiërarchie en de gansche kudde des Heeren ootmoedig aanbevelen.

Overigens wenschen Wij van harte, dat de dagen, waarin wij de plegtige gedachtenis der verrijzenis van Jesus Christus vieren, voor U, Eerwaardige Broeders, en voor de gansche kudde des Heeren zalig, heilrijk en vol van heilige vreugde mogen zijn; terwijl Wij den goedertierensten God smeeken, dat, door het bloed van het Onbevlekte Lam, waardoor het handschrift, dat tegen ons was, is uitgewischt, onze schulden mogen gedelgd en het oordeel, dat wij er voor dragen, genadig moge verzacht worden.

De genade van onzen Heer Jesus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen, Eerwaardige Broeders, aan wie Wij, zoo aan ieder afzonderlijk als aan allen gezamelijk, alsmede aan onze geliefde zonen de geestelijken en geloovigen uwer Kerken, onzen Apostolischen zegen, als onderpand van onze bijzondere genegenheid en als voorteeken der hemelsche bescherming, met de grootste liefde schenken.

Gegeven te Rome bij St. Pieter, op den plegtigen Paaschdag XXI April des jaars MDCCCLXXVIII.

Het eerste jaar van ons Pausschap.

PAUS LEO XIII.

DIONYSIUS DE AREOPAGIET.

II.

(*Vervolg van* blz. 261 vv.)

De bespiegelingen, in ons voorgaand artikel meêgedeeld, brengen ons, zoo wij ons op het standpunt van den Areopagiet plaatsen, logisch tot de vraag naar den oorsprong van al wat er buiten God bestaat. Deze vraag nu wekt natuurlijkerwijze de nieuwsgierigheid van den menschelijken geest op. Van waar komt de stof? Hoe is zij het voortbrengsel van eenen onstoffelijken God? Is het eenvoudige de formeele reden en oorzaak (*causa formalis*) van 't veelvoudige? Zijn de verschijnselen, die wij waarnemen, wezenlijk, reëel? Hoe kunnen de verschillende soorten van wezens, zoo onderscheiden in orde en rang, voortkomen van God, die eenvoudig en onmetelijk is? Deze en nog vele andere vragen, die 's menschen geest zich gesteld en onderzocht heeft, kunnen door het katholieke dogma met genoegzame duidelijkheid en zekerheid worden opgelost, alhoewel er voor ons altijd iets onbegrijpelijks overblijft. Buiten het dogma werd er eene ontelbare menigte van oplossingen beproefd; maar

geene enkele was voldoende; men viel in de grofste en buitensporigste dwalingen, wier geschiedenis lang en grievend is, en in de volgende stelsels kan zamengevat worden. Of God en de wereld zijn een en hetzelfde, twee zijden van hetzelfde wezen, en dan heeft men 't pantheïsme. Of God en de wereld zijn twee wezens, twee zelfstandigheden niet alleen onderscheiden, maar ook in natuur volstrekt gescheiden, en dan ontmoet men wederom eene dubbele veronderstelling; want deze twee wezens worden gedacht als parallel, als volstrekt onafhankelijk het eene van het andere, en dan valt men in 't dualisme; of als staande in eene wederzijdsche betrekking van ondergeschiktheid van 't eene aan het andere: het eene schept en beheerscht het andere, en dit is de stellige en duidelijke leer van 't christelijk dogma. Dus 't pantheïsme en 't dualisme, die alle mogelijke dwalingen aangaande den oorsprong van al wat er bestaat of kan bestaan, uitdrukken, en waarbij slechts de bijzondere wijzigingen en tinten der verschillende stelsels komen; dan de theorie der schepping, die alleen aan de rede voldoet en de waarheid bezit.

II. *De Schepselen.* De Areopagiet houdt zich niet bezig met de opzettelijke weerlegging der goddelooze dwaalstelsels: immers, zegt hij uitdrukkelijk, moeilijk en ondankbaar is de arbeid, welken men besteedt om de ongegronde meeningen van den menschelijken geest te weerleggen en tegen te gaan; beter is het de waarheid rechtstreeks te verkondigen en vast te stellen, die dan lichtelijk zegepraalt en hare tegenstanders van zelve weerlegt.

Volgens hem is 't heelal door schepping in 't aanzijn

gekomen, en zoo weerlegt hij 't dualisme, dat de eeuwigheid van de stof als princiep opstelt. En omdat het pantheïsme somwijlen het *woord Schepping* gebruikt, maar er 't denkbeeld van uitvloeiing, uitstrooming (*emanatio*) mede verbindt, leert hij stellig, dat al wat er bestaat een ander bestaan heeft, eene andere zelfstandigheid is dan God. Ziehier, hoe de Areopagiet de schepping in haar wezen, in 't algemeen opvat: men zal in dit begrip 't christelijk dogma in zijne gansche zuiverheid ontmoeten; wij voegen er de wetenschappelijke opheldering bij volgens de meeningen van onzen wijsgeer. Om dit overzicht gemakkelijker en beknopter te maken, vatten wij het samen in de vier volgende stellingen.

1°. Alles komt van God; 2°. alles komt van God door schepping; 3°. alles bestaat door God en wordt door Hem in stand gehouden; 4°. gevolgen uit deze stellingen voor de theologische en filosofische wijze van spreken.

1°. *Alles komt van God:* de zelfstandigheden en hare wezenlijke en toevallige eigenschappen, haar wezen en hare volmaaktheden. Dit is de oorsprong der zuivere geesten, aan wie het vergund is, de waarheid door onmiddellijke aanschouwing te kennen, er zich mede te voeden en er door te leven; dit is ook de oorsprong der menschen, zielen met een ligchaam verbonden, en die overeenkomstig deze vereeniging leven en haar doel bereiken. Zoo zijn ook de zinnelijk waarneembare bewerktuigde of niet-bewerktuigde wezens ontstaan. De wijsbegeerte der oudheid beweerde overal en altijd het tegenovergestelde: Plato en Aristoteles, hare hoofdvertegenwoordigers, namen de eeuwigheid der wereld aan. De pantheïsten van alle tijden, wel is waar, zeggen ook,

dat alles van God komt, maar, zooals wij zien zullen, zij verklaren dit op hunne wijze

2° *Alles komt van God door schepping.* Men kan zich zonder moeite voorstellen, dat het eene op verschillende manieren uit het andere ontstaat: door *voortkomst* in den strengsten zin (*processio*), zonder verdeeling van wezen, gelijk in de allerheiligste Drievuldigheid; door *uitvloeiing* of *uitstrooming* (*emanatio*), indien de voortbrengende zelfstandigheid in zich zelve eindelooze wijzigingen, wier beginsel en voorwerp zij zelve is, doet ontstaan; door *schepping*, wanneer het *hoogste* wezen beperkte wezens *uit het niet* voortbrengt, wier absolute oorzaak en laatste einde hetzelfde hoogste wezen is Op de *eerste* wijze, zooals wij alreeds opgemerkt hebben, voltooit zich het onuitsprekelijk en onbegrijpelijk geheim van de voortkomst en de betrekkingen der drie Personen van de goddelijke Drievuldigheid. Op de *tweede* wijze leggen de pantheïsten den oorsprong der dingen uit: zij veronderstellen substantiëele uitstroomingen en wijzigingen. Op de *derde* wijze verklaart men de theorie der schepping volgens het christelijk dogma. Immers, de geschapen wereld is mogelijk, eer ze in het aanzijn komt; maar deze mogelijkheid is niet slechts zuivere mogelijkheid; zij heeft eene reden van bestaan, die eene ware wezenlijkheid is, waardoor ze verwezenlijkt, gerealiseerd wordt en in de rij der wezens verschijnt. De schepping bestaat, omdat ze naar een *eerste type* of *idee* voortgebracht is, een bepalend motief voor haar bestaan heeft, terwijl er eene kracht bestond, die ze kon voortbrengen. Vóór hare verwezenlijking had de schepping in God haren *typus*, hare idee, haar toonbeeld. Dit toonbeeld

is niets anders dan het denkbeeld, dat God over de schepping heeft; want Hij ziet in zijne ondeelbare en onuitputtelijke eenheid de reden van 't verschillende en 't menigvuldige. Terwijl God het mogelijke in deszelfs natuurlijke beperktheid en relatief wezen beschouwt, ziet Hij ook tegelijkertijd de redenen om het eene te verwezenlijken of te scheppen, en het andere in 't gebied der mogelijkheid te laten. Deze denkbeelden noemt men in de wijsbegeerte, of liever in de metaphysica, toonbeelden, grondvormen, ideëen: levende onveranderlijke, ongeschapen, eeuwige ideeën; maar niet, gelijk Plato en zijne aanhangers wanen, onafhankelijke, eeuwige zelfstandigheden, die van Gods wezen verschillen; zij bestaan in 't goddelijk verstand (*aeternae rerum rationes*).

Wat nu is volgens den Areopagiet de bepalende beweeggrond der Schepping? De goedheid van God, antwoordt hij met Plato. Maar welk verschil in de ontwikkeling! Voor Plato is de idee van 't goede (ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ) onafhankelijk van God, de laatste in 't gebied van 't erkenbare (τελευταῖα ἐν τῷ γνωστῷ), en God is goed door deelneming aan deze idee van 't goede. Maar voor den Areopagiet is God de eeuwige oorspronkelijke goedheid, en door deze goedheid schept en vormt Hij het heelal. God is de wezenlijke, oneindige goedheid, die uitschittert in al wat zij voortbrengt. De wereld is dus geene door het noodlot bepaalde uitstraling uit het goddelijk wezen, geene bloem uit haren bloemkelk opgeschoten, gelijk eenige Oosterlingen droomden; zij is niet een gedachtenvorm van God, die zich zelven in vele vormen beschouwend tot zelfbewustzijn komt, zooals Hegel beweerde; ook is de wereld niet het eeuwig resultaat

eener absolute oorzaak, oorzaak omdat ze een zelfstandigheid en noodwendig dan het eene en dan het andere is, gelijk Cousin zeide. De wereld is enkel het vrije voortbrengsel van de oneindige goedheid. Hoe nu werd dit voortbrengsel verwezenlijkt? Deze vraag is klaarblijkelijk onoplosbaar. Men moet de scheppingsdaad opvatten als het stellen eener betrekking tusschen het oneindige en het eindige. De eerste term dezer betrekking is onbegrijpelijk voor ons: daarom is die vraag niet op te lossen. Al wat men hierop kan zeggen, is, dat de geschapen wezens op eene zekere wijze aan Gods bestaan deel hebben, *participationes* (μεθεξουσιαι). Hoe deze deelneemingen moeten verstaan worden, zegt de Areopagiet niet duidelijk, maar hij zegt ongetwijfeld, dat het wezen van God niet kan worden meêgedeeld.

3°. *Door God bestaat alles en wordt alles in stand gehouden.* De almacht, die alle wezens heeft geschapen, houdt ze ook in 't aanzijn. Trok zij haar hand een oogenblik terug, alles zou in 't niet verdwijnen. Deze instandhouding wordt met recht eene voortgezette schepping genoemd; want 't scheppend woord houdt de wetten, die alles regeeren, in stand.

Alzoo is de vereenzelving en verwarring der schepping met God niet te vreezen; 't pantheïsme is buiten gesloten. De plaats, de rang, de orde van het geschapene is gehandhaafd, zonder pantheïstische vermenging, enkel en alleen door Gods almachtig woord, door zijn wenk.

4°. Zoo leeren wij God kennen uit zijne natuurlijke en bovennatuurlijke tusschenkomst in den loop der dingen. In den kunstenaar leeft de idee van zijn kunstwerk, maar dit kunstwerk drukt de geheele idee niet uit; zij

is in den kunstenaar op een verhevener wijze; niet al de voortreffelijkheid des kunstenaars kan aan het kunstwerk worden toegekend. Op die wijze heeft God de Schepper al de attributen der schepselen: wij zeggen, dat Hij schoon, groot, wijs enz. is; tegelijk zeggen wij ook, dat Hem al die attributen in oneindige mate eigen zijn; doch wij komen op onze uitspraak terug en vinden zelfs de verhevenste benamingen te gering voor zijne goddelijke Majesteit.

Hieruit besluit de Areopagiet tot het bestaan eener dubbele Theologie, of beter, volgens zijne woorden, eener tweevoudige wijze om de goddelijke attributen uit te drukken; de eene affirmatief, de andere negatief. De eerste, zooals het woord aanduidt, kent aan God op zekere wijze toe al wat tot het wezen der schepselen behoort, terwijl de tweede het tegenovergestelde doet.

Het eerste kan geschieden, omdat God van eeuwigheid af, op eene alles overtreffende wijze, alle volmaaktheden bezit; dan omdat Hij al het schoone en 't goede, dat in de geschapen dingen is, er aan heeft medegedeeld. Hij is de reden en de oorzaak, het einde en de maat van al wat er bestaat. In dezen zin zegt de Areopagiet, dat God alles in alles is. Maar in een anderen zin kan men op God de ontkennende methode aanwenden. De benamingen van 't geschapene passen niet op Hem. Zoo kan men ook zeggen, dat Hij noch gekend noch begrepen is; want wij kennen en begrijpen het Oneindige niet. Door deze methode schijnt ons de Areopagiet toe alle beperktheid, alle onvolkomenheid van de idee Gods te verwijderen Zoo zegt hij: God heeft noch figuur, noch vorm; deze woorden toch zijn maar subjectieve uitdruk-

kingen onzer denkbeelden, en passen dus niet voor eene oneindige realiteit. De negatie is hier niet privatief; zij verwijdert slechts alle gedachte van beperking. In dezen zin moeten al de uitdrukkingen van den Areopagiet aangaande dit onderwerp verstaan worden.

Hier dringt zich natuurlijk een nieuw en gewichtig probleem op: wat is 't kwaad? Van waar komt het? hoe is het mogelijk? hoedanig is zijne natuur, en hoe strookt het met het algemeen plan der schepping? De antwoorden der wijsbegeerte op deze zoo gewichtige vragen zijn grievend voor den Christen filosoof, ze zijn een ijdel en deerniswaardig resultaat van nasporingen, zoo vermetel als verscheiden en uitgebreid. Immers die wijsbegeerte heeft durven beweren, of dat er geen kwaad bestaat, omdat alles God en God het absoluut goede is, of dat het kwaad noodzakelijk ontspringt uit een eeuwig almachtig beginsel, dat op denzelfden trap staat als het goede. In beide veronderstellingen loochenen de pantheïsten en de dualisten de schuld en vergoden zij de zonde en de misdaad. De meeste volkeren der oudheid keurden deze oplossingen goed en deden er hunnen godsdienst en hunne zedeleer op rusten. Van den voet der altaren hunner snoode goden rezen zij op om in den naam en onder de bescherming dier goden de ijselijkste gruweldaden uit te oefenen. Maar 't Christendom verscheen, herstelde onze gevallen natuur en gaf aan 't zedelijk gevoel der volken eene kracht, eene fijnheid, een doorzicht, die de heerschappij dezer afschuwelijke dwalingen vernietigden en voor de toekomst volstrekt onmogelijk maakten; het Christendom heeft 't geweten der menschheid gezuiverd, verlicht en gesterkt, de heiligheid van 't zedelijk goede

geopenbaard, en aan de stem des gewetens hare rechten teruggegeven. Want 't Christendom heeft geleerd, dat 't zedelijk kwaad uit het misbruik der vrijheid ontstaat, en dat het physieke kwaad zijne reden heeft in den aard der geschapen dingen en geen eigenlijk gezegd kwaad is.

Laat ons nu zien, hoe de Areopagiet deze vragen beantwoordt, en vergeten wij niet er bij te voegen, dat zijne leer omhelsd werd door de verhevenste *metaphysici* van 't Katholicisme, door den heiligen Augustinus, den heiligen Anselmus von Kantelberg en den heiligen Thomas van Aquino. Het is een algemeen princiep, dat 't kwaad niets positiefs, niets substantiëels is: het is slechts eene beperking, of een afval van het goede. Deze beperking, dit gemis nu zijn onvermijdelijk eigen aan alles wat niet oneindig is, en eigenlijk mag men ze niet kwaad noemen. Wat den afval of de zonde aangaat, deze bestaat in een ongeregeld gebruik der vrije vermogens, waarmede de redelijke wezens begaafd zijn. Deze afval is het negatieve resultaat van eene ongeregelde werkdadigheid.

Dus is vooreerst de beperking van het goede, de natuurlijke onvolkomenheid, of gelijk men zich in de School uitdrukt, het metaphysieke kwaad eigenlijk geen kwaad; het is enkel een minder goed, namelijk de onvolmaaktheid, die het geschapene aankleeft, en die wel verminderd kan worden, maar niet geheel verdwijnen kan.

Verder is het physieke kwaad, namelijk de vergankelijkheid, de ontwikkeling, de verscheidenheid en de onderlinge strijd der stoffelijke wezens geen kwaad. Het kan een kwaad worden voor bijzondere wezens, welke in den strijd verzwakt of vernietigd worden, maar niet wanneer men het in 't algemeen beschouwt; want de

orde blijft bestaan te midden van alle wisselvalligheid en in weerwil van de vernietiging der bijzondere wezens.

Eindelijk het zedelijk kwaad of de zonde is het eenige kwaad in deze wereld; maar het is geene schepping van God; ook vernietigt het niet de natuurlijke eigenschappen der wezens, in welke het zich bevindt. Het kwaad komt niet voort van God; want God is 't absoluut goede; het licht kan de duisternis niet voortbrengen, en evenmin kan het oneindig goede oorzaak zijn van het kwade. Het kwaad heeft geen eigen bestaan, het is geene zelfstandigheid, niets objectiefs. Wanneer het verstand en de wil zich laten overhalen tot iets dat laakbaar, onzedelijk en strafbaar is, en 't kwaad verkiezen, dan komt het aldus uitgekozen voorwerp hun als iets goeds voor. Immers het verstand bemint natuurlijk de waarheid en de wil het goede. Uit de gemaakte opmerkingen volgt, dat 't kwaad de eigenschappen der wezens, die het bedrijven, niet vernietigt. Dit is onmogelijk zoo lang derzelver natuur voortduurt Werd deze natuur veranderd, aangetast, dan zouden zij ophouden te bestaan Maar hoewel de natuur voortduurt, de wetten, die haar beheerschen, worden overtreden, en deze overtreding heeft een treurigen weergalm in het geweten. Zij die zondigen zijn niet vernietigd; maar de zielsrust, het behaaglijke gevoel van hun zedelijk welzijn zijn verdwenen Is eens de tijd hunner beproeving voor hen vruchteloos afgeloopen, dan bezitten zij nog hunne vermogens; maar van God afgedoold zonder mogelijkheid van terugkeer, verwenschen zij zonder einde het rampzalige lot, dat zij zich zelven bereid hebben.

Gaan wij de leer van den Areopagiet over de schep-

selen verder na, dan vinden wij bij hem deze stelling: *Alle schepselen hebben een doel en de middelen om het te bereiken.* Een almogend, allerwijst wezen heeft 't heelal voortgebracht en geordend; hetzelfde wezen behoudt en bestuurt ook het heelal. In dit behouden en besturen toont het eene wonderbare wijsheid; want bestendige wetten regelen den gang der wereld; door hunne niet onderbrokene opvolging vormen de dingen, als 't ware, een levende keten, wier schakels met den troon der eeuwige onuitputtelijke almogendheid verbonden zijn. Een straal van die wijsheid verlicht de geschapen geesten, wier vrije bewegingen ook aan heilige, maar te dikwijls miskende wetten onderworpen zijn; verlicht ook de bijzondere maatschappijen en geheele volken. Hemel en aarde, de geestenwereld en de stoffelijke schepping verkondigen luide het bestaan dier wijsheid Zij werkt nooit zonder doel; zij beoordeelt alles met de volkomenste nauwkeurigheid, leidt alle wezens volgens hunne natuur en ordent ze ten opzigte van elkander ter bereiking van een vooruit bepaald doel. Zoo bestond er voor de oneindige wijsheid eene reden om 't scheppen te kiezen boven het niet-scheppen, om de wezens te vormen zooals ze zijn en niet anders; deze reden noemt men het einde der wezens of ook de eindoorzaak. Hieruit blijkt verder, dat het einde van 't geschapene enkel en alleen moet gezocht worden in deszelfs Schepper. Noch de mensch, noch ook eenig ander wezen kunnen hunne oorzaak in zich zelven vinden, dus vinden zij hun einde niet in zich zelven; het einde en de oorzaak van alle schepselen moet in God gezocht worden. Dit einde kan bereikt worden noodwendig of door de vrijheid, d. i. door eene beproeving;

deze beproeving werd het deel der met rede begaafde wezens, tot hun geluk en glorie of tot hun ongeluk en schande. De redelooze wezens worden door noodwendige wetten geleid tot hun onvermijdelijk en onveranderlijk doel. Wat nu is, volgens den Areopagiet, het doel, het einde der redelijke wezens? Welke zijn de middelen om het te bereiken? Dit doel, dit einde is God, die den mensch geschapen heeft om zijnen Schepper te kennen, te beminnen en te dienen op deze aarde en Hem zelven eeuwig te bezitten in het hemelsch vaderland. Dit antwoord van den Areopagiet is het antwoord der verhevenste filosofie. Rationalisten, door deze filosofie vallen uwe hoog opgetrokken stelsels in puinen; omhelst gij dezelve niet, eer gij van 't tooneel uwer School verdwijnt, het ware voor u gelukkiger geweest er nooit op te verschijnen! Deze filosofie, die zulk eene allerverste strekking heeft, berust, steunt op de Openbaring, op 't Geloof, het princiep en de bron der mystieke verlichting (*principium illuminationis mysticae*). Daaruit volgt, dat de Christen wijsgeer zich houden moet aan hetgeen God zelf geleerd heeft nopens het einde des menschdoms en de middelen om het te bereiken. Wat zeggen nu onze gewijde Bladeren over dit zoo gewichtig onderwerp? De oorzaak der geschapen geestelijke wezens is God; Hij is dus ook hun laatste einde. Hij, vlekkelooze zuiverheid, licht zonder duisternis, en volmaaktheid zonder perken. Zij kunnen niet intreden in zijne glorierijke woonstede, zoo zij niet gelijkvormig geworden zijn aan hun oorzaak en hun einde, met andere woorden, om met den Areopagiet te spreken, zij moeten *gezuiverd*, *verlicht* en *volmaakt* zijn. Hiertoe echter is eene dubbele werking noodig, de god-

delijke werking of de genade, die zuivert, verlicht en volmaakt, en dan de werking der geschapen geestelijke wezens zelven, welke de genade omhelzen en met haar medewerken.

Het midden, waar de beide werkingen, of God en de ziel elkander ontmoeten, noemt de Areopagiet de *Hiërarchie*, weerglans der absolute heiligheid en toonbeeld voor de beperkte betrekkelijke volmaaktheid Daarom is de Hiërarchie *zuiverheid*, *licht* en *volmaaktheid* gelijk haar princiep; zij zuivert, zij verlicht en volmaakt. Om die gelijkheid worden zij die als hare leden deel aan haar hebben, zuiver, verlicht en volmaakt. Deze theorie kan in de drie volgende stellingen worden zamengevat:

1°. De Hiërarchie is zuiverheid, licht en volmaaktheid

2°. De Hiërarchie zuivert, verlicht en volmaakt.

3°. Zij die tot deze Hiërarchie behooren, worden gezuiverd, verlicht en volmaakt

Laten wij nu zien, hoe de Areopagiet de hiërarchische orde of rangschikking opvat. Boven alle schepselen, boven de verhevenste wezens is Jesus Christus gezeteld, de Opperhiërarch, de Inwijder, de Hoogepriester. De stroomen zijner genade, die zuiverheid, licht en volmaaktheid is, overstroomen de schaar der engelen; deze zijn verdeeld in drie orden, van welke iedere op hare beurt weder in drie koren verdeeld is. Na de hemelsche kringen te zijn doorsneld, wordt de goddelijke gunst, versierd met den glans der drievoudige kroon van zuiverheid, licht en volmaaktheid, ons aardbewoners medegedeeld door de engelen, onze inwijders; en zij straalt af in de bisschoppen, priesters en diakens, die haar dan, op hunne beurt, mededeelen aan 't zuivere, geheiligde en volmaakte

volk en aan de zondaren. Diensvolgens gelijken de hemelsche en de aardsche Hiërarchieën en hare leden zeer veel op elkander, maar tevens is ook het onderlinge verschil zeer groot. Hare gelijkheid bestaat in 't ontvangen derzelfde genade onder de stellige voorwaarde eener strenge ondergeschiktheid en afhankelijkheid; de ongelijkheid vertoont zich in het trapsgewijze ontvangen der genade en in 't verschil der middelen, noodig om haar te verwerven. Zoo, bijv. zal bij de engelen en bij de menschen de meer verhevene den minder verhevene inwijden of initiëeren, en deze kan de plaats van den eerste niet innemen. Daarentegen, de hemelsche Hiërarchie heeft geene Sakramenten; zij ontvangt de hemelsche gunsten door onmiddellijke aanschouwing, terwijl de menschelijke Hiërarchie middellijk deel heeft aan de genade, door den sluier van zinnelijke teekens.

Uit de voorafgaande schets volgt, 1°. dat de leden der Hiërarchie zuiverheid, licht en volmaaktheid ontvangen; 2°. dat de maat der verlichting, zuivering en volmaking afhangen van de medewerking van hen, die aan eenen kring der Hiërarchie deel hebben; 3°. dat de volmaaktheid in de gelijkvormigheid en de vereeniging met God, de bron van alle genade en schoonheid, bestaat Dusdanig is de theorie van den Areopagiet aangaande de middelen, die de geestelijke wezens, en in 't bijzonder de menschelijke ziel, tot hun doel moeten brengen. Zij is als eene echo van de leeringen des Evangelies, die ons geopenbaard hebben, dat God onze vader is en de hemel ons erfdeel, en dat de glorie bestemd is voor hen die, over hunne bedorven natuur zegepralend, zich zooveel mogelijk de volmaaktheid toeëigenen. Zij is een

licht en de afspiegeling der goddelijke voorbeelden, nagelaten door Jesus Christus, den glans des Vaders en de eeuwige en eenige wijsheid voor alle volken der aarde in alle eeuwen. De heilige Dionysius gaf aan zijn tafereel eene wijsgeerige tint; zoo werd het later in de scholen en kerken der middeleeuwen beschouwd en overwogen, en de bloeitijd der mystieke theologie en filosofie ontlook.

Onze taak is voltooid: ons doel was eene beknopte analytische schets van 't stelsel des Areopagiets te geven. In vier hoofdpunten hebben wij hetzelve samengevat: *God; de schepping; de oorsprong van 't kwaad; en het einde der geschapen wezens* Breedvoeriger ontwikkelingen over gewichtige vragen uit 't gebied der wijsbegeerte zou men bij den Areopagiet kunnen wenschen. Ook schijnt dat het doel geweest te zijn van bijzondere werken, als bijv, het *Boek over de ziel* en de *Verhandeling over de geestelijke en zinnelijke dingen*, die wel over de zielkunde en o. a. over den oorsprong onzer kennis zullen gehandeld hebben. Hierom verdienen de tot ons gekomen schriften des Areopagiets niet minder de aandacht der geleerden; men denke aan hun verheven karakter, merkwaardigen stijl en inhoud en magtigen invloed op de scholen der godgeleerden en der wijsgeeren.

Over dit laatste zullen wij hier nog een enkel woord in het midden brengen en den invloed dier geschriften op de filosofische stelsels gedurende het eerste tijdperk der christelijke wijsbegeerte aangeven. De naam van den Areopagiet wordt niet aangehaald in de werken der Kerkvaders van dat tijdvak, alhoewel men er ideeën en

leerstellingen in ontmoet, welke met de zijne in volkomen overeenstemming zijn. Men kan zich de vraag stellen, of zijne werken geraadpleegd en aangehaald werden in de scholen van Alexandrië. Ter beantwoording hiervan kunnen we wijzen op de merkwaardige gelijkheid der denkbeelden van den Heiligen Clemens en van Origenes met die van den Areopagiet. Deze schijnt ons het recht te geven de gestelde vraag toestemmend te beantwoorden.

Hiertegen kan worden aangevoerd, dat er ook zeer veel overeenkomst wordt gevonden tusschen het *Boek der goddelijke namen* en de *Enneaden* van Plotinus en derzelver uitlegging door Proclus. Die overeenkomst bestaat echter, buiten twijfel, meer in de woorden dan in den inhoud. Hieromtrent moet men de alexandrijnsche heidensche school zelve gelooven: zij, die 't Christendom haatten en de sekte der Nazareners verachtten, zouden dezer leer niet hebben willen omhelzen. Daarenboven, zoo Plotinus en Proclus over eenige vragen der natuurlijke theologie, d i. der metaphysica en der zedekunde spreken gelijk de Areopagiet, van den anderen kant verwerpen zij de christelijke leer over de Heilige Drievuldigheid, en nemen zij een Trias aan, die, goed beschouwd, op niets anders uitkomt dan op een vermomd polytheïsme. Voor hen is het heelal, in plaats van geschapen te zijn, eene uitstrooming uit het goddelijke wezen, en is de mystieke vereeniging der ziel met God eene ware vernietiging harer persoonlijkheid.

Het tijdperk, waarin de Areopagiet en Plotinus leefden, is zeker een der merkwaardigste in de geschiedenis van het menschdom. Het Christendom had door zijn optreden de zielen diep ontroerd en de gewichtigste vra-

gen doen opperen. De Heilige Dionysius poogde deze op te lossen van het christelijke standpunt. Plotinus wilde 't heidendom, dat in zijn doodstrijd lag, verdedigen en bevestigen. Nu is op te merken, dat ieder, meer of minder, met zijn vaderland en zijne eeuw mede leeft en de denkbeelden zijner tijd- en landgenooten in meer of mindere mate overneemt. En wanneer men dit in het oog houdt, dan is het zeer verklaarbaar, dat er tusschen den christelijken wijsgeer en de tegenstanders des Christendoms, die men zijne tijdgenooten noemen mag, verscheidene punten van uitwendige overeenkomst worden aangetroffen. De gelijkheid echter van denkbeelden tusschen zijne schriften en die der christelijke Alexandrijners kan naar onze meening niet door de gelijktijdigheid of door dezelfde gemeenschappelijke beschaving verklaard worden.

Ter verdere beoordeeling van den invloed der schriften van den H. Dionysius is buiten twijfel het volgende feit van groot belang. Op eene bijeenkomst, in 't jaar 532, door Keizer Justiniaan bijeengeroepen om de Severianen in den schoot der Kerk terug te brengen, werden de schriften van den Areopagiet, ter staving van de ware leer, aangehaald. Van dat tijdstip dagteekent de buitengewone eerbied, dien men er aan toegedragen heeft; zij werden 't onderwerp van grondige onderzoekingen en talrijke omschrijvende verklaringen. Joannes van Skytopolis, dien Photius in zijne *Bibliotheca* op hoogen prijs stelt, verrijkte ze met geleerde scholieën; de vermaarde monnik en wijsgeer Maximus de Belijder voegde er aanteekeningen bij, om de aandacht der lezers op de gewichtigste plaatsen te vestigen. Behalve dit werk schreef Maximus

nog andere werken, waarin men zijne gevoelens van achting en liefde tot den Areopagiet terugvindt.

In eene latere verhandeling hopen wij de letterkundige geschiedenis der schriften van den Areopagiet te hervatten en den invloed te schetsen, dien hij op de middeleeuwen en op den lateren tijd heeft uitgeoefend. Bij die gelegenheid zullen wij tevens eene poging doen om dezelver echtheid te betoogen en vast te stellen.

N. J. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool
te Luik.

TER NAGEDACHTENIS VAN FERNAN CABALLERO.

Men heeft dezen schrijver den George Sand van Spanje genoemd, omdat hij de eerste *romancier* van het Schiereiland is, en welligt ook omdat zijn naam een anderen verbergt, den naam eener vrouw. Maar bedenkt gij, dat Fernan Caballero een door en door Spaansch, dat is een echt Katholiek auteur is, die op al zijne werken den stempel des Christendoms heeft gedrukt, neen, uit wiens schriften u de goede geur van het Katholicisme, van elke bladzijde, tegengeurt en verkwikt; weet gij, dat de Markiezin de Arrom de Ayala eene zeer godsdienstige, eerbiedwaardige edelvrouw was, dan noemt gij het een grievenden smaad haar te vergelijken bij de begaafde, maar diep verachtelijke, revolutionaire, ongeloovige, erger dan wufte Madame Dudevant. Moge al de Evangelische Maatschappij de werken dezer geëmancipeerde dame ter verspreiding van een laauwwater Heidendom colporteren, de Christen, de regtschapen man zal het oordeel onderschrijven, door Prof. van Oosterzee over de beschermeling en rotgenoote dier Evangelischen uitgesproken: „Ook de herfst van haar leven levert nog maar al te veel vruchten, even onrein als de lente en de zomer gedragen heeft, en verwonderen kan het ons niet, dat de stralen-

krans rondom haar hoofd voor veler oog is verdonkerd. Het stelselmatig verzet van het ongedisciplineerd genie tegen alle wetten der betamelijkheid heeft zich ten strengste gewroken, en onder de veranderde gelaatstrekken der vrouw, die roekeloos hare sekse, en veel meer dan hare sekse verzaakte, schrijft de onpartijdige aanschouwer het woord: *talent zonder de tucht der moraliteit.*"

Het is ook nuttig hier te herinneren aan de brochure, waarin de vertaler van Uhlands gedichten het bijzonder leven der verdorven en verderfelijke vrouw en haar letterkundigen arbeid naar den gouden maatstaf der zedelijkheid beoordeelde [1]).

Neen, men stelle zulk eene vrouw niet naast Fernan Caballero; dat is een smaad, ja meer dan dit, dat is eene profanatie. Want er is iets gewijds, iets heiligs in de Spaansche schrijfster. Zij heeft de wijding van een genie, dat niet anders wilde schitteren dan om op de innigste en edelste betrekkingen der menschen onderling en jegens het vaderland en de godsdienst een helder en liefelijk licht te werpen; zij bezit de wijding eener diepe en krachtige overtuiging, haar siert de heiligheid van een eerbied inboezemend Katholiek leven.

Een harer vrienden, de Heer A de Latour, geeft ons de gelegenheid op dat leven een blik te slaan. Hij is een niet ongelukkig beoefenaar der Spaansche letterkunde en vertolkte Calderons drama's en verscheidene romans van Caballero in 't Fransch; de HoogEerw. Kanunnik Putman heeft in zijne fraaije opstellen over Calderons

---

1) *George Sand en de Evangelische Maatschappij*, *door* B. van Meurs. 's Hertogenbosch. H. Bogaerts. 1869.

geschriften (*Onze Wachter*, 1876 vv.) hem nader aan ons bekend gemaakt. Latour begint zijne *Nouvelles études sur l'Espagne* [1]) met een *dédicace* ter nagedachtenis zijner vereerde vriendin; daarin teekent hij eenige zijner herinneringen op.

Zij werd in den Kersnacht van 1797 in Zwitserland geboren. Haar vader, een Hamburger, doch die te Cadix een handelshuis had, maakte zich jegens de oude Spaansche letterkunde verdienstelijk. Cecilia Bohl de Faber kwam nog zeer jong naar Spanje, en, gelijk Vondel Amsterdammer werd, zoo werd zij door opvoeding, neiging en ontwikkeling een kind en eene grootheid van haar nieuw vaderland. In het jaar 1822 huwde zij den Markies van Arco Hermoso, die haar in 1835 als weduwe achterliet. Haar tweede huwelijk werd gesloten met Don Antonio Arrom de Ayala — zoo geeft Latour den naam op — hij was Spaansch consul in Australië.

In de letterkundige wereld trad zij het eerste op met *La Gaviota*; dit was genoeg om haren naam te vestigen. Latour noemt als de meest bekende harer meesterstukken: *Clemencia*, *De familie Alvareda*, *Arme Dolorès! Zwijgen in het leven en vergeven bij het sterven*, *De laatste troost*, *De ster van Vandalia*, *Simon Verde*, *De betaalde schulden*, *De Phariseeuwsche.*

Door deze bewonderenswaardige verhalen, zegt Latour, bragt zij een omkeer te weeg in den Spaanschen roman van haren tijd. „Fernan Caballero wist door de natuurlijke inspiratie eener edele verbeelding, door de onuitputtelijke hulpmiddelen eener opmerkingsgave, die zich

1) *Valence et Valladolid. Nouvelles études sur l'Espagne.* Paris. E. Plon et Cie 1877

nooit vergiste, door die kunst om goed te zien en het geziene nog beter uit te drukken, die de ingeboren gaaf is van buitengewone vrouwen, zij wist dat alledaagsche tafereel der menschelijke lotgevallen tot de hoogte van een hartstogtelijk en toch rein drama op te voeren, en de gewone toestanden des levens te veredelen tot het ideale toe. Zij slaagde er in om dat talent van te schilderen en te vertellen in een land, zoowel vol van poëzie als van waarheid, algemeen bekend te maken en op zijne hoogte te houden, en zij muntte er des te meer in uit de Spaansche toestanden terug te geven, omdat zij er, wel is waar het grootste gedeelte haars levens in had doorgebragt, maar toch eerst elders andere invloeden had ondervonden.

„Zeggen wij vooral", zoo gaat hij voort, „zeggen wij het zoo luid mogelijk: van al de groote *romanciers* van onzen tijd is zij bijna de eenige, die nooit aan hen, op wie de zorg voor de zielen rust, ernstige ongerustheid veroorzaakte, die nooit bij wankelzuchtige of zwakke gemoederen die koortsachtige vervoeringen opwekte, welke naar den afgrond drijven; bijna de eenige, zeggen wij, die nooit van hare typen, zelfs van de stoutste, eene bezielde betuiging gemaakt heeft tegen de idee van God en de algemeen geldende zedeleer.

De Christelijke idee beheerscht en doordringt haar werk van alle zijden."

Dat deze eigenschap harer romans en novellen haar in 't nog Katholieke Spanje den toegang tot de huizen en de harten gaf en haar tot volksschrijver maakte, is ligtelijk verklaarbaar; maar werden hare geschriften niet juist door hare Christelijkheid en Katholiciteit on-

genietbaar voor het lezend publiek der meeste Europesche Staten? Of zegt men ten onregte, dat vooral dit publiek zijnen smaak grootendeels door 't ongeloof of althans door den afkeer van het Katholicisme laat besturen? Toch vond Fernan Caballero bewondering in meest alle landen der beschaafde wereld, en werden vele harer werken in ongeveer alle talen van ons werelddeel overgebragt door mannen van naam, en met gretigheid gelezen. Het Protestantsche deel der Nederlandsche natie ging wel is waar eerst met de achterhoede der bewonderaars en dan nog schoorvoetend meê, doch Fernan had ook hier in mannen als Potgieter [1]) en den Heer P. N. Muller [2]) vurige lofredenaars Als de Heer Bohl, die Katholiek en haar bloedverwant is, zich tot haar aangetrokken gevoelde en zijn talent toonde door de overzetting van een aanmerkelijk getal harer novellen [3]), was dit zeer natuurlijk; maar hoe kon de door en door Katholieke Schrijfster zoovele harten van Protestanten en ongeloovigen veroveren?

Het is vooreerst een bewijs voor de letterkundige voortreffelijkheid harer werken. Dat erkent ook de Heer Muller aldus: „Als om strijd roemen Frankrijks en Duitschlands groote letterkundigen de oorspronkelijkheid harer vinding, de eenvoudigheid van haar stijl, het boeijende van haar betoog, de gemoedelijkheid en den ernst van haar opvatting.

---

1) In *De Gids*, Maart 1861. 2) Ibid., September 1867.

3) In het Rotterdamsche tijdschrift *De Encyclopedie* verschenen: *Spaansche Novellen*, *Lagrimas*, *La Gaviota* en *Lucas Garcia*, alle vertalingen uit Fernan Caballero door Mr. Bohl. Vgl *De Katholiek* Dl. LIII, blz. 138 vv. Voor de *Vaderlandsche Letteroefeningen* vertaalde hij hare *Arme Dolorès* en *Simon Verde*. — Ook een gedeelte harer novelle *De familie Alvareda* en haar roman *Clemencia* verschenen in Nederduitsche vertaling.

En teregt beweren zij, dat de stempel van voortreffelijkheid reeds daardoor op hare werken afgedrukt wordt, dat ze, hoewel hoogst eenvoudig van intrigue en bijna dweepende van geloof, toch vat hebben op het materieel en sceptisch geslacht onzer dagen in den vreemde vooral." Voorwaar, wat werkelijk schoon is, overwint overal.

Doch juist het eigenaardig Katholieke, dat Cecilia Bohl in hare schriften legde en dat van den eenen kant menigen lezer moest afschrikken en terughouden, maakte haar onder een ander opzigt de zegepraal bij ons tegenwoordig „materieel en sceptisch geslacht" gemakkelijker. Zij brengt den niet-Katholieken lezer in een wereld, die hem vreemd is, die grondstellingen en gebruiken heeft met de zijne vaak lijnregt in strijd, en hem daardoor juist des te eerder en te sterker boeit. Om dezelfde reden had de idylle zulk een wonderbaren opgang in de weelderige en bedorven en onnatuurlijk vormelijke Fransche maatschappij van de laatste helft der achttiende eeuw.

Caballero's personen zijn echte levende personen, maar de meeste niet minder echte Katholieke Spanjaards. Zij spreken eene taal, zij leggen gevoelens van geloof en liefde aan den dag, die men niet meer kent. Er heerschen in dat midden eene kalmte, eene kinderlijkheid, eene goedaardigheid, eene vertrouwelijkheid, een adeldom, een streving naar 't ideale, dat den sceptischen Protestant en den materialistischen ongeloovige levendiger aandoet dan ons, Katholieken, die ook nog hier in ons vaderland, nadat de koude en doodende wind van het Calvinisme er over heen gegaan is, zulke persoonlijkheden en zulke stemming en gezindheid in de werkelijklijkheid ontmoeten.

Of vinden we niet in Caballero's verhalen en vertellingen de trouwe afspiegeling van wat wij zelven rondom ons in onze waarlijk Katholieke huisgezinnen van allerlei stand, God zij dank, nog zien en voelen leven, of ontmoeten wij er althans geen treurige en toch blijde herinneringen aan het stille en open gemoedsleven, aan de liefelijke Christelijke deugdzaamheid van hen, wier geloof, liefde, goedheid en zielskalmte onze zielen verfrischt en verkwikt, of zelfs opgevoed en gevormd en gesterkt hebben?

Wij kunnen het uit die verhalen als proeven, dat Caballero echt Katholiek is, en dat de Katholiciteit harer geschriften geen kunstig vernis was, maar natuurlijk voortwelde uit de diepte van haar edel en geloovig hart.

„Disons", zoo schrijft Latour; want hier zijn zijne woorden onvertaalbaar, „disons quelle âme haute et candide, quelle adorable personnalité se cachait sous ce charmant génie. Men zeide wel in geheel Spanje", vervolgt hij, „dat deze onvergelijkelijke verteller, deze medeslepende schrijver, deze vruchtbare vinder van landelijke tafereelen, van drama's uit het volk genomen, eene vrouw was; dat zij zoo en zoo heette, in die en die stad, en in dit en dat huis woonde. Maar zij stelde zich met zooveel schrander overleg geheel op den achtergrond, dat alleen hare vrienden konden weten, hoeveel zeldzame goedheid, oorspronkelijke lieftalligheid, levendig en opregt geloof, vurige en kinderlijke liefde zich in die vrouw aan de oogen onttrok... Men was zeker haar onaangenaam te zijn, wanneer men haar over hare werken ondervroeg, wanneer men van haar met eene zekere naauwkeurigheid in de bijzonderheden sprak, wanneer men van haar eenige

van die kleine en onschuldige zonderlingheden verhaalde, die bij de grootste geesten worden aangetroffen. Men moest de zoo verschillende innemende eigenschappen van *Doña Cecilia*, haar beminnelijken omgang, haar schitterend en afwisselend onderhoud genieten, zonder den schijn te hebben van er aan te denken, dat er, als het ware, in haar nog een andere persoonlijkheid was dan die eener dame van den besten toon, en welke met de edelstgeborenen gelijk stond. Ik herinner mij, hoe de Heer Vitet, dat buitengewone en fijne vernuft, die volmaakte *académicien*, mij over hare geschriften sprekend, eens vroeg, of de schrijfster dier uitnemende werken niet eene *infante* van Spanje was. Neen, Fernan was geene *infante* van Spanje; maar als de magt van het talent en de verhevenheid der gezindheid op dien titel, in Spanje of elders, regt gaven, dan had zij verdiend dien te dragen; en wij kennen *infantes*, die meenden zich zelven niet te kort te doen, wanneer zij zich meer dan eens, bij hare laatste ziekte, aan haar ziekbed gingen neêrzetten."

Voordat die langdurige krankheid haar aan de wisselvalligheid van dit leven onttrok, had zij den troost gesmaakt haar geliefd Spanje verlost te zien van eene omwenteling, die met alle overleveringen van dat monarchale en Katholieke land brak en in stuitende tegenspraak was met geheel hare overtuiging en hare vurigste wenschen.

„Vóór die laatste ziekte", zegt Latour, „geloofde zij aan zekere teekenen te zien, dat Spanje met zijn oud leven, zijne oude godsdienstige en monarchale trouw, zijne edele gevoelens, zijne heldhaftige hartstogten ging herleven."

Vooral in een zekeren nacht — het was in de laatste

dagen van Mei 1874 — gevoelde zij het, dat er een gelukkige omkeer kwam. Wat geschiedde er? De bijzonderheden van zijn verhaal ontleent Latour aan een harer brieven. Het teekent Spanje en tegelijk Fernan Caballero.

De *sereno's* zijn de Spaansche nachtwachts. De duistere straten der steden doorkruisen zij met hunne lantaarnen, en de lans, die zij dragen, toont dat zij den rustigen burger tegen den boosdoener moeten beveiligen. Zij roepen niet, maar zingen, hoe laat het is. Zoó is het gebruik in Spanje, inzonderheid te Sevilië, de voortdurende woonplaats der Markiezin de Arrom. Vóór de revolutie begonnen de *sereno's* hun nachtelijk gezang met deze aanroeping tot de Heilige Maagd: *Ave, Maria purissima!* Het liberalisme, dat zuiver proza is, dat geen historie eerbiedigt, dat alle godsdienstige wijding van het openbare leven schuwt, schafte dit oud-Spaansche en Roomsche gebruik af Men ontnam dus den *sereno's* hun poëtiesch lied. De eerste nachten was er eenige verwondering in Sevilië, doch men gewent zich aan alles.

Langzamerhand echter kwamen er klagten, en vooral de vrouwen keurden het af, dat Spanje's Patrones in den stillen nacht niet meer mogt begroet worden. De ontevredenheid werd al sterker, en men begon aan Fernan Caballero te denken, die in hare boeken zoo schoon over de H. Maagd wist te spreken. De vraag werd geopperd, of zij niet de aangewezen persoon was om in naam harer lezers en lezeressen op het herstel van het vrome gebruik aan te dringen. Doch geven wij het woord aan haar zelve:

„Gij meent, dat men aan mij de wederinvoering van de schoone aanroeping der H. Maagd verschuldigd is. Ik wil mij niet met de veeren van den paauw opsieren, en

ik zal U verhalen, wat er gebeurd is. Een der *alcades*, dien Gij kent, kwam bij mij en zeide mij, dat velen zijner ambtgenooten tot de oude gewoonte wenschten terug te keeren (let er op, bid ik U, dat Spanje er uit eigen aandrift toe terugkeert door middel van zijn eigen uit het volk genomen overheden) en op nieuw den *sereno's* voor te schrijven, dat zij den naam der H. Maagd moeten aanroepen; dat hij mij kwam verzoeken eene petitie tot de *ayuntamiento* te rigten, ten einde het gebruik reeds dezen zelfden nacht zou hersteld worden. — „Ik! riep ik uit, en wie ben ik, en welk gezag heb ik, ik, zwakke vrouw, ik die weduwe ben en in afzondering leef, moet ik zóó mijne stem verheffen en mij in 't openbaar zulk een aanmatiging veroorloven? Zoo iets zal ik nimmer doen. — Hij beantwoordde mij met complimenten zonder eind, dat ik zoo bekend, zoo geacht was! Maar, *ik hield voet bij stuk.* — Hadt gij er nog eerder van gesproken, zeide ik hem, dan zou ik, reeds alleen van mijne bloedverwanten en vriendinnen, meer dan tweehonderd onderteekeningen gehad hebben, en met tweehonderd onderteekeningen van de voornaamste dames der stad had men iets kunnen verkrijgen; maar met de mijne alleen! ik zou mij voor niets ter wereld aan zulk eene belagchelijkheid willen blootstellen. — Niettemin hield hij zoozeer aan, drong hij mij zoo sterk, dat ik, die geen neen kan zeggen, dat ik eindigde met hem te beloven, dat ik hem, te weten aan hem, een briefje zou schrijven, hetwelk hij aan den eersten *alcade* zou kunnen toonen, maar aan niemand anders; en ik schreef hem inderdaad, zooals het mij uit de pen kwam, een onbeteekenend briefje, waarvan ik niets onthouden heb, maar

waarvan de zin was, dat de *ayuntamiento*, die de aanroeping der Heilige Maagd met geen andere beweegreden had afgeschaft dan om het volk te decatholiseren, billijkerwijze zelf deze eerherstelling aan de Moeder Gods, aan Spanje's Patrones, doen moest en een godvruchtig gebruik weder in praktijk moest brengen, dat sedert eeuwen bestond, en de vreugd was van alle Katholieken, en de troost der zieken en van hen, die bij hen waakten, enz.

Gij zoudt niet kunnen gelooven, welke ontroering en blijdschap men ondervond, toen men den heiligen groet weder hoorde: *Ave, Maria purissima!* Zeer vele menschen kwamen op den drempel hunner woningen om de *sereno's* geluk te wenschen; men omhelsde hen, men gaf hun geld, sigaren, wijn. Het was een bijna algemeen enthusiasme. Had met het vooruit geweten, dan hadden de klokken der *Giralda*, die der parochiekerken, die der kloosters bij het eerste *Ave* geluid, en het meerendeel der huizen was geïllumineerd geweest."

Zoo Caballero nog langen tijd na deze troostrijke verandering het genot harer krachten behouden had, zij zou daar zeker een heerlijk en treffend verhaal om heen hebben gesponnen; maar haar talent bood ons geen nieuwe „zeldzame schoone vruchten" meer aan, zooals Potgieter hare werken eens noemde.

Den 7 April 1877 gaf deze andere Anna, deze Godgetrouwe tachtigjarige weduwvrouw, schrijft Latour, „hare schoone ziel aan God terug, na eene langdurige krankheid, die geen enkel oogenblik de heldere rustigheid van haren geest of van haar geloof had verstoord."

H. J. J. PRENGER.

VERSCHEIDENHEDEN.

LESSEN EN RAADGEVINGEN VOOR KINDEREN OVER HET GODVRUCHTIG LEVEN. [1])

Tot het lezen van dit werkje heeft mij de welgevestigde naam des Hoogwaardigen De Ségur, die op den titel prijkt, aangezet.

Het is de diepe gedachte van den H. Paulus, dat Christus in de zielen der Christenen woont en leeft. Men denke aan het „wonen van Christus in onze harten door het geloof" (Eph. III, 17) en aan het: „ik leef..., niet meer ik, maar in mij leeft Christus" (Galat. II, 20).

Deze leer van den Apostel wordt hier aan de kinderen voorgesteld en ter hunner opwekking tot een godvruchtig leven, alsmede ter hunner onderrigting in de regelen der Christelijke volmaaktheid, uitgewerkt.

Het boekje rigt zich tot kinderen; ook tot hen die nog niet hunne eerste H. Communie deden (blz. 89); deze laatste zijn misschien wel voornamelijk bedoeld; immers de lezer wordt (blz. 12) als „arme kleine" en (blz. 118) als „lieve kleine" aangesproken, en kinderen, die reeds aangenomen zijn, zal men, hier te lande althans, uiterst zelden op die wijze noemen.

Het is geen gemakkelijke taak eene zoo verhevene en diep-

1) *Uit het Fransch van den Hoogwaardigen Heer De Ségur. Vertaald door een R. K. P.* Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1877.

zinnige waarheid als in de opgegeven woorden des Apostels staat uitgedrukt, aan gewone volwassen lezers eenigszins begrijpelijk te maken Wil men haar aan kinderen voorstellen en voor hun leven vruchten doen dragen, dan zijn er, dunkt ons, buitengewone begaafdheden noodig. Dat Mgr. De Ségur zulk eenen arbeid met gelukkig gevolg kan volbrengen, daaraan zal niemand twijfelen. Of echter de geroemde schrijver werkelijk zooveel geeft als men billijkerwijze mag verwachten, moet uit zijn eigen werk blijken. Wij hebben nu alleen eene vertaling voor ons; en vertalingen kunnen in hooge mate van het origineel verschillen.

Bij het lezen dezer *Lessen en Raadgevingen* ontvingen we den indruk, dat de leer des Apostels welligt soms wat ver was doorgezet. Heeft het niet den schijn, alsof de voorstelling wordt gegeven, dat Christus ook ligchamelijk, voortdurend in den Christen woont? Wij zijn, zoo lezen we, „de ciborie waarin zijne liefde hem doet tegenwoordig blijven" (blz. 6, vgl. blz. 62). Eene nadere verklaring ware hier niet zonder nut geweest.

Gelijk met waarheid kan gezegd worden, dat Christus in ons is, zoo is het ook schriftuurlijk om, de innige betrekking tot den Zaligmaker van eene andere zijde beschouwend, te zeggen, dat wij in Christus zijn. Doch voor lezers, zooals deze *Lessen en Raadgevingen* bedoelen, is het te wenschen, dat deze beide wijzen van spreken niet bij elkander gezet worden, zonder nadere verklaring. Is er anders geen gevaar voor verwarring van begrippen of voor onbegrijpelijkheid? Hierom hadden wij op blz. 20, 22 en 35 gaarne eenige toelichting gezien.

Niet altijd is aan den stijl der vertaling genoegzame zorg besteed, zoodat we hier en daar, helaas te dikwerf, duisterheid, nevelachtigheid en zonderlingheid, een enkelen keer platheid in de uitdrukking ontmoeten, waarvoor iemand met alle mogelijk verlangen om toegevend te zijn geen verschooning vinden zal.

Wat onbestemdheid en duisterheid van uitdrukking aangaat daarvoor kunnen o. a. eenige spreekwijzen op blz. 10, 35, 36, 38, 40 als voorbeelden dienen.

Of het woord „oneindiglijk" (blz. 21) er door kan, wil ik niet beslissen. Tot den Goddelijken Zaligmaker te zeggen: „Ik draag u niet alleen bij mij maar in mij, mijn goddelijke Meester; *evenals het arme ezelsveulen van Palmzondag begeef ik mij van nu aan op weg naar Jerusalem, dat wil zeggen naar het hemelsch Paradijs*" (blz. 20) is zonder twijfel afkeurenswaardig. Zeer onbeholpen is de formulering dezer vraag: „Welk een ongehoord iets is zulks niet?" (blz. 22). Men zegt ook nooit: „immers, door zijne heilige menschheid doet GOD, *die* JESUS *is geworden*, als het ware den oneindigen afstand" enz. (blz. 27). En evenmin: „dat wij aan God de eerbewijzingen, de hulde, de aanbidding en de dienstbetooningen..., die hem verschuldigd zijn, *doen geworden*" (blz 60) of: „wereldlingen noemt men die ongelukkigen, die zich aldus [gelijk gezegd was] door den duivel laten *beetnemen*" (blz. 112).

Als een vertaler niet genoeg let op het verschil tusschen de landaarden, de volkstoestanden, en de eigenaardigheden van elke taal, dan komt hij tot uitdrukkingen als o. a. de volgende:

„Overal en altijd.... moet gij uwe toevlucht nemen *in den schoot van uwen Verlosser en rustig aldaar het Paradijs afwachten*" (blz. 19). Men zie ook blz. 32: „Moeder" enz. Hiertoe behoort verder dit: „Het lam is het zachtaardigste, het minst kwaaddoende van alle dieren. Zoo moet ook gij, christenkind, een lam wezen en *niet een bok*" (blz. 75). Dit is in den trant van den befaamden Woutherus Bekker. Zou eindelijk de vergelijking, die (blz. 112, 113) gemaakt wordt tusschen „de wereldsche genoegens" en den Champagnewijn wel voor Hollandsche jongens en meisjes geschikt zijn? Is zij daarenboven niet smakeloos uitgewerkt?

De schrijver van het oorspronkelijke dezer *Lessen en Raadgevingen* is echter altijd Mgr. De Ségur; al zou het kleed, waarin zijn werkje verschijnt, zelfs nog meer vlekjes hebben dan zijn aangewezen, men herkent er immer de hand in van een uitnemend man, die de allermoeijelijkste kunst verstaat om verheven waarheden in ligt begrijpelijken vorm voor te stellen en ze zelfs aan het kinderlijk verstand meê te deelen en het gemoed des kinds er door in beweging te bren-

gen. Men zou ook aan den vertaler te kort doen, wanneer er niet erkend werd, dat hij menigwerf goed werk leverde.

Ten einde te laten zien, welk praktiesch nut dit werkje kan voortbrengen, durf ik gerust aan hen, wier pligt het is een kind tot de beoefening van de deugd der engelen op te wekken en aan te zetten, het zeventiende hoofdstukje, getiteld: *De Kuischheid* (blz 84—90), ter lezing aanbevelen of zelfs ten toonbeeld stellen. Daar wordt niets, wat behoort gezegd te worden, achterwege gelaten; maar ook geen woord, geen toespeling zal men er aantreffen, die den onschuldige zou kunnen stooten, veel minder voor hem gevaarlijk zijn. En de ernstige toon dezer vermaning wordt door eene gemoedelijkheid getemperd, die het kind vertrouwen moet inboezemen.

H. J. J. P.

GODVRUCHTIGE OEFENINGEN TER EERE VAN DEN H. BONIFACIUS [1]).

Dit is de titel van een zeer net gedrukt devotieboekje, dat bij kleinen omvang, zeer rijk is aan inhoud.

In de inleiding geeft de Hoogleeraar H. J. J. Prenger een kort geschiedkundig overzigt der vereering van den H. Bonifacius, en meer bijzonder van de bedevaart naar Dokkum.

Hierop volgt een drietal novenen, waarin het leven en de deugden van den Heiligen Bisschop en Martelaar ter overweging en navolging worden voorgesteld. Deze oefeningen zijn treffend door eenvoud en degelijkheid; de gebeden ontleende de Schrijver blijkbaar gaarne aan de Liturgie.

Een derde afdeeling geeft, onder meer andere gebeden en litaniën, morgen- en avondgebed, Biecht- en Communie-

---

1) *en pelgrimsboekje voor de Bedevaart naar Dokkum. Door* G. J. Demes, Pastoor te Dokkum. Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1878.

oefeningen en Misgebeden. Deze laatste zijn een keurige vertaling der H. Mis, zooals de Priester die door het jaar ter eere van het Allerheiligste Sakrament aan het altaar leest. Ook wanneer Pastoor Demes in zijn voorberigt Mgr. P. van der Ploeg voor diens medewerking geen dank had gezegd, zouden wij hier de hand van den gevierden Warmondschen Hoogleeraar herkend hebben. Ten slotte volgen nog 24 liederen; om ze den godvruchtigen pelgrims en anderen gelooVigen aan te bevelen, zij alleen dit opgemerkt: dat verscheidenen uit vroegere bundels van Mgr. van der Ploeg werden overgenomen en anderen door ZHE. nu ter eere van den Heiligen Bonifacius en zijner Gezellen gedicht zijn.

Uit deze korte inhoudsopgave ziet men, met hoeveel regt de Eerw. Pastoor van Dokkum een „meer algemeene bestemming" aan zijn boekje mogt geven; inderdaad, het is niet slechts voor den pelgrim naar Dokkum een *volledig kerkboek*, maar zal overal, inzonderheid in de parochiën waar de H. Bonifacius als patroon vereerd wordt, met vrucht worden gebruikt.

Moge het door Neêrlands Katholieken vlijtig worden ter hand genomen en ten volle zijne bestemming bereiken!

DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK IN AMERIKA EN AFRIKA.

„De Hervormde of liever Gereformeerde Kerk van Nederland, met hare 1500 Gemeenten en Leeraars, heeft twee Dochters, die, ofschoon in jaren niet veel, echter in ontwikkeling en welvaart nog al aanmerkelijk verschillen." Ziedaar, hoe gemoedelijk Ds. Ruytenbeek, Nederduitsch Gereformeerd predikant in Zuid-Afrika, een opstel begint in een der laatste afleveringen van de *Elpis*, het Kaapsche tijdschrift voor Kerk en Theologie. Hij geeft daar eene beknopte schets van den toestand dier beide „Dochters": de eene leeft in Noord-Amerika, de andere in Zuid-Afrika; de eerste op 't grondgebied

der Vereenigde Staten, de tweede grootendeels in de Engelsche, nu met Transvaal vermeerderde Kaap-Kolonie.

Welaan, Ds. Ruytenbeek, hoe staat het met de „Dochters"? — „De oudste", antwoordt hij, „is geboren in 1614 op Manhattan (thans New-York) in Amerika... Wij stippen hier aan, dat de Hollandsche Gereformeerde Kerk van Amerika in 1784, dus 170 jaar na hare geboorte, slechts 12 Gemeenten telde; in 1815 reeds 130, in 1855 was gewassen tot 364, en thans zeker reeds 500 Kerken kan aanwijzen." Men ziet het, deze vermeerdering van gemeenten hield nog al gelijken tred met de klimming in 't getal der landverhuizers.

„De jongste Dochter der Hollandsche Gereformeerde Moederkerk werd geboren", zegt de dichterlijke statisticus, „in 1652 aan de oevers van Tafelbaai, Kaap de Goede Hoop." De gemeenten namen hier nog minder snel toe dan gedurende de eerste periode in Noord-Amerika. In 1822 waren er slechts 13 gemeenten. Dertig jaren later was het getal aanmerkelijk toegenomen: men telde 50 gemeenten, en in 1862, tien jaren later, waren er reeds 80.

Doch hier onder zijn gerekend 3 of 4 gemeenten in de vorige Zuid-Afrikaansche. d i. Transvaalsche Republiek, die zich onder den liberalen of modernen predikant van der Hoff van de Synode der Zuid-Afrikaansche „Dochter" hebben afgescheurd; te midden dezer moderne Afgescheidenen zijn thans drie orthodoxe predikanten werkzaam, kweekelingen van het Seminarie der Nederduitsche Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika. Deze inrigting is gevestigd te Stellenbosch (hoofdplaats van 't gelijknamige distrikt der Kaap-Kolonie), heeft nu 18 studenten en bezit professoren, die de leer der vorige Utrechtsche Protestantsche faculteit van theologie schijnen te volgen. De strijd tusschen modernen en orthodoxen ontbreekt ook niet in de gemeenten aan de Kaap, en had zelfs verscheidene processen ten gevolge, zoodat onze berigtgever de jaren tusschen 1863 en 1872 „de periode der kerkelijke processen" noemde. Hij zegt verder: „Gedurende dit tijdperk van strijd was echter de uitwendige bloei der Kerk steeds toegenomen, het aantal Gemeenten toch steeg tot 100..... Daarna resten

ons nog slechts de jaren van 1873 tot 1875, een tijdperk van rustigen, stillen vooruitgang en zegen in velerlei opzicht. Het aantal Gemeenten neemt sterk toe en klimt tot 124. — De zielen werden [in 1876] begroot op 237.997, de leden op 87.835"

VERBODEN BOEKEN.

De H Congregatie van den Index heeft bij dekreet van 8 April, dat door Z. H. den Paus 9 April werd goedgekeurd, de volgende boeken veroordeeld en op den *Index* gesteld.
C. J. Earle, B. A. *The spiritual body*, en *The Forty Days.* Londen. 1876.

Abbé Brière (onder den naam van G. Perdrix). *Le vrai mot de la situation présente.* Paris 1877. *Lettre adressée à monsieur l'abbé Pouclée, Official diocésain de Chartres.*

D. Bernardo. *Il divorzio considerato nella teoria e nella pratica.* Palermo. 1875.

G. Cerrutti, canonico penitenziere della Cattedrale di Novara. *La Chiesa Cattolica, e l'Italia, storia ecclesiastica e civile dalla venuta di S. Pietro in Roma sino all' anno 30 del fortunoso Pontificato di Pio IX.* Torino 1877. (De schrijver heeft zich loffelijk onderworpen en zijn werk veroordeeld)

M. Minghetti, *Stato e Chiesa* Milano. 1878.

SPROKKELING.

Het Doopsel bij de Afgescheidenen. Velen meenen, dat de Christelijk Afgescheidenen eene hooge waarde aan het H Sakrament des Doopsels hechten en het ontvangen er van als ter zaligheid noodig beschouwen Dit komt echter niet met de overtuiging van alle Afgescheiden predikanten overeen. Een voorbeeld is Ds. W. H. Gispen, een der meest bekende uit hun midden, die, zoo we vernamen, te Kampen voorganger der gemeente is. Hij schrijft aldus: „Dat de kleine

kinderen der *geloovigen* gedoopt behooren te worden, betwijfel ik geen oogenblik." Doch hij keurt het af, dat men „*alle* kinderen die ten doop geprezenteerd worden", doopt. „Wij moesten" zoo gaat hij voort „*alleen* de kinderen der geloovigen doopen, dat is de kinderen van hen, die zich, in *leer* en *leven*, als geloovigen openbaren Dan werden zeker de gemeenten niet zoo groot als nu, dan zouden er meer ongedoopten komen; maar de gemeente van Christus zou er niet minder door worden." Dus alleen die ouders zouden, volgens Ds. Gispen, regt hebben den Doop voor hunne kinderen te verlangen, die als ware Afgescheidenen leven! Het invoeren van dezen maatregel zou het nut hebben van een reinigingsproces of kettergerigt door middel eene zekere excommunicatie wel niet zoozeer van de schuldigen als van hunne on schuldige kinderen. Maar deze menigte kinderen, die ongedoopt zouden blijven! Daarover behoeft men zich, meent Ds. Gispen, niet te bekommeren. Wie de noodzakelijkheid des Doopsels ter zaligheid aanneemt, kan over dit bezwaar zoo ligtvaardig niet heenstappen Doch hieruit volgt nog meer; want is Ds Gispen van de noodzakelijkheid des Doops niet overtuigd, dan verliest de waarborg, dat zijne bediening van het Doopsel *steeds* met de behoorlijke zorg geschieden zal, zeer veel in kracht. Merkwaardig is het, dat *De Bazuin*, het orgaan der Afgescheidenen, door een der leeraren hunner Theologische School geredigeerd, den voorslag van Ds. Gispen zonder eenige aanmerking opnam. (1878, N. 21.) Men ziet het, de Doopsels ook der Afgescheidenen zijn niet ten volle betrouwbaar.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

GEDRUKT BIJ J. J. GROEN, TE LEIDEN.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

VIER EN ZEVENTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — ACHTSTE DEEL.

1878.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Duitschlands verval (Vervolg en Slot van Dl. LXXIII, blz. 300 vv.). III. 1

VI. 94

J. E. H. MENTEN.

Het schoolmonopolie van den Staat is een onregt.

I 26

II 40

III 65

IV 73

V 82

H. J. H. RUSCHEBLATT.

De Russische popen 51

Twee uitspraken van de Heilige Congregatie der aflaten 121

De Ritualistische Mis in de Engelsche Staatskerk.

B. H. KLÖNNE 129

De mente Concilii Viennensis in definiendo dogmate unionis animae humanae cum corpore . . . 152

De liefde voor het H. Land 162

De nieuwe inrigting van het theologisch onderwijs in het Nederlandsche Hervormd Kerkgenootschap.

H. J. J. PRENGER . . . 193

Bladz.

Dionysius de Areopagiet. (Vervolg en slot van Dl. LXXIII, blz. 261 vv.)

III. Zijn invloed op de middeneeuwen en op latere tijden 265

IV. Echtheid zijner werken 321

N. J. SCHWARTZ.

De geschiedenis van den Zondvloed verhaald in het Assyro-Chaldeeuwsche spijkerschrift.

J. DE BRUIJN 292

De Aprilbeweging, na 25 jaren herdacht door Professor Lamers.

H. J. J. PRENGER 346

Katholiek taalmonument van den 8en December 1854.

P. 366

VERSCHEIDENHEDEN.

Huwelijken tusschen bloedverwanten . . . 57

De aflaat ter gelegenheid van het Vaticaansche Concilie 61

Het Officium parvum Immaculatae Conceptionis B. M. V.

J. D. B. 126

De Grieksch-Melchitische Kerk 178

Het St.-Josephs-Gezellen-Huis te Amsterdam.

H. J. J. P. 180

Mijn bezoek aan Bismarck.

H. 183

Het Liberalisme en de Liberaal-Katholieken.

C. 188

Korte geschiedenis des Vaderlands.

H. J. J. P. 189

Bedevaart naar Brielle 190

Ontvangsten van het Genootschap tot Voorplanting des Geloofs 191

Verboden Boeken 192

Verboden Boeken 260

Verboden Boeken 375

„Bloemen en Bladeren" 252

Bladz.

Roomsche gebruiken aanbevolen door een Protestant.
H. 255
Eene nieuwe Raccolta.
H. A. H. 311
P. Joseph Schneider. Die Ablässe, ihr Wesen und Gebrauch.
H. A. H. 314
Borking's Latijnsche Spraakkunst 371
Gebeden en Gezangen 374
Katholieke missiën en Katholieken in China . . 374

SPROKKELINGEN.

Liefhebberijtooneelen 62
De Russen te Jerusalem 63
Misdaden-statistiek over Pruissen 128
Over het Darwinisme 128
Anagram 315

LETTERLOOVER.

*** 261
Feestzang.
J. F. A. LEESBERG . . . 316
***
F. J. POELHEKKE . . . 376

MEDEDEELING DER REDACTIE.

„De Katholiek" aan zijne lezers en begunstigers. 381

DRUKFEIL.

Bladz. 318, r. 3 v. o. staat: h e n; lees: h e m.

DUITSCHLANDS VERVAL.

III.

(*Vervolg van* Dl. LXXIII, blz. 300.)

HET SOCIALISME.

Princeps nescit quia nova potentia crescit.
(Vaticinium Lehninense.)

In de Mark Brandenburg, „de Altmark", de wieg van het tegenwoordig Pruissen, niet verre van de hoofdstad, in de nabijheid van een lieflijk meer verheft zich de schilderachtige ruïne van de voormalige abdij „Himmelphort am See". Albrecht „der Bär" ontwierp en begon weleer het grootsche, prachtige gebouw, dat zijn zoon Otto I voltrok. Het was het „St. Denis" der Katholieke markgraven van Brandenburg uit het askanische huis, en nam van 1180 tot 1542 hun stoffelijk overschot binnen zijne muren op.

Dat „stift" is vooral beroemd geworden door eene, zoo men zegt, in 1234 van den kloosterling Hermann von Lehnin, in honderd leoninische verzen opgestelde voorspelling „Vaticinium Lehninense" genoemd. De ondergang van het eerste vorstenhuis, de troonbestijging der Hohenzollern, eene korte karakteristiek der regenten uit

het laatste geslacht alsmede hunner regeering, tot en met hun ondergang; — ziedaar wat het Vaticinium van „Bruder Hermann" behelst om te sluiten met de herstelling der duitsche eenheid en der Katholieke Kerk in Duitschland.

Er is veel over deze voorspelling geschreven geworden natuurlijk voor en tegen. Echtheid, oorsprong, tijd, schrijver, hebben beurtelings bij verschillende gelegenheden tot hevige discussiën aanleiding gegeven, vooral zoo als wereldbekend is, het „stemmatis ultimus". —

Wij willen al deze punten „sub judice" laten berusten, maar een dezer verzen, dat algemeen even als het evenvermelde op de regeering van den tegenwoordigen Koning wordt toegepast, als inleiding tot ons derde artikel nemen:

„Princeps nescit quia nova potentia crescit."

Niemand trouwens zal ontkennen, dat het socialisme eene macht, eene nieuwe, vreeselijke, steeds aangroeiende macht in Duitschland is. In dien toestand, welken wij in de voorgaande artikelen getracht hebben te schetsen, ontwikkelen zich, als de pestdampen der ontbinding, goddeloosheid en zedeloosheid, tegelijk met de sociaal-democratie, op de meest verontrustende wijze. Twee punten, welke ons nog ter bespreking overblijven. Wij zullen met het laatste beginnen, maar nooit uit het oog verliezen, dat het eerste een gevolg, het tweede eene gevolgtrekking is van het liberalisme, hetwelk zelf uit de revolutie geboren, er alhoewel ongaarne toe gedwongen wordt, en menigwerf bij monde van de eigenlijke menners van het socialisme, deze „filiatie" te erkennen en te bekennen.

La Martine, de *zanger* bij uitstek, zooals de Cormenin

hem noemt in zijn *Portraits* en *Parallèles*, zegt wel treffend, in een zijner beste stukken, van den mensch door de zonde van zijn troon gestooten:

„L'homme est un dieu tombé qui se souvient du ciel."

Zoolang als die edele balling zich zijn vaderland herinnert, inziet, dat hij dit vaderland heroveren moet, begrijpt, dat „la vie est un combat dont la palme est aux cieux", zoolang is er van hem geen opstand, geen revolutie te vreezen. Maar de groote denker Pascal zegt, „dat de mensch ontevreden is met zich zelven; hij zoekt verstrooing, omdat hij in zich het idee van een geluk ronddraagt, dat hij verloren heeft en dat hij, daar hij het niet in zich zelven vindt, buiten zich zelven zoekt, en te vergeefs. Alles op aarde verkondigt luide 's menschen ellende of Gods barmhartigheid, 's menschen onmacht zonder God, 's menschen almacht met God. Het is iets verschrikkelijks, alles wat men is en bezit, onophoudelijk te zien vergaan, en zich er toch zoo aan vast te klampen, alsof er rondom ons niets was, wat vergaat." Bij zulke menschen, die niet dan aan de aarde denken, die op aarde hun vaderland, hun paradijs zoeken, die alleen naar het zinnelijke trachten, alleen voor genot leven, kan men *alles* voor mogelijk houden. Het „*goddelooze*" kapitaal heeft den mensch tot arbeidsdier, tot eene machine verlaagd, voor velen, zeer velen de wereld tot een tranendal gemaakt, en hun alle hoop op een betere toekomst ontnomen. Een reactie moet daarop volgen. Wij gelooven, dat die reactie eene revolutie zijn zal. Iets anders kan zij niet zijn, let men op het goddelooze standpunt, waarop zich de konsekwente liberaal

plaatst. Het blanke „slavenvolk" zal geweld tegen geweld gebruiken.

Dat bloedige onweder zag reeds de beroemde diplomaat en geschiedschrijver Niebuhr in 1830 aan den gezichteinder opstijgen:

„Wenn Gott nicht wunderbahr hilft, so steht uns eine Zerstörung bevor, so wie die Welt sie um die Mitte des dritten Jahrhunderts erfahren hat: Vernichtung des Wohlstandes, der Freiheit, der Bildung und der Wissenschaft." Zoo schreef hij en voegde er nog bij: „Dasz wir in Deutschland im Fluge der Barbarei zueilen ist meine feste Ueberzeugung; dasz uns auch eine Verheerung droht wie vor zweihundert Jahren, das ist mir leider eben so klar, und das Ende vom Liede wird sein: Despotismus auf Ruinen."

Het despotisme regeert, de vrijheid is bijna vernietigd, en de „Ruinen" worden voorbereid, aangekondigd tot in den rijksdag. „Ob die sociale Frage", zoo eindigde de socialistische afgevaardigde Liebknecht zijne verheerlijking der Parijzer Commune, „auf dem Wege der Reform oder der Revolution gelöst werden wird, hängt von der herrschenden Klasse ab." Maar deze wil er niet van weten, deze houdt ooren en oogen dicht. De ernstige, welgemeende woorden van Windhorst wil zij niet hooren. Zij is juist het liberalisme, en dit wil niet gewillig de oogen openen voor het wangedrocht, dat toch zijn kind is, en vleesch van zijn vleesch, en bloed van zijn bloed. Het kan niet anders. Dezelfde oorzaken zullen steeds dezelfde gevolgen na zich sleepen. Waar het maatschappelijk en staatkundig leven alle christelijke beginselen heeft over boord geworpen en den geest des Christendoms verzaakt, waar talrijke en

invloedrijke klassen openlijk vijandig tegen het Christendom optreden, daar kunnen niet dan twee afgoden vereerd worden: de Staat-God en de geld-God; en beiden hebben de Revolutie onvermijdelijk ten gevolge.

Wie zal de arbeiders beletten den strijd op leven en dood te strijden, wanneer de pers, dag op dag, de laatste gevoelens van godsdienst wegsteelt uit het hart van den arbeider, steeds alles verguist wat God en godsdienst is? Waarom zou de werkman zich buigen onder het zware juk van menschelijke wetten, wanneer het geloof zijner vaderen niet dan louter bedrog is?

Men maakt den mensch tot zijn eigen afgod. Is zulks zoo, welnu dan is ook een ieder God; niet de een of de ander alleen. Dan gaat macht boven recht. Wie zou dan nog in een arme hut, tusschen vier naakte muren willen leven, haveloos gekleed, uitgemergeld door de ellende, terwijl de honger de ingewanden verscheurt, de koude de verkleumde ledematen schudt, de krampachtig gesloten vuist zich dreigend verheft en de uitgedoofde blik zich begeerig vestigt op den rijkdom van eene trotsche, overmoedige, in genot zwelgende en nooit verzadigde geldklasse, die zich jaren lang mestte met het bloed en het zweet der arbeiders? Neen! hij wil ook zijn deel van het groote feestmaal, hij wil mee aanzitten aan den rijk voorzienen disch. Hij wil en hij weet het, een tijd zal er komen, dat hij zal kunnen. Geeft de meerderheid een recht, dan zal ook eens de ure komen, dat de meerderheid der hoofden en der bloedig vertrapte harten boven de meerderheid der geldstukken zal gaan. Op zijn beurt zal hij de wetten voorschrijven, en dat met een helschen haat en teugellooze begeerlijkheid. Te midden van bloed

en puin zal hij schaterlachend, den gulden Moloch der eeuwen den voet op den gekromden nek zetten. Men ontstal aan het volk het brood der aarde en den troost des hemels. Zwaar heeft men zich vergrepen aan het arme volk. Zwaar zal dat gestraft, geboet, gewroken worden.

Die toestand echter heeft ook staathuishoudkundige zoowel als staatkundige oorzaken.

De ridderlijke verdediger der katholieke rechten, Freiherr von Schorlemer-Alst, verklaarde in den rijksdag:

„Die Gewerbefreiheit hat das Gewerbe vernichtet; der Freihandel den Handel ruinirt; die Freizügigkeit ist dem Gewerbe nicht zuträglich gewesen."

Hij sprak de volle waarheid. De duitsche regeering heeft door eene staathuishoudkundige misgreep den handel door den vrijhandel, de industrie en het ambacht door onbeperkte „Gewerbefreiheit en Freizügigkeit" (de vrijheid om steeds van woonplaats te kunnen veranderen, met volle aanspraak op alle rechten in de nieuwe woonstede) ten gronde gericht.

De „Gründerperiode" was echter reeds voorafgegaan.

Naauwelijks was de fransch-duitsche oorlog geëindigd en de milliarden niet als een zoele, vruchtbare regen, maar veel meer als eene lawine of, zooals een duitsch schrijver zegt, als de rosse gloed der bliksemschichten over het land gekomen, of iets koortsachtigs, volslagen onnatuurlijks maakte zich van alle klassen der bevolking meester: een gouddorst, een ontembare zucht naar geld, een ongeloofelijk haken naar spoedig rijk worden, een algemeene ontevredenheid met zijn middelen en fortuin. Wij durven het nauwelijks neerschrijven, maar er is toch iets waars in hetgeen de geestige, wel wat partijdige

schrijver van de *Reis in het land der milliarden* zegt: „la vue de l'or grise, donne le vertige." Het was Duitschland te moede, zoo als een arme, die lang gebrek heeft geleden en nu op eens, onverhoeds, schatrijk wordt. Zulk een rijkdom kon geen einde nemen. Alles zou eene tot nu toe ongekende vlucht nemen, een tijdperk van welvaart zou voor Duitschland, voor Pruissen vooral aanbreken, dat zijn weerga te vergeefs in de geschiedenis zou zoeken. Het was een speculatiekoorts, zooals die welke zich in Frankrijk van alle gemoederen meester maakte, toen de Schot Law, in 1718, zijne bank door den Regent tot nationale bank liet verheffen. Die koorts uitte zich in de „Gründerperiode", dat wil zeggen, in die periode, welke dag op dag, groote ondernemingen van elken aard: banken, fabrieken, spoorwegen, ontginningen, enz. enz. zag geboren worden. Zij schoten overal (als „Pilze", zwammen) uit den grond op. Onder het hoog-aristocratisch patronage van de eerste en oudste namen van den adel verschenen zij voor het oog van den eenvoudigen burger. Menige graven- en hertogenkroon prijkte boven die listig gestelde vallen. Nu wordt uit de namen geen geheim meer gemaakt, openlijk slaan de couranten menigeen met die schande in het aangezicht. De publieke opinie heeft ze gebrandmerkt, evenals weleer, op het schavot, door beulshand, het wapenbord des eerloozen „félon" werd stuk geslagen.

De kleine, langzaam en lang bespaarde, duur en zuur verkregen kapitalen van den kleinen burger, door valschen schijn misleid, verdwenen in dien gouden maalstroom.

De geheele „Gründerschwindel" werd op zijn beurt verzwolgen door den „Krach", door faillieten op groote

schaal of, zoo ge liever wilt, door een bankroet „en masse". Zij die deze ondernemingen op touw hadden gezet, waren meestal rijk, zeer rijk geworden, ten koste van duizenden anderen, die tot den bedelstaf gebracht, een doodelijken haat aan de zoogenoemde geld-aristocratie toedroegen, die zich hare weidsche paleizen uit de puinhoopen hunner schamele woning had opgebouwd.

Was die „zang der milliarden" in den beginne een triomflied, dat handel en industrie als in wedstrijd aanhieven, — dat lied stierf weg in een angstkreet, in een vervloeking. De handel stond stil. De armoede, de ellende grijnsde den arbeider aan.

Maar het zou nog erger komen. De middenstand, het ambacht, „das Handwerk" was door de wetten, die handel en nijverheid regelen, een wissen ondergang gewijd. Wanneer men zich tot regtstreeksch doel het desorganiseeren van het handwerk had gesteld, zou men niet anders hebben kunnen handelen. Maar laten wij vooreerst opmerken, dat van eigenlijke gilden niet meer gesproken kan worden. Die zoozeer gelasterde en miskende gilden, welke een tijd lang de schuld en de verantwoordelijkheid hebben gedragen van alle „industriëel kwaad", die zoolang voor de oorzaak van zooveel stilstand, zooveel achteruitgang hebben moeten doorgaan:

„Ce pelé, ce galeux, d'où venait tout le mal!"

die gilden waren onder menig opzicht zoo kwaad niet, evenmin als vele andere dingen in die „duistere middeleeuwen" [1]).

1) Dr. Chr. Fr. Grieb, een Protestant, die zeker niet van ultramontanisme kan verdacht worden en algemeen voor een democraat gehouden wordt, beoordeelt in zijne *Gesellschafts-Oeconomie* de gilden zoo als volgt:

In den Zünften hat das Bürgerthum eine der Zeitverhältnissen ent-

Al bestaat er nog in Duitschland, hier en daar, in den schoot van den handwerksstand een soort van gildenwezen, in leerlingen, gezellen en meesters ingedeeld, het is een bloote vorm. De kern, het leven is er uit. De gilden waren niet alleen handwerkersvereenigingen, maar ook godsdienstige en zedelijke genootschappen. Het innigste verband van den arbeid en den arbeider en zijn leven met den godsdienst, slingerde zich als een gulden keten om al de leden, heiligde den arbeid, verzachtte het hijgen en zwoegen, en verleende tot het werk dien ijver, die

---

sprechende industrielle Organisation erhalten und in dieser Organisation liegt dass Geheimniss seiner Stärke. Die Zünfte verweben sich mit den kirchlichen Institutionen: Heilige müssen vom Himmel herabsteigen, um Schützpatrone auf Erden zu werden. Die Banner der Zünfte sind die Banner ihrer Unabhängigkeit. In der That sind die Zünfte eine Macht geworden, wie der Adel und die Geistlichkeit, und damit zu derselben Nichts fehle, so bilden sie wahre Kammern, denen die Handhabung der Disciplin nach Innen, sowie die Wahrung der Rechte nach Aussen obliegt. Aber die Zünfte sind nicht blosz eine neue Macht im Staate, sie erscheinen uns auch als ein erster Versuch, *die Arbeitstheilung zu regeln* und *die Wahrheit* im Handel und Wandel herzustellen. Man treibt ein Handwerk und Nichts als *ein* Handwerk, um es mit Erfolg treiben und dem Käufer eine gute Waare bieten zu können. Denken wir uns noch das in der Oberaufsicht des Staates liegende moderisirende Element hinzu; bedenken wir wie man den Zünften, sobald sie durch willkürliche Preisbestimmung den Consumenten benachtheiligten, in den Freimeistern und deren Verbindungen, ein Gegengewicht zu geben bemüht war, in der Art dasz der örtlichen und nationalen Association eine weltbürgerliche entgegentrat; schenken wir ferner unsre Aufmerksamkeit der Stellung des Capitalisten zum Arbeiter, des Besitzenden zum Nichtbezitsenden, so müssen wir gestehen, dasz die vom Mittelalter gefundene Form der Association eine äusserst glückliche war. Der Zunftgeist gab der Association einen ernsten Charakter und eine feste Grundlage; durch das Zunftwesen ward ein Wetteifer geweckt, der unter *der Herrschaft der anarchischen* Concurrenz nimmer mehr hätte entstehen können, ein Wetteifer nämlich welcher die Producte nicht zu martern, die Lüge und den Betrug nicht zu Hilfe zu rufen brauchte" (Grieb. *Gesellschafts-Oeconomie*, S. 13 en 14).

ernstige stemming welke de mensch aan datgene wijden kan, wat hij beschouwt als hem door God opgelegd. Wie overigens zou het durven ontkennen, dat het Christendom alleen bij machte is geweest, den arbeid te louteren, te regenereeren en te heiligen?

Daarom was de heiliging van zon- en feestdagen in alle gilden-vereenigingen uitdrukkelijk voorgeschreven. Gezag en onderwerping, billijkheid en eerlijkheid, steeds van den godsdienst uitgaande, op den godsdienst gegrond, regelden alle betrekkingen tusschen meesters en gezellen en leerlingen.

Zoo als de geestelijkheid in het heiligdom rondom het altaar, als het Palladium der maatschappij geschaard, een gesloten lichaam vormde, zoo als de ridderschap in ratelend staal, het zwaard in de vuist, ter verdediging van het vaderland steeds gereed, een gesloten phalanx vormde; zoo beschouwden zich alle handwerkslieden als de leden eener groote gemeenschap, welke alle vereenigingen en alle leden der ambachten als in een broederband sloot. Mocht er toen ook in het begin geen eigenlijke wetgeving bestaan, die dit alles regelde, de grond van een „handwerksrecht" was gelegd. De ontwikkeling volgde weldra. Zoo stond het onherroepelijk vast, dat de handwerksman in elke duitsche stad een gastvrije ontvangst vond bij het gilde van zijn ambacht en er zich thuis gevoelde Toen vormde de burgerij niet alleen, maar ook ieder gilde een hiërarchisch geheel. Toen was het duitsche spreekwoord waarheid: „Handwerk hat goldenen Boden."

De wortel van dien heerlijken boom, met duizend gulden vruchten beladen, putte levenssap en levenskracht uit den godsdienst. Het Protestantisme eerst, de revolutie

daarna en eindelijk het liberalisme sneed dien leven- en vruchtbrengenden wortel af. Sinds kwijnt en verdort de trotsche stam, en hangt de weelderige bladerenkroon verflenst langs de uitgedroogde takken. De gouden bodem van het handwerk is weg. Een liberale regeering heeft den stam met overmachtige hand weggebroken. Het is een Danaïden-vat geworden, dat de duitsche natie met vele krachtsinspanning te vergeefs zoekt te vullen. „Freihandel, Freizügigkeit, Gewerbefreiheit" heet de noodlottige Parken-trias, welke dat verdelgingswerk heeft voltrokken. In naam der vrijheid, zoo heette het, maar die vrijheid was teugelloosheid, geen vrijheid.

In eene samenleving kan eigenlijk geen absolute vrijheid bestaan. Door het sociale leven wordt zij noodzakelijk beperkt. Men zal immers niet vrijheid noemen, wat niets anders is dan de brutale uitbreiding van de vrijheid van een individu ten koste van een ander? Dat is niet denkbaar. De maatschappij moet tot aller geluk en welvaart de onderlinge verhoudingen van allen regelen, dat wil zeggen: elks rechten vaststellen. Maar ieder recht gaat met eene verplichting gepaard, is het niet alleen van de zijde van den rechtbezitter, dan is het van den kant der anderen. Eene goed geordende maatschappij vordert die beperking der vrijheid, opdat zij niet in brutale teugelloosheid ontaarde.

De kleinhandel, het „Handwerk" gaat te gronde, en wel daardoor dat het handwerk aan een volslagen gebrek van organisatie lijdt. Hij die nauwelijks de kinderschoenen ontwassen, niet meer door „Schulzwang" naar de school wordt gedreven en reeds dadelijk een zelfstandig arbeider met een verzekerd loon kan worden,

zal geen driejarigen leertijd meer willen doormaken. Waar geen leerlingen zijn, zal men geen „gezellen" vinden en is de meester onmogelijk geworden. De meester is eigenlijk het meeste te beklagen. De onbeperkte concurrentie richt ze allen te gronde. Zij zijn er soms erger aan toe dan hunne arbeiders. Wat nog meer is, in de laatste jaren zijn zij, bij honderden, met bloedend harte, eenvoudige fabriekarbeiders geworden. De verdeeling van arbeid kent tegenwoordig geen grenzen meer, maar werkt bijna steeds en overal ten voordeele van de groote industrie. Zij wapent deze met een macht, die elke mededinging van het „Handwerk" braveert. Voeg daar nog bij, dat het groote kapitaal de grondstoffen der productie in groote hoeveelheden, dus goedkooper, op de goedkoopste, soms verst afgelegene markten weet in te koopen, dat het de beste handelswegen (débouchés) tot zijn beschikking heeft en alle vervoermiddelen hem voor lagere prijzen hun diensten aanbieden; zoo zal het klaar blijken, dat de handwerker alle hoop moet laten varen. Ondanks het zoo even gezegde, zal ons toch niemand verdenken, dat wij den vooruitgang der moderne godheid „de industrie" en haar twee onafscheidbare trawanten, arbeidsverdeeling en massaproductie, geen recht laten wedervaren. Het is echter diep beklagenswaardig, dat deze godheid zich despotisch van alle productie heeft meester gemaakt, en de gulden bodem des handwerks uitsluitend haar eigendom is geworden, dat zij despotisch een monopolie uitoefent. Zonder die onbeperkte „Gewerbefreiheit" zouden tal van meesters het ver genoeg hebben kunnen brengen, het groote kapitaal had zich met zijn procenten moeten tevreden stellen, de dividenten waren den hand-

werksman ten goede gekomen, en die schandelijke *Aktien*-vennootschappen, en *Gründer*-zwendelarij was onmogelijk geweest.

Daarmede trok de maatschappelijke ellende het land binnen. De middelstand kwijnde en stierf weg, of wel hij moest dienst nemen in de rijen der fabriekarbeiders. Wel ontstond er een industrie-adel: „Finanzkönige, Kanonenkönige, Eisenbahnkönige"; maar naast dat koningsschap een ontelbaar proletariaat, millioenen-rijkdom met zijn almacht tegenover de naaktste, machtelooste, vreeselijkste armoede. Wat vermag de arme, hongerlijdende, verlatene, hopelooze man van den arbeid tegen den schatrijken, almogenden fabrikant? Hij *moet* werk hebben. De honger wacht niet. Dat *moeten* levert hem, aan handen en voeten gebonden, in de macht van den arbeidgever.

Zeker, de regeering moest hem beschermen, moest hem door eene gezonde, beschermende wetgeving ter hulp komen. Wij aarzelen niet het te zeggen: het is tijd, meer dan tijd, wetten te geven, die het maximum van den werktijd, het minimum van arbeidsloon, zondagsrust, vrouwen- en kinderen-arbeid regelen en den arbeider in bescherming nemen. Maar de machtigen zitten aan het roer, zij leiden het staatsschip langs hunne wegen. Men wil „quand même" de goedkoopst mogelijke productie, en daarom het geringst mogelijke loon. Arbeiders stroomen in menigte naar de steden, de deelbaarheid van het erfgoed, vrees voor zwaren arbeid drijft de meesten naar de fabrieken en zoo vroeg mogelijk; het aanbod van arbeid overtreft verre de vraag, en de armoede, de ellende, achteruitgang, verwildering van het familieleven, goddeloosheid zijn er de noodlottige gevolgen van.

Voeg daar nog bij: de opheffing der „Wuchergesetze", die den kleinhandelaar, wanneer hij om een klein kapitaal verlegen is en door valsche schaamte wordt geleid, overlevert in de handen der Joden, welke het princiep van den Talmud „Dem Juden gehört die Erde" zoeken te verwezenlijken; bedenk verder, hoe de statistiek in Galicië heeft bewezen, dat de welstand der ingezetenen en het aantal der grondeigenaren juist in die verhouding afnam als het getal Joden aangroeide; tel het aantal dier „vampieren", die zich met andermans bloed mesten; vergeet niet de noodlottige, hoogst ontijdig en onpraktisch doorgezette invoering van den dubbelen standaard, die hoofdzakelijk ten voordeele der beursspeculanten en ten nadeele der middel- en mindere klasse werkte, — de opheffing der laatste invoerrechten op het ijzer, welke geheele landstreken met honderdduizenden arbeiders in het ongeluk stortte en de hoogovens bij dozijnen uitdoofde, — de algemeene stilstand van handel en industrie, — het wegzenden van honderden, duizenden arbeiders, het werken met bepaalde uren waar *nog* gewerkt wordt, — den hoogen prijs der eerste levensbehoeften; voeg eindelijk hierbij, dat het bureau van statistiek 90 procent der inwoners tot de arbeidende klasse rekent en 10 tot *het kapitaal.* Zoo ziet gij een beeld voor den verschrikten geest oprijzen, dat u in zijne ijzingwekkende naaktheid aan die teekening doet denken, tijdens het beleg van Parijs ontworpen en waarvan het onderschrift luidde: „Laat de doggen los!"

Helaas! zij zijn losgelaten en sedert lang. Het getal der zelfmoorden groeit met den dag; de hongertyphus waart rond en maait zijn offers, het roode spook kruipt

uit zijn duisteren schuilhoek en vordert grijnzend zijne menschenrechten.

In de sombere ure van pijn en smart, van schier hopelooze beproeving, kan alleen de godsdienst de star der hoop doen gloren voor den uitgedoofden, verduisterden blik; de stem van den godsdienst alleen gehoor vinden door den zang der revolutie, van bloed en wraak, dien alle hartstochten, alle begeerlijkheden als in koor aanstemmen. Deze stem heeft het liberalisme tot zwijgen gedoemd en gezocht haar invloed te vernietigen. De godsdienst, en daarmede alle tegenwicht, is allengskens uit de harten der arme, lijdende, dikwijls onderdrukte arbeiders gescheurd; met de gemeenste, laagste spotternijen aanhoudend bestreden door de Jodenpers, door officieele en officieuse organen der regeering zelfs, stelselmatig gelasterd en door het slijk gesleurd. Terwijl bijna altoos de verdediging der Katholieken strafbaar werd bevonden, kon die pers zulks straffeloos. De kloostergeestelijken werden verjaagd. Zij leefden, leden met het volk, zij troostten de ongelukkigen in de bitterste uren, zij alleen konden den heelenden balsem gieten in het brandende en bloedende hart des volks en hetzelve met zijn lot verzoenen. Zij moesten weg, en de Revolutie had vrij spel. In stede van den engel van den godsdienst, trad in de eenzame verlatene hut de demon van den haat en liet den Sirenenzang van genot en wraak hooren. Langzaam dronk de arbeider het gift in, dat hem droppelsgewijze werd toegediend. Gretig opende hij het oor voor deze verleidelijke taal; begeerig sloeg hij den vlammenden blik op den rijkdom, luisterde hij naar het middel om die schatten te verkrijgen: de leer der socialisten. De sociaal-democraat

hield van dat oogenblik de wacht op den drempel zijner woning. Zoo gingen duizenden, honderdduizenden in het kamp der revolutie over. Een doodelijken haat tegen koningschap, adel, priesters, burgerij — den „bourgeois" — vooral droegen zij in het sombere gemoed. Het zij ons vergund *dien* haat, met de onovertreffelijke teekening van den grooten Vondel weer te geven. Die haat is inderdaad:

Een schrikkelijk gedrocht: het broedt . . . . .
In 't grondelooze hol een heilloos slag van jongen;
Het knaagt zijn eigen hart, van spijt schier toegewrongen;
Het aangezicht ziet doodsch; het keert de blikken dwars
Van ieder af, van 't licht, van lach en blijschap wars
. . . . . .
Het slorrept menschenbloed en plast er in tot d'enklen;
. . . . . het schept alleen vermaak
In s'anders ongenoecht; het oog krijgt nimmer vaak.
Een scherreprechter in zijn ingewand gewikkeld,
Met stale prikkelen zijn borst en nieren prikkelt;
Dan balkt het overluid tot razens toe verstoord.
. . . . . .
Dat dier heet Haat-en-Nijd, hetwelk niet zonder smart
Vervloekte jongen worpt in 't hol van s' menschen hart.

(VONDEL, *Jozef in Dothan.*
II bedrijf, 2e tooneel.)

Het woord van Windhorst was volmaakt in vervulling gegaan. Tegen socialisten kunnen de gendarmen niet baten, maar wel de Jesuieten. „Verwondert het u nog, dat die arme, in zijn denken en handelen, het woord van Victor Hugo bewaarheidt, en dat hij de wetten, waarmee de goddelijke Voorzienigheid de menschelijke familie regeert, uit de diepte des afgronds waarin hij wegkwijnt, *van onder* beschouwt?

Car Dieu mit ces dégrès aux fortunes humaines.
Les uns vont tout courbés sous le fardeau des peines;
Au banquet du bonheur bien peu sont conviés.
Tous n'y sont point assis également à l'aise.
Une loi qui *d'en bas* semble injuste et mauvaise
Dit aux uns: jouissez! aux autres: enviez!

Een duitsch schrijver, Dannenberg, heeft in zijn voortreffelijk werk „*Das deutsche Handwerk und die sociale Frage*" (Leipzig 1872) op het dreigende, maatschappelijke gevaar gewezen, dat uit het verdwijnen van den middelstand zou geboren worden.

„Die wohlhabenden und gebildeten Klassen werden nicht, wie der Abgeordnete Lasker meint, die social-demokratischen Arbeiter mit Knütteln todtschlagen, — sondern sie werden im Augenblicke, wo nicht mehr ein starker, zahlreicher Mittelstand, der eignen Besitz zu vertheidigen hat, ihnen zum Rückhalt dient, überwältigt werden."

Hetzelfde deed de „Berliner Ortsverein selbständiger Handwerker und Fabrikanten" bij gelegenheid dat de Keizer, na den aanslag van Hödel, hun eene audiëntie had verleend. Zij vroegen dringend „dass der Mittelstand, welchem wir als Arbeiter angehören, erhalten bleibe, denn wenn im Staate ein gesunder Mittelstand vorhanden ist, und dem Volke das religiöse Bewusstsein bleibt; — so ist das Band zwischen Fürst und Volk ein gesundes."

Nog eens, eene staathuishoudkundige misgreep heeft een sociaal tegenwicht van het socialisme, den middelstand, weggenomen en daardoor de socialisten in de hand gewerkt. Het aantal arbeiders, die door ellende voor de noodlottige idee zijn toegankelijk geworden, is ontzachlijk groot. Een godsdienstig tegengift en tegenwicht kan

het Protestantisme, dat weifelende, bestredene, oneenige Protestantisme niet geven. Het vermag niet zich zelven staande te houden; wat zou het dan voor anderen kunnen doen? De pogingen van den Hofpredikant Dr. Stöcker, hoe welgemeend, zijn als geheel mislukt aan te nemen. De basis ontbreekt. Op zand bouwt men niet. Wie de berichten over die „krijgszittingen" te Berlijn gelezen heeft kan er niet meer aan twijfelen: de christelijk-sociale partij is niet „lebensfähig".

Het Protestantisme vermag niets, en het liberalisme staat machteloos tegenover het socialisme, zijn eigen ontaard kind, dat niet ophoudt den radeloozen vader de schande zijner geboorte naar het hoofd te werpen.

Tot dusverre was de Katholieke Kerk een onoverwinbaar bolwerk geweest in dien socialen strijd. De socialisten verklaren het volmondig. In katholieke streken was het hun onmogelijk voet te krijgen. In den priester zagen zij, niet ten onrechte, hun grootsten vijand, in de „Gesellen-Vereine" een onoverkoombaren hinderpaal. Zij zochten dan ook vooreerst dezen te ondermijnen en te doen vallen. Gij begrijpt dus, hoezeer zij den „Culturkampf" toejuichten. In hem begroetten zij hun bondgenoot en lachten in de vuist met de regeering en haar beleid. Nu zijn zij weg, die gehate kloosterlingen, de herders zijn verjaagd, de kudde is gedeeltelijk aan zich zelve overgelaten, menigeen is ontrouw geworden en gaat den weg van het socialisme op. God zij gedankt, hun aantal is nog niet zeer groot, maar het groeit aan met den dag.

Het socialisme is machtig, vreeselijk machtig en is zulks geworden in de laatste jaren. Hun aantal is ont-

zachlijk groot en beloopt millioenen, hoewel de juiste berekening zeer moeilijk zou zijn. Om onze lezers niet met te lange statistische opgaven te vermoeien, willen wij ons tot het volgende bepalen.

In den rijks- en landdag tellen zij verschillende afgevaardigden, die openlijk en soms met veel talent als de verdedigers van hunne ideën optreden. In vele steden, vooral in Saksen, hebben zij het getal leden hunner partij in den gemeenteraad en in vele andere min of meer officieele betrekkingen aanmerkelijk zien aangroeien. Zij vormen een ontelbaar heirleger. Hunne organisatie laat niets te wenschen over, en een ijzeren tucht bewaart de eenheid en de orde. De chefs zijn bekend, blinde gehoorzaamheid, ja, persoonlijke toewijding is hun verzekerd. De reglementen worden stiptelijk nageleefd, de orders stiptelijk uitgevoerd. De bijdragen vloeien regelmatig en bij groote sommen in de „Vereinskassen". Eene behendig geredigeerde pers heeft talrijke organen tot hare beschikking. Eene pers, die het kind reeds van zijn prilste jeugd af aan, met prentenboekjes, den haat tegen het kapitaal en tegen den „bourgeois" in het hart prent; het kind, den jongeling, den man steeds ter zijde staat met verhalen, romans, brochures, illustratiën, couranten, wetenschap, in één woord voor alle soort van lektuur zorgt en die hare abonnenten bij honderdduizenden telt. Wat dunkt u, is de stroom machtig genoeg en gaan de golven niet vreeselijk hoog?

Men kent zijn macht, men berekent zijne sterkte. Er zijn lijsten, kaders. Het leger kent zijn aantal, zijne kracht, zijne aanvoerders, het wachtwoord. Bij de laatste verkiezingen te Berlijn zag de stad der „Intelligenz" het

socialistische heirleger oprukken, gedresseerd en geoefend „à la prussienne" — als één man, gedwee en leidzaam, dadelijk gereed. Gereed ten aanval, gereed ten strijde, in gesloten gelederen, onder de ontrolde plooien der roode banier. Een sombere stilte begeleidde hun dreunenden tred door de straten der hoofdstad. Ieder die nadacht, voelde den angst zijn hart beklemmen; want dat was de stilte vóór het onweder, die loodzwaar weegt op de geheele schepping. Is hunne macht groot, nog grooter hun haat tegen alles wat godsdienst, wat Staat heet. Zij die voorgeven, dat zij langs wettigen weg genezing voor de sociale wonden der maatschappij zoeken, zijn meestal of bedriegers of bedrogenen. Wel zijn er theoretische aanhangers van Lasalle, wiens theorie veel van de utopie van Louis Blanc weg heeft, en in allen geval het princiep huldigt, dat de arbeider behalve zijn loon, ook nog een geëvenredigd aandeel in de winst van den nijverheidsondernemer moet hebben, om een „menschenwürdiges Dasein" te kunnen leiden. Anderen volgen Schulze-Delitsch, anderen weder eene andere manier met een tint van dezelfde zoogenoemde volksminnende theoriën. Maar in werkelijkheid is het de Revolutie, die brandt en kookt en gist. De Vesuvius rolt nog schijnbaar ver af zijn onderaardschen donder en wuift met zijn reusachtige rookpluim over de maatschappelijke hoogten en dalen; maar wee den dag der uitbarsting, als de dag nacht zal worden, en in den bloedrooden schijn die kokende lava-zee komt aanbruisen, alles meesleepend, verbrandend, vergruizend, om niets dan puin en asch op haar verdelgingstocht achter te laten. De geheele socialistische pers is op het minst genomen goddeloos, materialistisch altijd, atheïstisch veelal.

Wij citeeren:

„Wenn die Wissenschaft triumphirt, wird Jesus ein jüdischer Proletarier sein."

„Das Begreifen der Menschlichkeit Jesu, ist der Sieg der Vernunft und der Sittlichkeit."

„Die Unsittlichkeit der Grundsätze Christi und des Christenthums, sind die glaubwürdigsten Zeugnisse ihrer Ungöttlichkeit."

„Was soll dem Arbeiter die Religion? Hat uns der liebe Gott auf den wir so lang vertrauten, schon einmal geholfen? Hat die Religion bis heran dem Arbeiter etwas Gutes gebracht? Aber die Religion lehrt Unterthänigkeit, Knechtseeligkeit; *darum* musz sie den Arbeitern eingeprägt werden. Die Arbeiterfrauen müssten der Religion den Rücken kehren, und sich gegen den Religionsunterricht in der Schule wehren!"

Is het niet erg genoeg, en zouden wij meer moeten citeeren? Wij gelooven het niet. Maar dat zaad heeft duizendvoudige vruchten gedragen. Toen te Berlijn die reeds genoemde „krijgszittingen" tusschen christelijk-socialen en sociaal-demokraten, door Stöcker en Most gehouden werden, wierd telken male het woord „God" met een gebrul van haat begroet, en elke godslastering die er uitgebraakt werd, van een gejubel gevolgd, dat soms een kwartier lang aanhield. De vrouwen vooral hadden de eerste partij in dat helsche koor, dat zóó hartstochtelijk werd aangeheven, zóó raasde en tierde, dat ooggetuigen meenden eene vergadering van kannibalen bij te wonen. Wie denkt hier niet aan die vrouwen, de eeuwige schande hunner kunne, „de tricoteuses de la guillotine", die walgelijke verschijning, als giftige zwammen uit het bloed, dat aan den voet van het moordinstrument samenvloeide, opgeschoten. Schiller heeft recht:

„Dann werden Weiber zu Hyänen
Und treiben mit Entsetzen Spott."

De priester moet weg. Men wil geen God, dus ook geen dienaar Gods meer:

„Mache deine Rechnung mit dem Himmel, *Pfaff!*
Deine Uhr ist abgelaufen!"

riep men Dr. Stöcker met de woorden van den dichter toe.

In hunne liederen, gezangboeken, die er voor alle leeftijden zijn, daar heet het:

„Wohl von allen Kapellen im christlichen Rivier
Ist die Tellskapelle, die allerliebste mir."

Het „waarom" is licht te raden.

Wilt ge meer bewijzen van die leer van moord en bloed, zoo luister:

„Im Hochland fiel der erste Schusz
Im Hochland nieder die Pfaffen."

en:

Will sich die ganze Christenheit
In unsrem Blute taufen!
Wohlan! der *heutigen Ordnung* TRUG,
Hat bis zum Rand gefüllt den Krug
Sie wird im Blut ersaufen."

Op de uitnoodiging van den Predikant om tot de christelijk-sociale partij over te gaan, wordt geantwoord met den „Massen-Austritt aus der Landeskirche." De vrouwen komen op tegen het bestaan van God; en als Hij bestaat, zoo behoeven wij ons niet om hem te bekreunen, zoo luidt het op de tribune; toen wij honger

hadden, bekommerde Hij zich evenmin om ons. De zitting, waarin deze huiveringwekkende woorden geuit werden, eindigde met zulke godslasteringen dat mijne pen weigert ze verder neêr te schrijven. De lezer houde ons zulks ten goede, even als de „Arbeiter-Marseillaise en het lied, dat het petroleum, de Commune en vooral de petroleusen verheerlijkt. Men hoort als een weergalm, men ziet als een rossen weerschijn van den brand der Tuileriën. Als was het om elken weg tot inkeer en terugkeer af te snijden, nam men weinige weken geleden, in eene vrouwenvergadering, die bij duizenden geteld werd, het volgende voorstel eenparig aan:

„Overwegend dat God en godsdienst niets dan bedrog, en priesters niets dan bedriegers zijn, zal elke moeder zorg dragen, dat zulke denkbeelden nooit aan hare kinderen worden medegedeeld."

Arme kinderen! arme beklagenswaardige moeders! — Toen viel voor een paar weken het bekende schot uit Hödel's revolver. Wetten! wetten! werd er geroepen. Wie kan toch zoo blind zijn? Hoe kan men toch wanen, alles gedaan te hebben, wanneer men eene nieuwe wet tot stand heeft gebracht. Maar

„On ne tue pas une idée!"

Wie waarborgt ons, dat niet een tweede aanslag gesmeed wordt?[1])

---

1) Dit vroegen wij vóór eenige weken; want dit artikel was voor het Juni-nummer bestemd. Ondertusschen gaf Nobiling de tweede moordenaar het ontzettend antwoord, toen hij „Onder de Linden" zijn schandelijken aanslag op den grijzen Keizer uitvoerde. Er was voorwaar geen profetische gave voor noodig om een dergelijke poging te voorzien. Maar die tweede

Men voelt het maatschappelijk gevaar, men zoekt naar pleisters op de wonde, niet naar genezing. Te vergeefs!

„Herauf beschworen sind die Geister!"

mag men met Göthe uitroepen, en het zijn geesten der hel, maar hoe ze „loszuwerden"? [1] —

Het ontbrak in Frankrijk vóór de Revolutie van 1789 ook niet aan heldere hoofden en heldere blikken die de toekomst voorzagen, en waarschuwende stemmen werden er vele gehoord (J. Droz. *Histoire du règne de Louis XVI pendant les années où l'on pouvait prévenir ou diriger la révolution française*). Men bleef doof, en toen de revolutionaire Samson tegen de vermolmde zuilen van

---

misdaad heeft het hootd der berlijnsche staatslieden als op hol gebracht. De Rijksdag weigerde drakonische wetten tegen de socialisten te maken, en hij werd ontbonden. Nieuwe verkiezingen zijn uitgeschreven, waarbij „anti-socialist *quand même!*" de leuze der „Regierungstreuen" zijn zal, daar voor het oogenblik de socialisten de „Reichsfeinde" zijn geworden.

1) De „tiers état" maakte de revolutie van 1789. De eerste zorg droeg men voor *onbeperkte* vrijheid van industrie. De terugwerking liet niet op zich wachten. De gilden waren afgeschaft. Men noemde dat „la victoire de l'industrie". Er waren zelfs vele werklieden, die liederen zongen op de „victoire du travail libre." Deze „victoire" echter had een bitteren „lendemain". Die vrijheid had handwerk en ambacht gedood. Het despotieke kapitaal had den handwerker den voet op den nek gezet.

In het jaar 1789, „toen de dageraad der vrijheid aan den gezichteinder der volkeren had beginnen te gloren — wij citeeren — trokken deze van de dwingelandij verlosten, in dichte drommen naar het stadhuis en vroegen hulp bij de regeering. De nationale garde dreef de vrije burgers, met de wapenen in de hand, uiteen. Te vergeefs wendden zich de vroegere „corps de métier" tot de Assemblées nationales, vroegen „om vrijheid van vereeniging" en verdere corporatierechten. Het antwoord luidde: „Il faut revenir aux relations libres de l'individu à l'individu." In 1791 vaardigde de Conventie eene wet uit: dat de gilden ten eeuwigen dage (alles geschiedde toen ten *eeuwigen* dage) waren afgeschaft. De burgers van hetzelfde ambacht zouden niet meer het recht hebben over hunne *voorgewende* belangen te beraadslagen.

het eeuwenoude staatsgebouw stiet, stortte het saam met donderend gekraak, en in de plaats van den christelijken troon der lelievorsten en het altaar der „Regina Galliae" rees, uit puin en bloed, de guillotine en de godin der Rede omhoog. Dat was het werk van den derden stand. Nu staat de „vierde" tegen den derden, den „bourgeois" op. Later liet zich Frankrijk nog eens in slaap wiegen.

Napoleon III meende door kunstmiddeltjes het sociale monster te stillen, — de Commune was klaar.

In 1848 schreef Aloys Messmer:

Die Zeit ist der Religion abgestorben, sie löst sich auf in materiellen Veitstanz und Sinnenkitzel. Erst hinter diesem Heidenthum brennt die ewige Lampe. Durch Schutt und Leichen wird die Zeit sich wühlen müssen ehe sie wieder hinkniet."

Wij zijn het, wat Duitschland betreft, volkomen met hem eens. Die tijd schijnt te naderen en met rassche schreden, om de woorden te verwezentlijken welke Hermann Ling — in zijn gedicht „Die Götterdämmerung" — Koning Alarik in den mond legt:

„Zerbrochen sind die Leyern und die Flöten,
Es tönt die sturmbewegte Harfe nur,
Ein Klaglied von der Völker blinden Tödten;
Der Himmel schweigt, entzweit ist die Natur,
Und ob zu Morgen- oder Abendröthen,
Der Gluthauch steigt aus menschenleerer Flur,
Wer weisz es, ob für ewig und verloren
Die Welt vertilgt wird oder neu geboren."

(*Wordt vervolgd.*)

Rolduc.

J. E. H. MENTEN.

Het Schoolmonopolie van den Staat is een onregt.

Bekend is de leus van den modernen tijd: de Staat is alles, de Staat is de bron van alle regt, aan hem behoort alle magt, van den Staat moet alles uitgaan, door den Staat alles beheerscht worden. Onze tijd, die, zoo men zegt, de persoonlijke vrijheid tot haar toppunt gebragt heeft, rigt een afgodsbeeld op, waarvoor nieuwerwetsche heidenen — die zich wijs achten, maar in hunne wijsheid dwazen zijn geworden — nederknielen, om den wierook hunner vereering te offeren. En die afgod, getooid in klatergoud, en met de aureool van een oogenblikkelijk *succès* omgeven, en sterk door de punt der bajonetten, hij zou de vrijheid prediken en den mensch ontslaan van alle boeijen, welke hem tot dus verre omknelden!

Neen, leugenachtig is die belofte, eene wreede spotternij met de heiligste belangen, met de edelste voorregten der menschheid. Geene eeuw droomde meer van vrijheid, sprak meer van vrijheid dan de onze, en toch geene enkele heeft meer den drukkenden last gevoeld van de bureaucratie — een vermomd, maar niet minder hatelijk despotisme. Het spreken over de vrijheid is nog geen

bezitten; evenmin is het beloven geven. Alle kinderen der negentiende eeuw kunnen daarvan getuigen.

Vrijheid van beweging wordt verzekerd, maar dikwerf — men denke aan het Pruissische militaire systeem — niet meer ná het zevende noch vóór het veertigste levensjaar; die geringe tusschenruimte in het zoo lange leven des menschen wordt door den Staat in beslag genomen voor zijne scholen en kazernen; vrijheid van spreken wordt toegestaan, maar de wet geeft eenige punten aan, die men niet mag behandelen, en somtijds zelfs de stof, die behandeld moet worden, en een gendarme luistert toe, of men in het vuur der improvisatie zich niet waagt aan vreemde termen of een vreemd terrein betreedt; vrijheid van beheer, maar beambten houden de boeken, beheeren de gelden en zullen des noods de bij de wet bepaalde dotatiën, na aftrek van alle kosten, uitkeeren; vrijheid van geweten, maar onder contrôle van ongeloovige staatsbeambten, die in de hoogste instantie beslissen over de regten en pligten van een Christelijk geweten; vrijheid van godsdienst, mits binnen de enge grenzen door alwijze staatswetten afgebakend ter eerbiediging van het gevoelen van andersdenkenden. En nog klagen wij, wij kinderen der nieuwe verlichting en der ware beschaving en die het geluk genieten te leven onder de wijze verordeningen van den vaderlijken Staat. Wel mogen wij ondankbaren genoemd worden, die het volle licht der zon kunnen zien en de frissche lucht met open longen kunnen inademen, zoolang ons halsstarig verzet den verdienden kerker niet ontsluit.

Dit verwijt moge verdiend zijn; toch weêrhoudt het ons niet een nieuw bewijs onzer onverzettelijkheid te le-

veren. De volgende bladzijden behelzen namelijk een eenigszins uitgebreide verklaring van onzen afkeer tegen een systeem, dat in onzen vrijheidslievenden tijd door den staatsgod opgedrongen en door zich noemende volksvrienden aangeprezen wordt — altijd ten nutte en ten gerieve van het algemeen.

De Staat heeft het regt om de school als zijn regtmatig eigendom te beschouwen en te behandelen. Hij moet scholen oprigten, waarin volgens zijne beginselen onderwijs gegeven wordt; en eene wet moet allen verpligten om in die scholen en in die scholen alleen het door den Staat gegeven onderwijs te ontvangen. De Staat kan, op wettige en tevens geoorloofde wijze naar welgevallen de opvoeding der jeugd alleen in de hand nemen; hij kan wetten maken, welke de kinderen dwingen om zijne scholen te bezoeken; de Staat is evenzeer als of liever meer nog dan de ouders en de Kerk de natuurlijke opvoeder van de kinderen.

Eerst moet de school van haar godsdienstig karakter ontdaan, vervolgens de kinderen tot het bezoeken van dergelijke school gedwongen worden; de opvoeding moet der staatsmagt, de staatsmagt den tegenstanders van de Openbaring in handen gegeven worden. Zoo wordt de school het best en het spoedigst ontchristelijkt, en der Katholieke Kerk de doodsteek gegeven.

In deze of gelijkluidende termen wordt door moderne schoolmannen, vijanden tevens van het positieve Christendom, het door ons bedoelde systeem voorgedragen, en het wordt aangeprezen als een ideaal, dat zoo spoedig mogelijk verwezenlijkt dient te worden. Of het vrijheid brengt? Redenen tot twijfel bestaan hier zeker.

Op twee wijzen vooral — laat ik dit in het voorbijgaan aanstippen — openbaart zich het despotisme van

den modernen Staat: door het militairisme en door het school-monopolie, Door het eerste beschikt de Staat over het ligchamelijk, door het tweede over het geestelijk leven des volks, zoodat onder den druk der hedendaagsche bureaucratie de gewenschte vrijheid der ligchamelijke krachten en der vermogens van den geest verdwijnen.

„Schooldwang — schreven de *Historisch-politische Blätter* (1871, S. 282) — en militiedwang! Hiermede hebben wij de voor-„naamste grondslagen van den modernen Staat genoemd. Even „als de Grieken en Romeinen zullen ook wij een volk van „soldaten en schoolmeesters worden, zelfs nu reeds zijn wij „het geworden. Wie in zijne jeugd de tuchtroede van den Staat „heeft leeren voelen, en van den Staat alle kennissen heeft „moeten ontvangen, zal zich later gemakkelijk in het dwang-„buis van den militiedwang voegen.

„De moderne theorie omtrent de almagt van den Staat neemt „alzoo den geheelen burger in bezit en alles wat hij heeft: „zijn ligchaam en zijn leven in den militiedwang; zijn geest „en zijne vermogens in den schooldwang; zijn geld en goed „door uitermate hooge belastingen, die noodzakelijk worden „door het centralisatie-systeem, dat alles beredderen wil en „daarom groote administratiekosten verslindt; zijne persoonlijke „vrijheid door eene voogdijschap in duizenderlei kleinigheden; „zijne handelingen door eene pedante en tot in geringe bijzon-„derheden afdalende wetgeving. Immers hoe meer revolutionair „de tijden zijn, ook te grooter is het aantal van wetten."

Zoo pronkt dan het liberalisme met beloften van vrijheid, maar het legt steeds nieuwe ketenen aan; en toch al wie voor het moderne afgodsbeeld niet nederknielt, heet een vijand van den Staat.

Hoe geheel anders luidt de stem van het hoogste godsdienstige gezag op aarde! De Roomsche Paus veroordeelde in den Syllabus de volgende stellingen:

„De beste regeling der burgerlijke maatschappij vordert, dat „men de volksscholen voor alle kinderen uit elke volksklasse, „en in het algemeen alle openbare instellingen, voor de lette- „ren, de hoogere wetenschappen en de opvoeding der jeugd „bestemd, aan alle gezag, leiding, magt en inmenging der „Kerk onttrekke, en geheel aan het goeddunken van het bur- „gerlijk en politiek gezag onderwerpe, naar het welbehagen „der bewindvoerders en de rigting van de algemeene meeningen „des tijds."

„Het geheele bestuur der openbare scholen, waar de jeugd „van eenigen Christen Staat onderwijs ontvangt, kan en moet, „enkel de bisschoppelijke seminariën onder eenig opzigt uitge- „nomen, aan het burgerlijk gezag toegekend worden, en wel „in die mate, dat men aan geen ander gezag hoegenaamd, „eenig regt toekent om zich in de schooltucht, in het bestuur „der studiën, in het verleenen van graden, in de keuze of „goedkeuring der leeraars te mengen."

Lijnregt alzoo staan beide partijen, de Christelijk-geloovige en de modern-heidensche, de Kerk en de ongeloovige Staat, in vele landen van Europa, tegenover elkander. Wat deze wil, verwerpt gene; wat zij als haar onvervreemdbaar regt moet eischen, dat weigert de Staat niet slechts als regt te erkennen, maar veroordeelt het ook als een wederregterlijk ingrijpen op zijn gewaand gebied. Heviger tegenspraak is naauwelijks denkbaar. Transactie zal eerst dan mogelijk worden, als de Staat zijne inzigten wijzigt en zijne eischen beperkt en ze in overeenstemming brengt met de onveranderlijke beginselen der Christelijke maatschappij. Welke die zijn, zal genoegzaam blijken uit het volgende. Vooraf bespreken wij eerst de eischen van den modernen Staat en dan derzelver geschiedenis.

I.

Hetgeen de beruchte Danton, lid van het Fransche Schrikbewind, in de vergadering der Parijsche Conventie zeide: „De kinderen zijn eer het eigendom van den Staat „dan dat zij aan de ouders toebehooren" — dat woord wordt niet slechts thans herhaald, maar het maakt den grondslag uit van het schoolmonopolie van den liberalen Staat.

De Staat alleen moet binnen de grenzen van zijn geographisch gebied het geheele onderwijs, de geheele opvoeding in bezit hebben. De lagere, middelbare, hoogere scholen moeten van den Staat afhankelijk zijn, door zijne bureau's geregeld worden. Elke bijzondere school, zoo zij nog bestaan mag, is van het goedvinden en de grillen des Staats, d. i. van de tijdelijke regering, afhankelijk en op genade en ongenade aan hem overgeleverd; hiermede is het schoolmonopolie omschreven.

Een eerst gevolg nu van dit systeem is, dat niemand in den Staat het ambt van onderwijzer mag uitoefenen, tenzij hij voor den Staat bewijzen van zijne bekwaamheid hebbe afgelegd en tevens van hem het verlof tot het geven van onderwijs hebbe ontvangen. Verder leidt het tot schooldwang, waardoor elk burger verpligt wordt niet alleen om zijne kinderen te laten onderwijzen, maar ook om ze te laten onderrigten in de staatsscholen.

Er zal wel niemand gevonden worden, die den Staat het regt zou willen ontzeggen om ook van zijnen kant scholen op te rigten. Hij is bijv. in zijn regt, wanneer hij kadetten-scholen sticht ter vorming van bekwame officieren, of scholen, waarin de burgers, die naar een staatsambt dingen, de voor hen bijzonder noodzakelijke ken-

nissen kunnen opdoen enz. Maar nimmer mag hij de algemeene schoolmeester worden, zóó dat hij alleen de leeraars aanstelt, hij alleen over hunne bekwaamheid en zedelijkheid beslist, hij alleen magtiging tot onderwijzen verleent, hij alleen voorschrijft, wat en bij wie en in welke scholen door elk zijner onderhoorigen onderrigt moet worden ontvangen, en voor hoe langen tijd die scholen moeten worden bezocht. Van toekomstige officieren in het leger eische hij wat het staatsbelang vordert; van aanstaande beambten vordere hij, wat hun toekomstige betrekking vereischt: wij zullen dit alles, en meer nog, goedkeuren als ingegeven door de zorg voor het algemeen welzijn des volks, welks behartiging tot het gebied van den Staat behoort; maar het zich toeëigenen van kinderen, die het natuurlijk eigendom der ouders, die het bovennatuurlijk erfdeel der Kerk zijn, het kan niet anders of zulk een dwang moet als onregt beschouwd worden.

Wie de naauwkeurigste en beknoptste verklaring van het schoolmonopolie des Staats wil hooren, luistere naar de partij-leus der Fransche liberalen: „instruction obligatoire, gratuite, laïque"; zoo heet het bij hen en bij allen die der vrijheid van onderwijs den laatsten slag willen toebrengen.

Eene korte uiteenzetting dier zoogenaamd liberale eischen moge hier eene plaats vinden. Duidelijkheid in dit zoo hoogst belangrijk onderwerp kan niet anders dan gewenscht zijn.

a. Voor alles wil men de *verpligting om de kinderen te doen onderwijzen.* Alle ouders en voogden moeten door de wet er toe gedwongen worden, dat zij de hun toevertrouwden de noodzakelijke kennissen in de lagere

scholen doen aanleeren, en de Staat moet er voor waken, dat geen kind zonder genoegzaam onderwijs opgroeije.

Heeft de Staat het regt om die verpligting op te leggen en door geweld of straffen aan te dringen? Wel erkennen wij van ganscher harte, dat het onderwijs voor elk kind zeer gewenscht en hoogst nuttig is, ook dat ouders en voogden zich vergrijpen tegen het welbegrepen belang hunner onderhoorigen, als zij de hun aangeboden gelegenheid verwaarloozen en hunne kinderen zonder onderrigt laten opgroeijen. Misschien hebben ook eenige Katholieken zich door eene verkeerde opvatting van den schooldwang op een dwaalweg laten voeren, en hebben zij den schooldwang gewenscht opdat de kinderen van zorgelooze ouders het noodzakelijk onderwijs niet zouden derven. Maar men bedenke het toch, de gedachte aan het nut, dat men voor enkele gevallen zou kunnen bereiken, kan geen beweegreden opleveren om dwangmaatregelen in te voeren, waardoor de persoonlijke vrijheid — een gemeenschappelijk goed der menschheid — te loor gaat, en regten, welke ieder burger als zijn onvervreemdbaar eigendom mag en zelfs moet handhaven, zonder noodzakelijkheid aan den Staat worden prijsgegeven. Daarenboven, men late aan de godsdienst toe haren regtmatigen invloed uit te oefenen, en zij zal door zachtere en daarom ook krachtiger middelen goedschiks verkrijgen wat door dwang niet dan met buitengewone moeijelijkheden en niet dan met ergen weerzin van den kant der bevolking te verkrijgen is.

Daarom nog eens: heeft de Staat het regt om die verpligting op te leggen en de vervulling er van door strafbepalingen aan te dringen? Wij antwoorden met eene

andere vraag: de Staat heeft er groot belang bij, dat zijne burgers krachtig en sterk zijn; komt hem daarom het regt toe om een waakzaam oog te houden op de levenswijze der verschillende huisgezinnen? Het is van groot belang voor den Staat, dat de burgers arbeiden en door hun arbeid en hunne industrie de finantiële hulpmiddelen van den Staat vermeerderen; maar wie schrijft hem daarom het regt toe om den duur van den arbeid voor elken burger bij de wet te bepalen? Alwie het eene ontkent, moet ook het andere ontkennen; van wegen met twee maten kan geen spraak zijn voor de regtbank der billijkheid. Vrij moge de Staat zijne bepalingen maken, bijv., ter verkrijging van den officiersrang of van eene aanstelling in zijne verschillende bureau's, maar hij moet het natuurlijke regt der ouders ongeschonden laten en mag zich geen onwettige inbreuk veroorloven op de persoonlijke vrijheid. Dwingen tot het eene of andere kan de Staat eerst dan, als hij iets beoogt wat binnen de grenzen van zijne bevoegdheid is, en wanneer afdoende redenen dien dwang billijken. Welnu, dat kan niet gezegd worden van het onderwijs, omdat iemand, al is hij in de eerste beginselen van het lezen of schrijven niet onderrigt, toch zeer goed een oppassend burger en in den oorlog een dapper soldaat zijn kan. Ook kan de niet onderwezene, als hij het gemis van onderrigt in zijn volgend leven gevoelt, daarvan de schuld werpen op zijne nalatige ouders. Het moet bij allen, die nadenken, bevreemding wekken, wanneer zij zien, dat de Staat zich een dergelijk regt wil aanmatigen. Zelfs de zorg voor de armen neemt de Staat niet op zich, maar laat haar rusten op de bijzondere personen of de godsdienstige gezindten. Zijn ook de

staats-weeshuizen en -vondelingshuizen zoo talrijk als de staatsscholen?

Nog een andere zeer gewigtige reden dringt ons om tegen den schooldwang ons protest in te leveren. Er schuilt hier een adder in het gras. Niet alleen toch moeten de kinderen bij de wet gedwongen worden om onderrigt te ontvangen, maar ook — en dit is het verderfelijkste — om het te ontvangen in scholen, door den Staat gesticht, bestuurd en gereglementeerd, van onderwijzers, die bezoldigde staatsambtenaren en doorvoed zijn van de moderne begrippen. Zoo den ouders het regt en de mogelijkheid verbleef om hunne kinderen te laten onderrigten waar en door wie zij wilden, zij zouden den maatregel van den Staat, die de kinderen tot schoolgaan dwingt, minder hard vinden; zoo de Staat bij de examens, welke hij oplegt, zich onverschillig toonde, waar en hoe de kandidaten hunne kennissen vergaderden, het gevaar zou gedeeltelijk verwijderd zijn. Maar het liberalisme wil meer dan enkel schooldwang, het streeft ook naar de onderdrukking der vrijheid van onderwijs; niet alleen moeten de kinderen gedwongen worden tot het ontvangen van onderwijs, maar zelfs de school en de onderwijzer, van wien en de vakken, waarin — ook dat alles moet bij de wet geregeld en bij wettelijk voorschrift voor allen verpligtend gemaakt worden.

b. De tweede eisch der liberale schoolmannen is *kosteloos onderwijs.* Prachtige leus om menigeen te verschalken. De armen zullen derhalve hunne zuur verdiende penningen kunnen besparen, en de Staat zal geheel en vrijgevig al de onkosten dragen van het onderwijs hunner kinderen. Zelfs al de scholen, ook de hoogere zullen toegankelijk

zijn voor kinderen van alle standen, en de wetenschap in al hare vakken zal het gemeene goed worden, ten minste kunnen worden van allen zonder onderscheid. Maar — veroorloven wij ons deze vraag — waar vindt de Staat de onnoemelijke schatten, voor dat kosteloos onderwijs benoodigd? Hij toch, het is bekend, is armer dan de armste bedelaar en bezit geen penning buiten de grondbelasting of den aanslag of andere belastingen, hoe zij ook mogen heeten. Het kosteloos onderwijs moet dus bekostigd worden en wel door de burgers alleen. Maar elke belasting, geene uitgezonderd, drukt niet alleen op den belastingschuldige, maar tevens op elk ander, die eenig gewin moet derven of de bestelling van een of ander werk missen of zijne benoodigdheden duurder koopen moet, juist omdat een meer bemiddelde hooger wordt aangeslagen ter bestrijding der kosten van het kosteloos onderwijs. Kosteloos onderwijs is daarom eene onmogelijkheid, een leugen, ten hoogste geschikt om eene ligtgeloovige menigte zand in de oogen te strooijen. Rijken, maar ook armen dragen daartoe hun deel ruimschoots bij.

Wij kunnen het dan ook voor ons zelven niet waarschijnlijk maken, dat het den liberalen volksmannen met hun philantropisch gefemel ernstig gemeend is. Hunne leus is zóó, maar het doel, daarmede beoogd, ligt dieper en wordt in het openbaar niet uitgesproken; alleen ingewijden mogen het vernemen. Wel behooren wij niet tot die keurbende; ook is het geheim ons niet toevertrouwd; evenwel is er geen buitengewone scherpzinnigheid noodig om de geheime inzigten dier liberalen te doorschouwen. Niet om den lageren standen de kosten van het onderwijs hunner kinderen te besparen, maar om de concurrentie

der bijzondere scholen met de openbare onmogelijk te maken, daarom moet het onderwijs kosteloos zijn. Wanneer de Staat voor zijn onderwijs geen schoolgeld ontvangen wil en dit ook voor de bijzondere scholen als regel door de wet bepaalt — het is de dood der bijzondere scholen, dewijl dan de kosten van haar onderhoud voor de liefdadigheid te drukkend worden, en de krachten der individuën, als zij in tweestrijd komen met den Staat, die over de beursen aller onderdanen beschikt, noodzakelijk te kort schieten. Zonder schoolgeld kunnen de bijzondere scholen niet bestaan. Dit weten de liberalen zeer goed; daarom kosteloos onderwijs, opdat de bijzondere scholen vergaan, en de Staat de algemeene schoolmeester worde van alle jonge burgers.

c. Eene derde eisch is *het leeken-onderwijs en de verbanning der Kerk uit de school.* Niemand, die de wijding van priester heeft ontvangen of wie ook een geestelijk kleed draagt, mag alzoo in de school als onderwijzer optreden. Zij die door hun stand en hunne roeping en onafhankelijkheid het geschiktste zijn om op te voeden en te onderwijzen, moeten uit de school geweerd en van den omgang met de kleinen verre gehouden worden; alleen de bureau-ambtenaren moeten het opwassend geslacht opvoeden. Ook mag van geen godsdienst in de school gesproken worden. Portalis, volstrekt geen ultramontaan! zeide in de Nationale Vergadering van Parijs: „Het is „hoog tijd, dat de theoriën zwijgen voor de feiten; geen „onderwijs zonder opvoeding, geen opvoeding zonder gods„dienst. De professoren hebben voor ledige banken hunne „voorlezingen gehouden, dewijl men onverstandig genoeg „uitbazuinde, dat er in de school geen spraak van gods-

„dienst zijn mogt. Sinds tien jaren is het onderwijs gelijk „aan nul. Men moet de godsdienst tot grondslag der op- „voeding maken."

Ware dit wijze woord opgevolgd, de Staat zou zich veel uitgaven, erge onaangenaamheden, aanzienlijke schade en groote beschaming bespaard hebben. Maar dat woord van den minister van Louis Philippe klonk niet liberaal genoeg; het riekte naar ultramontanisme. Het onderwijs en de school moesten godsdienstloos zijn. De Staat proclameerde, dat hij „zonder God" was; de school moest het eveneens zijn. Welk eene ongerijmheid! Ware de mensch zonder God, kon hij leven en gelukkig zijn zonder godsdienst, de Staat zou in zijn regt wezen. Maar het individu bestaat in werkelijkheid met deze of gene geloofsbelijdenis. Evenmin nu als de ziel van 't ligchaam, als iemands burgerschap van zijne menschheid gescheiden kan worden, evenmin kan de Staat zeggen: „Ik beschouw in „het kind alleen den mensch en den staatsburger; maar „de godsdienstige overtuiging beschouw ik als niet bestaande; „en volgens dit beginsel handel ik." Zoo lang als het kind niet godsdienstloos is, kan het ook niet godsdienstloos opgevoed worden. Het kind komt ter schole niet alleen met zijn natuurlijken aanleg tot leeren, maar ook met zijn natuurlijken aanleg tot godsdienst: *anima na-naturaliter Christiana*, zegt Tertullianus, en dit geldt ook hier. Geen goed ingerigte school kan zich dus alleen bezig houden met het onderwijs in het lezen, schrijven en rekenen. Dit is een zeer eenzijdig en daarom hoogst gebrekkig onderwijs. Wie alleen onderwijst en niet tegelijk opvoedt, wie slechts leert lezen en schrijven, maar niet tegelijk van het kwade afschrikt en tot het goede

aanmaant, die breekt meer af dan hij opbouwt. In het zedelijke leven toch is geen stilstand mogelijk; als de kinderen niet beter gemaakt worden, zullen zij slechter worden; als de onderwijzer geen woord over God spreken mag, dan zal reeds alleen dit zwijgen het kind van het idee van God vervreemden.

Juist dit wil, dit zoekt het ongeloovig liberalisme door zijne godsdienstlooze scholen. De Kerk moet uit de school gedrongen, en langs dien weg God uit het hart der kinderen gebannen worden; doch langzamerhand en geleidelijk, opdat der goede gemeente een band voor de oogen gebonden worde; anders zou het verzet te algemeen en daardoor te krachtig worden. Eerst wordt de priester uit de school gebannen, doch het godsdienstig onderrigt nog gegeven door leeken-onderwijzers, die echter in de staatsscholen opgekweekt en met de moderne staats-theoriën doorvoed zijn. Is door dien heilloozen maatregel het godsdienstig gevoel allengs afgestompt en zijn de scherpe kanten der geloofsovertuiging al meer en meer weggenomen, dan zullen ten hoogste nog eenige woorden over zedeleer en over eene algemeene godsdienst gehoord worden, totdat ten laatste niets meer over „dergelijke verouderde dingen" tot de kinderen gesproken wordt. Aldus groeit een volk op, dat systematisch aan *alle* positieve godsdienst ontwend en van God vervreemd is; der eeuwige waarheid wordt haar invloed ontnomen; aan den menschelijken geest en aan het menschelijke hart de sterkste steun tegen alle verleiding ontroofd, en geen partij wordt meer gebaat dan die welke de omverwerping van altaar en troon beoogt. Het volk is rijp voor de revolutie, voor de socialistische omwenteling, voor de Commune en hare gruwelen.

II.

Op geen hoogen ouderdom mag het boven besproken systeem zich beroemen. Te vergeefs zoudt gij het in vroegere eeuwen zoeken. Wij, kinderen der negentiende eeuw, hebben het voorregt van, in naam der vrijheid, tot slaven te zijn gemaakt.

In de Asiatische monarchiën, waarin de despoot eene bijna onbeperkte heerschappij voerde over het goed en bloed zijner onderdanen, heerschte volkomen vrijheid van onderwijs, en nimmer kwam het in den geest van de alleenheerschers op om zich uit te geven voor de bron van alle kennis en van alle waarheid, waaruit de kinderen alle wijsheid moesten putten.

Griekenland liet eveneens het onderwijs vrij en beperkte in geenen deele het regt der ouders. Willen onze tegenstanders het barbaarsche Sparta, het land zonder kunst, wetenschap en beschaving, tegen ons als bewijs aanhalen, gaarne geven wij hun het pleit gewonnen, maar laten het een ieder ter beoordeeling over, of de jongensscholen van Lycurgus, waar verharding van maag en ligchaam het eenige doel was, wel zoo aanlokkend zouden zijn voor de vertroetelde kinderen onzer liberale burgerij.

Rome overtrof alle volkeren in heerschzucht en wederregterlijke onderdrukking der naburige landen. Maar geen zijner staatslieden heeft ooit de dwaasheid begaan om de vrijheid van onderwijs aan banden te leggen en het staatsonderwijs in te voeren. Alleen vindt men nu en dan gewag gemaakt van eene kleine bezoldiging, aan rhetoren toegekend; doch zij werd uitgekeerd niet om het

schoolwezen in het raderwerk der staatsmachine op te nemen, maar alleen om den een of anderen rhetor te ondersteunen, die door de slechte betalers onder zijne toehoorders wel wat te veel aan den nood werd prijs gegeven en uit baloorigheid een winstgevender betrekking had kunnen gaan zoeken; dit was ten nadeele van het volk geweest, dat op die wijze van goede onderwijzers voor zijne kinderen had kunnen verstoken worden. Zelfs Juliaan de Afvallige bragt het niet tot schooldwang en leerpligt. De scholen der Christenen bloeiden naast de zijne; slechts verbood hij, dat de Nazareërs in de rhetorica en grammatica onderrigt zouden geven of de Latijnsche en Grieksche *classici* aan de jeugd verklaren; en alleen in heidensche scholen mogten de Christen jongelingen eene wetenschappelijke opvoeding ontvangen; zoo zouden zij gemakkelijker voor 't heidendom te winnen zijn.

De middeneeuwen waren de klassieke tijd der vrijheid van onderwijs. Nergens dwang of inkrimping van regten. De ouders konden hunne kinderen, zoo veel als zij verkozen en tevens waar ter plaatse en door wien zij wilden, laten onderwijzen. Even als nu nog de missionarissen, zoo deden ook de bisschoppen en abten dier gelasterde eeuwen: de eerste zorg was voor het bouwen eener kerk, de tweede voor het stichten eener school. En het onderwijs was toen, inderdaad en niet slechts in naam, kosteloos, zonder eenigen druk voor het volk, omdat de liefdadigheid en de persoonlijke opoffering der geestelijke leermeesters in alle behoeften voorzag. Keizer Karel de Groote beval den priesters alle kinderen, zoo wel die der armen, als die der rijken om zich te verzamelen en te onderwijzen. Maar toch bleef het onderwijs vrij, en niet de Staat,

maar de Kerk oefende het toezigt uit over de scholen, zij de onfeilbare leermeesteres der waarheid. Niemand die daarin eene beperking der vrijheid of der wetenschap zag; allen huldigden in dat toezigt een waarborg tegen mogelijke afdwaling. Geen Hendrik IV noch Frederik II, die zoo gaarne de tiaar tegelijk met de keizerskroon hadden gedragen, sloegen eene schendige hand aan dat *palladium* van het volkswelzijn. Zulk eene tirannie zou in de middeneeuwen ook eene onmogelijkheid geweest zijn.

„De Christelijke middeneeuwen waren te diep van de ge-
„dachte doordrongen, dat de waarheid goddelijk is, dan dat
„zij zich die door de handen eener menschelijke majesteit
„zouden hebben laten aanbieden. Het leeren der waarheid was
„in de middeneeuwen vrij, omdat zij geen gezag boven zich
„erkenden dan hetgeen en in zoover het door God was inge-
„gesteld. De bodem der vrijheid gaf haar die verscheidenheid,
„en het goddelijk gezag verleende haar die eenheid, welke
„de bewondering van alle eeuwen zouden opwekken. Daarom
„had de Christelijke wetenschap een algemeen karakter. Vrij
„van allen nationalen bombast en toch gevoed door de zamen-
„werking der meest verscheidene volksstammen; één in hare
„Latijnsche taal en toch veelvoudig in hare opvattingen, was
„zij eene wereldbeschaving, welke in Napels en Keulen, in
„Parijs en Bologna gevonden werd, welke de universiteiten
„en de kloosterscholen, de hoven der vorsten en de vrije steden
„onderling vereenigde tot een gemeenschappelijk geestelijk leven.
„In de Christelijke tijden was het ambt van den leeraar geheiligd,
„hetzij het onderrigt den mond van gewijde priesters of den mond
„van leeken was toevertrouwd. De leeraar droeg niet de liverei
„der staatsbeambten, en de wetenschap ontving uit de kabi-
„netten den stoot niet tot die immer nieuwe rigtingen, welker
„golvingen heden bij iedere wisseling van ministerie aan onze
„staatsuniversiteiten en staatsgymnasiën worden waargenomen."

Dr. P. Haffner, *Die Wahrheit unter der Zwangsgewalt des Staates*. Mainz. 1875. S. 12.

Wil men den oorsprong van het besproken systeem opsporen, hij wordt gevonden in de Reformatie. Hare omwentelingstheorie loochende het leerambt der Kerk ten gunste van het vrije onderzoek en gaf alzoo het geloof prijs aan de dweepzucht van elken dwaalgeest of aan de grillen van den landsheer. En omdat Kerk en school, godsdienst en opvoeding, geloofsleer en onderwijs zoo naauw en onafscheidelijk vereenigd zijn, moest het loochenen van het fundamenteele beginsel der Katholieke waarheid bij terugslag werken op het onderwijs. Werd het persoonlijk goeddunken of de Staat opperste scheidsregter in geloofszaken — waarom ook niet in al wat met het onderwijs en de opvoeding in verband staat? Als de overheid des lands aan hare onderdanen de geloofsartikelen voorschreef, dan moesten de scholen de nieuwe leer helpen inprenten. De vrijheid ging alzoo te loor, en de scholen werden, even als de geloofsovertuiging der burgers, het eigendom van den vorst; zij werden particularistisch, in één woord: onvrij en verlaagd tot inrigtingen van een despotiek regeringsstelsel.

Maar dit alles gebeurde nog in naam der godsdienst, die niet van de school verbannen werd. Erger maakte het de vrijmetselarij, de mannen van het schootsvel, die — even als onze nachtuilen zich voor het daglicht schuil houden, maar in het duistere van den nacht, liefst bij stormweder of gure windvlagen op prooi uitgaan — ook zoo in het geniep en in tijden van woeling of politieke onrust hunne plannen doen zegevieren. Door deze treurige

waarheid in het oog te houden, kan men zeer vele verschijnselen in de moderne liberale Staten het best verklaren. Wie de geheimen der vrijmetselarij kent — en vele schrijvers van naam hebben door hunne onthullingen den sluijer opgeligt — zal de bedekte werkingen, waaraan de gebeurtenissen van den laatsten tijd toe te schrijven zijn, als met den vinger kunnen nawijzen Vooral op het gebied van 't onderwijs was de werkdadigheid der vrijmetselaren ontzettend groot en werd hij met een heilloos welslagen bekroond. Om van de Protestantsche landen niet te gewagen, herinner ik slechts aan de Katholieke rijken; daar zijn de prediking der waarheid en tevens de vrijheid van onderwijs aan banden gelegd naarmate de hoogere staatsambten door vrijmetselaars bezet werden. In Frankrijk, bijv., het land der tegenstrijdigheden en der uitersten, ook het land bij uitnemendheid der revolutiën, daar durfde een Danton den eigendom op de kinderen voor den Staat te eischen; daar voerde de Jacobijnsch geworden Staat, die zich *zonder* God, zelfs *tegen* God zocht te constitueren, op zijne dwangscholen niet alleen het godsdienstloos, maar ook het ongodsdienstig onderwijs in; daar kon Broeder Ledru-Rollin, toen de Katholieken na veel strijdens eenige vrijheid van onderwijs bevochten hadden, in de volle vergadering van het Wetgevend Ligchaam uitschreeuwen: „Is er grooter smaad „voor den burger dan gewetensdwang, dan de verbanning „der kinderen naar scholen, welke hij als pestholen be„schouwt, dan het stelen der kinderen, die met geweld „naar een vijandelijk leger gebragt en ten dienste van „den vijand weggevoerd worden?" En Oostenrijk? Ach, sinds de fiere Habsburger, op het geschreeuw van woe-

dende loge-mannen zijn schepter heeft verbroken en van zijn eeuwenouden troon is afgestegen, sinds dien ongelukkigen tijd kwijnt de Staat, en het onderwijs ligt aan banden; het voorheen zoo roemvolle keizerrijk zucht nog onder de pijnlijke naweeën van het halfheidensche Josephisme, dat schoolpligt invoerde en het staatsmonopolie in zake van onderwijs bij de wet vaststelde. Gelijk in de Oostenrijksche monarchie, zoo ook in Beijeren, en wel in die mate dat ook nu nog het in de hoogere kringen ontstane bederf woekerend voortsluipt. Doch had Beijeren geen Weishaupt en geen Montgelas gekend, het zou geen Lütz, Hohenlohe, Döllinger hebben. Moet ik op België wijzen? Voor mijn doel is het genoeg, als ik het volgende besluit der Belgische loge mededeel; het dagteekent van 1856: „De staatkundige en „godsdienstige vraagstukken moeten het voortdurend on„derwerp zijn der in stilte onder elkander verbonden „loges.... De questiën aan de orde van den dag zijn: „volksopvoeding, openbaar onderwijs, openbare welda„digheid en vrijheid van godsdienst. De opvoeding van „het volk en de school moeten van den Staat afhankelijk „zijn; de Staat echter moet van ons afhangen en onder „den geheimen invloed der vrijmetselarij staan." Aan gebrek van duidelijkheid lijdt dit programma zeker niet, en dat het doorgevoerd is, de Belgische geschiedenis der laatste jaren bewijst het voldingend.

Met welk een overleg en hoe planmatig de maconnerie te werk gaat, kan men opmaken uit eene reeks van brieven, die de beruchte vrijmetselaar Eugène Sue, in den jare 1859, uitgaf. Daarin ontwerpt hij een volledig krijgsplan voor de propaganda van het „atheïsme"; niets minder

wordt beoogd dan de vernietiging van het Christelijk onderwijs en de algemeene invoering van het grofste ongeloof. Het is ondoenlijk het geheele stuk hier over te nemen; maar een kort overzigt is reeds genoeg om ons te doen gruwen van de helsche goddeloosheid, welke ons uit elk woord tegengrijnst. Eugène Sue zegt dan:

Wat is het voorname middel om de clericale reactie te bestrijden? — Het opgroeijend geslacht aan den invloed en aan het onderwijs der geestelijkheid te onttrekken.

Hoe komt men tot dit resultaat? Door allerlei hulpmiddelen, door de pers, de tribune, de mondelinge en schriftelijke propaganda, door eene algemeene agitatie in het land binnen de grenzen der wet, om zóó de openbare meenig van de volgende onbetwistbare waarheid te doordringen, dat namelijk het zedelijk onderrigt der jeugd kan en moet gescheiden zijn van het godsdienstig onderwijs. Onder *zedelijk* onderrigt versta ik — het is altijd de goddelooze Eugène Sue, die spreekt — de beginselen der zedelijkheid en eeuwige geregtigheid, de ontwikkeling van burgerlijke deugden, kinderlijke liefde voor het vaderland en voor vrijheid, vrees voor despotisme en achting voor de wet, beknopte kennis der pligten en der regten, tot welker vervulling het kind eens, tot burger opgewassen, zal worden geroepen. De verkorte uitdrukking voor dat alles is: burgerlijke katechismus.

Welke zijn de beweegredenen, die de invoering daarvan aanbevelen? — Dit zedelijk onderwijs zou volmaakter zijn dan het onderrigt in den Katholieken katechismus. Deze toch behelst, behalve den eerbied voor de ouders, de liefde voor den naaste en het verbod om te stelen,

niets anders dan een weefsel van godsdienst en van leugen, een chaos van bedriegerijen. Het meest eenvoudige en het eenige grondbeginsel daarentegen, dat men der jeugd moet inprenten, luidt: leer in tijd van nood voor het vaderland te sterven, en bemin het als uwe moeder — dit zou voor de zedelijkheid der jeugd en voor de toekomst des volks den vruchtbaarsten, den heilzaamsten invloed hebben.

Aangenomen, dat de noodzakelijkheid eener dergelijke opvoeding der jeugd algemeen gevoeld wordt, wat moet men dan doen om ons de zegepraal te verzekeren? Vooreerst petitioneren bij dé regeringen, welke toch, naar regt en pligt, op het openbaar onderwijs den grootsten invloed moeten uitoefenen. Heeft het petitionement geen onmiddellijk gevolg, dan moet er op de openbare meening gewerkt worden.

Maar hoe de concurrentie der geestelijkheid te weren en onmogelijk te maken? Aan de geestelijkheid moet de vrijheid ontnomen worden om instellingen van opvoeding en onderwijs te openen. De Staat moet, als hij geen zelfmoord wil begaan, het regt en de magt hebben om aan het opkomend geslacht eene opvoeding te geven in volkomen overeenstemming met de thans geldende constitutie. Daarom is het voor den Staat eene verpligting om aan zijne openlijke tegenstanders op afdoende wijze de vrijheid te weigeren, dat zij de jeugd opvoeden in afkeer en verachting der wetten van het land [1]).

Wat te doen om de geestelijkheid van het onderwijs uit te sluiten? — Men zette het volk tegen de geestelijk-

---

1) Men ziet, dat het niet zeker is, of de heer Bredius origineel is geweest.

heid op; in dien geest moet geagiteerd worden door de pers, door brochuren en discussiën; vervolgens rigte men aan de Wetgevende Magt eene petititie om eene bepaling van den volgenden inhoud te verkrijgen: aan geen burger van den Staat, die niet tot den leekenstand behoort, kan verlof gegeven worden om eene inrigting voor de opvoeding der jeugd te openen.

Letten we nog op de volgende verklaring uit lateren tijd.

Het vrijmetselaarsblad *Die Bauhütte* geeft, in zijn nummer van 2 Maart 1872, aan de broeders de volgende vermaning: „Wij moeten door onze onderwijzers in onze „eigene scholen vrijmetselaars opvoeden. Te huis moet „de moeder de jonge lieden, welke voor eene wetenschap„pelijke opvoeding bestemd zijn, tot echte vrijmetselaars „opvoeden; en wat kan van meer belang zijn dan ijverig „het plan der broeders B. en J. te bevorderen, door „namelijk aan het stichtingskapitaal deel te nemen, waar„mede in eene of andere stad van Zuid-Duitschland eene „school voor meisjes kan worden opgerigt, welke onder „toezigt der loge staat." Hetzelfde blad schreef onder dagteekening van 2 December 1872, dat „in vele *Bau*„*hütten* de schoolquestie, in het bijzonder de opleiding „der vrouwelijke jeugd, sterk *ventilirt*, d. i. besproken „en behandeld werd." In hetzelfde jaar riep het Zwitsersche vrijmetselaarsblad *Der Bund* den Zwitsers toe: „Geene „opvoeding door kloosterzusters, die Psalmen bidden", en de Italiaansche Venta wilde dit: „Maakt onrust gaande met „reden of zonder reden, alles hetzelfde, veroorzaakt slechts „onrust! De Katholieke, de Christelijke kiem moet verstikt „worden, als men de oude [d. i. Christelijke] wereld zeker „omver wil werpen". Broeder Eckart sprak nog duide-

lijker: „Er is een gebied, waarop wij, vrijmetselaars, „vooral moeten werken — de jeugd, de vrije school. „De school is de loge der kinderen. Hier geldt: vrij- „metselaars voorop, weg met de valsche priesters; „aan de school hare loge, eene gemeenschappelijke school!"

Ziedaar het afschuwelijk en alle godsdienst ondermijnend plan der maçonnerie. Het einddoel van die keurbende der ongeloovigen is de uitroeijing van alle positief geloof onder alle standen; het middel daartoe is het godsdienstloos onderwijs; de weg daarheen is de godsdienstlooze school; en de schoolmeester, opgevoed en doorkneed in de moderne begrippen, zal onder de hooge leiding van den staatsgod de gedweeë verkondiger van 't ongeloof moeten zijn.

Maar ook tot waarachtig heil van het volk? Zegt niet ieder Christen: die vraag verdient zelfs geen antwoord, dewijl al wat wij zien en hooren en lezen ons met diepen weemoed vervult over de verregaande verwoesting, in het godsdienstig en zedelijk leven der volkeren aangerigt. Men behoeft slechts te denken aan de *chroniques scandaleuses* en de vuile feuilletons der dagbladen, aan de gruwelijke misdaden, én door onze én door buitenlandsche bladen dag aan dag der nieuwsgierige menigte verteld, aan de tallooze voortbrengselen, die eene misdadige pers onophoudelijk aan het overprikkelde gemoed te genieten geeft — wie dit allesof zelfs maar iets van dat vele kent, hij moet zich angstig en vol schrik voor eene nabijzijnde toekomst afvragen: naar welken afgrond van allerlei ellende wordt de blinde menigte heengedreven door gewetenlooze drijvers?

Maar genoeg hierover. Het ligt buiten het plan, dat

ik mij ter behandeling voorstelde, over deze gedachte verder uit te weiden. Ik wilde alleen het staatsmonopolie in zake van het onderwijs bespreken én in zijne geschiedenis én in zijn onregtvaardigheid: het eerste gedeelte dezer taak heb ik afgewerkt, voor het tweede vraag ik nog de oplettendheid mijner lezers.

(*Wordt vervolgd.*)

H. J. H. RUSCHEBLATT.

De Russische Popen.

Het theologisch onderwijs, dat den gewonen kweekelingen voor het Russische priesterschap verstrekt wordt, is van geen groote beteekenis, hoewel het vooral sedert den aanvang dezer eeuw meer uitgebreid en methodischer dan vroeger ingerigt is. Doch met deze meer wetenschappelijke opleiding der priesters ging geen vermeerdering van hun invloed gepaard; in tegendeel, behoudens de uitzonderingen, is de poop bij zijne geloofsgenooten in achting gedaald. Een verschijnsel, dat volkomen beantwoordt aan de voorspellingen van een groot wijsgeer, die het Rusland van zijnen tijd uitstekend kende, Josef De Maistre.

In 't jaar 1811 voltooide hij zijne beschouwingen over den toestand van 't rijk der Czaren. Dit geschrift werd uitgegeven in 1859 [1]). Daarin lezen wij: „Buiten de Katholieke Kerk heeft de wetenschap overal de godsdienst gedood; men heeft het gezien in de Protestantsche landen, men zal het evenzoo in Rusland zien, wanneer de zaken aan haar eigen loop worden overgelaten. Ieder persoon,

1) *Quatre chapitres sur la Russie par* le Comte Joseph De Maistre *publiés par son fils* le Comte Rodolphe De Maistre. Paris. 1859.

dien de souverein voor de wetenschap zal winnen, zal hem van een godsdienstig onderdaan berooven; het nationale karakter zal zich ten kwade keeren." Van den eenen kant werd dan ook het Russische volk minder godsdienstig, en van den anderen kant verloor de beter onderwezen geestelijkheid dien eenvoudigen godsdienstzin, welke haar nog in 't schisma was bijgebleven, omdat zij in hare erge onwetendheid aan bijna al de leeringen van 't Katholiek geloof had vastgehouden. Ook bij haar kregen de twijfel en het ongeloof, en hierdoor de ongodsdienstigheid toegang, en zij verbeurde noodzakelijkerwijze de achting en den eerbied zoowel van de godsdienstigen als van de ongodsdienstigen. Zij daalde langs dezelfde helling als eene menigte van onze dominé's: doorgezette vrijheid van onderzoek, twijfel aan de nog behouden waarheden des Christendoms, ongeloof, ongodsdienstigheid, onvermogen om op het volk invloed uit te oefenen, minachting.

Inzonderheid de invloed, dien het Protestantisme, bij de meerdere verstandelijke ontwikkeling der Russische geestelijkheid, had, werkte heilloos. „De Keizer, schreef De Maistre, is souverein over eenige Protestantsche provinciën, en kan alzoo het Duitsche onderwijs niet beletten, dat in Rusland een vergift inbrengt en een onbegrijpelijk groote verwoesting aanrigt."

„De Russen weten niet, hoezeer zij door het Protestantisme worden aangevallen, en vooral niet, hoedanig het werkt op de geestelijkheid, die, indien er geen maatregelen tegen genomen worden, spoedig geheel bedorven zal zijn. Het werk is reeds begonnen en heeft voortgang gehad."

„De Hoogwaardige Methodius [schismatiek] aartsbisschop van Twer, gaf in 't jaar 1805 te Moskou een merkwaardig in 't Latijn geschreven werk uit over het Christendom der drie eerste eeuwen; op blz. 168 schrijft de auteur aldus over het Calvinisme: „Ziedaar dan die leer, welke *velen der onzen* zoozeer prijzen en liefhebben even alsof Calvijn alleen het beter wist dan de Apostelen en hunne opvolgers gedurende vijftien eeuwen."

„De Aartsbisschop Methodius kent het geheim van *de zijnen*"

Bij zulk eene gezindheid moest de Russische geestelijkheid de giftstof van 't ongeloof, die de Protestantsche wetenschap haar aanbood, wel gereedelijk aannemen. Ook de regering droeg het hare er toe bij; door de benoeming van Protestantsche leeraars aan de Russische seminariën baande zij een gemakkelijken weg aan het rationalisme. Hier waarschuwde De Maistre:

„Indien men zich dan nog aan de zuivere meetkundige of de natuurkundige wetenschappen hield, dan zou het kwaad minder erg zijn, hoewel het nog groot zou wezen; want alleen reeds de aanraking is zeer besmettelijk. Maar professoren van deze soort in een Grieksch of Latijnsch seminarie te roepen, om er de zedekunde, de metaphysica en de geheele philosophie te onderwijzen, dat is een misslag, welks ontzettende grootheid maar al te spoedig uit zijn gevolgen blijken zal."

Zoo sprak hij vóór zestig jaren en de gevolgen bleven niet uit. Want hoedanig is thans de godsdienstige en zedelijke toestand van den Russischen poop? In één woord allerbedroevendst.

In een der vorige jaargangen van dit tijdschrift (Dl.

LXVII, blz. 287) getuigt de Heer Koscielev, dat de bisschoppen geheel en al den bureaucratischen ambtenaarsgeest hebben overgenomen, buitengewoon belust zijn op geld, dat er onder hen Nihilisten zijn, die de Geheimen welke zij vieren en de Sakramenten, welke zij toedienen, verachten. Onder de priesters zijn vele Nihilisten, zegt hij; slechts weinigen houden zich met hunne kudde bezig, en voor de meesten is het priesterschap niets meer dan een ambacht gelijk een ander.

Een dergelijk getuigenis geeft de Heer Melnikow; hij staat in Rusland bekend als iemand die zeer goed op de hoogte is van de gewoonten, de strevingen en de verlangens der lagere volksklassen in het Russische Rijk. Ziehier wat hij meent te mogen verzekeren over den geringen en steeds afnemenden invloed der Russisch orthodoxe geestelijkheid op het volk. Hij schreef dit in een half-officiëel verslag, dat hij bij den Grootvorst Constantijn indiende, en dat in de *Civiltà Cattolica* van 4 Mei 1877 (N. 669) voorkomt:

Het volk heeft voor de geestelijkheid niet den minsten eerbied; het vervolgt haar met zijne spotternijen en afkeuringen, en verwijt haar dat zij een last voor het algemeen is. In bijna alle komische volkshistories is een poop of zijne vrouw of zijn knecht de belagchelijke held; als de spreekwoorden en spreekwijzen van de geestelijkheid gewag maken, dan is het altijd om er den draak meê te steken. Het volk vlugt de geestelijkheid als de pest, en als het zich tot hen vervoegt, dan doet het dit niet door een vrije aandrift van 't geweten, maar wel uit noodzakelijkheid!..... En waarom heeft het geen eerbied voor hen? Omdat de geestelijken een afgezonderde klas van menschen vormen; omdat zij, verkeerd opgevoed zijnde, het godsdienstige onderrigt niet in het volksleven weten in te voeren,

maar zich aan het bloot formalisme der uiterlijke ceremoniën houden, die zij zelven tot de ontheiliging toe verachten; want zij geven voortdurend voorbeelden van gebrek aan eerbied jegens de godsdienst, en maken haar tot een winstgevend bedrijf. Hoe kan het volk den geestelijken achting toedragen, wanneer het hoort zeggen, dat een priester, onderwijl hij bezig was een stervende de biecht te hooren, zijn geld van onder zijn hoofdkussen heeft weggestolen; dat een ander in 't openbaar uit een slecht befaamd huis gehaald is; dat een derde het Doopsel heeft toegediend aan een hond; dat een vierde, onder het Paasch-officie, door zijn eigen diaken bij de haren gegrepen en van het altaar getrokken is? Hoe is het ooit mogelijk, dat het volk eerbied heeft voor zekere popen, die hun tijd doorbrengen met drinken, die bedriegelijke verzoekschriften schrijven, elkander met crucifixen slaan en elkaar van 't altaar af lage verwenschingen toeduwen? Geheele bladzijden zou men met voorbeelden van dezen aard kunnen vol maken, met uitdrukkelijke vermelding der personen en der plaatsen, en zonder dat men buiten de grenzen ging der provincie Nijni-Novgorod. Hoe is het mogelijk een geestelijkheid te achten, bij wie het volk de simonie ziet, de slordigheid in het vervullen der godsdienstige plegtigheden, het gebrek aan eerlijkheid; en hierin zijn de consistoriën de eersten om haar een voorbeeld te geven, daar zij tot maatstaf voor hunne beslissingen niet de regelen van billijkheid, maar persoonlijke redenen van vriendschap of afgekeerdheid nemen? Voegt bij dit alles de valsche getuigschriften, aan hen afgegeven, die zich niet verwaardigen tot de Eucharistische Tafel te naderen, de opbrengsten, onwettig van de Oud-Geloovigen afgeperst, het maken van het altaar tot eene bron van inkomsten, het begeven der parochiën onder den vorm van een bruidschat voor de dochters der pastoors; voegt, zeg ik deze en andere zoodanige dingen er bij, en gij zult begrijpen, dat op de vraag: waarom heeft het volk geen achting voor de geestelijkheid, alle antwoord overbodig is.

Het is waar, zoo laat de Russische correspondent der

Civiltà hierop volgen, het is waar, dat de geestelijkheid in de groote steden, inzonderheid in de beide hoofdsteden St. Petersburg en Moskou, beter onderwezen is en meer invloed heeft dan elders; daar onderscheiden zich nog mannen, die om hunne beschaving en den adel hunner gevoelens zeer bekend zijn; maar zóó is het niet met de meerderheid der geestelijken, en de trekken, waarmeê de Heer Melnikow de geestelijkheid uit de provinciën heeft afgeschilderd, verliezen niets van hunne treurige waarheid.

Eene andere bevestiging van Melnikow's beoordeeling is te vinden in een zeer lezenswaardig opstel, getiteld: *De Staatskerk en de godsdienstige secten in Rusland.* (*Studiën*, 1878, IX, blz. 129 vv.)

Duidelijk is het, de Russische godsdienst kwijnt, en zij zal gedood worden, wanneér de wetenschap, dat is de ongeloovige mode-wetenschap onzer eeuw, haar volkomen zegepraal in dat uitgestrekte Rijk zal behalen, en de zaden, door Protestantsche professoren in de geesten der Russische seminaristen gestrooid, hunne volle vrucht zullen voortbrengen. Dan zal het ook in Rusland daghelder blijken, dat de godsdienst buiten de Katholieke Kerk op den duur geen stand houdt.

VERSCHEIDENHEDEN.

HUWELIJKEN TUSSCHEN BLOEDVERWANTEN.

De naam van den Leuvenschen hoogleeraar Lefebvre is een gezag in de wetenschappelijke wereld, dus ook bij die geneeskundigen, welke niet gelijk hij vóór alles Katholiek zijn. Hij gaf in 't vorige jaar te Leuven een kleine brochure uit: *Les mariages consanguins*, 8°, pp 12. De gegevens, daarin vermeld, had hij reeds te voren met verscheidene andere opgaven over hetzelfde onderwerp, aan den welbekenden Mgr De Haerne, directeur der doofstommen-inrigting te Boston-Spa in Engeland, medegedeeld Zij dienden dezen om een belangrijken brief zamen te stellen, welke in de voortreffelijke *Revue Catholique* van Leuven (1877, Novembre) verscheen.

Ons tijdschrift heeft deze huwelijken bij herhaling besproken (Dl. XLII, blz. 289; Dl. LII, blz. 547; Dl. LXXI, blz 301). Ter aanvulling nemen we hier de merkwaardigste opgaven uit de *Revue* over.

De doofstomheid vertoont zich veelvuldig bij personen, die geboren worden uit huwelijken tusschen bloedverwanten; veelvuldiger dan bij anderen. Moge de physiologische verklaring van dit verschijnsel niet geheel in onze magt zijn, het staat vast, dat het feit aanwezig is. Kunnen we instemmen met het „le sang a horreur du sang", dat men heeft aangevoerd om de zaak door de gelijkheid van het bloed uit te leggen, of worden de ziekte-kiemen, die, over het algemeen, bij de leden eener zelfde familie van denzelfden aard zijn, door het huwe-

lijk van twee bloedverwanten versterkt en vermenigvuldigd? Dr Lefebvre beslist deze vraag niet, hoewel hij het voor zeker houdt, dat de laatstgenoemde oorzaak medewerkt.

Hij verkrijgt uit 1,235 huwelijken tusschen bloedverwanten de volgende resultaten, wat de doofstomheid en het idiotismus (in minderen of meerderen graad) betreft

1. Uit 15 huw. tusschen bloedverwanten in den 1sten en 2den graad kwamen 58 kinderen voort, waaronder 1 doofstomme en 5 idioten. (De graden zijn telkens genomen volgens 't Kerkregt.)

2. Uit 460 huw. in den 2den graad (soms 2en en 3en gemengd) kwamen 1,959 kinderen voort, waaronder 9 doofstommen en 36 idioten.

3. Uit 760 huw in den 3den graad (soms 3en en 4en gemengd) ontsproten 2,757 kinderen, waaronder geen enkele doofstomme, doch 24 idioten.

Plaatsen wij deze cijfers een weinig in het licht, dan komt men tot deze verhouding:

1. Huwelijken in den 1sten en 2den graad.

Op 1000	huwelijken,	doofstommen	67
„ „	kinderen,	„	17
„ „	huwelijken,	idioten	333
„ „	kinderen,	„	86.

Mogt eene statistiek, op 15 huwelijken gebouwd, te zwak zijn, meer zekerheid geeft het volgende:

2. Huwelijken in den 2den graad (soms 2en en 3en gemengd).

Op 1000	huwelijken,	doofstommen	19
„ „	kinderen,	„	5
„ „	huwelijken,	idioten	78
„ „	kinderen,	„	19.

3. Huwelijken in den 3den graad (soms 3en en 4en gemengd).

Op 1000	huwelijken,	doofstommen	0
„ „	kinderen,	„	0
„ „	huwelijken,	idioten	31
„ „	kinderen,	„	9.

Uit die gegevens maakt Dr. Lefebvre *voorloopig* deze gevolgtrekkingen.

1°. De schadelijke invloed, welke de huwelijken tusschen bloedverwanten op de kinderen uitoefenen in het algemeen,

en op hunne doofstomheid in het bijzonder, is niet zoo groot als vele schrijvers gedacht hebben.

2°. Niettemin deze schadelijke invloed bestaat wezenlijk.

Dit springt duidelijker in het oog, als wij het getal der doofstommen uit huwelijken tusschen bloedverwanten vergelijken met het getal doofstommen over eene geheele bevolking. België bijv. heeft 3 à 4 doofstommen op de 10,000 inwoners; nemen wij nu de huwelijken in den 2den graad tot punt van vergelijking, dan zien wij, dat op 1000 kinderen uit die huwelijken 5 doofstommen voorkomen, wat dus op de 10,000 een getal geeft van 50, dus 12 à 13 maal meer doofstommen dan op de geheele bevolking.

Dit verschil zou blijken nog grooter te zijn, als de doofstommen uit die huwelijken werden afgetrokken van het cijfer der doofstommen over de geheele bevolking; en verder bedenke men, dat een vierde gedeelte der kinderen sterft in een leeftijd, waarin men nog niet kan constateren, of zij het gebruik hunner vermogens hebben of niet.

3°. Het getal doofstommen (en idioten) staat in gelijke verhouding met den graad der bloedverwantschap; hoe digter de graad der bloedverwantschap, hoe meerdere doofstommen (en idioten).

Tegen dit laatste punt zou men eene opmerking kunnen maken, daar Dr. Lefebvre op duizend huwelijken in den 4den graad 11 doofstommen en 29 idioten aantrof; terwijl hij op 1000 huwelijken in den 3den graad 31 idioten, doch geen enkelen doofstomme ontdekte.

Er zij echter aangemerkt, dat sommige ziekten een of twee generatiën verspringen, en dat onder de huwelijken in den 3den graad vele verbindtenissen voorkomen, waarin de 3de en 4de graad gemengd is; zoodat men de huwelijken én van den 3den én van den 4den graad eigenlijk onder ééne categorie zou moeten rangschikken.

Mgr. De Haerne vraagt ter bevestiging dezer resultaten: of het niet aan de kruising der menschenrassen, waardoor de verkeerde eigenschappen van het bloed worden onschadelijk

gemaakt, toe te schrijven is, dat er in de Vereenigde Staten van N.-Amerika betrekkelijk minder doofstommen zijn dan in Europa? Dat deze verhouding bestaat, toonde hij aan in zijn werk: *De l'enseignement der sourds-muets* (1865).

Bij de verschillende rassen, die de Vereenigde Staten bewonen, komt onder dit opzigt ook een groot verschil in aanmerking. Mgr. De Haerne vond, naar de volkstelling van 1860,

bij de blanken 1 doofstomme op 1,892 inwoners;
bij de negers in 't algemeen 1 op 4,893 „
bij de negers in de Zuidelijke Staten 1 op 6,872 inwoners.

Hij zegt er voorts dit over: de doofstommen waren dus veel talrijker bij de blanken dan bij de negers, en wel talrijker bij de negers der zoogenaamde *Border States*, tusschenstaten; in deze Staten waren veel meer vrijgelatenen naast de slaven, dan dit in de Zuidelijke Staten het geval was; want daar waren bijna al de negers nog slaaf; zij hadden daarenboven een goed voedsel, in hunne materiële behoeften werd overigens voldoende voorzien, en hunne meesters lieten hun maar zeldzaam toe zich met naaste bloedverwanten te verbinden, in de vrees, dat hunne afstammelingen zwak zouden zijn. Deze negers waren dus niet aan de armoede blootgesteld, en men merkt op, dat een genoegzame voeding en goed onderhoud de verkeerde gevolgen der huwelijken tusschen bloedverwanten kunnen verminderen. Daarentegen vonden de vrijgelatenen een veel minder goed onderhoud dan de slaven, en hunne kinderen waren dus ook meer blootgesteld aan 't gevaar van kwalen als de doofstomheid. Verder werden zij veracht door de blanke bevolking, en hierom dikwijls in de noodzakelijkheid gebragt om met bloedverwanten te huwen, aangezien zij niet talrijk genoeg waren om een betere keus te doen.

Wanneer de opgegeven resultaten in verband gebragt worden alleen reeds met de mededeelingen, die *De Katholiek* over dit onderwerp deed, dan kan men zich zeer goed verklaren, hoe de nadeelige invloed der huwelijken tusschen bloedverwanten op het ligchamelijk gestel der nakomelingen thans

algemeen als zeker aangenomen wordt. Algemeen als zeker, ook bij ongeloovige *statistici* en *medici*.

Echter hebben eenigen en vooral George Darwin dezen algemeen aangenomen regel twijfelachtig zoeken te maken. Den 16 Maart 1875 hield hij hierover eene lezing in de Vereeniging voor statistiek te Londen. De ruimte, ter onze beschikking gesteld, laat ons niet toe zijne brochure nu nader te bespreken. Wij merken er alleen dit over op, dat hij in allen geval niet verder komen kon dan tot een twijfel; en deze steunt daarbij op niets beters dan op eene zeer kunstig zamengezette stellaadje van onderstellingen, volgende de auteur ook hier zijne gebruikelijke methode, waarmede men de meest handtastelijke dwalingen zonneklaar bewijzen kan.

DE AFLAAT TER GELEGENHEID VAN HET VATIKAANSCHE CONCILIE.

De H. Stoel verleende ter gelegenheid van het Algemeene Concilie een vollen aflaat in den vorm van een Jubilé. Hare toepassing werd uitdrukkelijk geschorst gedurende het Jubilé van 1875, maar of deze schorsing na het eindigen van dit Jubilé had opgehouden, daarover waren de gevoelens verdeeld. Het Salzburger *Kirchenblatt* deelde reeds voor geruimen tijd een antwoord op deze vraag mede, dat van een zeer vertrouwbaren kant gegeven werd: „Negative; ista Indulgentia non amplius valet, juxta vivae vocis oraculum Summi Pontificis." Dit ontkennend antwoord is nu onlangs door de H. Congregratie der aflaten in dezer voege, op eene aanvraag uit Olmutz, bevestigd: „In epistola encyclica Sanctissimi Domini nostri Pii Papae IX. *Gravibus Ecclesiae* d. d. 24 Decembris haec habentur: *cuius Jubilaei causa et intuitu superius memoratam Indulgentiam, occasione Vaticani Concilii concessam, ad beneplacitum Nostrum et huius Apostolicae Sedis suspendentes etc.* Ex quibus verbis patet, suspensionem adhuc perdurare, cum a Sancta Sede nunquam fuerit ablata."

SPROKKELINGEN.

Liefhebberijtooneelen. Men zal de schrijvers van *De Tijdspiegel* niet van dien overdreven schroom voor de gevaren van het tooneel verdenken, welken thans al spoedig aan den priester wordt ten laste gelegd; hierom is het van belang op de volgende beoordeeling te letten, die de Heer P. Hofstede de Groot, in genoemd tijdschrift (1878, Juni, blz. 198) over de liefhebberijtooneelen ter nederschreef. „Wensch ik het volkstooneel of tooneel *voor* het volk behouden en veredeld te zien: met allen ernst waarschuw ik tegen het liefhebberijtooneel *van* het volk, of het schouwspel door menschen uit het volk voor hunne medeburgers, uit liefhebberij voor het tooneel, opgevoerd. Is het in alle standen zeer bedenkelijk, liefhebberijtooneelen te hebben, gelijk ik weet, uit den mond van deelnemers, omtrent een gezelschap van zeer beschaafde kunstminnaars, dat nog wel ter goeder naam stond: bedenkelijk, niet om bijkomende omstandigheden, maar uit den aard der zaak: — in de geringere klassen is het bepaald gevaarlijk. De spelers komen in eene wereld van opwinding; zij verbeelden zich baronnen en gravinnen te zijn. De kostbare costumes en de tijd, aan hun rollen te besteden, ledigen hunne beurs. Om gebrek aan decoraties en costumes kan menig goed stuk niet worden opgevoerd. Bovendien is de keus der stukken, wegens gebrek aan degelijkheid, vaak ongelukkig. Eindelijk, jongelingen en meisjes komen bij de oefeningen en de uitvoering in eene gemeenzaamheid en vertrouwelijkheid, die hoogst nadeelig op het prikkelbare hart werkt. Kortom: de ondervinding leert, dat liefhebberijtooneelen de ruïne zijn van vele huishoudingen en personen. Geen erger misslag vooral dan wanneer men kinderen in weeshuizen, in stede van hen kinderspelen te doen houden, comedie laat spelen. Dit is eene vergiftiging van geheel de opvoeding, een hulpmiddel om het dikwijls toch reeds onwaar karakter van weeskinderen nog meer te verwikkelen, en

hen nog meer smaak te doen krijgen in ijdelheid en verstrooiing, dan hun toch reeds eigen is!"

Is het niet alsof de laatste opmerking opzettelijk geschreven is om de bepaling der Haarlemsche diocesaan-synode (cap. XXXI), welke in de opvoedingsgestichten en scholen voor meisjes *iedere tooneelvoorstelling* bij plechtige gelegenheden vlakaf verbiedt, door een geheel onverdacht getuigenis toe te lichten?

De Russen te Jerusalem. Op een afstand van tien minuten van de Heilige stad, aan den weg naar Jaffa, hebben de Russen op eene hoogte kolossale bouwwerken opgerigt. Deze zijn omringd van een hoogen en sterken muur, die aan het geheel het uiterlijke van een fort geeft; en werkelijk zou er binnen deze verschansingen plaats zijn voor een geheele legerafdeeling.

Het Grieksche kruis, dat zich op de schoone en groote kerk verheft, en de Russische vlag van het tot den bouw behoorende consulaat toonen, dat hier de magtige beschermer van het Oostersche schisma zijne sterke voorpost heeft. Binnen dien uitgestrekten ringmuur bevinden zich bij de kerk de woning van een Russischen archimandriet en van zijne geestelijkheid, een kapel voor de geestelijken bestemd, een hôtel voor de aanzienlijke pelgrims, een gebouw voor de pelgrims van lageren stand en een afzonderlijk verblijf voor de vrouwen, die den pelgrimstogt maken, een gasthuis met zestig legersteden, wel voorzien van al het noodige en goed bediend door een geneesheer en ziekenoppassers

Het getal der pelgrims, die uit alle streken van Rusland naar Jerusalem reizen, bedraagt jaarlijks 3000 à 4000; zij komen de Heilige Plaatsen met vurige betuigingen van godsvrucht vereeren en de met al de pracht der Oostersche Liturgie gevierde plegtigheden in de Russische kerk bijwonen. Men schat de gelder, die het Russische gouvernement aan de oprigting en het onderhoud dezer reusachtige stichting betaald heeft, op $7\frac{1}{2}$ à 9 millioen gulden.

Buitendien besteden de Russen aanmerkelijke sommen voor

aalmoezen aan de schismatieke Grieken van 't H. Land. Deze gelden werden tot vóór eenige jaren aan het Grieksche Patriarchaat uitbetaald, doch worden nu door de Russen zelven uitgedeeld. Sedert dien tijd heeft de Grieksche Patriarch, door 't gemis dezer inkomsten, het getal der kweekelingen van zijn seminarie tot op het vierde gedeelte moeten verminderen, zijn hospitaal en verscheidene andere inrigtingen van weldadigheid en eindelijk omstreeks Januarij ll al zijne scholen in Palestina opgeheven. Hieruit is eenigszins op te maken, met welke bijdragen de Russische weldadigheid hem ondersteunde De Russische nederzetting te Jerusalem is ook thans nog een niet gering te achten kracht tegenover het Engelsche protectoraat, dat zich nu over Jerusalem en het Heilige Land uitstrekt.

Het Schoolmonopolie van den Staat is een onregt.

(*Vervolg en slot van* blz. 26 vv.)

III.

De leer van Eugène Sue luidt aldus: de Staat zou een zelfmoord begaan, wanneer hij het onderwijs niet geheel en al onder zijne magt poogde te brengen. Onze bewering daarentegen is: wanneer de Staat zich dat regt en dien pligt toeschrijft, dan gaat hij de grenzen zijner magt te buiten en hij schendt de regten van anderen.

Lichten we dit eenigzins toe.

Wat is het naaste doel, de naaste bestemming van den Staat? Hij moet het tijdelijk welzijn zijner leden bevorderen. Alles wat daartoe noodig of nuttig is, behoort tot zijn regtsgebied. Doch verder reikt zijne magt niet.

Ook kan de Staat zich geen regten scheppen, evenmin het belang als maatstaf voor zijne magt nemen. De eenig ware maatstaf voor den omvang van het regtsgebied des Staats is de wil van Hem, die den Staat heeft ingesteld. Wij erkennen den Staat niet voor eene uit zich zelf en van eeuwigheid bestaande orde, die de eenige bron harer eigene regten is en geene wet boven zich heeft. Dit Hege-

liaansch beginsel, waardoor de Staat vergoddelijkt en tot den persoon geworden God verklaard wordt, en waardoor hij de bron wordt van alle regten, zoowel van de Kerk als van de gemeente, van het huisgezin en van het individu, dit beginsel is al te onzinnig. Neen, de Staat is, hetzij dan middellijk of onmiddellijk, eene instelling van God, een schakel in de tijdelijke orde der geschapene dingen, en daarom is de uitgestrektheid zijner regten beperkt door den wil Gods.

Hoedanig nu is de bestemming van den mensch, derhalve van alle individuen, waaruit de Staat is zamengesteld? Tot welke bestemming moeten zij door hunne opvoeding worden voorbereid?

Wij omschrijven haar met de woorden van den Doorluchtigen Aartsbisschop van Utrecht, die in zijn vastebrief van 1866 schreef:

„Zoo er eene waarheid is, waarvan wij allen als Christenen „diep doordrongen moeten zijn, dan is het deze dat wij allen „uitsluitend voor God en zijne heilige dienst zijn geschapen, „dat onze bestemming, ons hoogste doel op deze aarde is, „ons door de kennis en de liefde Gods, door de belijdenis „van het heilig geloof, door de getrouwe naleving van alle „geboden en het ijverig gebruik maken van de heilige Sakra„menten het eeuwig geluk des hemels in den schoot van God „waardig te maken.

„Den mensch nu, van zijne eerste jaren af, voor te bereiden „en geschikt te maken om dit verheven doel, die edele be„stemming te bereiken, dit is de taak der opvoeding, in den „zin des geloofs opgevat. Daarom legt zij zich toe, om het „jeugdige verstand door de kennis der waarheid te verlichten „en te ontwikkelen, maar vooral om de zaden der deugden „in het jeugdig hart te doen ontkiemen, en het onkruid der

„kwade neigingen en hartstogten te verstikken en uit te roeijen.
„Uit deze beschouwing over de opvoeding ziet gij gereedelijk,
„hoedanig de opvoeding zijn moet, die gij, om uwen pligt te
„vervullen, aan uwe kinderen moet geven. Het moet eene echt
„Christelijke opvoeding wezen, gegrond op ons heilig geloof,
„in den geest der Kerk, doortrokken van de waarheden onzer
„godsdienst. Elke andere opvoeding zou dien naam niet ver-
„dienen en Katholieken ouders onwaardig zijn."

Is zulk eene opvoeding, een dergelijk onderwijs noodzakelijk, dan behoeven wij niet meer te vragen, of de Staat het geven kan. Hij is in zijn wezen en aard zuiver natuurlijk en wereldlijk, en zoo even hoorden wij, dat de eischen eener goede opvoeding en van een degelijk onderwijs veel hooger liggen en veel verder reiken. Kan de Staat zich tot die hoogte verheffen en tot zoover zijne magt uitbreiden, die krachtens den aard zijner bestemming beperkt is? Dat ligt buiten het bereik en daarom ook buiten de regten van den Staat. Niemand immers huldigt in een minister van justitie een orgaan om te bepalen, wat zedelijkheid en regt is, of in een minister van eeredienst eene bron van geloofsleer; maar evenzeer strijdt het tegen alle redelijk gevoel om een minister van onderwijs te erkennen als oppersten leeraar der waarheid.

Wel kan en moet de Staat zijnen leden lasten opleggen ten einde het onderwijs te ondersteunen, omdat de vooruitgang zijner burgers in de kennis der waarheid, in zedelijkheid en beschaving het tijdelijk welzijn der maatschappij bevordert; wel kan hij tot eene zekere hoogte toezigt houden over de school; wel kan hij in buitengewone omstandigheden bijzondere magten uitoefenen. Handelt hij in overleg met de Kerk en de ouders, wordt

hij als het ware door hen gemagtigd, dan kan hij de kinderen tot schoolbezoek dwingen. Ook loochenen wij niet, dat de Staat, wanneer de maatschappij in een toestand van bedorvenheid of verwarring verkeert, als bij wijze van voogdij, over en voor de opvoeding waken kan en soms zelfs tegen den wil der ouders met krachtige hand kan ingrijpen. Ook zou men moeijelijk aan den Staat het regt kunnen ontzeggen om, waar de omstandigheden het gebiedend vorderen, eene zekere controle uit te oefenen, bijv. dat allen een *minimum* van onderwijs ontvingen, enz.

Het regt van den Staat gaat niet verder. Immers geen onderwijs zonder opvoeding, geene opvoeding zonder zedeleer, geene zedeleer zonder geloofsleer. En wie durft aan den Staat het regt toekennen om in dat alles onderrigt te geven en op te leiden? Hij kan dus niet over de opvoeding der jeugd beschikken. Twee getuigenissen, hier even onwraakbaar als slaande, zullen deze stelling bevestigen.

Verhaegen, de bekende grootmeester der Belgische loges, verklaarde: „Schooldwang is van den eenen kant een „overblijfsel der tirannie, dat dagteekent van oudsher, „van de tijden van Sparta; hij is van den anderen kant „een probleem van radikale staathuishoudkunde, welke in „hare gevolgen tot socialisme en communisme leidt." [1])

Wilhelm Von Humboldt spreekt in dezer voege:

„Onder vrije menschen maken alle ambachten grooteren „vooruitgang, bloeijen alle kunsten schooner, ontwikkelen zich

1) *Historische Politische Blätter.* B. 61. S. 90.

„alle wetenschappen. Onder hen zijn alle familiebanden naau-
„wer toegehaald, de ouders ijveriger in de weer om voor
„hunne kinderen te zorgen en, bij meerdere welvaart, beter in
„staat om hunne wenschen hierin te voldoen. Bij vrije men-
„schen ontstaat naijver, en betere opvoeders zullen gevormd
„worden, als hun lot van hun eigen arbeid afhangt, dan wan-
„neer het afhankelijk is van de bevordering, welke zij van
„den Staat verwachten. Daarom zal er geen gebrek zijn noch
„aan zorgvuldige huiselijke opvoeding, noch aan inrigtingen
„voor de zoo nuttige en noodzakelijke opvoeding ook buiten
„het gezin. Eindelijk indien men aan de openbare opvoeding
„het volle bereiken van het doel wil overlaten, dan doet zij
„te veel. Openbare opvoeding ligt alzoo, mijns bedunkens,
„buiten de perken, binnen welke de Staat zijne werkzaamheid
„houden moet." [1])

Tot motto van het werk, waarin deze woorden voorkomen, had Von Humboldt de volgende uitspraak van Mirabeau gekozen:

„De moeijelijkheid ligt hierin, dat men slechts nood-
„zakelijke wetten uitvaardigt, en steeds trouw blijft aan
„het waarlijk constitutioneel beginsel der maatschappij:
„zich te wachten voor de woede om te besturen — dien
„verderfelijken kanker der moderne regeringen."

Kan de Staat dan niet onderrigten in vakken als het lezen, schrijven en rekenen? Voorzeker; en de staatsscholen zouden minder bedenkelijk zijn, zoo binnen hare muren de kinderen niet tot maatschappelijke en zedelijke deugden moesten worden opgeleid. Maar zulk een onderwijs is onvoldoende en onwaardig voor ouders, die nog aan een positief Christendom gehecht zijn. Ja, elk onder-

---

1) *Ideeen zu einem Versuche die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen* Breslau. 1854. S. 59.

wijs, dat met voorbijzien van godsdienstig onderrigt en godsdienstige vorming gegeven wordt, dat niet tot ware deugd geleidt, dat alleen afrigt in menschelijke kundigheden, dat niets anders beoogt dan wat met het aardsche leven in verband staat — zulk een gebrekkig onderwijs is het kind, is den jongeling meestal nutteloos en veeleer schadelijk dan voordeelig. Bewijzen zijn hier onnoodig en verlangt men ze, welnu wij hebben ze dagelijks onder ons bereik en behoeven slechts onze oogen rond te slaan om ze overal, zelfs op de straten, in genoegzaam getal te kunnen vinden. Waar de godsdienst bij de opvoeding gemist wordt, daar is het alsof men de plant wil kweeken zonder het licht en de warmte der zon.

Daarenboven scholen, waar niets dan zinloos lezen, schrijven en rekenen geleerd wordt, zijn in de praktijk onmogelijk. „Op de lagere school — zeide de Heer Jonckbloet in *De schoolwetagitatie*, blz 211 — is geen onderwijs „denkbaar, zonder het zoogenaamde formeel element, „waardoor de reëele leerstof zóó behandeld wordt dat de „verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van den leerling „gelijken tred houdt met zijn opnemen van kundigheden. „Waar dit niet plaats heeft, is het onderwijs gebrekkig, „kan het eigenlijk op den naam van onderwijs geen aan„spraak maken". Alzoo — een der voornaamste woordvoerders der liberale partij hier te lande erkent het zelf — meer dan lezen, schrijven en rekenen moet noodzakelijk aan het kind geleerd worden; de school moet voedsel geven aan den geest, maar ook aan het hart. En wie, die verder zijn blik rigt dan op deze aarde, zou aan den Staat het regt kunnen toekennen om zijnen kinderen dat voedsel voor het hart aan te bieden? Neen,

moet het kind — en niemand zal dit ontkennen — ook tot zedelijkheid en ware deugd opgeleid worden, dan moeten die uit de eenig ware bron, uit de geloofswaarheid, geput worden; en van die bron bezit niet de Staat den sleutel maar de Kerk. „Geen onderwijs — zegt Mgr. Dechamps in een zijner vastebrieven — kan in zijn ge-„heel gegeven worden zonder aan de godsdienst te raken, „zonder het Christendom op zijn weg te ontmoeten, zonder „partij te trekken vóór of tegen Christus en zijne leer. „En wilt gij daarvan het bewijs? Neem bijv. de geschie-„denis, die op de volksscholen zoowel als op het college „en aan de universiteit moet worden uitgelegd. Hoe kan „men in de geschiedenis onderwijs geven zonder in aan-„raking te komen met het Christendom en dit of te er-„kennen of te loochenen?" De eerzucht der vorsten, de sluwheid der politiek, de overmagt van het genie — dit alles, ook te zamen genomen, kan den loop der wereldgebeurtenissen, de in schijn grillige wisselingen, den plotselingen omkeer, de verrassende uitkomsten van schijnbaar nietige oorzaken niet verklaren. Overal, in den geheelen zamenhang van oorzaken en gevolgen zien wij den vinger Gods, geen fatalistische noodzakelijkheid, maar de vrije inwerking van God, zoowel op de handelingen der menschen als op de verschijnselen der natuur.

En zal, kan de Staat dat aan de kinderen leeren? Is het de roeping van den Staat om deze en zoovele andere vraagstukken toe te lichten? Van waar heeft hij dien lastbrief, wanneer en door wien is den Staat het regt om dit te onderwijzen opgedragen?

„Dat was de meening onzer vaderen niet — aldus sprak Windthorst in het Pruissische *Abgeordnetenhaus* —

„Wij zijn natuurlijk veel wijzer dan onze vaderen. Ik „weet het wel: het is zeer bedenkelijk om zich op de „wijsheid zijner vaderen te beroepen; want zij behooren „niet tot de moderne wijzen. Maar zij waren praktischer „dan wij, en in Pruissen heeft men nooit de school op „dusdanige wijze tot eene staatsinstelling willen maken. „Wel is het waar, dat in eene of andere wet geschreven „staat: de school is eene staatsinstelling; maar even zeker „is het, dat in die wetten steeds de invloed, welken de gees- „telijkheid op de school hebben moet, erkend en „zeer juist omschreven was. Nooit is het in Pruissen ont- „kend, dat het godsdienstig onderrigt en de godsdienstige „opvoeding, ik herhaal het: dat het godsdienstig onder- „rigt niet alleen, maar ook de godsdienstige opvoeding „de grondslag en de hoofdzaak der volkschool is".

Ook de Protestant Bluntschli stond, vroeger althans, op hetzelfde standpunt, zooals P. Reichensperger in de Wetgevende Kamer uitdrukkelijk verklaarde: „Bluntschli „laat zich op besliste wijze uit tegen de zoo dikwijls be- „oogde scheiding der school van de Kerk; hij is van „gevoelen, dat de scherpe scheiding tusschen de inwerking „des Staats en tusschen de kerkelijke zorg juist denzelfden in- „vloed op het openbaar onderwijs zou uitoefenen, welken „de uitsluiting der ouders buiten de huiselijke opvoeding „der kinderen daarop hebben zou. En hij zegt daarna „woordelijk: het in onze dagen luid uitgesproken verlan- „gen naar emancipatie der volksschool van de Kerk is „verwerpelijk; den weldadigen invloed der Kerk op de „school kan de Staat noch ontberen, noch vernietigen; „veeleer moet hij haar ook daar eene waardige en invloed- „rijke inwerking waarborgen".

Doch niet alleen treedt de Staat buiten zijne regten, als hij zich van de school geheel wil meester maken, als hij den wettelijken schooldwang wil invoeren, als hij het kind wil dwingen om zijne scholen te bezoeken; hij vergrijpt zich ook aan het regt der ouders en begaat eene regtsschennis, waarvan hij zelf niet het minst de bittere vruchten zal inoogsten.

IV.

Het kind is eigendom der ouders; zij die het beginsel, door Danton gepredikt, dat namelijk het kind eer aan den Staat dan aan de ouders toebehoort, huldigen, moeten eveneens de meening van Proudhon onderschrijven, dat alle eigendom een diefstal is, en dat ieders bijzonder bezit het gemeenschappelijk goed van allen moet genoemd worden. Schrikken de moderne liberalen voor de laatste stelling terug, zij dringen dan ook op de eerste niet aan. Is het eigendomsregt der rijken onaantastbaar, heiliger nog en gewaarborgd door de eerbiedwaardigste natuurwet is het onschendbaar regt der ouders op hunne kinderen. Of heeft God de kinderen misschien aan den Staat en niet aan de ouders ter opvoeding gegeven; zal God eens van de staatsbeambten of wel van de ouders rekenschap over de zielen der kinderen afvorderen? Geven onze tegenstanders op deze vragen een ontkennend antwoord, dan schrijven zij aan de ouders het eigensdomsregt op hunne kinderen en daarmede de verpligting toe om voor die kinderen zorg te dragen, én wat hun tijdelijk én meer nog wat hun geestelijk welzijn betreft. Durven zij een bevestigend antwoord geven, dan

keeren de barbaarsche tijden van Lycurgus' wetgeving terug, en de kinderen worden eene roerende zaak, die begrepen zijn onder den inventaris der staatsbezittingen, machines die, gevoed op kosten van den Staat, gedrild door gewetenlooze trawanten, verhard door onmenschelijke kwellingen, alleen goed zijn ter blinde uitvoering van de grillen en luimen eens despoots. Wanneer toch de atheïstische Staat het meerdere moet doen, dan zal hij ook het mindere moeten doen. Heeft alleen hij het regt om te onderwijzen, wat belet hem dan om ook het regt van te voeden te eischen? Of heeft de Schepper aan den Staat de zorg voor de geestesontwikkeling der kinderen, aan de ouders slechts de zorg voor hun ligchamelijk leven opgedragen? Bewijzen moeten hier geleverd worden, magtspreuken baten niet. Wij redeneren uit de eeuwige beginselen der natuurwet; kan de Staat uit even heilige grondbeginselen zijne gevolgtrekkingen afleiden? Voor ons pleit de altijd zich herhalende en steeds luider roepende stem van het ouderhart; maar tegen de eischen van den modernen Staat verzet zich het geweten der ouders. Onze meening wordt gestaafd door het getuigenis der geschiedenis; het staatsmonopolie heeft geen anderen verdediger dan de eischen eener buitensporige bureaucratie. Wij strijden voor het regt des huisgezins, en daardoor voor het heil van den Staat zelven; de moderne schoolmannen ondermijnen den grondslag van het huisgezin en ontnemen daaraan den hechtsten steun.

De Staat mag geen schennende hand slaan aan de regten des huisgezins. Magt geeft niet altijd regt, en misbruik van magt blijft nimmer ongestraft. Reeds dikwijls heeft de liberale Staat aan de heilige regten van het

huisgezin getornd; maar de heillooze gevolgen bleven niet lang uit Frankrijk in de vorige eeuw en Pruissen in onzen tijd, zij getuigen, dat wetten, waardoor het burgerlijk huwelijk, de oplosbaarheid van het huwelijk, de mogelijkheid voor gescheidenen om, staande het eerste huwelijk, een tweede verbindtenis te kunnen aangaan, worden ingevoerd, slechts ten bate komen van het socialisme, den gezworen vijand van alle maatschappelijke orde, hetwelk zijne gezindheid reeds genoegzaam aanduidt door een zijner leuzen: „Geen huisgezin meer!" En toch geene wet zou het regt der gehuwden meer benadeelen dan schooldwang en staatsmonopolie in 't onderwijs.

Aan wien behoort het kind? Op de eerste plaats aan Hem die het schiep; maar na God aan de ouders, wien het door God als een kostbaar pand is toevertrouwd. Dat kind is een redelijk schepsel, het moet ook eene eeuwige bestemming bereiken en wel door zijn leven in den tijd. De ouders zijn belijders van het Christendom en beschouwen hun Christelijk geloof als het hoogste goed, dat zij bezitten, en hebben het onkreukbaar regt, dat de Staat hun geloof volkomen vrijlaat Zij hebben hun kind laten doopen en zóó tot een hooger leven doen herboren worden dan zij het gaven. Het kind en de ouders kunnen er derhalve aanspraak op maken, dat niemand aan dat eens verkregen hooger, bovennatuurlijk leven afbreuk doe, maar dat integendeel dit leven, even als het ligchamelijke, tot hooger volkomenheid worde opgevoerd. Kan dit nu op andere wijze geschieden dan door eene Christelijke opvoeding en een Christelijk onderwijs? moet de school dan niet de dikwerf ongenoegzame krachten der ouders ondersteunen en aanvullen wat zij in hun

onvermogen te kort schieten? Dit moet eene school zijn, door de ouders met vrijheid gekozen, waarin ook aan hunne regtmatige, angstvolle zorg voor het geestelijk heil hunner kinderen regt wordt gedaan, waarin zij voldoende waarborgen vinden, dat de Christelijke opvoeding, die zij zelven en de Kerk aan hunne kinderen geven, niet afgebroken maar voortgezet wordt; eene school, waaruit zij hunne kinderen kunnen terugverwachten zonder vrees, dat het geloof der kleinen verzwakt en hun zedelijk gevoel gekwetst is. De ouders hebben het regt en tegelijk de verpligting dit alles te vorderen. En daarom noemen wij het een onregt, eene schennis van de heiligste regten der ouders, wanneer de Staat zijne bevoegdheid in die mate te buiten gaat, dat hij de ouders door dwangmaatregelen wil dwingen om de kinderen te zenden in scholen niet van hunne keuze, maar door den Staat aangewezen, wanneer hij het bestaan van bijzondere scholen, waarin de ouders hunne regtmatige verlangens bevredigd zien, onmogelijk maakt.

De Staat heeft noch de magt noch de roeping noch den wil om voor het geestelijk welzijn der kinderen te zorgen, in het allerminst heeft dat de moderne of liberale Staat, die op godsdienstig gebied onverschillig, tegen alle positieve geloofsbelijdenis ingenomen en vooral der Katholieke Kerk vijandig is. En wat wordt er van de staatsschool ten tijde van oneenigheid en strijd tusschen Kerk en Staat, wat als een intolerant ministerie, de broeders van het schootsvel, mannen van revolutionaire gezindheid het roer van den Staat besturen? Dan krijgt het gezegde van Ledru-Rollin, maar in omgekeerden zin dan hij het bedoelde, eene noodlottige toepasselijkheid: „Is er grooter

„smaad voor den burger dan gewetensdwang, dan de „verbanning der kinderen naar scholen, welke hij als „pestholen beschouwt, dan het stelen van kinderen, die „met geweld naar een vijandelijk leger gebragt en ten „dienste van den vijand weggevoerd worden?" En die regtsschennis, aan de onmondige jeugd gepleegd, is te schreeuwender en verachtelijker, naarmate het kind zwakker en minder tot weerstand in staat is.

Er zijn hier nog andere gezigtspunten. De ouders zijn de bevoorregte, de door God zelven aangewezen opvoeders van het kind; zij moeten voor voedsel en kleeding, boven alles voor de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling van het kind zorgen. En niemand beter dan zij kan die moeijelijke taak volbrengen, omdat God in hun hart eene offervaardige liefde heeft gelegd, waardoor zij gesterkt worden om geene moeite, geene inspanning te moeijelijk te achten, als het tijdelijk en geestelijk welzijn der kleinen moet worden behartigd. Zoekt nimmer die warme genegenheid bij den ijskouden Staat, bij schoolmannen, die dikwerf geen hooger doel en edeler streven kennen dan om eene meer winstgevende betrekking te verwerven of om avancement te maken.

Ook heeft het gezin een onbetwistbaar regt op zijn voortbestaan, en niet alleen in betrekking tot zijn bezit en naam en rang, maar ook wat zijn geestelijk leven en godsdienstig geloof aangaat. Dit is zijn roem en zijne grootheid, hierin is zijn geluk gelegen, en de ouders gaan er groot op, het Christelijk geloof in zijne volle zuiverheid even als hunne voorouders te belijden, en in dat geloof willen zij hunne kinderen opvoeden en gelukkig zien. Dat geloof beschouwen zij als een pand, hun ter bewaring en

ter overlevering aan hunne kinderen toevertrouwd, en het is hun dierbaarder dan de teederste herinnering aan roemrijke voorgeslachten. En toch, ofschoon dat bezit heilig en dikwerf eeuwen oud is, de Staat wil het ontrooven, zoo niet den ouders althans den kinderen, door hen te voeren naar scholen, waar geen enkel woord over de Openbaring Gods mag gesproken worden; naar scholen, die de uitdrukking zijn van de wisselende en meestal ongeloovige meening van den dag; scholen, waarin de geest rondwaart van het moderne ongeloof, voortgeplant door ongeloovige onderwijzers, die in de moderne staats-ideeën zijn opgevoed. Of zou iemand durven ontkennen, dat dikwerf de staatsschool ten minste de godsdienstige onverschilligheid aankweekt, veelal zelfs het positieve geloof bestrijdt en der Katholieke Kerk vijandig is? Zoo gebeurt het, en de gevallen zijn niet zeldzaam meer, dat een in het geloof der ouders opgevoede zoon, na het verlaten der school zich liet kennen als een ongeloovige, die alle positieve belijdenis over boord had geworpen; dat kinderen van brave en deugdzame ouders de school verlieten, hervormd of liever misvormd in woelende socialisten. En op wien drukt de schuld? Niet op de ouders, die gedwongen werden, maar op den Staat, die de kinderen door zijne dwangwetten naar zijne godsdienstlooze scholen drijft en daar het geloof ondermijnt en het geestelijk leven des gezins verstikt en aldus den kinderen het dierbaarste, wat zij als erfenis van hunne ouders kunnen ontvangen, afhandig maakt. *Cuique suum* — regt voor allen, aan een ieder het zijne — dat eeuwig ware beginsel wordt dan prijs gegeven, zelfs met den voet vertreden. Het kinderlijke hart is week als was; gij kunt van het kind een engel, maar ook een

duivel vormen, en als een ongeloovige Staat dat hart in zijne scholen zal beheerschen, dan zijn weldra in elk huisgezin een of meer atheïsten, die spotten met het kinderlijk en eenvoudig geloof hunner ouders en voorouders, zich zelven verheven wanen boven de verouderde begrippen van domperige tijden en boven de uitspraken van bekrompen geloofsformulieren. Het is dan ook veel gemakkelijker niets te gelooven: men leeft vrijer, en het leven heeft grooter aanlokkelijkheden!

Wij zouden wel eens willen weten, hoe de voorstanders van het besproken staatsmonopolie hun stelsel kunnen verdedigen, als men hen wijst op de eerste jaren van de geschiedenis der menschheid. Vrij toch werd de mensch geboren, en ook nu nog wordt hij vrij geboren, behoudens de uitzonderingen en beperking van regten, door de inrigting van het gezin, de gemeente en den Staat, waarin hij door zijne geboorte eene plaats inneemt. Ook een stuk gronds is met geene dienstbaarheden belast, als die niet regtens kunnen aangewezen worden. Echter zou het kind, bij al zijne vrijheid, ligchamelijk en geestelijk verkwijnen, ware hem van hooger hand geen verzorger en opvoeder gegeven in den persoon van vader en moeder. Hadden nu de kinderen dier eerste tijden moeten wachten totdat in den loop der jaren de eerste Staat gevestigd en genoegzaam geregeld was om hun het noodzakelijk onderwijs te geven? Niemand zal deze vraag in bevestigenden zin beantwoorden. Maar dan ligt de conclusie voor de hand, en moeten we aldus redeneren: Derhalve hadden reeds de eerste ouders, voordat de Staat bestond, den pligt der opvoeding, en die pligt bleef op hen rusten, ook toen de gemeente en de Staat gevormd waren.

Of ging die pligt over op den Staat? Dit zouden de moderne schoolmannen moeten aantoonen; maar dat bewijs zullen zij wel ten eeuwigen dage schuldig blijven, en zij zouden er zelfs niet naar willen luisteren, zoo het hunne eigene kinderen betrof. Verder, de pligt tot opvoeding sluit noodzakelijk het regt in om op te voeden, het regt op de gehoorzaamheid van het kind, het regt om het kind te straffen, het regt om alle inmenging van derden te weren. God nu legt aan niemand een pligt op zonder hem toe te rusten met al wat tot de vervulling daarvan noodig is. Alzoo heeft God zelf op duidelijke wijze zijn wil uitgesproken, dat aan de ouders, bij uitsluiting van alle anderen, het regt der opvoeding toekomt. Dat is een natuurlijk regt, een even onvervreemdbaar als onaantastbaar regt, en dat even ver reikt als de behoeften van het kind zulks vorderen.

Zoo door het gezin aan al de behoeften van den maatschappelijken mensch had kunnen voldaan worden, nooit zou de gemeente, nooit de Staat zijn opgekomen. Doch andere behoeften, niet slechts om de regten der individuen te handhaven, maar ook om aan vele zijden van het menschelijk leven regt te doen wedervaren, moesten bevredigd worden. God wilde den Staat, opdat er geen gaping in de maatschappelijke orde zou zijn, en wel een Staat met alle regten toegerust, die voor de instandhouding dier maatschappelijke orde nog noodig bleven. Doch waar geen gaping bestaat, waar geen gemis gevoeld wordt, daar kan de Staat zich niet inmengen, en zou zijne inmenging eene regtsverkrachting ten nadeele van anderen zijn. Waar reeds op andere wijze in de bestaande behoeften voldoende voorzien is, daar houdt de magt van

den Staat op en kan hij geen regtstitel voor zijn ingrijpen aanvoeren. Passen wij deze algemeene beginselen op de opvoeding der kinderen toe, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand. Is het een algemeen onheil, zoo de Staat niet de hand legt op de opvoeding der kinderen, door schoolmonopolie, door schooldwang, door andere dergelijke bepalingen — zoo hij niet als algemeen opvoeder optreedt en de ouders niet vervangt in de opvoeding hunner kinderen? Ook hier is het antwoord niet ver te zoeken: Buiten de medewerking van den Staat is in gewone omstandigheden voor de opvoeding der kinderen genoegzaam gezorgd. Zij hebben hunne ouders; en wanneer de vrijheid behoorlijk wordt geëerbiedigd, dan vinden de ouders genoegzame gelegenheid om zich, volgens hunne keuze, in de opvoeding der kinderen te doen bijstaan. Wanneer de inmenging der bureaucratie achterwege blijft, zal door de vrije concurrentie der onderwijzers, door de oprigting van vrije vereenigingen zelfs beter in de meer wetenschappelijke vorming der jeugd voorzien worden, dan wanneer de Staat die aangelegenheid aan zich zelven trekt.

Wij handhaven dus het regt der ouders, het regt, hun door de natuur gegeven, om zonder staatsdwang hunne kinderen op te voeden — en den pligt, die er mede zamengaat, zullen zij, met weinige uitzonderingen, ook weten te vervullen.

Er bestaat alzoo geen enkele regtstitel, waarop de Staat zich kan gronden om schooldwang-maatregelen te nemen en der persoonlijke vrijheid van de ouders afbreuk te doen.

V.

Een niet minder schreeuwend onregt begaat de Staat tegen het goddelijk regt der Kerk, als hij de kinderen naar zijne scholen drijft en de Kerk er buiten sluit. Hij verhindert haar een regt uit te oefenen, dat haar van Godswege verleend is, en welks uitoefening zij nimmer mag nalaten. De Staat, die de handhaver der geregtigheid en de verdediger van alle regten zijn moest, wordt alzoo een verkrachter van wat in den hoogsten zin een regt moet genoemd worden.

Onze stelling: de Kerk heeft een goddelijk regt en tevens den pligt om de kinderen godsdienstig te onderwijzen en op te voeden, is even duidelijk als gemakkelijk te bewijzen. De Kerk, eene maatschappij, volmaakter in hare zamenstelling, ouder in haar bestaan en heiliger in hare roeping dan elke andere op deze wereld, heeft een goddelijk regt op dė school en kan in de uitoefening er van onmogelijk van de genade der staatsmagt afhankelijk zijn. Wij, Christenen, zijn niet van gisteren of eergisteren, en wij vragen van den Staat geene genade, maar vorderen een regt.

Dat de Kerk een goddelijk regt op de school bezit, dit ligt reeds opgesloten in de roeping, haar door haren Stichter gegeven. Gods wil is het, dat alle menschen zalig worden en tot de kennis der waarheid komen. Een duidelijker en omvangrijker woord staat er niet in de geheele H. Schriftuur. Niemand, van welken stand of van welken ouderdom ook, is uitgesloten; het middel: de kennis der waarheid, en de bestemming: de eeuwige zaligheid, zijn aangegeven op eene wijze, die aan geen misvatting

blootstaat. Dit woord geldt ook van de kinderen, die in verhouding tot de ontwikkeling hunner geestvermogens allengs beter in de kennis der goddelijke waarheid moeten worden opgeleid. En door wie? Aan de zijde der kinderen plaatste God de ouders tot hun onderhoud en hunne opvoeding, tot hunne verzorging en onderwijzing. Maar de meesten der ouders zijn te veel met bezigheden en met tijdelijke zorgen overladen, velen ook van hen zijn niet genoegzaam onderwezen om zelven op voldoende wijze aan hunne kinderen in al wat dezen behoeven onderrigt te geven. Zij zijn door hunne levensomstandigheden genoodzaakt om hunne kinderen ter school te zenden. Zoo was het ten allen tijde. De school is eene algemeene behoefte, en daarin moeten de kinderen hunne beste jaren en den gewigtigsten tijd huns levens doorbrengen; nergens vertoeven zij in hunne jeugd zoo lang als bij hun onderwijzer. En toch dat kind, argeloos en speelziek, nog voor geene hoogere aspiratie in staat, meer zinnend op genot dan bekwaam om zich aan ernstig nadenken te wijden, moet op zijn hoogere bestemming gewezen worden; het moet zijn God en den wijden omvang zijner verpligtingen leeren kennen; het moet een duidelijk begrip verkrijgen van den weg, dien het in zijn leven heeft te bewandelen; het moet beseffen en van de overtuiging doordrongen worden, dat zijn eenig waar geluk in het beoefenen van de door zijn God gewilde deugden, in het vermijden van het zedelijk kwaad gelegen is. En dat alles moet den kinderen worden voorgehouden niet slechts een en andermaal, maar aanhoudend, gedurende langen tijd, opdat de zedelijke vorming, ofschoon langzaam vorderend, ten laatste voltooid zij en vast genoeg

geworteld om aan de stormen des levens weerstand te bieden en in de branding der hartstogten niet te vergaan. De kennis der geloofs- en zedeleer is verreweg het gewigtigste punt van het geheele onderwijs; de godsdienstleer moet het onderwijs in alle vakken adelen en daaraan eene hoogere wijding geven; daaraan moet het onderrigt worden ondergeschikt gemaakt, daarheen moet elk onderrigt leiden. Zonder dat onderwijs is de school niets dan eene erbarmelijke dressuur in het lezen en schrijven enz., en zal het kind de school verlaten, evenmin voor een hoogere bestemming gevormd als toen het voor de eerste maal de school betrad.

Maar wie is tot die verheven taak geroepen? Aan wien is dat onderwijs door eene bevoegde magt opgedragen? Geenszins aan den eerste, die zich daartoe opwerpt. Alleen in den naam en volgens de opdragt der Kerk kan en mag het onderrigt in de geloofs- en zedeleer gegeven worden. Christus heeft, toen Hij zijne Kerk stichtte, het natuurlijke regt der ouders om hunne kinderen op te voeden niet opgeheven, maar bekrachtigd; doch Hij droeg de opvoeding in de bovennatuurlijke waarheden, de opleiding tot een Christelijk leven in de eerste plaats aan de door Hem gestichte Kerk op en niet aan den Staat. Het noodzakelijk gevolg van dit beginsel is, dat de Staat, zoodra hij, tegen den wil der Kerk in, over het godsdienstig onderwijs beschikt of aan de vrije uitoefening van het leeraarsambt der Kerk hinderpalen in den weg legt, zich vergrijpt tegen het goddelijk regt der Kerk, zich een onregtvaardigen aanval veroorlooft op de verordeningen van Christus. En beoogt het staatsmonopolie iets minder, als het de Kerk uit de school verdrijft, als

het haar elken invloed op de school ontzegt en, de kinderen in zijne lokalen opsluitend, hen verhindert tot Christus te komen?

Maar kan de Staat een dergelijk onderrigt niet in zijne scholen doen geven door een zijner onderwijzers, die zich daartoe heeft voorbereid? Doch de Staat zou dan eerst zijne zending moeten bewijzen, zijn lastbrief moeten toonen, en vervolgens zou zijn onderwijzer — de Staat toch vordert niets minder van allen, die naar eene staatsbetrekking dingen — bij de Kerk proeven van bekwaamheid afleggen en van haar een getuigschrift van zedelijkheid moeten vragen. Eerst onder die voorwaarden zou een door den Staat gegeven godsdienstig onderrigt mogelijk zijn.

Maar die voorwaarden zullen moeijelijk vervuld worden. De Staat is noodzakelijkerwijze of atheïstisch of wel Christelijk; een middenweg is volgens onze meening niet denkbaar. Nemen wij voor een oogenblik de eerste veronderstelling aan; wat volgt dan daaruit? Niets minder dan dat de atheïstische Staat zich aan de grofste ongerijmdheid schuldig maakt, als hij, op welke wijze dan ook, eenig godsdienstig belang zijner Christelijke onderdanen door zijne wetten wil regelen; als hij, om bij ons onderwerp te blijven, het godsdienstig onderwijs op de scholen in de hand neemt. Want de Staat verklaart zich daardoor tot aanhanger van een systeem, welks eerste grondslag door hem ontkend wordt; hij mengt zich in zaken, waarvan hij een afkeer heeft; op zijn gezag en krachtens zijnen last zouden waarheden geleerd worden, welke hij loochent, en onderrigtingen gegeven, welke hij zelf niet opvolgt, het kind onderwezen en opgevoed in eene rigting, welke in lijnregten strijd is met de beginselen, door den

Staat gevolgd. Huichelarij of bedrog! De Staat laat tegen zijne zoogenaamde overtuiging in een dogma onderwijzen, of wel hij onderwijst tegen den wil en buiten weten der ouders eene voor de maatschappelijke orde verderfelijke leer, welke hij als een langzaam werkend vergift in de zielen der kinderen laat indruppelen.

Nemen wij de andere veronderstelling. Alle nevel verdwijnt, en het wordt helder als in het schitterend licht der zon. De Staat is Christelijk; hij erkent en huldigt dus de Godheid van Christus, in den vollen zin des woords, in theorie en in praktijk. Maar dan ook neemt hij aan, dat Christus al de betrekkingen van zijne schepselen regelen kon, zooals het zijner wijsheid goed dacht. De eenige vraag is dan: welke verordeningen heeft Christus gegeven? Een Staat, die Christelijk heeten en in waarheid zijn wil, moet zich daaraan onderwerpen en dat alles laten gelden; te meer omdat de hoogste, allerwijste wetgever geene wetten kan geven dan die én voor het individu én voor de maatschappij heilzaam zijn. Welke nu zijn de voorschriften, door Christus omtrent het godsdienstig onderrigt der jeugd uitgevaardigd?

Gaat en leert alle volkeren, aldus sprak Hij tot zijne Apostelen. Krachtens de volmagt, welke Ik u geef, en die, zoover mogelijk, even uitgestrekt is als die Ik zelf van den Vader ontvangen heb, moet gij alle volkeren onderwijzen: Joden en heidenen, koningen en onderdanen, vrijen en slaven, mannen en vrouwen, volwassenen en kinderen, allen zonder uitzondering, omdat allen tot de eeuwige zaligheid zijn geroepen. Leert hen allen *alles onderhouden wat Ik u bevolen heb.* Doopt niet alleen; maar zijn uwe hoorders door het Doopsel eens in de zigt-

bare gemeenschap mijner Kerk opgenomen, zet dan uw onderrigt voort, en vormt hen tot ware, vrome Christenen.

De lastgeving is alzoo in de meest algemeene termen vervat; de Staat wordt niet eens genoemd; geen zweem bestaat er, dat de Apostelen in hunne prediking van hem afhankelijk zijn; geen magt dezer aarde ontvangt eenig deel in den opgedragen last. Voor de Kerk kan derhalve de aangewezen weg niet versperd, aan haar het prediken en het leeren niet verboden worden; zij is souverein op haar gebied. Maar dan ook handelt de Staat inconsequent en onregtvaardig, wanneer hij, die Christelijk zijn wil, zich verzet tegen de regeling, door Christus gemaakt, en 's Heeren goddelijke wetten van de staatswetten afhankelijk wil maken; wanneer hij den bedienaren der Kerk verbieden wil om te prediken; wanneer hij de Kerk belet om, naar gelang de omstandigheden het vereischen, scholen voor godsdienstig onderwijs te stichten; wanneer hij voor haar de deuren toesluit, opdat zij aan de opgroeijende jeugd de geloofswaarheden niet zal verkondigen, haar niet zal opleiden tot de echte Christelijke deugd. Christus zendt de Kerk, zij heeft derhalve het regt om toegelaten te worden; zij moet aan allen prediken, derhalve hebben allen het regt haar te hooren.

Maar — werpen onze tegenstanders op — wie houdt het kind van de prediking der Kerk terug? Wij het allerminste. Door geen enkele wetsbepaling wordt de Kerk in haren werkkring verhinderd. Wij verkondigen luide en overal het beginsel: de vrije Kerk in den vrijen Staat. Wij gunnen het kind volle vrijheid om in de kerkgebouwen het onderwijs in de godsdienst te ontvangen, dat de Kerk noodig acht en dat de ouders verlangen.

Het beginsel van: de vrije Kerk in den vrijen Staat, bespreken wij niet. De geschiedenis der laatste jaren heeft het getoetst en . . . veroordeeld. Eens aan den mond van een beroemd man ontvallen, werd het misduid en tot ketterij verwrongen om te kunnen dienen tot wapenleus in den revolutionairen strijd tegen de Katholieke Kerk. Cavour greep het gretig aan en vormde eene school van adepten, die de laatste gevolgtrekkingen zouden maken en in de praktijk overbrengen. Wat dit beginsel beteekent, Italië predikt het luide in zijn despotiek regeringsstelsel, in zijn rooven van roerende en onroerende goederen, in zijn goddeloos annexatie-systeem, in zijn onderdrukken der godsdienst, in het bederven van bijna alle inrigtingen van onderwijs.

Het is waar, men belet het kind niet om ter kerk te gaan; maar zij sluiten het op, lange uren en alle dagen, in hunne schoollokalen, waar de invloed der Kerk niet kan binnendringen.

Eerst nadat het kind gedwongen is geworden dagelijks een godsdienstloos, soms een goddeloos onderrigt aan te hooren, een onderrigt, waaruit zelfs de naam van God verbannen wordt, dat wel vele vakken omvat, maar van geen waarlijk Christelijke geloofs- en zedeleer mag gewagen, een onderrigt, waardoor de geest overspannen, doch het hart koud gelaten wordt — dan eerst mag het kind, afgemat en afgestompt, zich ter kerk begeven om in een kort uur een godsdienstig onderrigt te ontvangen, dat het noodzakelijkste van alles is, zonder hetwelk het kind geen opregt Christen, geen waar belijder der Christelijke leer zijn kan. Waar blijft in dit systeem de vrijheid, de vrijheid der kinderen, der ouders, der Kerk? Inderdaad, de liberale Staat laat vrijheid, maar smeedt

tevens ketenen om hare uitoefening te beletten. Door de moderne theorie over het onderwijs worden de scholen als tot gevangenissen, waarbinnen de individueele vrijheid, als ware zij voor het algemeen welzijn schadelijk, wordt opgesloten.

Helaas, waren de scholen van den modernen Staat ook niet dikwerf om een andere reden bij gevangenissen te vergelijken! Want gelijk de gevangenissen niet zelden kweekscholen zijn der misdaad, zoo zijn de godsdienstlooze staatsscholen menigwerf kweekscholen van het ongeloof, en dus ook inrigtingen, waar de grondslagen der zedelijkheid ondermijnd worden.

Wij overdrijven hier niet. Historische feiten, onwederlegbaar zeker, maken onze bewering tot eene treurige waarheid. In Beijeren is de staatsschool in handen van het ongeloof, van het antichristendom, van de goddeloosheid: de vijfde vergadering der schoolmannen bewees het. Die als ongeloovig bekende vereeniging telde toen 9850 leden, zoodat, al heeft elk lid slechts 20 kinderen in zijne school, 200,000 kinderen het onderrigt van ongodsdienstige leermeesters ontvangen. Omtrent Frankrijk zeide Thiers reeds in 1848: wij hebben 40,000 onderwijzers, d. i. 40,000 priesters van het atheïsme en het socialisme. — Een werk, te Cincinnati, in 1871 naamloos door een geneesheer uitgegeven, zegt: „Ongeloof en ongodsdienstigheid houden gelijken tred met onzedelijkheid en misdaad, en worden gevoed, zoo niet gekweekt door het materialistische systeem van ons schoolwezen en door de daaruit voortvloeijende slechte opvoeding te huis en op de speelplaats." Een ander auteur, professor Agassiz, schrijft de recrutering der slechte

huizen voor een groot deel aan de ongeloovige staatsscholen toe. In het Amerikaansche Congres sprak een der leden, Clinton L. Merriam, in 1873, het volgende:

„De trots van ons volk op zijne scholen ondergaat eene niet „geringe vernedering door de onthullingen, welke een door de „*Young men's Christian Association* aangesteld jongmensch „gegeven heeft. Bij boekhandelaars en drukkers in de stad New-„York ontdekte hij meer dan 15000 brieven, die hij in beslag „nam. Zij waren geschreven door knapen en meisjes uit het „geheele land, die de school nog bezochten, en deze brieven „dienden om obscene boeken te bestellen. In het dagboek van „een dier winkels waren 23 bestellingen opgeteekend, welke „gedaan waren door den bibliothecaris eener vrije school. On-„derzoekingen, in het *Dead letter Office* gehouden, gaven tot „resultaat, dat boekhandelaars obscene leesbibliotheken opgerigt „hadden, welke onder leiding stonden van schooljougens. Aan „dezen was een cataloog gegeven van 144 onzedelijke boeken, „waaruit zij hunne mede-leerlingen voor 10 cents het stuk lieten „kiezen."

Vermelden we hier nog een schandelijke gebeurtenis, doch die ten duidelijkste bewijst, aan welke ambtenaren de ongeloovige Staat jonge en dikwerf onschuldige kinderen overlevert, en welke zedelijke ellenden de moderne staatsschool kan voortbrengen. *La Civiltà Cattolica* van 17 Augustus 1878 dezes jaars schrijft (blz. 502):

„De geheele stad Keulen is verontwaardigd over de ergernis, „waartoe de leeken-inspecteurs der lagere scholen aanleiding „hebben gegeven, doordat zij de kinderen van beider geslacht „onder elkander in den Rijn hebben doen baden. De voor-„bijgangers wendden den blik met walging van een zoo stootend „schouwspel af en stopten zich de ooren om de afschuwelijke „gesprekken niet te vernemen, welke die ongelukkige schepsels,

„in tegenwoordigheid hunner leermeesters zelven, onder el-
„kander hielden! Het is niet noodig te zeggen, dat het ker-
„kelijke element sedert lang buiten de Keulsche scholen
„gesloten is."

Meerdere voorbeelden zijn onnoodig. Hetzelfde onkruid, elders uitgestrooid, brengt ook daar dezelfde rampzalige vruchten voort. Het kwaad woekert overal op dezelfde jammerlijke wijze voort, omdat het hart der kinderen van alle landen van nature evenzeer ten kwade is geneigd.

En wat onnoemelijk onheil wordt er onder de kinderen aangerigt, als men hen door een verderfelijke wet dwingt om in scholen, gelijk we beschreven hebben, jaren lang en vele uren 's daags plaats te nemen.

Onverklaarbaar moet het aan elken denker voorkomen, dat een dergelijk systeem nog aangeprezen wordt door mannen, die voorgeven het heil van den Staat en der maatschappij te beoogen. Wij werpen geen smet op hunne bedoelingen. Die kunnen goed zijn; maar hunne handelwijze geeft ons alle regt om hen van weinig doorzigt te verdenken. Of ondermijnen zij niet door hun systeem de grondslagen der maatschappelijke orde? De Staat moet rusten op den grondslag van waarheid en zedelijkheid. En het zijn juist die hoogste goederen, welke door het staatsmonopolie in gevaar komen.

De waarheid, de bovennatuurlijke en de natuurlijke, is een onwaardeerbaar goed; zij komt van God, zij leidt tot God. Maar de moderne Staat, die even veranderlijk is in zijne theoriën als in zijne ambtenaren, en toch de eenige onderwijzer zijn wil, hij zal de waarheid tot slavin maken van een toevallig ministerie, van eene toevallige

meerderheid, van de steeds wisselende meeningen van den dag.

Geen beter lot is der zedelijkheid weggelegd, als zij aan de zorg alleen van den Staat is aanbevolen. De Staat kan onderwijzen, nimmer opvoeden, hoogstens zooveel van de zedeleer mededeelen als noodig is om buiten het bereik der politie te blijven. Maar daardoor wordt de mensch nog niet zedelijk gevormd.

Washington, ook voor de liberalen een man van gezag, gaf in zijn afscheids-adres van 1796 aan zijne medeburgers de volgende lessen:

„De godsdienst en de zedeleer zijn de onontbeerlijke steun-„pilaren van den Staat. Te vergeefs beroept hij zich op zijne „vaderlandsliefde, die de genoemde grondzuilen der maatschap-„pelijke orde wil omverhalen. De staatsman zoowel als de man „van geloof moet ze vereeren en liefhebben. Een geheel boek „zou niet toereikend zijn om de betrekkingen aan te geven, „welke zij hebben met het algemeen welzijn en met dat der „bijzondere personen. Wat zou er van het vermogen, de eer, „zelfs van het leven der burgers worden, als de godsdienst „het verbreken van den eed niet belette, met welks hulp de „regtspleging de waarheid zoekt te achterhalen? Nemen wij „voor een oogenblik aan, dat de zedeleer op zich zelve bestaan „kan. Maar wat de invloed eener zorgvuldige opvoeding mis-„schien op geesten van bijzonder gelukkigen aanleg kan uit-„werken: datzelfde van een geheel volk alleen door den invloed „der zedeleer, zonder de medewerking van het godsdienstig „geloof, te verwachten — dat verbiedt ons de rede en de „ondervinding."

Welnu, de schooldwang, door een liberalen Staat ingevoerd, ontneemt der Kerk haren invloed, ondermijnt het geloof en met het geloof de zedelijkheid en diens-

volgens het algemeene welzijn. Daarom moet de Staat, wil hij zijn eigen belang behartigen, geen monopolie van het onderwijs begeeren. Zijn monopolie is, zooveel mogelijk, de dood der Christelijke waarheid, de dood van de zedelijkheid, welke den grondslag der godsdienst behoeft, van de menschelijke maatschappij, welke niet kan blijven bestaan dan wanneer het regt der ouders, dat der kinderen, dat der Kerk gewaarborgd is.

H. J. H. RUSCHEBLATT.

DUITSCHLANDS VERVAL.

IV.

(*Vervolg en slot* van blz. 1 vv.)

„Man soll Sorge tragen, dasz die Religion dem Volke nicht verloren gehe!"
(*Woorden van den Duitschen Keizer na het eerste attentaat.*)

Het jaar 1848 bloediger gedachtenis was ten einde. Het was eene europeesche samenspanning tegen de bestaande orde geweest, waaraan de geschiedenis tot nu toe den waren, den karakteriseerenden naam nog niet gegeven heeft. De gekroonde hoofden van Europa, op weinig uitzonderingen na, hadden, met den angst op het bleeke gelaat, gesidderd op hunne wankelende troonzetels. De burgerkoning der Tuileriën liet aan den voet eener barrikade, in slijk en bloed, de kroon vallen, die hij achttien jaren te voren, terzelfder plaatse, uit slijk en bloed had opgeraapt. Men noemde zulks de „Arbeiders-revolutie, La révolution en blouse". Men had het hoog op met de oplossing van het groote sociale probleem „l'organisation du travail", en Frankrijk, Parijs vooral, was getuige van het finantieële schandaal, dat de „ateliers nationaux" of de regeeringswerkplaatsen gaven door hunne

mislukte pogingen om de utopiën van Louis Blanc en van Fourier op groote schaal toe te passen. Berlijn had ook zijn beurt gehad Wie herinnert zich niet dat vernederende tafereel: Pruissens Koning en Koningin gedwongen, met ontblooten hoofde, van het balkon van het paleis, den lijkstoet der gesneuvelde opstandelingen te groeten [1]).

Wij zeiden: het jaar 1848 was ten einde. Het onweer was voorbijgetrokken. De tegenwoordige Koning, toen „der Kartätschen-Prinz" genoemd, omdat hij op de oproerige menigte wilde laten vuren, was uit Engeland, waarheen hij de wijk had genomen, teruggekeerd. Deputatiën op deputatiën verdrongen elkander op de breede marmeren trappen van het koninklijk paleis te Berlijn. Alles vloeide over van onderdanigheid en trouw, van verknochtheid aan het regeerende vorstenhuis. Eene deputatie van liberale leeraren der „Lehrerseminare" (voor onderwijzers) werd ter audiëntie toegelaten. Koning Frederik Wilhelm IV zag strak en somber, toen hij hen ontving. Treurig klonk in den beginne zijn antwoord, maar snijdend scherp werd zijne stem, toen hij sprak:

„All das Elend, das im Jahre 1848 uber Preussen hereingebrochen ist, ist *einzig* IHRE Schuld, die Schuld der After-Bildung, der irreligiösen Menschenweisheit, die sie als echte Weisheit verbreiten, mit der sie die Treue und den Glauben im Gemüthe meiner Unterthanen ausgerottet haben. Die phrasenhaft aufgestutzte Schulbildung habe ich schon als Kronprinz gehasst und ich werde mich auf dem betretenen Boden nicht beirren lassen. Nicht

---

1) Eene stem immers uit het volk riep hoonend den Koning toe: Hoed af voor de slachtoffers der dwingelandij!

den Pöbel fürchte ich, aber die *ungläubigen Lehrer einer modernen, frivolen Weltweisheit.*"

Hij had niet dan de volle waarheid gesproken. Maar wat zou hij, de geloovige, door en door godsdienstige vorst gezegd hebben, hij wiens echt koninklijk woord: „Ich und mein Haus dienen dem Herrn", nog iedereen in het geheugen ligt, wanneer hij de volgende regels had te zien gekregen, waarin de oud-conservatieve en orthodoxe *Kreuzzeitung* den huidigen toestand geeselt.

„Es ist der *Abfall* von dem lebendigen Gotte, die Verachtung *jeder* hoher Autorität über den Menschen, die *Leugnung* eines *ewigen Richters* vor dem wir Rechenschaft geben müssen, die Verwerfung des Gotteswortes, die *völlige* Misachtung der Kirche als eine Institution des Herrn."

Is deze schilderij te sterk gekleurd? wij gelooven het niet. De goddeloosheid is algemeen.

„A planta pedis usque ad verticem non est sanitas", mogen wij terecht met de woorden der H. Schrift zeggen. De bron van dit ontzettend bederf is het onderwijs, de school.

Met welk een trots werd er weleer gezegd: „De pruissische onderwijzer heeft den veldslag van Sadowa of Königgrätz gewonnen"; en hoe vreemd zou men opzien, wanneer iemand op dienzelfden pruissisch-geleerden, bij uitstek doctoralen, dat heet eigenlijk onfeilbaren toon, als orakelspreuk verkondigde: „De pruissische onderwijzer heeft den revolver van Hödel, of de karabijn van Dr. Nobiling [1]) geladen." En toch, helaas! is het niet dan droevige

1) Al schijnt het waar te zijn, dat Nobiling van Joodsche afkomst is, zeker is het in allen geval, dat een goddeloos onderwijs de laatste spankel van geloof in zijn hart had uitgedoofd, en dat goddeloosheid hem tot koningsmoord den weg heeft gebaand.

waarheid te beweren, dat de school een der werktuigen is van Pruissens ondergang.

Nadat de Unterrichts-Minister von Mühler, in een zijner laatste ministerieële rescripten, het confessioneele karakter der school met billijkheid en waarheid had vastgesteld, „in justitia et veritate"; twee eigenschappen, waarmede alleen men regeeren kan, koesterde ieder weldenkende de gegronde hoop, dat al moest ook de Minister van zijn post aftreden, het princiep zou blijven bestaan, dat een der hoogste goederen des menschen waarborgde. Edoch men voelde het onweder weldra naderen. Er was iets in de zwoele lucht, dat loodzwaar op iedereen drukte. De godsdienst zou uit de scholen verdwijnen. Naauwelijks was de tegenwoordige leidsman van Pruissens staatkunde voor goed aan het roer, of de leus heette: de school moet „confessionslos" worden en blijven. Zij werd het. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst, zoo dacht men. Men meende de school in zijne macht te krijgen — door den godsdienst er uit te verbannen — en door de school de jeugd. De godsdienst moest weg, hij paste niet meer in het raderwerk der moderne staatsmachine. Als een nieuwe Sisyphus wilde de kanselier de trotsche onderneming bestaan om, gelijk reeds zoo menigwerf geschiedde, de machtige staatsmachine, dien zwaren last, *alleen* tot op het hoogst bereikbare toppunt van welvaart, eenheid, macht en roem te wentelen. Hij vergat, dat door geen tegenwicht gehouden, de verpletterende last, ongetwijfeld, in razende vaart zou terugrollen in de sombere diepten, waaruit hij waande hem met zijne reuzenkrachten zoo hoog opgetild te hebben. Gelukkig mag hij zich dan

achten, wanneer hij niet medegesleept en verpletterd wordt in dien vreeselijken val.

De Katholieke Kerk verdedigde hare heilige moederrechten, zoo hardnekkig mogelijk Eene moeder vreest niet; en Montalembert zeide terecht en diep treffend: „l'Eglise n'est pas une femme, c'est une mère!" Zij moest wijken. Alle vrijheid, zooals wij het reeds betoogden, werd haar ontnomen. Zelfs aan de universiteit van Bonn, in 1818 meerendeels uit weleer katholieke fondsen opgericht, aan de katholieke theologische faculteit zijn de meeste hoogleeraren, die in hun ambt gehandhaafd of tot nieuwe leerstoelen benoemd werden, mannen, die van de waarheid zijn afgevallen, oproerige zonen der Kerk. Zij zetelen er, zooals Racine het „in cathedra pestilentiae" van den eersten psalm zoo heerlijk wedergeeft:

„assis dans la chaire empestée
Où le mensonge règne et répand son poison."
(ATHALIE.)

Het onderwijs zou „zonder God" gegeven worden. Men gaf het dan ook zonder God, zonder godsdienst, zonder godsdienstleeraren. Men zaaide den wind en oogstte den storm.

Het onderwijs is een wonderlijk zaad. Het draagt zegen of vloek, bloei of ondergang, hemel of hel reeds in de kiem. Het brengt dood of leven, verlicht of verslindt. In Duitschland hield het op met te verlichten; verslinden zou het alles. Van de universiteiten, die men de toppunten der wetenschap heeten mag, af tot de eenvoudigste dorpsschool, door alle trappen heen: gymnasiën, hoogere burgerscholen, „Real- en Gewerbeschulen" en wat

dies meer zij, zou het onderwijs godsdienstloos, dat wil zeggen, goddeloos worden. De taktiek, welke men volgde, was deze: de wetenschap, in de meest mogelijke algemeene opvatting, zou in dienst van den Staat, tegen de Kerk en het geloof storm loopen, om beiden met en door den Staat te vernietigen.

Wij zeiden zoo even „worden", doch aan vele universiteiten had het onderwijs reeds voorlang elk godsdienstig karakter verloren. Het Darwinisme heeft, zoo gij wilt, thans reeds min of meer zijn tijd gehad. Het was als een geleerde mode-opinie en trad met een ietwat epidemisch karakter op. Nieuw was die zoogenoemde *leer* immers niet [1]). Die zaken zijn op het gebied der wetenschap, wat Renan's beruchte boeken op het godsdienstig, meer bijzonder op het exegetisch terrein waren: een soort van meteoren, welke uit de verte beschouwd, door een zekere soort van glans, voor korte wijle de blikken tot zich trekken, om dan uitgedoofd, als een vormelooze steen, op of in den bodem te blijven liggen. Later, jaren en jaren later, worden die theoriën soms weer opgenomen en ook wel in een nieuw kleed gestoken, om nieuwe dupes te maken.

Jammer maar dat, wanneer men van zulke systemen zeggen kan, dat zij hun tijd gehad hebben, men er ook bij

---

1) Het zal ten bewijze daarvan wel voldoende zijn te herinneren aan Linnaeus' *Systema naturae* (Leiden, 1735) en zijne distinctie tusschen den homo sapiens of divinus en den homo troglodytes of nocturnus, tot welken laatste hij ook den aziatischen en afrikaanschen orang-outang rekende, terwijl hij bij de eerste soort een homo ferus, een wilden of verwilderden mensch, voegde. In 1775 maakte Blumenbach, door zijn werk, *De generis humani varietate nativa* voor alstoen een einde aan de wetenschappelijke discussiën van dien aard.

moet voegen, dat ze hun vernielingswerk hebben volbracht.

Het Darwinisme nu steeg aanvankelijk ten troon en zetelde op menigen leerstoel der duitsche wetenschap, zijne valsche, uit de lucht gegrepene leerstellingen, waarbij de logica altijd tot een „salto mortale" veroordeeld wordt, als orakelspreuken alom verkondigend. De studeerende jeugd der universiteiten bewaarheidde toen ten volle de treurige, maar zekere ondervinding, waarvan Lacordaire eens getuigde: „c'est le coeur qui fait mal à l'esprit". Gretig dronk zij het gift in, dat haar in den gulden beker der wetenschap werd aangeboden. De mensch zou dan een dier, maar ook zijn eigen God zijn. Dat was de korte inhoud der nieuwe „leer". Onze lezers zullen ons dit woord niet ten kwade duiden, zij werd niet alleen leer, zij werd godsdienst geheeten: „Die neue *Religion* des Menschen-Ursprungs und Würde." Ze zou de godsdienst der hoogere, verlichte, wetenschappelijk ontwikkelde standen zijn, en van die „duizelingwekkende" hoogte van wetenschappelijke nevelbeelden, zag men met volslagen verachting neer op het oude geloof dat, zoo heette het (voor den hoeveelsten keer?), nu voor goed een spoedigen ondergang te gemoet snelde.

Maar moest, toen in Parijs de eerste revolutie, door een godslasterende dwaasheid zonder weêrga, God had afgeschaft, het volk toch iets vereeren, en verlaagde men, door de Revolutie geblinddoekt, zich er toe, in slijk neer te knielen voor een gevallen vrouw, de godin der rede; ook Berlijn zal voor zijn darwinistisch publiek een voorwerp van vereering vinden. Wie herinnert zich niet de walgelijke geschiedenis, die toen in den dierentuin werd afgespeeld, en waarin een dier de hoofdrol vervulde.

M. Pungo, een gorilla, is de *afgod* van het berlijnsche publiek. Terwijl te Berlijn de ellende duizenden 's nachts ter ruste werpt in 't slijk der straten, ze op onmogelijke wijze opeenstapelt met lagen, in huizen, die men menschenmagazijnen zou kunnen noemen, terwijl dagelijks de huiveringwekkendste tooneelen van ellende het gevoellooste hart verscheuren, en de hongerdood zijn offers vergt, werd er voor een dier een glazen paleis gebouwd, vertrekken gemeubileerd, dokters, twee, drie zelfs, apotheker, lakeien benoemd, en dreef men de voorzorgen zoo ver, dat hij in zijn middagslaapje noch door vliegen, noch door menschen kon gestoord worden. De berlijnsche pers — al zijn er ook uitzonderingen geweest — bazuinde den lof van dit dier op alle tonen uit, en daarmee de darwinistische theoriën; steeds heette het aan het slot van zulke artikels: „Gaat en ziet, hoezeer dat dier op een mensch gelijkt, hoeveel het van een mensch weg heeft"; ten einde te kunnen laten volgen: „Ziet, hoezeer de mensch op dit dier gelijkt, hoeveel de mensch van een dier weg heeft". Maar:

„Jede Unthat
Trägt ihren eignen Rache-Engel schon,
Die böse Hoffnung, unter ihrem Herzen."

Het volk trok andere gevolgtrekkingen. De socialisten belastten zich met die taak, en Most is hun profeet.

Dus, zoo spreekt hij, is de mensch een dier zooals dit dier; aldus is er geen persoonlijke God, geen ziel, geen hemel, geen hel, geen goed, geen kwaad. Dan is het uur der vergelding gekomen, onze ure en onze beurt. En toegeven moet men de logica dezer redeneeringen, hoe ongaarne ook. Hoezeer men voor de „Gebildeten"

God wil afschaffen en de ziel ontkennen, het „gemeene" volk moet dat blijven gelooven; want hoe anders het te regeeren? dat zijn de teugels, en die hebben de „Gebildeten" in hunne hand. Hoort de *Berliner freie Presse:*

„Der Materialismus den Herr Most seiner Gefolgschaft predigt und unter dessen Fahne er zum Massenaustritt aus der Landeskirche auffordert, weist auch darauf hin wo der Zug sich hinbewegt. Es ist der Eintritt in die *unendliche Leere und Oede des Geistes wie des Gemüthes*, ein modernster Todtentanz. Handelt es ja nicht, um jenen wissenschaftlichen Materialismus der, als Methode des naturwissenschaftlichen Denkens, ein *unentbehrliches* Geistesrüstzeug ist, sondern um die plumpe Leugnung der Ideenwelt, um die Proclamirung des „Nichts" nach Weise der Nihilisten des nordischen Barbarismus."

De wind was gezaaid geworden, de oogst is rijp. Hoort gij het huilen, het gieren van den storm? Wat baat het nu de ooren te sluiten? Het is te laat. Een vreeselijk stormgeloei verheft zich uit de vier hoeken van het duitsche rijk. Toen de school ophield door de godsdienst geheiligd te worden, is zij een school van goddeloosheid geworden. De socialisten wisten het en juichten luide. Hun tijd was gekomen. Het socialisme is als die raadselachtige vogel, die zijn lied zingt in het huilen van den storm en zich wiegt op de ijzeren vlerken van den orkaan. Het leeft in den storm, zooals de legendarische salamander in den vlammengloed. Een nieuw, onmetelijk veld was voor hen ontsloten geworden.

Men verbeelde zich niet, dat de sociaal-democraten hunne proselieten zochten onder mannen van gezetten, rijperen leeftijd. Hun nuchtere, bedaarde denkwijzen vreesden zij ten zeerst. Met de jeugd is men begonnen. Toen men ze losrukte uit de armen der Kerk, viel zij in de handen

dezer verleiders, zooals de jongeling niet dan te vaak uit de armen zijner moeder overgaat in de macht des bederfs.

Het was een geheele generatie, een geslacht van arbeiders. Men werkt spoedig, men heeft haast In zes jaar vormt men een geslacht, nu reeds rekent men op het derde. De jeugd is van nature meer toegankelijk voor de socialistische droombeelden, voor die hersenschimmen van volksgeluk, welke men haar voorspiegelt. Zij zag niet, dat het „fata morgana" waren. Haar eigen edelmoedigheid, hare zucht naar vrijheid, die instinctieve afkeer van elken band of teugel werd haar ten verderf. Voor de gegoede standen was het een soort van overspannen, ziekelijke grootmoedigheid „à la marquis Posa", voor de lijdende armen had men andere middelen, andere wapenen.

Daarom groeide het goddelooze leger zoo spoedig, zoo onheilspellend, zoo schrikwekkend aan. In de school, op de banken, werd er geworven voor die sombere legerscharen. Wilt gij bewijzen? Zoo leest de dagbladen van de laatste zes maanden. Ieder nummer zal onze bewering staven.

Wat het onderwijs geworden is, dat zal u de „*Norddeutsche Reichspost*", die te Altona verschijnt, leeren.

Schlimmer als paritätische oder religionslose Schulen sind diejenigen in denen die Lehrer, in den Religionsstunden die Zweifel in die Köpfe und Herzen der Schüler pflanzen und Bibel und biblische Geschichte als Unwahrheit und Unsittlichkeit förderndes hinstellen. So geschieht es denn, dasz von manchen Volksschulen, Gymnasiën, Realschulen, die *Schüler sammt und sonders* in *völligem Atheïsmus*, voll Hohn und Hass gegen alles Göttliche, Ubersinnliche scheiden."

Begrijpt men nu, hoe ontzettend veel kwaad die onderwijzers door hun venijnige, goddelooze leeringen, door hun laffe spotternijen, door hun verderfelijke voorbeelden hebben gedaan? Wie had ooit kunnen denken, dat het reeds zoover gekomen was? Men heeft scholen gevonden, waar openlijk met het gebed werd gespot en met de woorden van het Nieuwe Testament gelachen, terwijl men die van het Oude Verbond voor fabelen verklaarde, de goddelijke stichting van het Christendom en de Godheid van Christus loochende en elk bedienaar van den godsdienst voor een huichelaar uitkreet. Dat alles mag onder de oogen der Regeering. Geen wonder trouwens, daar de onderwijzers in de normaalscholen der Regeering in dien geest gevormd worden. Het reeds genoemde blad gaat verder en zegt:

„In Folge solcher, seit vielen Jahren leider auch in manchen Seminaren zur Ausbildung von Lehrern systematisch betriebenen Ruinirung der Gewissen, ist keine genügende Anzahl von Religionslehrern zu finden welche die Bibel als Wahrheit und als Wort Gottes lehren können."

Zoover is het reeds gekomen, dat er gebrek en groot gebrek is aan ten minste nog *iets* geloovende onderwijzers. Kan het nog erger? — Waarlijk wij zijn er hier toe gekomen om uit te roepen: „arme beklagenswaardige kinderen!"

De schrijver, welken wij citeeren, is het ten volle met ons eens, dat het lot dier kinderen deerniswaardig is; want hij sluit zijn artikel met de volgende woorden:

„Die unglücklichen Kinder sind gezwungen, an einem solchen sogenannten Religionsunterrichte, der ihre Herzen mit Zweifeln

vergiftet, theilzunehmen. Wann wird darin endlich Wandel geschaffen werden, ehe unser Volksleben *an* und *in solcher* Skepsis und Lüge zu Grunde geht? Göthe's Faust sagte: ich sehe dasz wir Nichts wissen können, das will mir schier das Herz verbrennen; jetzt aber sagt schon die Jugend: ich sehe dasz wir Nichts wissen können, drum Alles frisch über den Haufen rennen." —

Kan het nu nog verwondering baren, wanneer wij zeggen, dat de verwildering der jeugd een vreeselijk hoogen graad heeft bereikt? Kan het anders zijn? Zoo onderwijzers, zoo leerlingen. Goddelooze onderwijzers, goddelooze leerlingen. Een kind zonder godsdienst is iets afschuwelijks. Wie stelt zich hier niet het kind voor met zijn schuldeloozen blik, een hemel in het oog, een hemel in het hart, een kleinen heiligen met den dubbelen krans zijner onschuld en zijner gouden lokken, die iedereen eerbied afdwingt, en de godslastering en het onzedige woord terughoudt op de lippen der boozen, die met gevouwen handen neerknielt, om zijn gebed te stamelen tot den God, dien zijne moeder hem leerde kennen, hoort:

„O Père qu'adore mon Pére,
Toi qu'on ne nomme qu'à genoux,
Toi dont le nom terrible et doux
Fait courber le front de ma mère!"
(Lamartine.)

Maar wat een verschil! Ziet gij daar dien verwilderden, weerspannigen, oproerigen knaap, met dien woesten of gluipenden blik, wien de harstocht uit de fletsche oogen spreekt? die met de armen gekruist op de borst, en met uitdagenden blik aan zijn arme ouders de gehoorzaamheid opzegt! Dat is die jeugdige godlasteraar, die dagelijks woorden in den mond voert, waarvan hij tien jaren later

de beteekenis eerst moest leeren begrijpen, — die zedelooze van dertien, veertien jaar voor wien zijn vader eene wet vraagt, welke hem den toegang tot zekere lokalen zal ontzeggen (de rampzalige vader vermag het niet) — die jeugdige socialisten, die op de vierde of derde klasse van het gymnasium weigeren, hun afschuw van Nobiling's attentaat, door op te staan van de banken, te kennen te geven, iets waartoe hun leeraar hen uitdrukkelijk uitnoodigde; „dat strookt niet met onze overtuiging!" zoo spraken zij, die schoolknapen van dertien jaar, die het bestaan van een God ontkennen en deze verklaring in één adem uitspreken met de woorden: ik ben socialist zooals mijn vader! — die zich in bosschen bij hoopen afzonderende veertien- of vijftienjarige jongelieden, om zich ongestoord aan hunne driften te kunnen overleveren; — die dievenbenden van jeugdige boosdoeners, georganiseerd als het leger van den diefstal, die het socialisme praktisch toepassen [1]); — die zelfmoordenaars van twaalf jaar, die in een brief aan hun ouders bekend maken, dat zij het leven moede zijn, die .... maar het is te veel. De lezer stelle zich met het bovenvermelde tevreden, en hij zal het wel met ons eens zijn, dat de verwildering der duitsche jeugd een hoogen, zeer hoogen trap heeft bereikt.

„Nicht hoffe, wer des Drachen Zähne sät
Erfreuliches zu ernten."

In de bekende mythe der grieksche oudheid, moest de held, die het gulden vlies veroverde, de tanden van den

---

1) De *Germania* van den 24 Juli 1878 geeft er een nieuw bewijs van, door de vermelding van hetgeen te Eppertshausen heeft plaats gevonden.

verwonnen draak als zaadkorrels strooien in de diepe groeven van het omgeploegde veld. Menschen zouden er uit geboren worden. Die menschen moest hij bevechten en overwinnen; want zij zouden zijne vijanden zijn. Het zaad, het vreeselijke zaad is in de diepste voren der maatschappij neergelegd. Het waren zoovele kiemen van menschelijke monsters. De oogst is daar. Dreigend richten zij zich op uit de diepten, waarin ze zoo lang wegscholen, met een doodelijken haat in het vlammend oog, den dolk in de opgeheven rechterhand; en wie, wie zal ze bestrijden, wie ze overwinnen!

Een andere karaktertrek van de tegenwoordig heerschende richting is een schandelijk bijgeloof. Châteaubriand zegt van het bijgeloof, dat onder de fransche revolutie heerschte en alle standen had aangetast: „Vous ouvrez les antres de la sorcellerie, dès que vous fermez les temples du Dieu vivant." Zoo is het inderdaad, en met eenige woorden willen wij hier van den spiritist Slade en van zijn optreden in Berlijn gewagen.

Zeker heeft zich ook Nederland niet weinig bespottelijk gemaakt met het spiritisme: men herinnere zich slechts de komedie, eens te Arnhem afgespeeld, en wij hebben ook in Nederland mannen gekend, mannen van de zoogenoemde wetenschap — hoogverlichte, volmaakt moderne mannen, schrijvers en medewerkers aan geleerde tijdschriften — die aan niets, vooral niet aan God geloofden en hun kinderen niet lieten doopen — want God en ziel en Doopsel zijn toch maar verouderde veroordeelen — mannen, die het hoog op hadden met spiritisme en spiritisten en eene drukke briefwisseling onderhielden met de profeten van de zaak, de portretten der geesten

voor zeer waar hielden, evenals de spiritistische verschijningen, waarmede het publiek werd gefopt — en wien het 's avonds onhoudbaar werd in hun stille studeerkamer en die alsdan gemoedsrust zochten bij hunne kinderen in het woonvertrek. Maar Slade, de groote profeet, de grootste van allen, is ons gelukkig bespaard geworden. In de „Hauptstadt der Intelligenz" was hem een troon opgericht, en alle reporters werden ten hove van den Koning der Geesten genoodigd, en schreven natuurlijk artikelen zoo „haarsträubend" mogelijk, en zoo weinig waar als ze goed betaald werden. En van de audiëntie, welke men voor het glazen paleis van een aap had gehad, ging het naar het hôtel van den nieuwen „Geisterseher".

Die twee punten waren te Berlijn de „great attraction"! Men maakte „queue" voor de geestenwoning; de haute volée, al was het dikwijls in het geheim, gaf het voorbeeld. Een goudregen viel in de gretige handen van den nieuwen Cagliostro, — toen eindelijk de politie tusschen beiden kwam en aan deze zwendelarij een einde maakte. Men begrijpt, dat de held vóór zijn overkomst het terrein had laten verkennen en het voor zijne operatiën allergunstigst had bevonden. Geen wonder! want vele der meest gelezen dagbladen van Berlijn brengen dagelijks talrijke advertentiën van waarzegsters, kaartlegsters enz. in alle vorm en verscheidenheid, zoo zelfs, dat de *Germania* er op één dag ver over de honderd kon optellen.

Verlaten waren de tempels van den levenden God en geopend de schuilhoeken van het domste, het verlagendste bijgeloof. Châteaubrand had recht!

Eer wij echter tot het laatste punt dezer beschouwingen

overgaan, de zedeloosheid namelijk, die het duitsche rijk tot in het merg heeft aangetast, voelen wij ons verplicht de aandacht onzer lezers te vestigen op een verschijnsel, dat op staatkundig gebied even zeker een bewijs van zedelijk verval, verlaging en ondergang is als de goddeloosheid en de zedeloosheid op 't maatschappelijke.

Wij hebben den „*Deutschen Verein*" genoemd.

Al hadden wij ook deze ingekankerde wonde stilzwijgend willen bedekken, wij zouden het vergeefs beproefd hebben. De honderden processen, alle „Majestätsverbrechen", welke de duitsche gerechtshoven sedert de twee beruchte attentaten onledig houden, zouden tegen dat zwijgen protest aangeteekend hebben. Ook verplicht ons de op ons genomen taak, Duitschlands toestand naar waarheid en onpartijdig te schetsen, tot deze aanteekeningen.

„Corrumpere et corrumpi" was de leus en de leer van zedelijk diep gezonken volken. Van dat bederf kan niets zoo doorslaande bewijzen geven als de verheerlijking van den spion en van spionnendiensten. In ons eerste artikel hebben wij pogen te bewijzen, dat Duitschland zijn vrijheid heeft verloren en tiranniek geregeerd wordt, met verkrachting van alle recht. Welnu, spionnen en tirannen, wie kan ze van elkaar scheiden? De een completeert den ander. De spion is als de schim van den dwingeland, als zijn noodzakelijk stoffage, niet de keerzijde eener medaille als de minder gewichtige, maar de onontbeerlijke. Spionnen en tirannen zijn als de twee zijden van *ééne* idee.

Wat te denken van eene Regeering, die van spionage en spionnen een middel van bestuur maakt, een staatsinrichting? En toch was het zoo. Een „Verein", die met den patriottischen naam van „Deutsch" pronkt, wordt

bevonden niets anders te wezen dan eene vereeniging op groote schaal van spionnen, groote en kleine, bekende en onbekende, openbare en verborgene — maar altijd spionnen. Overal had hij zijne vertakkingen uitgebreid, een reusachtig spinneweb over het geheele land geworpen. Overal drong hij binnen, drong hij zich in, steeds in het duister werkend en wroetend. Overal! In de bureau's der ambtenaren nam hij plaats, aan de werk- en studeertafels, rondsnuffelend in de correspondentiën en papieren; — in het heiligdom der kerk knielde hij neer, aan den voet der altaren, en beluisterde zelfs het gebed, dat er tot den Heer werd gericht; — binnen sloop hij in dat andere heiligdom, de familie, en stak de heiligschennende hand tusschen de heilige betrekkingen van ouders tot kinderen, van echtgenoot tot echtgenoot, luisterend, bespiedend, lettend op elk teeken, op elke daad, — een woord opvangend in de vlucht, dat alsdan op zijn zwarte vlerken de kiem van het ongeluk eener geheele familie droeg, zooals de vogel der Stille Zuidzee soms de zaadkorrel van den giftboom, tusschen het glanzig gevederte medevoert, kiem des doods voor het tot nog toe veilige strand.

Reizigers, tegen zooveel mark daags en reiskosten, die de provinciën doorkruisen, om overal te azen op verklikking, leugen, laster; die *doen* in de schande en het ongeluk der familiën. Een soort van handelshuis. De chef geniet het grootste vertrouwen. Er wordt groot gewicht gehecht aan zijne meening.

De regeering heeft zich meer dan eens naar zijne opinie gericht, tot in de gewichtigste zaken. Zij beschouwt dezelve als beslissend! — Zedelijk is ze diep gevallen de regeering, die zóó heerscht, zóó regeert! — Maar ook

het volkskarakter heeft ontzaglijk veel geleden. De bekende von Tessendorf noemt dezen tijd voor Duitschland eene „Aera der Schmach" en het *Frankfurter Journal* schreef voor weinige dagen: „Am Baume unseres Volksstammes sprosst die *Giftblüthe* des Denunciantenthums, der Servilität, des Afterpatriotismus, der Charakterlosigkeit empor." Mirabeau had gelijk: zulk eene regeering vormt „lakeienzielen, des âmes, des caractères de laquais."

Wij zijn tot het laatste punt onzer beschouwingen genaderd: zeden, openbare zedelijkheid. Hebben wij gehuiverd bij het bespreken van den toestand uit het stelselmatig goddeloos onderwijs geboren, walging grijpt ons aan bij het peilen van den afgrond der zedeloosheid.

Toen Dionysius de Oudere, tiran van Syracuse, zich bloedig wreken wilde op zijn tegenstander Dion, maakte hij zich meester van Dion's zoon en liet hem aan zijn hof in wellust en ongebondenheid opgroeijen. Hij bereikte het schandelijke doel, dat hij beoogde. De jongeling ging naar ziel en ligchaam te gronde, en werd de schande, de geesel zijns vaders.

De vijanden des Christendoms hebben steeds dezelfde taktiek gevolgd. Met den schuimenden beker van den wellust in de eene hand en het zwaard der vervolging in de andere, zochten zij de Christenen tot den afval van hun geloof te bewegen. Met dat dubbele wapen heeft de valsche profeet van den Islam zijne bedriegelijke leer verspreid.

Het onderwijs kon, zooals wij het gezien hebben, niet anders dan eene zedelooze jeugd vormen; en deze jeugd wordt zonder tegenwicht, weerloos overgeleverd aan een zeker bederf, dat ze van alle zijden omgeeft als een kleed, en haar weldra zedelijkerwijze zal vermoorden.

Bossuet zegt in zijne lijkrede op den Prins van Condé, den Groote genoemd, dat God de menschen verheft, opdat hunne goede voorbeelden, van hoe hooger uitgaande, in des te grooter luister stralen „comme une fontaine publique, qu'on élève pour la répandre".

Wat moeten deze zoo hoog gedreven wateren een stroom van verderf worden, wanneer het gift dezelve met een doodende kracht heeft gewapend! Het kwaad, zegt ook de groote bisschop van Meaux, werkt des te noodlottiger, als het van hooggeplaatsten uitgaat [1]). Hier zijn het weder de „gebildetsten Stände", die het voorbeeld geven in zedebederf zooals in goddeloosheid. Het zedebederf heeft alle schaamte verloren. Schandaal-processen zonder weergâ ontrollen hunne tafereelen voor de gerechtshoven. Vele, zeer vele worden met de grootste zorgvuldigheid gesmoord. Soms zou de ergernis te groot zijn. Te veel, te hooggeplaatste personen waren er in betrokken. Voor deze moderne heidenen is het genot, *elk* sensueel genot, hoezeer het ook den mensch verlage en verdierlijke, *alles* geworden. Genieten is de leus, het doel, en genot zoeken en langs alle wegen, zooveel mogelijk, het eenige doel des levens. Het is eene vergoding van het vleesch. Het vleesch is de afgod van dit moderne Heidendom [2]). Processen hebben van tijd tot tijd het eene of andere monster uit de grondelooze diepte doen opstijgen naar de oppervlakte van dezen oceaan van maatschappelijk bederf. Wij

---

1) Dit jaar werd de rijksdag zonder godsdienstoefening geopend. Het was voor de eerste maal. Zou de Regeering ook dit slechte voorbeeld opzettelijk gegeven hebben?

2) De laatste statistiek geeft voor Berlijn: niet gedoopt 60 proc.; niet kerkelijk gehuwd 70 proc.

herinneren slechts aan de afschuwelijkheden, te Crefeld eens aan den dag gebracht, die bewezen dat misdaden, die bij ons door artikel 317 en 334 C. P. zwaar gestraft worden, jaren lang, op een ongehoorde schaal, als een bedrijf, in het volle licht der zon, uitgeoefend werden. In de eerste kringen der hoofdstad heeft de zaak „Hoffmann" het pijnlijkste opzien gebaard, het getal der mannelijke en vrouwelijke getuigen was ontzettend groot. Naar den stand der deelnemende personen wisselt de aard der zaken. Soms verfijnd, met een soort van vernis door een valsche beschaving bedekt, maar gemeen, maar vuil, maar walgelijk altijd. In het voorbijgaan zullen wij slechts de „Vergnügungslokalen" aanhalen, die pest van onzen tijd, die scholen van ontucht, voor alle standen, elke kunne.

Wij weten het wel, ook onze steden zijn er niet vrij van, maar, God zij dank, toch niet zoo bedorven. Parijs was ver gegaan op die glibberige wegen van maatschappelijk bederf, maar Berlijn is het nieuwe Babylon. — Aan Berlijn komt de eerlooze kroon der „courtisane" toe. Een duitsch publicist schreef: „Paris ist frivol, Berlin gemein." Wassenbeeldenspellen, expositiën van schilderijen, verzamelingen van photographiën, levende beelden doen het ongeloofelijke en het ondenkbare. De stad Meerane toonde ons groote fabrikanten, orgiën vierende, waartoe het vrouwelijk personeel hunner fabrieken gedwongen werd te komen. „Die Sittlichkeit beruht bei allen Völkern auf der Religion. Wir haben beiden verloren", zoo spreekt de *Reichsbote*, welke wij reeds dikwijls gelegenheid hadden te citeeren. In dezelfde verhouding, dat de kerken verlaten zijn, zijn de gevange-

nissen opgepropt met misdadigers van alle slag. Uit het Atheïsme werden meineeden bij honderden geboren, de vuile wateren eener vuile bron. In het eene jaar 1875 was het getal echtscheidingen met tweeduizend toegenomen, en dat alleen in het zoogenoemde Oud-Pruissen. Maar geen wonder. De „onzedige advertentiën" vormen in menige courant een veelgelezen en gezochte lektuur! In één nummer telde men er den 18 Juli van dit jaar drie en dertig, de eene nog afschuwelijker dan de andere. Dit alles is niets buitengewoons. Men is zoo diep gezonken, dat het schaamtegevoel er niet meer door gekwetst wordt en dergelijke vuiligheden in menige anders fatsoenlijke familie uit de handen der ouders in die der kinderen, zoons en dochters, overgaan. Een dier bladen vindt men op elke familie-leestafel. Van de produkten der romanliteratuur willen wij niet spreken. Ze is de trouwe weerspiegeling der maatschappij. De romanschrijvers schrijven meestal alleen om veel gelezen te worden. Zij kennen hun publiek; hunne ongezonde, zedelooze schriften overstroomen geheel Duitschland, en ze worden gretig verslonden. Voeg hier nog bij, dat theaters van elk slag wedijveren in zede- en schaamteloosheid, en er zal voor uw verschrikten geest een beeld oprijzen, dat u met walging en afschuw vervult, en diep bedroefd wendt gij het hoofd af.

Wij overdrijven niet. Niets zal zulks beter bewijzen dan de volgende regels der *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, welker getuigenis voorzeker niemand verdacht zal voorkomen.

„Die Gräuel welche sich vor unsren Augen vollzogen haben,

haben uns in den *Abgrund* blicken lassen, an welchen *Staat* und *Gesellschaft* gedrängt werden, und haben uns, über den *entsetzlichen Grad sittlicher Verwilderung*, welcher eine grosze Bevölkerungsschicht verfallen ist, aufgeklärt. *Entsetzt* ruft das Land um Hilfe und Rettung. Es wird eben die Aufgabe sein die in der Religiösität wurzelnde Sittlichkeit zu schützen gegen die *zerstörenden* Gewalten."

Wij vragen nu, hebben wij ons aan overdrijving schuldig gemaakt? Wij gelooven het tegendeel, vooral wanneer wij door socialistische organen der pers worden ingelicht over de bovenvermelde *talrijke* klasse der bevolking.

Van ons zeggen zij, zoo schrijft de „*Vorwärts*", dat wij de zedelijkheid ondermijnen; maar tot welken stand behooren dan die (boven aangegevene) fabrikanten, vrouwen enz.? Tot de „Gebildeten" — want; voegt het blad er bij: ze noemen zich zelven zoo, en ze hebben er een heilig recht op, wanneer „Bildung" in goddeloosheid en zedeloosheid bestaat. Zoo sluit het zijn artikel:

„Auf den Schützenfesten und Jahrmärkten (meer bizonder voor het volk bestemd) werden solche „noblen Passionen" im Kleinen cultivirt, *in den Salons und in den Palästen im Groszen.* Und das nennt sich „Wächter der Sittlichkeit und der moralischen Ordnung"!"

Wat bittere hoon! Genoeg; wij hebben onzen lezers beloofd, hun even een blik te laten werpen in den afgrond des verderfs, en het uiteinde der lijkwade, waarmede het onzalige liberalisme Duitschland heeft bedekt, even op te lichten. Wij hebben woord gehouden; maar waarheidsliefde verplicht ons er bij te voegen, dat wij ons tot het *absoluut noodzakelijke* hebben beperkt. Wij zelven deins-

den bij onze studiën terug bij den aanblik van dit door zoo tallooze akelige wonden bedekte maatschappelijk lichaam. — Niet dan ongaarne gaven wij toe aan de noodzakelijkheid, en onze pen schreef, met een soort van afschuw, dit laatste gedeelte onzer beschouwingen neer. Dat wij van zekere dingen niet gewaagd, zekere statistieken niet gegeven, andere dingen naauwelijks aangestipt hebben, zal iedereen begrijpen, die weet, dat elk schrijver zijn eigen karakter te eerbiedigen heeft.

Maar wie heeft niet onder het lezen dezer bladzijden het sombere, van bloed druipende spook der eerste fransche Revolutie, uit de duistere kolken van het verleden, waarschuwend zien oprijzen voor zijn blik? het akelig beeld der Commune niet zien rondzwerven door het rookend puin der koningspaleizen, bij den rossen gloed van den lichtelaaien brand, en het vreeselijk getier en gehuil dier demonen in menschelijke gestalte; bij de versmoorde hulpkreten, het donderen der kanonnen, het knetteren der vlammen en 't ineenstorten der paleizen in de groote wereldstad? En met recht. Ook wij, wij hebben er menigwerf aan gedacht, en dat schrikwekkende beeld zien staan voor onzen geest.

Want zoo ook was het met Frankrijk gesteld op het einde der achttiende eeuw. Daar ook had een verblinde politiek het staatsschip naar den afgrond gestuurd; aan boord lachte en zong en speelde men overluid, met rozen gekroond, zwijmeldronken; maar eensklaps, daar brak de orkaan los, uiteen vloog schip en bemanning, radeloos en reddeloos verloren.

Helaas! ook daar was de goddeloosheid ten top gestegen. Voltairiaan, dat is goddeloos en zedeloos, moest

hij zijn die zijn weg wilde maken; het waren onmisbare eigenschappen van den „héros de cour" en *dat* zijn, was *alles* zijn. Ook daar kwamen de voorbeelden van de hoogste rangen, van den troon zelfs en vooral van daar. „Dans la chambre de Saint-Louis Sardanapale était couché", zegt Lacordaire. Ook daar was de maatschappij aan het uiterst bederf prijs gegeven,en hadden Voltaire en Jean Jacques Rousseau de twee bronnen der maatschappij, de vrouwen en de jongelieden, vergiftigd door hunne verpestende schriften. Ook daar was het de mode om met alles wat God en godsdienst heette, te spotten; hadden de encyclopedisten in hun groot werk een groot arsenaal van goddeloosheid aangelegd; ook daar eindelijk had men het volk van God ontvreemd, het Hem ontstolen, toegelaten, dat Jean Jacques met zijn „contract social" de diepste lagen der bevolking opzweepte. — Het ging slechts, zoo heette het, tegen de Kerk! en ter goedkeuring van dat heillooze, laffe en noodlottige werk had men den eerlooze „coryphée" dezer werklieden der hel plechtig in triomf ingehaald en gekroond. Toen verscheen als een bliksem aan het firmament het wrekende „Mane, Thekel, Phares". De revolutie was daar. Een zee van bloed moest over het vernederde, vertrapte land heen, eer het kon rein gewasschen worden van al zijne schande, al zijne smetten, het eens zoo blanke rijk der leliën!

Arm Duitschland! welk een toekomst gaat gij te gemoet? En wat een heerlijk verleden ligt er achter u! O, waarom kunnen wij u niet toeroepen: terug, terug van den rand des afgronds, des ondergangs, des verderfs! O! eens was Duitschland groot, machtig, bewonderingswaardig! De heerlijke schepping van dien telg uit het

geslacht van de „Leeuwen" der Kerk, van Leo III! Ziet, daar treedt hij aan onder de gouden gewelven der vatikaansche basiliek met de keizerskroon van den grooten Karel in de gezalfde hand. De grootste schepping, welke de geschiedenis met gulden letteren boekte op de schoonste harer bladzijden. Aan het hoofd der beschaving stondt gij toen, der ware, der wereldbeschaving, met het stralende kruis, het teeken der verlossing, in de eene en het bliksemende zwaard, het zinnebeeld van het gezag, in de andere hand. Uw Keizer, de oudste zoon der Kerk, uw Keizer, was er trotsch op, de verdediger, de beschermer van Christus' Stedehouder op aarde te zijn [1]). Hij daalde neer ten grave zooals de dagkoninginne neerstijgt in het westen.

Toen heeft de groote Otto zijne zending overgenomen, terug wijken de vijanden, ontelbaar in getal, zoo tuk op buit, zoo belust op bloed; als een schild strekt hij zijn zwaard uit boven de zwaar geteisterde zetelstad van Petrus en haar koninklijken kroondrager; onder diens zegenende hand buigt hij het fiere hoofd, uit zijne hand ontvangt hij den keizerlijken diadeem.

De groote Frederik is aan de beurt, zoo groot in zijne onderwerping, in zijne boete; zoo groot te Venetië, op het S. Markus-plein aan den voet van den waren Alexander dier tijden, in zijn dood, die hem trof, met het kruis der kruisvaarders op de borst, in het verre, vreemde land.

Groot was die Habsburger, die de gravenkroon met de keizerskroon verwisselde, en in edelen ootmoed, met het kruis des Heeren, met het beeld van den Koning der konin-

1) Karel de Groote noemde zich zelven met voorliefde in zijne brieven aan den Paus: „protector et adjutor in omnibus Apostolicae Sedis".

gen, leengoederen uitdeelde; grooter eindelijk nog die zoon der Nederlanden, Karel V uit bourgondischen bloede, in wiens land de zon niet onderging, en die zijn schepter zwaaide over twee wereld-halfronden. Wat een stoet van groote mannen! wat heerlijke tijden, al werden ze ook door droevige tusschenpoozen afgewisseld! wat grootheid en luister, al was ze niet altijd zonder vlek! Hun figuren en hun namen vervullen nog het verleden. Nog zien wij die forsche gestalten, die heldhaftige keizers zetelen op den gulden troon, in de zoo wijdsche, half priesterlijke, half vorstelijke, met goud en edelgesteenten doorwerkte feestkleedij, de keizerskroon op het hoofd, zwaard en schepter in de hand, eene wereld aan hun voet: de gezalfde des Heeren, de vorst der vorsten, en de gebieder van het Christen Westen!

Hoe heeft men kunnen wanen, *dat* rijk weer opgericht, weer gegrondvest te hebben op de puinen van een zoo groot, zoo luisterlijk verleden; toen men den schepter van Karel den Groote aan de hand der edele Habsburgers ontwrong, om dien te spelen in de ijzeren vuist der afvallige Hohenzollern! „Justitia elevat gentes!" Waar nu voor het edele, zoo ongelukkige en zwaar beproefde land balsem te vinden, voor de wonden, hetzelve geslagen; — redding uit alle kwalen en rampen, die het trouwe volk thans teisteren; — een artsenij voor de vreeselijke ziekten, die knagen aan zijn leven en dóórdringen tot in het merg zijner beenderen? — Waar is uitkomst in dien nood?

Wie zal die klove vullen, dien verslindenden afgrond, die steeds hunkert naar nieuwe slachtoffers? Waar wijlt een Decius om met zijn heldenbloed en leven God te verzoenen en de peillooze diepte te sluiten?

In de woestijn van Arabië dwaalde het volk Gods rond; 's Heeren gramschap hadden ze ontstoken. Vurige slangen slopen door het verschrikte legerkamp. Haar beet wondde, brandde, doodde. In hun angst en ontzetting riepen zij tot den Heer om uitkomst en redding. De Heer spreekt tot den leidsman van zijn uitverkoren: Oprichten zult gij een metalen slang. Hij die in zijn pijnen zijn hulpzoekenden blik richt naar de metalen slang, zal niet sterven, maar leven. Zij deden zulks en leefden.

De Zoon Gods verklaarde dit als een zinnebeeld van zijn eigen kruis.

De duitsche maatschappij is ziek, en bloedt uit brandende wonden. Slangen, vurige slangen, wier beet doodelijk is, gaan rond. Het liberalisme heeft zijn slangenhol geopend, angst en ontzetting waren alom. Op dan, Duitschland, op naar het kruis! Uit de wonden, die bloeden aan dat hout, valt in bloedparelen een goddelijke balsem, die al uwe wonden kan genezen, u krachten zal schenken voor een nieuw leven, een nieuw bestaan, voor uw vroeger zoo grootsche bestemming. Aan den voet van het kruis kan het verbond, het nieuwe, gesloten worden, tusschen rijken en armen, machtigen en zwakken. Hier zwijgt alle aardsche haat. Arbeider en arbeidgever kunnen elkander de hand reiken voor dit altaar der onbegrijpelijke liefde, en de koninklijke Gekruiste zal het bloedig gekroonde, goddelijke hoofd ten zegen buigen over het nieuwe Verbond, den dageraad van een nieuw leven. *In cruce salus!*

Rolduc. J. E. H. MENTEN.

TWEE UITSPRAKEN VAN DE HEILIGE CONGREGATIE DER AFLATEN.

Eenige zeer gewigtige verklaringen en een hoogst belangrijk Dekreet zijn onlangs van de Heilige Congregatie der Aflaten uitgegaan. Wij deelen een en ander mede naar den authentieken tekst, die gedrukt is ter perse van de Heilige Congregatie voor de Voortplanting des Geloofs, en die nu voor ons ligt.

De verklaringen, zeven in getal, wijzen de grenzen aan, binnen welke de Bisschoppen en andere Prelaten gebruik mogen maken van de magt om aflaten te verleenen, hetzij zij die volgens het algemeene Kerkregt, hetzij door bijzondere gunst van den Heiligen Stoel bezitten.

Een considerans gaat aan deze verklaringen vooraf, en zij zijn in het volgende aktestuk vervat.

DUBIORUM.

Romani Pontifices in concedendis Indulgentiis moderamen semper consueverunt observare, ne *per indiscretas et superfluas Indulgentias et claves Ecclesiae contemnantur et poenitentiae satisfactio enervetur.* CAP. CUM EX EO 14 DE POENIT. ET

REMISS. Eodemque consilio ducti haud unquam omisere Indulgentias, quas moderaminis fines excessisse perspexerunt intra eosdem cohibere. Sacrosancta item Tridentina Synodus SESS. 25 DECRET. DE INDULG. veteri et probatae Ecclesiae consuetudini inhaerens moderationem in Indulgentiarum concessione enixe inculcat, *ne nimia facilitate Ecclesiastica disciplina enervetur*. Abusus vero qui in Indulgentias irrepserint *emendatos et correptos cupiens* Episcopis mandat, ut eos Ecclesiae suae diligenter quisque colligat, et ad *Summum Romanum Pontificem* deferat, *cuius auctoritate et prudentia, quod universali Ecclesiae expediet, statuatur*. Quae auctoritas a Romanis Pontificibus per Sacram Indulgentiarum Congregationem post ipsius institutionem solet exerceri.

Quare varii abusus, quos in nonnullis regionibus adversus adeo salutarem Ecclesiae disciplinam inolevisse compertum est, propositi fuerunt in Congregatione generali habita in Palatio Apostolico Vaticano die 14 Decembris 1877 sub forma sequentium dubiorum.

1. Potestne Episcopus vel alius quicumque Praelatus eidem actui pietatis sive eidem pio Sodalitio, cui a Romano Pontifice iam Indulgentiae sive plenariae sive partiales concessae sunt, alias Indulgentias adiungere? Potestne crucibus, coronis, sacris Imaginibus a Papa vel Sacerdote legitima facultate munito benedictis, novas adnectere Indulgentias?

2. Potestne Episcopus fidelibus Dioecesis non suae Indulgentias concedere si Ordinarius loci consentit? potestne tollerari huiusmodi praxis si nihil aliud intenditur nisi ut per maiorem numerum Praelatorum Indulgentias concedentium summa dierum Indulgentiarum eidem actui devoto adnexarum multiplicetur?

3. Potestne Episcopus eidem rei vel eidem actui pietatis cui iam Antecessor Indulgentias adnexuit novas Indulgentias applicare?

4. Potestne Episcopus in partibus infidel. quamvis auxiliarius Ordinarii alicuius Dioecesis Indulgentiam quadraginta dierum concedere sicut Dioecesanus?

5. Potestne Episcopus quin limites sui iuris excedat ad augen-

das Indulgentias eumdem actum pietatis in partes dividere et ex. gr. pro omni verbo Salutationis Angelicae quadraginta dies Indulgentiarum concedere?

6. Potestne Delegatus Apostolicus virtute facultatum quas a Summo Pontifice accepit in concedendis Indulgentiis concurrere cum uno vel altero Episcopo territorii Delegationis suae ut idem obiectum vel eumdem actum pietatis Indulgentiis ditet

7. Praelati, quibus privilegio apostolico data est facultas concedendi in quibusdam solemnibus festivitatibus per annum Indulgentias plenarias, debentne hac facultate uti per modum actus toties quoties talis solemnitas occurrit, an vero possunt unica concessione eamdem Indulgentiam extendere ad omnes solemnitates periodo annorum recurrentium aut in perpetuum?

Sacra Congregatio respondendum duxit ut infra.

Ad primum — Negative nisi novae conditiones adimplendae praescribantur.

Ad secundum — Negative ad utrumque.

Ad tertium — Negative.

Ad quartum — Negative.

Ad quintum — Negative.

Ad sextum — Consultius ut se abstineat.

Ad septimum — Affirmative ad primam partem.
Negative ad secundam.

Facta autem per infrascriptum Sac. Congregationis Secretarium Sanctissimo Domino Nostro Pio Papae IX relatione in audientia habita die 12 Ianuarii 1878, Sanctitas Sua praedictas responsiones probavit et publicari mandavit.

Datum Romae ex Secretaria Sac. Congregationis die 12 Ianuarii 1878.

AL. CARD. OREGLIA A S. STEPHANO PRAEF.

A. Panici Secretarius.

Het volgende Dekreet hernieuwt het reeds vroeger gegeven verbod om *afwezigen* in een Broederschap in te schrijven en luidt in zijn geheel aldus:

DECRETUM URBIS ET ORBIS.

Cum in nonnullis ex piis Sodalitiis hisce potissimum temporibus institutis inter Sodales adscribendi etiam absentes consuetudo inoleverit, quae reprobata iamdiu fuerat ab hac Sacra Congregatione Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praeposita praesertim in Americana novi Regni Hispanici die 28 Aprilis 1761, relatione de hoc facta Sanctissimo Domino Nostro Leoni Papae XIII per me infrascriptum Secretarium dictae Sacrae Congregationis in audientia habita die 13 Aprilis 1878, Sanctissimus praevia sanatione omnium adscriptionum hactenus haud rite factarum, mandavit, ut in posterum serventur, atque ad observantiam revocentur resolutiones praefato anno 1761 editae, quas ad istiusmodi effectum una cum praesenti decreto evulgari iussit.

Datum Romae ex Secretaria eiusdem Sacrae Congregationis die 13 Aprilis 1878.

AL. CARD. OREGLIA A. S. STEPHANO PRAEFECTUS.

A. Panici Secretarius.

AMERICANA NOVI REGNI HISPANICI.

Fel. recor. Benedictus XIV per suas Literas Apostolicas in forma Brevis sub datum Romae apud S. Mariam Maiorem die vigesima quinta Maii 1754. cuius initium: *Non est equidem* etc. confirmavit omnes et singulas Indulgentias, ac privilegia in perpetuum concessa Congregationi, seu Confraternitati B. M. V. Guadalupensi Patronae novi Regni Hispanici in America, nonnullasque alias per dictum Breve Indulgentias concessit cum facultate ut eas Confratres etiam absentes et ubicumque Locorum commorantes lucrari possint. Ampliavitque dictum Privilegium Regibus, Principibusque, et eorum consanguineis usque ad secundum inclusive gradum adscribendi se Confratres, et acquirendi omnes et singulas Indulgentias praedictae Congregationis etiam absentes. Hinc exortum est dubium, *an Fideles absentes possint admitti, et adscribi in Confratres?*

Ratio dubitandi ea potissimum videtur, quod impedimentum absentiae non tanti habitum est a Summo Pontifice, ut ex eo absentes Confratres, et Reges ac Principes ab acquisitione Indulgentiarum excluderet; adeoque absentes a numero Confratrum non forent reiiciendi. Attamen cum declaraverit Pontifex defectum absentiae non obesse Confratribus iam adscriptis et Regibus et Principibus, quibus specialis adscribi in Confratres facultas impertita est, nullo pacto videntur admittendi absentes, qui neque vi admissionis, aut gratiae dici possunt Confratres.

Additur in precibus, quod si absentes nequeant admitti in Confratres, dignentur EE. VV. rescribere, quod admitti valeant, et ad minus Incolae novi Regni praedicti, ad quod extenditur Patronatus praedictae B. Mariae Virginis, quemadmodum nonnullis similibus Confraternitatibus Europaeis clementer indultum est, et signanter Confraternitati Sanctissimae Conceptionis Liciensis. Dignabuntur itaque EE. VV. declarare.

1. An absentes admitti possint in Confratres?

   Et quatenus Negative.

2. An supplicandum sit SSmo pro eorum admissione, vel ad minus pro admissione Incolarum praedicti novi Regni Hispanici?

   Sacra Congregatio die 28 Aprilis 1761 respondit.

   Negative in omnibus.

N. Card. Antonellus Praef.

I. De Comitibus Secret.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET OFFICIUM PARVUM IMMACULATAE CONCEPTIONIS B. M. V.

Van het gewone Officium Parvum, dat begint met den hymnus *Salve, mundi Domina*, vinden we in het Engelsch tijdschrift *The Month and catholic Review*, May 1878, een uitvoerige geschiedenis, geschreven door E. Waterton.

De geleerde schrijver begint met de opmerking te maken, dat er tegenwoordig weinig gebedenboeken verschijnen, of dit Klein Officie is er in opgenomen; maar dat, vreemd genoeg, gewoonlijk de lezing die in 1678 op den *Index* is gezet, of een deel daarvan, gegeven wordt in plaats van het Officie, zooals het in 1679 is goedgekeurd.

Ziehier, in twee kolommen, de verboden lezing van 1678, en de verbeterde van 1679.

LEZING VAN 1678.	LEZING VAN 1679.
Invitatorium.	
V. Eja mea labia, etc.	
R. Laudes et praeconia Virginis *beatae.*	*R.* Laudes et praeconia Virginis *immaculatae.*

Ad MATUTINUM.

Salve, plena gratia, Clara *lux divina*:	Clara *luce divinâ.*
. . . . .	
Te pulchram ornavit Sibi sponsam *in quâ* Adam non peccavit.	Sibi Sponsam *quae in* Adam non peccavit.

Versiculus in den loop van het Klein Officie.

V. Domina, *exaudi* orationem meam.	*V.* Domina, *protege* orationem meam.

Oratio.

. . . ut qui nunc tuam *Sanctam Conceptionem* devoto affectu recolo.	. . . ut qui nunc tuam *Sanctam et Immaculatam Conceptionem* devoto affectu recolo.

Ad PRIMAM.

V. Ipse creavit illam in Spiritu Sancto.	
R. Et *effudit* illam *super* omnia opera sua.	*R.* Et *exaltavit* illam *inter* omnia opera sua.

Ad COMPLETORIUM.

V. Fidelium animae per misericordiam Dei requiescant in pace.	*V. Benedicat et custodiat nos omnipotens et misericors Dominus Pater et Filius et Spiritus Sanctus.*

Commendatio.

Supplices offerimus Tibi, Virgo pia, *Has horas canonicas.*	*Haec laudum praeconia.*

In het veel gebruikte *Coeleste Palmetum*, ten minste in de uitgaven, die wij toevallig mogten zien, zijn nog niet *al* de verbeteringen opgenomen.

J. D. B.

SPROKKELINGEN.

Misdaden-statistiek over Pruissen. Van 1871—1878 namen toe: Moord en poging tot moord met 193 proc. Bedrog en opligterij met 286 proc. Kindermoord met 82 proc. Zware verwondingen met 85 proc. Meineed met 51 proc. Openbare misdrijven tegen de zedelijkheid met 102 proc. Vervalsching van akten enz. met 90 proc.

De *Gefängnissprediger* van Dusseldorf, Stursberg verklaart in zijn verslag van 4 Augustus 1878, dat van 1871—1876 het getal der misdadigers onder de achttien jaar 38 proc. had toegenomen. Van 1875—1876 steeg het getal der gevangenen onder de achttien jaar eens zoo veel als het getal der andere gevangenen, gezamelijk genomen.

Over het Darwinisme. Von Nägeli en Virchow, zeker wel twee summiteiten, lieten zich over dit mode-systeem op het geleerden-congres, te Munchen in 1877 gehouden, aldus uit; de eerste: „*Wenn* diese Lehre zu beweisen *wäre*, so wäre es sehr schön"; de tweede: „Wir können nicht lehren, wir können nicht als eine *Errungenschaft* der Wissenschaft bezeichnen, dasz der Mensch vom Affen abstamme, oder von irgend einem Thiere".

De Ritualistische Mis in de Engelsche Staatskerk.

Niet weinigen verkeeren in den waan, dat het Ritualisme, zooals het zich thans in de Anglikaansche Kerk voordoet, eene geleidelijke ontwikkeling is van het Puseyisme, hetwelk nu ruim dertig jaren geleden aan de hoogeschool van Oxford zijn oorsprong nam en vele aanzienlijke mannen in den schoot der ware Kerk terugvoerde. Wie enkel op het uiterlijke ziet, zal ongetwijfeld in beide kerkelijke groepen een aantal punten van aanraking en overeenstemming kunnen ontdekken, maar hij, die het vergelijkend onderzoek verder voortzet en doordringt tot de eigenlijke beteekenis dier godsdienstige beweging, zal spoedig ontwaren, welk een hemelsbreed verschil genoemde partijen van elkander verwijdert.

Het Puseyisme beoogde niets anders dan de ware leer van Christus' Kerk in hare oude en oorspronkelijke oorkonden op te sporen. Onder de aanhangers dier beweging heerschte het bewustzijn, dat de eenheid der Kerk, welke zij verlangden, niet zonder de handhaving der bestaande hiërarchische orde kon worden bewerkt. Het bisschoppelijk gezag, dat in den laatsten tijd veel van zijn glans en

invloed had verloren, vond derhalve in het Puseyisme een nieuwe bron tot krachtige herleving.

Vandaar, dat in het eerst de anglikaansche kerkvoogden, in plaats van zich tegen den opkomenden stroom te verzetten, met een geheim welbehagen de geleerde en ijverige mannen begroetten, die zich de reconstructie der Anglikaansche Kerk ten taak hadden gesteld. Doch de uitkomst stelde hunne blijde verwachtingen te leur; want niet naar den troon van *Her Majesty*, maar naar den Stoel van Petrus werden de ernstige onderzoekers met telkens vermeerderenden drang voortgedreven. De schrik sloeg den Anglikanen om het hart, toen zij het schouwspel zagen; toen mannen van aanzien en van onberispelijken levenswandel hunne hooge ambten vrijwillig ten offer brachten, om met ridderlijken moed en, den honenden kreet van *no popery* trotseerende, zich neder te werpen voor de voeten van Christus' Plaatsbekleeder.

De Staatskerk werd bedreigd, en weerstand kon bijgevolg niet achterblijven; maar de bekeeringen klommen in getal en duren voort tot op dezen dag. Nog slechts weinige jaren geleden, den 2en September 1874, zond zelfs de Markies van Ripon, de grootmeester der vrijmetselarij, het hoofd van al de engelsche loges, zijn diploma aan den maconnieken raad terug en schaarde zich vijf dagen later onder de trouwe zonen der Kerk. Zoo groot was toen de ontsteltenis, dat er tot herstel van het geleden verlies geen ander redmiddel scheen te bestaan dan de benoeming van den toekomstigen koning, den Kroonprins van Engeland, tot opvolger van den katholiek geworden grootmeester.

Zoo wij de lange reeks van bekeeringen in Engeland

op rekening stelden van het thans bestaande Ritualisme, wij zouden aan die partij een te groote eer bewijzen en onrecht plegen aan het Puseyisme, dat nog jaren lang zijn weldadigen invloed op het engelsche volk zal oefenen. Van de Ritualisten koesteren wij die blijde verwachtingen niet. Wel beroepen zij zich, evenals de partij van Oxford, op het gezag der latijnsche en grieksche Kerkvaders, maar minder om uit die bronnen de leerstukken der Kerk te putten dan wel om uit de oude gebruiken en ceremoniën der vroegere eeuwen hun kerkelijk ritueel aan te vullen.

Ontstaan op een tijdstip, toen allerwegen in de Anglikaansche Kerk het wantrouwen tegen de nieuwe of puseyistische richting was opgewekt, vonden de Ritualisten bij de bisschoppen der Staatskerk slechts weerzin en tegenwerking in plaats van aanmoediging en ondersteuning. De bisschoppen werden hunne vervolgers, stelden hen zelfs in staat van beschuldiging en trachtten hen uit de Staatskerk te verwijderen. Het natuurlijk gevolg daarvan was, dat de ritualistische geestelijkheid op hare beurt het anglikaansche episcopaat den rug toekeerde en onverholen haren weerzin daartegen aan den dag legde. Als een bewijs, hoe ver soms die afgekeerdheid gaat, kan strekken hetgeen verleden jaar, naar ik meen, in het diocees van Rochester, plaats greep.

De bisschop namelijk zond aan zijne onderhoorige pastoors eene circulaire met verzoek hem te willen opgeven, over welke ondeugden zij zich in hunne parochiën het meest te beklagen hadden. Een der ritualistische pastoors noteerde de volgende vier „ondeugden": den duivel,

de wereld, het vleesch en den bisschop. Met dit enkele staaltje kan men volstaan bij de berekening der bedenkelijke spanning, die tusschen het anglikaansche episcopaat en de leiders van het Ritualisme heerscht. Als die vijandige houding niet in een vredelievende overgaat, loopt het Ritualisme groot gevaar in een schisma te ontaarden, waarvan de leden bij de eerste gunstige gelegenheid buiten de Anglikaansche Kerk zullen gezet worden.

Aan pogingen daartoe ontbreekt het niet; met argusoogen slaat men de nieuwe kerkelijke beweging gade, en bij den eersten misstap den beste worden de Ritualisten met een ruk buiten de *Established Church* geworpen.

De Ritualisten wachten zich wel die verlangde aanleiding uit eigen beweging aan te bieden. Zij erkennen immer nog het gezag der bisschoppen, maar bepalen zich daarbij tot het kleinste *minimum*. Feitelijk drijven zij op eigen wieken en voeren alle zoodanige ceremoniën in, die, hoezeer in onbruik geraakt, toch met de voorschriften van het *Common Prayer-Book* niet in strijd zijn.

Vurig zouden zij wenschen een eigen bisschop te bezitten, en bereids werden allerlei middelen uitgedacht, om in het bezit van dien schat te geraken; maar telkens werden zij door onverwinnelijke bezwaren van de uitvoering hunner plannen afgeschrikt. Reinkens bijv. of een der jansenistische kerkvoogden zou zich gaarne leenen, om aan een der ritualistische geestelijken de bisschoppelijke wijding te voltrekken; maar welk eene plaats moest deze nieuwgewijde onder zijne anglikaansche ambtgenooten innemen? Hoe scherp zou niet de nationale verontwaardiging zich uitspreken tegenover een landgenoot, die in den vreemde zijne kerkelijke waardigheid had

opgedaan? Geen geschikter titel om het gansche Ritualisme buiten de Staatskerk te sluiten dan eene zoodanige onderneming. Dàt begrepen de Ritualisten ook; daarom overwogen zij, of er gelegenheid bestond de wijding op neutraal grondgebied te doen plaats hebben, bijv. op den oceaan, aan boord van een schip. Maar ook al waren de bezwaren, daaraan verbonden, niet geheel onoverwinnelijk, het stellige vooruitzicht, dat de Staat dien maritiemen bisschop niet zou erkennen, schrikte hen van dat voornemen af, zoodat zij, geen anderen weg kennend, nu maar op eigen gezag handelen onder het bloot formeel bestuur van het hun vijandig episcopaat. De speelruimte, hun binnen de grens der Anglikaansche Kerk gelaten, blijft voor hen altijd nog groot genoeg, om een onderscheidend kenmerk te bewaren en de kerkelijke riten dermate uit te breiden, dat in hunne tempels het karakter der Staatskerk zoo goed als verloren gaat.

Het lijdt geen twijfel, dat Koningin Victoria, die als *de Verdedigster des Geloofs* hare pauselijke waardigheid moest handhaven, de kerkelijke beweging voor zoover deze zich tot het platteland en de kleinere steden van haar gebied bepaalde met zekere lijdzaamheid kon gadeslaan, maar tegenover de nieuwelingen, die zich in de hoofdstad des Rijks poogden te vestigen, met de uiterste gestrengheid te werk ging. Wèl rezen op verschillende plaatsen in Londen ritualistische kerken uit den grond, met het opschift: *Catholic Church;* wèl sloegen de binnentredende geloovigen een kruis, en werden zij voor den aanvang van het offer met wijwater besproeid; wèl brandden er waskaarsen op de altaren, en vond het Mariabeeld een eereplaats in het priesterkoor; wèl weer-

galmden in de hooge gewelven de statige tonen van het *Magnificat* en de oude lofzangen der Kerk; maar overigens ontbrak daar nog veel aan de priesterlijke gewaden en de kerkelijke ceremoniën, waardoor zich onze godsdienstige plechtigheden onderscheiden.

Deze leemte aan te vullen was het doel van den eerwaarden Mackonochie, die zich door zijn grooten invloed van een aantal medehelpers en aanhangelingen kon verzekerd houden. Voor hem was de regeering het meest beducht; want hij streefde naar het herstel der oude liturgie in haren vollen omvang. Hadden zijne minder geavanceerde ambtgenooten bij het stichten hunner kerken nog eenige welwillendheid van staatswege ondervonden, voor Mackonochie bleven al de deuren der koninklijke paleizen en van het parlement zorgvuldig gesloten.

Maar de ijverige Ritualist liet zich daardoor niet van zijn plan afbrengen, om in het midden van Londen eene trotsche parochie-kerk te bouwen. Dat doel mocht hij inderdaad bereiken, maar niet zonder ongeloofelijke inspanning en tallooze wederwaardigheden.

Behalve de gewone jaarlijksche toelage van *f* 1800, hem als staatsgeestelijke verstrekt, moest hij al de benoodigde middelen van de weldadigheid zijner gemeentenaren verwachten. Van daar dat hij nog in het jaar 1862 zich behielp met een armelijk huisje in een onaanzienlijke buurt, waar hij veel te verduren had van de nieuwsgierige straatjeugd, die lachend en spottend door vensters en reten gluurde. Een jaar later huurde hij de eerste verdieping van een groot gebouw, waarin het meerendeel zijner parochianen kon worden geborgen, maar overigens de bezwaren nog ondragelijker waren dan in de eerste

woning. Want boven de hoofden der vromen werkten een half dozijn drukpersen en een uitgebreid personeel van letterzetters en loopjongens. In plaats van de werkzaamheden te staken zoodra de ritualistische godsdienstoefeningen begonnen, scheen het alsof in die oogenblikken juist nieuwe, spoed eischende bestellingen op uitvoering wachtten. De stoompersen werkten met volle kracht; snorrend vlogen de drijfriemen om de snelle raderen rond; zetters en drukkers draafden onophoudelijk van de eene zijde der werkplaats naar de andere, en de balddadige loopjongens stampten zóó geweldig op de trappen, dat de gemeentenaren niet zelden van angst sidderden en de predikant verhinderd werd zijn sermoen voort te zetten.

Die ondragelijke toestand was gelukkig slechts van korten duur. Reeds in 1863 smaakte Mackonochie de voldoening de laatste hand te leggen aan den bouw eener parochie-kerk in het hartje van Londen. De toenmalige bisschop der stad, thans aartsbisschop van Canterbury, verrichtte zijns ondanks de consecratie van den nieuwen tempel, toegewijd aan den H. Martelaar Albanus.

Van dat oogenblik af vermeerderde het aantal parochianen bij den dag, en thans telt de gemeente volgens officiëele opgaaf van *Mackeson's Guide* ongeveer 6,500 leden.

Deze aanwas duurt voort niettegenstaande Mackonochie herhaaldelijk door den bisschop van Londen bedreigd en werkelijk twee malen in de uitoefening van zijn ambt geschorst werd. Hoe weinig echter die vervolging heeft gebaat, blijkt uit het plechtig ceremoniëel, waardoor nog heden de liturgie der Ritualisten zich van die der overige anglikaansche kerken onderscheidt.

Een bezoek aan de St. Alban zal ons daarvan overtuigen.

Het is de eerste Zondag na Paschen, anno 1878. Het carillon, waarvan het bezit een uitsluitend voorrecht der Staatskerk uitmaakt, heeft reeds menigmaal het vol octaaf doorloopen, en langzaam bewegen zich de geloovigen in de richting der St. Alban. Het eerste, wat bij het naderen der kerk onze aandacht trekt, is het opschrift boven den ingang:

„Tot glorie van God en ter gedachtenis van den „heiligen martelaar Albanus, werd op een door „Willem Hendrik II, Baron Leigh, geschonken plek „deze kerk gesticht door een koopman van Londen." [1])

Een „koopman van Londen" in plaats van een „geloovige" of iets dergelijks — de titel verraadt den engelschen karaktertrek en herinnert aan den grooten wolzak, waarop in het midden van het Huis der Pairs de lord-kanselier zetelt. Voor het overige misgunnen wij den heer J. G. Hubbard — want zoo heet de koopman — die eervolle vermelding boven St. Alban's ingang niet; het geheele prachtige tempelgebouw werd uitsluitend op zijne kosten opgetrokken. Hij schonk bovendien al de benoodigde kerkmeubelen en liet de wanden met heerlijke fresco's bedekken. De sacristie verrijkte hij met een grooten overvloed van geestelijke gewaden; aan elk der dienstdoende geestelijken verstrekte hij, behalve vrije

---

1) „To the Glory of God and in Memory of S. Alban Mart. upon a „site given bij William Henry 2, Baron Leigh, this church is erected by „a Merchant of London."

woning, een jaarlijksche toelage van 1200 gulden, en in het weduwenfonds stortte hij de aanzienlijke som van 60,000 gulden.

Treden wij thans het voorportaal der kerk binnen. De koster staat er op zijn post, om aan iedereen een paaschbriefje te overhandigen, waarop naam, woonplaats, leeftijd alsmede de titel der parochie-kerk door den communicant moet worden ingevuld. Op een tafeltje liggen allerlei ritualistische kerkboeken en een groote verscheidenheid van Maria-liederen, die voor een geringen prijs te bekomen zijn. Behalve de gewone aankondigingen, rakende de godsdienstoefeningen der week, hing mede tegen den wand van het voorportaal de onderstaande uitnoodiging:

„Het is in deze kerk gebruikelijk de paaschoffers aan te „bieden aan den eerwaarden A. H. Mackonochie, wiens jaar„lijksche staatstoelage niet meer dan 150 pond (1800 guldens) „bedraagt. De kerkmeesters, kennisgevende, dat dit gebruik ook „gedurende dezen paaschtijd zal worden aangenomen, houden „zich overtuigd, dat elk lid der gemeente daaraan vrijgevig en „overeenkomstig zijne godsdienstige gevoelens zal beantwoor„den en deze gelegenheid niet zal laten voorbijgaan zonder „zijne innige genegenheid te betoonen tot zijnen parochie„priester, die bestendig tot voorwerp eener tegen hem opge„zette onrechtvaardige en wreede vervolging strekt.

„Ten einde de vrienden, die op afstand wonen, tot deel„neming in staat te stellen, blijft de inschrijving gedurende het „octaaf van Paschen geopend. Hunne bijdragen zullen dankbaar „en erkentelijk worden ontvangen door

„H. Sidney Warr, *kerkmeester*."

Het voorportaal wordt van de kerk afgescheiden door twee zware gordijnen, waarvan het eene naar de Epistel-

zijde, de plaats der mannen, de andere naar de Evangeliezijde, waar zich de vrouwenbanken bevinden, toegang verleent. Aan beide toegangen bevindt zich een wijwatersvat. Alle gemeentenaren maken het kruisteeken, begeven zich naar hunne zitplaatsen en knielen er godvruchtig neder, om den aanvang van het Misoffer af te wachten.

Terwijl een dubbele rij van knapen, in witte koorhemden gekleed, en in hunnen zang door de geestelijkheid der kerk gesteund, de Terts psalmodiëeren, drentelen nieuwsgierige vreemdelingen overal rond, om de merkwaardige versieringen der kerk in oogenschouw te nemen en aan de hier en daar geposteerde wachters inlichtingen te vragen, die welwillend gegeven worden.

Op het altaar branden zes waskaarsen, en ter weerszijde van het tabernakel, tusschen de kandelaars, liggen bloemboeketten hoog op elkander gestapeld. Zeven godslampen hangen aan lange kettingen uit het hooge gewelf naar beneden. In de apsis staan de zeven sakramenten *al fresco* afgebeeld, hoezeer in de Anglikaansche Kerk daarvan slechts twee in gebruik zijn gebleven. De onderste afbeelding stelt Maria-Boodschap voor. Zes groote vaandels zijn rondom het altaar ontplooid; zij behooren gedeeltelijk aan de congregatiën, die in de parochie van St. Alban zijn opgericht en zich aan verschillende liefdewerken wijden, zooals de Congregatie van St. Jan den Dooper, van de H. Maagd, van den Allerheiligsten Verlosser. Naast het groote hek, dat het presbyterium van het overige gedeelte der kerk afscheidt, bevindt zich het Mariabeeld, aan welks voet eenige bloemen zijn aangebracht, die tevens tot aankondiging strekken, dat de Meimaand

op handen is. Verder hangt aan den muur, tegenover den preekstoel, een kolossaal crucifix.

Dicht bij de sacristie staat in een houten lijstje de onderstaande kennisgeving:

„De eerwaarde A. H. Mackonochie hoort biecht op Vrijdag „en Zaterdag, gedurende den ganschen dag, van 's morgens „10 ure af, behalve 's namiddags van 12.45 tot 2.30, 's avonds „van 5.30 tot 6 ure, en onder de godsdienstoefeningen.

„De mannelijke biechtelingen — en op Vrijdag uitsluitend „de geestelijken — worden bij voorkeur van 2.30 tot 4 ure „'s namiddags verwacht.

„Zij die op de gestelde uren verhinderd zijn, kunnen een „ander oogenblik vaststellen. Mocht op dat oogenblik Mr. „Mackonochie zich niet in de kerk bevinden, dan zorge men, „dat hij onmiddellijk geroepen worde."

Toen de Terts geëindigd was, werden de nieuwsgierigen, die zich nog in de loopgangen ophielden, uitgenoodigd eene zitplaats te kiezen, waaraan allen voldeden. Daarop klonk de aanhef van het *Introitus* door de gewelven, en de eerwaarde Stanton, een der ritualistische geestelijken, voorafgegaan van in roode toga's en witte koorhemden gekleede koorknapen, trad naar het altaar.

Aan zijn kostbaar priesterlijk gewaad, naar oud model vervaardigd, ontbrak niets. Het keurig geborduurde kazuifel hing met ruime plooien over zijne schouders, en de alb was met een breeden zoom, waarop een doorloopende spreukband aan de verhevenheid van het offer herinnerde, afgezet.

Nadat hij den gothischen kelk, met pateen, *palla* en *velum* gedekt, midden vóór het tabernakel geplaatst en aan den voet van het altaar den psalm *Judica* gebeden

had, begaf hij zich naar de Evangeliezijde, waar het opengeslagen Misboek stond. Daarna keerde hij zich tot het volk, om naar het voorschrift van het *Prayer-Book* de tien geboden te lezen. Na elk artikel antwoordt de gansche gemeente knielend het *Kyrie* met de volgende woorden: *Lord, have mercy upon us, and incline our hearts to keep this law.* „Heer ontferm U onzer, en neig onze harten ter vervulling van dit gebod."

Onmiddellijk hierna heft de anglikaansche priester zijne handen omhoog, om „het gebed voor de Koningin", voor het Hoofd of de Pausin der Engelsche Kerk, voor „Gods uitverkoren dienares Victoria", te verrichten. Dan volgen het Epistel, het Evangelie en het Credo; dit laatste wordt door al de aanwezigen overluid gelezen.

De priester ontdekt den kelk, giet er water en wijn in, en vangt het *Offertorium* aan, terwijl de koorknapen de geldelijke offers der geloovigen inzamelen, de verkregen bijdragen een wijle op het altaar plaatsen, om ze tegelijk met het brood en den wijn aan God te doen opdragen en vervolgens naar de credentietafel over te brengen. De priester dekt na de offerande den kelk met de *palla* en de pateen met het *corporale*; hij wascht zijne handen en begint het gebed voor „de gansche strijdende Kerk van Christus op aarde", waarin Koningin Victoria, hare bisschoppen en priesters, alsmede de overledenen, die „in 's Heeren geloof en vrees ontslapen zijn", herdacht worden.

Om te voldoen aan de voorschriften van het *Prayer-Book*, zooals het thans in de gansche Anglikaansche Kerk op hoog bevel in gebruik is, moet de priester hier het woord richten tot degenen, welke aan de communie deelnemen. Hij geeft hun de volgende vermaning:

„Gij die waarlijk en innig berouw gevoelt over uwe zonden,
„en in vrede en liefde verkeert met uwe naasten, en voorne-
„mens zijt een nieuw leven te beginnen volgens Gods geboden,
„en voortaan in zijne heilige wegen zult wandelen — treedt
„nader met geloof en ontvangt dit heilig sakrament tot uw
„heil; legt nederig uw belijdenis af aan den almagtigen God,
„en buigt eerbiedig neder op uwe knieën."

Ter nauwernood heeft de priester deze vermaning geëindigd, of één der koorknapen heft in den naam der communicanten de confessie (de algemeene belijdenis der zonden) aan. Daarop keert de celebrans zich tot de geloovigen, strekt zegenend over hen de handen uit, teekent hen met het kruisteeken en spreekt eindelijk de absolutie over de communicanten uit.

Hoezeer hij bij al deze ceremoniën zich streng aan de formulen van het *Prayer-Book* houdt, wijkt hij in de ondergeschikte punten aanmerkelijk van de anglikaansche voorschriften af. Zóó bijv. zal men in het *Prayer-Book* te vergeefs naar het zegenend uitstrekken der handen en het maken van het kruisteeken zoeken.

Als eene voorbereiding tot de consecratie zingt de anglikaansche priester de prefatie, die even als in de Katholieke Kerk op verschillende feesten eenige veranderingen ondergaat. De jaardag der krooning van Koningin Victoria heeft bijv. een geheel eigen prefatie.

Hoezeer het schellen in de Anglikaansche Kerk in onbruik is geraakt en het *Prayer-Book* daarvan hoegenaamd geen melding maakt, hebben de Ritualisten dit kerkgebruik weder ingevoerd. Bij het driemaal herhaalde *Sanctus*, wordt telkens de bel door den koorknaap bewogen, om de geloovigen tot aandacht op te wekken.

Nu knielt de priester voor het altaar neder om uit naam van allen, die aan de communie zullen deelnemen, het volgende gebed uit te spreken:

„Zoo wij het wagen, o genadige Heer, tot deze uwe Tafel „te naderen, doen wij het niet in het vertrouwen op onze ge„rechtigheid, maar op uwe menigvuldige en groote barmhar„tigheden. Wij zijn zelfs niet waardig de kruimels onder uwe „Tafel te verzamelen. Maar Gij zijt dezelfde Heer, wien het „eigen is altijd barmhartig te zijn: verleen ons daarom, ge„nadige Heer, het Vleesch van uwen dierbaren Zoon Jesus „Christus zóó te eten en zijn Bloed zóó te drinken, dat onze „zondige lichamen door zijn lichaam mogen gezuiverd en onze „zielen door zijn allerkostbaarst bloed mogen gewasschen wor„den, en dat wij voortaan mogen blijven in Hem, en Hij in „ons. Amen."

Wij achten het noodig hier de opmerking te maken, dat dit gebed, waarvan vele uitdrukkingen ons aan de leer der wezenlijke tegenwoordigheid herinneren, niet slechts bij de Ritualisten, maar bij al de sekten der Engelsche Staatskerk in gebruik is. In het gansche rijksgebied, waarover Koningin Victoria het pausschap uitoefent, is het voor de viering van het Avondmaal, of, zooals de Engelschen zeggen, van de *Holy Communion* voorgeschreven. Op hoog bevel is het zoowel in de Westminster-Abdij als in de St. Albans in gebruik.

In het algemeen zullen de Ritualisten zich wel wachten eenige verandering te brengen in de van staatswege vastgestelde gebeden en formulieren. Zij zouden daardoor aan de bisschoppen eene zeer gewenschte aanleiding geven om hen buiten de Anglikaansche Kerk te sluiten. Om aan dit gevaar te ontsnappen, bepalen zij zich, met behoud

der vormen, tot de wijziging van den zin der woorden en tot de invoering van eenige ceremoniën, die hoezeer niet formeel afgeschaft, echter in de Staatskerk allengs in onbruik geraakt zijn. Daarbij beroepen zij zich, evenals ook de Staatskerk doet, op de algemeene Concilies en de geschriften der Kerkvaders. Met groote behendigheid en spitsvondigheid weet Mackonochie de tegen hem gerichte aanvallen af te slaan, hoezeer hij, onlangs voor den *Privy Council*, de hoogste kerkelijke rechtbank der Koningin, gedaagd, niet heeft kunnen beletten, dat hij voor den tijd van drie jaren in zijne bediening geschorst werd [1]).

Voor den canon der Mis behoefden de Ritualisten slechts het formulier over te nemen, dat in het *Common Prayer-Book* voor de viering der *Holy Communion* in de Anglikaansche Kerk wordt voorgeschreven. Dat formulier bestaat uit drie deelen, waarvan het eerste betrekking heeft op 's Heeren lijden en dood, het tweede een smeekgebed tot God den Vader bevat en het derde de woorden der consecratie met de daarbij behoorende rubrieken voorschrijft.

Dit laatste gedeelte luidt, volgens de jongste uitgaaf van het *Prayer-Book*, als volgt:

„..... Hij, die in denzelfden nacht, waarin Hij verraden werd, „het brood nam; [hier neemt de priester de pateen in zijne handen] „en toen Hij gedankt had, brak Hij het [hier breekt de priester „het brood] en gaf het aan zijne leerlingen, zeggende, Neemt, „eet, [hier legt de priester zijne handen op al het brood] dit is mijn „Lichaam, dat voor u is gegeven: Doet dit ter mijner gedach„tenis. Insgelijks na het avondmaal nam Hij den kelk; [hier „neemt de priester den kelk in zijne handen] en toen Hij gedankt „had, gaf Hij dien aan hen, zeggende, Drinkt gij allen hier

1) Onlangs evenwel heeft de *Queen's Bench* dit vonnis ongeldig verklaard.

„hieruit; want dit [en hier legt hij zijne hand op al het vaatwerk, hetzij „kelk of flacon, waarin zich de te consacreeren wijn bevindt] is mijn „Bloed van het Nieuw Testament, hetwelk vergoten is voor „u en voor allen tot vergeving der zonden. Doet dit, zoo dik- „wijls gij hem drinkt, ter mijner gedachtenis. Amen."

Dit anglikaansch formulier met de daarbij voorgeschreven rubrieken ondergaat in de Ritualistische Mis niet de minste wijziging. Onder dit opzicht kunnen derhalve de nieuwelingen zich tegen elke vervolging van de zijde der Staatskerk beveiligd achten. Maar dit is niet het geval met betrekking tot de rubrieken, die buiten en behalve de voorgeschrevene, door de Ritualisten op nieuw zijn ingevoerd. Naar aanleiding van het schellen der misdienaars, zullen zij zich geen vonnis op den hals halen; wijl dit alleen strekt om de geloovigen met het tijdstip der consecratie bekend te maken; evenmin zal de anglikaansche bisschop een reden van aanklacht vinden in de elevatiën of de opheffingen van brood en wijn, wijl in den *Order of Communion* van het jaar 1548 de opheffing van het brood wordt toegestaan. Maar van twijfelachtiger en bedenkelijker aard zijn de *kniebuigingen*, die zoowel bij de consecratie als bij de communie der Ritualistische Mis voorkomen. De tegenpartij ziet daarin, en terecht, een daad van *aanbidding*, strijdig met de nadrukkelijke leerstellingen en voorschriften der Engelsche Kerk, die in haar 28e *Article of Religion* streng verbiedt „het Sakrament des Avondmaals te aanbidden".

Dit schijnbaar ernstig bezwaar zou aanstonds worden te niet gedaan, in geval de Ritualisten slechts verklaarden, dat zij met het knielen geen eigenlijk gezegde *adoratie* beoogden. Want in het *Prayer-Book* zelf wordt aan de

geloovigen, wanneer zij het Avondmaal ontvangen, een knielende houding voorgeschreven, met de opmerking evenwel, dat daarmede geene *adoratie* bedoeld wordt. [1])

De Ritualisten echter verklaren rondweg, dat zij, zoo dikwijls zij in hunne Mis de knieën buigen, daarmede eene daad van goddelijke eerbetuiging, een eigenlijk gezegde *adoratie* of aanbidding verrigten; weshalve zij al hunne scherpzinnigheid moeten aanwenden om te bewijzen, dat zij door hunne handelwijze geenszins in strijd komen noch met het 28e artikel, noch met de verklaring, die aan het knielen der communicanten in het *Prayer-Book* gegeven wordt.

Artikel 28, dus beweren zij, richt zich uitsluitend tot hen, die niet het „nuttigen", maar het „aanbidden" als het *doel* der instelling van het Avondmaal beschouwen. Het veroordeelt slechts hen, die de Communie nalaten, en zich bepalen tot de aanbidding van het Avondmaal, zoolang dit zich op de altaartafel bevindt, of wanneer het naar de zieken gebracht of in processie rondgevoerd wordt. Deze dwaling wordt ook door de Ritualisten bestreden, wijl daardoor het ware doeleinde en den zin der instelling: het dikwijls ontvangen van het Sakrament, wordt geloochend. Tot staving van hun beweren beroepen zij zich met zeldzame naïviteit op den H. Chrysostomus, die 1100 jaar geleden dezelfde gevoelens was toegedaan als de Ritualisten.

Ook wat het tweede punt betreft, de verklaring namelijk omtrent het knielen der communicanten, blijven de Ritualisten het antwoord niet schuldig. Naar hunne meening

---

1) „It is hereby declared, that thereby no adoration is intended".

wordt in het *Prayer-Book* niet de adoratie in het algemeen, maar wèl de aanbidding van het sakramenteele brood en den sakramenteelen wijn verboden. Welnu, in dier voege antwoorden zij, ook wij verbieden dat; wij gelooven niet aan de transsubstantiatie, zoodat het sakramenteele brood en de wijn voor ons geen hooger waarde bezitten dan de kleedingstukken, die Christus tijdens zijn verblijf op aarde gedragen heeft. „Onze aanbidding berust niet op „eenige *lichamelijke* tegenwoordigheid van Christus' *na-* „*tuurlijk* vleesch en bloed; want Christus is niet op „lichamelijke, noch op natuurlijke, maar op sakramenteele „wijze tegenwoordig. Hoezeer dit geheim ook alle men- „schelijke begrip te boven gaat, belijden wij, dat Christus' „geheele natuur, menschheid en godheid, nu in den „hemel zijnde, niettemin waarlijk tegenwoordig is op „onze altaren."

Op deze en dergelijke wijzen weten steeds de Ritualisten hunne afwijkingen met de bestaande voorschriften der Anglikaansche Kerk in overeenstemming te brengen. Het zonderling mengsel van katholieke waarheden en kettersche leerstellingen, waaruit die Kerk bestaat, biedt middelen te over, om, behalve de 150 verschillende sekten, die onder haar gezag leven, ook nog de Ritualisten in haren schoot te bergen. Hoe vurig de bisschoppen ook zouden verlangen van laatstgenoemde sekte bevrijd te worden, omdat zij door de herstelling der oude ritussen jaarlijks nieuwe keurbenden onder het vaandel van Rome dreigt terug te voeren, de middelen om dien stroom te stuiten zijn luttel en hoezeer de *Privy Council*, de hoogste kerkelijke rechtbank, door Koningin Victoria met onfeilbare pause- lijke oppermacht bekleed, van tijd tot tijd een scherp

vonnis over de aanvoerders dier kerkelijke beweging velt, gaat de sekte voort hare vertakkingen telkens verder uit te breiden. Zoo groot is de verlegenheid, waarin de *Privy Council* verkeert, dat deze het nog nooit gewaagd heeft de gronden aan te geven, waarop zijne vonnissen tegen de ritualistische priesters berustten. De pastoors en vikarissen kregen eenvoudig de kennisgeving, dat zij veroordeeld en gedurende eenigen tijd in hunne bediening geschorst werden, en in geval zij alsdan naar de reden dier veroordeeling vroegen, bleef hun eisch onverhoord. De *Privy Council* wist wel, dat de motieven, waarop de vonnissen steunden, door de Ritualisten op wettige gronden zouden ontzenuwd worden.

Het *Pater Noster*, hetwelk in de Latijnsche Kerk kort na de consecratie wordt gezongen, vindt in de ritualistische Mis zijne plaats na de communie. De priester intoneert, evenals bij het *Credo*, het *Sanctus* en het *Gloria in excelsis*, waarop het koor onmiddellijk invalt en den tekst tot het einde voortzet. Het *Agnus Dei* wordt door den priester aan het altaar niet gebeden, wijl het in het *Prayer-Book* onder de gebeden der *Holy Communion* niet voorkomt en de wederinvoering daarvan lichtelijk aanleiding zou geven tot vervolging van de zijde des bisschops.

Daar evenwel de Ritualisten meenen, dat dit gebed bij de communie niet mag ontbreken, vult het koor die leemte aan, en zingt de woorden, zooals zij in de Katholieke Kerk zijn voorgeschreven. Mocht de bisschop van Londen ook hiertegen zijn *veto* doen hooren, dan verwijzen de Ritualisten hem naar de eerste uitgaaf der

Liturgie onder Eduard VI, waarin het *Agnus Dei* nadrukkelijk wordt voorgeschreven.

Na de communie des priesters volgt die der leeken. Op den 28sten April ll. naderde een achttal communicanten met gevouwen handen tot vlak vóór de altaartreden; zij ontvingen eerst de communie onder broodsgedaante. Daarna beklom de priester wederom het altaar, nam den miskelk in zijne handen, maakte daarmede het kruisteeken over de communicanten en liet hen allen daaruit drinken, onder het uitspreken der woorden, die in het *Prayer-Book* bij de *Holy Communion* zijn voorgeschreven. Zij luiden als volgt:

Bij het brood:

„Het Lichaam van onzen Heer Jesus Christus, dat voor u „werd overgeleverd, beware uw lichaam en uwe ziel ten eeuwi„gen leven. Neem en eet dit ter herinnering, dat Christus voor „u stierf, en voed u met Hem door geloof en dankzegging."

En bij den wijn:

„Het Bloed van onzen Heer Jesus Christus, dat voor u „werd vergoten, beware uw lichaam en uwe ziel ten eeuwigen „leven. Drink het ter gedachtenis, dat Christus' Bloed voor u „werd gestort, en wees dankbaar."

Na de nuttiging volgen de gebeden der post-communie waarop de priester het *Gloria in excelsis* aanheft. Vervolgens zingt hij het *Ite missa est* en zegent het volk met het kruisteeken. Daarna nuttigt hij al wat van het brood en den wijn is overgebleven, verricht de abluties, dekt den miskelk en verlaat het altaar, terwijl het koor het *Nunc dimittis* zingt. Heeft de priester nog een tweede Mis te lezen, of, zooals op Kersmis, een derde, dan hebben de abluties slechts in de laatste Mis plaats; wijl

naar ritualistisch voorschift, met afwijking van 't anglikaansch gebruik, de communie slechts door hem, die nuchter is, mag worden ontvangen.

Hiermede hebben wij de hoofdpunten, waardoor de Ritualisten zich eenerzijds van de overige sekten der Engelsche Staatskerk onderscheiden en anderzijds van hunne toenadering tot de Katholieke Kerk getuigenis afleggen, grootendeels aangegeven. Om evenwel de godsdienstige gezindheid van de leiders dier partij, bij name van Mackonochie, des te beter in het licht te stellen, achten wij het niet overbodig een klein uittreksel te geven uit de lange vervolgingsperiode, waardoor zich de ambtsbediening van den pastoor van St. Albans kenmerkte.

In de laatste maanden van het jaar 1869 werd de eerwaarde doctor Mackonochie voor de rechtbank van den *Privy Council* gedaagd wegens ongehoorzaamheid aan de bevelen zijner geestelijke overheid. Niettegenstaande het verbod des bisschops, had hij zich verstout: 1°. de ciborie en de pateen gedurende de heilige communie boven zijn hoofd op te heffen; 2°. de communie-tafel te versieren met *brandende* kaarsen; 3°. neer te knielen voor het eucharistisch brood en den eucharistischen wijn gedurende de consecratie.

Op deze drie punten van aanklacht bracht Mackonochie de volgende verdediging in:

Ad 1. De bisschop heeft mij verboden ciborie en kelk *boven* mijn hoofd op te heffen, maar ik heb altijd gezorgd ze niet verder te brengen dan tot aan de hoogte van den neus.

Ad 2. De bisschop heeft mij verboden de communietafel gedurende de toediening van het Sakrament met *brandende* kaarsen te versieren; maar ik heb zorgvuldig gewaakt, dat ze op het oogenblik der toediening waren uitgedoofd.

Ad 3. Wat het derde punt betreft, heb ik het woordenboek van Bailey en dat van Johnson geraadpleegd, ten einde te weten te komen, wat men eigenlijk onder de uitdrukking „knielen" te verstaan had. Bayley zegt: „knielen" is, wanneer men op zijne knieën gaat staan, in plaats van op zijn voeten. Johnson beweert eenvoudig, dat knielen niets anders is dan het buigen der beide knieën. Welnu, ik heb slechts ééne knie gebogen, en mocht ik daarbij somtijds de altaartreden geraakt hebben dan lag dit niet in mijne bedoeling.

Uit deze onwaardige verdediging blijkt veeleer de vrees voor het verlies eener staatsbetrekking dan de kracht eener godsdienstige overtuiging. De *Privy Council*, de verdediging gehoord hebbende, sprak zijn afkeuring uit over de wijze, waarop Mackonochie de bevelen des bisschops wist te verijdelen, maar liet verder den beklaagde met een scherpe vermaning vrij.

Mr. Mackonochie heeft zich in zijne verdiging veeleer voorgedaan als scherpzinnig advocaat dan als man van overtuiging. De band, die hem binnen het gebied der Staatskerk sloot, was hem te knellend geworden, maar hij miste den moed dien band te verbreken, om niet van de tijdelijke voordeelen, hem door die Kerk geboden, verstoken te worden. Zulk een apostel maakt geene ware bekeeringen, en zoo niettemin Engeland jaarlijks een aanzienlijk getal predikanten en leeken naar Rome's

Kerk ziet overgaan, moeten wij die blijde gebeurtenis veeleer aan den dogmatischen grondslag van het Puseyisme dan aan de herleving der katholieke ceremoniën in de ritualistische kerken toeschrijven.

B. H. KLÖNNE.

De mente Concilii Viennensis in definiendo dogmate unionis animae humanae cum corpore [1].

(Ingezonden.)

Het onlangs verschenen en hier aangekondigde werk van de hand des reeds zoo gunstig bekenden eerw. Paters Zigliara [2]) is voor een ieder, die zich op de wijsgeerig-natuurkundige en godgeleerde wetenschappen toelegt, een uitkomst en eene verrassing. Blijkens den titel geldt deze arbeid hoofdzakelijk de verklaring eener kerkelijke uitspraak, over de ware beteekenis waarvan reeds zooveel en zoolang is geredetwist, en waaruit twee scherp afgeteekende en in dit punt even scherp tegenover elkâar staande scholen: de Thomistische en de atomistische, de

1) *Deque unitate formae substantialis in homine juxta doctrinam S Thomae, praemissa theoria Scholastica de corporum compositione, Auctore* P. Fr. Thoma Maria Zigliara, Ordinis Praedicatorum. Romae, ex Typographia Polyglotta S. C. de Propaganda Fide. 1878. Pretium: Lib. 3.

2) Dezelfde geleerde Thomist is de schrijver van eene studie over het Traditionalisme, van eene andere over het Ontologisme en van een volledigen *cursus* van philosophie, alle werken uitgekomen te Rome op de boven aangegeven drukkerij. Het laatste geschrift werd door Zijne Heiligheid Paus Leo XIII, toen hij nog bisschop van Perugia was, den studenten van zijn bisschoppelijk seminarie in handen gegeven.

meest tegenstrijdige gevolgtrekkingen meenden te kunnen maken.

Gelijk men weet, had Paus Clemens V aan het hoofd der Vaders van het oecumenisch Concilie, gehouden te Vienne in 't jaar 1311, met den banvloek getroffen al wie niet met de Katholieke Kerk vasthield aan de leerstelling, dat: „de redelijke ziel van den mensch door zich zelve (*per se*) en *wezenlijk* (*essentialiter*) vorm des menschelijken lichaams is."

Ziehier de woorden van het Concilie: „Doctrinam omnem, seu positionem temere asserentem, aut vertentem in dubium, quod substantia animae rationalis, seu intellectivae, vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam ac veritati catholicae inimicam fidei, praedicto sacro approbante concilio reprobamus: definientes, ut cunctis nota sit fidei sincerae veritas ac praecludatur universis erroribus aditus, ne subintrent, quod quisquis deinceps asserere, defendere, seu tenere pertinaciter praesumpserit, quod anima rationalis seu intellectiva non sit forma corporis humani per se et essentialiter, tanquam haereticus sit censendus." (Denzinger, *Enchiridion symbolorum et definitionum.* N. 409.)

De eigenlijke zin dezer woorden was dus toegelicht door de voorafgaande verklaring, dat: de *zelfstandigheid* der redelijke ziel waarlijk (*vere*) en door zich zelve (*per se*) vorm des menschelijken lichaams moet genoemd worden.

De Thomisten vooreerst, en voorts allen, die in het opvatten van de samenstelling der stoffelijke wezens de Aristotelische theorie volgden, hadden daarin een, zoo het ons voorkomt, onverwinlijk wapen ter verdediging

van hun systeem gevonden. Trouwens, de volgende redeneering lag voor de hand: De uitdrukking „vorm" moet hier noodzakelijk *zelfstandigen* vorm beteekenen (hoe toch kan een zelfstandigheid *toevallige* vorm worden?), ook al hadden de woorden: „zelfstandigheid der redelijke ziel", „door zich zelve", „*wezen*lijk" daaraan niet ten overvloede herinnerd. Doch is de redelijke ziel *waarlijk* en *door zich zelve* zelfstandige vorm van het menschelijk lichaam, d. i. is haar wezen in vereeniging met onze stoffelijkheid de vormelijke oorzaak (*causa formalis*) van het werkelijk bestaan dezer laatste, dan kan men, buiten de algeheele en volstrekte schepping om, niet meer verklaren, hoe onze stoffelijke overblijfselen na den dood, d. i. nadat de ziel van 't lichaam is gescheiden, kunnen voortbestaan; of men moet met de voorstanders der stof-en-vormleer eenvoudig den zoozeer gevreesden *cadaverischen* zelfstandigheidsvorm aannemen [1]). En daar-

---

1) De Thomisten namelijk leeren, dat ieder stoffelijk wezen uit *vorm* (*forma*) en *stof* (*materia*) bestaat. De *vorm* is het beginsel, dat aan het wezen, welks vorm hij is, het zelfstandige, concrete zijn, de dadelijkheid geeft, en hij doet dit doordat hij zich met de *stof* vereenigende, haar tegelijkertijd bepaalt èn om te zijn èn om juist dàt wezen bijv. een steen, een stuk goud, te zijn.

De aldus beschreven *vorm* wordt, in tegenstelling van den *accidenteelen vorm* — d. i. welke bij het reeds als zelfstandigheid bestaande wezen komt, bijv. de rondheid van een steen — de *substantiëele* of *zelfstandigheidsvorm* geheeten.

Door de stof (*materia*) verstaan de Thomisten het beginsel des wezens, dat, afgezonderd van den *vorm*, uit zich zelf geen kompleet wezen, maar bloot eene lijdelijke realiteit is, vatbaar om onverschillig welke *substantiëele vormen* aan te nemen, en alzoo tot een of ander stoffelijk wezen te worden.

Is nu de ziel als de *zelfstandigheidsvorm* des menschelijken lichaams te beschouwen, dan schijnt hieruit te volgen, dat het lichaam niet meer

mede stond men met beide voeten op het gebied der onbezielde natuur en was men, *bon gré mal gré*, genoodzaakt in elke opvolgende ontbinding en verbinding òf stoutweg zelfstandigheidsverandering te loochenen (en dan heette het, onzes inziens, nog: *sauve, qui peut!*), òf zich in de hoofdzaak althans bij de Thomistische theorie neêr te leggen.

Zóó, en ons dunkt met recht, redeneerden de ijveraars voor het beginsel van „stof en vorm"; en ook al zouden al hun bewijsgronden, ontleend aan het feit der zelfstandige veranderingen, aan de éénheid en daarmêe gepaard gaande uitgestrektheid, aan de werkzaamheid en lijdelijkheid der lichamen eenigszins dien noodzakelijken logischen nadruk en de vereischte klem missen, die het verstand tot overgave dwingt, wie hunner de onfeilbare

---

bestaat, zoodra de ziel er niet meer mede vereenigd is. Maar deze gevolgtrekking kan men niet maken. Immers, een andere vorm kon aanstonds de plaats des vorigen innemen, en inderdaad leeren de Scholastieken, dat vogels den gewonen loop der natuur die plaats nimmer ledig blijft: „corruptio unius est generatio alterius".

Alzoo al is de ziel *zelfstandigheidsvorm* des menschelijken lichaams, dan kan dit lichaam nog blijven bestaan, nadat de ziel er van gescheiden is, namelijk: het cadaver bestaat door zijn eigenen *cadaverischen zelfstandigheidsvorm*. Blijkbaar moet men dezen *cadaverischen zelfstandigheidsvorm* aannemen, tenzij men eene algeheele en volstrekte schepping onderstelt, waardoor het cadaver na den dood ontstaan zou, wat zeker niemand beweren zal. Doch moet men dien *cadaverischen zelfstandigheidsvorm* aannemen, dan moet men natuurlijk erkennen, dat er althans in het cadaver een *vorm* en eene *materia* te onderscheiden zijn; en, moet men die in het cadaver onderscheiden, dan toch ook wel in *geheel* de stoffelijke natuur; met andere woorden: dan moet men wel de Thomistische theorie van *stof* en *vorm* omhelzen.

Op deze wijze kan men dus die theorie afleiden uit de leer; dat de ziel de zelfstandigheidsvorm is van het menschelijk lichaam.

uitspraak van het heilig Concilie in gansch den omvang harer beteekenis weet te doen gelden, hèm blijft, meenen we, ook tegenover geheel de vertegenwoordiging der moderne natuurbeschouwing de overwinning. Daarmêe is nochtans in geenen deele gezegd, dat de tegenpartij zich door de kracht van dat wapen geslagen, veel minder verslagen rekent. Wel was er geen tarnen meer aan, dat de zelfstandigheid der redelijke ziel *door zich zelve* vorm des menschelijken lichaams is; doch 't was immers van algemeene bekendheid, dat de school van Duns Scotus ongehinderd hare stelling betreffende den lichamelijkheidsvorm kon blijven leeren [1]).

Daarbij, hoe licht kon men het woord „vorm" in den zin van *wezensdeel* verstaan, een term, die bij de tegenstanders der oudere theorie de grootste rekkelijkheid heeft. Daar lag, zouden wij zeggen, wel in, dat de Vaders van Vienne in het bestrijden eener dwaling hunner dagen zich uitgedrukt zouden hebben in een taal, eerst goed verstaanbaar een eeuw of vijf later; doch wat nood? men waande, natuurlijk te goeder trouw, een geliefkoosd systeem door die ongerijmdheid gered.

Eindelijk nog trachtte men zich en anderen de meening op te dringen, dat de canon de vraag, hoe de ziel zich met het lichaam vereenigt? geheel onaangeroerd liet, maar bepaaldelijk de dwaling van de meervoudigheid der zielen bestreed. Hij was immers gericht tegen zekeren Petrus Oliva, en deze zou wel meerdere zielen in éénen mensch

---

1) Zij neemt namelijk aan, dat er in den mensch, behalve de ziel, den vorm des lichaams, voor zoover het een *menschelijk* lichaam is, nog een andere vorm aanwezig is, namelijk de *forma corporeitatis sive mixtionis*; deze geeft aan het lichaam het *bloot lichamelijk* bestaan, *als zoodanig*.

hebben aangenomen. Naar wat aanleiding men zulks op den voorgrond stelde, bleef immer een onoplosbaar raadsel; want wat de geschiedenis over genoemden wijsgeer en zijn geschriften had overgeleverd, pleitte veeleer voor het gevoelen der Thomisten, dat hij namelijk de wijze van vereeniging tusschen lichaam en ziel verkeerd opvatte. Daarenboven, ook eens toegegeven de veronderstelling der tegenstanders, waarom zou het Concilie van Vienne niet eveneens als het vierde van Constantinopel [1]) rechtstreeks de eenheid der ziel hebben geproclameerd, indien het niet bedoelde, naast de eigenlijke dwaling op haar logische oorzaak te wijzen en daartegen te waarschuwen? Immers de geleerde Jezuïet Toletus had zeer juist gezien, toen hij het onderscheiden van drie zielen in den mensch, een dwaling noemde, één met het loochenen der redelijke ziel als zelfstandigheidsvorm des menschelijken lichaams. Daarbij, hadde de Kerkvergadering hier niet den zelfstandigen vorm op het oog, en liet zij naast den redelijken vorm, nog een tweeden, een derden toe, mits geordend tot den eersten: waarom zou men dan niet even goed en behoudens 's menschen zelfstandige éénheid meerdere zielen kunnen aannemen, die uit haren aard tot de hoogste, de redelijke waren geordineerd. Ge ziet, lezer, waarom

---

1) Dit Concilie, het achtste Algemeene, in 't jaar 869 gehouden, leerde als volgt: „Veteri et Novo Testamento unam animam rationalem et intellectualem habere hominem docente et omnibus deiloquis Patribus et magistris Ecclesiae eamdem opinionem asseverantibus: in tantum impietatis quidam... devenerunt, ut duas eum habere animas impudenter dogmatizare .. .. pertentent. Itaque sancta haec et universalis synodus, ... talis impietatis inventores et patratores et his similia sentientes, magna voce anathematizat." (Zie Denzinger. N. 274.)

de bovengenoemde canon beiden partijen zooveel te doen gaf. De eene moest daarmeê overwinnen, de andere zich daaruit redden.

Over de ware beteekenis nu dier verklaring handelt het hier besproken werk van Pater Zigliara. Hij beroept zich op authentieke documenten. Niet lang geleden toch bracht de uitmuntende palaeograaf en ijverige verzamelaar van St. Bonaventura's werken, P. Fidelis a Fanna, Franciscaan, van uit de Borghesiaansche bibliotheek oorspronkelijke manuscripten aan het licht; die tot het begin der veertiende eeuw opklimmen. Zij werden edelmoedig ter bestudeering afgestaan en stelden den waak- en werkzamen Thomist in de gelegenheid, een der hoofdbewijzen zijner voorgestane stof- en vormleer zóó klemmend uit te voeren, dat, naar het oordeel van desbevoegde schrijvers in de *Scienza Italiana*, de kwestie over het Concilie van Vienne ten gunste der Thomistiek voor goed is uitgemaakt [1]).

Wat vond P. Zigliara in die eeuwenoude geschriften? Welke was wel bijzonderlijk Oliva's afdwaling geweest? Opvallend; daar was nergens spraak van meervoudigheid der zielen; zelfs geen aanleiding tot die opvatting; maar duidelijk bleek Petrus Oliva der meening toegedaan, dat de redelijke ziel niet krachtens haar wezen (*essentialiter*), niet door zich zelve (*per se*), niet onmiddellijk (*immediate*) vorm des menschelijken lichaams is; maar dat alleen, wat hij noemt haar gevoelig deel (*pars sensitiva*) *onmiddellijk*, en het intellectueele deel slechts door dat gevoelig deel en krachtens de éénheid van beider zelfstandigheid (*consub-*

1) Men moet echter erkennen, dat de eerw. Pater Fr. A. M. Portmans O. S. P. dit laatste nog niet durfde te verzekeren. Zie zijne recensie van Zigliara's werk in de *Revue de Louvain*. 1878.

stantialitas) en gevolgelijk alleen *middellijk* vorm des lichaams moet heeten.

Dat nu juist in dit handschrift, getiteld: *Questiones quodlibetales*, de door het Concilie bedoelde dwaling vervat is, blijkt voornamelijk uit de in het oog springende precisie, waarmeê de Vaders het tegenovergestelde van Oliva's bewering tot onfeilbare waarheid verhieven. Ook eene kantteekening, aan het manuscript toegevoegd, wijst niet dubbelzinnig daarop.

Nu mocht misschien nog een of ander zich vleien om in het onderscheid, dat Oliva maakt tusschen *gevoelig* en *redelijk* deel der ziel, grond te vinden om hem de leer van meerdere zielen toe te schrijven; maar behalve dat hij die zielseigenschappen, door hem deelen genaamd, herhaaldelijk medezelfstandig (*consubstantiales*) noemt, biedt die laatste toevlucht nog daarom des te minder zekerheid, wijl hij kennelijk die vermogens niet *werkelijk* (*realiter*) van het wezen der ziel onderscheidt. Allerduidelijkst treedt dat aan het licht uit het antwoord en de toelichting, door Oliva gegeven op de vraag: Komt het gevoelig deel van den voortbrenger [van de ouders] voort? — Geenszins, immers waar bleef dan zijn medezelfstandigheid met het redelijke, dat toch onmogelijk voortgebracht wordt!

Wat wij in deze laatste regelen neêrschreven zijn natuurlijk slechts eenige hoofdtrekken uit Pater Zigliara's nieuw, kristalhelder, diep doordacht en veelzijdig uitgewerkt betoog. Het is in drie deelen gesplist, waarvan wij voornamelijk het tweede bespraken. In het eerste zet de voortreffelijke wijsgeer met groote bevattelijkheid en bondige uitvoerigheid het Thomistisch stelsel aangaande

de samenstelling der lichamen uiteen en komt er nog eens meer in het bijzonder op terug, dat geen der tot op heden door schei- of natuurkunde aan het licht gebrachte waarheden met de theorie der ouden in strijd is. Terecht wijdt de schrijver daaraan eenige bladzijden, wijl het hier eene grief geldt, waartegen reeds zoo menigmaal de *Civiltà Cattolica*, de *Scienza Italiana*, de *Scienza e Fede* protesteerden, een grief die bij herhaling door geleerde natuurkundigen en wijsgeeren als een Liberatore S. J., een Cornoldi S. J., een Liverani werd afgewezen, en die men desniettemin nog maar telkens weder tegenwerpt.

In het laatste deel merkt P. Zigliara terecht op, dat het Concilie, als zoodanig en streng genomen vrijlaat, naast de redelijke ziel als vorm van het menschelijk lichaam nog eenen anderen b. v. eenen Scotistischen lichamelijkheidsvorm te verdedigen, maar blijkt nog niets van zijn flinken blik en onverzettelijke redeneerkraeht verloren te hebben, waar hij aantoont, hoezeer alleen in het Thomistisch stelsel de aangehaalde uitspraak der Kerkvergadering verklaarbaren, bevredigenden zin erlangt.

Wij vergenoegen ons met deze onder menig opzicht gansch onvolledige schets. Wien het lust, iets meer te weten van de Scholastische en met name van de Thomistische stellingen, wie zich gemakkelijk op de hoogte wil stellen van een vraagstuk, dat in onze dagen zooveel gerucht maakt in de wijsgeerig-natuurkundige wereld, wie zich reden wil geven van de vurige geestdrift, waarmêe een schoon deel der kerkelijke hiërarchie de beginselen van den Engelachtigen Leeraar, den H. Thomas van Aquino over de samenstelling der stoffelijke wezens bewondert en toejuicht en — laat ons dat terloops zeg-

gen — wie kennis wil maken met een zakelijk, veelzijdig, bevattelijk, onbevangen en gevierd Thomist; hij wijde eenige uren aan het uitmuntend geschrift van P. Zigliara, en zal zich des tijds noch der moeite, daaraan besteed, beklagen.

De liefde voor het H. Land.

Wel woedt de strijd tegen God en tegen den goddelijken Zaligmaker zoo hevig als ooit, wel stijgen de godslasterende kreten van het nieuwe heidendom overal en telkens tegen den eenigen Gezalfde des Heeren ten hemel, wel is het thans een tijd van loochening zijner goddelijke waardigheid en natuur, maar, dank zij de werking des H. Geestes, in de Kerk zelve is de eerbied, de liefde, de godsvrucht, de aanbidding, waarop de Eeniggeboren Zoon Gods regt heeft, niet alleen algemeen, zooals zij in de Kerk noodzakelijk moeten zijn, maar ook in bijna alle bisdommen en parochiën allerlevendigst en allerwerkdadigst. Dit toch getuigen de vurige liefde en de hooge vereering voor den Paus, den Plaatsbekleeder des Heeren; dit de innige en teedere devotie tot de Allerheiligste Maagd, de gezegende Moeder des Verlossers; dit de zoo vruchtbare vereering van zijn Aanbiddelijk Heilig Hart; dit de nu zoo veelvuldige Heilige Communiën, de luisterrijke en treffende aanbiddingen van het Allerheiligste Sakrament van zijn goddelijk Vleesch en Bloed. Dit en nog veel meer getuigt onwedersprekelijk, dat de liefde tot den Christus, als door eene nieuwe en krachtiger

mededeeling des Heiligen Geestes, in de harten der Katholieken is uitgestort en heerlijk werkt.

Doch al wie den Verlosser aanbidt en lief heeft, hij moet ook liefde hebben voor die gezegende plaatsen, waar Hij wilde geboren worden, leven, lijden en sterven. en zoo begroeten wij thans met vreugde ook eene verlevendiging van de devotie voor het H. Land en zijne heiligdommen.

Een der europesche vereenigingen, welke hiertoe op eene bijzondere wijze bijdraagt, en die te meer onze oplettendheid verdient, omdat zij in onze nabijheid haren zetel heeft, is de keulsche *Verein vom heiligen Grabe.*

Deze instelling is door den onvergetelijken Pius IX erkend en door Hem kort na hare oprigting, 20 Augustus 1858, met verscheidene aflaten verrijkt; zij staat onder de bescherming des Aartsbisschops van Keulen en verheugt zich in de gunst van verscheidene duitsche Bisschoppen, terwijl Mgr. Baudri, Wijbisschop van Keulen, haar President is.

Haar doel is:

1. de ondersteuning van het katholieke patriarchaat van Jerusalem en van hen, die met zooveel regt den titel mogen voeren, van *Wachters van het Heilige Land* (*Custodes Terrae Sanctae*) de Paters Franciskanen van Palaestina;

2. de ondersteuning van de overige katholieke instellingen in Palaestina of van andere, die er mede in verband staan, inzonderheid van de zoodanigen, wier werkzaamheid aan het onderwijs, de opleiding van geestelijken (bijv. het seminarie der Paters Jesuïeten te Ghazir op den Libanon), aan de missie gewijd is;

3. bij te dragen voor het verkrijgen, 't onderhoud en het herstel der oude eerwaardige heiligdommen in het H. Land;

4. de versiering der kerken in het H. Land door het toezenden van kerkelijke gewaden, gewijd vaatwerk, enz.;

5. ondersteuning der Katholieken aldaar in gevallen van buitengewone tegenspoeden, die, bijv. door ziekte, door misgewas, veroorzaakt zijn.

Deze zoo lofwaardige vereeniging heeft haar *Vereinsorgan* in het goed geschreven en met afbeeldingen versierde tijdschrift: *Das heilige Land.* [1])

Er is ons geene uitgave bekend, die den lezer beter op de hoogte houden kan van de omstandigheden, waarin de H. Kerk heden ten dage in Palaestina en in geheel Turkije verkeert. Geven we, ter kenschetsing van dit *Vereinsorgan*, een kort overzigt van het voornaamste, wat de drie reeds verschenen *Hefte* van den jaargang 1878 (den XXII[en] van het tijdschrift) bevatten.

a. Vooreerst trekt onze aandacht een brief van den hoogeerwaarden Patriarch van Jerusalem zelven omtrent den geestelijken toestand van zijn patriarchaat, dat thans meer dan 10,000 over eene zeer groote oppervlakte verspreide latijnsche Christenen telt, een eigen seminarie heeft en hierdoor in de toekomst een genoegzaam aantal inlandsche geestelijken hebben zal. De uitbreiding der missiën en de bekeering der Schismatieken geeft redenen tot vreugde.

---

1) Bij I. P. Bachem te Keulen. Iedere bijdrage van zes *mark*, die men aan den thesaurier der vereeniging, den Heer C. J. Schmitz-Leven, Lansbergstrasze, 14, te Keulen inzendt, geeft regt op een exemplaar.

Den staatkundigen en maatschappelijken toestand van Palaestina schetst een ander schrijven uit Jerusalem van Januarij ll.

Om tot het meer bijzondere over te gaan, vermelden we de uitvoerige statistiek der kostelooze scholen, die in 't Oosten door de Paters Franciskanen worden onderhouden. In Palaestina, op Cyprus, in Syrië, in Egypte zorgen zij voor het gewone schoolonderrigt van 1444 knapen en 662 meisjes; zij hebben eene hoogere inrigting voor onderwijs te Aleppo in Syrië en voeden daarenboven 301 weezen op. Hierbij vermelden we het berigt over de school der Zusters van den H. Josef te Beirut in Syrië, en mogen we eveneens de Vincentius-vereeniging te Jerusalem en te Bethlehem noemen. Ook het weeshuis in de laatstgenoemde stad met zijne landbouwkundige school wordt in een der *Hefte* besproken.

Men kan zeggen, dat Syrië zijn katholieke geleerde school heeft in het te Beirut gevestigde seminarie der Paters Jesuïeten. Deze inrigting heeft haren naam vermaard gemaakt door de arabische Bijbelvertaling, welke de eerwaarde Paters bewerken en op hunne eigene persen drukken. Het eerste reeds verschenen deel loopt tot en met het boek Esther. De typographische uitvoering is buitengewoon fraai; er zijn kosten noch moeiten aan gespaard. De tekst is versierd met vignetten en encadrement en met staalgravuren.

Het hoofddoel dezer overzetting is de vervalschte arabische Bijbelvertalingen tegen te werken, die de Protestanten voor geringen prijs in Syrië verbreiden. Het *Vereinsorgan* heeft een zeer lezenswaardig artikel over de verkeerde vertaling van Luc. I, 28, te vinden in de

arabische Bijbeloverzetting, welke onlangs te Beirut door de protestantsche drukkerij is uitgegeven.

Bevoegde beoordeelaars geven den hoogsten lof aan de vertaling der Paters Jesuïeten; de heer N. Nakkache, vroeger lid van 't geregtshof te Damascus, die bekend staat om zijne grondige kennis der oostersche talen, schrijft er over in 't arabische, te Beirut verschijnende dagblad *Behir*: „Deze overzetting onderscheidt zich door getrouwheid en tegelijk door duidelijkheid en sierlijkheid. Hoe grooten dank zijn we den bewerkers verschuldigd! Sedert eeuwen heeft men naar zulk eene overzetting verlangd. Zonder vrees voor overdrijving durven we dan ook verzekeren, dat de nieuwe arabische vertaling op eene zeer opmerkenswaardige wijze goed is afgewerkt, daar zij met zeldzame helderheid de gedachten van het oorspronkelijke teruggeeft." Hierbij sluit zich Mgr. Boutros Bostani, Bisschop van Tyrus en Sidon, aan die (31 December 1877) aan de overzetters schrijft: „Dit is inderdaad eene vertaling, gelijk men er in het Oosten reeds lang naar haakte. De tijdsomstandigheden maken zulk een werk gebiedend noodig. Gij hebt het ons gegeven, en wel met eene volkomenheid, die niets te wenschen overlaat." Wij lazen in het *Vereinsorgan* met groote ingenomenheid, dat een onzer landgenooten, de geleerde orientalist, die zich ook als dogmaticus en exegeet een zeer goeden naam verworven heeft, Pater J. van Ham, aan dit grootsche werk zijn talent en wetenschap gewijd heeft.

Niet slechts van de zijde der Protestanten, maar ook van die der Schismatieken ontstaan voor de Katholieken van het Oosten zware moeijelijkheden; een sprekend voor-

beeld van de onbeschaamdheid der schismatieke Grieken vermeldt het berigt over hunne aanslagen tegen de heiligdommen te Bethlehem.

Wat den godsdienstigen toestand van 't Oosten in 't algemeen betreft, behoort hier nog aangestipt te worden wat het *Vereinsorgan* over de Armenische Kerk, de woelingen der Kupelianisten en de vervolgingen, door het turksche gouvernement tegen de katholieke Armeniërs ondernomen, vermeldt. De katholieke bisschoppen van Trebisonde, van Marach en Angora stierven als belijders des geloofs, en de Armenische Kerk werd van haar geheele vermogen en zeer vele kerkgebouwen ten voordeele der Kupelianisten beroofd. De laatste turksche oorlog gaf echter eene gelukkige verandering. De verbannen katholieke armenische Patriarch keerde naar Constantinopel terug, en sedert 1876 heeft de vervolging haar boosaardig karakter verloren, hoewel het onregt niet hersteld werd. Toch verliezen de Kupelianisten, nu slechts 800—1000 zielen sterk, gedurig aanhangers en invloed. Het is de geschiedenis van den duitschen *Kulturkampf* en van Reinkens' nieuwe Protestanten.

b. We mogen hier verder gewagen van de beschrijvingen der verschillende heiligdommen, die in de 3 *Hefte* van het *Vereinsorgan* voorkomen, als die handelen over de statiën van den Kruisweg te Jerusalem , over het Bad Bethsaida, over de begraafplaats van Tabitha in den tegenwoordigen toestand; we herdenken hier almede de leerzame narigten over de bekende jerusalemsche kruisjes met ingelegde kleine stukjes steen, die van de plaatsen der veertien kruiswegstatiën genomen zijn. Deze steentjes werden met onvermoeide vlijt gedurende meer dan acht-

tien jaren door een eerbiedwaardigen grijsaard, den Franciskaan J. Calvi bijeenverzameld, en ter plaatse waar de staties zijn, uit den oorspronkelijken rotsgrond genomen: een arbeid, die om de plaatselijke gesteldheid der H. Stad ongeloofelijke moeite vorderde.

c. Het *Vereinsorgan* weet de kracht van het goede voorbeeld op hare waarde te schatten, en hieraan hebben wij het te danken, dat het ons een heerlijken brief van den H. Leo den Groote mededeelt, vol van de welsprekendste betuigingen van belangstelling voor Jerusalem; verder dat het ons wijst op het christelijke en geniale denkbeeld, hetwelk Christophorus Columbus bij zijne ontdekking der Nieuwe Wereld vervulde: om namelijk de geldelijke voordeelen dier heldhaftige onderneming aan te wenden voor de verlossing van Jerusalem uit de handen der ongeloovigen.

Het kan niet anders, of in dit jaar, het sterfjaar van Pius IX, moest de *Verein vom heiligen Grabe* de weldaden in herinnering brengen, waardoor deze groote Paus de Kerk van 't Oosten tot een nieuw leven terugriep. Hij was het, die, reeds in 't jaar 1847, het latijnsche patriarchaat in Jerusalem herstelde. „Wat Ons aangaat, zoo sprak Hij in 't Consistorie, Wij zijn van de levendigste bezorgdheid voor dit deel van 's Heeren kudde vervuld en koesteren de diepste vereering voor de Heilige Plaatsen, en door Ons zelven is sedert het begin van ons Pausschap niets zoo zeer ter harte genomen, als den patriarch van den latijnschen ritus weder in zijne Kerk te Jerusalem ten troon te zien zitten."

Ook Pius IX was het, die in 1862 eene afzonderlijke Congregatie van Kardinalen instelde, wier werkzaamheid

is zich met al de kerkelijke aangelegenheden van het Oosten in 't bijzonder bezig te houden.

In het jaar 1868 was het weder Pius IX, die door zijn Breve: *Cum multa* aan de aloude ridderorde van het H. Graf eene nieuwe regeling en nieuwe kracht gaf.

Hij was gewoon ieder te bemoedigen en te ondersteunen, die voor de herleving der Kerken van 't Oosten arbeidde; en al wat daar in de laatste dertig jaren tot stand werd gebragt, had zijne bescherming en veeltijds ook de hulp zijner aalmoezen. Wij kunnen niet nalaten het verhaal eener enkele treffende gebeurtenis over te nemen:

„De Congregatie van Onze Lieve Vrouw van Sion, schrijft Pater Ratisbonne, zal steeds met eerbiedige dankbaarheid de vaderlijke liefde gedachtig zijn, die Pius IX haar bij zoo menige gelegenheid bewees. Bij de eindelijke goedkeuring van den regel sprak hij tot den Algemeenen Overste: „De *Paus* zelf heeft het initiatief voor alles genomen, wat op Sion betrekking heeft; *hij* is het, die de approbatie uwer instelling heeft bespoedigd." Pius IX voerde de missie van Onze Lieve Vrouw van Sion te Jerusalem in, toen de toegang tot de Heilige Stad nog niet aan andere instituten geoorloofd was.

Ja, eene der laatste zegeningen van Pius IX gold het H. Land en onze missie van Sion. De H. Vader was reeds door zijne laatste ziekte op het lijdensbed geworpen, en toch verwaardigde hij zich, mij te ontvangen en met onbeschrijfelijke goedheid naar mij te luisteren. Hij wilde uit mijnen mond nadere berigten over onze instellingen in het H. Land vernemen. Hij hoorde mij met opmerkzaamheid aan; eindelijk rigtte hij zich in zijne legerstede op, legde zijne beide handen op mijn hoofd en gaf mij de volheid zijns zegens. Daarop nam hij een beeld der Allerheiligste Maagd, reikte het mij over en zeide: „Gregorius XVI heeft u een crucifix gegeven, Pius IX geeft u de Heilige Maagd."

Geene taal vermag de gevoelens uit te drukken, die dit tooneel in mij voortbragt. Het was op Vrijdag, 1 Februarij. Denk ik er aan, dat reeds zes dagen later, op Donderdag 7 Februarij, Pius IX zijne schoone en groote ziel aan God teruggaf, dan ben ik buiten mij zelven van dankbaarheid en tegelijk vol van de zoetste verwachtingen. Want mag men niet gelooven, dat de Stedehouder van Christus voornamelijk die gedachten in den hemel heeft medegenomen, die zijne ziel op aarde in de laatste oogenblikken bezighielden? En deze laatste zegen, dien hij over mijn hoofd uitstortte, zou die niet voor Sion en voor geheel Jerusalem een nieuw onderpand van geluk en welslagen worden?"

Ja, voorwaar, deze zegen zal ten heil gedijen; en het werk van Pius zal voortgezet worden door Leo. Welke verwachtingen Leo XIII doet koesteren, zegt ons het *Vereinsorgan*, als het de groote daden, die de Leo's onder de Pausen voor het Oosten verrigt hebben, optelt.

d. Met offervaardigheid beantwoordden de geloovigen aan de bemoedigende opwekking en het voorbeeld van Pius IX; zulks getuigen de opgaven over de geldelijke bijdragen voor het H. Land, door den *Verein* ontvangen en in zijn *Organ* telkens naauwgezet openbaar gemaakt.

Aan de *Uebersicht der Einnahmen und Ausgaben vom* 1 *Januar bis December* 1877 ontleenen we deze sprekende cijfers.

Van bijzondere personen onmiddellijk en van de openbare collecten werd ontvangen de som van Mark 72623.35
het saldo van 't vorige jaar bedroeg . . . „ 10202.99
dus te zamen voor 1877—1878. . . . . Mark 82826.34.

Opmerkelijk is het, dat hierbij ook eene som wordt gerekend voor de *stipendia* voor HH. Missen, welke den hulpbehoevenden geestelijken in 't H. Land worden gezonden.

De uitgaven over 1877—1878, die bijna geheel bestaan uit ondersteuningen, aan de onderscheidene goede werken in 't Oosten verstrekt, bedroegen . . . . Mark 60530.53
zoodat er dus nog ter verdeeling overbleef „ 22295.81.

Dit zijn de magtige werken van den *Verein*, en buitendien gaan uit Duitschland en vele andere landen de aalmoezen naar de Heilige Plaatsen.

Waarlijk, groot is de werking der liefde; echter wordt er in de ontegensprekelijk bestaande behoefte en nood nog niet voldoende voorzien.

De liefde voor het land, door 's Heeren voetstappen en bloeddruppelen geheiligd, moet nog in veel wijder kring en nog levendiger opgewekt en aangevuurd worden. Een schrijver in 't *Vereinsorgan* wijdt zijne aandacht aan de beantwoording der vraag, op welke wijze dit kan geschieden.

Geven we hem het woord.

„Onder alle gebeurtenissen der geschiedenis zal men waarschijnlijk geene vinden, die de christen volken zoozeer in beweging gezet en meerdere eeuwen lang tot de meest opofferende en heldhaftige daden heeft opgevoerd, als de Kruistogten. De Kruistogten toonen, wat de christelijke wereld vermag, wanneer zij door eene hoogere idee bezield wordt. Voorwaar, wie hunne gevolgen alleen van den materiëelen kant zou willen beoordeelen, zou welligt meenen, dat de ontzettende offers en inspanningen in geen verhouding staan tot de verkregen uitkomsten. Doch wie overweegt, hoe in den tijd der Kruistogten het vuistregt, de geweldenarij, de veeten bij grooten en geringen, de volken van Europa verscheurden, en hoe de ketterij op vele plaatsen in de meest verschillende gedaanten het volk poogde te verleiden en het aanzien van Christus' Stedehouder te vernietigen, die zal in de Kruistogten als een van God gezonden onweder zien, dat de lucht, die zich boven de christelijke wereld had zamengepakt, weder reinigde. De

menschelijke hoogmoed had zoovele en zulke gevaarlijke ketterssche herschenschimmen uitgedacht, dat men bijna kon vragen, of de christelijke wereld het meest door den Islam of door de dwaalleering bedreigd werd. De oproeping ten strijd voor het Graf des Verlossers trof beide vijanden, den vreemden en den inwendigen. De geloofseenheid der christen volken was gered, één en hetzelfde godsdienstige gevoel voerde hen in eendragt en liefde te zamen, staatkundige woelingen en burgeroorlogen hielden voor den tijd van dezen kamp op, het Pausdom kwam tot een aanzien en eene beteekenis, die alles overtrof, en dit overwigt was beslissend voor de geschiedenis der middeneeuwen en voor de christelijke beschaving in het algemeen. Het liefdevuur en de offerwilligheid der eerste Christenheid scheen weder op te leven, de vorsten, zoo goed als de bedelaars, wedijverden, om have en bloed in des Heeren dienst prijs te geven, alle des sferen des levens werden door een stroom van heilig enthusiasme aangegrepen, die daden voortbragt, welke wij nog heden met bewondering aanstaren, zonder ze te kunnen evenaren. Gelijk het reuzengeslacht der oude Germanen bezwaarlijk in de tegenwoordige Duitschers zijne nakomelingen zou erkennen, zoo zouden ook de oude kruisvaarders, stonden zij uit het graf op, het ternaauwernood begrijpen, hoe de tegenwoordige menschen met hun engen gezigtskring en hun koel hart, met hunne materiëele rigting, hunne kleingeestige strevingen en aardsche gezindheden, nog belijders van hetzelfde geloof zijn, dat hen eens tot daden der hoogste zelfverloochening, tot eene opoffering kracht gaf, waardoor zij vaderland, nabestaanden en alles verlieten om in den bloedigen veldslag of op het ziekbed in het lazaret het leven voor God weg te schenken.

Twee honderd en vijftig jaren na den dood van Lodewijk IX, den dapperen en heiligen kruisvaarder, kwam die groote ramp over de christelijke wereld, die heillooze, door de Hervorming teweeggebragte geloofsstrijd onder de christelijke volken, waardoor de zegenrijke invloed der magtigste, door God gestelde autoriteit, van het Pausdom werd tegengehouden. Ook Europa's onverschilligheid ten opzigte der HH. Plaatsen heeft gedeeltelijk haren oorsprong in de gebeurtenissen der zestiende

eeuw. Sinds dien tijd was de staatkunde der vorsten niet meer voor gemeenschappelijke christelijke belangen in beweging te brengen; in het eigen kamp der Christenen woedde de tweedragt, en de stem der Pausen ten gunste van het H. Land moest, zonder gehoord te worden, zich in de wijde lucht verliezen.

Op het tegenwoordige oogenblik brengt de Oostersche Quaestie, die ook de Heilige Plaatsen van zeer nabij raakt, de wereld weder in beweging en spanning. Hoe zal ze opgelost worden? [Want het Congres van Berlijn gaf toch waarlijk geen oplossing!]

Hoe gemakkelijk en met hoeveel zegen kon zij opgelost worden, zoo de hoogere staatkunde zich door christelijke beginselen wilde laten leiden! Maar het schijnt, dat de hoop op eene betere toekomst voor het H. Land niet op de congressen der vorsten, maar alleen op de offerwilligheid van het christelijke volk berust, en daarom dienen we de vraag te stellen: welke middelen zijn er aan te wenden om deze offerwilligheid tot steeds grooter werkdadigheid aan te vuren.

Laat men toch niet tegenwerpen: „De Katholieken worden zoo dikwijls voor kerkelijke zaken om aalmoezen en bijdragen gevraagd, dat men er voor terugschrikt om van hunne offervaardigheid vooral in een tijd van finantiëele kwijning nog meer te vorderen." Indien ieder in den kring zijner bekenden en vrienden zijne blikken eens wilde laten rondgaan, en mondeling of schriftelijk een bede tot hen rigten, dan zouden nog zeer velen voor deze goede zaak gewonnen worden, en dit des te eer dewijl de woorden: *het Heilige Land* en *Jerusalem* in de harten des geloovigen zoo krachtig en spoedig gevoelens van dankbaarheid en verlangen opwekken.

. . . . . .

Het is bekend, hoe de stichter van de orde der Franciskanen voor de belangen van het H. Land gloeide; hij ijlde naar Syrië, predikte den Sultan onbevreesd de christelijke waarheid, en zou gaarne als martelaar gestorven zijn om de zielen der ongeloovigen te redden. Dezelfde ijver heeft alle eeuwen door en in de moeijelijkste omstandigheden zijne geestelijke zonen tot op dit uur bezield. Toen de legers der Kruisvaarders gedwongen werden, het H. Land te verlaten, en iederen

Christen, die achterbleef een zekere dood bedreigde, toen bleven de Franciskanen als trouwe wachters aan het H. Graf, al moesten ook honderden hunner deze liefdedienst met het leven boeten. Wat de Katholieken nog heden in het H. Land bezitten, hebben zij hoofdzakelijk aan de opoffe-rende werkzaamheid der Franciskanen te danken. God schijnt echter ook deze getrouwheid op eene geheel bijzondere wijze te beloonen, daar hij dezer orde een wasdom schonk gelijk aan geene andere; hare leden immers zijn thans 50,000 in getal. In de orde der *Tertiarii* of den Derden Regel heeft de H. Franciscus voor de Christenen, die in de wereld leven, eene instelling gevestigd, waardoor zij, van zijnen geest vervuld, hunne zaligheid des te zekerder kunnen bewerken. Deze Regel is zeer sterk verbreid; bij de meermalen 's jaars gehouden bijeenkomsten tracht de priester, wien de geestelijke leiding der leden opgedragen is, den geest van den H. Franciscus zijnen kinderen steeds dieper in te prenten. Wanneer zoodanige priesters deze gelegenheid wilden gebruiken, ten einde de leden van den Derden Regel aan te sporen om den H Vader Franciscus ook in zijne liefde voor Jerusalem na te volgen, en om bijv. zich in den *Verein vom Heiligen Grabe* te laten inschrijven en door aalmoezen en *stipendia* voor Heilige Missen het katholieke Oosten bij te staan, dan zou het goede gevolg zeker wezen.

Ten derde biedt ook de heden zoozeer verbreide en geliefde devotie tot het Allerheiligste Hart des Zaligmakers een zeer gunstige gelegenheid om de belangen van het H. Land te bevorderen. Daar openbaarde dat goddelijke Hart het eerst zijne verlossende werkzaamheid, toen de Heer hen, die door geestelijke of ligchamelijke kwalen aangetast waren, vol ontferming opzocht, genas en vertroostte, of geduldig spot, hoon en verguizing verdroeg; daar werd op Calvarië dat Heilige Hart geopend om den menschen zijne grenzelooze liefde te leeren kennen en hen dringend uit te noodigen, dat zij uit deze goddelijke bron troost en zaligheid zouden putten. Hoezeer zou het Heilige Hart des Heeren vereerd worden, wanneer zijne dienaren er toe wilden meêwerken, het H. Land, het tooneel

zijner liefde, geestelijkerwijze te vernieuwen, door almoezen, welke zij aan de godsdienstige inrigtingen van Palaestina schenken. Mogen allen, die invloed uitoefenen op de vereerders van 's Heeren H. Hart, hen van deze gedachte vervullen!

. . . . . .

Verder geeft de collecte op Goeden Vrijdag een bij uitstek werkzaam middel aan de hand. Op den dag, waarop onze Heer en Heiland voor ons in den dood ging en ons in onuitsprekelijke smarten aan 't kruis verloste, grijpt diepe treurigheid en weemoed alle Christenen aan, en hun hart vraagt Hem met innige wederliefde: Heer waarmede kan ik uwe oneindige liefde vergelden? De ziel is op dezen dag in teederder, liefdevoller, offerwilliger stemming dan anders, en welke vruchten brengt dan het opwekkend woord des priesters bij de geloovigen voort! Eene gemeente, die in vroegere jaren op den Goeden Vrijdag 18 en 20 mark bijdroeg, werd door eene innige toespraak van haren herder in dit jaar opgewekt, en de collecte steeg terstond tot het dubbele. Zoo werkt het ten regten tijde gesproken woord.

Ziedaar, hoe deze ijverige beminnaar van Jerusalem de middelen naspoort om die waarlijk christelijke belangstelling te bevorderen, en welligt kunnen ook hier te lande zijne wenken van eenig nut zijn.

Hoezeer de godsvrucht en de offerwilligheid voor de HH. Plaatsen ook in ons midden bloeijen, zij zijn nog verre van genoeg algemeen en genoeg levendig te zijn. Wij worden nog te zeer overtroffen door onze middeneeuwsche katholieke voorouders, die aan zoovele Kruistogten, en velen met zulk een roemruchtigen naam van christelijken moed en offervaardigheid, deelnamen! Wij hebben de liefde voor het H. Land nog niet, die de zielen van zoovele vrome pelgrims vervulde, welke uit Neder-

land daarheen ter bedevaart togen. [1]) Het is waar, gewigtige redenen en ook de geheel veranderde verhoudingen en betrekkingen des maatschappelijken levens laten zulke verre bedevaarten thans maar zelden toe, of veroorzaken, dat ze menigwerf minder oorbaar zijn; maar den geest van liefde voor 's Heeren H. Graf, die in onze vrome voorgeslachten leefde, dien kunnen allen navolgen.

De H. Bernardus begroet Jerusalem met deze woorden: „Ik groet u, heilige stad, stad van den Zoon Gods, uitverkoren en gewijd om de bron der zaligheid te zijn! ik groet u, woonplaats des grooten Konings, van waar de oude en nieuwe wonderen uitstroomen, die de wereld verblijden! Beheerscheres der volken, hoofdstad der koningrijken, metropool der Patriarchen, moeder der Apostelen en der Profeten, oudste vaderland van ons geloof, gij roem en zegen van het christen volk! Ik groet u, land der gelofte, waar vroeger melk en honig voor uwe eerste kinderen vloeide, en dat voor de toekomende tijden het voedsel des levens en de geneesmiddelen der

---

1) Over de nederlandsche kruisvaarders en pelgrims naar het Heilige Land, over de nederlandsche „ridders van den heiligen grave", over onze „palmers" (zooals de pelgrims naar Jerusalem om de palmtakken, die zij medebragten, heetten) geeft de Hoogleeraar Moll, in zijne *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, vrij uitvoerige berigten. Echter herinnere men zich bij het lezen zijner beoordeelingen dat een Protestant, al is hij gemoedelijk en van goede gezindheid, daarom nog niet aan al de tradities zijner opvoeding ontwassen is. Verder zij nog dit opgemerkt: al moest Maerlant in zijn vurigen zwanenzang: *Vanden lande van overzee*, over de laauwheid der Christenen jegens het H. Land bittere klaagtoonen aanheffen, in weerwil van deze verslapping der geestdrift, bleek het gedurende volgende eeuwen, dat deze liefde in de harten der Nederlanders verre van uitgestorven was.

onsterfelijkheid hebt voortgebragt! Ja, stad Gods, groote dingen zijn van u gezegd!"

Ziedaar een vlammend woord uit den tijd der Kruistogten, een woord, dat ook in Nederlands gouwen zijn krachtigen weerklank vond; mogten wij een sprankel van die vurige liefde des kruispredikers Bernardus in onze zielen voelen gloeijen!

VERSCHEIDENHEDEN.

DE GRIEKSCH-MELCHITISCHE KERK.

Mgr. Gregorius Josephus, grieksch-melchitisch Patriarch van Antiochië, Alexandrië en Jerusalem, heeft onlangs een schrijven gerigt aan den Aartsbisschop van Parijs, dat *La Terre Sainte* van 15 Julij 1877 opnam. We ontleenen daaraan eenige bijzonderheden over de Melchiten.

Deze naam beteekent naar de afleiding Koninglijken. Toen de regtgeloovige Keizer Marcianus, zegt Mgr. Gregorius, het Concilie van Chalcedon met kracht ondersteunde, gaven de aanhangers van Eutyches aan die Grieken, welke der leerstellige uitspraken dezer Kerkvergadering trouw bleven, den spotnaam van Melchiten of hofpartij. Deze naam bleef hun tot op heden bij. — Wij voegen hier echter aan toe, dat alleen de orthodoxe Grieken van Syrië, Mesopotamië, Babylonië, Armenië en Egypte zoo genoemd worden. In die landen toch hebben de Eutychianen eene hiërarchisch wél geregelde Kerk gevestigd, en nergens elders. — De Stoel van Antiochië, zoo gaat de Patriarch voort, is door den H. Petrus opgerigt; sedert zijn hem 144 patriarchen opgevolgd, van welke Mgr. Gregorius nu de laatste is.

De Patriarch, het hoofd der grieksch-melchitische Kerk, wordt gekozen door eene synode, waarop alle bisschoppen van het patriarchaat bijeenkomen; hunne keuze wordt aan de goedkeuring van den Paus onderworpen. Zijne Heiligheid zendt den verkozen patriarch, kort na diens benoeming, het *pallium*;

dit is het gebruik sedert het pontifikaat van Benedictus XIV, namelijk sedert 1744.

Een breve van Gregorius XVI van 't jaar 1838 bepaalde, dat de patriarch voortaan de beide zetels van Alexandrië en Jerusalem in vereeniging met dien van Antiochië zou bekleeden. De Heilige Vader wilde hiermede de verdiensten erkennen en beloonen, die zich de Patriarch Maximus Mazlum jegens de Kerk verworven had. Deze waardige prelaat gaf door zijne zeldzame talenten en uitstekende deugden een buitengewonen luister aan de melchitische Kerk en natie. De schriften, die hij zelf opstelde of vertaalde, worden in de melchitische familiën als een heilig goed bewaard; zijn naam zal immer onafscheidelijk verbonden zijn met de geschiedenis van den geweldigen strijd, door de melchitische Kerk tegen het schisma van Photius gevoerd. In 't jaar 1841 zag hij zich genoodzaakt naar Parijs te gaan, om de bescherming der fransche regering tegen de listige woelingen der grieksch-schismatieke geestelijkheid in te roepen, en zijne zending werd met den besten uitslag bekroond.

De residentie der patriarchen is, sedert 1529, te Damascus Het patriarchaat omvat twaalf bisdommen, van welke er drie door den patriarch zelf worden bestuurd, de negen andere door aartsbisschoppen en bisschoppen, die in de hoofdplaatsen hunner bisdommen resideren. Buitendien zijn er kerken van den melchitischen ritus te Constantinopel, Diarbekir, Jerusalem, Damiëtte en op andere plaatsen, zij staan onder het patriarchaat. Zelfs in Europa zijn er twee, namelijk te Livorno en te Marseille. Het geheele patriarchaat telt 190 kerken, 19 kloosters, 333 seculiere of reguliere priesters en 113 nonnen, die zich gedeeltelijk aan de opvoeding en het onderwijs, gedeeltelijk aan de ziekenverpleging toewijden. Het bezit ook eene eigene inrigting voor de opleiding tot den geestelijken stand, en daarenboven 127 scholen. De gezamenlijke bevolking bedraagt ongeveer 100.000 zielen.

„Bij den eersten blik, zoo schrijft Mgr. Gregorius Josephus, zal dit getal niet zeer aanzienlijk schijnen; maar, wat hier bovenal belang moet inboezemen, is de hooge beteekenis, die

der melchitische Kerk om eene drievoudige reden toekomt, vooreerst om haren alouden oorsprong, dan om hare onveranderlijke vastheid in het geloof, en eindelijk om den harden strijd, dien zij onophoudelijk met het grieksche schisma te voeren heeft. Juist deze voortdurende staat van oorlog, waarin wij, Melchiten, ons tegenover het grieksche schisma bevinden, is op zich zelf reeds voldoende om ons de werkdadige sympathiën der andere katholieke natiën te verzekeren."

HET ST.-JOSEPHS-GEZELLEN-HUIS TE AMSTERDAM. [1])

Tot de nog niet talrijke sieraden van Amsterdams buitenwijken behooren, naar getuigenis van Roomsch en Protestant, onze godsgebouwen, die daar in de laatste en in de allerlaatste jaren verrezen: de kerk van Onze Lieve Vrouw, Onbevlekt Ontvangen, in de Houttuinen, de kerk in de Vondelsstraat, het St.-Josephs-Gezellen-Huis, de kerk van den H. Willibrordus buiten de Vesten aan den Amstel, het St.-Jacobs-oude-mannen-en-vrouwen-huis. Bij het groote onderlinge verschil in stijl, bij meerdere of mindere volmaaktheid van plan, uitwerking en uitvoering, mogen het doelmatige en goede of zelfs schoone gebouwen worden genoemd. Wat ons echter nog meer treft dan die ranke torens, die hooge en breede gevels, het is de gedachte, dat al die kostbare gebouwen gedenkteekenen zijn van den godsdienstzin en de naastenliefde vooral der tegenwoordige Katholieke Amsterdammers, die blijk geven de voorvaderlijke godsdienstigheid en mildheid niet te hebben verloren. Welke eendragtige zamenwerking van geestelijken en leeken, hoevele soms angstige zorgen, welke uitrekeningen en vondsten van den ijver, welke zeer aanzienlijke, ja vorstelijke giften,

---

1) *De Symboliek en het doel van het St.-Josephs-Gezellen-Huis te Amsterdam door* H. C. J. M. van Nispen, Rector en Centraal-President, Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1878. Prijs 20 cts.

en tegelijk welke uitzuinigingen van zoovelen, die, met minder goederen der fortuin bedeeld, toch even bereidvaardig om te geven als de weduwe van 't Evangelie, hunne „kleine penningen" in de schatkist wilden werpen. Dit alles werkte te zamen en was noodzakelijk om in betrekkelijk weinige jaren zooveel goeds en groots tot stand te brengen. Nog hooger waarderen wij deze uitkomsten, als wij ze stellen tegenover het uiterst geringe, wat de Nederl. Hervormden van Amsterdam voor en in die nieuwe buitenwijken tot nu toe hebben verrigt; en toch telt hun Kerkgenootschap in de hoofdstad een getal leden, aanmerkelijk grooter dan de Amsterdamsche Katholieken bereiken, en van de Hervormden behooren er buitendien zoovelen tot de rijksten en de aanzienlijksten. Waarlijk die Katholieke gebouwen verkondigen, wat eene werkdadige liefde en eene eendragtige zamenwerking vermogen.

Niet velen weten in bijzonderheden, op welke wijze die liefde hier gewerkt heeft.

Den schrijver der reeds genoemde brochure zijn we erkentelijkheid verschuldigd; door zijn geschrift stelt hij ons in staat weder een blik te slaan in de oorkonden der Amsterdamsche offervaardigheid. De giften, waaruit het nu reeds aanzienlijke en fraaije gebouw der St.-Josephs-Gezellen-Vereeniging geheel en al werd bekostigd, vloeiden, zeker grootendeels, uit diezelfde, men zou bijna zeggen, onuitputbare bron der Amsterdamsche offervaardigheid voort; en er is alle reden om eens, gelijk de eerwaarde Rector den wensch uitdrukt, met gouden letters op wit marmer in den gevel des gebouws een opschrift te plaatsen, Amstels en Neêrlands Katholieken ten hulde.

Het was passend, dat de schrijver, die, door zulk een hulp gesteund, den bouw reeds zoover tot stand bragt, zijne medewerkers bij dien bezwaarlijken arbeid in zijne brochure afzonderlijk herdacht: „de edele zielen, die door het nemen van aandeelen in de geldleening der Vereeniging, of het schenken van eene jaarlijksche kontributie de onderneming mogelijk hebben gemaakt"; „de architekten, die geheel *om niet* de teekening voor het monumentale huis geleverd, de bouwplannen vervaardigd, of met hun kundigen raad [den eerwaarden Rector]

steeds ter zijde gestaan hebben"; de „leden der Vereeniging, zonen des huizes, die met zooveel zorg en werkelijk belangloos, de plannen voor den bouw uitgevoerd, kruis, bloemijzers en windvlaggen gesmeed en geschonken, hunnen tijd, hun geld en hunne kundigheden hebben veil gehad"; „de leden der Vereeniging van 't Allerheiligste Sacrament en andere godvruchtige personen, die geheel in de eerste behoeften voor de H. Offerdienst hebben voorzien; de edelmoedige begiftigers van Huis en Kapel, die de [in de brochure beschreven] kunststukken, afsluitdeuren enz. hebben bekostigd; de Eerw. Broeders, leermeesters en medebestuurders, die [den Rector] zoo offervaardig ter zijde staan en gestaan hebben"; „de Edele Dames, die voor den ouderloozen of van zijne ouders ver verwijderd zijnden jongeling 't Hospitium hebben ingerigt"; „den onverwachten bezoeker", die vroeg, of er eenige behoefte was en de som aanbood, voor het maken der steenen gewelven boven het altaar juist benoodigd; „de personen, die zich beijveren giften in te zamelen" en nog zoovele anderen. Bij deze laatsten zouden de leden der St.-Josephs-Gezellen-Vereeniging, zoo ook zij in 't openbaar hunnen dank mogten uitspreken, eenen gever noemen, dien de bescheidenheid ook ons niet toelaat aan te duiden.

Ziedaar de gaven en offers, uit godsdienstzin en tot een verheven en allerbelangrijkste bestemming bijeengebragt. De St.-Josephs-Gezellen-Vereeniging immers beoogt het vormen van echt Christelijke en voor hunne onderscheidene ambachten degelijk bekwame handwerkslieden; zij beoogt verder eene onderlinge vereeniging, ondersteuning, bevestiging ten goede, heiliging der tot mannelijken leeftijd gekomen en reeds gezeten leden van den achtbaren handwerkmansstand. Wie weet niet, aan welke gevaren van onmatigheid, van verleiding, van opruijing, van moedeloosheid de ambachtsman in en door den tegenwoordigen toestand onzer zich ontchristelijkende maatschappij blootstaat, tot welke rampzalige wereldsgezindheid, ongodsdienstigheid, ongeloovigheid, tot welk een verwerping van alle ter instandhouding der maatschappij noodige beginselen de werkman ook in Nederlands groote steden vervoerd wordt,

en hoe ook ten onzent het socialisme zich tot den werkenden stand rigt, dezen en den overigen standen ten volkomen verderf? En hierom zal ieder, bij eenig nadenken, elke poging om het alom ingrijpend kwaad te voorkomen of te verwijderen, en voornamelijk elke poging, die voortkomt uit eenen wijzen en voorzigtigen ijver des geloofs, allerbelangrijkst noemen en haar welslagen met vurigheid wenschen.

In welken bepaalden zin de St.-Josephs-Gezellen-Vereeniging hare taak opvat, leert zelfs de symboliek van haar huis en hare kapel, die ons door den eerwaarden schrijver verklaard wordt, terwijl zijne brochure ons tevens laat zien, over welke middelen de Vereeniging thans beschikt, welke uitbreiding zij reeds verkregen heeft, en wat voor haar volle werking nog moet worden tot stand gebragt. Om dit alles stemmen we zeer gaarne met hem in, wanneer hij schrijft: „De liefde, de offervaardige liefde tot de Vereeniging moge bij de leden, de weldoeners, bij alle Katholieken van stad en land bewaard blijven en toenemen"; zij voltooije haar werk ten volle.

H. J. J. P.

MIJN BEZOEK AAN BISMARCK [1]).

Een boekje, door deszelfs uitgever ons ter recensie toegezonden. Als een teeken des tijds — waarom zou ik de pretentie hebben deze uitdrukking niet te gebruiken? — is het welligt merkwaardig; het laat zien, welke mannen er tot het jonge Nederland behooren. Buitendien wil ik het verlangen van den uitgever vervullen.

Jochem van Ondere is, gelijk hij zijn eigen beeld schetst, „een deftig man, ruim vijftig jaar oud, woonachtig te Gouda, fabrikant van steenen pijpen"; deftig is hij in geheel zijn uiterlijke verschijning: „ik — zegt hij — met gladgeschoren, ietwat opgeblazen bleek gelaat, met mijn hoed van 't laatste

---

1) Door Jochem van Ondere, 2e druk. Deventer. A. Ter Gunne. 1878.

model bij ons te Gouda, met mijne lange zwarte jas, zwart katoenen handschoenen, zwart vest, zwarten pantalon ... mij dunkt, ik moet op allen den indruk maken van het toonbeeld der deftigheid." Hij behoort tot de deftige, ouderwetsche, orthodoxe, papenhatende ouderlingen van een nog niet uitgestorven geslacht. Hij is „een gezworen vijand van alle papisterij, bovendien ouderling, vroeger diaken van de Nederlandsch Hervormde Kerk, zuiver in de Dordsche leer."

Al wat papisterij kan heeten, haat hij met een ouderwetschen calvinistischen en nu telkens op nieuw ontbrandenden haat. Dezen wil ik door eenige aanhalingen eens nader karakteriseren. Daarvoor heb ik in het boekje maar te grijpen.

Rome is de belaagder of de tiran der volken, „de verdierlijkte huurlingen van Paus en Jezuïeten en van hunne allerchristelijke vasallen zullen komen om ook u, Nederlanders, in het priesterjuk te slaan en door Oostersch bijgeloof en Oostersche kerkleer te verstompen en te verdierlijken" ... „Rome onder de koningen, Rome als republiek, of onder de Keizers, Rome onder de Pausen, het „eeuwige Rome" heeft nooit gerust om de wereld met moord en doodslag te vervullen. Is het sterk, dan leidt het zijne eigene kinderen ter slachtbank; is het machteloos, dan hitst het zijn ras en zijne geloovigen tot menschenmoord aan."

Tot de ijverigste huurlingen dier moordende magt behooren de priesters, en deze vinden, inderdaad, geen genadig regt bij Jochem van Ondere. Geen wonder! Die „zwarte bent", dat „zwarte pak" zoekt Nederland te overheerschen; zij regeren de nederlandsche Katholieken, deze immers „hebben hunne hersenen aan Paus en Jezuïeten cadeau gedaan." Eilacie! Jochem ziet „'s heeren wegen wemelen van uit- en inwendig onberispelijk geüniformeerde kapelaans"; en „die zwarte kerels zijn hem een doren in 't oog, als ze daar met hunne eeuwige sigaar in den mond en met den onafscheidbaren zwarten stok in de hand langs 's heeren straten stappen, loens glurend, of een schaap van hunne kudde den hoed vergeet af te nemen." Andere perioden, waarin hetzelfde onderwerp besproken wordt, zijn in den volsten zin *scabreus*. Tot platheid en gemeenheid verviel onze deftige vijftigjarige van tijd tot tijd.

In één woord, de priester moet geweerd, uitgesloten, weggejaagd worden, en Willem de Zwijger, Egmond en Hoorne, Marnix van St. Aldegonde spreken volkomen naar Jochems gemoed, als zij „in een statig koor" uitroepen: „Kinderen, laat het besef in u wonen, dat gij bestemd zijt om aan geheel de wereld een voorbeeld te geven van echte vrijzinnigheid en ware beschaving. Wacht u voor Rome en zijne trawanten. Den duivel hebben wij uitgedreven; maar wee u, als gij hem weer binnen laat! Weert Rome's priesters van uwe grenzen."

Als ik hier nu bijvoeg, dat onze man vrij kortzigtig van geest is en dikwijls onnoozel genoeg voor den dag komt, dan zijn de voornaamste trekken van zijn portet aangegeven.

Nu rees er in zijn hoofd een onverzettelijk denkbeeld op, dat hem geen rust meer liet en in waarheid zijn *cauchemar* werd: het magtige Pruissen, gepersonifiëerd in den IJzeren Prins, zoo vreest hij, heeft het plan ons gelukkig vaderland, door middel van eenige tienduizenden manschappen, te annexeren. Het spookbeeld van den gulzigen Pruis vervolgt Jochem overal en altijd, en in zijn angst weet hij geen beter middel dan een brief aan Von Moltke te schrijven, en hem te vragen hoe het met den Pruisischen annexeerlust staat. Het antwoord laat hem onvoldaan, en hij ziet geen uitkomst meer tenzij wanneer hij zelf Prins Bismarck te Varzin gaat opzoeken en hem polst over de toekomst van Nederland. Niet zonder lastige ontmoetingen bereikte hij het buitenverblijf van den Kanselier. De Prins ontvangt onzen pijpenfabrikant met vriendelijke voorkomendheid, stelt hem gerust omtrent zijn politieken appetijt, maar raast duchtig over 't ultramontanisme en „de zwarte bende", en geeft onzen man ten slotte den raad, dat Nederland zich zijn oud-germaansche en potestantsche afkomst, zijn geuzenbloed en wat dies meer zij herinneren, en zich van top tot teen verduitschen moet; dan zal het waardig zijn om in 't groote duitsche vaderland te worden opgenomen, dan zal het zich zelf annexeren.

Door dit onderhoud met den Prins vergeet Jochem zijne ouderlings- en keukenbegrippen; zijn geestdrift voor het denkbeeld van Nederlands Germanisatie ontbrandt, en gelijk een

ontstoken pijp hare rookwolken overal verbreidt, zoo verspreidt hij zijne nieuwe ideeën eerst door geheel Gouda, later in een dorpje van den overijsselschen Achterhoek, en eindelijk geeft hij aan zijn gemoedsdrang toe en zendt zijn geschrift de wereld in om allen met hetzelfde vuur voor de Germanisatie van Nederland te bezielen.

Doch onderwijl de goede man zijn terugreis van Varzin en latere lotgevallen beschrijft, gaat hij zelf voor den lezer in rook op. Hij wordt onverklaarbaar en ten eenemaal onmogelijk, en men verliest hem in zijne door elkander dwarrelende contradicties. Als ware Bismarck een toovenaar, zoo heeft zijn woord de kleingeestige opvattingen van den ouderling in de verhevenste denkbeelden, die een duitsch liberaal maar koesteren kan, veranderd. De lezer voelt en tast het telkens, dat niet meer Jochem, maar een andere, ongenoemde tot hem spreekt, die in weerwil van vernuft, geestigheid, kennis van zaken het vermogen schijnt te missen om het masker voor te houden en de eens aangenomen rol van goudsch ouderling en pijpenfabrikant tot vermaak van 't publiek eenigermate af te spelen. En hiermeê is gezegd, dat zijn boekje onder letterkundig opzigt tot de prullen dient gerekend te worden.

Ik heb het verhaaltje meêgedeeld, wat deze schrijver gebruikt om zijnen denkbeelden ingang te verschaffen. Men vindt bij hem veel van wat menig orgaan onzer liberale partij tot zijne lezers pleegt te zeggen: hij gevoelt een diepen eerbied voor den hulponderwijzer, hij prijst den schooldwang en den algemeenen dienstpligt aan, hij weet te spreken van „de aanbidding van 't Gouden Kalf van Indië"; over de H. Schriftuur praat hij op even ligtzinnigen toon als onze Minister van Binnenlandsche Zaken, en ontziet zich niet eene godslastering neêr te schrijven.

Hij legt echter eenige keeren den vinger op de wond en doet onbarmhartig gevoelen, waar de kwaal zit. De gebreken onzer legerinrigting, ons lager en hooger onderwijs met zijn „legioen van professoren", onze tallooze examens, onze „gepensionneerde moordenaars", die na de afschaffing der doodstraf in de gevangenissen zoo talrijk zijn, onze algemeene woede

tot standverheffing, de valsche, eenzijdige beschaving onzer groote steden, ons gebrek aan geestdrift en zelfs aan gezond verstand, dit bespreekt hij meestal zóó dat wij met hem ten volle kunnen instemmen, en het moeten betreuren, dat zijne beginselen met vele dezer beoordeelingen in lijnregte tegenspraak zijn, en dat de geheele inkleeding zijner beschouwingen zoo weinig blijken van voldoende zorg geeft.

Indien ik mij niet vergis, dan is de schrijver reeds elders genoemd of duidelijk genoeg aangeduid, ik waag echter de onderstelling, dat hij geen Nederlander, maar een *eingebürgerter* Duitscher is; of zoo hij een Nederlander is, dan heeft hij een duitsch origineel bewerkt. Immers de streving van geheel zijn werkje is tot Nederland te zeggen: germaniseer u zooveel mogelijk, neem daartoe als eerste middel de onderdrukking van het ultramontanisme, dat den duitschen invloed op Nederland tegenhoudt; neem als tweede middel ter hand: de duitsche opvoeding uwer kinderen. Versta ik den schrijver wél, dan is het derde middel: beschouw uwen vorst als „een lastigen en duren kostganger"; hetgeen in goed hollandsch schijnt te beteekenen: jaag hem weg.

Ik besluit verder uit den duitsch gekleurden stijl tot den duitschen oorsprong van 't werkje.

Sinds de denkbeelden in Pruissen geheel veranderd zijn, en de ware toestanden aan 't licht komen, en „de groote stichter der Germaansche eenheid en bestrijder van het Ultramontanisme" den weg naar Canossa is opgegaan, werd het boekje een anachronisme. Bij het bezorgen van een derden druk overwege de schrijver de heerlijke uitkomsten van het Pruissische regerings- en onderwijsstelsel en van den *Culturkampf*, en raadplege hij zijne herinneringen omtrent Hödel en Nobiling en de duitsche socialisten.

H.

HET LIBERALISME EN DE LIBERAAL-KATHOLIEKEN [1]).

Onder de „Bijvoegsels" van den tweeden brief: *De Liberaal-Katholieken*, is het „Voorwoord" opgenomen, wat Z. D. H. de Bisschop van Paderborn voor de Duitsche vertaling van den eersten brief schreef. Mgr. Martin verklaart hierin, niet te gelooven: „dat het mogelijk is, in zoo weinig bladzijden „over deze brandende tijdskwestie *meer* en *meer degelijks* te „zeggen."

Een enkele opsomming der paragrafen toont, *hoeveel* hier gezegd wordt. I. Wat is het Liberalisme. II. Het Liberalisme is niets anders dan het maatschappelijk rationalisme. III. Het Liberalisme is niet de leer der rede. IV. Het Liberalisme is niet de school der waarheid, niet de school der vrijheid. V. Het Christendom en de beschaving. Het Liberalisme en de maatschappelijke achteruitgang. VI. Vooroordeelen van het Liberalisme. Ultramontanisme. Vooruitgang. Verdraagzaamheid en onverdraagzaamheid.

En dit alles wordt met groote degelijkheid en duidelijkheid besproken; zoo bewijst b.v. de Hoogeerw. Schrijver, om de onredelijkheid van het rationalisme aan te toonen, dat de rede *noodzakelijk* in godsdienstzaken zekerheid *moet verlangen*, dat deze zekerheid in voldoende mate *alleen mogelijk* is door de Openbaring, en dat *het feit* der Openbaring *met volmaakte duidelijkheid* door de rede wordt gekend. Wij durven dan ook gerust met Mgr. Martin zeggen: „Scherper en grondiger is het Liberalisme met al zijn bedrog- en machtspreuken nog nooit getroffen"; het beroept zich toch onophoudelijk op de leer der rede, en het wordt van onredelijkheid overtuigd; het geeft zich uit voor het bolwerk der vrijheid, en zijn tirannie wordt aangetoond; het beroemt zich tot vervelens toe op den vooruitgang, dien het gebracht heeft, en hier wordt bewezen, dat de maatschap-

---

1) *Twee brieven aan een katholiek dagbladschrijver door* Z. Em. den kardinaal Dechamps, Aartsbisschop van Mechelen. *Vertaald door* den Eerw. Pater M. van Eupen. Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1878.

pelijke achteruitgang samenvalt met de heerschappij van het Liberalisme.

De tweede brief is een aanvulling van den eersten, in zooverre hij de onmogelijkheid aantoont van het Liberaal-Katholicisme. En omdat sommigen, in België zelfs velen, niet eenvoudig weg Katholiek willen zijn — want zij vreezen door hun Katholicisme gedwongen te zullen worden tot den strijd tegen de burgerlijke verdraagzaamheid en tegen de vrijheid der eeredienssten — toont de Schrijver uit de Katholieke leer over deze punten het ongegronde dier vrees aan; hij gebruikte hiervoor de meest authentieke stukken, zooals b. v. een herderlijken brief van zijn suffragaanbisschop Mgr. de Montpellier, een allocutie van Pius VII naar aanleiding eener verklaring, door den Franschen gezant aan Z. H. afgelegd, enz.

Het eerste bijvoegsel van den tweeden brief: de door Mgr. Dechamps goedgekeurde besluiten der conferentiën van de geestelijken zijns bisdoms over 't jaar 1874, hadden wij gaarne, behalve in het Latijn, ook in het Hollandsch gezien; maar de overvloed van bewijsgronden is toch nog zoo groot, dat ook hem, die geen Latijn verstaat, licht genoeg verschaft wordt, om het onhoudbare van Liberalisme en Liberaal-Katholicisme te kunnen inzien.

De Eerw. Pater van Eupen kon moeielijk een verdienstelijker werk verrichten dan hij gedaan heeft, door deze heldere en zaakrijke brieven over een zoo belangrijke vraag des tijds zijnen landgenooten aan te bieden. C.

KORTE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS [1]).

Dit zeer doelmatige boekje is, voorzeker, door de groote verspreiding van den eersten druk algemeen bekend en wordt

---

1) *Ten dienste van R K. scholen en huisgezinnen door* J. A. Boekhorst, Hoofdonderwijzer aan de R. K. Par. school te Kockengen. Tweede verbeterde druk. Utrecht. Dekker & van de Vegt. 1878.

om zijne goede hoedanigheden: genoegzame volledigheid, beknoptheid, vaderlandslievende gezindheid, liefde voor de H. Kerk, voorzigtige en tegelijk rondborstige bespreking van sommige gebeurtenissen en toestanden onzer geschiedenis, duidelijke en aangename voorstelling, door velen hoog gewaardeerd. De Schrijver verbeterde, gelijk hij vermeldt en zooals ons uit de lezing van den 2en druk bleek, de hem aangewezen feilen der eerste uitgave en maakte daardoor zijn werkje des te meer aanbevelenswaardig.

H. J. J. P.

BEDEVAART NAAR BRIELLE.

De heilige plaats, waar, bij Brielle, onze Gorkumsche Martelaars voor het geloof ter dood gebragt zijn, en ook begraven werden, is dit jaar (1878) in de drie maanden van Junij, Julij en Augustus bezocht door 9410 pelgrims, begeleid door 133 priesters. Zij kwamen in 28 processies. Voegt men hier de geloovigen bij, die op zon- en feestdagen, of door de week, op zich zelven zonder eenige processie, de bedevaart deden, dan klimt het getal der Brielsche pelgrims verre boven de tienduizend; een treffend bewijs voor den geloofsijver onzer Nederlandsche Katholieken. Moge die godsvrucht jegens onze verheerlijkte broeders altoos toenemen!

Het kan zijn nut hebben, bij deze gelegenheid naauwkeurig de gegeven aflaten te vermelden; te meer, wijl de jongst verleende gunst niet meer opgenomen kon worden in de laatste uitgaaf der veelgebruikte Godvruchtige oefeningen ter eere onzer HH. Martelaars, door Prof P. van der Ploeg [1]).

Op verzoek, namelijk, van Z. D. H. den Bisschop van Haarlem, heeft Z. H. Paus Leo XIII, den 12 Mei 1878, een aflaat verleend van zeven jaren, ook toevoegelijk op de

---

1) Vierde, vermeerderde druk. Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1878.

zielen in het vagevuur, aan allen en iederen geloovige, die (wanneer ook) de plaats van de Marteling en het Graf der HH. Martelaars van Gorkum godvruchtig bezoekt en daar eenige gebeden stort.

Paus Pius IX, gezegender gedachtenis, had reeds, bij hunne Heiligverklaring zelve (29 Junij 1867), voor altijd een aflaat van zeven jaren en zevenmaal veertig dagen verleend aan alle geloovigen, die op hun feestdag, den 9 Julij, gezegde plaats zouden bezoeken.

Behalve deze gedeeltelijke aflaten, op de H. Martel- en Grafplaats zelve te verdienen, is de volle aflaat, reeds vroeger verleend en daarna uitgebreid, den 5 Julij 1874 op nieuw uitgestrekt, en wel tot de maanden Junij, Julij en Augustus. Deze volle aflaat, ook toevoegelijk op de zielen in het vagevuur, is te verdienen door alle geloovigen, die, na gebiecht en gecommuniceerd te hebben, de parochiekerk te Brielle bezoeken en daar eenigen tijd godvruchtig bidden voor de uitbreiding des geloofs en naar de meening van Zijne Heiligheid. Zie verder het Voorberigt in bovenvermeld werkje, bladz. X.

ONTVANGSTEN VAN HET GENOOTSCHAP TOT VOORTPLANTING DES GELOOFS.

In de Annalen van het Genootschap tot voortplanting des geloofs, voor Mei 1878, vinden we een uitvoerig verslag over de ontvangsten in 1877. Daaruit nemen we, onder verkorting, deze bijzonderheden over.

De ontvangsten in 1877 bedroegen 6,142,926 fr. 46 c.; dat is 211,976 fr. 05 c. meer dan in 1876.

Die meerdere ontvangst echter is niet het gevolg der uitbreiding van het Genootschap zelf, maar te danken aan de buitengewone giften uit hoofde van de vreeselijke slagen, die een groot aantal Missiën van het verre Oosten getroffen hebben en nog treffen.

In Europa gaf Frankrijk	4,301,753	fr. 88 c.
Elzas-Lotharingen . .	222,500	„ 77 „
Duitschland	374,365	„ 99 „
België	384,450	„ 60 „
Spanje	4,546	„ 95 „
Brittannische eilanden .	151,600	„ 05 „
Italië	290,488	„ 03 „
de Levant	15,067	„ 65 „
Nederland	92,675	„ 05 „
Portugal	51,187	„ 75 „
Rusland en Polen . .	1,044	„ 59 „
Zwitserland	53,263	„ 52 „
Uit verschillende streken van het Noorden . .	455	„ 60 „
Uit Asië kwam	10,433	„ 81 „
Uit Afrika	28,652	„ 80 „
Uit Noord-Amerika	102,615	„ 22 „
Uit Midden-Amerika	126	„ 90 „
Uit Zuid-Amerika	53,493	„ 60 „
Uit Australië	4,203	„ 70 „
Te zamen	6,142,926	fr. 46 c.

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den Index heeft bij dekreet van 1 Julij ll. de volgende geschriften op de gewone wijze verboden:

R. Caverni. *De' nuovi studii della Filosofia.* Firenze. 1877. De schrijver heeft zich op loffelijke wijze onderworpen en zijn werk afgekeurd.

E. Martig. *Manuel d'enseignement pour les écoles et les collèges.* Genève. 1876. Hetzelfde werk onder dezen titel: *Manuel d'histoire religieuse à l'usage des écoles et des collèges.* Genève. 1877.

J. Soury. *Jésus et les Evangiles.* Paris. 1878.

E. Révaillaud. *La question religieuse et la solution protestante.* Paris. 1878.

La crise de l'Eglise. Bruxelles.

V. Straud. *The physical cause of the Death of Christ.* London. 1871.

De nieuwe inrigting van het theologisch onderwijs in het Nederlandsch Hervormde Kerkgenootschap.

> Ecce, versus fuerat gladius uniuscujusque ad proximum suum, et caedes magna nimis.
> I Reg. XIV, 20.

Door de invoering der nieuwe wet tot regeling van het Hooger Onderwijs is in het Nederl. Herv. Kerkgenootschap de opleiding tot predikanten en in 't algemeen de studie der godgeleerdheid een geheel nieuw tijdperk ingegaan.

Sedert drie eeuwen was het staatsonderwijs in de godgeleerdheid hier te lande wettelijk en feitelijk het kerkelijk theologisch onderwijs der Hervormden. Deze toestand werd bevestigd en bestendigd door het koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, dat ons Hooger Onderwijs regelde. „De Hervormde Kerk", schreef Professor Muurling in zijne *Practische Godgeleerdheid* (1860. § 18), „heeft geene afzonderlijke seminariën; de hoogescholen zijn de kweekplaatsen van hare aanstaande dienaren. Niet de Kerk, maar de Staat zorgt daarvoor. Zoo was dit vroeger,

vóór 1795: zoo is dat ook na dien tijd gebleven; en sedert 1815 grondwettig bepaald." Verder wijst hij op het „groote belang en de nuttigheid van die bepaling, die gelegen zijn in het wezen en de waarde van Universiteiten, vooral voor de vrije en veelzijdige ontwikkeling des geestes bij aanstaande Evangeliedienaren. Evenwel heeft de Kerk het regt, en van dat regt gebruik gemaakt, om te bepalen, waarin hare aanstaande Evangeliedienaren zullen onderwezen moeten worden, naar welke bepaling de Staat zich in het belang der Kerk voegt."

De oude Staatskerk was nog naauw genoeg met den Nederlandschen Staat verbonden en, we mogen er bijvoegen, bezat nog voldoende magt om dit mogelijk, ja noodzakelijk te maken. Zelfs het beginsel der Grondwet, in art. 164 uitgesproken: „Aan alle kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescherming verleend", en dat van art. 194: „De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld", bleven tegenover dezen toestand krachteloos; in weerwil dezer artikelen genoot het Nederl. Herv. Kerkgenootschap het voorregt, zoo mag het, althans onder eenige opzigten, heeten, dat het voor zijn theologisch onderwijs geen zorg behoefde te dragen, en eerbiedigde de Staat in dezen geenszins de godsdienstige begrippen van hen, die niet tot dat geprivilegiëerde Kerkgenootschap behoorden.

Het is waar, ook aan andere Kerkgenootschappen gaf de Staat een zekere ondersteuning ten bate van hun theologisch onderwijs; maar deze werd niet door alle Kerkgenootschappen genoten en was betrekkelijk luttel. Overigens zeide de Staat tot ieder die niet-Hervormd

was: *help yourself*, en: zie het rustig aan, dat ik uwe godsdienstige begrippen door mijne drie Hervormde theologische faculteiten dapper bestrijd.

Het inconsequente en onhoudbare dezer regeling deed zich voortdurend al meer en meer gevoelen, en de sterk afnemende invloed der oude Staatskerk op den gang der openbare zaken en zelfs de wensch van vele Hervormden maakten het opheffen dezer vreemdsoortige uitoefening van de *justitia distributiva* al meer en meer mogelijk.

In het jaar 1870 schreef de Leidsche Hoogleeraar J. J. Prins, in *Het Kerkrecht der Nederl. Herv. Kerk*, blz. 141: „Te verwachten is nu nog van Staatswege de belangrijke wijziging, die de Godgeleerde Faculteiten aan 's Rijks hoogescholen, thans nog uitsluitend ten behoeve der Hervormde Kerk werkzaam, bij eene nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs noodwendig ondergaan moeten, al neemt ook de Hervormde Kerk met de thans bestaande orde van zaken genoegen."

De beweegreden voor zijne verwachting ontleende deze schrijver aan het beginsel der scheiding van Kerk en Staat, waarvan de Grondwet volgens zijne meening uitgaat.

De toepassing van dit beginsel op de Hervormde theologische faculteit werd bij een der plegtigste feestvieringen van de Leidsche hoogeschool, ter gelegenheid van haar derde eeuwfeest, in het openbaar en met een zekere mate van stuitende lompheid voorspeld en toegejuicht. De Hervormde theologie kreeg het *consilium abeundi*. Men gaf het haar om het beginsel der scheiding van Kerk en Staat, maar veel meer nog uit naam van de moderne wetenschap, en met beroep op het vrije onderzoek, dat ieder Protestant heilig moet zijn. De tolk dier moderne

wetenschap was de toenmalige Leidsche *Rector Magnificus*, Professor A. Heynsius, die de „feestrede" in de oude St.-Pieterskerk uitsprak. Het was op den 8 Februarij 1875. Deze spreker (wie zal hem een redenaar noemen?) zeide:

„Onze Academie was, zooals bijna alle andere, de eenzijdige dochter der [Gereformeerde] theologie en overeenkomstig daarmede werd, — jammer genoeg, zooals de ervaring maar al te spoedig bewees, — aan deze faculteit de eerste rang toegekend. Zij werd nu drie eeuwen geleden in ditzelfde kerkgebouw met eene rede: de SS. Theologiae laudibus door den eerwaarden Casper Jansz. Coolhaas ingewijd.

Opmerkelijke omkeer van zaken! „Zij, die eenmaal als vorstin onder hare zusteren gevierd werd en heerschte," heeft in onze dagen niet slechts haar troon zien ineenstorten, maar loopt zelfs groot gevaar eerlang „als een onnutte dienstmaagd ter deur te worden uitgezet." In de oude huishouding wordt zij nog geduld, maar zoodra die wordt opgeruimd, schijnt haar lot niet twijfelachtig. Het groote beginsel van „scheiding van Kerk en Staat" [wat men kan laten beteekenen al wat men wil], dat in onzen tijd in ons Vaderland tot volkomen rijpheid kwam, eischt haar val met onverbiddelijke strengheid. En wij betreuren dit niet. Geen van allen. [De vele Hervormden toch, die van het tegenovergesteld gevoelen zijn, tellen niet meer mede.] De band, die Kerk en Staat vroeger vereenigde, heeft in ons Vaderland veel onheil gesticht en onze Hoogeschool meermalen op hare grondslagen doen wankelen. Kerkelijke dwang, door het Staatsgezag gesteund, slaagde maar al te goed om de wetenschap op nieuw in dezelfde boeien te slaan, die weinige jaren te voren [bij de verlossing uit het Roomsche dwangbuis] met opoffering van goed en bloed verbroken waren . . . In den naam van hen, die als „kampvechters voor het subjectieve geweten" waren opgetreden, die den eisch hadden gesteld, „dat de mensch voortaan vrij tegen over zijn evenmensch en zijn God den gang zijner ontwikkeling zou volgen," werd de denkende geest op nieuw

door dogmatisch-kerkelijken dwang aan banden gelegd en de vrije mededeeling der resultaten van het wetenschappelijk onderzoek belemmerd, ja een tijdlang geheel belet, ook aan onze Hoogeschool, in het vrije Nederland!" (blz. 12 en 13.)

Zoo werd dus der Gereformeerde theologie, uit naam van het vrije onderzoek zelf, als eener onnutte dienstmaagd de deur gewezen.

I.

We gaan hier de ontwerpen voor eene wet ter regeling van 't Hooger Onderwijs voorbij en letten alleen op de tegenwoordige, in 1876 uitgevaardigde wet, welker invoering de bedreiging van den Leidschen *Rector Magnificus* volkomen vervulde.

Deze Wet bepaalt (art. 41), dat er aan de universiteiten onderwijs zal gegeven worden in „de godgeleerdheid"; dit was echter niet meer de Nederl. Hervormde godgeleerdheid, maar „de godgeleerdheid"; en daarenboven werden de dogmatiek en de practische godgeleerdheid [1]) geheel en al buiten den kring der vakken van 't staatsonderwijs gesloten. Het was dus slechts eene zekere onvolledige „godgeleerdheid", die als *résidu* der ontbinding overbleef.

Het Hervormde Kerkgenootschap behield alleen, gelijk

---

1) De practische godgeleerdheid is: „de wetenschap van de roeping en de werkzaamheid des Evangeliedienaars in de Gemeente van Christus", zegt Muurling. Zij is: „de wetenschap der werkzaamheid voor het koninkrijk Gods in al haren omvang gedacht, gelijk die bepaaldelijk door den Herder en Leeraar der christelijke gemeente wordt uitgeoefend", schrijft Van Oosterzee. Zij omvat wat bij vele Katholieken de Pastoraal heet, en „zoekt tevens bekwame Homileten, Liturgen en Katecheten te kweeken."

al de andere Kerkgenootschappen, het regt om zijne eigene theologie te doceren; maar dit onderwijs werd even goed als bijv. dat der professoren van de Katholieke theologie, als niets anders beschouwd dan als *bijzonder* onderwijs.

Door de Wet op het Hooger Onderwijs is alzoo het laatste overblijfsel der Nederlandsche Staatskerk verdwenen, en eene onregtmatige, doch wettelijke bevoordeeling der Nederl. Hervormden geëindigd.

Een faculteit „der godgeleerdheid" bleef. Wij zullen terstond trachten te benaderen, wat onder dezen term van godgeleerdheid te verstaan is. Genoeg zij het nu op te merken, dat de wetgever aan de universiteiten iets behield, wat althans eenigermate, hoe dan ook, dien naam krijgen kon; en hiervoor bestonden dringende redenen.

Immers, of men geloove of niet, de vragen over het bestaan, het wezen, de eigenschappen der Godheid en zoovele andere, die er onmiddellijk uit voortvloeijen, beheerschen al de andere; wie zijne onderzoekingen niet tot zoover weet door te voeren, dat hij den wetenschappelijken drang gevoelt om deze vragen te stellen en ze voor zichzelven op een of andere wijze te beantwoorden of ten minste om met ernstigen en voortdurenden toeleg naar hare beantwoording te streven, kan den naam van wetenschappelijk man niet waardig zijn. Hij bekommert er zich immers niet om, of hij in onwetendheid verkeert ten opzigte van den eersten oorsprong en het laatste doel van al hetgeen hij dagelijks in het leven en in de studie der wetenschap ontmoet; hij kan geen gegrond oordeel vellen over het wezen en de betrekkingen van het ge-

schapene, dat toch noodzakelijkerwijze tot de voorwerpen zijner kennis en zijner studie behoort. Vaste beginselen, d. i. onwrikbare, algemeene waarheden, ontbreken hem noodwendig; want over den laatsten grond van alle waarheid bekommert hij zich niet. Laat hem in een of ander vak van wetenschap de uitgebreidste kennis verzamelen, het blijft kennis, wetenschap is het niet; en hij zelf, welke gaven des geestes hem ook versieren, blijft een oppervlakkig mensch.

Uit deze klaarblijkelijke redenering volgt, dat eene universiteit zonder eene faculteit, gewijd aan de studie der vragen omtrent de Godheid, een onding is; zij kan eigenlijk geen enkele wetenschap, laat staan het geheele stelsel der wetenschappen, *de wetenschap* vertegenwoordigen. Hierom was de burgerlijke wetgever genoodzaakt in deze behoefte ook aan onze universiteiten te voorzien. De pretensie om buiten of boven alle godsdienstige stelsels te staan, kon voor hem deze noodzakelijkheid niet opheffen. De natuur is sterker dan de leer.

Er waren nog andere toevallige oorzaken, die evenwel krachtig konden medewerken om eene soòrt van theologische faculteit noodig of zeer wenschelijk te maken.

Zette toch de burgerlijke wetgever bij de regeling van het Hooger Onderwijs de scheiding van Kerk en Staat consequent door, dan beroofde hij het Nederl. Herv. Kerkgenootschap op eens en volkomen van alle inrigtingen, waaraan het tot nog toe zijne predikanten had gevormd. Dit Kerkgenootschap had, niet minder dan drie eeuwen lang, den Staat alles laten doen en zou nu niets anders dan zijne eigene ongeoefende kracht en wijsheid overhouden. De consequente weg ware geweest, dat de

Staat onder belofte van geldelijke ondersteuning en geleidelijk de zorg voor de opleiding der predikanten aan het Kerkgenootschap had overgedragen. Maar welke bittere ondervindingen had men gemaakt, toen de Staat, door den maatregel van 9 Februarij 1866, zijne Provinciale Reglementen op het beheer der kerkelijke goederen der Hervormden en zijne Provinciale Collegiën van Toezigt, die de contrôle over dat beheer hielden, had opgeheven!

Hierdoor werd, hoewel niet in eens maar langzamerhand, aan het Ned. Herv. Kerkgenootschap het beheer over de kerkelijke goederen der Hervormden opgedragen. Ten opzigte dezer administratie geldt ten volle wat Professor Prins teregt als een algemeen nadeelig gevolg van den vroegeren naauwen band tusschen den Staat en de Herv. Kerk opgeeft: „Altijd bleef door de zorg van den Staat aan haar eigen beheer niet weinig onttrokken, wat, later, toen de Staat zich terugtrok, daardoor in een bedenkelijken toestand van onzekerheid geraakte." (*Kerkrecht*, blz. 49.) Er werd een allerbedenkelijkste toestand van onzekerheid geboren.

Het kan den lezer nog levendig voor den geest staan, welke verdeeldheid omtrent de eerste beginselen, die dit beheer moesten regelen, en omtrent derzelver toepassing onder de Hervormden heerschte. Zij veroorzaakte, dat de Hervormden, wat betreft deze finantiëele administratie, in twee tegenover elkander staande, tamelijk geordende legers werden gescheiden; het eene volgde het *Algemeene Collegie van Toezigt*, het andere sloot zich aan bij de *Vereeniging voor het vrije beheer der kerkelijke goederen der Hervormde gemeenten;* wij herinneren ons, hoe vinnig er in brochures en couranten werd geoorloogd,

hoe zeer vele en van de aanzienlijkste gemeenten zich voor de bestiering der kerkgoederen aan het toezigt der Synode onttrokken; wij denken aan de talrijke latere maatregelen, die van meerdere Algemeene Synoden achtereenvolgens uitgingen en allen den toestand verergerden; wij wijzen eindelijk op het laatste besluit der Synode van 1878, die *re prorsus desperata* er toe komen moest, zich tot de Tweede Kamer met het verzoek te wenden, „dat deze naar hare wijsheid en bevoegdheid maatregelen berame, waardoor een einde kunne gemaakt worden aan den onhoudbaren toestand, waarin de Kerk met betrekking tot de kerkelijke goederen is gebragt door het [bovengenoemde] regeringsbesluit van 9 Februarij 1866". Ons dunkt, dit is niets anders dan dat het Kerkgenootschap zich in de armen van den Staat werpt, met de nederige bede om boedelredderaar te zijn in eene zoo geëmbrouilleerde administratie, dat men er zelf het hoofd bij verloren heeft.

Het is te begrijpen, dat uit den ontredderden of reddeloozen toestand dezer administratie, welke zich over zoo aanzienlijke bezittingen moest uitstrekken, en uit de daarmede zamengaande verwarringen in het talrijkste Kerkgenootschap van Nederland ook voor den Staat vele lasten en nadeelen het gevolg moesten zijn.

Was het nu niet alleronvoorzigtigst, aan een ligchaam, dat door gemis van inwendige eenheid niet eens zijne finantiën weet te beheeren, de geheele opleiding van bijna zoovele predikanten als er in Nederland zijn, op te dragen? Zou de Algemeene Synode, die wettelijk aan het hoofd van 't Kerkgenootschap staat, zou zij genoegzaam gezag hebben om een nieuwen toestand te

scheppen en zelfstandig een of meer faculteiten van theologie in het leven te roepen? Zou zij dit vermogen, zelfs al kon zij, vooral wat de geldelijke behoeften aangaat, op de krachtige ondersteuning van den Staat rekenen? En al gelukte het der Synode deze taak te volvoeren, welke spanningen en schokken zou deze zelfstandige regeling onder de Hervormden te weeg brengen, hoe bedenkelijk zouden die zijn voor de rust en de welvaart van den Staat zelven!

Het behouden der godgeleerde faculteiten aan de rijksuniversiteiten voorkwam de aangegeven bezwaren; het zou voor de Synode een veel ligter taak wezen zich aan eene bestaande en door den Staat in stand gehouden inrigting aan te sluiten, dan geheel op eigen hand eene regeling dezer allermoeijelijkste aangelegenheid te beproeven.

Tot deze wijze van handelen kon ook nog de overweging aansporen, dat men door het behoud der faculteiten van godgeleerdheid aan de gevoeligheid der Hervormden eenige tegemoetkoming gaf, die bij velen als een palliatief werkte en voor anderen geheel voldoende was. Immers de modernen konden zich met deze staatstheologie zeer goed tevreden stellen, en voor de groote onnadenkende menigte kwam er in den toestand maar eene geringe verandering.

De wetgever gaf dus de faculteit „der godgeleerdheid", maar gaf in werkelijkheid zoo weinig mogelijk, namelijk een faculteit niet van godgeleerdheid in den gewonen zin, maar van *godsdienstwetenschap*, die in haar wezen nog minder van de godgeleerdheid heeft dan in haar naam.

Wanneer deze naam alleen etymologisch wordt genomen,

dan kan men ook zeer goed van eene Christelijke godsdienstwetenschap, die gelijk te stellen is met Christelijke godgeleerdheid, spreken; maar hecht men aan 't woord den zin, dien het sedert eenige tientallen jaren heeft gekregen, dan kan men het praedicaat van Christelijk er niet meê verbinden. De Leidsche Professor Tiele, wien een bevoegd beoordeelaar [1]) den hoofdpatroon dezer godsdienstwetenschap voor Nederland noemt, geeft ons haar formeele beginsel aldus aan: „De wetenschap kan niet ademen, wanneer de geloofsleer, in welken vorm ook, haar de hand op den mond legt"; immers deze godsdienstwetenschap moet vrij zijn van alle banden der Openbaring; het is de theologie van het liberalisme, de ongodsdienstige godsdienstigheid [2]), het gesublimeerde Christendom boven geloofsverdeeldheid der lagere staatsschool, *la théologie indépendante.* Zij kon niet meer onomwonden haar wezen verklaren, dan zij het deed met eenige brommende, maar overduidelijke volzinnen der door mij reeds aangehaalde „feestrede".

Ziehier, hoe Professor Heynsius sprak:

„Wij bezitten [thans] een vrijheid van denken en gelooven, van woord en schrift, als nooit te voren bestond en er is niemand onder ons die zelfs aan de mogelijkheid denkt om die vrijheid te beperken. De grootsche beginselen der hervorming, die onze voorouders slechts ten halve hebben verstaan, kwa

---

1) De eerw. H. Van Schijndel, in de *Studiën*, 1874, II. *Katholieke en moderne Godsdienstwetenschap*, blz. 59.

2) Van Schijndel. *De godsdienstwetenschap van het wetsontwerp op het Hooger Onderwijs* enz. *Studiën.* 1875. VIII, blz. 18. Zeer juist is ook de karakterisering door den eerw. A. Van Gestel, *Studiën.* 1875. V. *Over Christelijke en moderne universiteiten*, blz. 49.

men in onzen tijd volkomen tot hun recht. De zucht tot waarheid is de grondtoon van deze eeuw. Zij eischt dat er overeenstemming zij tusschen ons geloof en onze wetenschap — en aan de theologische faculteit van onze Hoogeschool, met haren Scholten aan het hoofd, komt de eer toe, dat zij meer en meer heeft getracht dien eisch tot richtsnoer van haar streven te maken. De theologie werd onder het gemeene recht gebracht en dezelfde methode van onderzoek, die in andere analoge wetenschappen wordt gevolgd, ook op haar toegepast. Bij de bijbelsche exegese werd, evenals bij die der philologie, de heerschappij der grammatica erkend en de historische critiek op de bijbelverhalen, als op alle andere geschriften van vroegeren of lateren tijd, toegepast. De gevolgen bleven niet uit. De gronden, die in vroegeren tijd ten bewijze eener rechtstreeksche openbaring hadden gegolden, bleken onvoldoende en „voor den christen als voor den wijsgeer werden natuur en geschiedenis als de bronnen der godskennis erkend, waaraan door Jezus' verschijning de schoonste bladzijde is toegevoegd."" (blz. 13 en 14.)

Dit is „de godgeleerdheid" der wet op het Hooger Onderwijs. Het is waar, het woord godsdienstwetenschap staat in geen harer artikelen; het is zelfs met opzet weggelaten, ofschoon velen den wensch uitten, dat er in deze wet van eene faculteit van godsdienstwetenschap zou gesproken worden; maar evenwel kan men redelijkerwijze de godgeleerdheid, die in de wet genoemd wordt en wier faculteit nu voor alle universiteiten noodig is, niet anders dan als godsdienstwetenschap in den modernen zin opvatten. — Waarom hier zooveel gehecht aan het woord, dat de wet gebruikt? de verdedigers immers der godsdienstwetenschap noemen haar ook godgeleerdheid, ja, „de eenig ware theologie" [1]); tegelijk met de begrippen verandert

1) Zie *Studiën.* 1875. VIII, blz. 12.

men ook de namen, en men tooit een valsch begrip met een valschen naam. Neen, dat het woord godsdienstwetenschap nergens in de wet te lezen staat, bewijst geenszins, dat de zaak niet is voorgeschreven.

Toen Professor Heynsius zijne bewondering voor de godsdienstwetenschap uitsprak, wist hij zeer goed, dat zijn woord althans aan het overgroote meerendeel zijner ambtgenooten en aan de magthebbers der liberale partij behagen zou, en deze partij, die door hare meerderheid in de Tweede Kamer de wetgeving in handen had, maakte de wet; zij, voorwaar, kon met de godgeleerdheid van art. 41 en 42, wet H. O., niets anders bedoelen dan de moderne godsdienstwetenschap. Houdt zij den Staat niet voor godsdienstloos, en hoe kan de godsdienstlooze Staat theologie doceren? Of het moest eene godsdienstlooze theologie zijn. Men wachtte zich ook wel om te spreken van de *Christelijke* godgeleerdheid, maar sprak van „de godgeleerdheid" in 't algemeen; dus van eene godgeleerdheid, die Christendom en Jodendom en Mahomedanisme en Buddhisme en Pantheïsme en Rationalisme enz. als zoovele lagere soorten of vormen omvatten zou. Verder, zijn dan niet alle burgers van den Staat benoembaar voor 't hoogleeraarsambt in deze godgeleerdheid? en zijn dan soms de Israelieten of de ongeloovigen uitgesloten?

Ook uit de werkelijke benoemingen der Hoogleeraars in de bij de wet bedoelde godgeleerdheid, blijkt duidelijk wat deze term beteekenen moet. Immers de regering behield met geringe uitzondering al de professoren der drie opgeheven Protestantsche theologische faculteiten; onder deze zijn, zeker, geloovige Christenen, maar tevens hoevelen, die met de Christelijke Openbaring geheel ge-

broken hebben en haar voortdurend en openlijk bestrijden! Christelijk geloof en verwerping van het Evangelie werden derhalve gelijkgesteld, zij gingen in de godsdienstwetenschap als in een hoogere eenheid op; en de kroon werd op het werk gezet en tevens het zegel van 't ongeloof op „de godgeleerdheid" der wet gedrukt, toen Professor Tiele zelf, de voorname verdediger der godsdienstwetenschap, terwijl hij geen lid geweest was der Protestantsche rijksfaculteit van theologie, tot Hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden benoemd werd.

Het is nu bijna overbodig de volgende wetsverklaring aan te halen, die de Minister Kappeyne, in de Kamerzitting van 7 Dec. ll., gaf: „Het mandaat van den Rijkshoogleeraar [in de godgeleerdheid] is om zijne wetenschappelijk gevormde overtuiging aan de studenten vrijelijk [NB.] mede te deelen, terwijl daarentegen de Synodale hoogleeraren [die niet de Staat benoemt, maar de Synode] zullen staan onder de censuur van hun eigen Kerkgenootschap..... De Staat heeft slechts te zorgen, dat zijne hoogleeraren in het algemeen de theologie als wetenschap vertegenwoordigen."

Wij mogen derhalve met volle regt de nieuwe faculteiten der godgeleerdheid als faculteiten van moderne godsdienstwetenschap opvatten; het feit, dat zij ook Christelijk geloovige hoogleeraren tellen, is zuiver toevallig.

Nu zij nog in het kort, dewijl ons onderwerp het vereischt, over deze rijksfaculteiten van godsdienstwetenschap opgemerkt: vooreerst dat de Staat, die hier een mandaat geeft om de vragen over de Godheid, in welken zin dan ook, wetenschappelijk te beantwoorden, zijne magt te buiten gaat: de Staat is geen godsdienstleeraar. En welk

een gevaarlijke weg wordt er betreden; immers heeft de Staat het regt om aan de universiteit de godsdienst te onderwijzen, waarom ook niet op de lagere school! Reeds moet een adres in dien geest door moderne predikanten aan de Tweede Kamer zijn ingediend [1]).

Verder komt de Staat hiermede in strijd met de geloofsovertuiging van zeer velen zijner leden, die krachtens de Grondwet (art. 194) er regt op hebben, dat het openbaar onderwijs, met eerbiediging ook van hunne godsdienstige begrippen, worde geregeld. Immers deze faculteiten worden op den duur alleen scholen voor de profeten des ongeloofs; en de Leidsche faculteit krijgt reeds nu den schijn van eene verzameling *sinécures* te wezen; *sinécures*, waardoor de voorstanders der moderne godsdienstwetenschap in de gelegenheid gesteld worden om *cum otio et dignitate* in periodieke en andere geschriften als de coryphaeën van het modernisme op te treden. Reeds Professor Heynsius spreekt van „het zeer gedunde aantal studenten in de godgeleerdheid", die te Leiden waren ingeschreven (blz. 14); en sedert is dat aantal jaarlijks nog afgenomen en thans dreigt het tot een *minimum* af te dalen [2]).

---

1) Zie *Eenige beschouwingen over het onderwijs* door C. L. Rijp, in *De Katholiek*. Dl. LXXIII, blz. 306, en de artikelen over de rijksfaculteiten der theologie in *De Tijd*, 29 Augustus -- 30 September ll.

2) *De Maasbode* van 17 October ll. heeft de volgende opgave:

Het getal nieuw aangekomen studenten bij de rijksuniversiteit te Utrecht bedraagt tot op heden 91, waarvan: 44 bij de Theologische, 21 bij de Medische, 4 bij de Litterarische, 17 bij de Juridische en 5 bij de Philosophische faculteit.

Er hebben zich thans in het geheel 83 nieuwe leden van het Leidsche Studentenkorps laten inschrijven, waarvan: 46 in de rechten, 19 in de medicijnen, 12 in de letteren en 6 in de wis- en natuurkunde. *Als theologisch student hebben er zich geene aangemeld.*

De *Nederlandsche Spectator* (1877, N. 41) gaf indertijd eenige ge-

Ziedaar dan de inrigting der nieuwe faculteiten van godsdienstwetenschap geschetst; aan deze inrigtingen genieten thans jongelingen hunne opleiding tot Nederl. Herv. predikant, en zeer waarschijnlijk zal deze staatsopleiding voortaan door allen of althans door het meerendeel van hen genoten worden, die het Nederl. Herv. Kerkgenootschap later als Evangeliedienaars zal inwijden en bevestigen.

II.

De inrigting van de beschreven „faculteiten der godgeleerdheid" werd door de Algemeene Synode van het Nederl. Herv. Kerkgenootschap met welbehagen gezien en vormelijk goedgekeurd.

De Synode deed dit door de wijze, waarop zij gebruik maakte van 't regt, door de wet op het H. O. aan „ieder Nederlander" en „ieder kerkgenootschap", in art. 99, uitdrukkelijk toegekend: om „eene bijzondere school voor hooger onderwijs te openen."

De inrigting van de „faculteiten der godgeleerdheid" maakte voor den Staat nog bijzondere maatregelen noodzakelijk. Immers de staatsfaculteiten, aan welke men dezen naam geliefde te geven, zijn zoo onvolledig dat zij twee zeer belangrijke catheders, namelijk die der leerstellige en die der practische godgeleerdheid, missen. Werden ze nu

---

schikte onderwerpen op om door de nieuwe hoogleeraars der rijksfaculteiten van godgeleerdheid tot inwijdingstoespraken te worden bewerkt; met het oog op Leiden waren de beide volgende zeer doelmatig:

a. „over de godgeleerdheid naar aanleiding van de spreuk: pour faire un civet de lièvre, il faut d'abord un lièvre." en

b. „Wat moeten de hoogleeraren doen, als zij geen toehoorders krijgen?"

niet op een of andere wijze aangevuld, dan konden zij noch ter „vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen", noch, om met de woorden der wet te spreken, „ter vorming en voorbereiding tot het bekleeden eener maatschappelijke betrekking, waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt" (art. 1.) volstaan, terwijl verder aan de staatsuniversiteiten zelven niets gevonden wordt wat de *lacune* zou kunnen aanvullen. Ja, om deze reden was het te vreezen, dat zij volkomen onbruikbaar zouden zijn. Wilde men, van den anderen kant, door de oprigting dier faculteiten aan het Nederl. Hervormde Kerkgenootschap van dienst wezen, dan zou deze ondersteuning al zeer weinig baten, wanneer het Kerkgenootschap niet tevens in staat werd gesteld, naast de verminkte of, zoo men wil, gedecapiteerde faculteiten nog andere leerstoelen voor zijn theologisch onderwijs te hebben.

Aan dezen dubbelen drang geeft art. 104 § 1 der wet voldoening: „Indien, na het in werking treden dezer wet van wege het Hervormd kerkgenootschap tot het opleiden van leeraren voor dat kerkgenootschap een of meer leerstoelen of scholen voor hooger onderwijs worden gevestigd, kan ten behoeve dier opleiding jaarlijks van Rijkswege zoodanig bedrag beschikbaar worden gesteld, als blijken zal voor dat doel noodig te zijn."

Deze bepaling maakte het voor het Herv. Kerkgenootschap gemakkelijk het onderwijs der staatsfaculteiten te vervolledigen.

Welk gebruik heeft nu dit Kerkgenootschap gemaakt van de regten en voorregten, die de Staat er aan toekende? Wij zien dit uit het Reglement op het Hooger

Onderwijs in de Godgeleerdheid tot vorming van Evangeliedienaren voor de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Dit reglement is door de Algemeene Synode op den 24 Augustus 1877 vastgesteld en trad den 15 December ll. in werking.

Het eerste artikel geeft het antwoord op onze vraag en luidt aldus:

„Art. 1. In de steden Leiden, Utrecht, Groningen, wordt tot aanvulling van het aan de daar gevestigde universiteiten gegeven onderwijs in de Godgeleerdheid, van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk onderwijs in de Godgeleerdheid gegeven, tot vorming van hare aanstaande Evangeliedienaren. Dit onderwijs wordt ook te Amsterdam gegeven, indien het geschieden kan zonder geldelijk bezwaar voor de kerk."

Toen de Nederl. Herv. faculteiten der rijkshoogescholen vervallen waren, had het opperbestuur van het talrijkste Kerkgenootschap in Nederland zelf eene universiteit met al de gewone faculteiten kunnen oprigten; doch reeds alleen het geldelijk bezwaar scheen zulk eene grootsche onderneming, gelijk echter met eigen krachten door de Belgische Katholieken in het leven is geroepen, onmogelijk te maken. Maar dan eene zelfstandige theologische faculteit? Hiertegen gold inzonderheid het bezwaar, dat de ééne faculteit niet eens de hoofdrigtingen, die 't Herv. Kerkgenootschap verdeelen, kon vertegenwoordigen, en eene eenige faculteit van eene enkele rigting moest natuurlijk voor de andere niet vertegenwoordigde rigtingen ondragelijk wezen. Daarenboven zou de Staat wel eene geheele, op zichzelf staande faculteit willen bekos-

tigen? En het ging de krachten of den ijver van 't Kerkgenootschap te boven, voor dit doel iets wat van belang was, te besteden. Dit zal, meenen we, terstond blijken.

Men vernam enkele stemmen, die aanrieden eene of meerdere theologische scholen naar de wijze onzer Katholieke seminariën op te rigten; maar behalve de genoemde bezwaren, stonden hier magtige vooroordeelen in den weg; want er is niets zoo dwaas, wat niet door Protestantsche geleerden en ongeleerden over de Katholieke seminariën gedacht en gezegd wordt. Dit zijn Katholieke inrigtingen, die bij nog zeer velen onzer landgenooten de akeligste en schrikkelijkste denkbeelden opwekken.

Er bleef voor de Synode dus niets anders over dan zich aan te sluiten bij de „Rijksfaculteiten der godgeleerdheid." Haar geheel theologisch onderwijs, geheel hare opleiding der predikanten zou in niets anders bestaan dan in eene aanvulling van hetgeen de Staat deed. Voor de Synode was het geen onoverkomelijk bezwaar, dat de Staat in beginsel geen godgeleerdheid, maar moderne godsdienstwetenschap doet onderwijzen; feitelijk immers was, voor zoolang het duren zal, de orthodoxie nog te Groningen en vooral te Utrecht vertegenwoordigd; daarenboven waren nagenoeg alle vorige hoogleeraren, die tot hiertoe voor 't Kerkgenootschap de predikanten vormden, door de Regering tot rijkshoogleeraren aangesteld; en, zoover mij bekend is, zijn zij die voor 't eerst tot het hoogleeraarsambt aan de rijksfaculteiten werden geroepen, buiten Professor Tiele, die Remonstrant is, allen leden en predikanten van 't Nederl. Herv. Kerkgenootschap. Voorshands had de Staat van zijne bevoegdheid geen gebruik gemaakt om ook Israelieten of onge-

loovigen of zelfs Katholieken (indien deze zich daartoe ooit laten vinden) tot hoogleeraars der zoogenaamde godgeleerde faculteit te benoemen.

Iedereen, die met de toestanden in het Herv. Kerkgenootschap eenigszins bekend is, begrijpt, welke hevige twisten aan dit besluit der Synode voorafgingen. Wat vele orthodoxen dachten en zeiden, kan zamengevat worden in eene benaming, door de heeren L. J. van Rhijn, toen predikant te Wassenaar, en J. A. Gerth van Wijk aan deze kerkelijke theologie der Synode gegeven. Tijdens de beraadslagingen, die aan het vaststellen van 't Reglement voorafgingen, dienden zij, in Julij 1877, een adres bij de Synode in. Daarin kenmerkten zij de kerkelijke theologie, zooals die dreigde door de Synode geregeld te zullen worden, met den naam van „slippendraagster der Staatstheologie."

Hierop antwoordde Dr. J. I. Doedes door middel van zijne openingsrede. Want ook de orthodoxe professor Doedes had zich de benoeming tot rijkshoogleeraar laten welgevallen en aanvaardde dit ambt den 10 October 1877 met eene rede, getiteld: *Geen Staatstheologie met eene slippendraagster.* Men noemde haar niet oneigenaardig: eene *oratio pro domo.*

Dezen spreker kwam het voor, dat de toestand ook voor het Herv. Kerkgenootschap verbeterd was; en van een slippen dragen kon hier geen sprake zijn, immers: „Er zijn wel Staats-Hoogleeraren in de Godgeleerdheid d. i. Hoogleeraren, aangesteld door of van wege den Staat; maar er is geene Staatstheologie of theologie, die van den Staat uitgaat, waarop de Staat het toezicht houdt, waarvoor de Staat verantwoordelijk is."

Het antwoord bleef men niet schuldig. De theologie der rijksfaculteit bestaat niet *in abstracto*, maar zij leeft en werkt in de professoren, die haar vertegenwoordigen. Nu heeft alleen de Staat de bevoegdheid hen aan te stellen. Een kerkelijk *veto* is er niet. Derhalve heeft ook de Staat zijne „theologie", die geheel en al aan hem onderworpen en onderdanig is Oordeelt een of ander ministerie, dat de heer Renan of de heer Darwin, of wie ook de geschiktheid bezit om hoogleeraar der „godgeleerdheid" te worden, en doet de Regering deze benoeming, wie zal het wraken? Maar dan brengt het Ministerie ook terstond de „godgeleerdheid" van Darwin of van Renan aan de universiteit. De Staat kan hier maken en breken; hij geeft het mandaat om te onderwijzen aan zijne hoogleeraren, hij oefent een voortdurend en krachtig toezigt op hen uit (zie art. 72, wet H. O.), in één woord, zij zijn niets meer dan zijne ambtenaren; en de tijdelijke ministeriën der afwisselende Kamermeerderheden bekleeden, zoo zij het willen, eene soort van Pauselijke *Cathedra*. Men kon, meenen wij, ook nog dit aanvoeren: de orthodoxe hoogleeraars, die de benoeming van den Staat aanvaardden, toonden reeds hierdoor, dat hunne orthodoxie eenigzins rekkelijk was; want zij namen het mandaat aan van den Staat en dus onderwierpen zij zich aan het leerend gezag van den Staat, en dat nog wel van den tegenwoordigen Nederlandschen Staat, die een neutrale theologie moet wenschen en leeren, eene theologie, in overeenstemming met de neutrale Christelijke deugden der lagere openbare school. De moderne godsdienstwetenschap is de „ware en suyvere religie" der nieuwe rijksfaculteiten.

Van deze staatstheologie is de godgeleerdheid van het Herv. Kerkgenootschap de slippendraagster geworden. Immers het Reglement der Synode laat het onderwijs van het Kerkgenootschap alleen dienen „*ter aanvulling*" van het universiteitsonderwijs. Men geeft dus een supplement.

Wij voor ons kunnen de juistheid dezer beantwoordingen niet ontkennen en zien in de eerste bepaling van het Reglement een nederig en gedienstig buigen voor een dogmatiserenden Staat; want ook de moderne godsdienstwetenschap moet toch iets affirmeren, anders kan zij niet bestaan. Wij zien verder in die bepaling eene diepe vernedering van 't Kerkgenootschap, dat zulk eene gave als de rijksfaculteit „der godgeleerdheid" met blijdschap aanvaardt; wij zien er in eene officiëele invoering van 't moderne ongeloof in eene vereeniging, die zich nog eene Christelijke Kerk noemt en zeer vele geloovige Christenen onder hare leden telt; wij zien er ten laatste in een begin van nieuwen inwendigen strijd tusschen de Hervormden. Want uit den aard der zaak ontstaan er zeer ligt wrijvingen, twisten, verdeeldheid en strijd tusschen de hoogleeraren der rijksfaculteit en de Synodale professoren. Beider terrein is onmogelijk juist af te bakenen, en toch zeer dikwerf is de onderlinge zamenwerking noodig. De staatsprofessor vertegenwoordigt den Staat, de Synodale het Kerkgenootschap: kan er moeijelijker verhouding worden uitgedacht? Eene verhouding, die in bezwaren toeneemt, wanneer bijv. de Synodale professoren orthodox en de staatsprofessoren of orthodox in een andere *nuance* of modern zouden zijn; eene verhouding, die nu reeds bestaat. Men heeft derhalve ligtelijk aan dezelfde universiteit twee faculteiten „der godgeleerdheid", die beiden op zich zelf

onvolledig en zeer onvoldoende zijn, en toch in onderlingen strijd leven. Welk een nieuwe bron van twist bij al de andere verdeeldheden in het Herv. Kerkgenootschap!

Wij hebben er boven op gewezen, dat finantiëele bezwaren de Synode zeer ligt tot het nemen van 't besproken rampzalige besluit hebben kunnen dringen. Hoe weinig de Hervormden voor het onderwijs in de theologie over hebben, dat leert deze tweede bepaling van art. 1: „Dit onderwijs wordt ook te Amsterdam gegeven, *indien het geschieden kan zonder geldelijk bezwaar voor de kerk*", en de pogingen om die ten uitvoer te brengen.

De hoofdstad heeft krachtens het regt, haar door art. 36, wet H. O. verleend, het *Athenaeum illustre* in eene universiteit veranderd. In overeenstemming met dit artikel, dat voor de Amsterdamsche universiteit, indien zij opgerigt werd, denzelfden omvang van het onderwijs vereischt, die voor de rijksuniversiteiten is voorgeschreven, kreeg ook Amsterdam zijne faculteit „der godgeleerdheid". Hare leerstoelen mogen evenzeer als die der rijksuniversiteiten leerstoelen van moderne godsdienstwetenschap heeten. Doch werden de drie rijksfaculteiten „der godgeleerdheid" met het oog op het Nederl. Herv. Kerkgenootschap ingerigt, geschiedde althans de benoeming der hoogleeraars in dien geest, te Amsterdam lette men inzonderheid op de behoeften der kleinere Protestantsche Kerkgenootschappen, altijd met uitzondering der Christelijk Afgescheidenen, die zich te beslist tegen het modernisme uitspreken. De professoren der theologie aan het vroegere *Athenaeum* werden tot dezelfde betrekking aan de Amsterdamsche universiteit benoemd, evenzoo de vroegere professoren aan de seminariën der Lutherschen

en der Doopsgezinden, welke inrigtingen vroeger met het *Athenaeum* in verband stonden.

Het welsprekende *Woord ter inwijding van de universiteit*, 15 October 1877, door Professor W. Moll uitgesproken, wijst er op, dat de toekomstige leeraars van bijna alle Protestantsche gezindten, gelijk voorheen aan 't *Athenaeum*, nu aan de universiteit van Amsterdam zullen worden gevormd. Uit die gemeenschappelijke opleiding is er toenadering en broederschap ontstaan „bij de kinderen van vaderen, die te dikwerf met den daemon der onverdraagzaamheid bezeten, elkander schuwden en haatten." (blz. 9) Helaas! deze daemon van onverdraagzaamheid schijnt der Amsterdamsche universiteit nog parten te spelen, en het daarmeê op de Katholieken gemunt te hebben. Immers de zestigduizend Katholieken van Amsterdam genieten evenals hunne andere stadgenooten het voorregt van een aandeel in de inkomstenbelasting en de overige stadslasten te dragen, en alzoo tot instandhouding der universiteit en de bezoldiging der hoogleeraren hun bescheiden aandeel bij te brengen; tot zoover mogen ze den bloei der wetenschap bevorderen [1]). Doch hoevele Katholieke hoogleeraren telt deze stadsuniversiteit? Had misschien, bijv. voor de faculteit der letteren, geen welbekend uitstekend Amsterdamsch Katholiek voldoende geschiktheid? Bovendien de faculteit „der godgeleerdheid" is buiten kijf niet Katholiek; maar

1) De universiteit gewaardigde zich zelfs uit handen van Mevrouw de weduwe Rive het aanmerkelijk geschenk der medische bibliotheek, door haren in Amsterdam zoo hoog gewaardeerden echtgenoot verzameld, in dank te aanvaarden; dat de familie Rive tot de aanzienlijke Katholieken van Amsterdam behoort, achtte de universiteit geen beletsel.

schijnt aan eenige kleinere Protestantsche Kerkgenootschappen uitstekend te stade te komen. Waarom ook zouden zij de finantiëele ondersteuning hunner Katholieke stadgenooten niet bij wijze van *cadeau* aanvaarden?

Maar laten wij de aangehaalde woorden van den Hoogleeraar Moll van eene andere zijde beschouwen. De verschillende Protestantsche gezindten vereenigen zich aan de nieuwe faculteit „der godgeleerdheid". Deze mist reeds hierom alleen het specifiek Nederl. Hervormde kenmerk, ja, wanneer wij op de sterk vertegenwoordigde ongeloovige rigtingen bij de kleinere Protestantsche gezindten letten, reeds hierom ook het kenmerk der Christelijke belijdenis.

Met deze faculteit wenschte de Algemeene Synode haar kerkelijke professoren te verbinden, dat wil zeggen: „*indien het geschieden kon zonder geldelijk bezwaar voor de kerk*".

De Synode mogt reeds op de bezoldiging harer zes professoren te Leiden, Utrecht en Groningen rekenen: deze zorg had de Staat op zich genomen. De Synode wendde zich tot de Regering en vroeg om dezelfde ondersteuning voor twee leerstoelen, die zij te Amsterdam wenschte op te rigten. Deze aanvrage kreeg een afwijzend antwoord.

Daarna werd voorgesteld, dat de Kerkeraad der Herv. gemeente te Amsterdam deze kosten zou dragen; maar dewijl de Kerkeraad ten eerste hiertoe wettelijk niet bevoegd was en ten andere in een soort van geldnood verkeert en zelfs ter voorziening in de dringendste behoeften der Amsterdamsche Hervormden over geen genoegzame finantiëele krachten kan beschikken, vond de Synode ook hier niet de bezoldiging harer beide professoren. Het gevolg was, dat zij niet benoemd werden; zoo het

ons voorkomt, ter openbare staving, dat de Hervormden, die Synodaal gezind zijn, geene groote mate van offervaardigheid en belangstelling in het theologische onderwijs bezitten, en dat de Synode voor dit doel over geene fondsen beschikken kan. Al hare theologische professoren worden nu door den Staat bezoldigd.

Tegenover deze finantiëele onbeholpenheid komt de kracht van het Christelijk Afgescheiden Kerkgenootschap zeer sterk uit. Immers uit eigen middelen stichtte het zijne Theologische school te Kampen. [1])

Het zij ons geoorloofd hier ook op de Nederlandsche Katholieken te wijzen, die wel eens het deel der natie worden genoemd, dat het minst bedeeld is zoowel met ijver voor de wetenschap als met tijdelijke goederen. Ieder onzer vijf Bisdommen heeft de twee afdeelingen van zijn seminarie; elk dezer afdeelingen is gevestigd in dikwerf grootsche en altijd zeer aanzienlijke gebouwen, die meestal van uitgestrekte bijbehoorende terreinen omringd zijn; zij hebben hunne kapellen, hunne bibliotheken en wetenschappelijke verzamelingen. Het getal der professoren voldoet aan alle eischen, die men billijkerwijze stellen kan [2]). Dit alles is uit eigen middelen tot stand gebragt

---

1) Zie over deze inrigting *De Katholiek*, Dl. LXXIII, blz. 63.

2) Voor den niet-Katholieken lezer laat ik deze opgave volgen, die naar het *Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst.* 1877, is opgemaakt. Het seminarie van het Aartsbisdom Utrecht heeft

in de Hoofdafdeeling			6,	in de Onderafd.	9 Prof.
dat van het Bisdom	Haarlem,	Hoofdafd.	5 [nu 6] „	„ „	12 „
„ „ „ „	's Hertogenbosch	„	7 „	„ „	15 „
„ „ „ „	Breda	„	6 „	„ „	14 „
„ „ „ „	Roermond	„	5 „	„ „	28 „
			30		78

en wordt uit eigen middelen [1]) in stand gehouden.

De klagt, met lofwaardige openhartigheid door Professor Van Oosterzee geuit, mag ook hier herhaald worden: „Ook de gemeente moet meer — och of de bijna grenzelooze offervaardigheid der Roomsche kerk de Evangelische tot jaloerschheid verwekte — maar vooral de Evangeliedienaren moeten oneindig veel meer worden en zijn, om hunne bediening tot een licht en zout der bedorven wereld te maken." [2])

We hebben getracht het eerste artikel van het Synodale Reglement toe te lichten en zoo te laten zien, waar en op welke wijze de Synode hare kerkelijke leerstoelen oprigtte; de volgende artikelen van dit Reglement zullen ons vooral zeggen, hoe het onderwijs zelf is geregeld.

Art. 2. Van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk wordt Hooger Onderwijs gegeven in:

a. de geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk en harer leerstellingen;

b. de bijbelsche godgeleerdheid;

c. de leerstellige godgeleerdheid;

d. de practische godgeleerdheid met de daarbij vereischte oefeningen;

e. het Nederlandsch-Hervormd kerkregt;

Naar ik onderstel is het genoegzaam bekend, dat de Onderafdeelingen vooral aan de gymnasiale voorbereiding voor de hoogere studiën zijn toegewijd, en dat in de Hoofdafdeelingen de theologie wordt onderwezen.

1) De betrekkelijk geringe staatstoelage, die aan eenigen, namelijk aan 26, der professoren verstrekt wordt, kan hierbij toch zoo goed als niet in aanmerking komen. De Staat keert aan hen *gezamenlijk* de som uit van *f* 11.600.

2) *Practische Theologie.* 1877. Dl. I, blz. 72.

f. de geschiedenis der Christelijke zending;

en voor zoover zulks noodig is, in:

g. de oordeelkunde en uitlegkunde des Bijbels [tekstcritiek en hermeneutica?];

h. de bijbelsche geschiedenis;

i. de christelijke zedekunde;

en voorts in alle andere vakken, waaromtrent te eeniger tijd blijken zal, dat aanvulling van het universitair onderwijs noodzakelijk is."

Hier wordt bij herhaling het beginsel gehuldigd, dat het kerkelijk onderwijs slechts ter aanvulling dient van het universitair onderwijs des Staats. Laten we dus, om een overzigt te hebben van het theologische onderwijs voor de opleiding tot Hervormd predikant, de vakken der staatstheologie opgeven.

Art. 42, § 1, wet H. O. luidt aldus: „Aan elke universiteit wordt onderwijs gegeven:

1°. In de faculteit der godgeleerdheid:

a. in de encyclopaedie der godgeleerdheid; *b.* in de geschiedenis der leer aangaande God; *c.* in de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; *d.* in de geschiedenis van de Israëlitische godsdienst; *e.* in de geschiedenis van het Christendom; *f.* in de Israëlitische en oud-Christelijke letterkunde; *g.* in de uitlegging van het Oud en Nieuw Testament; *h.* in de geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst; *i.* in de wijsbegeerte van de godsdienst; *k.* in de zedekunde."

Het geheele leerplan ligt dus voor ons. Ik laat de vraag daar, of eene verdeeling in zoo talrijke vakken geene voor de eenheid en het leven der theologische wetenschap schadelijke verbrokkeling is, en of zij bij de

studerenden niet zeer ligt verwarring, eenzijdigheid, verwaarloozing van het noodzakelijke of ontmoediging te weeg brengt, en of zij den hoogleeraar niet zeer belemmert, en of zij praktisch doorgezet kan worden. Het zij hier genoeg een twijfel te hebben geopperd [1]).

Wij merken slechts het volgende nog op. Ook uit de vergelijking dezer beide programmata heeft men willen aantoonen, dat de Synodale theologie de slippendraagster der staatstheologie is. Want, zoo werd er gezegd, let men op de leervakken der beide theologiën, dan „legt de Staats-theologie de grondslagen van 't gebouw, de kerkelijke mag er slechts gevelspits en dak aan toevoegen." Inderdaad, alleen in zoover zulks noodig is, wordt „de oordeelkunde en uitlegkunde des Bijbels" door de Synodale professoren gedoceerd; maar „de uitlegging van het Oud en Nieuw Testament" behoort tot de verpligte vakken der staatsprofessoren. En hangt van de uitlegging des Bijbels niet alles af voor den Protestant? Let men verder op de vakken *a—f*, en *h* en *i.* van art. 42, wet H. O. dan zijn ze veel gewigtiger en ingrijpender dan eenig vak dat den Synodalen professoren is opgedragen, de *leerstellige godgeleerdheid* niet uitgezonderd; want wat blijft daarvan voor den Protestant nog over?

Wat het getal aangaat zijn de Synodale hoogleeraren ook veel zwakker dan die van den Staat.

Men zie hiervoor het volgende artikel van het Reglement der Synode.

---

1) Hierover kan men zien het nog steeds nuttige geschrift *Over de oude en de nieuwe scholen door* J. W. Karl. Sittard. Hfdst. IV, *Over de hooge Scholen* blz. 68—74.

„Art. 3. In elke stad, waar het in Art. 2 genoemd onderwijs gegeven wordt, is dit opgedragen aan twee Hoogleeraren."

Het Rijk stelt ten minste vier hoogleeraren „der godgeleerdheid" aan. Overigens hebben, naar ons oordeel, twee hoogleeraren eene zware taak, wanneer zij de nog al uiteenloopende vakken, die art. 2 van 't Reglement opgeeft, moeten onderwijzen. Daarenboven zijn hun andere tijdroovende bezigheden opgedragen; men zie de hiervolgende artikelen 11, 13, 19, en denke aan hunne verpligtingen omtrent de examens en aan hunne medewerking als praeadviserende leden bij de werkzaamheden der Algemeene Synode.

Wij vervolgen de mededeeling der artikelen.

„Art. 4. Tot hoogleeraar kunnen benoemd worden:

a. zij, die herder en leeraar zijn of geweest zijn in de Nederlandsche Hervormde Kerk;

b. candidaten tot de H. Dienst in dezelfde Kerk, mits zij Doctor in de Godgeleerdheid zijn en niet geroepen worden tot het geven van onderwijs in practische vakken.

Het ambt van kerkelijk hoogleeraar is onvereenigbaar met het ambt van hoogleeraar of buitengewoon hoogleeraar aan eene Universiteit."

Art. 5. De benoeming van hoogleeraren geschiedt door de Algemeene Synode uit eene alphabetisch gerangschikte, met redenen omkleede voordragt, die haar voor elke vacature zal worden aangeboden.

Verder wordt voornamelijk dit bepaald: De genoemde voordragt wordt opgemaakt door eene commissie; de leden dezer commissie worden gekozen door de Provin-

ciale Kerkbesturen en de commissie tot de zaken der Waalsche Kerken.

Al wat tot aan art. 9 volgt, ziet op de wijze der benoeming van de hoogleeraren.

„Art. 9. De hoogleeraar ontvangt bij zijne benoeming opgaaf, in welke van de in art. 2 onder *a—f* vermelde vakken hij onderwijs zal hebben te geven."

Doch ten opzigte van de bepaling der vakken kan door de Synode eene wijziging worden gemaakt.

„Art. 10. Binnen drie maanden nadat de hoogleeraar verklaard heeft, de op hem uitgebragte benoeming aan te nemen, aanvaardt hij zijn ambt door in de stad, waarin hij werkzaam zijn zal, in het openbaar eene rede te houden, bij welke gelegenheid de Synode door haar Moderamen wordt vertegenwoordigd.

Aan het houden van die rede gaat onmiddellijk vooraf eene door hem in handen van den President der Synode af te leggen belofte, dat hij *zijn ambt met ijver en trouw overeenkomstig de bepalingen van dit Reglement zal waarnemen, en de belangen der Nederlandsche Hervormde Kerk naar vermogen zal blijven behartigen.*"

„Art. 11. Den hoogleeraren is aanbevolen, toezigt te houden op het gedrag van de aanstaande Evangeliedienaren en hen in den loop hunner studiën met goeden raad bij te staan.

Het getuigschrift van goed zedelijk gedrag, voor de toelating tot het examen ter verkrijging van bevoegdheid tot de Evangeliebediening vereischt, wordt door hen afgegeven."

De eerste pligt, dien dit artikel den kerkelijken hoogleeraren voorschrijft, is uitgebreid in strekking en van zware verantwoordelijkheid: zij moeten toezigt houden

op het *gedrag* van aanstaande voorgangers der gemeente en bedienaars van het Evangelie. Het woord *gedrag* staat hier in zijn ruimsten zin. Dit toezigt moet zich over vele jongelieden tegelijk uitstrekken; te Groningen en vooral te Leiden is hun getal gering, maar te Utrecht aanzienlijk — een groot honderdtal — en er zijn slechts twee hoogleeraren, die over hen moeten waken. Dat er onder deze studenten gevonden worden, wien het aan toeleg op de wetenschap, aan hoogere opvatting hunner roeping, aan geestdrift, aan vroomheid hapert, en dat men ook uit bloot tijdelijke beweegredenen theologant kan worden, toonde ons dit tijdschrift voor eenige jaren aan [1]). Deze jongelingen wonen verspreid en op zichzelven in de akademiesteden (slechts te Utrecht bestaat hierin eene uitzondering; in de twee studentenhuizen der Doetinchemsche Vereeniging [2]) zijn daar 21 studenten gehuisvest, en zij staan er tevens onder bijzonder toezigt). Het zijn jongelingen, die in een wankelbaren leeftijd te midden van de groote gevaren onzer steden verkeeren.

Wat wij hier aanvoeren ligt ook in de volgende woorden van Professor Van Oosterzee: „Laat ons hopen, dat de universitaire institutie voortdurend voor den dienaar des Woords blijve openstaan, maar tevens dat de grenslijn scherper bewaakt worde, die vrijheid van losbandigheid scheidt. Zeker is de overgang van het huiselijk tot het Academieleven niet klein, en in menig opzicht gevaarlijk, maar tegelijk kan hij zegenrijk worden, indien slechts zij, die hem wagen, in voldoende mate door-

1) Zie *De Katholiek*. Dl LIII. *Studenten in de theologie aan de Nederlandsche hoogescholen*. Blz. 104 vv.

2) Zie *De Katholiek*. Dl. LXXIII, blz. 188 vv.

drongen zijn van de heerlijkheid hunner levensbestemming. Het ware wenschelijk, dat niemand tot de studie der Godgeleerdheid werd toegelaten, van wien het niet door opzettelijk en grondig onderzoek voldoende gebleken is, dat hij daartoe waarlijk in alle opzichten geschiktheid en roeping bezat." [1])

Over jongelingen, die in zulke omstandigheden leven, toezigt te houden en dan nog wel op zulk eene wijze dat men hun naar geweten het zooveel beteekenende getuigschrift der 2e § van dit art. 11 kan uitreiken, dit vordert van de beide reeds met arbeid overladen hoogleeraren een tijd, dien zij allerwaarschijnlijkst niet meer beschikbaar hebben. In het eene of in het andere zullen zij dus, het is te vreezen, in hooge mate te kort schieten.

Dit art. 11 is het eenige van het Reglement, dat op de *zedelijke* en *godsdienstige* vorming der toekomstige predikanten ziet, en het legt den hoogleeraren niets anders op dan toezigt te houden en goeden raad te geven. Het overige blijft geheel aan hun goeden wil overgelaten. Er zullen hoogleeraren zijn, die hunne gewone lessen, hun omgang met de studenten, hunne prediking op dat doel zullen rigten. Wie zal er aan twijfelen, of Professor Beets, hoewel rijkshoogleeraar, zijn ambt ook in dezen zin opvat, ja wie weet niet, dat hij krachtig arbeidt om het hoogere leven des geestes en des gemoeds bij zijne hoorders op te wekken? Ook mag ik hier nog bijv. Professor Van Oosterzee noemen; ik beroep mij op zijne *Practische Theologie;* maar zal men steeds hetzelfde of iets dergelijks van al de staatshoogleeraren en al de Synodale

1) t. a. p. Dl. I, blz. 59.

hoogleeraren mogen verwachten? En loopt het Hervormde Kerkgenootschap geen gevaar, dat dit hoofdpunt in de opleiding der toekomstige predikanten, wat tot nu toe niet zelden zeer verwaarloosd werd, ook in de toekomst erg verwaarloosd zal worden?

In allen geval, op de godsdienstige opleiding der studenten had het Reglement veel meer gewigt moeten leggen. Het is nu bijna uitsluitend op de vorming des verstands gerigt.

Art. 12 regelt de inschrijving der studenten.

„Art. 13. Aan de hoogleeraren is het praesidium opgedragen bij de voorstellen, waartoe het Reglement op het examen de studenten in de Godgeleerdheid verpligt."

Art. 14 bepaalt o. a., dat de hoogleeraar, die den ouderdom van zeventig jaar bereikt heeft, eervol wordt ontslagen.

„Art. 15. Den hoogleeraren worden jaarwedde en pensiôen verzekerd tot hetzelfde bedrag, als den hoogleeraren aan de Rijksuniversiteiten zijn toegekend of zullen toegekend worden." De wet op het H. O. zegt in art. 52: „De jaarwedde der hoogleeraren [aan de rijksuniversiteiten] bedraagt minstens *f* 4000."

„Art. 16. Voor het bijwonen der lessen der van wege de Kerk aangestelde hoogleeraren wordt jaarlijks eene som van *f* 50 betaald.

Van deze verpligting kan door de Algemeene Synodale Commissie, nadat zij de hoogleeraren gehoord heeft, dispensatie worden verleend."

„Art. 17. De aanvang van het studiejaar en de duur der vacantiën zijn bepaald in overeenstemming met art. 46 der Wet tot regeling van het Hooger Onderwijs."

„Art. 18. Vóór den 15den Julij van elk jaar onderwerpen de hoogleeraren aan het oordeel der Synode de Lijst der lessen in het volgende studiejaar door hen te geven.

De Synode stelt de door haar goedgekeurde Lijst vast."

„Art. 19. De hoogleeraren in iedere universiteitsstad gevestigd zenden jaarlijks aan de Synode een verslag van den staat van het onderwijs gedurende het laatst geëindigde studiejaar."

Art. 20. Geeft bepalingen omtrent het ontslag van een hoogleeraar wegens „plichtverzuim of wangedrag".

Over dit „plichtverzuim of wangedrag", welke woorden ook in het Concept-Reglement voorkwamen, merkte Professor Prins op: „De onderstelling, dat een kerkelijk Hoogleeraar in de Godgeleerdheid zich zóózeer vergeten zou, stuit mij tegen de borst. Wel komt ook in de wet op het H. O. iets dergelijks voor; maar hoe groot is niet het getal der Hoogleeraren in de verschillende Faculteiten! Hier geldt het slechts weinigen." [1])

Ziehier den beknopten inhoud van het Reglement; wij moeten nu nagaan, op welke wijze de Algemeene Synode de benoemingen der hoogleeraren deed.

III.

Hoe heeft de Algemeene Synode het gewigtige art. 5 van haar *Reglement op het hooger onderwijs in de Godgeleerdheid* voor het eerst ten uitvoer gelegd?

---

1) *Het Synodaal Reglement op het Hooger Onderwijs* enz. *beoordeeld door* Dr. J. J. Prins, Hoogleeraar te Leiden. Amsterdam. 1877, blz. 37.

Geheel en al in den geest en ten bate der moderne godsdienstwetenschap, zonder echter den hardsten overgang te maken.

Om te beter te verklaren, hoe het hoofdbestuur van een Kerkgenootschap, dat zich Christelijk noemt, bij het vaststellen van het door ons besproken Reglement en de benoeming der hoogleeraren, zoo weinig Christelijk handelen kon, en hoe eene vergadering van niet onbeschaafde mannen de blijken van praktische onbedrevenheid kon geven, welker vermelding hier vereischt wordt, moet ik eerst in het kort zeggen, wat de Synode is, en hoe zij is zamengesteld; men zal dan een deel der schuld aan de slechte wettelijke organisatie van het Nederl. Herv. Kerkgenootschap wijten.

Bij den Hoogleeraar Prins [1]) zullen wij hier veilig te rade gaan. „De Synode," zegt hij, „vertegenwoordigt de gansche Kerk, treedt voor haar in rechten op, verzorgt hare algemeene belangen en vormt het middenpunt der kerkelijke eenheid." Zij bestaat uit 20 a 21 leden; deze worden telkens voor één jaar gekozen. Zij heeft een vasten secretaris, die echter slechts eene adviserende stem uitbrengt. Hare vergaderingen worden gehouden te 's Gravenhage, en wel geregeld eenmaal 's jaars. Het eerste werk dezer vergadering is telkens een nieuwen President en Vicepresident te benoemen. De Voorzitter der Synode is doorgaans een volgend jaar niet eens meer lid dier vergadering, en gewoonlijk worden de tien predikanten, welke van de Provinciale Kerkbesturen ter Synode worden afgevaardigd, telkens verwisseld, zoodat de Synode

---

1) Zie zijn *Kerkrecht der Nederlandsche Hervormde Kerk.*

des volgenden jaars uit een geheel ander personeel bestaat dan die van het vorige. Men ziet het, de Hoogleeraar Prins zegt met volle regt: „Alle hiërarchie is hier uitgesloten, en aan een Episcopaat, onder welken vorm, valt niet te denken; .... de republikeinsche vorm van Kerkbestuur, ofschoon aristocratisch gewijzigd, is aan den democratischen grondslag, waarop de Kerk gebouwd is, getrouw."

Het groote gebrek dezer regeling valt terstond in het oog: het is een volslagen gemis aan vastheid, te bedenkelijker door de uiteenloopende godsdienstige rigtingen der benoembare personen. Het is een voortdurend veranderen van persoonlijkheden en ook dikwerf van beginselen. „Aan den goeden gang der zaken", erkent de heer Prins, „is eene zóó sterke afwisseling niet bevorderlijk. Het is dan ook volstrekt niet zeldzaam, dat de volgende Synode afbreekt, wat door de vorige met zorg was opgebouwd. Het gezag der hoogste Kerkvergadering lijdt hieronder, en meer dan tijd is het, dat hierin gewenschte verandering kome."

Doch sedert deze woorden het licht zagen (1870) is die verandering nog niet gekomen.

Met de klagt van Professor Prins vereenigde zich de ethisch-irenische, welligt eenigszins als orthodox te noemen predikant, later Professor D. Chantepie de la Saussaye († 1874). „Eene groote dwaling is het", zoo schreef hij in 1868 [1]), „om, zooals zoovelen doen .... de synode voor te stellen als een vast aaneengesloten lichaam, een soort van *conclave*, dat in geheimen raad, naar onwan-

1) *De Crisis. Kerkelijke tijdvragen vrijmoedig beoordeeld*, blz. 3.

kelbare beginsels, het schip der kerk in vasten koers zoekt te sturen. Neen, juist het gemis aan alle vastheid is het kenmerk van het synodale beheer van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap, in het jaar 1816 uit de ruïnes van de aloude gereformeerde kerk dezer landen opgericht."

Dit gemis aan vastheid werd, behalve door de onophoudelijke afwisseling der personen, nog door eene andere oorzaak verergerd. „Van den aanvang af verlamd in zijne hoogste roeping, door de bepaling dat aan de leer niet mocht geraakt worden, omdat het niet uit de gemeente, maar uit het staatsbestuur ontstaan was, heeft het synodale beheer dit *vitium originis* als eene steeds meer invretende ziektestof in zijne gansche geschiedenis meêgesleept." [1])

Wat was het gevolg? Dat de Synode bijna ieder jaar meer toegaf aan de opkomende en zich uitbreidende moderne of ongeloovige rigting, zonder echter spoedig een beslissenden stap te doen. Neen, met talmen, met halve maatregelen te nemen, met beslissingen te geven, die de zaak even onbeslist lieten als te voren, heeft de Synode zich gewoonlijk ten dienste gesteld van het modernisme. Immers al wie geene bepaalde overtuiging van eenige Christelijke godsdienstwaarheden bezit, of zoodanige overtuiging, in godsdienstzaken, niet tot zijn zeker rigtsnoer neemt, blijkt daardoor reeds, in den grond, een modern te zijn.

De Synode is, vervolgt de heer Chantepie, „waarlijk niet conservatief gebleven als in den beginne. Toch

---

1) Chantepie, t. a. p. blz. 7.

bleef zij haar conservatieven aard vertoonen in het afkeuren van al te snelle beweging, in het ophouden bij ieder stadium, dat juist door de [zoogenaamde vrije] wetenschap verlaten was. De Synode was altijd het orgaan van de *libéraux de la veille*. Merkwaardig zoude het zijn uit de verschillende verklaringen en rapporten, jaarlijks door de Synode afgelegd of bij haar ingediend omtrent den inwendigen toestand der kerk, na te gaan, hoe de grenzen der leervrijheid zich steeds meer uitbreiden en het wezen, dat te handhaven zou zijn, steeds meer inkrimpt. Tot dat men eindelijk de meest moderne ontwikkeling van het ongeloof wel afkeurt, maar toch, niet zonder groote afkeerigheid, in het verschiet ziet opdoemen, en, nog eenmaal door het drukkend gevoel van onmacht gepijnigd, zich onbevoegd verklaart de beweging te keeren."

De besluiteloosheid, de onmagt van dit besturend ligchaam maakt, dat het zich door eene „actualiteitspolitiek" laat leiden, waarbij de beginselen telkens op den achtergrond worden gedrongen door de behoefte van het oogenblik, en dat men ook nu nog als gewonen regel kan stellen, wat Professor Rauwenhoff over de Synode van 1870 schreef: de achtereenvolgende Synoden worden beheerscht door: „één denkbeeld, dat alles overstemt. Het is: het bewaren van orde en eenheid in de kerk. Het is, in minder deftige taal uitgedrukt: „den boel bij elkaar te houden."" [1])

Sinds den tijd van haar ontstaan is de Synode nooit zonder erge tegenkanting geweest, maar én ten gevolge

---

1) *De actualiteitspolitiek van de Synode der Ned. Herv. Kerk in het jaar* 1870.

van hare oprigting door den Staat, én nog meer ten gevolge van hare wijze van bestuur, wordt zij thans door niet zeer velen in bescherming genomen, door vele anderen, slechts omdat zij geen middel zien ter verbetering der eens ingevoerde inrigting, geduld, door zeer velen gewantrouwd, door niet weinigen gehaat, bespot, gevloekt in haar bestaan ondermijnd en bijna volkomen verworpen. Wij spreken hier natuurlijk alleen over de stemming der Hervormden, dat is der leden van het Kerkgenootschap, welks hoogste bestuur de Synode uitoefent.

Deze vergadering nu had bij hare buitengewone bijeenkomst in het jaar 1878 de taak om de zes kerkelijke hoogleeraars te benoemen. Ook hierbij vertoonde zij zich gelijk altijd.

Art. 5 van het Reglement schrijft voor, dat er eene commissie benoemd zal worden ten einde eene voordragt van candidaten voor het hoogleeraarsambt op te stellen, waaruit de Synode zelve de beslissende keuze doet.

Nu viel het zoo uit, dat voor deze commissie grootendeels mannen uit de middenpartij, dat is die tusschen orthodox en modern eenigermate het midden houdt, werden gekozen. De mannen dezer rigting noemen zich ook Evangelischen of irenisch-ethischen, en krijgen van andere Hervormden ook wel den naam van Groningers, of oud-liberalen, of zelfs, zooals Dr. A. Kuyper hen, onzes inziens, dikwerf met regt noemt, van Arianen.

Naar de verzekering van hen, die meer orthodoxgezind zijn dan zij, is hunne partij zeer zwak, en bijna uitgestorven; echter naar de verzekering van hen, die meer moderngezind zijn dan zij, en vooral naar hunne eigene bewering, zijn zij sterk door het groote aantal van Her-

vormden, die hunne rigting volgen. Hoe dit zij, wij voor ons meenen, dat mannen van deze halfslachtige godsdienstige opvatting der Synode in de onderhavige aangelegenheid veel beter van dienst konden zijn dan iemand anders. De Commissie nu stelde de voordragt aldus, dat zij zes candidaten opgaf van de Groninger rigting met drie orthodoxen en drie modernen.

Eenigen vonden deze verhouding ook daarom natuurlijk, omdat de Groningers een regt hadden op een zekere restitutie, dewijl bij de jongste staatsbenoemingen van hoogleeraren „der godgeleerdheid" alleen hunne rigting op eene in het oog vallende wijze was gepasseerd.

Wanneer ik hier of elders in dit opstel over iemand zeg, dat hij Groningsch, modern, orthodox enz. is, dan denke de lezer er aan, dat een Katholiek zich bij het geven dezer qualificatiën eerder dan elders vergissen kan, dewijl hij zelf niet in de toestanden van 't Hervormde Kerkgenootschap, die zoo onbegrijpelijk verward zijn, verkeert, en de personen in den regel slechts uit hunne geschriften of uit de beoordeelingen van andere Hervormden kent. Verder herinnere men zich, dat de namen van Groningsch, modern, orthodox enz. thans onder de Hervormden zelven eene hooge mate van onbepaaldheid hebben. Bijv. wat is orthodox? Immers zelfs meer of minder streng regtzinnige predikanten veroorloven zich belangrijke afwijkingen van de oude orthodoxe Gereformeerde kerkleer. Professor van Oosterzee [1]) erkent in zijne *Christelijke Dogmatiek* (Deel. I, blz. 32, 33), dat *allen* in meerdere of mindere mate van de letter der Symbolen

---

1) Zie Prins, *Kerkrecht*, blz. 225 en 228.

zijn afgeweken. Waar blijft nu de maatstaf? Bij den strijd over deze professorenbenoeming wordt dezelfde persoon soms door de Hervormden zelven op verschillende wijze gequalificeerd. Dus is voor mij slechts eene benadering der waarheid mogelijk.

Men gaf echter vrij eenstemmig de rigtingen der candidaten op, gelijk ik ze heb opgenoemd. De Commissie begeleidde hare voordragt van een schrijven, waarin zij o. a. dit te berde bragt:

„Zoo als uit het aangeboden twaalftal zelf blijkt, is de commissie bij het opmaken harer voordracht van de overtuiging uitgegaan, dat geen enkele der feitelijk bestaande hoofdrichtingen met betrekking tot de wetenschappelijke verklaring van het Christendom uitsluitend recht van bestaan in de Nederl. Herv. Kerk heeft, en dat derhalve door haar voordracht aan de Synode de gelegenheid niet mocht benomen worden, om evenals door de leeraren der Kerk, ook door hare hoogleeraren de verschillende richtingen waardiglijk te doen vertegenwoordigen." [1])

Het gezond verstand lijdt er onder, wanneer men zulke beginselen hoort voordragen. De eene rigting neemt de Christelijke Openbaring aan, de andere verwerpt haar, de derde is eene amphibie, de vierde enz.; al deze rigtingen hebben in hetzelfde Kerkgenootschap regt van bestaan; zij hebben er gelijke aanspraak om door eigene predikanten en eigene hoogleeraren vertegenwoordigd en verdedigd en verbreid te worden. Ieder lid van dit godsdienstige genootschap heeft dus regt om al de godsdienstige

---

1) De met redenen omkleede voordragt der Commissie wordt medegedeeld in de *Handelingen der buitengewone Synode in* 1878.

beginselen der overige leden te bestrijden, ja, het genootschap zelf moet aan iedere partij harnassen en wapenen en veldheeren leveren, opdat de inwendige strijd toch nimmer eindige. Is dit niet aan het *ja* en aan het *neen* gelijk regt toekennen? en niet slechts aan het *ja* en aan het *neen* omtrent eene of andere aangelegenheid van minder belang, maar aan het *ja* en aan het *neen* over den Christus, den Zoon Gods, en misschien over het persoonlijk bestaan van God zelven. Immers zegt de heer Chantepie [1]): „Onder de leden der gemeente heerschen allerlei meeningen en leeringen, van een naturalisme af, dat op de grenzen staat van het atheïsme, tot het meest starre en doode confessionalisme toe, dat in sommige formulen der waarheid de waarheid zelve meent te bezitten, en daartusschen oneindige schakeeringen."

Dit alles kan tot hoofdrigtingen worden teruggebragt, en deze allen hebben gelijke regten.

Den praktische regel der Synode, welken wij, om met Professor Rauwenhoff te spreken, aldus kunnen formuleren: „Houd den boel bij elkaar!" verhief de Commissie van voordragt alzoo tot een beginsel.

Dit beginsel werd door de Synode feitelijk aangenomen; immers deze benoemde, 18 Januarij ll., uit het haar voorgelegde twaalftal de volgende heeren:

te Leiden, voor de lessen in de leerstellige godgeleerdheid, het Ned. Herv. Kerkregt en de geschiedenis der Christelijke zending: Ds. M. A. Gooszen, predikant te Schiedam, den opvolger van den heer Kits van Heijningen als redacteur van 't *niet-officiëele gedeelte* der Herv.

---

1) t. a. p. blz. 11.

Kerkelijke Courant, welke men eens, en met reden, den naam van „vuilnisbak" gegeven heeft; de heer Gooszen is Groningsch en neigt zich zooveel mogelijk naar de modernen;

voor de lessen in de geschiedenis der Nederl. Herv. Kerk en harer leerstellingen, de Bijbelsche godgeleerdheid, en de practische godgeleerdheid met de daarbij vereischte oefeningen: Dr. I. G. R. Acquoy, predikant te Zalt-Bommel, modern.

Bijna op gelijke wijze werden de vakken aangewezen voor de volgende heeren:

te Utrecht: Dr. J. H. Gunning jr., predikant te 's Gravenhage, ethisch en bijna orthodox. Ds. E. H. Lasonder, predikant te Leeuwarden, Groningsch.

te Groningen: Dr. C. P. Hofstede de Groot, predikant te Kampen, Groningsch, doch zooveel mogelijk orthodox, volgens anderen minder orthodox.

Dr. E. F. Kruyff, predikant te Leeuwarden, orthodox.

Al deze heeren, buiten Dr. Gunning, namen de benoeming aan.

Alzoo gaf de Synode volgens hare gewone politiek aan elke rigting iets; men kan immers zeggen, dat zij schakeringen van iedere rigting door hare verschillende hoogleeraren deed vertegenwoordigen. Het leeuwendeel kwam aan de middenpartij, een minder deel aan de modernen, iets aan de orthodoxen. Dit laatste werd door de Kuyperianen, die men ook de Gereformeerde volkspartij, of de anti-revolutionairen of de streng orthodoxen zou kunnen noemen, en welligt ook door eenige confessioneelen ontkend. Zij vielen de Synode allerhevigst aan. Zoo hevig dat Dr. Kuyper over zijne qualificatiën van de kerkelijke en rijksprofessoren ernstig door den tamelijk orthodoxen Dr.

Bronsveld berispt werd; deze verweet hem, dat hij „een staalkaart ten beste had gegeven van de veelheid der richtingen, door de theologische professoren vertegenwoordigd. Inderdaad, vervolgt de heer Bronsveld, daar werd in dit stuk meer dan *gekeurd*; er werd ook in *gekleurd*." Dr. Kuyper, zoo was zijn gevoelen, maakte *alle* kerkelijke hoogleeraren verdacht als niet echt Gereformeerd, en zelfs Professor Doedes kreeg van dezen ijverenden Gereformeerde eene ernstige waarschuwing over zijn gemis aan orthodoxie. Hierdoor sloopte Dr. Kuyper „de Kerk". (*Stemmen voor Waarheid en Vrede* 1878. Augustus.)

De verhouding der rigtingen zoowel van de rijks- als van de kerkelijke professoren werd door velen aldus in 't algemeen opgegeven: Leiden: modern; Groningen en Utrecht: met meerdere of mindere beslistheid orthodox. Eene beoordeeling, die anderen weder geenszins beviel.

De benoemingen der Synode wekten, wij zagen het, bij de minder bedeelde of voorbijgegane rigtingen, eene hooge ontevredenheid, welker vurigste tolk Dr. A. Kuyper was. De Synodale hoogleeraars zouden door menigeen toch gewantrouwd zijn reeds alleen omdat het hoogste Kerkbestuur hen benoemd had, maar nu werd overal uitgebazuind, dat de keuze zeer partijdig en de orthodoxie zeer benadeeld was, en werd het wantrouwen veel levendiger en algemeener. De achting jegens de rijkshoogleeraren deelde in dezen achteruitgang; Utrecht verloor het bij vele orthodoxen, Leiden en Groningen bij vele modernen en Groningers. Nergens ook zijn de faculteiten met hare aanhangsels van kerkelijke hoogleeraren alleen en geheel van eene of andere bepaalde rigting; en nuances zijn er

bijna zoovele als er hoogleeraars zijn; de disharmoniërende kleuren zijn naast elkander gezet.

Vragen we nu, wat zulk eene bonte mengeling op de oogen des geestes der studenten moet uitwerken, dan is de vrees van vele Hervormden zeer gegrond, dat zulk eene schreeuwende verscheidenheid voor de studie der theologanten allernadeeligst werken zal. Aan dezelfde universiteit en faculteit zal de student voortaan professoren vinden, wier denkwijze over de gewigtigste godsdienstige waarheden niet overeenstemt, ja zelfs hemelsbreed uiteenloopt. Wanneer deze hoogleeraren elkander in hunne lessen bestrijden, welk eene verwarring! wanneer ze de scherpe kanten weghouden en met zoetsappigheid over de onmetelijke kloven zoeken heen te stappen, welk eene karakterloosheid!

Daar zijn er, die zulk een toestand een vooruitgang voor de studie zullen noemen. In 't jaar 1865 schreef Professor Rauwenhoff [1]):

„De tijd van kunstmiddelen tot beteugeling van de beweging der geesten, tot bescherming van bevoorrechte meeningen, tot handhaving van rustigen vrede, die tijd is voorbij. Ook op dit gebied is vrije concurrentie het wachtwoord geworden van onze eeuw."

„Zou het niet waarlijk te wenschen zijn, dat er onder de docenten aan een hoogeschool veel meer verschil van gevoelen bestond, dan thans in de theologische faculteiten bij ons het geval is? Een academie is toch geen inrichting van lager onderwijs, waar de leerling eenvoudig aanneemt wat de meester hem voorzegt. Hier komt men niet zoozeer om iets aan te leeren,

---

1) *De faculteit der godgeleerdheid aan de Nederlandsche Hoogescholen.* Leiden, blz. 29, 30, 24.

maar veeleer om tot eigen onderzoek en zelfstandige studie te worden opgeleid. Laat vrij de eene hoogleeraar weerspreken wat de andere verkondigt, laat er onder de studenten een ernstige verdeeldheid van richting zijn, er zal daardoor zooveel te meer belangstelling en leven ontwaken en wij zullen aan de maatschappij, in plaats van gehoorzame volgelingen onzer richting, mannen afleveren, die zelven weten wat zij willen en zijn."

De verdeeling der theologische wetenschap in meerdere vakken, die elk hun eigen hoogleeraar hebben, brengt dit nadeel met zich mede, dat de eenheid van het stelsel er ligt meê verloren gaat. Dit gevaar verdwijnt dan alleen, wanneer de hoogleeraren in beginsel en methode overeenstemmen [1]). Niet dat zij allen als in het ijzeren kleed van hetzelfde uitgewerkte stelsel moeten gekneld zijn, zoodat ze ook over de toepassingen der beginselen en over de uitwerking der leerwijze, in alles, volstrekt hetzelfde zeggen. Zulk eene eenheid ware doodelijk voor de wetenschap; neen, verschil van opvatting, wrijving van denkbeelden, wetenschappelijke strijd is aan de universiteit en in 't algemeen voor alle hoogere studie noodzakelijk. Von Bianco [2]) bijv. laat ons zien, hoe het hiermede aan de middeneeuwsche universiteiten gesteld stond; daar was eenheid in de beginselen, eenheid in de methode, maar eene zeer uitgebreide vrijheid voor de opinie; op eene dergelijke wijze pleegt ook de studie aan de Katholieke seminariën te zijn ingerigt. Men behoeft slechts eenige der handboeken op te slaan, om daarvan overtuigd te worden.

---

1) Vgl. *Lehrbuch der Pädagogik von* Dr. A. Stöckl. Mainz. 1873. S. 444.
2) In *Die alte Universität Köln.* Keulen. 1856.

In zoover kan het soms nuttig zijn, dat de eene hoogleeraar den anderen tegenspreekt en de student ook hierdoor tot eigen zelfstandig oordeelen wordt gedrongen.

Maar hoe is het thans aan onze universiteiten? de eene hoogleeraar (zoo passen we het volgende toe)

„aarzelt niet het Apostolisch Evangelie op alle hoofdpunten in het aangezicht tegen te spreken. Jezus stelt hij voor als een voortreffelijk, niet eenmaal zondeloos mensch; de Evangelische wonderverhalen als „een wespennest van fabelen"; het geloof aan den Opgewekte, waarop heel de kerk is gebouwd, als de vrucht eener hallucinatie; de hoop des toekomstigen levens als een uitzicht, waarover hij liefst niet te stellig wil spreken. — Daar is een ander, die de groote hoofdzaak van het Evangelie niet zoo schaamteloos tegenspreekt, maar deze zooveel mogelijk onaangeroerd laat. Bij hem staat de wet der natuur op den voorgrond. Hij ontziet zooveel mogelijk het traditioneel geloof der gemeente, en ergert haar minder door wat hij zegt, dan door wat hij hardnekkig verzwijgt. — Ginds is een derde richting, die zonder eenige onbillijkheid met den naam van halfchristelijk kan aangeduid worden, omdat zij zich door hetzij opzettelijke of onbewuste eenzijdigheid kenmerkt. Christus wordt daar voorgesteld als martelaar, maar niet als middelaar des N. V.; als de schuldelooze, maar niet als de éénige schuldverzoener; als voorbeeld, maar niet als leidsman of omgekeerd." [1])

Daar is een ander.... maar waarom voortgegaan? door al deze rigtingen tegelijk moet de jongeling gevormd worden tot een wetenschappelijk theoloog. Hoevele middelmatigheden, en van deze is ook de studentenwereld vol, zullen er den lust tot studie, ja het hoofd bij ver-

---

1) Vgl. Van Oosterzee, t. a. p. Dl. I, blz. 277.

liezen en in dezen draaikolk van tegenstrijdigheden vergaan? hoevele meer begaafden zullen eindigen met al hun hoogleeraren zonder uitzondering te veroordeelen en te minachten en aan alle godsdienst tegelijk met de studie der theologie vaarwel zeggen, of als alles betwijfelende modernen de predikantentoga omhangen?

Het zal, meenen wij, weldra blijken, dat de Synode ook langs dezen weg het modernisme en het indifferentisme in het Nederl. Herv. Kerkgenootschap binnenvoerde.

Doch hare benoemingen blijken nog veel bedenkelijker te zijn, wanneer men er op let, dat het Hooge Kerkbestuur hiermede het regt van alle rigtingen in het Kerkgenootschap officiëel erkend heeft. Er waren vóór deze benoemingen ook genoeg moderne hoogleeraren der godgeleerdheid, die zelfs onder goedkeuring van het Kerkgenootschap de toekomstige predikanten opleidden; dit was erg; maar veel erger is het, dat nu moderne hoogleeraren van het Hooge Kerkbestuur zelf hun mandaat krijgen; het ongeloof wordt nu *uit naam*, onder toezigt en op de verantwoordelijkheid van 't Nederl. Herv. Kerkgenootschap op de leerstoelen bij onze universiteiten verkondigd; modernen en Groningers zijn daartoe kerkelijk aangesteld. Welligt is het onderwijs van velen der laatsten op den duur nog gevaarlijker dan dat der verklaarde modernen. Deze stooten af door hunne barre loocheningen en hun gebrek aan godsdienstig gevoel; maar de middenman heeft meeningen, die niet zóó ver afwijken van de Christelijke leer, hij toont zich gemoedelijk, hij legt zich toe op de opwekking en ontwikkeling van 't godsdienstig gevoel; maar gevolgelijk doorgezet brengt zijne rigting wel langzaam, doch zeker tot het vlakke modernisme.

Heeft Groningen niet den eersten stap gedaan en den weg voor het modernisme bereid?

Ik begrijp en waardeer de smart, die welgezinde geloovige Hervormden hierover gevoelen: zij hebben nu een tal van predikanten tot *kerkelijke* hoogleeraars gekregen, wier Christusloochening zij verafschuwen, en die tot degenen behooren, van wie zelfs de rijkshoogleeraar Van Oosterzee schrijft: „Alleen bij eene totale toeschroeiing des gewetens is het mogelijk, jaar in jaar uit het brood der kerk te blijven eten, terwijl men met ruwe hand hare belijdenis in het aangezicht slaat." [1]) Ook mij als Katholiek smart het diep, dat mijn Verlosser, die God is gezegend in eeuwigheid, voortaan, in naam eener vereeniging, die zich naar Hem noemt, op zoovele openbare leerstoelen in Nederland zal gelasterd worden! Helaas, een rampzalige noodzakelijkheid gewent er ons eenigszins aan, deze aanvallen op s Heeren goddelijke natuur te hooren of te lezen; maar vragen we ons af, wat ze eigenlijk en in waarheid zijn: wij kunnen niet anders antwoorden dan: het zijn gruwelijke godslasteringen!

De Synode voltooide haar werk door de laatste benoeming, welke zij deed. Omdat Dr. Gunning bedankt had, was het noodig voor Utrecht nog een hoogleeraar aan te stellen. De, na veel strijd binnen en buiten de Synode, verkozene is Dr. T. Cannegieter, die zijn predikantsplaats te Tzum met het hoogleersambt te Utrecht vooral in de leerstellige godgeleerdheid verwisselde. Daar ook deze heer Evangelisch of Groningsch of middenman

---

1) t. a. p. Dl. I, blz. 65.

blijkt te zijn, is nu het onderwijs in de leerstellige theologie, aan onze drie universiteiten, uitsluitend der Groningsche rigting opgedragen!

Reeds het drietal, dat de Commissie van voordragt stelde, had de gramstorigheid der orthodoxen in hooge mate gaande gemaakt. Immers buiten den Evangelischen predikant Cannegieter stonden Dr. J. K. Koch, een modern, en Dr. J. H. Gunning Jr. op het drietal.

Men begreep, dat deze laatste geringe kans had van benoemd te worden; zijn wankelmoedigheid stond daartegen in den weg [1]), er bleef dus voor de orthodoxen

---

1) Hoe kon de Commissie van voordragt dezen naam voor de tweede maal voorstellen? Zoo het ons voorkomt, kan alleen de weifelachtigheid der godsdienstige overtuigingen van 't meerendeel harer leden de verklaring zijn.

Men herinnere zich, wat nog kort vóór deze aanbeveling met Dr. Gunning geschied was. De feiten konden ieder toonen, met hoeveel juistheid Mr. H. A. Des Amorie van der Hoeven hem eens beoordeeld had. Dr. Gunning namelijk had eenige opmerkingen tegenover Dr. A. Pierson gemaakt, en over deze schreef de heer Van der Hoeven: „Gunnings geloovig gemoed en zijn liefdevol hart hebben hem, met Gods genade, van de vertwijfeling gered, waaraan zijne *logica* hem ter prooi gelaten hebben zoude. Niemand, die Gunning uit zijn werken en leven kent, zal loochenen, dat hij met geheel zijne ziel aan Christus blijft vastgeklemd.... maar vraag hem niet om *rekenschap* van zijn geloof". (*De Wachter*, 1872, blz. 233.)

Het *Leven van Jezus door* Dr. Gunning, 1e aflv. verscheen half Januarij ll. „De hoogste wensch des schrijvers is, zoo sprak hij, een *stichtelijk* boek te leveren in den eigenlijken, verheven zin des woords." De Schrijver erkent „Jezus als den Christus"; maar niets meer dan „heilige poezy" zijn hem: de boodschap des engels aan Maria, de ontmoeting tusschen Maria en Elisabeth, de reis naar Bethlehem, 's Heeren geboorte in kribbe en stal, de lofzang der engelen, de herders bij de kribbe, de Wijzen uit 't Oosten, de kindermoord, de opdragt in den tempel, de vlugt naar Egypte. „Kennelijk, zegt hij, hebben wij hier met heilige legenden te doen, die als alle legenden, den indruk teruggeven, door den onvergelijkelijken persoon van Jezus op de vrome tijdgenooten

geen hoop meer over; bij de benoeming weigerden de orthodoxe leden der Synode hunne stem uit te brengen; en de uitslag beantwoordde aan hunne welgegronde bezorgdheid.

Dat hunne partij over deze laatste achteruitzetting meer dan verontwaardigd is, laat zich begrijpen; dat er nieuwe woelingen uit ontstaan zouden, was te verwachten [1]).

De godsdienstige rigting der synodale profesoren was tot hier het voorwerp onzer onderzoeking; de vraag komt nu ligtelijk bij den lezer op de lippen, of de ver-

---

gemaakt, en als zoodanig van hooge, maar ook van geene andere [NB.] waarde." Zij hebben echter een „historische kern."

Deze dwalingen herriep Dr. Gunning rondborstig, spoedig en openlijk, eene goede daad, die hem eere doet. Maar desniettemin zijn eerste dwaling omtrent zulke hoofdfeiten des Evangelies en dientengevolge omtrent de geloofwaardigheid der geheele H. Schrift, kunnen laten zien, wat de ethische rigting beteekent; want Dr. Gunning heeft, meenen we, steeds als een waar ethisch of irenisch-ethisch predikant bekend gestaan; dit strekke ter toelichting van ons gevoelen over de Evangelische partij. Ten tweede een schrijver, die zulke dwalingen in het licht laat verschijnen, en ze spoedig daarna herroept, geeft aan te velen aanleiding om te vragen, of hij de voor een hoogleeraar noodzakelijke hoedanigheden bezit; en hoezeer men zich over zijne herroeping moet verheugen en welke achting men hierom voor zijne gemoedelijkheid moge koesteren, de waarschijnlijkheid, dat deze vraag zal gedaan worden, sluit hem, mijns bedunkens, voor immer den weg naar een catheder af.

1) *De Tijd* van 19 October ll. meldde: „Te Utrecht is onder de studenten in de godgeleerdheid onlangs een Theologantenbond opgericht, dat in een vergadering der vorige week het besluit heeft genomen, om „overwegende dat de leden met goede conscientie professor Cannegieter niet welkom kunnen heeten, de complimenteering na te laten." Het studentenweekblad *Minerva*, waarin deze vijandelijke demonstratie tegen den kerkelijken hoogleeraar wordt vermeld, voegt er bij: „De minderheid, die tegenstemde, deed dit voor het meerendeel niet omdat zij met de keuze der Synode was ingenomen, maar omdat zij in eene zoo koel mogelijke complimenteering geen blijk van sympathie erkende."

kozenen mannen zijn, die zich in het Nederl. Herv. Kerkgenootschap reeds eenigen naam hadden verworven, of van wie men althans verwachten moet, dat zij zich door degelijken toeleg op de wetenschap een professoralen leerstoel waardig zullen toonen, en in hoever zij juist voor het ambt van *kerkelijk* hoogleeraar „tot vorming van Evangeliedienaren" bijzondere geschiktheid bezitten.

Spreken wij ons eigen oordeel niet uit, maar laten wij hier ook weder het woord geheel aan Nederl. Hervormden zelven.

De Handelingen der buitengewone Synode in 1878 maken de aanbevelingen publiek, waarmede ieder der twaalf eerste candidaten voor het kerkelijk hoogleeraarsambt bij de Synode werd ingeleid. Over de vijf candidaten, die den kerkelijken leerstoel beklommen, zegt deze aanbeveling het volgende:

„1°. Het zal overbodig mogen heeten, in eenige bijzonderheden te treden omtrent de aanbevelenswaardigheid van *Dr. Acquoy*, wiens geschriften, de geschiedenis der Ned. Herv. kerk betreffende, van algemeene bekendheid zijn.

4°. Ofschoon de heer *Gooszen* geen theol. dr. is, meent toch de commissie volle vrijmoedigheid te hebben voor zijn aanbeveling. Als mede-redacteur van het tijdschrift „*Geloof en Vrijheid*" gaf de heer G. een aantal artikelen, die hem doen kennen als een ijverig en zelfstandig beoefenaar der theologische wetenschap, bepaaldelijk der leerstellige godgeleerdheid.

5°. *Dr. Hofstede de Groot* heeft zich reeds door zijn dissertatie: „Pauli conversio, praecipuus theologiae Paulinae fons" een goeden naam verworven in de godgeleerde wereld. Zijn latere geschriften, meest van geschiedkundigen aard, waaronder vooral verdiend genoemd te worden de door hem be-

werkte vertaling van Wylie's geschiedenis van het Protestantisme, hebben dien goeden naam slechts bevestigd.

8°. Meer op historisch gebied bewoog zich tot dusverre *Dr. Kruyff*. Maar op dat gebied gaf hij dan ook — omnium consensu — zoowel door zijn bekroond prijsantwoord: „over het anglikaansch catholicisme," als door zijne dissertatie over het Gallicanisme groote blijken van wetenschappelijke kennis en klare voorstellingswijze.

9°. De heer *E. H. Lasonder* heeft zich door zijne geschriften over het godsdienstonderwijs en de zending van gunstige zijde doen kennen, en schijnt vooral voor de practische godgeleerdheid en de geschiedenis der zending een der aangewezen mannen."

Dr. Bronsveld schreef over de geheele lijst, in de *Stemmen voor Waarheid en Vrede:*

„Het verdient de aandacht, dat geen der twaalf genoemde iets schijnt verricht te hebben als herder der gemeente. De Commissie geeft een bibliographisch overzicht aan een bladwijzer op *Geloof en Vrijheid* ontleend, en daarmeê acht zij te kunnen volstaan. Alleen Dr. van Loenens proponents-examen maakt in dit boeken en tijdschrifts-artikelen roemend stuk een uitzondering.... Er is alleen gevraagd naar „veel omvattende kennis," „wetenschappelijke kennis," „degelijke kennis," „veel kennis," „scherpzinnigheid," „helderheid van oordeel," in één woord naar *verstandelijke* gaven. Wie zou dezen onnoodig achten bij een kerkelijk hoogleeraar? Maar zijn ze voldoende?"

Reeds langen tijd, voordat het zestal hoogleeraren benoemd werd, heeft Professor Prins den twijfel geopperd, of er thans *zes* Hervormde predikanten zouden te vinden zijn van niet te ver gevorderden leeftijd en van voldoende wetenschappelijke bekwaamheid voor het hoogleeraarsambt der Synode. Een langdurig professoraat gaf den heer

Prins eenig regt om hierover zijn gevoelen uit te brengen. Hij schreef:

„Ligt er geen het minste bezwaar in de benoeming op ééns van niet minder dan *zes* nieuwe Hoogleeraren? Doorgaans komt bij eene vacature slechts een twee- of drietal in aanmerking, waaruit de keuze geschiedt. Is thans onze Hervormde clerus zoo rijk voorzien, dat men de Hoogleeraren daaruit slechts voor het grijpen heeft? Men zal toch wel niet bij voorkeur gaan boven den leeftijd van 50 jaren: welnu, munt het jongere geslacht onzer predikanten boven het oude zóózeer uit in wetenschappelijke ontwikkeling, dat er geene vrees behoeft te bestaan voor verlegenheid bij het doen eener keuze? De Synode wil die keuze doen uit een *twaalftal*, haar voorgelegd. Bedrieg ik mij, of maak ik mij niet schuldig aan miskenning van wezenlijke verdiensten en erkende bekwaamheden, wanneer ik mij zou wenschen te verontschuldigen, zoo ik geroepen werd, om zulk een twaalftal te helpen opmaken en de keuze daarvan behoorlijk te motiveeren? Waar zijn dan de wetenschappelijke geschriften, in de laatste jaren verschenen, waarop ik mij daarbij met vrijmoedigheid beroepen kan?" [1])

Heeft de uitkomst deze vrees geregtvaardigd of niet? De aanbevelingslijst biedt ons geen voldoende gegevens om deze vraag te beantwoorden.

De droevige geschiedenis der Synodale benoemingen is nu geschetst; een maatregel der Synode, die met deze benoemingen in naauw verband staat en evenzeer een hevigen strijd tusschen orthodoxen, middenmannen en modernen uitlokte, namelijk de vaststelling van het Concept-Reglement op „het kerkelijk examen ter toelating tot de Evangeliebediening", is thans nog niet geschikt

1) *Synodaal Reglement op het hooger Onderwijs*, enz. blz. 23.

om hier besproken te worden, dewijl dat Reglement tot nu toe niet definitief is aangenomen.

In het jaar 1870 toonde de heer Prins aan, dat de Regering het beginsel der scheiding van Kerk en Staat ten opzigte van het Nederl. Herv. Kerkgenootschap in de naaste toekomst ging doorvoeren; daarop liet hij deze woorden volgen: „Nu zal de Nederlandsche Hervormde Kerk het bewijs moeten leveren, dat zij, ook na losmaking van veeljarige banden, zelfstandigheid genoeg bezit, om zich staande te houden, regelmatig zich te ontwikkelen, in verband met den vooruitgang des tijds, en, zoo dit ooit mocht vereischt worden, hare onschendbare rechten moedig te handhaven, zelfs tegenover den Staat. Och of het haar daartoe nimmer ontbreken mogt aan de innerlijke eendracht, die, naar het woord onzer Vaderen, macht maakt!" [1])

Thans klinken deze woorden als eene veroordeeling. Naarmate de Staat dit Kerkgenootschap meer losliet, kwam het gemis aan innerlijke eendragt meer en meer aan den dag. Dat kan blijken uit deze schets; dat zou schier even krachtig uit de geschiedenis van verscheidene maatregelen, die de Synode in de laatste tien jaren nam, kunnen aangetoond worden. Daar was de strijd over het beheer der kerkelijke goederen, de strijd over de Doopformule [2]), de strijd over de vragen bij de belijdenis der nieuwe gemeenteleden; nu is ook de strijd over het Concept-Reglement op het kerkelijk examen aan het woelen, en

---

1) *Ketkrecht*, blz. 143.

2) Zie *De Katholiek*, Dl. LVII, blz. 307 vv.

reeds begint een nieuwe strijd over „de bevoegdheid en rechten der minderheden in de gemeenten der Nederl. Herv. Kerk." — En telkens kan men herhalen wat D. Chantepie de la Saussaye over den strijd omtrent de Doopsbediening, in 't jaar 1868, schreef: „De crisis, waarin de Nederlandsche Hervormde Kerk verkeert, is geweldig." [1]) De Hervormden hebben een opperst kerkbestuur, dat geen bestuur is; hartstogtelijk zijn de partijschappen; tusschen de leden derzelfde godsdienstige vereeniging gapen kloven van onpeilbare diepte. Voorwaar, het geldt ook de vraag, of de Christus Gods moet aanbeden worden of verworpen.

Deze afmattende en vruchtelooze strijd beneemt aan het Nederl. Herv. Kerkgenootschap niet slechts alle kracht zoowel naar buiten als naar binnen, maar veroorzaakt ook, dat „de Hervormde Kerk" en al wat tot haar behoort, in de waardering harer eigen leden zelven veel dieper daalt dan men, buiten de beweging staande, meestal denkt. Welligt zal menige Katholieke lezer van dit opstel verbaasd zijn over de klagten, die Professor Van Oosterzee laat hooren. Er heerscht in geheel zijne nu onlangs uitgekomen *Practische Theologie* een toon van diepe mismoedigheid. Toch is hij om zijne langdurige ambtsbediening als predikant en hoogleeraar te Utrecht zoo goed als iemand in staat de toestanden te kennen. Met hem en als hij klagen vele anderen, zoowel modernen als orthodoxen.

„Verloren heeft de Evangeliebediening aan uitwendigen luister en glans. De stralenkrans is verbleekt, die vroeger om het

1) t. a. p. blz. 63.

hoofd des predikers straalde, en het „van gelijke beweging als gij", is zoolang reeds herhaald en bedacht, dat menigeen zich reeds verblijdt, als hij niettegenstaande zijne herderlijke werkzaamheid nog achting en vertrouwen geniet." — „In afwachting van den vuurdoop des lijdens, die hem later te wachten kan staan, dient de wereld thans reeds aan menigen dienaar des woords een modderbad van hoon en verachting toe, en soms is het, als ware er geen overtolliger, ja hopeloozer zaak te bedenken, dan die [der Evangeliebediening]."

„De tijd, reeds meer dan eenmaal voorspeld, dat het even dwaas zal worden geacht aan een levenden God te gelooven, als van geesten en spoken te droomen, is thans minder verre dan ooit. Atheisme en Materialisme verheffen op eene wijze het hoofd, waarvoor men nog niet lang geleden gehuiverd zou hebben, en het [*Protestantsche*] Christendom, oorspronkelijk bestemd en geschikt om wereldgodsdienst te worden, heeft voor het tegenwoordige zijn weldadigen invloed op hoofd en hart van ver de meeste geletterden en geleerden verloren ... Pastor en Paria worden zelfs hier en daar woorden van gelijke beteekenis, en verklaard kan het ten volle, indien dan ook niet goedgekeurd worden, dat menig Evangeliedienaar zich gereedelijk aan kringen onttrekt, waar wellicht zijn persoon nog geduld, maar zijn ambt en werk met minachting en spot wordt bejegend." [1])

Doch dit is niet het treurigste noch het gevaarlijkste. Dat het Herv. Kerkgenootschap dreigt uit een te spatten, zou, op zich zelf beschouwd, ons, Nederlandschen Katholieken, onverschillig kunnen zijn. Maar dat de Hervorming thans, als Kerkgenootschap, *officiëel* hare eigene apostelen van Christus-loochening aan 's lands universiteiten heeft aangesteld: dat is niet slechts voor onze Hervormde medeburgers, maar voor alle Nederlanders een nooit ge-

1) Dl. 1, blz. 49, 447; Dl. II, blz. 293, 294.

noeg te betreuren ramp, en voor allen, die Christus aanbidden en beminnen, een telkens zich vernieuwende diepe smart.

Tegen de nu in Nederland georganiseerde Christusverzaking is klaarblijkelijk geene enkele magt van wederstand opgewassen dan alleen de veel krachtiger georganiseerde, op den door Christus gelegden grondslag gebouwde (Matth. XVI, 18), aan haren goddelijken Heer en Meester, met zijne genade, tot in den dood getrouwe Katholieke Kerk in het gemeenschappelijk vaderland.

Seminarie Warmond.

H. J. J. PRENGER.

VERSCHEIDENHEDEN.

„BLOEMEN EN BLADEREN" [1]).

De titel wijst ons op de bestemming van dit nieuwe leesboekje. Het ziet er bijzonder aantrekkelijk uit; de nette omslag in rood en zwart is den inhoud waardig, die zeer leerrijk, aangenaam en verscheiden is. Wij zouden met deze welverdiende aanbeveling kunnen volstaan, en hielden liever voor ons wat we onder de aandachtige lezing van het werkje aanteekenden. Daar echter de bekwame schrijver in zijn „Voorbericht" verklaart. „Voor op- en aanmerkingen houd ik mij „ten zeerste aanbevolen, al mocht mij ook geen tweede uit„gave in de gelegenheid stellen, er een dankbaar gebruik van „te maken", deelen we een en ander van het opgeteekende mede; te meer, wijl wij ons overtuigd houden, dat zijne „proeve" welwillend zal ontvangen worden en spoedig eene tweede uitgave zal noodig hebben. Wat we zullen zeggen, is zeker van minder gewigt en geldt veelal meer de bijdragen zelven dan den verzamelaar; welligt echter kan het leiden tot verdere volmaking van zijn werk en nog van eenig ander nut wezen.

---

1) „Saamgevlochten voor de hoogste klas onzer R. K. Scholen door E. C. M. Noijons, Hoofdonderwijzer aan de Martinus-School te Utrecht. — Utrecht, Dekker & van de Vegt. 1878." — Kerkelijk goedgekeurd. 114 bl. Prijs 35 Cent.

't Is wel iets gerings, maar toch jammer, dat reeds dadelijk de titel, die toch kort en klaar moet zeggen, wat een geschrift inheeft, niet eenvoudig, niet duidelijk en gezocht is. Wat wordt er bij die „bloemen" met de „bladeren" bedoeld? „*Saamgevlochten*" zegt ons iets, maar blijft zweven in het onbepaalde. Als de schrijver, in plaats van een degelijken inhoud, ons zoo in dicht als ondicht slechts „saamgevlochten bloemen en bladeren" had geboden, hij zou er weinig eer mede ingelegd hebben.

Naauwgezet teekent hij soms aan het hoofd van eenig stukje aan: „*veel verkort overgenomen uit*" dit of dat werk, en plaatst aan het einde den naam des auteurs er onder. Wij hebben een paar bijdragen vergeleken en bevonden, dat dan de gedachten en meeste woorden wel van dien auteur zijn, maar het geheel eigenlijk het werk is van den verzamelaar. In zulke gevallen, dunkt ons, moest de naam eenvoudig bij het werk staan en niet als onderteekening aan het einde. In waarheid toch is het stuk niet „*veel verkort overgenomen*", maar 't is een *eigen* opstel in eigen stijl, doch zamengevat of zamengetrokken uit het genoemde boek. Juister dan ook, om aan een ieder het zijne te geven, berigt de schrijver zelf elders (bl. 82): „*Getrokken uit*" enz.

Zeer wijselijk verklaart hij bl. 30, wat er onder *Legenden* te verstaan en wat er van hetgeen ze verhalen, te houden is. Voorstellingen echter als o. a. bl. 17: „*Het Kindje Jezus*", en vooral bl. 85: „*De Moeder-Gods-Roos*" zijn in ons oog niet eens in een bundel van soortgelijke stukjes, waar het eene nog het andere helpt dragen, veel minder op zich zelf en in zulk een leesboekje te dulden. Al zouden tafereeltjes in dien trant zich aanbevelen door vinding en inkleeding, door meer natuurlijkheid van uitdrukking, en niet, wat zoo ligt gebeurt, ontsierd worden door lafheid, platheid of gemaaktheid, dan achten wij ze nog de verheven personen, die er in voorkomen, volstrekt onwaardig. Maar eene overgemeenzame, bijna triviale voorstelling van hun spreken en doen is, in ons oog, zoo stuitelijk, dat wij niet kunnen begrijpen, hoe er iemand ter wereld smaak in kan hebben. Het zou onnoodig zijn, dit hier

op te merken, indien er sedert eenigen tijd niet al te veel van dien aard, ook in zoogenaamde volksschriften, werd aangetroffen. De echte, kinderlijke naïeveteit van geloof en liefde, al daalt zij ook een weinig in het zeer huiselijke af, kan ik, als ze uit den ouden goeden tijd is, nóg genieten; doch het gekunstelde, kille, wansmakelijke konterfeitsel is, ronduit gesproken, niet uit te staan en maakt het heiligste belagchelijk en meer.

Onder een ander opzigt hinderde ons meermalen het woord „lijk" van Christus' gestorven ligchaam; geen veredelende of verzachtende toevoeging neemt daarbij den weerzin weg van ons gevoel. — Ook zou de bedenkelijke uitdrukking (bl. 43): „de Oneindige *verlaat* zijnen troon" aldaar beter met: *komt*, of *daalt van* verwisseld worden; men denke bijv. aan: *Nec Patris linquens dexteram*, „en des Vaders regterhand niet verlatend".

Overdreven, onnatuurlijk en onwaar is „*De kleine bedelaar*" (bl. 15); reeds daarom hadden we het stukje liever gemist. Doch ook, het past niet, en thans vooral niet, in zulk een werkje wegens de er in liggende strekking. Ongetwijfeld tegen de bedoeling, maar toch het verhaaltje wekt onwillekeurig den onwil der armen tegen de meervermogenden; ook is er geen tegenhanger, die het opweegt en goed maakt, dan in het kleine „*Geen thuis*", wat er zoo ver van verwijderd is.

Bij de hoogst nuttige uitlegging van het heilig Misgewaad hadden we gaarne een woord ook over de verschillende *kleuren* aangetroffen.

Over 't geheel is de keuze der onderwerpen zeer gelukkig; te regt is het Hoogwaardig „*Mirakel van Amsterdam*" en „*Het H. Sacrament van de Niervaert*" herdacht; doch vergeefs zochten wij naar eenige berigten over onze eerste Geloofsverkondigers, en over Nederlandsche Heiligen. In een kort bestek was hiervan genoeg te zeggen, of het had gerust eene en andere bijdrage mogen verdringen.

En zou het nóg niet nuttig zijn, dat leesboekjes voor de hoogste klas ook, gelijk wij ze in onze jeugd gebruikten, enkele stukjes hadden met eene andere letter, al was het niet

zóó menigerlei als toen, maar toch bijv. met schrijfletters en eene Gothische letter? Het bevordert de verscheidenheid en eene niet onbehagelijke noch overbodige oefening.

Aan de correctie is veel zorg besteed; slechts weinige drukfouten, vermoedelijk door den schrijver zelven reeds gezien, merkten wij op, der vermelding zeker niet waard, indien ze niet stonden in een blijvend leesboekje voor de hoogste klas.

Het „Voorbericht" heeft tweemaal *opname* voor *opneming*; wat toch evenmin goed te keuren is als *inname*, *deelname*, *proefname* en dergelijke, al schijnen velen thans dien Duitschen vorm, zelfs bij voorkeur, als iets fraais te gebruiken.

Bladz. 2 moet achter „*strekken*" *om* uitgevallen zijn; — bl. 34 heeft: *hen* voor *hun* „had voorgezegd"; — bl. 35 *uit 't* voor *uit het*, gelijk de versmaat vordert; — bl. 61 *kustte* voor *kuste*; — bl. 81 staat *geur* vrouwelijk voor mannelijk; bl. 96: naam, *die* (voor *dien*) „de Katholiek uitspreekt"; — bl. 98 heeft *gehoor* voor *verhoor* en in de noot *profetie* voor *profetes*, naar we meenen.

Dit is het voornaamste wat we ontmoetten in zooveel digtbedrukte bladzijden. Alle lof derhalve aan den heer Noijons voor zijn welgeslaagden arbeid; ruste Gods zegen op zijn nieuw leesboek, dat voor de Katholieke scholen niet enkel, maar ook voor de Katholieke huisgezinnen hoogst welkom is.

ROOMSCHE GEBRUIKEN AANBEVOLEN DOOR EEN PROTESTANT.

Volksvermaken voor Nederland is de titel eener reeks van opstellen, die de heer P. Hofstede de Groot in *De Tijdspiegel* plaatste. Veel wat hij daarin zegt heeft onze volkomen instemming, meermalen echter meenden we tegen zijne opvattingen protest te moeten aanteekenen. Onze oplettendheid werd inzonderheid gespannen, toen we aan deze stelling kwamen:

„VI. Eindelijk kan men eene rijke bron voor het vermaak des volks doen vloeien in den godsdienst zelf." (*De Tijdspiegel.* 1878. September, blz. 71.)

We bekennen, dat ook het vreemdsoortige denkbeeld om de godsdienst tot een bron van volksvermaak te verheffen, ons aanzette om den Schrijver in zijne toelichting oplettend te volgen. Doch weldra bemerkten we, hoezeer we ons vergisten. De ongebruikelijke beteekenis, die de Schrijver hier aan het woord *vermaak* hecht, bragt ons in dwaling. Hij wilde, hier althans, zulk eene dwaasheid niet zeggen. De deugd, zoo toch begint hij de toelichting zijner thesis, is de dochter van de godsdienst; dan gaat hij verder en zegt: „Hoe aangenaam en opwekkend is het nu deze moeder der deugd aan het volk voor te stellen!" Ziedaar nu het „volksvermaak", dat uit de godsdienst voortvloeit.

Dat de godsdienst het reinste en meest verheffende genot kan schenken, dat zij eene meer dan aardsche blijdschap en vreugde baart: al wie godsdienstig is, weet het door eene zoete ondervinding. Dit echter kan men niet een *vermaak* noemen. Hetgeen de godsdienst aan het menschelijke hart geeft om het op te wekken, te verruimen, te verkwikken, te verblijden en zelfs te vervrolijken mag ook nimmer onder de rubriek van *volksvermaken* vermeld worden, tenzij men die vreugdevolle *middellijke* en zijdelingsche gevolgen der godsdienst bedoelt, die zij ook in 't dagelijksche leven voortbrengt, zooals bijv. de kermissen haar ontstaan aan de godsdienst te danken hebben. In een anderen zin van *vermaak* te spreken, dat uit de godsdienst voorkomt, is haar verlagen. Hare genietingen zijn daarvoor te edel.

Echter hebben de adeldom en de verhevenheid dezer genietingen zeer vele graden; hoe de heilige vertroost wordt, weet alleen hij zelf of wie hem in godbehagelijkheid evenaren; maar aan andere graden van godsdienstige blijdschap worden alle Christenmenschen en zelfs zij, die nog zeer aardsch gezind zijn, deelachtig.

De heer Hofstede nu bedoelt te spreken over alles, wat tot deze laagste graden van godsdienstige blijdschap opwekt, en vraagt, of men het volk niet in ruimere mate dan thans pleegt te geschieden, aan zulke opwekkingen tot vreugde deel-

achtig kan maken. Hij bedoelt natuurlijk, alleen het Protestantsche deel des „volks".

De beantwoording zijner vraag brengt hem er toe om eenige godsdienstige gebruiken aan te prijzen, die aan de Roomsche Kerk kunnen worden ontleend.

Op de eerste plaats doet hij ons deze bekentenis: „Men zoeke den vrijen Zondag te verhoogen en te veredelen. Dat men binnen en buiten de kerkgebouwen waarlijk feest viere! De godsdienstoefeningen der Protestanten behoeven niets te verliezen aan ernst en heiligheid, wanneer er eenige meerdere luister aan wordt bijgezet door 'tgeen de Roomschen hebben in beelden en schilderijen, in muziek en zang, in knielen en opstaan." — Voorzeker zou de Protestantsche godsdienstoefening veel meer vreugde kweeken, indien zij dergelijke Paperijen kon overnemen, maar zoolang men ook het geloof der Roomschen en vooral de hoogste handeling hunner godsvereering en eeredienst niet overneemt, zal hetgeen opgenoemd is, zijne ware en levende beteekenis en zijne echte genietingen ontberen.

Een rubriek onzer zoogenaamde Donkere Metten, welke daar volkomen op hare plaats is, wil de heer Hofstede voor den Advent, eenigszins gewijzigd, overnemen. „De Kerstboom, zegt hij, kan hier eene belangrijke rol spelen. De Kerstboom kan evenwel ook eerst een adventsboom zijn, zooals in vele gestichten van Duitschland geschiedt. Reeds op den eersten advent [!] den vierden zondag voor het Kerstfeest, staat de boom bij de avondgodsdienstoefening. Nadat ééne plaats uit het Oude Verbond is behandeld, waarin van het toekomstig heil is gesproken, wordt één kaarsje ontstoken; zóó volgt een tweede, derde. Op den tweeden advent [!] branden de reeds ontstokene, maar komen er nieuwe bij. Dat gaat zoo voort tot aan Kerstmis toe, wanneer alle lichten branden en ook de geschenken erbij zijn aangehangen."

Op deze allerliefste rubriek laat de heer Hofstede de ontmoedigende woorden volgen: „De adventsboom zal evenwel bij ons te lande geen bijval vinden, vóórdat de Kerstboom algemeen is geworden, en ook dan nog niet in alle kringen."

Er zullen zeker eenige dames zijn, die dat Duitsche produkt,

de Adventsboom met geestdrift vervult; en de kinderen zullen moeite hebben om gedurende de godsdienstoefeningen niet in de handen te klappen van pret; maar noch aesthetisch, noch symbolisch is dit gebruik te verdedigen. Dit plagiaat uit onze Donkere Metten moeten we den heer Hofstede ontraden.

Voor de bedevaarten vraagt hij daarna onze aandacht. „Wat verdere godsdienstige feesten betreft, zulke als de campmeetings bij de Protestanten van Noord-Amerika en de bedevaarten der Katholieken naar Kevelaar zijn geenszins aan te prijzen; die duren dagen en nachten en geven vrij wat aanleiding tot werken der duisternis." — De lezers, die de heer Hofstede zich voorstelt, zijn Protestanten; daarenboven *De Tijaspiegel* rekent alleen op Protestantsche lezers; nu dat onze Schrijver aan die onkatholieke lezers geen bedevaart naar Kevelaar aanprijst, is een bewijs zijner menschenkennis.

Dat deze bedevaarten „vrij wat aanleiding geven tot werken der duisternis", dit zegt hij naar waarheid; want die Kevelaarsche togt heeft aan onontwikkelde en dweepzieke Protestanten al wat aanleiding gegeven tot dommen laster en onwaardigen spot! en zelfs enkele blaauwboekjes hebben die bedevaart ooit aangevallen en van allerlei misbruiken betigt. In dezen zin heeft de heer Hofstede volkomen gelijk; maar volkomen onwaar is zijne opmerking, wanneer men haar in zijnen zin opvat. Wat weet deze heer van de bedevaarten naar Kevelaar? heeft hij ze zelf meêgemaakt, of heeft hij zich ten tijde der processiën te Kevelaar opgehouden, of heeft hij van bevoegde personen verklaringen gekregen, waarop hij zijne ernstige aantijging bouwen kon? De schrijver dezer regelen heeft de Kevelaarsche bedevaart verscheiden malen én als leek én als priester medegemaakt; hij heeft juist om enkele lasteringen, die men vroeger somwijlen vernam, des te beter te kunnen tegenspreken, bij zeer bevoegde personen, bijv. bij zijne vrienden, geestelijken, die zelven jaren lang de processiën hunner gemeenten naar Kevelaar geleid hadden, onbevooroordeeld onderzocht; want hij weet zeer goed, dat er bij de beste zaken erge misbruiken kunnen bestaan; maar wat hij vernomen en wat hij zelf gezien en ondervonden heeft, is het tegenovergestelde van hetgeen

de heer Hofstede over Kevelaar durft te zeggen. Bij zulke opeenhoopingen van menschen als er te Kevelaar plaats hebben, komen voorzeker misbruiken en verkeerdheden voor, maar door de ijverige en wijze zorgen der geestelijken en leeken, die met het bestuur der processiën belast zijn en ook door den godsdienstigen geest, die leeft in de bedevaartgangers, is de aanleiding tot werken der duisternis niet sterker, ja, veel zwakker dan in de gewone omstandigheden van het dagelijksche leven.

Een eerbiedwaardige priester van rijpe ondervinding ging zelf menigwerf te Kevelaar de plaatsen bezoeken, waar dergelijke aanleiding welligt bestaan kon; hij wilde nagaan wat er geschiedde en alles voorkomen en verwijderen wat zelfs maar bedenkelijk mogt zijn. Hij verklaarde mij, nooit iets verkeerds of bijzonder gevaarlijks ontmoet te hebben. Neen, waarlijk, met alle vertrouwen op de reinheid der zaak mag ik den heer Hofstede tegenspreken.

Doch wijten we zijnen uitval aan eene bij hem, Protestant, niet zoo erg schuldige naschrijverij; immers een Protestant, die van onze devotiën niet het minste begrijpt, gelooft er gemakkelijk iets verkeerds van. Vernemen we nu liever het goede, dat de heer Hofstede over de bedevaarten in het algemeen zegt: „Ik zag menige processie in Roomsche landen, welke het volk aangenaam bezig hield, zonder blijkbare schade te veroorzaken. Ook zijn er zelfs bedevaarten, die alleen nuttig zijn. Aan de Rijn zag ik menige boot met honderd tot tweehonderd bedevaartgangers naar den Apollinarisberg bij Remagen roeien. Zij kwamen uit den omtrek, besteedden een geheelen of halven dag daartoe, en overstemden den riemslag der roeiers door hun welluidend gezang, 't welk, door de rotswanden en den rivierspiegel weerkaatst, eerbiedig ten hemel klom. Er zij bijgeloof met zulke bedevaarten verbonden, dit neemt echter niet weg, dat zij echte volksvermaken zijn, die — navolging verdienen."

Zeer wel.

Doch de heer Hofstede gewenne er zich eens aan om, evenals hij bij andere zaken doen zal, ook bij de beoordee-

ling van Roomsche gebruiken niet alleen het uitwendige, maar ook het inwendige, den geest, de beteekenis te onderzoeken. Past hij deze prijselijke methode op de bedevaarten toe, dan zal hij vinden, dat hetgeen hem bijgeloof toeschijnt de eigenlijke geest is, die aan de bedevaart ontstaan, leven en voortduring geeft; en daar de Protestanten, gelukkig, van alle dergelijk bijgeloof vrij zijn, zoo is het hun onmogelijk die schoone bedevaarten, dat nuttige „volksvermaak", van ons over te nemen. H.

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den Index heeft bij dekreet van 29 Julij ll. de volgende boeken op de gewone wijze verboden:

P. Jesoaldus a Bronte Ord. Capuccinorum. *Consecrator christiani matrimonii in verum et proprium Sacramentum Novae Legis.* Secunda editio. Catanae. 1876. De schrijver heeft zich op loffelijke wijze onderworpen en zijn werk afgekeurd.

David Lazzaretti. Al zijne werkjes, in welke taal ook uitgegeven, namelijk: — *Rescritti profetici, o il Risveglio dei popoli, preghiere, profezie, sentenze e discorsi morali e famigliari dedicati ai miei fratelli italiani.* Arcidosso. 1870. — *Regole del Pio Istituto degli eremiti penitenzieri e penitenti.* Montefiascone. 1871. — *Avvisi e predizioni di un incognito profeta.* Prato. 1871. — *Lettera diretta ai parrochi.* Arcidosso. 1873. — *Lettera anonima di profetici avvenimenti diretta a tutti i miei fratelli in Cristo.* Arcidosso. 1873. — *Lettere profetiche di San Francesco di Paola, relative al gran Monarca ed all' Ordine dei Santi Crociferi di Gesù Cristo, lettere ai romani e popoli d'Italia, avvissi alle Nazioni e Monarchi di Europa.* Napoli. 1873. — *Sogni e visioni.* Prato. — *Cristo duce e giudice. Completa redenzione degli uomini. La mia lotta con Dio, ossia libro de' sette sigilli, descrizione e natura delle sette città eternali.* Bourg. — *Le livre des fleurs célestes.* Lyon. — *Manifeste aux peuples et aux princes chrétiens, suivi d'opuscules inédits du même auteur, et de quelques documents justificatifs relatifs à son procès.* Lyon.

LETTERLOOVER. [1])

***

De Droefheid kwam in de wereld
En zocht zich een woonplekje uit;
Ze wilde een huisje gaan bouwen,
Maar kwam niet tot besluit.

Zij kwam bij de frissche vijvers
En keek in die spiegels der lucht,
Ze zag duizenden vischjes dart'len
Zoo blij en zoo vroolijk! — zij vlucht.

Op den oever der breede rivieren
Wou ze bouwen een huisje van steen;
Daar zag ze de speeljachtjes vliegen
Als vogels zoo blij! — zij gaat heen.

Zij is dan gegaan naar de bosschen
En zocht eenzaam een somber oord;
Maar hoe blij tierelierden de vogels!
De nachtegaal sloeg! — zij vliedt voort.

---

1) De hooggeachte inzender heeft, bij het maken dezer dichtstukjes, in navolging van hetgeen vele Duitsche en Vlaamsche dichters doen, een vrijeren rhythmus gevolgd. R.

En ze trok naar de heikant henen,
Die uitdroogt van verdriet;
Maar daar hoorde ze herdertjes zingen,
Zag lammertjes springen — zij vliedt.

Toen toog ze ten langen leste
Met uitgebleekt gelaat
Naar de huizen, de steden der menschen,
En doolde er langs de straat.

Uit de wiegjes hoorde ze schreien
En lijken vond ze in 't salet;
En dáár heeft ze nu tot op heden
Voor goed haar huisje gezet.

***

Wat mij de klokken zongen
Uit gindsche grijze kerk,
Met nimmer moede longen,
't Geweld des tijds te sterk;

Dat is niet wêer te geven
In zwakke menschentaal;
Want in hun tonen weven
Ze een wonderdroef verhaal.

Ze zingen van vroegere dagen,
Van hoogtij, van bruidstooi en graf,
Van peter en meter en magen,
En wie hun naam ze gaf.

Maria's stemme klinkt machtig
Met zilverhel geluid,
En Willebrord stoot krachtig
Zijn stoutste galmen uit.

Daaronder bromt statig dreunend
De Sinte Magdeleen,
De zondaarsklokke, steunend
Door heel den omtrek heen.

Wat hebben ze veel te verhalen
Van liefde, geloof en berouw,
Die vroeger zoovele malen
Daar trokken aan 't klokketouw.

Processies, Te Deum's en feesten
Of plechtig Requiem;
En wat vlogen en vluchtten de geesten,
De boozen, weg op hun stem!

Ze verhalen van gansche geslachten,
Hun Doopsel, Communie en dood;
En wat zij wel voelden en dachten,
Toen men Gods tempel sloot.

Hoe lang ze toen hebben gezwegen,
Hoe gaarne ze 't nog zouden doen;
Hoe gaarne ze ook hadden gelegen
Daar onder de zoden in 't groen.

En mocht ge nu soms uit den toren
In 't wonder klokkelied
Een vreemden wanklank hooren,
Denk dan: 't is van verdriet.

Want zij roepen nu dagen en jaren
Naar 's Heeren heilige steê,
Slechts bedrukte en ontroostbare scharen
En .... een ongeloovigen dominé.

DIONYSIUS DE AREOPAGIET.

(*Vervolg van* Dl. LXXIII, blz. 261, vv.)

III.

ZIJN INVLOED OP DE MIDDENEEUWEN EN OP LATERE TIJDEN.

Catena aurea!
S. THOMAS AQUINAS.

In onze twee vroegere artikelen poogden wij de leer van den Heiligen Dionysius den Areopagiet onder de vier volgende oogpunten: *God*, de *schepping*, den *oorsprong van het kwaad* en het *eind der dingen* kort te ontleden en te schetsen. Nu willen wij die leer in de verschillende eeuwen van 't Christendom nagaan en zien, welke sporen zij in de scholen dier eeuwen heeft nagelaten. Den invloed te schetsen, dien de schriften van onzen wijsgeer bij hun eerste verschijnen uitoefenden, is vrij moeilijk. De geheimhouding en 't stilzwijgen, waarmede zij toen schijnen onthaald te zijn, doen ons vermoeden, dat de volksgunst niet hun lot was; ook kon dit niet anders, vanwege de diepzinnige, verhevene, metaphysieke bespiegelingen, die ze behelzen.

Waren ze aan de eerste Kerkvaders bekend? Wij gelooven het en zullen er op terugkomen. Niettegenstaande deze bekendheid, kon derzelver verspreiding en invloed maar zeer beperkt zijn. Vooreerst was toen de voortplanting der Christelijke wetenschap geheim en esoterisch; slechts het klein getal der leerlingen werd daarin ingewijd. Dan waren het ook toen eer tijden van kamp en strijd dan van opening van scholen en verspreiding van geleerde geschriften. In bloedtooneelen en in kerkers werd toen de Christelijke leer openbaar gemaakt en niet onder den vorm van geleerde stelsels en diepdoordachte verhandelingen. Deze omstandigheden verklaren genoegzaam de geringe bekendheid van den Areopagiet.

Waren de boeken van den H. Dionysius in de scholen van Alexandrië in gebruik? vooreerst in de Katholieke school, aan wier hoofd Pantenus, Clemens en Origenes beurtelings schitterden; dan in de nieuw-Platonische en eclectische scholen, vermaard door de namen van Philo, Numenius, Ammonius Saccas, Plotinus en Proclus? op die vragen antwoorden we het volgende.

Tusschen de wijsgeerige denkbeelden van den Heiligen Dionysius en de denkbeelden van den H. Pantenus, den H. Clemens van Alexandrië en Origenes bestaat eenige overeenkomst, maar geene volkomene gelijkenis. De H. Pantenus verklaarde de H. Schriftuur allegorisch, en daarin werd hij gevolgd door den H. Clemens en door Origenes. Hetgeen ons Eusebius en Hieronymus zeggen, laat ons vermoeden, dat zijn mystieke leer weinig verschilde van de leer des Heiligen Dionysius (Euseb. *Hist.* lib. V, 10. S. Hier. *In Cantic*). Clemens verhaalt ons (*Stromat.* Lib. I), dat hij door Grieksche en Oostersche

meesters in de wijsgeerige kennissen werd onderwezen: daarvan de Grieksche en Oostersche formulen in zijne schriften. Dezelfde opmerking kan worden toegepast op de werken van Origenes, in welke Grieksche en Oostersche tonen vaak weerklinken, waarbij zijn helder verstand somwijlen in de duisternissen der heidensche wijsheid aan het dolen raakt.

Over de betrekkingen van den Areopagiet tot de Neoplatonische school hebben wij reeds vroeger ons gevoelen geuit.

Van dit tijdstip af betreden wij 't gebied der geschiedenis; wij vinden volledige zekerheid en kunnen de lotgevallen van 't stelsel des Areopagiets duidelijk nagaan en beschrijven.

In 't jaar 532 traden zijne schriften uit 't geheim, waarin zekere omstandigheden, op welke wij bij 't onderzoek der echtheid nog zullen terugkomen, ze langen tijd hadden gehouden. Keizer Justiniaan wilde de Kerken van 't Oosten bevredigen en had de Katholieke en Severiaansche bisschoppen bijeengeroepen om door een nauwkeurig en geregeld onderzoek de woelingen van eenigen tot bedaren te brengen en de dwalingen van anderen weg te nemen. Innocentius, bisschop van Maronia (*Concil.* Labbe et Cossart. T. IV. Parijs. 1671) verhaalt in een brief, dat de aanvankelijk betwijfelde echtheid der schriften van den H. Dionysius na eene bedaarde overweging algemeen erkend en de Severiaansche dwalingen door de leer van den Areopagiet weerlegd en overwonnen werden.

Sedert dien tijd stonden deze geschriften in buitengewone achting; men bestudeerde ze met vurigen ijver, verrijkte ze met geleerde aanteekeningen en talrijke omschrij-

vingen. Zeer spoedig na het jaar 532 schreef Joannes van Scythopolis, hoog geprezen door Photius in zijne *Bibliotheca*, er zeer gewaardeerde scholieën op. De beroemde wijsgeer en heilige monnik Maximus voegde er zijne noten bij, om de aandacht der lezers op de gewichtigste plaatsen van den tekst te vestigen. Behalve dezen arbeid, het bewijs zijner achting en liefde voor den Areopagiet, vervaardigde hij ook nog bijzondere verhandelingen, waarin men dezelfde gevoelens zich ziet openbaren. Hij bepaalt het kwaad gelijk de Areopagiet en leert, dat men het vermijdt door kennis en liefde, welke altijd verleend worden aan den menseh, die zich gezuiverd heeft; wat aan den inhoud der *Mystieke Theologie* sterk herinnert.

Maar de grootste eeretitel, de schitterendste glorie, die den Areopagiet in het Oosten ten deel viel, was, voorzeker, de hooge achting, die de Heilige Joannes van Damascus hem toedroeg. Dionysius was door zijne schriften zijn leermeester; immers de menschen zijn wat hen het lezen en bestudeeren van goede boeken maakt. Joannes van Damascus verwierf zich een buitengewone kennis in de theologische wetenschappen, en omdat hij den Heiligen Dionysius grondig kende, stelde hij hem zeer hoog, en eigende hij zich zijne denkbeelden met liefde toe.

Algemeen worden de geleerdheid, de juistheid en kracht van geest zoowel als de klaarheid van stijl in Joannes van Damascus geprezen. In deze kostbare eigenschappen overtrof hij al zijne voorgangers, en door haar opende hij nieuwe wegen voor zijne opvolgers. Hij vormde de Christelijke leer tot een stelsel en schonk aan 't Oosten die uitmuntende methode, welke de Heilige Anselmus

van Kantelberg weldra onder den naam van Scholastiek zou bekend maken in 't Westen; hij was de Heilige Thomas der Grieken. Zijne werken zijn eene ware encyclopedie der kennissen van zijn tijd, van de beginselen der taalkunde af tot aan de verhevenste geheimen van 't geloof. Zijne voornaamste schriften vormden, onder den naam van *Bron der wetenschap*, als het ware een handboek der wijsbegeerte en der godgeleerdheid ten gebruike der middeneeuwsche scholen. De methode van Joannes Damascenus is ontleend aan het stelsel van den Stagiriet, terwijl zijne ideeën geput zijn uit de werken van den Areopagiet.

Inderdaad, gelijk de H. Dionysius, leert hij, dat het *zijn* en de goedheid de eerste namen zijn van God. God is goedheid. Verder neemt hij eene affirmatieve en eene negatieve theologie aan, zooals ook essentiëele en relatieve attributen in de Godheid. De Allerheiligste Drievuldigheid beschouwt hij ook volgens den Areopagiet. Hij stelt zich met den H. Dionysius de schepping voor als een werking der goddelijke goedheid; de engelen zijn in drie orden gerangschikt, welke zich ieder wederom in drie koren afdeelen; de mensch is het bijzondere voorwerp en het naaste doel eener liefhebbende Voorzienigheid; hij is voor 't geluk, de zaligheid geschapen, maar tevens ook onderworpen aan eene strenge rechtvaardigheid.

Bijkans met dezelfde woorden stellen beiden vast, dat de Godheid het heil van alle menschen wil bewerken; dat God niet de oorzaak van 't kwaad kan zijn, en dat bij gevolg zij, die de middelen van zich zalig te maken verwaarloosd hebben, vrijwillig te gronde gaan. (Joan. Damasc. *De Fide orthod.* lib. I.)

De godsdienstige woelingen, die 't Grieksche Keizerrijk allengskens ondermijnden en zijn val voorbereidden, verhinderden den weldadigen invloed der denkbeelden, die deze doorluchtige Kerkleeraar in zijne geschriften had neergelegd; en toen Photius, de lang beraamde scheuring voltooiend, het Oosten beroofde van 't sap des Katholieken levens en de bezielende bescherming der Pausen, verloor de Grieksche Kerk, door de verdwijning der ware liefde, die de eenheid is der harten, ook de wetenschap, welke de eenheid is der geesten.

In den duisteren nacht, dien 't Byzantijnsche despotisme over het rijk verspreidde, schitterde soms nog een heldere straal. De wijsbegeerte en godgeleerdheid konden door haren verheven inhoud en schoonheid nog eenige uitmuntende mannen in geestdrift zetten, wier namen in de jaarboeken der geschiedenis prijken. Onder hen blinkt uit Pachymeres, die met vurigen ijver de studie der wijsbegeerte en der godgeleerdheid beoefende. Om de werken van den Heiligen Dionysius verstaanbaarder te maken, schreef hij er eene geleerde paraphrase van, in welke hij de gedachten van den Areopagiet, die somwijlen te kort en te diepzinnig uitgedrukt zijn, opheldert; de getrouwheid zijner verklaringen is genoegzaam gewaarborgd door zijne grondige kennis der Grieksche wijsgeerige stelsels.

Maar in de Westersche streken van Europa was den Heiligen Dionysius een beter lot, eene volledige zegepraal weggelegd. Onder de toenmalige geletterden betreurden sommigen zijn onbetwistbaar grooten invloed; anderen zagen dien met geestdrift; nochtans allen erkenden dien klaarblijkelijk. Diepe en schitterende sporen van dien

invloed ontmoet men in de schriften der mystieke school, en de zoete akkoorden der goddelijke liefde, welke men in de kloosters van Europa hoorde weergalmen, waren slechts lofzangen, wier welluidend en vruchtbaar thema de Areopagiet had gegeven.

Michael, de Stamelaar, Keizer van 't Oostersche Rijk (820—829), zond Lodewijk den Vrome de werken van den Heiligen Dionysius ten geschenke. Welligt waren deze toen nog niet, of zoo slecht vertaald dat ze in minachting waren. Karel de Kale belastte dus Joannes Scotus, ook Scotus Erigena genoemd, om eene nieuwe vertaling te maken.

Scotus Erigena, aldus genoemd, omdat hij uit de bergstreken van 't groene Erin, nu Ierland geheeten, was afgedaald tot het paleis van Frankrijks Koning, zette niet alleen de schriften van den Areopagiet en den commentaar van den Heiligen Maximus in 't Latijn over, maar hij nam ook hunne leer aan, die alzoo tot grondslag werd zijner eigene bespiegelingen. Volgens hem woont God in een ontoegankelijk licht, boven alle werelden en begrippen verheven. Wat wij van Hem kennen, kunnen wij maar onvolkomen uitdrukken, en te zeggen, dat Hij onze kennis te boven gaat, is eene verhevene wijze van spreken. En hieruit volgt, dat Hem alle namen en attributen toekomen, en ook dat het in een anderen zin niet geoorloofd is, Hem eenig attribuut of eenigen naam toe te schrijven. Zooals men zonder moeite ziet, is dit letterlijk de leer van den schrijver der *Goddelijke namen.* Van deze hoogte daalt de wijsgeer af tot de schepping; hij ziet, hoe deze door een onpeilbaren afgrond van den Schepper gescheiden is. Hij werpt er, als het ware, een

geheimzinnige brug over en ontvouwt de theorie der eerste oorzaken of absolute ideeën, die door den Heiligen Dionysius deelnemingen (*participationes*, μεθέξεις) genoemd worden, van welke wij vroeger gewag hebben gemaakt. Hier nu werd Scotus door zijne verbeelding zoover weggesleept, dat hij die ideeën met het wezen van God vereenzelfdigde en tot het Pantheïsme verviel. Door deze diepgaande dwaling werd hij de oorzaak der latere afdolingen van Berengarius, Amaury van Chartres en David van Dinant.

De middeneeuwen waren alreeds begonnen. Terwijl zelfs oorlogen en staatkunde, onder 't wakend oog en door de zorg van den godsdienst, de ontluikende Christelijke maatschappij inwijdden in de algemeene beschaving, vormde de wetenschap, ook geleid door 't geloof, de magtige rede en den manhaftigen geest der toenmalige volkeren. Godgeleerdheid en wijsbegeerte gaven elkander vriendelijk de hand gelijk twee minnende zusters en doorwandelden te zamen het gebied der menschelijke kennis. Deze innige vereeniging duurde tot in de vijftiende eeuw: ziedaar het roemvolle en vruchtbare tijdperk, dat het algemeene regt der Westersche volkeren grondvestte en vaststelde, de aarde met bewonderenswaardige monumenten versierde en de wetenschap in omvattende en heerlijke stelsels ontvouwde. De algemeene richting der geesten was dus vooral godsdienstig, en de godgeleerdheid, ontwikkeld en versierd door de vormen der wijsbegeerte, legde de grondsteenen voor de wetenschap.

De godgeléerdheid, één in haar wezen, kan onder verscheidene oogpunten beschouwd worden. Nochtans kan men er twee hoofdrichtingen in opmerken: eene

verstandelijke (intellectueele) en eene zedelijke (moreele). Deze richtingen, wel is waar, voor zoover men ze in haar zelven, in haar wezen beschouwt, moeten vereenigd blijven in de theologie; maar in de godgeleerden zijn ze, voorzeker, somwijlen zusterlijk gepaard, maar vaker beheerscht de eene de andere of sluit de eene zelfs de andere uit. Zoo ging het ook in de middeneeuwen. In zekere tijdperken en bij eenige godgeleerden zegepraalde de intellectueele richting, terwijl bij andere de zedelijke den schepter voerde. In eenige uitverkoren zielen smolten zij te zamen in eene diepe en zoete harmonie. De uitsluitende, zuivere Scholastiek en het Mysticisme hadden beurtelings hun rijk en hunne ingewijden.

Welken invloed oefenden nu de schriften van den H. Dionysius op deze dubbele richting der theologie uit? Vooreerst ontwaart men dezen invloed meer in het oplossen der vragen dan in den wetenschappelijken vorm, meer in het algemeen karakter der stelsels (theorieën) dan in de bijzondere problemen. De toen heerschende wetenschap streefde er naar alle vakken in ééne onmetelijke omhelzing te omvatten. De schriften van dien tijd zijn encyclopedieën, en de geleerden, die ze schreven, komen ons voor als reuzen. Deze geest van algemeenheid (universaliteit) schitterde voluit in Albertus den Groote, met dezen naam door zijne verbaasde tijdgenooten vereerd. Godgeleerdheid, zedekunde, staatkunde, wiskunde, natuurkunde en metaphysica waren hem eigen; ook hield hij zich bezig met alchimie, zeggen de kronieken van zijnen tijd. Niettegenstaande deze inspanning der zielsvermogens op zoovele voorwerpen tegelijk drong men toch door tot in de diepste geheimen der problemen,

die men onderzocht; dit getuigen de grondige navorschingen over het realismus en het nominalismus, welke namen vier eeuwen lang in de ridderlijke tornooien der Scholastiek weerklonken. In deze tornooien kon natuurlijk de naam van den Heiligen Dionysius niet verzwegen worden. Zijne theorie der oorspronkelijke ideeën, absolute principen of deelnemingen, die het wezen der dingen vormen en derzelver individualiteit bepalen, plaatst hem van regtswege aan het hoofd der realisten. En werkelijk, de geschiedenis leert ons, dat de wijsgeeren, die zijne werken nauwkeurig hadden bestudeerd, de hevigste tegenstanders van het nominalismus waren. Men kan dus met regt beweren, dat deze werken veel bijdroegen om dien gewichtigen strijd van het menschelijk verstand op te wekken en te onderhouden.

Veel minder invloed had de Areopagiet op de methode, toen in de scholen gevolgd. Het is bekend, dat die methode uitsluitend aan Aristoteles was ontleend. De denkbeelden uit den kring van 't geloof vonden in de Peripatetische formulen eene gepaste inkleeding; deze formulen waren in het Westen bekend door de vertalingen van Aristoteles door Victorinus en Boëtius. Deze strenge en stijve formulen waren geëigend voor eene wetenschap, die op de absolute waarheid berust, terwijl de dichterlijke vlucht en zwier van den Areopagiet er niet voor pasten. De Platonische toon der Areopagitische wijsbegeerte strookt beter met de *grondbeginselen* der godgeleerdheid dan het Peripatetische stelsel, terwijl de logische methode van dit stelsel beter geëigend was voor eene wetenschap, die, als het ware, volmaakt werd geboren en zich onveranderlijk verklaart. Wat den inhoud aangaat,

die in de Scholastiek onder deze methode schuilt, dezelve heeft niet de minste verwantschap met het Aristotelismus. Maar zelfs toen de metaphysiek van den Stagiriet of door Latijnsche vertalingen of door de tusschenkomst der Arabieren van Spanje in de scholen was ingedrongen, werd hare heerschappij niet uitsluitend. De ideeën van den Areopagiet waren voorafgegaan en hadden de geesten te zeer ingenomen om te kunnen verdwijnen; het Peripatetismus had eenen sterken mededinger, die nog geduchter werd door de zich meer verbreidende kennis der werken van Plato. Dit bewijzen de hevige strijd der nominalisten en der realisten, de onmetelijke ontwikkeling van het Mysticisme en zelfs de schriften der verdedigers van Plato in de vijftiende eeuw. Daaruit volgt nog verder, dat de middeneeuwsche scholen niet zoozeer onder het juk van Aristoteles zuchtten als sommige rationalistische geschiedschrijvers het zoo vaak hebben beweerd en uitgebazuind.

Twee feiten staven de voorafgaande gevolgtrekkingen en laten ons zien, hoe hoog de H. Dionysius toen geschat werd, en met welke ingenomenheid hij onthaald en gelezen werd in de scholen: vooreerst het groote getal van vermaarde en doorluchtige mannen, die zijne werken met commentaren verrijkten of er voor zich zelven nieuwe ideeën en ingevingen in zochten; en dan het karakter, de aard en de samenhang der denkbeelden, welke zij ontwikkelden en verspreidden. Tot dit getal behoort de beroemde bisschop van Poitiers, Gilbert de la Porée; Joannes van Salisbury, wiens werken heden nog met genoegen en vrucht gelezen en geraadpleegd worden; Petrus Lombardus, alom bekend door zijne *Quatuor libri sen-*

tentiarum, het handboek voor de theologische lessen der volgende eeuwen; Alexander van Hales, die door zijnen commentaar op het *Περὶ ψυχῆς* van Aristoteles de zielkunde in de School invoerde; Wilhelmus van Parijs, onder zijne tijdgenooten uitmuntend door zijne diepe kennis der metaphysiek en zijn eigenaardigen stijl; Vincentius van Beauvais, de schrijver der eerste encyclopedie; Albertus de Groote, algemeen bewonderd om zijne uitgebreide geleerdheid en als de leermeester van den Heiligen Thomas van Aquino, en eindelijk deze laatste zelf, de Engel der School. Al deze groote mannen waren aan het hoofd van het openbaar hooger onderwijs geplaatst en leidden met hunne theologische wetenschap de volkeren der middeneeuwen op den weg des geloofs, des waren vooruitgangs en der ware beschaving. Zij redden te midden der staatkundige omwentelingen en menigvuldige oorlogen de schatten der Grieksche en Romeinsche letteren en legden aldus den grondslag tot den opbouw der moderne letterkunde onder de verschillende volkeren van Europa. De Katholieke kunst is ook hun haren luister en roem verschuldigd; immers, de Katholieke idee alleen verheft den kunstenaar tot de hoogten, waar hij het ware schoon aanschouwt, dat hem bezielt om onsterfelijke kunstgewrochten voort te brengen, die de latere eeuwen tot voorbeeld dienen en haar in het heiligdom der kunst binnenleiden.

Hier nu kan men voor den roem van den Areopagiet niet genoeg doen opmerken, dat de aard en het systeem zijner theorieën ook juist de aard en het systeem zijn van de theorieën, door deze doorluchtige meesters der Scholastieke godgeleerdheid omhelsd en verspreid. De

algemeene verdeeling der vraagstukken, die ze onderzoeken, berust op de schriften van den Areopagiet; naar zijn voorbeeld handelen ze van God, van de schepping, van de middelen ter zaligheid, aan het gevallen menschdom geschonken, en van het toekomstig leven.

De Heilige Anselmus van Kantelberg, de diepzinnige metaphysicus van datzelfde tijdperk en de vorst der Scholastieke filosofie volgde ook de leeringen van den H. Dionysius aangaande de *Goddelijke namen* en de *Hemelsche Hiërarchie.* In zijn streng en doordringend verstand kregen de Oostersche begrippen van den Areopagiet een meer logischen vorm, en de redeneeringen werden dringender en klaarder. Nochtans willen wij geenszins beweren, dat de H. Augustinus den Aartsbisschop van Kantelberg niet inspireerde en in zijne bespiegelingen leidde. Door middel dezer twee uitmuntende Kerkleeraars plantte zich het stelsel van den H. Dionysius voort tot in de dertiende eeuw.

Wat nu herhaalt van eeuw tot eeuw de machtige stem van het verheven onderwijs der Scholastieke leeraars?

God is het hoogste wezen; leven, wijsheid, macht en goedheid vereenigen zich in dit overgelukkig wezen op eene oneindige, onbegrijpelijke wijze; en deze eeuwige, absolute, onveranderlijke attributen zijn Gods natuur en volkomenheid. Dit eenige, ondeelbare wezen bestaat in drie personen, die elkander onderling doordringen en één zijn met onderscheiding en onderscheiden in eenheid. Eenheid en drievuldigheid, onbegrijpelijk, onverklaarbaar geheim, welks diepte de rede niet kan peilen, maar dat nochtans in de schepping doorstraalt en in het geschapene

door donkere, maar toch zichtbare sporen zich te kennen geeft.

De schepselen komen van God, die ze door zijne almogendheid, naar het plan zijner wijsheid, door een besluit zijner liefde heeft voortgebracht. Zij bestaan in God, zonder zich met Hem te vereenzelvigen; niettemin bestaan ze buiten Hem, zonder de omarming zijner voorzienigheid te ontgaan. Met het oneindig wezen vergeleken, zijn ze alsof zij niet waren, alhoewel men ze niet het *niet-zijn* mag noemen. Aan 't hoofd der schepping prijken de engelen, onstoffelijke, levende, met verstand begaafde zelfstandigheden. Dan volgt de zinnelijke wereld met alle wezens, die er toe behooren; onder deze wezens onderscheidt zich de mensch: hij houdt het midden tusschen de stoffelijke en de onstoffelijke wezens. Hij bestaat uit ziel en lichaam, en deze beiden hebben elk zijne pligten en rechten, werkdadigheid en verdiensten: dientengevolge is de mensch aan eene dubbele wet onderworpen.

Alle met verstand begaafde wezens worden op de proef gesteld opdat zij hun lot met vrije keuze bepalen; de engelen zondigden en vielen, hun val was persoonlijk; ook de mensch bezweek, doch hij sleepte zijne geheele nakomelingschap mede in zijn verderf. Het kwaad bestaat dus; maar het is geene zelfstandigheid, door God geschapen; het spruit voort uit een vermogen, dat van den regten weg kan afwijken en ook werkelijk er van afgeweken is, omdat het vrij en tegelijk onvolmaakt is. God heeft dus het kwaad niet voortgebracht; Hij heeft zich echter gewaardigd door de Verlossing de gevolgen van het kwaad weg te nemen, ja zelfs het te voorkomen. Hiertoe schenkt Hij ons zijne genade, doch

de mensch moet medewerken met die genade, hem zoo mild geschonken; dan kan hij het kwaad in zich beteugelen en God, zijn voorbeeld, navolgen en Hem dienen.

De dood opent den mensch een eindeloos verschiet, eene nieuwe wereld, waar de werken van den tijd eeuwig zullen voortduren. Is de mensch op deze aarde zonder deugd en boos, dan wacht hem een ijselijk ongeluk, eene eindelooze straf. Is hij hier beneden rechtvaardig en deugdzaam, dan wacht hem de zaligheid des hemels. Aan dit geluk zal ook het lichaam deel hebben, het zal veranderd worden; de ziel zal God aanschouwen en Hem voor altijd beminnen; met sidderende aanbidding en gloeiende liefde zullen de uitverkorenen hunne kronen voor den troon des Eeuwigen neerwerpen en Hem lofzingen, en de echo's der eeuwigheid zullen die lofzangen zonder einde herhalen. (S. Anselmus, *Meditat.*; Petrus Lombardus, *Sent. lib. 2*; S. Thomas, 3ae *Part. Suppl.*)

De gemaakte beschouwingen bewijzen duidelijk, hoezeer de School met den H. Dionysius overeenkomt; hare richting en hare leerstellingen bewijzen zijn onloochenbaren invloed. Maar dit zal nog klaarder worden door de beschouwing van den oorsprong en de ontwikkeling van het Mysticisme; want het Mysticisme erkent stellig den Areopagiet voor zijnen meester, de geschiedenis vermeldt ons de stipte getrouwheid, waarmee de Mystieken hem volgden, en de verwantschap hunner bespiegelingen met de zijne verraadt zich bij den eersten oogslag. In de verborgen diepten der menschelijke ziel, *in antris animae*, in de holen der ziel, zoo spreekt de groote Bisschop van Hippo, dáár zijn denken en voelen, geest en hart door een innigen band vereenigd; daar hebben de zedelijke en de intellec-

tueele richting elkander tot in haar wezen moeten doordringen, wederzijds moeten opwekken en leiden. Wat dus de ideeën van den Areopagiet voor de ontwikkeling van het Mysticisme hebben gedaan, zal ook zijn algemeenen invloed op de studieën der School doen kennen. Welke was nu de aard van het Mysticisme der middeneeuwen, en in welke betrekking staat het tot de theorie van den H. Dionysius?

In zijn princiep, in de menschelijke ziel beschouwd, is het Mysticisme een treurende en liefdevolle verzuchting naar den hemel, dien wij verloren hebben, maar toch stellig hopen te herkrijgen. Het is eene klagende herinnering uit het Eden, die God zich gewaardigt in onze ziel te laten tijdens deze ballingschap; zij is in ons om onze gedachten en onze wenschen naar ons waar vaderland terug te voeren. Voor ons hart zijn alle vreugden der aarde vol van bitterheid en leed, en de smarten van ons pelgrimschap kan geen sterfelijke mond geheel uitspreken. Daarom weerklinkt bijv. ook in ons binnenste, te midden der groote natuurtooneelen, eene zoete, treurende stem, die van de aardsche ijdelheden tot God roept en eene betere toekomst voorspelt. De godsdienst waarschuwt ons gedurig, dat het wereldsche bedrijf en het gewoel des levens nietig zijn; maar hare stem dringt enkel alleen in zuivere en opregte harten door.

De bron, de scheppende oorzaak van het mystieke gevoel is God. Dit gevoel is, als het ware, eene straal van licht en bovennatuurlijke liefde, die ziel en hart opwekt en opheft uit het gewoel der aardsche zorgen en bekommeringen. Deze genade, opgeweld uit eene zoo zuivere bron, kan op zich zelve beschouwd, den mensch

niet misleiden; want niets is zoo edel, zoo spontaan, zoo onafhankelijk als die goddelijke ingeving. Doch de mensch misbruikt maar te vaak zijne vrijheid; te vaak doet hij de beste dingen ontaarden. Het Mysticisme, op doolpaden geraakt, teelt de theosophische dwaasheden van een Jakob Boehme en het Eeuwige Evangelie. Het mystieke gevoel is in zich zelf, in zijn wezen onbepaald, onzeker, het doolt heen en weder, moet ingehouden, beteugeld, geregeld worden door de godgeleerdheid, welke de betrekkingen van den mensch tot God nagaat en vaststelt.

Zoo als alle andere wetenschappen werd de mystieke theologie in praktijk beoefend, eer ze den vorm van een stelsel ontving; want wijl alle menschen bestemd zijn om God te zoeken en te beminnen, moeten zij dat wel kunnen bereiken zonder kunstige stelsels, die de gewone mensch nooit goed verstaat en volgt.

Het Mysticisme is eene plant des hemels, die langzaam voortgroeit, bloeit en vruchten draagt; het is een boom, onder welks lommer godsdienstige en vrome zielen hare rust zoeken; maar somwijlen verkwijnt, verdort die boom, en verliest hij zijne bladeren.

Dusdanig is het symbool, het begrip van het Katholieke Mysticisme. Het maakte de lange dagen der oudvaders onder de tenten der woestijn bekoorlijk; het versterkte en ondersteunde het geloof der profeten. Zijne hoogste, verhevenste openbaring had het in het leven van onzen goddelijken Verlosser op aarde. Het versterkte en overstroomde met heilige vreugde de uitverkoren zielen der apostelen. Zijne goede geur werd door de Evangelische leeringen onder alle volkeren der aarde

verspreid. De woestijnen van Egypte en Palaestina, de Christelijke heiligdommen, ja, de harten der geloovigen werden met zijn balsem vervuld. De eremieten van 't Oosten, ontelbaar in getal, leefden als engelen, in versterving en boete en in de vertrouwelijkste vriendschap met God. Ook aan het Westen, op zijn beurt, werd deze hemelsche gunst verleend, en van de hooge toppen van *Monte Cassino* noodigde de indrukwekkende stem van den Heiligen Benedictus de Christenen van het Westen tot het feestmaal van 't mystieke leven. De bisschoppen vereenigden hunne klerken in gemeenschappelijke woningen om hunne kathedralen. Strenge tucht bewaarde de heilige beloften der dienaren van God; studie en gebed vormden ze tot het beschouwende leven. Ja, men kan nog verder gaan en zelfs beweren, dat ieder Christen, in zekere mate, deelneemt aan deze onthechting van 't aardsche en zich oefent in 't verkrijgen der volmaakte kennis en der verhevene liefde van God: het is het leven des Heeren, dat zich in zijne leerlingen openbaart en ontvouwt.

In den beginne berustte dus 't Mysticisme op het leven der klerken, der monniken en der vrome geloovigen. Het Evangelie, de schriften der apostelen, de regels, vastgesteld door de stichters van het beschouwende (ascetische) leven en de zedekundige schriften der Kerkleeraars, ziedaar het wetboek, dat in den beginne het mystieke leven regelde en leidde. Eeuwen verliepen eer men begon deze voorschriften, die wel volledig waren, maar overal in de boeken verspreid stonden, tot een geheel, tot een leerstelsel te vereenigen. Deze leerstelsels van 't Mysticisme, gelijk die der Scholastiek, hadden hunne tijdperken van vorming en hervorming, en deze perioden vielen juist te

zamen met de verschijning der werken van den Areopagiet.

Er is nog meer: de theorieën van den Atheenschen Kerkvader dienden tot grondsteenen der latere mystieke theorieën en gaven den vorm, onder welken de mystieke godgeleerden hunne ideeën en gevoelens voordroegen. Inderdaad, de lange keten der meesters van het mystieke leven verbindt zich aan den naam van den Heiligen Dionysius. Uit zijne werken, als uit een vlammenden haard, springt het licht op, met hetwelk de Christenen, zelfs van den tegenwoordigen tijd door hunne geestelijke vaderen verlicht en geleid worden op de wegen der volmaaktheid. Het spoor van zijne vlucht naar 's hemels heiligdommen en vreugden is niet uitgewischt; aan de godgeleerden der latere eeuwen heeft hij 't geheim zijner diepe aanschouwingen achtergelaten; hij heeft, als het ware, het oog der beschouwers met doordringende werktuigen gewapend om het gebied der mystieke waarheid te zekerder te kunnen doorwandelen en nauwkeuriger in haar bron en oorsprong te kunnen beschouwen.

Deze beweringen berusten niet op van te voren opgevatte meeningen, of op vooringenomenheid; ze worden gestaafd door de getuigenissen der geschiedenis en de stellige verklaringen der mystieke scholen.

Nadat Scotus Erigena de werken van den H. Dionysius Areopagita bekend had gemaakt, begon het Mysticisme, dat aan het menschelijke hart zoo eigen en er tevens zoo natuurlijk voor is, onder de heerschappij en de leiding der godgeleerdheid, den vorm van een bepaald stelsel aan te nemen. (Cousin, *Hist. de la Phil.* 9e leçon; Degerando, *Hist. comparée*, tom. IV, ch. 20.)

In de twaalfde eeuw werd deze arbeid met ijver onder-

nomen, en werden zijne uitkomsten schriftelijk vastgesteld. Misschien was men vermoeid door de drooge redekavelingen der School, en omhelsde men daarom met liefde de levendiger denkbeelden van het Mysticisme. Het is zeker, dat de mystieke schrijvers algemeen een gunstig onthaal vonden, en dat de H. Dionysius als hun meester beschouwd werd.

Een van deze schrijvers bevestigt ons dit stellig. Voor den mensch, zegt hij, zijn er vier soorten van verlichting; de laatste van deze verlichtingen is bovennatuurlijk en openbaart de goddelijke waarheden. Zij wordt ons medegedeeld door de Heilige Schriftuur, zooals deze uitgelegd wordt door bekwame vertolkers, wier uitlegging als wet geldt. Inderdaad, omdat de Schriftuur drie dingen leert: het geloof, de zedekunde en de vereeniging met God, het resultaat van 't door ons omhelsde geloof en de door ons beoefende zedeleer, hebben wij onder onze voorgangers drie vermaarde leiders, die door de schrijvers der tegenwoordige eeuw gevolgd worden: Augustinus, Gregorius en Dionysius. Augustinus is de meester der leeraars (*doctorum*), Gregorius die der predikanten en Dionysius die der beschouwenden of contemplatieven. (S. Bonaventura, *De reductione artium ad Theol.*) Dit bevestigen ook de geschiedschrijvers in hunne berichten over de verhandelingen der middeneeuwsche scholen, die dit onderwerp der Christelijke wetenschap betreffen. Zoo bestaat er bijv. eene groote overeenkomst tusschen de metaphysieke denkbeelden van den H. Bernardus en die van Hugo van Sint-Victor. De H. Bernardus nam degelijk deel aan vele gebeurtenissen van zijnen tijd; hij werd dikwijls geraadpleegd door pausen en koningen, bestreed de ketterijen, predikte ijverig de hervorming der zeden, deed heel Europa op-

staan tegen de barbaarsche woestheid en goddeloosheid der Muselmannen. Hugo, integendeel, scheen niet geboren te zijn voor dien roemrijken strijd en dien schitterenden ijver; het gedruisch der wereld ontvluchtend, verborg hij zich in de eenzaamheid van 't klooster. Voor het overige leidde hij een stichtelijk en vroom leven, en met grooten bijval onderwees hij daarin ook zijne broeders. Men noemde hem den mond van den Heiligen Augustinus, en de H. Thomas van Aquino vereerde hem als zijnen meester. Wat wij hier van deze groote mannen zeggen, wordt door hunne schriften bevestigd. Overigens komen zij in hunne leer overeen en beschouwen ze de deugd als voorspruitend uit eene werkdadige liefde, terwijl anderen, die hunne tijdgenooten zijn, het mystieke leven uitsluitend of op wetenschap of op liefde laten berusten. Daar nu Hugo de werken van den H. Dionysius nauwkeurig had bestudeerd en met een commentaar verrijkt, heeft men gegronde reden van te gelooven, dat de Areopagiet eenigen invloed op hem uitgeoefend heeft, zooals ook op 't genie van den H. Bernardus. Deze gissing zal gerechtvaardigd worden, als wij de wezenlijke overeenkomst dezer mystieke meesters schetsen.

Richard van Sint-Victor, de opvolger van de twee voornoemde contemplatieve wijsgeeren, volgde den Areopagiet nog meer. Uit Schotland geboortig, was hij naar Parijs gekomen om er in de wetenschap ingewijd te worden; deze wetenschap nu werd voor hem een bron van deugd en godsvrucht. Zijn geest volgde steeds deze richting; de psychologische analyse, die hij in het *Περὶ ψυχῆς* van Aristoteles had geleerd, wendde hij aan in zijne mystieke bespiegelingen, hij gaf vaste regelen, niet voor de mys-

tieke verlichting, die van God afstroomt op den mensch, maar voor het beschouwen, waardoor 's menschen geest opklimt tot 't licht en tot God. Richard nu, dien men mag beschouwen als den wetgever van het Mysticisme, volgde in zijne studieën met de grootste nauwkeurigheid de stappen van den H. Dionysius; dit is de uitspraak van den H. Bonaventura, eene uitspraak, die evenzeer gedaan zal worden door ieder die de *Mystieke Theologie* van den Areopagiet vergelijkt met de volgende verhandelingen van Richard: *De Exterminatione mali et promotione boni; De Statu interioris hominis; De Eruditione hominis interioris; De Praeparatione animi ad contemplationem*; *De Gratia contemplationis.*

Iets later (tegen 1240) kwam uit Italië naar Frankrijk Joannes Fidanza, in de Kerk en in de School bekend onder den naam van den H. Bonaventura. Hij was een oprecht en onschuldig jongeling, welken het wereldsche zedenbederf nooit bezoedelde, nooit kwetste. Ook werd hij een beroemd leeraar. Zijne taal, eenvoudig en gloeiend, vloeit uit zijn hart, welks liefelijk en getrouw afbeeldsel zij is; zijne ziel, in liefde versmolten, schijnt een serafijn te wezen, die de taal der menschen spreekt. Gerson, ook zelf een uitmuntend meester, noemde hem den grootsten meester van het beschouwende leven. Het is buiten twijfel, dat de H. Bonaventura, die den H. Dionysius den besten gids der beschouwenden heeft genoemd, hem ook vlijtig bestudeerde en volgde. Dit is des te zekerder, wijl toen de uitstekendste mannen overal de schriften van den Atheenschen Bisschop en leeraar ijverig lazen en gebruikten; maar nog meer, omdat die schriften stellig de grondslag en het uitgangspunt zijn van Bonaventura's

Verhandeling over de Hiërarchie. Daarenboven, zijne talrijke schriften over het geestelijk leven zijn bestemd, om het drievoudige leven van zuivering, verlichting en vereeniging, door den Areopagiet evenzoo aangewezen en genoemd, te beschrijven en aan te bevelen. (*Itinerarium mentis ad Deum; De Septem itineribus aeternitatis; Mystica Theologia.*)

De merkwaardigste mannen der veertiende eeuw waren bijna alle contemplatieven. Onder hen schitterden verscheidene broeders der orde van den H. Dominicus, bijv. Eckard, die soms in de hooge vlucht zijner bespiegelingen de waarheid uit het oog verloor, maar toch onderworpen bleef aan de beslissingen van den H. Stoel; de innemende en liefelijke Joannes Tauler, wiens machtige stem Keulen en Straatsburg met verbazing aanhoorden, en dien Bossuet een der nauwkeurigste en grondigste Mystieken noemt; dan nog Hendrik van Berg of Suso, de blakende minnaar der eeuwige Wijsheid, zooals zijne tijdgenooten hem noemden, wien zijne hemelsche verlichtingen en brandende liefde op ijselijk lijden te staan kwam. Eckard, wiens lessen Tauler en Suso ontvingen, haalde dikwijls den H. Dionysius aan; het is dus niet te verwonderen, dat meester en leerlingen dezen volgden, en dat men in hunne schriften de sporen hiervan ontmoet. (Vgl. bijv. Tauler, *Institut. divin.;* Suso, *Sapientia aeterna.*) Bij deze contemplatieven kan men nog Ruysbroeck, bijgenaamd den goddelijken leeraar, voegen. (Zie zijne *Opera Omnia.*) Zijne welsprekendheid was zoo doordringend en machtig dat hij zijne talrijke toehoorders geheel ontroerde en meesleepte. Men noemde hem een tweeden Dionysius.

De invloed van den Areopagiet verminderde niet in

de vijftiende eeuw. Dionysius, de Karthuizer, die ook hier, te Luik, verbleef en zijne tijdgenooten verbaasde door zijne bewonderenswaardige geleerdheid, schreef een commentaar op de werken van den Areopagiet. De ascetische schriften van Gerson herinneren ook aan de *Mystieke Theologie* van den H. Dionysius.

De geschiedenis en de uitdrukkelijke verklaringen der godgeleerden dwingen ons dus te erkennen, dat het Mysticisme der middeneeuwen door den Areopagiet in zijne bespiegelingen geleid werd. Hieraan kan men ook geenszins twijfelen, wanneer men de ideeën van den Heiligen leeraar zoo duidelijk in de mystieke schriften van dien tijd terugvindt. Het onderscheid, dat hier en daar zal opgemerkt worden, kan door 't verschil der omstandigheden van tijd en personen gemakkelijk verklaard worden.

Laten we na deze opmerkingen in het kort onderzoeken, hoe de Mystieken der middeneeuwen zich het Christelijk leven voorstellen en het dikwijls volgens de leer van den Areopagiet, ja, met zijne eigene woorden beschrijven.

Zij stellen als grondbeginsel vast, dat het laatste doel van ons leven in eene innige vereeniging met God bestaat, zoodat wij, om zoo te spreken, vergoddelijkte menschen behooren te worden, gelijk Christus de menschgeworden God is. Deze vereeniging wordt door eene dubbele werking voltooid: namelijk, door de werking van God en door de werking van den mensch, door de genade en door onze vrijheid. Daarenboven veronderstelt deze vereeniging, dat er tusschen deze twee termen geene tegenspraak, maar eene zekere overeenkomst bestaat. Nu heeft de zonde ons wezen, onze natuur diep gewijzigd en onze oorspronkelijke, harmonische betrekkingen tot God ver-

stoord. Deze wanverhouding moet dus, met al wat ze zou kunnen doen voortduren, verdwijnen en door vrede en orde worden vervangen. Ons leven moet tot een zekere hoogte, als het ware, vernietigd en weder opgebouwd worden. Zuiverheid en matigheid moeten de begeerlijkheid van het vleesch, armoede en verachting van wereldsche grootheid de begeerlijkheid der oogen beteugelen; en de hoovaardij des levens moet onderdrukt worden door de gehoorzaamheid, het vergeten van zich zelf, de kennis van zijne gebreken, de overweging en de vaste overtuiging, dat wij niets zijn, en dat God alles is. Dusdanig is de eerste stap in het Christelijk leven. (Richardus a Sancto Victore; Ruysbroeck; H. Bonaventura; H. Bernardus.)

De opbouw van het Christelijk leven vereischt de verlichting des geestes (*vita illuminativa*). Is de ziel gezuiverd, dan is zij gelijk aan de kalme oppervlakte van een helder water: zij ontvangt en weerkaatst de stralen der goddelijke waarheid. Het bovennatuurlijk licht kan afstralen in het denken (*cogitatio*), in het overwegen (*meditatio*) of in het beschouwen (*contemplatio*), dat eene spontane, snelle en diepe aanschouwing van het hooger licht is.

Gewoonlijk brengt het denken de menschen van goeden wil tot het overwegen, en het overwegen baant den weg tot het beschouwen. Op deze wijze wordt de ziel hersteld en verlicht. Buiten hen die wij boven noemden, leeren dit ook Tauler en Suso.

Ten laatste voltooit de ziel hare volmaking door de innige vereeniging met God (*vita unitiva*). Door de goddelijke verlichting stroomt de liefde (*dilectio*) met eene

onuitsprekelijke teederheid in het hart der beschouwenden. Deze teederheid, glorierijke kroon der verhevene bespiegelingen, kenmerkt zich door drie eigenschappen: zij versterkt, zij vereenigt de ziel met God en vervult ze met eene zuivere, hemelsche vreugde. Aldus worden de langdurige pogingen der deugd bekroond De ziel versmaadt dan al het aardsche; hare vermogens van kennis en gevoel worden, als het ware, vergoddelijkt door de innige vereeniging met haren Schepper. (H. Bernardus, *In Cantic.*; Richardus a Sancto Victore, *De Gradibus charitatis;* H. Bonaventura, t. a. p.)

Deze beknopte schets der middeneeuwsche Mystiek bewijst volkomen, gelooven wij, hare gelijkvormigheid met de contemplatieve theorie van den Heiligen Dionysius; zij bewijst dus ook den invloed der schriften van den Areopagiet op de theologie van dat tijdperk. Deze invloed duurde vijf eeuwen, droeg veel bij ter vorming van den geest der Europeesche volkeren en tot de grondlegging der hedendaagsche wetenschap. Ook in de latere eeuwen werd de Areopagiet niet vergeten: dit toonen de menigvuldige uitgaven zijner werken en de aanhaling zijner ideeën in sommige wijsgeerige stelsels, bijv. van Ficinus, van Pico van Mirandola, Reuchlin enz. De Protestanten, wel is waar, loochenden zonder stellige bewijzen de echtheid dier werken en eindigden met ze te versmaden en te verwerpen. Dit is ligt te begrijpen, het was niet moeilijk, het kwam hun goed te stade. Om de vereischten eener goede logica bekommerde men zich weinig. Maar juist dit gedrag der Protestantsche geleerden veroorzaakte den Katholieken theologen zooveel arbeid,

dat de studie van het Mysticisme er onder leed en eenigermate vergeten werd. Gelukkig vluchtte het over de Pyreneeën, naar Spanje. Daar ontmoette het Godminnende harten; de Heilige Petrus van Alcantara, de van liefde gloeiende Heilige Teresa, de reine en verhevene Joannes a Sancta Cruce namen het op en verspreidden het in onsterfelijke schriften.

Ja, men kan er bijvoegen, dat de ideeën van den Heiligen Dionysius, zooals ze gewijzigd zijn door de twaalfde eeuw, nog voortleven in de tegenwoordige tractaten der dogmatische en mystieke godgeleerden.

(*Wordt vervolgd.*)

N. I. SCHWARTZ,
Prof. emeritus aan de Hoogeschool
te Luik.

De geschiedenis van den Zondvloed verhaald in het Assyro-Chaldeeuwsche spijkerschrift [1].

De herinnering aan den Zondvloed, die bij al de oude volken, zelfs bij die van Amerika, is bewaard gebleven, moet wel het levendigst geweest zijn in de landen bij den Euphraat en den Tiger; in die landen namelijk, waar de zonen van Noë zich na den Zondvloed hebben nedergezet, waar de eerste monarchiën zijn gesticht, en waar, zelfs na de taalverwarring en de verspreiding van het menschelijk geslacht, eeuwen en eeuwen lang de magtige rijken van Babylon en Ninive gebloeid hebben.

Toch hadden wij, tot aan 1872 toe, geen ander schriftelijk bewijs van de Babylonische overleveringen aangaande den Zondvloed dan een verhaal van den geschiedschrijver Berosus [2], dat door bemiddeling van twee andere geschiedschrijvers, Alexander Polyhistor en Abydenus, tot ons overgekomen was.

---

1) We maken een ruim gebruik van twee afleveringen der *Civiltà Cattolica*, 7 Sept. en 5 Oct. 1878.

2) Berosus, zegt De Feller, was priester van den tempel van Bel te Babylon en tijdgenoot van Alexander den Groote.

Alexander Polyhistor [1]) schrijft:

Na den dood van Otiartes heeft zijn zoon Xisuthrus [2]) achttien *Sari* [3]) geregeerd, en onder hem is de groote Zondvloed gebeurd, welks geschiedenis [bij Berosus] aldus beschreven is.

Saturnus verscheen hem (Xisuthrus) in den slaap en zeide hem, dat de menschen op den 15 der maand *Daesius* (Mei—Junij) door den Zondvloed zouden verdelgd worden. Hij gebood hem derhalve, het begin, het midden en het einde van alle geschriften te begraven en te bergen in de Zonne-stad Sipphara, een schip te bouwen en met zijne bloedverwanten en dierbaarste vrienden daarin te gaan, daar spijs en drank in te brengen, ook de vogelen en de viervoetige dieren daarin op te nemen en, als hij alles in gereedheid had gebragt, af te varen.

Op zijne vraag, waarheen hij varen moest, werd hem geantwoord: *Naar de Goden*, en, dat hij voor het heil der menschen moest bidden.

Hij nu was niet ongehoorzaam, maar bouwde een schip, ter lengte van vijf stadiën en ter breedte van twee stadiën; ook al het andere dat hem bevolen was, bragt hij in gereedheid en liet zijne vrouw en zijne kinderen en zijn dierbaarste vrienden in het schip gaan.

Toen de Zondvloed gekomen was, maar spoedig ophield, zond Xisuthrus eenige vogelen uit; maar ze keerden, daar ze noch voedsel noch een plek om te rusten vonden, in het schip terug. Na eenige dagen liet Xisuthrus andermaal de vogelen uitvliegen, maar wederom kwamen ze, met slijk aan de pooten, in het schip terug. Toen ze voor de derde maal waren uitgelaten, keerden ze niet meer naar het schip terug.

---

1) Eusebii *Chronica*, lib. I, cap. 3.

2) Deze Xisuthrus, de laatste der tien koningen vóór den Zondvloed, is de Noë van *Genesis*.

3) *Sarus* is een tijdperk van 3,600 jaren (Eusebii *Chronica*, lib. I, cap. 6).

Hieruit begreep Xisuthrus, dat de aarde weer bovengekomen was; hij nam een deel der planken van het schip uit elkander en zag, dat het schip op een berg gestuit was. Daarop ging hij met zijne vrouw, zijne dochter en den stuurman uit het schip, aanbad de aarde, bouwde een altaar, bragt een offer aan de Goden, en verdween te zamen met degenen die met hem uit het schip waren gegaan.

Die in het schip gebleven waren, gingen, toen Xisuthrus en zijne gezellen niet terugkeerden, er uit, zochten hem en riepen hem bij zijnen naam. Xisuthrus echter vertoonde zich niet meer aan hun oog, maar zijne stem kwam uit de lucht en gebood hun, dat zij godvreezend moesten zijn; want dat hij (Xisuthrus) om zijne godvreezendheid in het verblijf der Goden was opgenomen, en dat ook zijne vrouw, zijne dochter en zijn stuurman aan dezelfde eer waren deelachtig geworden. Verder zeide hij, dat zij weder naar Babylon moesten teruggaan en, volgens goddelijk bevel, te Sipphara de geschriften opgraven om ze aan de menschen over te leveren; ook, dat de plaats waar zij zich bevonden, het land Armenië was. Toen zij dit vernomen hadden, droegen zij een offer aan de Goden op en trokken te voet naar Babylon.

Van dit schip, dat in Armenië is blijven vastzitten, bestaat nog een gedeelte op het Gordyaeïesch gebergte van Armenië, en eenigen schrapen pek van het schip af om het als voorbehoedmiddel tegen onheilen te gebruiken.

Zij nu gingen naar Babylon, groeven de geschriften te Sipphara uit den grond en, na vele steden gebouwd en tempels gesticht te hebben, bouwden zij ook Babylon weder op.

Het verhaal van Abydenus [1]), dat aanmerkelijk korter is, luidt als volgt:

Na Evedoreschus hebben eenige andere koningen geregeerd,

---

1) Eusebii *Chronica*, lib. I, cap. 7; — *Praep. Evang.*, lib. X, cap. 12.

en eindelijk Xisuthrus, aan wien Saturnus voorspelde, dat er op den 15 der maand *Daesius* een geweldige regen zou vallen; ook gebood hij hem, al wat op schrift was gesteld, in de Zonne-stad Sipphara te bergen. Toen Xisuthrus dit volbragt had, voer hij aanstonds naar Armenië, en dadelijk werd hij overvallen door de uitkomst van hetgeen de God hem voorzegd had.

Op den derden dag, toen de regen opgehouden was, zond hij eenige vogelen uit om te zien, of ze ergens land zouden vinden, dat uit het water opgedoken was; daar echter een wijde zee ze van alle kanten tegengaapte en ze nergens konden rusten, keerden ze naar Xisuthrus terug. Voor de tweede maal werden er uitgezonden, en daarna nog andere. Toen de derde vogels een gunstige tijding meebragten (want ze kwamen met beslijkte pooten terug), namen de Goden hem uit het gezigt der menschen weg.

Het hout van het schip in Armenië verschaft aan de bewoners van die streken voorbehoedmiddelen, die zij aan hun hals dragen [1]).

Met dit berigt van Berosus, door Polyhistor en Abydenus, en ten laatste door Eusebius voor ons bewaard, moesten we ons tot in 1872 tevreden stellen. Maar in dat jaar had de beroemde Engelsche Assyrioloog George Smith

---

1) Omtrent de overblijfselen van de ark vinden we bij J. Buno, in zijne aanteekeningen op Cluverii *Introductio in universam geographiam*, nog het volgende vermeld:

„Op den berg Gordyaeus, zegt men, is de ark, waarin Noë was behouden geworden, blijven vastzitten. Tot aan het jaar 640 na Christus toe hebben aldaar hare overblijfselen bestaan, en volgens getuigenis van Elmacinus den Arabier, heeft keizer *Heraclius*, toen hij de Perzen in Armenië overwonnen had, ze met eigen oogen bezigtigd. En *Omar*, die het kalifaat in het jaar 643 na Christus verkreeg, heeft deze overblijfselen van den berg laten weghalen en ze gebruikt voor den vloer van een tempel, dien hij gebouwd had. Zoo verhaalt Benjamin van Tudela. Tegenwoordig wordt algemeen de zwartachtige top van den berg, die met eeuwige sneeuw bedekt is, voor het bedervende hout van de ark gehouden."

uit de tafels [1]), die van Ninive naar Londen waren overgebragt, de volgende verzen ontcijferd:

1. In het land *Nizir* kwam het schip;
2. de berg van *Nizir* hield het schip tegen, en het kon er niet over heen gaan.
3. De eerste dag en de tweede dag, de berg van *Nizir*, dezelfde;
4. de derde dag en de vierde dag, de berg van *Nizir*, dezelfde;
5. de vijfde en de zesde, de berg van *Nizir*, dezelfde.
6. Op den zevenden dag, terwijl die loopende was,
7. zond ik eene duif uit, en zij vertrok. De duif ging en vloog rond en
8. vond geen plaats om te rusten, en zij keerde terug.
9. Ik zond eene raaf uit, en zij vertrok.
10. De raaf vertrok, en zij zag de lijken op de wateren en
11. at er van; zij zwom en dwaalde ver weg en keerde niet terug.
12. Ik liet de dieren naar de vier windstreken uitgaan. Ik deed een plengoffer;
13. ik bouwde een altaar op den top van den berg, enz.

Het leed geen twijfel, of hier had men een gedeelte der geschiedenis van den Zondvloed, en groot was het verlangen en de hoop om het geheele verhaal in het Chaldeeuwsche schrift terug te vinden. Smith zette dan ook zijne nasporingen voort, eerst in het Britsch Museum te Londen, en spoedig daarop in Babylon en Ninive; en hij had de voldoening, al de brokstukken van de groote tafel, waarop de geschiedenis van den Zondvloed beschreven is, bij elkander te brengen.

---

1) Deze tafels of bladen zijn van klei gemaakt; de versche klei werd beschreven en dan gebakken.

Alvorens den inhoud mee te deelen, dienen we nog een kort woord te laten voorafgaan.

De Chaldeeuwsche geschiedenis van den Zondvloed is eene episode van een Babyloniesch heldendicht, waaraan Smith den titel heeft gegeven van *Legende van Izdubar*. Dit gedicht beslaat 12 tafels, elke tafel is verdeeld in 6 kolommen, en elke kolom bevat 40 tot 50 regels. De geheele tekst is door Smith bijeengebragt uit meer dan tachtig fragmenten, die tot vier verschillende kopiën van hetzelfde gedicht behooren; en hierdoor is hij dikwijls in de gelegenheid geweest om hetgeen aan het eene fragment ontbrak, met het corresponderend fragment eener andere kopie aan te vullen.

Geen enkele der twaalf tafels is compleet; maar de elfde, die van den Zondvloed, is het best gecompleteerd, zoodat van de vier harer kolommen, die de geschiedenis van den Zondvloed bevatten, alleen de twee eerste hier en daar kleine uitlatingen hebben.

Izdubar, in wien Smith en de Fransche Assyrioloog Lenormant den Nimrod van *Genesis* [1]) herkennen, is de held van het gedicht. Zijne geschiedenis wordt bezongen in twaalf zangen, die elk op eene tafel geschreven zijn.

De fragmenten der vijf eerste zangen vermelden de eerste ondernemingen van den held: zijne worstelingen met verschillende wilde dieren, zijn wonderbare droomen, zijn verbond met den wijzen Heabani, en zijne verovering

---

1) Gen. X, 8—10. Chus (de eerst-geborene van Cham) genuit Nemrod: ipse coepit esse potens in terra, et erat robustus venator coram Domino. Ob hoc exivit proverbium: Quasi Nemrod robustus venator coram Domino. Fuit autem principium regni ejus Babylon et Arach et Achad et Chalanne in terra Sennaar.

van de stad Erech. De zesde en zevende zang bevatten de huwelijks-voorslagen van *Istar* (de Venus der Chaldeërs), de weigering van den held, de verontwaardiging der Godin en hare nederdaling naar de onderwereld. In den achtsten zang sterft Heabani, Izdubar beweent hem, wordt ziek en gaat gedrukt onder de vrees voor den dood. Om dezen laatsten vijand van den mensch te ontkomen, besluit hij den laatsten der koningen vóór den Zondvloed, *Hasis-adra* [1]), op te sporen, van wien de faam ging, dat hij de onsterfelijkheid gekregen had en in een of ander onbekend oord gelukzalig leefde. Hij begeeft zich op reis (zoo verhaalt de negende en tiende zang) en, na verschillende togten en omdolingen, vindt hij een bekwaam stuurman, Urhamsi; zij bouwen te zamen een schip en varen den Euphraat tot aan zijne uitwatering af. Daar vinden zij Hasis-adra sluimerend op een oever, waarvan zij gescheiden waren door een tak der rivier, die voor hen, stervelingen, ondoorwaadbaar was. Zij roepen hem dan uit de verte toe, en Izdubar doet hem de groote vraag over leven en dood. Het antwoord van Hasis-adra verkondigt de algemeene wet van het sterven voor de menschen: „De Godin *Mamit*, die het lot geschapen heeft, wijst hun de beschikking van het noodlot toe; zij heeft den dood en het leven bepaald, maar de dag van het sterven is onbekend." Met deze woorden eindigt de tiende zang.

Izdubar, weinig met zulk een antwoord tevreden, rigt tot Hasis-adra een nieuwe vraag: — Op welke wijze hij, Hasis-adra, onsterfelijk geworden was — in de hoop,

---

1) Deze is de Noë van *Genesis*, de Xisuthrus van Berosus.

dat ook hij op dergelijke wijze de onsterfelijkheid verkrijgen zou. De elfde zang (en ook de elfde tafel) begint met deze vraag; en om hierop te antwoorden gaat Hasis-adra aan den held breedvoerig de *Geschiedenis van den Zondvloed* verhalen, en doet hem verstaan, dat hij, ter belooning van zijne godvreezendheid, uit den algemeenen watervloed was gered en onsterfelijk geworden.

Wij geven eerst, kolom voor kolom, den verkorten inhoud der elfde tafel en laten dan nog eenige opmerkingen volgen.

I.

GESCHIEDENIS VAN DEN ZONDVLOED.

Elfde tafel der Legende van Izdubar.

1e *kolom.* — Hasis-adra sprak tot Izdubar in dezer voege:

Laat ik u het oordeel der Goden verhalen, van den God *Anu*, den God *Bel*, den God *Ninip* en den God der onderwereld. De God *Hea* [1]) openbaarde mij hunnen wil; hij verscheen mij in het midden van den nacht en sprak tot mij: „Koning van *Surippak*, zoon van *Abaratutu* [2]), ik zal den zondaar en het leven verdelgen. Bouw een

---

1) De God *Hea* behoort tot de Triniteit der Chaldeërs: *Anu*, *Hea* en *Bel*.

2) Deze, de negende koning vóór den Zondvloed, heeft bij Berosus den naam van *Otiartes*.

schip, ter lengte van 600, ter breedte en ter hoogte van 60 el."

Ik zeide tot den God *Hea*: „Als ik dat schip bouw, zullen de jongelingen en de grijsaards mij uitlagchen." Maar de God opende zijnen mond en sprak: „Bouw het schip en breng daarin het zaad des levens, uwe granen en uwe schatten. Laat ook uwe vrouw, uwe slaven en slavinnen er in gaan. De wilde en de tamme dieren des velds zal ik bij u vergaderen; gij moet ze in uw schip bergen en dan de deur sluiten."

Ik zeide nog tot *Hea*: „Niemand zal mij het schip helpen bouwen"; maar de God bleef bij zijn bevel.

2e *kolom.* — Toen het schip gereed was, voer ik er zes keeren meê. Den zevenden keer onderzocht ik het van buiten, den achtsten keer van binnen, en ik gebruikte drie maten pek voor de buitenzijde en drie maten pek voor de binnenzijde.

Verscheidene menschen maakten kisten, waarin ik hunne offergaven borg. Eenige kisten verdeelde ik onder het scheepsvolk.

Ik verzamelde zooveel wijn als de wateren eener rivier, en sloot dien in geitevellen. Ook verzamelde ik zooveel spijs als het stof der aarde, en legde die met eigen hand in de kisten. Onder en boven aan het schip liet ik roeiriemen maken. Al wat ik aan goud en zilver bezat, en al het zaad des levens bragt ik in het schip. Al mijne mannelijke en vrouwelijke dienaren, de wilde en de tamme dieren, en al de zonen van mijn volk liet ik er in gaan.

Samas verwekte een watervloed en zeide mij in den nacht: „Ik zal het uit den hemel geweldig laten regenen; ga in de beneden-verdieping van het schip en sluit uwe

deur toe." De watervloed kwam. Op dien dag vierde ik het feest van den God; op dien dag van verwachting was ik bevreesd; ik ging in de beneden-verdieping van het schip en sloot mijne deur toe. Om het schip naar de ontoegankelijke oorden der hooge bergen te sturen, vertrouwde ik het roer aan de hand van den stuurman toe.

Een geweldige storm verhief zich, en daar tusschen mengde *Vul* zijnen donder. *Nebo* en *Saru* trokken voorop, de geesten der verwoesting reden over de bergen en over de vlakten, de verdelger *Nergal* wierp alles omver, *Ninip* sloeg alles ter neder, de geesten droegen de verwoesting rond, en in hun wilden overmoed veegden zij de aarde kaal. De watervloed van *Vul* ging tot den hemel toe, en de heerlijke aarde werd veranderd in eene woestenij [1]).

3e *kolom.* — De geweldige vloed spoelde alle leven van de oppervlakte der aarde weg en klom tot den hemel toe.

In den hemel werden de Goden bevreesd voor het onweer; zij zochten eene schuilplaats en klommen tot aan den hemel van *Anu;* als honden, die hun staart intrekken, zoo krompen zij ineen.

---

1) Een andere tafel, die blijkbaar evenzoo op den Zondvloed betrekking heeft, geeft het volgende te lezen:

„Een magtwoord kwam midden uit de zee, een magtwoord kwam midden uit den hemel, en een storm overdekte de aarde. Hij verspreidde schrik aan de vier hoeken der aarde; hij was verwoestend als het vuur; hij maakte, dat het volk in de stad zich niet op de been kon houden; in de steden en op de velden sloeg hij de menschen met stomme verbazing. Vrijen en slaven wierp hij tegen den grond, en in den hemel en op de aarde verwekte hij een orkaan van hagel en een wilde overstrooming. De menschen, ook de magtigen, namen hun toevlugt naar de heiligdommen der Goden, maar tegelijkertijd vonden zij hunnen dood in de golven."

De grootste der Godinnen sprak: „De geheele wereld heeft zich tot de zonde gekeerd, en toen heb ik, in de tegenwoordigheid der Goden, het ongeluk voorspeld." De Goden, en evenzoo de geesten, weeklaagden met haar.

Gedurende zes dagen en zes nachten heerschten de storm, de vloed en het onweder. In den loop van den zevenden dag bedaarde het onweder, en de overstrooming die, evenals eene aardbeving, alles verwoest had, hield op. Ik voer over de zee en zag de lijken van geheel het menschelijk geslacht, dat zich tot de zonde had gekeerd, op de wateren drijven; ik zette mij neder en weende, en de tranen liepen mij over mijne wangen.

Het schip kwam in het land *Nizir* en bleef op het gebergte van *Nizir* vastzitten.

Ik wachtte zes dagen, en in den loop van den zevenden dag liet ik eene duif uitvliegen; zij ging en vloog rond, maar daar zij geen plaats vond om te rusten, keerde zij terug. Ik zond eene zwaluw uit, maar ook deze keerde terug. Daarna zond ik eene raaf uit; zij ging en zag de lijken op de wateren drijven en at er van, en keerde niet terug.

Ik liet de dieren naar de vier windstreken uitgaan. Ik deed een plengoffer; ik bouwde een altaar op den top van den berg. De Goden kwamen op den geur af, als vliegen verdrongen zij elkander boven het offer.

Te zelfder tijd bragt de opperste God, bij zijne aannadering, het groote licht van *Anu* voort; de glorie van die Goden, als van stralende diamanten, kon ik niet verdragen.

4e *kolom.* — In die dagen bad ik, dat ik voor altijd

onlijdelijk wezen mogt. De Goden kwamen naar mijn altaar, maar *Elu* verscheen niet; hij wilde ook mij verdelgd hebben.

Toen opende *Hea*, die alle wijsheid bezit, zijnen mond en sprak tot den krijgzuchtigen *Bel*: „Gij, opperste der krijgsgoden, als gij in gramschap ontsteekt, bewerkt gij een zondvloed. De zondaar heeft zijne zonde bedreven, en de kwaaddoener heeft zijn kwaad gedaan; maar de regtvaardige koning, hij worde niet gestraft; de getrouwe worde niet verdelgd. Laat, in plaats dat gij een zondvloed bewerkt, de leeuwen en de luipaarden vermenigvuldigen, en de menschen verminderen; laat een hongersnood komen, en het land vernield worden; laat de pestziekten vermenigvuldigd, en de menschen er door weggesleept worden."

Ik verstoutte mij niet, het oordeel der Goden na te vorschen. Zij gaven mij een droom, waarin ik hun oordeel vernam. Toen dit oordeel geëindigd was, kwam *Bel* bij mij in de beneden-verdieping van het schip; hij nam mij bij mijne hand, bragt mij naar buiten en beval mij, mijne vrouw aan mijne zijde te geleiden. Hij reinigde de aarde, sloot een verbond en nam, in tegenwoordigheid van Hasis-adra en van het volk, ook het volk bij de hand. Toen werd Hasis-adra en het volk, om gelijk de Goden te zijn, weggevoerd. Toen woonde Hasis-adra in een afgelegen oord, aan den mond der rivieren [Euphraat en Tiger]. Zij namen mij, en in een afgelegen oord, aan den mond der rivieren, gaven zij mij eene woonplaats.

De 5e *en* 6e *kolom* der elfde tafel verhalen de verdere daden van Izdubar: dat hij, door den goeden raad van

Hasis-adra, van zijne ziekte genas; vervolgens zijn afscheid van Hasis-adra, en zijn gelukkigen terugkeer naar Erech.

De twaalfde en laatste tafel bevat nieuwe weeklagten van Izdubar over den dood van zijn getrouwen Heabani, en het heldendicht sluit met eene soort van apotheose van denzelfden Heabani, die door den God *Hea* in den hemel toegelaten wordt.

De twee laatste regels zijn als het zegelmerk van den Assyrischen schrijver, die de *Legende* afgeschreven heeft; ze luiden:

Twaalfde tafel der Legende van Izdubar,
Overeenkomstig met de oude kopie nageschreven en verklaard.

II.

1. Wat de waarde van het meegedeelde stuk aanmerkelijk vermeerdert, is zijn hooge oudheid.

Al deze fragmenten van tafels met spijkerschrift zijn afkomstig uit de koninklijke bibliotheek van Ninive en behooren tot de kopiën, welke koning Assurbanipal (669 —... v. Chr.) liet maken (gelijk op de tafels zelve vermeld wordt) naar een overoud exemplaar van het gedicht uit de Chaldeeuwsche stad Erech, welke de zetel was van een groote priesterschool. Deze *kopiën* dus zijn niet ouder dan uit de zevende eeuw vóór Christus; maar *het exemplaar van Erech*, waaruit ze afgeschreven zijn, klimt veel hooger op. Smith en Lemormant verzekeren ons, dat het ten minste 17 eeuwen vóór de gewone tijdrekening, en waarschijnlijk nog vroeger, moet gesteld worden.

Ten bewijze wordt het volgende aangevoerd.

De ouderwetsche *taal*vormen van het Assyro-Chaldeeuwsch, die in het gedicht gebruikt zijn — vormen, die aanmerkelijk verschillen van het taaleigen, dat in de teksten uit de regering van Sargon I en van zijn opvolger Naramsin (omstreeks 2000 v. Chr.) gebruikt is — bewijzen dat het gedicht van Izdubar vóór den tijd van deze beide koningen moet geschreven zijn.

Daarenboven blijkt uit de varianten in de vier kopiën van Ninive, dat het exemplaar van Erech met de ouderwetsche *schrijf*vormen, het zoogenoemde hiëratische (heilige) schrift, geschreven was; want daar deze vormen in de zevende eeuw vóór Christus reeds moeijelijk te lezen waren geworden, wijken de Ninivitische kopisten, in de verklaring van eenige schrijfteekens, van elkander af; en somtijds, als zij ze niet begrepen, hebben zij ze eenvoudig overgeschreven zooals ze waren, zonder zich de moeite te geven om ze in het toenmalige schrift over te brengen.

Uit de vergelijking der varianten blijkt bovendien, dat het exemplaar van Erech ook zelf maar eene kopie was, waarin verscheidene woordverklaringen tusschen de regels waren ingevoegd. De eene kopist van de zevende eeuw heeft die verklaringen in zijn eigen schrift opgenomen, de andere heeft ze overgeslagen. En daar het bijvoegen van zulke woordverklaringen in het exemplaar van Erech toont, dat reeds, toen dit exemplaar geschreven werd, eenige termen van den oorspronkelijken tekst duister waren geworden; zoo volgt, dat die oorspronkelijke tekst voor *aanmerkelijk* ouder moet gehouden worden dan het exemplaar van Erech.

Voeg hierbij, dat verscheidene tooneelen en lotgevallen, die in de *Legende van Izdubar* beschreven zijn (b. v. zijne worsteling met den leeuw en den buffel, zijne reis om Hasis-adra op te sporen), voorgesteld gevonden worden op de zegels van zeer oude Babylonische cylinders, van welke eenige nog hooger dan 2,000 vóór Christus opklimmen; en dat andere toespelingen op zijne daden, en vermeldingen van zijn persoon worden aangetroffen in verschillende opschriften, die tot denzelfden tijd behooren.

Uit dit alles blijkt, dat de *Legende van Izdubar* en hare episode over de geschiedenis van den Zondvloed reeds twintig en meer eeuwen vóór Christus niet alleen geschreven, maar ook onder het volk van Chaldaea bekend en verspreid was.

2. De Christenen, met Eusebius te beginnen, hebben zich, ter bevestiging van hetgeen in *Genesis* over den Zondvloed verhaald wordt, altijd op het gezag van Berosus beroepen; maar hiertegen werd opgeworpen, dat Berosus, die ten tijde van Alexander den Groote leefde, zijne berigten over den Zondvloed, die hij voor *Chaldeeuwsche* overleveringen uitgaf, zeer goed uit de boeken van Moses of uit de mondelinge mededeelingen der Joden kon geput hebben (De Joden immers waren te Babylon in zeventigjarige gevangenschap geweest, en velen van hen waren daar blijven wonen); en dat derhalve het getuigenis van Berosus niet dienen kon om de waarheid van het Bijbelverhaal te bevestigen.

Deze opwerping kan in het vervolg niet meer gemaakt worden; want het verhaal van Berosus is duidelijk een

getrouw uittreksel [1]) van hetgeen de Chaldeeuwsche tafels vermelden; en deze tafels werden, gelijk we gezien hebben, reeds onder de regering van Assurbanipal, 669 — . . . vóór Christus, vervaardigd, terwijl de Babylonische gevangenschap eerst in 606 (volgens anderen in 599) vóór Christus begonnen is.

Wel heeft Berosus niet dezelfde kopiën, die nu onlangs ontdekt zijn, kunnen raadplegen; want deze zijn, in 625 vóór Christus, onder de puinen van Ninive begraven geworden; maar hij kan een andere kopie, b. v. uit de bibliotheek van Babylon, onder zijne oogen gehad hebben; ja, misschien heeft hij het exemplaar van Erech of den oorspronkelijken tekst tot zijn gebruik gehad, en in dit geval heeft hij zich bediend van documenten, die meerdere eeuwen niet slechts vóór de Babylonische gevangenschap, maar zelfs vóór de geboorte van Moses dagteekenen.

3. Voor ons, Katholieken, en voor allen die aan de H. Schrift gelooven, is wel het allermerkwaardigste in de nieuw-ontdekte tafels, dat ze de waarheid van hetgeen de H. Schrift (Gen. VI—IX) over den Zondvloed leert zoo krachtig mogelijk bevestigen. De overeenkomst immers tusschen het Chaldeeuwsche verhaal en dat van de H. Schrift is in het oog vallend.

In beide wordt de Zondvloed voorgesteld als eene

---

1) Hierover zegt Lenormant: „Buiten de omstandigheid van het begraven der heilige schriften vóór den Zondvloed, en het weder-opgraven daarvan door degenen die van den vloed gered waren (eene omstandigheid wél door Berosus, maar niet in het gedicht van Izdubar vermeld), zijn beide berigten, ook in eenige minder aanmerkelijke bijzonderheden, volmaakt in overeenstemming."

straf voor de zonden der menschen. In beide treedt één hoofdpersoon op, die om zijne godvreezendheid, met zijne dierbaren, van den algemeenen ondergang wordt gered. De ark of het schip, dat van binnen en van buiten met pek bestreken wordt, is het middel van behoud, ook voor de dieren. Die ark of dat schip drijft op de wateren en blijft, bij het verminderen van den vloed, op een berg vastzitten. Noë of Hasis-adra laat vogelen uitvliegen om te zien, of de aarde reeds droog is; hij gaat uit de ark, draagt een offer aan God op, en ontvangt de goddelijke belofte, dat de aarde niet meer door een Zondvloed zal verdelgd worden.

Er zijn in beide verhalen ook eenige punten van verschil.

Volgens de H. Schrift leeft Noë, na den Zondvloed, nog 350 jaren; Hasis-adra echter wordt, aanstonds na den Zondvloed, uit het gezigt der menschen weggenomen en in een geheimzinnig oord overgeplaatst. — Hier heeft blijkbaar de Chaldeeuwsche geschiedschrijver of dichter aan zijnen Noë toegeschreven, wat in Gen. V, 24 van den patriarch Henoch vermeld wordt: „non apparuit, quia tulit eum Deus" [1]).

Andere punten van verschil zijn: de afmetingen van de ark en van het schip, het getal der geredden, de duur van den Zondvloed, de eigenlijke berg waarop het schip gestuit is, en eenige afwijkingen omtrent de vogels, die uitgelaten zijn. — Deze nu bewijzen ten duidelijkste, dat Moses niet uit de toen reeds geschreven Assyro-Chaldeeuwsche tafels geput heeft.

---

1) Henoch is door God weggenomen; maar op het einde der wereld zal hij terugkeeren om den Antichrist te bestrijden en den glorievollen marteldood te sterven.

Eindelijk, in het verhaal van Moses zien wij een eenigen God, Schepper en Bestuurder van hemel en aarde; een God, zóó regtvaardig, dat Hij de zonden der menschen met den algemeenen Zondvloed straft; zóó goedertieren, dat Hij den godvreezenden Noë, met zijne familie, van den ondergang redt en hem, na den Zondvloed, maakt tot den tweeden stamvader van het menschelijk geslacht.

Wat vinden we daarentegen in het Chaldeeuwsche verhaal? 't Is wel treurig. Dat verhaal moet in de allereerste eeuwen na den Zondvloed (die volgens de gewone rekening omstreeks het jaar 2350 vóór Christus plaats had) geschreven zijn; en toch vinden we er reeds het belagchelijke veelgodendom: goden, die met elkander twisten; goden, die als honden die hun staart intrekken, zamenkrimpen van vrees voor den storm en den watervloed, dien zij zelven verwekt hebben. Zoozeer was reeds toen, in die eerste eeuwen na den Zondvloed, en in het land van Mesopotamië, waar Noë en zijne zonen zich na den Zondvloed vestigden, de oorspronkelijke leer van een eenig God verbasterd. — Enkel en alleen uit deze laatste vergelijking is het genoeg te zien, waar *al* de oorspronkelijke tradities, ook die omtrent den Zondvloed, het best zijn bewaard gebleven: in Mesopotamië, of in de familie van Abraham, die door God uit Mesopotamië naar het land Kanaän was gevoerd; bij de Assyriërs en de Chaldeërs, of bij de Israelieten. Het verhaal van de H. Schrift verdient (ook nog onder het opzigt van eenvoud, ordelijkheid en verhevenheid) verre weg de voorkeur boven dat van het Chaldeeuwsche heldendicht; en dit is nog te opmerkelijker, daar Moses vijf, en misschien zes of zeven,

eeuwen later schreef dan de Assyro-Chaldeeuwsche dichter.

Maar de opgenoemde punten van verschil nemen de overeenkomst in de hoofdzaak en in al de hoofdtrekken niet weg, en in de elfde tafel der *Legende van Izdubar*, die kort na den Zondvloed en in het land van Mesopotamië geschreven is, hebben we de krachtigste bevestiging van hetgeen in de H. Schrift over den Zondvloed geschreven staat.

Waarlijk, de ontdekking der Assyro-Chaldeeuwsche tafels had op geen beter tijd kunnen gebeuren dan in onze eeuw van ongeloof.

J. DE BRUIJN.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE NIEUWE RACCOLTA.

De hooge waarde der verzameling, die wij hier aankondigen, blijkt al aanstonds uit het dekreet, dat op last van Z. H. Paus Pius IX, Z. G. in deze uitgave vooropgeplaatst moest worden en letterlijk aldus luidt:

DECRETUM.

Iamdiu necessitas, nedum utilitas persentiri coeperat, ut in lucem prodiret authentica atque absoluta Sylloge seu *Collectio*, quae omnes et singulas preces piaque opera, quibus peragendis ex provida salutarique Romanorum Pontificum liberalitate Indulgentiae concessae fuere, rite accurateque complecteretur. Postrema enim *Collectio*, neque omnis imperfectionis expers videbatur, nec, quod potissimum est, omnes et singulas Indulgentias hucusque impertitas recensebat. Iamvero magni interest, ut Christifideles probe noverint quae et quales Indulgentiae quibusve operibus una cum adiectis ad eas lucrandas conditionibus applicitae coniunctaeque fuerint. Quandoquidem coelestis Indulgentiarum thesauri ideo a Christo Domino concredita fuit Ecclesiae suae dispensatio identidem facienda, ut fideles iisdem Indulgentiis sive ad temporalem suorum peccatorum hac in vita poenae reatum exsolvendum, sive ad defunctorum animas piacularibus poenis detentas sublevandas, uti iuvarique possent.

His igitur rationum momentis merito perpensis, factaque per infrascriptum S. Congregationis Indulgentiis et SS. Reliquiis tuendis praepositae Cardinalem Praefectum SS. Domino Nostro Pio Papae IX relatione, Summus idem Pontifex benigniter annuit ut authentica omnium et singularum precum piorumque operum, quae usque ad praesentem diem Indulgentiis ditata vel aucta fuere, Sylloge seu *Collectio* per Secretariam eiusdem S. Congregationis quam diligentissime conficeretur, ac dein in lucem prodiret.

Hanc ergo *Collectionem*, iuxta Sanctitatis Suae mandatum, rite accurateque absolutam, typisque S. Congregationis de *Propaganda Fide* editam, SS. D. N. Pius Papa IX apostolica sua auctoritate approbavit; praecepitque a cunctis Christifidelibus, ut genuinam et authenticam Indulgentiarum hactenus concessarum Syllogen prorsus habendam esse. Sin vero aliquod dubium vel disceptatio de cuiuslibet Indulgentiae concessione vel de ratione lucrandi forte suboriri contingat: Sanctitas Sua expresse declarari vult, ut praesens Sylloge, cuius originale exemplar in archivo huiusmet S. Congregationis ad perpetuam facti normam adservari debeat, pro dubiis et controversiis dirimendis unice consulatur. Ideoque jussit hoc Decretum exarari atque Editioni eiusdem Sylloges praefixum imprimi.

Datum Romae ex Secretaria eiusdem S. Congregationis Indulgentiis et SS. Reliquiis praepositae die 3 Junii 1877.

A. Card. Oreglia a S. Stephano Praefectus.

Loco † Signi.

A. Panici *Secretarius*.

Alle vorige dergelijke verzamelingen dus van gebeden en godvruchtige oefeningen, waaraan de Pausen aflaten zouden verleend hebben, worden door dit dekreet verklaard minder juist en onvolledig te zijn; verder zijn *alle* aflaten, die niet in deze verzameling voorkomen, voor niet-authentiek te houden, en moeten de twijfels, die omtrent de verleening van eenigen aflaat of omtrent de wijze van er aan deelachtig te worden, ontstaan, *alleen* volgens de regels, in deze *Raccolta* vervat, worden beslist.

In deze verzameling wordt natuurlijkerwijze slechts over die aflaten gesproken, welke door *alle* Christenen, waar ter wereld

zij zich ook bevinden, kunnen verdiend worden; de hier gestelde regels gelden dus niet voor plaatselijke aflaten, aflaten aan bijzondere broederschappen of religieuse orden verleend en dergelijke.

De uitgave nu, die op last van Zijne Heiligheid het licht zag, is in het Italiaansch geschreven en heeft den titel van *Raccolta di orazioni e pie opere* enz. (Roma, Tipografia poliglotta della S. C. di Propaganda Fede. 1877); zij werd in het Fransch vertaald; en ook deze uitgave [1]) is door een dekreet van de H. Congregatie der Aflaten en der HH. Reliquieën, van 8 Jan. 1878 (Zie 't *Receuil*, pag. 428) verklaard te zijn: eene geheel getrouwe overzetting van het oorspronkelijke, en mitsdien door evengenoemde Congregatie als gezaghebbend erkend; en de druk en verspreiding daarvan werden veroorloofd.

Er is ook eene Duitsche vertaling in bewerking.

Eene inleiding van ruim twintig bladzijden behandelt op zeer bevattelijke wijze de Katholieke leer over de aflaten; de algemeene voorwaarden om ze te verdienen, en de wijze, waarop die voorwaarden verstaan en vervuld moeten worden, waarbij zeer merkwaardige dekreten van den laatsten tijd worden vermeld.

De verzameling zelve beslaat 428 bladz. kl. oct., en een oogslag in de zeer gemakkelijke inhoudstafel toont ons den rijken inhoud:

Gebeden en oefeningen ter eere van God: van de H. Drievuldigheid en van de drie Goddelijke Personen afzonderlijk, bladz. 1—60;

Gebeden en oefeningen ter eere van 's Heeren Kindsheid, van het H. Sakrament des Altaars, van 's Heeren lijden, van zijn H. Bloed en van zijn H. Hart, bladz. 60—160;

Dan volgen een aantal gebeden en oefeningen ter eere van 's Heeren Heilige Moeder en zijne Heiligen, bladz. 160—357; bijzondere gebeden voor den priester, bladz. 359—361, en nog een groot aantal gebeden en goede werken voor bijzondere

---

1) De volledige titel hiervan is: *Receuil de Prières et d'Oeuvres pies, auxquelles les Souverains Pontifes ont attaché des Indulgences, publié par ordre de Sa Sainteté N. S. P. le Pape Pie IX.* Rome. Typographie polyglotte de la S. C. de la Propagande. 1878.

omstandigheden en doeleinden, zooals bijv. voor een zaligen dood, voor de zielen in het vagevuur enz., bladz. 361—418.

Het boekje eindigt met een kort overzicht van de aflaten, die aan gewijde medaljes, kruisjes, kruisbeelden, rozenkransen enz. zijn verbonden, bladz. 418—426.

Zeer velen dezer gebeden staan in dubbelen tekst, in het Fransch en in het Latijn gedrukt; die voor den priester zijn alleen in het Latijn.

En wat nu het voornaamste is, achter ieder gebed en goed werk leest men telkens dag en datum, wanneer en door welken Paus er een aflaat aan verleend is, en welke de voorwaarden zijn, om dezen te verdienen.

Dit boekje is dus niet alleen nuttig om er uit te leeren, aan welk een schat van aflaten men iederen dag door zijne dagelijksche gebeden en goede werken kan deelachtig worden, maar vooral om het ware van het valsche te onderscheiden; en uit dien hoofde wenschen wij deze verzameling in aller handen, maar bijzonder in die der eerwaarde geestelijkheid.

H. A. H.

P. JOSEPH SCHNEIDER. DIE ABLASSE, IHR WESEN UND GEBRAUCH. [1])

„Ik heb Schneider reeds", zoo hoor ik een lezer van *De Katholiek* zeggen. — Welnu, dan zult gij er ook al zeer veel dienst van gehad hebben; want én geestelijken én leeken vinden daarin een tamelijk uitgebreid onderricht over de aflaten, hun wezen en hun gebruik en eene ordelijk gerangschikte verzameling van de meest in zwang zijnde godvruchtige gebeden oefeningen, goede werken en broederschappen, waaraan door de Heilige Kerk aflaten zijn verleend.

Bijzonder voor de priesters, zoo zegt de schrijver zelf (bladz.

---

1) *Ein Handbuch für Geistliche und Laien. Nach dem Französischen des P. Antonin Maurel bearbeitet.* Sechste Ausgabe. Paderborn. Druck und Verlag von F. Schöningh. 1878.

XI der inleiding), is dit boekje nuttig; „*omdat zij daarin op de meeste vragen, die men hun over aflaten doet, het antwoord zullen vinden.*"

Geen wonder dus, dat „*Die Ablässe von* Schneider" hun weg gevonden hebben.

Doch door de verschijning der hierboven aangekondigde *Raccolta* werd eene nieuwe bewerking noodzakelijk. De vóór dien tijd uitgekomen uitgaven van Schneider's geschrift kan men niet meer voor volledig of juist houden. Hij geeft ons nu in de zesde uitgaaf de vrucht zijner nauwgezette vergelijkingen en verbeteringen volgens de nieuwe *Raccolta*, en hij vermeerderde verder ook zijn geschrift met andere belangrijke toevoegingen. „De nieuwe uitgave der *Raccolta*, zoo schrijft hij, bladz. XVII, maakte een omwerking van die gedeelten van dit boek noodig, welke gebeden en vrome oefeningen bevatten, die door den H. Stoel met aflaten verrijkt zijn. Ik hield mij daarbij nauwgezet aan de vermelde *Raccolta*, welker opgaven van aflaten ik woordelijk vertaalde . . . Doch ook de andere gedeelten van 't boek zijn zorgvuldig omgewerkt. Het was daarbij mijn streven over de belangrijkste onderwerpen uitvoerig en zeker uitsluitsel te geven; bij name hoop ik der eerwaarde geestelijkheid een dienst bewezen te hebben, doordat ik de algemeene opmerkingen over de broederschappen, alsmede de gedeelten over den Kruisweg, over den aflaat in 't stervensuur, over dien van het geprivilegiëerde altaar, over het Jubilé en andere, belangrijk uitgebreid heb."

Wij kunnen dus deze nieuwe uitgave van Schneider's geschrift niet genoeg aanbevelen.

H. A. H.

SPROKKELING.

Anagram.

Fürst O. von Bismark Schoenhausen,
omgezet:
Scheuen von Rom führt bis Kanossa,
d. i:
Afkeer van Rome voert tot Kanossa.

LETTERLOOVER.

FEESTZANG

TER GELEGENHEID

VAN DE

EERSTE PLEGTIGE H. MIS,

DOOR MIJN GELIEFDEN ZOON

DEN WELEERWAARDEN HEER

Y. J. J. M. LEESBERG

OP DEN 20 AUGUSTUS 1878

IN DE H. WILLIBRORDUS-KERK

TE 'S GRAVENHAGE OPGEDRAGEN.

Doorgloeit mijn boezem als weleer
Geen dichtervuur of geestdrift meer,
Toch doet mijn stramme hand de stugge snaren beven.
Ja, 't hart berst los in vreugde en dank,
Wil jubeltoon en citerklank,
Nu ik mijn jongsten zoon tot Priester zie verheven.

Tot Priester! — Maar wat zegt dit woord,
Langs heel het wereldrond gehoord?
Wie is dat wezen, dat, in 't heden en 't verleden,
Door 't menschdom als een hemeltolk,
Of als een ramp voor Staat en volk
Vervloekt wordt en verguisd, of dankend aangebeden?

Verga dat vuige Priesterdom,
Dat, als zijn eigen goden stom,
Bij ijdel momgebaar, met bloed besmeurde handen,
Aan 't grofste zingenot verslaafd,
Door snood bedrog zijn invloed staaft,
Geen Godheid, maar de hel zijn offers doet ontbranden!

Van hier ook gij, die wel met vlijt
U 't Heiligdom hebt toegewijd,
Maar die door eigen wil u Priester waant verkoren!
Wie schonk u roeping? Wie, u kracht?
Het menschdom, dat naar heil versmacht,
Wordt dit door wetenschap of zalvend woord herboren?

Neen, neen! Van 't altaar neêrgedaald,
Staat, met een heil'gen glans omstraald,
De hemel-afgezant, de Priester mij voor de oogen,
Die, de aarde als Redder opgedaagd,
Het teeken van zijn zending draagt,
Daar, door Gods hand gezalfd, hij op Gods gunst mag bogen.

In schaduw van het Heiligdom
Bragt hij des levens morgen om,
Door in zijn eigen borst zijn togten te bestrijden,
En zich bij de oef'ning van 't verstand,
Geleid aan 's waarheids veil'ge hand,
Door zuiverheid en deugd zijn God'lijk ambt te wijden.

En nu, daar treedt hij onbedeesd,
Bezield door 's Heeren heil'gen Geest,
Op 's menschen elend toe, tot boven 't peil gerezen;
Om, waar geen magt den storm bezweert
Van 's werelds trots, die 't al verheert,
Het hart door heiliging en ootmoed te genezen.

Maar zal, wat zelfs het Staatsgezag,
Beschaving, noch vernuft vermag,
De Priester dan het heil der maatschappij bewerken?
Ja, schoon men met zijn zwakheid spot,
Hij treedt daar op in naam van God,
Om 's werelds zondenvloed te teug'len, te beperken!

Den Priester, ja, aan hem alleen,
Werd door den loop der eeuwen heen,
Die onverwinb're moed, die reuzenkracht gegeven;
Dan, voor die magt hen toebedeeld,
Biedt hij, met wat de zinnen streelt,
Ook God het offer aan van heel zijn schuld'loos leven,

Heeft, Priester hij, het zout der aard,
Al zijn verguizing reeds aanvaard,
Daar men dat zout vertrapt, al is 't ook niet vervlogen,
En torscht hij tot op Golgotha
Het kruis zijn God'lijk Toonbeeld na,
Al wordt het veege lijf vaak onder 't wigt gebogen.

Dan ach! is wel de mensch in staat,
Zelfs door zoo groot een offerdaad,
Den Hemel die genâ, dien zegen af te vragen?
O neen! maar hij ontleent zijn kracht
Aan 't Offer, eens voor ons geslagt,
En dat met maagdenhand hij daag'lijks op gaat dragen.

Als hij met God zóó is vereend,
En Christus hem zijn hulp verleent,
Zijn hart voor 's menschen heil van liefde doet verteren:
O zeg! wat dan zijn magt weêrstaat!
Neen! zegevierend over 't kwaad,
Doet hij, in spijt der hel, Gods wet weêr triomferen.

Die Priester, dat zijt gij, mijn Zoon!
Wat wonder, dat een jubeltoon
Mijn boezem dan ontspant en niet is in te binden;
Daar 't heilig ambt, tot heil der aard',
Door u in ned'righeid aanvaard,
Mijn grijze kruin een krans van glorie gaat omwinden.

O ja, mijn Kind! wat oudervreugd!
Nooit schonk uw liefde ons een geneugt,
Zoo rein, als op deez' dag, den Hemel afgebeden;
Die ons in u, den Christenheld,
Nu reeds den rijksten buit voorspelt,
Daar 's werelds ongeloof wordt door uw magt bestreden.

Die gruwel klom deze eeuw het hoogst!
Zie, 't akkerveld staat wit van d' oogst
En roept de maaijers op, het kan zijn last niet dragen.
Scherp dan uw zeissen, sla door 't graan;
Die arbeid, in Gods naam gedaan,
Blijft zijn regtmatig loon den Heer des akkers vragen.

Dat loon is, Maaijer! u bereid,
Gij zamelt vrucht voor de eeuwigheid;
Ja 't Eng'lenkoor gaat u de palmen reeds bereiden
Ter spreiding op uw gloriebaan,
En brengt de gouden harpen aan,
Om eens voor Jesus' troon u jub'lend op te leiden.

Ga dan, Bedienaar van 't Altaar!
Zie! moeder, broeders, zusterschaar,
Zij lacht uw blij begin in vreugdetranen tegen;
En daar een ieder als om strijd
Zijn wenschen U en beden wijdt,
Schenk, dierbare VINCENT! ik U mijn vaderzegen.

Uw liefhebbende vader
J. F. A. LEESBERG.

DIONYSIUS DE AREOPAGIET.

(*Vervolg en Slot van* blz. 265 vv.)

IV.

ECHTHEID ZIJNER WERKEN.

> Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.
>
> PROVERB. XXII, 28.

De voorafgaande historische beschouwingen noodzaken ons tot de meening, dat de H. Dionysius de schrijver is van de werken, die zijnen naam dragen. Dit gevoelen schijnt ons gestaafd te worden door de geleerde en diepzinnige navorschingen en de onloochenbare oprechtheid der uitstekende mannen, wier getuigenis en uitspraak wij hebben aangehaald; verder door de vooringenomenheid en de oppervlakkige en partijdige beoordeelingen van velen dergenen, die de echtheid der genoemde geschriften bestreden en verwierpen; onder hen waren lichtzinnige, spotzieke en niet boven alle verdenking staande Katholieken, maar. vooral hevige Protestanten, die, door hunnen haat tegen 't Katholicisme verblind en meegesleept, de meening dezer Katholieken met juichenden bijval omhels-

den en hunne spotternijen verspreidden. Maar eer wij de bewijzen voor de echtheid op de weegschaal leggen, willen wij de werken van den Areopagiet ondervragen.

Wij meenen, dat men een werk niet voor apocrief kan houden, wanneer

het 1°. in volkomen analogie staat met de denkbeelden, die de schrijver in de eeuw, waarin hij leefde, moest uitdrukken, en met de plaats in de maatschappij, die men hem toekent. Immers, ieder is een mensch van zijnen tijd.

Wanneer 2°. stijl en inhoud van het hem toegeschreven werk herinneren aan de studieën des schrijvers en het welbekende ambt, dat hij bekleedde.

Wanneer 3°. de schrijver gelijktijdige gebeurtenissen en mannen van zijnen tijd aanhaalt, en deze aanhalingen volstrekt overeenstemmen met hetgeen ons de geschiedenis overigens zegt.

Wanneer men 4°. een werk aan een' vervalscher toeschrijvend, tot onoplosbare moeilijkheden, ja, tot klaarblijkelijke onmogelijkheden vervalt.

Ziedaar de vier punten, die onze tegenstanders uit het oog verliezen of miskennen, wanneer zij de echtheid der schriften van den Areopagiet betwijfelen en bestrijden. Wij gaan hunne aanmerkingen in 't kort onderzoeken en wegen.

1°. Er bestaat een volkomen analogie tusschen de ideeën, in die boeken vervat, en de ideeën, die de Heilige Dionysius in zijnen tijd moest hebben.

Als lid van den Areopaag, zooals de H. Lucas ons verhaalt, dat hij was, moest hij de wijsbegeerte bestudeerd en beoefend hebben. Want deze hooge vierschaar

was samengesteld uit mannen van den eersten rang, die de wetten, de wetenschappen en den godsdienst van hun vaderland moesten kennen. Voor deze vierschaar werd de Heilige Paulus aangeklaagd van eene nieuwe filosofie te leeren. Daar moest ook Socrates de zaak der wijsbegeerte bepleiten. Overigens was de stad Athene de zetel der letteren, der welsprekendheid en der filosofie; zij was dit zelfs nog ten tijde van de Heilige Basilius en Gregorius van Nazianze. Deze laatste Kerkvader zegt daarenboven stellig, dat de Areopagiet zich deze vakken van geleerdheid had eigen gemaakt. Dit bericht zal men zeker stellen boven de *latere* kritiek van sommige Protestanten, die de waarheid er van loochenen.

Bekeerd door den Heiligen Paulus, werd hij een uitmuntend godgeleerde. Hij omhelsde met volle liefde de Christelijke waarheid, voor welke hem zijne wijsgeerige studieën en zijne getrouwheid aan de goddelijke roeping vatbaar hadden gemaakt. Voorzeker, zijn doordringend verstand, dat de ontoereikendheid der heidensche wijsgeerige stelsels had ingezien, moest hem, met Gods genade, de heldere, welgegronde leeringen des Apostels doen aannemen. Ook ondervond hij, wat de Heer den Christenen van alle tijden belooft en den Christenen der eerste eeuwen zoo overvloedig toedeelde: de vervolging en het lijden; hij moest de banden van bloedverwantschap, van vriendschap en van zijn vroegeren godsdienst verbrijzelen, en hij onderging verwijtingen, spotternijen en grievende smarten. Maar in deze vernederingen schitterde voor hem des te klaarder het goddelijk licht, en ontgloeide des te vuriger in zijn hart de bovennatuurlijke liefde. In deze zielsgesteltenis werd hij door den Apostel

Paulus ingewijd in de Christelijke waarheid: dat zeggen eenstemmig de menologen [1]), de biografen en de kerkelijke geschiedschrijvers. Wanneer wij nu in overweging nemen, welke onweerstaanbare heerschappij de Apostel der volkeren, volgens de verhalen der oudheid, op zijne toehoorders uitoefende, dan zal men niet aarzelen om aan te nemen, dat zulk een leerling van zulk een' meester snellen voortgang in de kennis der goddelijke waarheden moest maken; ja, men zal met den Heiligen Joannes Chrysostomus uitroepen, dat de voedsterling van zulk een adelaar met vurige vlucht moest opvliegen tot het heiligdom der goddelijke dingen. (*De Sacerdotio*, lib. IV.)

Ook zegt de „Gulden Mond", dat de Areopagiet door zijne deugd evenzeer uitmuntte als door zijne wetenschap, en dat hij tot bisschop gekozen werd van zijne geboortestad. (Eusebius, *Historia Eccles.* lib. IV, cap. 23 et lib. III, cap. 50.)

De Heilige Dionysius was een diepzinnig wijsgeer, een vroom en geleerd Bisschop; hij was buitendien geroepen om de leerstellingen des Christendoms voor een groot aantal aanhangers van Plato, Aristoteles en Zeno te verdedigen; hij onderzocht dus zeker de gewichtigsten der vragen, die de wijsgeeren toen bezighielden, hij zal er zich op hebben toegelegd om die wetenschappelijk op te lossen. De natuurlijke richting van zijnen geest en de vermelde omstandigheden moesten hem noodzakelijk dezen weg doen inslaan.

---

1) Men weet, dat het *Menologium* der Oostersche Kerk gelijk te stellen is met ons *Martyrologium* en ons *Calendarium*.

Zooals wij gelooven het in onze beide eerste artikelen te hebben aangetoond, wijzen de geschriften, die aan hem worden toegeschreven, op zulk eenen schrijver. Immers zij spreken met juistheid en diepzinnigheid over de verhevene attributen van God; de oorsprong en de natuur van het kwaad, worden met bewonderenswaardig doorzicht verklaard; de hiërarchie der hemelsche geesten wordt voorgesteld als een afschaduwing der Heilige Drievuldigheid, als de type der Kerk op aarde. Hierom werden deze geschriften meer dan eenig ander werk der Christelijke oudheid in de scholen gebruikt en gecommentariëerd. De groote Bossuet zelf raadpleegde die werken en putte er ideeën uit ter oplossing en opheldering der gewichtigste problemen.

De voorafgaande ontwikkelingen bewijzen, dat de Heilige Dionysius zeer bedreven was in de wijsbegeerte zijner eeuw en in de wetenschappelijke kennis des Christendoms, en dat, van den anderen kant, de naar hem genoemde werken een diepzinnig filosoof en een verheven kerkelijk leeraar tot schrijver hebben. Wat volgt hier nu uit? Dat deze werken, zoo schijnt het ons althans toe, het innerlijke teeken van echtheid bezitten, dat wij, onder nummer: 1, vereischten. Deze gevolgtrekking, wel is waar, is niet zeker in den volstrekten zin van dat woord. Maar wij moeten ook opmerken, dat de vraag in geschil geene wiskunstige demonstratie toelaat noch vereischt; al wat men van ons kan verwachten is eene welgegronde en zeer aannemelijke waarschijnlijkheid of probabiliteit. De lezer, die zich met dusdanige navorschingen meer heeft beziggehouden, zal deze *thesis* goedkeuren. Een bedrieger kan immers wel aan zijn voort-

brengsel een schijn van echtheid geven, en uit dezen schijn volgt niet, dat het werk ontwijfelbaar echt is.

Deze opmerkingen stellen ons in staat om de opwerpingen onzer tegenstanders naar hare juiste waarde te schatten. Erasmus gaat zelfs tegen het verhaal van den Heiligen Lucas in en beweert, dat de Heilige Dionysius geen lid was van den Areopaag; omdat het woord: Ἀρεοπαγίτης van den Evangelist niet: lid van den Areopaag, maar burger uit 't kwartier van Ἄρης, Mars, (ἄρειος πάγος) beteekent. Waarlijk, eene aardigheid, eenen kluchtspeler, maar niet een Hellenist, gelijk Erasmus waardig. Het Grieksche woord πάγος beteekent nooit *pagus* of *vicus*. (Rob. Stephanus. *Thesaur. Ling. Lat. in verbo: Areopagus*, als ook *Thesaur. Ling. Graec. in eod. verbo.*) Alle exegeten, alle Kerkvaders verstaan door het bedoelde woord *een lid van den Areopaag*. Wij nu volgen liever de ontelbare menigte der goed Katholieke schrijvers, dan dien besluiteloozen twijfelaar, wiens godsdienstige gevoelens ook, somwijlen althans, zonderling mogen heeten.

Laurentius Valla, een tijdgenoot van Erasmus, gaat nog verder en beweert, dat de H. Dionysius, indien men hem naar de hem toegeschreven werken beoordeelen zou, van de wijsbegeerte volstrekt niets wist. Ons antwoord op deze ongerijmdheid gaven wij reeds in de ontleding van het stelsel des Areopagiets. Deze buitensporigheid van Valla moet ons overigens niet verwonderen, daar hij zelfs Aristoteles voor onwijsgeerig verklaarde.

Scultet geeft er zijn woord van Calvinist op, dat de werken van onzen schrijver geene godgeleerdheid bevatten. En waarom? Omdat hij uitdrukkelijker van de en-

gelen heeft durven spreken, dan de andere Vaders der Kerk. Hier komt het vers te pas:

Et veterem in limo ranae cecinere quaerelam.

Tot hiertoe blijft ons gevoelen staande. Laat ons nu het tweede punt onderzoeken.

2°. De stijl der schriften, die wij hier bespreken, en ook derzelver inhoud herinneren ons aan de studieën en den bekenden stand van den Heiligen Dionysius. De *stijl is de mensch*, heeft men met recht gezegd. Immers de stijl, de zinnelijke vorm der denkbeelden, draagt den stempel van 't karakter en der voorafgegane studieën van hem die spreekt of schrijft; de stijl gelijkt op de gedachten, die moeten worden uitgedrukt, en staat onder den invloed der school, tot welke de schrijver behoort. Dus is de kunstvorm van een letterkundig voortbrengsel een vrij zeker teeken van deszelfs datum en, als het ware, van deszelfs oorsprong.

Laat ons deze opmerkingen toepassen op de schriften, welker echtheid wij hier onderzoeken.

Wanneer men deze schriften leest, erkent men zonder moeite den Griekschen wijsgeer, die de bewoordingen en formulen van 't Platonisme toepast op de Christelijke ideeën; het is verder een neophiet, die het godsdienstig gevoel, dat hem overstroomt en overmeestert, poogt te uiten; het is een leeraar uit de eerste tijden des Christendoms, die in weerwil zijner overrijke en buigzame taal nochtans kampen moet om de nieuwe denkbeelden klaar en duidelijk uit te drukken, in eene eeuw, waarin de smaak niet zonder kieschheid noch de letteren zonder

glans en roem waren. Men doorloope de *Verhandeling over de Goddelijke Namen*, en men zal de Platonische beschouwingen zich zien buigen onder het juk van het Christelijk geloof en zich zien vertoonen in het gewaad van den nieuwen godsdienst. Dit moet men niet uit het oog verliezen, zoo men den Areopagiet wél wil verstaan. Dit was reeds het gevoelen van den Heiligen Thomas van Aquino, van den doorgeleerden Nikolaas van Cusa en van Marsilius Ficinus, den voortreffelijken vertaler van Plato en Plotinus. (Zie zijn *Argument. ad lib. de Div. Nomin.*) Zelfs het dithyrambische van den schrijftrant vindt zijne voldoende verklaring in de diepe ontroering, welke de verhevenheid van het nieuwe geloof in den geest en het hart van een bekeerling, ingewijd in de goddelijke geheimen door den grooten Apostel der volkeren, moesten verwekken. De toon van deze schriften is waarlijk Pindarisch. Van daar ook de toen nog ongebruikelijke bewoordingen, waardoor de Heilige Dionysius de Evangelische waarheden poogt voor te dragen. Al is om deze reden de schrijftrant niet altijd even onberispelijk, men kan zich toch niet onthouden dien dikwerf te bewonderen; ja, door den glans der Christelijke ideeën wordt de letterkundige schoonheid bepaalder, schitterender, aantrekkelijker. Daar zijn' er die meenen, dat de eenigszins duistere pracht en de als vlammende heerlijkheid van den stijl des Areopagiets de onechtheid der werken bewijzen of ten minste zeer twijfelachtig maken. Vooreerst antwoorden wij hierop, dat deze verheven stijl goed strookt met de bovennatuurlijke verhevenheid der waarheden, die de Heilige Dionysius ontwikkelde en verdedigde. Wat de aangestipte duisterheid betreft, ieder grondig kenner der profane en

kerkelijke oudheid weet, dat men toen vele waarheden met den sluier des geheims bedekt hield; daarom zegt Plato in zijn *Symposium*: πολλοὶ βάκχοι, παῦροι τε μύσται (vele Bacchanten, doch weinige ingewijden). Dikwijls spreidt hij een doorzichtigen sluier over zijne gevoelens, en hierin werd hij nagevolgd door de Neoplatonici. Aristoteles zegt, dat in alle dingen θαυμαστόν τι is, iets dat wonderbaar, geheimzinnig is, dat het volk niet behoort te weten, en dat met een zekere geheimhouding moet worden voorgedragen. De schaamtelooze drukpers van heden zou die groote mannen met droefheid vervullen, zoo ze die konden kennen.

Ook de Heilige Kerk volgde in de eerste eeuwen deze voorzigtige geheimzinnige manier om hare leeringen voor te dragen; dit blijkt uit de mededeelingen van Tertullianus (*Apologet.*), Origenes (*Contra Celsum*), Athenagoras (*Legat. pro Christian.*) en anderen. Gewichtige redenen noopten haar dezen weg te volgen. Onder de toenmalige heidenen waren er te velen die, gelijk de maçonnieke heidenen onzer rampzalige dagen, de verhevene, goddelijke waarheden des Christendoms verachtten, bespotten en zelfs beschimpten, omdat hun onzedelijk leven hen belette er zich eenig begrip van te vormen. Dit bemerkte en zag ook de Heilige Dionysius, en hij volgde het gebruik van zijnen tijd. Men kan dus noch de verhevenheid van den stijl, noch de omsluierde voorstelling der hem toegeschreven werken tegen ons aanhalen. Dusdanig was ten minste het gevoelen van den Heiligen Gregorius van Nazianze; deze zegt, dat de Areopagiet schoone en verhevene bladzijden schrijft (aldus Saussy, *Disp. apolog. de S. Dionysio*). Flaccus Illyricus en Scultetus verwerpen deze getuigenis; immers zij komt van den grooten Ka-

tholieken leeraar der Kerk. Nu, dan laat ons tegen hen Photius aanhalen, die den Areopagiet groot noemt én in denkbeelden, én in stijl, en Casaubonus, een der grootste latere philologen [1]); en Marsilius Ficinus en Pico de Mirandola, die den werken van den Heiligen Dionysius hoogen lof geven en den stijl er van bewonderen. Derhalve kunnen noch een zekere geheimzinnigheid, noch de verhevenheid van den stijl, noch eenige minder keurige uitdrukkingen tegen ons worden aangehaald.

3°. De schrijver dezer werken herinnert aan het deel, dat hij nam in de gebeurtenissen van zijnen tijd; hij haalt mannen aan van zijnen tijd en ook de betrekkingen, in welke deze tot hem stonden. Deze aanhalingen nu stemmen volkomen overeen met hetgeen wij van elders aangaande den Areopagiet weten. Bij voorbeeld, hij vermeldt den Heiligen Paulus in eene aanhaling, die volkomen strookt met hetgeen wij in de *Handelingen der Apostelen* vernemen (*De Div. Nomin.* cap. 1 et 3). Volgens een zijner brieven was hij getuige van de zonsverduistering, die bij den dood van onzen goddelijken Verlosser plaats greep; een verschijnsel, dat in het Heilige Evangelie staat opgeteekend; men vergelijke daarover *S. Ignatii Epistola 7 ad Polycarp.; Acta*, cap. 17 et 18, en *Phlegon* bij Eusebius (*Chron. ad ann. Domini* 33) en Eusebius zelven (*ibid.*) en den geschiedschrijver Thallus, aangehaald door Julius Africanus (*Chronolog.*). De schrijver der aan den Areopagiet toegeschreven werken was tegenwoordig bij

---

1) „*Fingit voces novas*, zegt hij van den H. Dionysius, et compositiones format *inusitatas*, *mirificas;* et quae uno verbo aut altero dici poterant, diffundit in plures voces admodum *sonoras* et *magnificas*, atque congestis verbis obscurat sermonem", bij Saussy, l. c.)

het afsterven der allerheiligste Maagd Maria, hij was daar met de Heilige Petrus, Jacobus, den broeder des Heeren, en Hiërotheus, na den Heiligen Paulus zijn leermeester; dit wordt door geen ander bericht van elders tegensproken; de schrijver gewaagt van het gastvrij onthaal bij Carpus (*Epist.* 1, 3), die ook door den Apostel Paulus genoemd wordt; hij herinnert er aan, dat Timotheus met hem de lessen van den Heiligen Paulus ontving, en dat hij op verzoek van dien vriend de twee boeken over *de Kerkelijke Hiërarchie* en *de Goddelijke Namen* schreef. De eerste van deze twee daadzaken komt overeen met hetgeen de gewijde Bladen ons over Timotheus mededeelen, en de tweede is, op zich zelve beschouwd, zeer aannemelijk. Hij schrijft aan den Apostel, dien de Heer liefhad, ten tijde dat Joannes op 't eiland Patmos in ballingschap verkeerde (*Epist.* 10), aan Titus, den leerling van den Heiligen Paulus (*Epist.* 9), aan Polycarpus, bisschop van Smyrna (*Epist.* 7), aan Cajus, van wien in de Heilige Schrift meermalen melding wordt gemaakt. Het zijn allen personen uit den tijd van den Heiligen Dionysius.

De verschillende getuigenissen, waarop hij zich in zijne schriften beroept, zijn ook aan mannen van zijnen tijd ontleend; hij beroept zich op 't gezag van den Heiligen Paulus, van Hiërotheus, van den Heiligen Bartholomeus (*de Myst. Theol.* cap. 1), van den wijsgeer Clemens, misschien den Platonischen wijsgeer Aelius Clemens, aan wien Plinius de Jongere een zijner brieven schreef (Baronius, *ad ann.* 50, n°. 13), welligt ook Clemens Romanus, den derden Paus. (Pachymeres, *In paraphrasi ad hunc locum.*) Ten laatste, wat onze schrijver over

den kerkzang aanstipt (*De Eccles. Hierar.* cap. 7), is een nieuw bewijs voor zijn hoogen ouderdom; want men ziet er uit, dat toen de beurtzang bij de koren nog niet in zwang was; deze is echter ingevoerd door den Heiligen Ignatius Martyr en verspreidde zich weldra in de Kerken van West-Azië; onder Constantijn werd deze manier overal aangenomen. (Gilbertus Genebrardus, *Chronolog.* saec. 1.)

Dus, dit is ons besluit, zoo men een schrijver op zijn woord behoort te gelooven totdat er goede gronden tegen hem pleiten, dan kan men geen twijfel koesteren aangaande de echtheid der werken, die wij onderzoeken; de tegenstanders zijn, dunkt ons, verplicht tot het geven eener volledige en stellige weerlegging.

4°. Verklaart men den schrijver dezer boeken voor een bedrieger, dan worden zij ten eenemale onverklaarbaar, en in geene omstandigheid zal dan iemands verzekering een waarborg wezen voor de waarheid van hetgeen hij zegt.

Zooals wij boven betoogd hebben, de datum van het historisch bestaan van onzen schrijver is duidelijk bewezen en vastgesteld, wanneer men aan zijne woorden geloof slaat; dan is hij een tijdgenoot der Apostelen, een leerling van den Heiligen Paulus, een vriend van den Heiligen Joannes, dan was hij tegenwoordig bij het sterven der allerheiligste Maagd, dan stond hij in nauwe betrekking met godvruchtige en uitstekende mannen.

Neen, deze uitmuntende, God en de menschen zoo vurig beminnende schrijver is geen bedrieger; hij kan geen bedrieger zijn.

Inderdaad, men bedriegt niet zonder gewichtige redenen. Daarenboven, voor een eerlijk en oprecht gemoed bestaan er geene redenen om bedrog te smeden. Tot bedriegen

leent men zich slechts uit boosheid of uit zwakheid; in het eerste geval wil men het kwaad als kwaad; in het tweede geval omhelst men 't kwaad als een middel tot het goede. Geen van beiden kan men van dezen schrijver onderstellen. Immers, wat was zijn doel, toen hij schreef? Wilde hij valsche leeringen aanbevelen en de verdediger of de stichter eener sekte worden? Maar in zijne werken is alles echt Katholiek, geen zweem is er van kettersche dwaling. Met bedaarden, kloeken, doordringenden blik peilt hij de geheimnisvolle, voor onzen geest bijna ontoegankelijke leerstukken en verheft zich als op arendsvlerken tot in de heiligdommen, door de engelen bewoond. Wij zijn hem gelukkige uitleggingen verschuldigd van verscheidene uitspraken onzer gewijde Boeken en diepzinnige beschouwingen over de verborgen beteekenis der Sakramenten. Hij spreekt van God, van zijn natuur en attributen met eene verhevenheid en nauwkeurigheid, die geen ander Kerkleeraar overtrof; ja, volgens het oordeel van bevoegde rechters overtreft hij den Heiligen Gregorius van Nazianze en den Heiligen Augustinus door den glans zijner denkbeelden en het majestueuse zijner welsprekendheid. De vermaardste godgeleerden hebben zijne onberispelijke orthodoxie geprezen. Hij was dus een bezadigd, grondig en vroom wijsgeer en godgeleerde; nergens vloeide een kettersche stelling uit zijne pen; dit is eene daadzaak, van welke iedereen zich kan overtuigen, en die geen redelijk onderzoeker zou durven ontkennen.

Door de voorafgaande, eenvoudige beschouwingen over de vraag, die ons bezighoudt, meenen wij genoegzaam betoogd te hebben, dat de ideeën, de beweringen, de

stijl, het karakter van den schrijver der werken, die aan den Heiligen Dionysius worden toegeschreven, klaarblijkelijk doen zien, dat deze geschriften niet apocrief zijn, maar den innerlijken stempel der echtheid dragen.

Dusdanig zijn de wettige titels voor den echten oorsprong van het letterkundig monument, dat wij tegen eene ongegronde kritiek pogen te verdedigen.

Nu nog eenige woorden over de uitwendige bewijsgronden.

Is een werk van een zekeren schrijver of niet? Deze vraag is eene vraag nopens eene geschiedkundige daadzaak. Zij moet dus, zooals alle vragen van dien aard, ook door geschiedkundige bewijzen kunnen opgelost worden.

Bij de oudste Kerkvaders vindt men geen melding gemaakt van de schriften des Heiligen Dionysius. De redenen van dit stilzwijgen gelooven wij boven genoeg aangestipt te hebben. In later tijd vinden wij hem aangehaald door den Heiligen Gregorius van Nazianze, die, van de hemelsche hiërarchieën sprekend, zijn aanhaling aldus besluit: „Zooals een ander oud schrijver hierover allerschoonste en allerscherpzinnigste bespiegelingen heeft." [1]) Ook vele andere plaatsen zijner theologische redevoeringen en vooral zijne heerlijke gedichten laten duidelijk zien, dat hij den Heiligen Dionysius las en nabootste. Dit is ook het gevoelen van zijnen geleerden vertaler Billius.

Origenes heeft in eene zijner homilieën den Areopagiet genoemd en ontleent hem een gezegde, dat wij werkelijk in *de Hemelsche Hiërarchie* ontmoeten. „Want in Hem,

---

1) „Quemadmodum quisquam alius majorum et pulcherrime philosophatus est et subtilissime". (*Orat.* 38.)

gelijk de door God bestuurde mond spreekt, leven wij, bewegen wij ons en zijn wij, en, gelijk de groote Dionysius de Areopagiet zegt, het zijn van alles, is de boven alles uitgaande Essentie en Godheid." [1])

Ten tijde van Origenes bloeide Dionysius, bisschop van Alexandrië; hij schreef verklarende aanteekeningen bij de werken van zijn uitstekenden naamgenoot. Dit wordt ons getuigt door Athanasius, patriarch van Antiochië, die vermaard is door zijne heiligheid, zijn ijver voor het geloof en zijne groote geleerdheid (Evagrius, *Hist.* lib. 12), en door den Heiligen Maximus, wijsgeer en martelaar, wiens geloofwaardigheid men geen recht heeft te betwijfelen. (*In* cap. 5 *Caelest. Hierarch.*)

De Heilige Joannes Chrysostomus stelt ook den naam van den Areopagiet onder het getal van de groote namen der Christelijke oudheid, en, vol bewondering voor zijne leer en de hooge vlucht van zijnen geest, noemt hij hem den hemelschen arend. (*Sermo de pseudoprophetis.*)

De Heilige Cyrillus van Alexandrië, die in de vijfde eeuw leefde, voegt bij andere getuigenissen de mededeeling van het gewichtige betoog des Heiligen Dionysius tegen de ketters, welke het Katholieke leerstuk der Menschwording loochenden.

Het is dus geschiedkundig bewezen, dat onze schrijver sedert het jaar 400 met eerbied werd aangehaald, ja, zelfs, zooals wij het hierboven opmerkten, door twee schrijvers, die tot de helft der derde eeuw opklimmen.

---

1) „In Ipso enim, ut os loquitur divinum, vivimus, movemur et sumus, et, ut ait magnus Dionysius Areopagita, esse omnium est Superessentia et Divinitas." (*Homil. in quosdam locos N. Testam.*).

Ten slotte, citeert Juvenalis van Jerusalem, in eenen brief aan Marcianus en Pulcherius, over het afsterven der allerzaligste Maagd Maria, zonder den minsten schijn van twijfel en aarzeling, het eigen verhaal, hetwelk de Areopagiet aangaande dat sterven geeft. „Daar waren tegenwoordig met de Apostelen, Timotheus, eerste bisschop van Ephesus, en Dionysius de Areopagiet, zooals hij zelf het ons mededeelt in zijn boek over de Goddelijke Namen." (*Nicephorus, Contra Nestor. et Eutych.*)

Sedert dat tijdstip ontmoeten wij nog in den loop der eeuwen eene menigte schrijvers, die ons gevoelen door hunne getuigenissen versterken. Deze bevestigingen zijn wederom ten waarborg, dat mannen, door wetenschap en deugd uitmuntend, de bedoelde werken aan den Heiligen Dionysius toeschreven, iets, wat velen onzer tegenstanders niet genoeg gewaardeerd hebben. In onze dagen is de geschiedenis maar te vaak een oorlog tegen de waarheid.

Onder Keizer Justinianus (zesde eeuw) vinden wij Leontius van Byzantium en Anastasius den Sinaïet; de eerste van hen staaft, in zijn boek tegen Nestorius en Eutyches, zijn betoog door het gezag der Ouden, en hij geeft aan den Areopagiet, als tijdgenoot der Apostelen, de hoofdplaats. (*De act. Concil.*) Anastasius haalt, in zijne mystieke bespiegelingen over het werk der zes dagen, de volgende plaats aan uit het boek over *De Goddelijke Namen:* „Deze Dionysius, de beroemde tijdgenoot der Apostelen, zegt in zijne verhevene Theologie, hoe de naam; door de Grieken aan God gegeven, ons leert, dat Hij alles ziet en doorschouwt." (*Hexaemer.* lib. 8.)

De groote en heilige Paus Gregorius, die de laatste

jaren van de zesde eeuw door zijn genie en zijne weldadigheid verlichtte, verklaart sommige verrichtingen der zalige geesten met de eigen woorden van den Heiligen Dionysius en noemt hem een ouden en eerwaardigen Vader: „Dionysius Areopagita, antiquus videlicet et venerabilis Pater". (*Homil.* 14 *in Luc.* cap. 15.)

De zevende eeuw weergalmt van den roem des Heiligen Dionysius. De beste schrijvers, heilige Bisschoppen, Pausen en Concilieën in 't Oosten en in 't Westen, noemen hem den auteur der werken, die wij onder zijnen naam bezitten. Geen valsche toon verstoort deze plechtige harmonie. De ketterij zelve haalt zijn gezag tot hare bescherwing aan of buigt er voor. Maar vermelden wij vooral den wijsgeer en martelaar Maximus, een tijdgenoot van Keizer Heraclius. Hij was een onbewimpeld verdediger der waarheid, en hierom verliet hij het hof, dat door de ketterij beheerscht werd, omhelsde het kloosterleven, verdedigde zijn geloof door zijne schriften en werd om datzelfde geloof vervolgd. In het vermaarde onderhoud met Pyrrhus, waarin hij dezen tot bekeering bracht, beroept hij zich, zonder aarzeling van zijnen kant en zonder tegenspraak van den kant van Pyrrhus, op het gezag van Dionysius den Areopagiet. In zijn werk *De ecclesiastica mystagogia* spreekt hij met denzelfden eerbied van hem. In ons tweede artikel maakten wij reeds van zijn commentaar op de werken van den Heiligen Dionysius gewag.

Paus Martinus I beroept zich (649), in de Synode van Lateranen op de Kerkvaders, en onder hen op den Heiligen Dionysius, om de Katholieke leer te bewijzen en het Monothelisme te weerleggen. Het Concilie bestond

uit 400 bisschoppen en nam dit beroep van den Paus met vreugde aan.

Een andere Paus, de Heilige Agatho, haalt in zijnen brief aan Keizer Constantijn en de *Augusti* Heraclius en Tiberius, evenzoo verscheidene plaatsen uit den Heiligen Dionysius aan.

Onder het Pontifikaat van Honorius en dat van Joannes IV leefde Sophronius, bisschop van Jerusalem, de eerste, die het Monothelisme tegenging en bestreed. In een brief aan Sergius van Constantinopel, die zelf in de ketterij was gevallen, beroept hij zich, gelijk de genoemde Pausen, op den Heiligen Dionysius, en hij noemt hem den goddelijken bekeerde van den Heiligen Paulus.

Dus, gelijk het blijkt uit de voorafgaande aanhalingen, hebben Rome door zijne Pausen, Alexandrië, Antiochië, Jerusalem, Constantinopel door hunne Patriarchen, de geheele Kerk door hare Concilieën, in de eerste eeuwen des Christendoms, de schriften, bekend onder den naam van Dionysius den Areopagiet, voor echt en orthodox gehouden. Om het volle gewicht dezer eenstemmige uitspraak en goedkeuring te waardeeren, behoort men op te merken, dat zoowel de Monothelieten als de Katholieken, zonder uitzondering, zonder aarzelen de echtheid dier schriften aannamen. Deze echtheid steunt dus op eene zoo algemeene goedkeuring dat zij ons als volstrekt onaantastbaar voorkomt.

Dezelfde overeenstemming heerscht ook bij de uitstekendste mannen der achtste eeuw. Joannes Damascenus, het licht van 't Oosten, die dezen schrijver gedurig las en bewonderde, haalt hem dikwijls aan en noemt hem altijd Dionysius den Areopagiet of van Athene. „De

Heilige Bladen", zegt hij, „leeren ons, dat, gelijk de Heilige Dionysius van Athene het betoogt, God de oorzaak en het beginsel is van al wat bestaat, het wezen van hetgeen is, het leven van wat leeft" enz. En verder voegt hij er bij: „De heilige en bekwame godgeleerde Dionysius de Areopagiet leert stellig, dat de Theologie, namelijk de Heilige Schriftuur, in 't geheel negen orden van hemelsche geesten opnoemt." (*De Fide orthodoxa*, lib. 1, cap. 12.)

Paus Adrianus volgt de voetstappen zijner voorgangers; in zijn brief aan Karel den Groote haalt hij den Areopagiet aldus aan: „Dionysius de Areopagiet, die ook bisschop van Athene was, is, voorwaar, hoogelijk geprezen door den Heiligen Paus Gregorius, die bevestigt, dat hij een oud Kerkvader en leeraar is. Hij leefde ten tijde der Apostelen en wordt ons in de *Handelingen der Apostelen* voor oogen gesteld. En daarom zijn ook door onze voornoemde allerheiligste voorgangers, de Pausen, in hunne heilige Concilieën zijne waarachtige getuigenissen voor de vereering der heilige beelden bekrachtigd." [1])

Het zevende Concilie van Nicea haalt evenzeer onzen schrijver aan en wel met betrekking tot de instelling der priesterlijke hiërarchie, en noemt hem den doorluchtigen, Heiligen Dionysius. (*Concil. Nicaen.* tom. II.)

In de negende eeuw ontmoeten wij het eerst Photius,

---

1) „Dionysius Areopagita, qui et Episcopus Atheniensis, valde nimirum laudatus est a divo Gregorio Papa, confirmante eum antiquum patrem et doctorem esse. Iste sub temporibus Apostolorum fuit et in Actibus Apostolorum monstratur. . Unde et a praedictis sanctissimis Praedecessoribus nostris, Pontificibus, in sacris Conciliis eorum ejus confirmata sunt veridica testimonia pro sacrorum imaginum veneratione." (Labbe et Cossart, *Concil.* tom. VII.)

wiens buitengewone geleerdheid en schranderheid algemeen erkend worden. Hij getuigt, dat de echtheid der schriften van den Areopagiet, in een geschil over dezelve, door een priester zegepralend verdedigd werd. Van den synodalen brief des Heiligen Sophronius sprekend, noemt hij den Heiligen Dionysius een leerling van Paulus, een martelaar van Christus en bisschop van Athene, groot in zijne woorden en nog grooter in zijne denkbeelden. (*Canon.* 2—31.) Wij vermelden ook nog het getuigenis van Hilduinus, den vermaarden abt van Saint-Denis te Parijs; in zijn brief aan Lodewijk den Vrome, wenscht hij dezen vorst geluk met het bezit der werken van den Heiligen Dionysius, welker echtheid hij uitdrukkelijk aanneemt. Hincmar van Rheims is van hetzelfde gevoelen. Ten slotte, beroept zich Nikolaas I in een brief aan Keizer Michael op het gezag, van den ouden en eerwaardigen Vader Dionysius den Areopagiet. (Anastasius, Biblioth.)

In de tiende eeuw wordt ons gevoelen gehouden door Suidas en Simeon Metaphrastes. De eerste verhaalt, in zijn bekend werk, dat Dionysius, leerling van Paulus en bisschop van Athene was; hij schrijft hem verder de boeken toe, die wij bezitten en geeft er eene beknopte ontleding van. Simeon Metaphrastes, die om zijne geleerdheid bij de Grieken in hoog aanzien stond en aangehaald is in 't Concilie van Florence, neemt de echtheid der schriften van den Heiligen Dionysius uitdrukkelijk aan. (Zie zijn leven bij Surius, tom. V.)

Iets later, in dezelfde eeuw, ontmoeten wij den vermaarden monnik Euthymius, die zich als een geleerd en nauwkeurig schrijver een uitstekenden naam verwierf. In

zijn commentaar op de Psalmen en de vier Evangelieën en in zijne verhandeling tegen de ketterijen (*Panoplia orthodoxae fidei*) staaft hij zijne beweringen door vele letterlijke aanhalingen uit den Areopagiet, dien hij een tijdgenoot der Apostelen noemt.

Over de twaalfde en de dertiende eeuw hebben wij genoegzaam in ons laatstvoorgaand artikel gesproken. Alle godgeleerden, die wij daar noemden, hadden niet den minsten twijfel omtrent de echtheid der schriften van den H. Dionysius; voor hem die den staat der wetenschap in die tijden onderzocht heeft, zal daaromtrent niet de geringste twijfel bestaan.

In datzelfde tijdperk werd ook in het Oosten de roem van den Heiligen Dionysius staande gehouden. Pachymeres, vermaard door zijne grondige kennis der oude filosofie (zijn overzicht van het Peripatetisme kan hiervoor als bewijs gelden) schreef eene paraphrase der geschriften van den Aropagiet, die voor den lezer dier werken onontbeerlijk is. Daar zegt hij uitdrukkelijk, dat de Heilige Dionysius de schrijver is der boeken, die hij wil verklaren, en, zoo hij meent, kan er over derzelver echtheid niet de minste redelijke twijfel geopperd worden. Hij voegt er het volgende bij: zooals de Heilige Maximus het reeds had opgemerkt, is met afdoende redenen bewezen, dat deze boeken sedert langen tijd te Rome zijn bewaard geworden. (Nicephorus, *Hist.* lib. II, cap. 22.) Nicephorus houdt ze hierom voor authentiek. Dionysius, zegt hij, is door den Heiligen Paulus in de goddelijke waarheid ingewijd; als bisschop van Athene schreef hij zijne werken; zij zijn bewonderenswaardig door een diepe kennis der goddelijke geheimen, door gedachten en taal. Door hunne

verhevenheid overtreffen zij al wat het menschelijk genie ooit heeft voortgebracht."

De letterkundige roem van den Kardinaal Bessarion is zeer groot. In de vijftiende eeuw werd er tusschen de aanhangers van Plato en die van Aristoteles gestreden, wie dezer wijsgeeren den voorrang verdiende; Bessarion schitterde in die twist en gaf elk dezer filosofen den verdienden rang. Bij deze gelegenheid noemde hij den Areopagiet den uitmuntendste onzer godgeleerden; de Heilige Paulus en Hiërotheus, zegt hij, wijdden hem in de verhevene wetenschap der godgeleerdheid in.

Marsilius Ficinus, de voortreffelijke Hellenist en de beste vertaler van Plato, koesterde hetzelfde gevoelen. Ik ben, zegt hij, overtuigd van de echtheid der schriften van Dionysius den Areopagiet; de Neoplatonici zijn hem hunne verhevene beginselen over God en de engelen verschuldigd. (*Theol. Christian.*) Pico van Mirandola onderschrijft deze uitspraak. Het was reeds ten tijde, dat Luther, en met hem Erasmus, onzen Areopagiet met schimpredenen en ironie aanvielen en hem een droomer noemden. Gelukkig hadden zij in de theologische faculteit der hoogeschool van Parijs een krachtig tegenstander. Hun gevoelen werd als eene vermetele nieuwigheid aldus door de faculteit gebrandmerkt: „Het is niet de meening van geleerden, maar van vermetele mannen, die op nieuwigheden belust zijn, dat het niet Dionysius de Areopagiet is, die de boeken over *de Kerkelijke Hiërarchie* geschreven heeft; want het is zeker, dat zij door Dionysius den Areopagiet zijn geschreven." [1])

---

1) „Non vero eruditis, sed temerariis et novitatum studiosis videtur non

Erasmus antwoordde, maar steunt enkel en alleen op Valla en Guillaume Grocin. (Fleury, lib. 127.) Had hij betere bondgenooten gehad, hij zou ze zeker te hulp hebben geroepen.

De leden der Protestantsche theologische faculteit van Wittemberg en Tubingen beriepen zich op de Oostersche Kerk; maar hier werden ze afgewezen en weerlegd door Jeremias, Patriarch van Constantinopel; deze antwoordde hun, dat de Grieken Dionysius als een heilige vereerden, hem onmiddellijk na de Apostelen plaatsten en deszelfs werken voor echt hielden.

Op de Protestanten en de philologen volgden de Jansenisten, wier beoordeeling den Areopagiet noodzakelijk ongunstig moest zijn; en, zooals bekend is, verwierpen zij zonder schroom en schaamte al wat met hunne dwalingen niet overeenkwam. Dan kwamen de Duitsche Protestantsche en Rationalistische geschiedschrijvers; en 't oordeel, dat wij over Ritter moesten uitspreken, treft hen in nog hoogere mate. Met den Graaf de Maistre moet men hier uitroepen: „De geschiedbeschrijving der drie laatste eeuwen is eene gedurige samenzwering tegen de waarheid."

Dusdanig zijn onze voornaamste tegenstanders. De lezer herinnere zich het getal, de wetenschappelijke en de zedelijke waarde en de algemeene overeenstemming van onze autoriteiten, en daarna beslisse hij. Wij hebben bewezen, dat het getal voor ons is. De eenstemmigheid van hen, die deze schriften voor echt hielden, duurde onafgebroken

---

esse Dionysius Areopagita qui libros Ecclesiasticae Hierarchiae conscripserit, quandoquidem ab ipso Dionysio Areopagita conscriptos fuisse constat."

twaalf eeuwen voort, stellig van 300 tot 1500; voor het tijdperk van de eerste tot de derde eeuw is eene onpartijdige kritiek ook in ons voordeel. Hier schieten onze tegenstanders zonder den minsten twijfel te kort.

Onder het opzicht der wetenschappelijke waarde hebben de verdedigers der echtheid, voorzeker, evenzeer den voorrang. Met het gevoel eener rechtmatige fierheid kunnen wij de glorierijke namen onzer Pausen, onzer Kerkvaders, onzer de wereld reddende Concilieën stellen tegenover de namen van afgevallen monnikken, van ketters, van Protestanten, van sommige weifelende Katholieken, van de Fransche sophisten der zeventiende en achttiende eeuwen; en zoodanige mannen behoorden toch tot de hevigste aanvallers van de authenticiteit der besproken geschriften.

Overigens, ons onderzoek loopt over eene daadzaak, die, voorwaar, beter kan bevestigd en betuigd worden door hen die nader leefden bij den tijd, wanneer deze daadzaak gebeurde, dan door hen die derzelver werkelijkheid en echtheid betwisten na verloop van zooveel eeuwen.

Wie zal dan niet verontwaardigd zijn, wanneer hij een Engelhardt (*De Dionysio plotinizante*) en een Baumgarten-Crusius (*De Dionysio Areopagita*) hoort beweren, dat de schrijver der besproken werken een overlooper was uit de school van Plotinus en van daar zijne ideeën en formulen heeft meegebracht? Wie zou durven staande houden, dat het zuivere, verhevene stelsel van den Heiligen Dionysius zou kunnen voortgesproten zijn uit de duistere, pantheïstische droomen van dienzelfden Plotinus en zijn opvolger Proclus? Het tegenovergestelde is veeleer waar, zegt de Heilige Basilius (*In principio erat Verbum*), dat namelijk de toenmalige wijsgeeren hunne duistere

denkbeelden en droomen met de formulen, het gewaad der waarheid omhulden, naar het voorbeeld van den aartsleugenaar, hun vader en meester.

Ten slotte nog een woord over het zedelijk karakter der verdedigers van de echtheid. Niemand die nadenkt zal ontkennen, dat de onberispelijke, heilige, levenswijze van een mensch ons als het ware dwingt zijne waarheidsliefde te veronderstellen, ja, stellig aan te nemen. Dusdanig een mensch bidt, en het gebed brengt onschuld en zuiverheid des harten voort, en deze hebben de ongehuichelde oprechtheid van geest ten gevolge. Men gelooft gaarne een wijsgeer, die hetgeen hij in zijne schriften zegt, door een deugdzaam leven bekrachtigt. Dusdanig waren de verdedigers der echtheid, het waren mannen van gebed, sommigen ook waren heiligen en martelaren.

Met hunne verhevene deugd kan het zedelijk karakter van hen die de echtheid der aan den Heiligen Dionysius toegeschreven werken het eerst en het vurigst verworpen hebben, niet worden vergeleken.

De onpartijdige lezer oordeele nu. Ons oordeel ligt in dit geschrift. [1])

N. J. SCHWARTZ,
Professor Emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

---

1) Vooral de volgende werken zijn voor dit opstel geraadpleegd: *S. Dionysii Areopagitae opera*, edit. Migne, en de *Paraphrasis Pachymeris*, die in deze uitgaaf voorkomt; *S. Maximi Confessoris opera*, edit. Migne; *S. Dionysii Areop. opera*, edit. Corderii, cum Introductione; Rohrbacher, *Histoire de l'Église*. Paris. Moyen-âge; *Marsilii Ficini Theologia Mystica*; Darboy, *Oeuvres de Saint Denys l'Aréopagite, traduites du grec et précédées d'une introduction*. Paris. 1845; Schmitz, *Die Mystik im Mittelalter*.

De Aprilbeweging, na 25 jaren herdacht door Professor G. H. Lamers. [1]

Aan het slot van het jaar 1878, het vijfentwintigste na de herstelling der kerkelijke hiërarchie in ons vaderland, zij het ons vergund hier aan te stippen, dat wij, Katholieken van Nederland, eene nederige en vurige dankbetuiging aan den Heer der Kerk verschuldigd zijn, die het groote werk, door zijnen Plaatsbekleeder op aarde in zijne kracht tot stand gebragt, met zulk een mildheid van zegeningen heeft in stand gehouden, heeft bevestigd en vruchtbaar gemaakt.

Het zij ons vergund dankend den onvergetelijken Pius, den hersteller van ons bisschoppelijk bestuur, te herdenken. „Thans is het vierde eener eeuw na die herstelllng voorbijgegaan — zoo sprak Haarlems Hoogwaardige Bisschop in den Vastebrief van 1878 — wij weten, wat Nederland in dien loop van jaren aan Pius IX te danken heeft. Hij heeft voor ons gewaakt, en veel bad Hij voor ons. God heeft daarom onze Kerk gezegend: de Katholieke godsdienst is toegenomen in kracht; hij heeft een verblijdenden wasdom gekregen."

1) In de *Stemmen voor Waarheid en Vrede*. 1878. Mei.

Het zij ons vergund van onze erkentelijkheid te spreken jegens de uitstekende Kerkvoogden, die ten koste van onafgebroken en zware opofferingen en van niet te waarderen bekende en verborgen zorgen, de nieuw gestichte bisdommen hebben bestuurd, geregeld en tot bloei gebragt.

Het zij ons ook vergund te toonen, met hoeveel meer billijkheid onze Protestantsche landgenooten de Aprilbeweging thans beoordeelen, en te doen zien, welken indruk het nu gesloten eerste tijdvak der Nederlandsche bisdommen op hen maakt.

We vinden des te meer aanleiding, om nu over de Aprilbeweging te spreken, daar ons het opstel, welks titel hierboven staat, onder het oog kwam. Wat de welgezindheid jegens de Katholieken betreft, steekt het zeer gunstig af tegen vele andere artikelen van het orthodoxe tijdschrift *Stemmen voor Waarheid en Vrede.* Het is te danken aan een welbekend hoogleeraar van de „faculteit der godgeleerdheid" aan de Groningsche hoogeschool. De opneming van zijn geschrift in de *Stemmen*, de wijze, waarop hij spreekt, zijn ambt en zijne persoonlijkheid, dit alles geeft ons voldoenden grond om zijne gezindheid niet alleen aan hem, maar ook aan vele andere Protestanten toe te schrijven, waartoe we ons buitendien zeer geneigd voelen.

Immers zelfs in de hevigste dagen der Aprilbeweging waren er nog vele Protestanten, die of het goede regt der Katholieken ten volle erkenden, of althans de tegen hen op het touw gezette verdrukking en de alle perken te buiten gaande bestrijding, die ons toen ten deele viel, uit het diepst van hun hart misbillijkten en verfoeiden,

en met hem, dien Broere [1]) teregt „den edelen van Koetsveld", noemde, den volksmenners dier beweging toeriepen: „Gaat uit van ons, gij mannen des bloeds!" Broere zegt het ons, hoe er toen door hen gesproken werd: „„Ik neem geen deel aan dien kruistogt tegen de Katholieken". „Ik schaam mij over mijne mede-Protestanten". „Ik verfoei die beweging". Zoo waren de betuigingen van verschillende zijden door vele Protestanten geuit."

Sedert verliepen er vijfentwintig jaren; de kunstmatig opgewekte hartstogt werd uitgedoofd, en vele vooroordeelen vielen weg of verflaauwden, omdat ieder Nederlander zien kon, hoe weinig het bisschoppelijke bestuur op de voorafbeeldingen en voorspellingen gelijkt, die de opruijers der Aprilbeweging er van gemaakt hadden; naar waarheid schrijft dus Professor Lamers, dat men thans beter dan destijds in staat is een oordeel te vellen over hetgeen toen geschied is. Kwamen er in 't voorbijgegane tijdperk nieuwe oorzaken van verdeeldheid tusschen Protestanten en Katholieken, zij werden in hare werking belemmerd en tegengehouden of ten minste opgewogen door vele andere invloeden, die Katholiek en Protestant meer tot elkander deden toenaderen of bij den Protestant een minder ongunstige gezindheid jegens ons teweeg bragten. De verdeeldheid, die hij in zijn eigen Kerkgenootschap dagelijks zag aangroeijen, boezemde hem eerbied en soms

---

1) Wij voeren hier steeds zijne brochure aan: *Een bezadigd woord aan mijne welgezinde Protestantsche landgenooten, ter gelegenheid der R. K. Kerkregeling. Door* C. Broere, R. K. Priester en Hoogleeraar aan het Seminarie te Warmond. Te 's Gravenhage, bij Geb. J. en H. van Langenhuysen. 1853. Zij is Broere ten volle waardig.

bewondering in voor de voorbeeldige onderlinge eenheid der Katholieken; de strijd, dien de orthodoxen evenzeer als, ja, nog veel meer dan de Katholieken tegen het ongeloof en de zoogenaamde neutrale school hebben te voeren gehad, heeft niet slechts hunne aandacht van hunne grieven tegen de Katholieken afgewend, maar zelfs aan velen van hen eene betere stemming jegens ons gegeven. Zonder vrees voor tegenspraak kunnen we de opmerking van Dr. Beijnen op de nu verloopen vijfentwintig jaren toepassen: „'t Valt niet te ontkennen, dat er in deze tijden een toenadering bestaat van Roomsch en Onroomsch, zooals die te vergeefs voor een halve eeuw, in Holland ten minste, gezocht zou geworden zijn. Dit is een gevolg *en* van 't ongeloof rondom ons, *en* van de hoogere ontwikkeling der Katholieke Kerk onder ons, en van 't afslijten aan 't hoekige, 't scherpe, 't afstootende van de Calvinistische opvatting der Christelijke waarheid tegenover Rome. Hoe diep de kloof ook moge zijn en blijven, die er eens tusschen Rome's Kerk en de Hervorming in ons Vaderland geslagen werd, hoe innig protestantsch de kern onzer bevolking ook nog moge zijn, toch spreekt men met andere termen, toch gebruikt men in onzen tijd andere woorden als ons voorgeslacht deed, wanneer men over Rome spreekt. Jaarlijks wordt er nog wel over den 30sten Zondag van den Heidelbergschen Catechismus in onze Kerken gepreekt, maar de heftige toon van vroeger is merkelijk bedaard, en „*alzoo is de Mis in den grond niet anders dan eene verloochening van de eenige offerande en 't lijden van Jezus Christus en eene vervloekte afgoderij*" wordt thans minder triumfantelijk uitgeroepen dan 't vroeger plaats greep."

(*Fantasieën over Geschiedenis, Leven en Kunst.* 1876. Blz. 399.)

Wij mogen dus verwachten, dat de Protestanten de Aprilbeweging veel minder subjectief zullen beoordeelen dan vóór vijfentwintig jaren van hunne zijde geschiedde.

Om al deze redenen koesteren wij de overtuiging, dat Professor Lamers door zijne beoordeeling der Aprilbeweging uitdrukt wat in veler hart omgaat.

Hetgeen hij zegt, komt hierop neder: de Katholieken maakten van hun onmiskenbaar en grondwettig regt gebruik, en de tegen hen gekeerde beweging kwam, althans grootendeels, uit opwinding voort, haar ontbrak de noodige bedachtzaamheid, en zij liep uit op niets. Aldus is zijne beoordeeling bijna gelijkluidend met die van Broere, die in 1853 de beweging hartstogtelijk, daardoor onverstandig en onvoorzigtig noemde en verder nog deze voorspellende woorden schreef: „Wanneer ik eenvoudig vraag: het regt en de hartstogt zijn in strijd, wie beider zal overwinnen? Dan antwoordt aanstonds het menschelijk gevoel: „ongetwijfeld het regt; of zoo het voor een oogenblik moet zwichten, zal het toch later zijn gebied des te krachtiger hernemen." Het gevoel doet daar geenen wensch, maar het zegt eene waarheid, die de rede met hare onderscheidingen slechts bevestigt."

Het is waar, Professor Lamers voert vele punten ter vergoelijking aan, maar desniettemin blijven de woorden, waardoor hij met Broere overeenkomt, in hunne volle kracht en duidelijkheid.

Vragen we, wat hij ter vergoelijking of verontschuldiging der beweging in het midden brengt, dan vernemen we dit:

Vooreerst „was er ongetwijfeld veel te berispen in

inhoud en toon van des Pausen woord . . . Het was gansch niet vreemd, dat de Protestanten zich gekwetst achtten, en over miskenning van recht en historie klaagden." Het Apostolische schrijven van den 4 Maart 1853, waarbij de kerkelijke hiërarchie werd hersteld, is bij zijn verschijning nog wel met andere namen, dan die van „grievend pauselijk stuk", zooals de Heer Lamers het noemde, begroet geworden; met hoeveel reden het een en het ander gebeurde, laat Broere zonder veel moeite zien. Doch genoeg, wij weten wat de Heer Lamers er nu nog van denkt.

Toen het pauselijk stuk bekend was gemaakt, werd er, zegt hij, „iets wakker, dat aan den ouden Protestantschen, of zoo men wil Hervormden geest deed denken". „De oogen werden geopend voor de macht van den Paus, en menig middel werd aangewend om tot werken en waken te dringen." Het Protestantisme gevoelde, dat het in ongunstiger verhouding tot den Staat komen zou dan waarin voortaan de Roomsche Kerk zou wezen. Men stelde zich den toenemenden bloei van Rome voor als onmiddellijk gevolg van het herstel der hiërarchie. Zoo ontstond de Aprilbeweging uit vrees voor „Rome's aanmatigingen", en „voor zoover zij de handhaving der Protestantsche belangen bedoelde, was zij wel gerechtvaardigd"; zij was dus „een nationaal protest tegen de aanmatigingen der Roomsche Kerk." Geen wonder, dat het Protestantisme zich krachtig verhief. Overigens is „van Regeeringswege door zwijgen en spreken beide meer aanleiding tot geweldige opschudding dan tot bezonnen nadenken gegeven."

Ter rigtige schatting der verdere, nu te vermelden

beoordeeling dienen wij de volgende woorden des Heeren Lamers voorop te stellen: „Het ligt niet in mijn plan de gebeurtenissen dier dagen ..... aan eene kritiek te onderwerpen. Veel minder denk ik er aan, den steen te werpen op hen, die destijds, ook op den kansel, zich redeneeringen en beweringen veroorloofden, waarvan bedachtzame wijsheid zoowel als christen-zin had kunnen terughouden. Zoo ergens, dan mag hier wel over woord en daad verschoonend geoordeeld worden ..... Wie weet, of men ook niet iets „groots" lasteren zoude, als men den staf brak over wat in de „Aprilbeweging" zoo het heette in het belang van het Protestantisme gesproken en gedaan werd?"

We zien hieruit, hoe de Heer Lamers zooveel mogelijk wil verontschuldigen en schoorvoetend, of althans eerst na eenen innerlijken tweestrijd zijne afkeuring uitspreekt. Zij heeft daardoor geene mindere beteekenis.

In allen gevalle lezen we hier toch bij hem, dat de redeneeringen en beweringen, door sommige predikanten van den kansel verkondigd, noch bedachtzaam, noch Christelijk waren. Hij zegt verder dit: „Misschien waren sommige predikanten in de wijze van hun optreden niet altijd getrouw aan de beginselen der echt-hervormde religie, aan wier echte geloofskracht alle opwinding vreemd moet blijven." Derhalve was er hartstogt, onverstand en onvoorzigtigheid.

Dat de Aprilbeweging niet verstandig en tevens onvoorzigtig was, blijkt ook uit zijne uitspraak, dat er veel „bedenkelijks aan de vermenging der godsdienstige kwestie met het streven eener politieke partij kan gekleefd hebben", en verder hieruit, dat „men met recht zoude kunnen vragen, of niet de „Aprilbeweging" zelve, ook als men ze beschouw

als een middel om zich van Thorbecke te ontdoen, zeker gemis aan wijsheid verried bij overschatting van eigen kracht en recht."

De Heer Lamers verwijst in zijn opstel naar eene behartigenswaardige opmerking in de *Practische theologie*, die Professor Van Oosterzee dit jaar uitgaf. Zij vinde hier ter kenschetsing van beide Hoogleeraren en tot hun lof eene plaats: „De waarlijk geestelijke man zal zich dan ook niet gemakkelijk op een veld laten lokken, waar zijn wetboek en conscientie, nog veel meer dan de stem der tegenstanders hem zegt, dat hij niet boven anderen t' huis behoort. Evangeliewoorden als Matth. 22 : 21. Luc. 12 : 13, 14. Joh. 18 : 36a spreken hier ondubbelzinnig genoeg, en de geschiedenis van vroegeren en lateren tijd, ook in ons vaderland, toont overtuigend, wat er van wordt als de geestelijkheid zich verlaagt om gehoorzame dienaars te zijn eener politieke partij. De Leicestersche factie, de Aprilbeweging (1853), de uitkomst van niet weinige verkiezingen en kabalen der laatste jaren — is er meer noodig, om ook op dit gebied tot bedachtzame wijsheid te manen?" (Dl. II, blz. 265.)

In dergelijke verklaringen zien wij, hoe het Nederlandsche, gezonde, praktische verstand en het ons, Nederlanders, voor regt en billijkheid zoo eigen gevoel zich aan bestaande rampzalige, maar sterke vooroordeelen en tradities ontworstelen. Broere heeft zich op die twee echt nationale hoedanigheden van ons volk niet zonder grond zoo krachtig beroepen en er zijn verwachting voor eene latere regtmatige beoordeeling der beweging op gebouwd. Die beide goede eigenschappen toonen zich nog duidelijker in de volgende woorden des Heeren Lamers, waarin hij het

goed regt der Katholieken volmondig erkent: „De vraag of niet de grondwet van 1848 recht gaf tot eene handeling, als welke de Paus zich veroorloofde, zal wel niet anders dan bevestigend kunnen beantwoord worden."

Was de Aprilbeweging hartstogtelijk, onverstandig, onvoorzigtig en onregtmatig, dan kon men verwachten, dat de voorspelling van Broere ook in den afloop en de uitkomsten der beweging zou vervuld worden. Wat deze over 't algemeen was en uitwerkte, zegt de Heer Lamers aldus: „Zeker werd zij niet geheel zonder recht „een mislukt, van alle kanten gehavend en doodgespeeld treurstuk" genoemd."

Inderdaad, de beweging, hoe dreigend zij ook was, werkte niets blijvends uit, en wij bewonderen thans Broere, wanneer we lezen, hoe hij dit, te midden der beroering, vóór vijfentwintig jaren, op de volgende wijze voorzeide:

„Ik kan niets voorspellen, maar veel uit het gezegde besluiten. Ik heb aangetoond, dat het regt der Katholieken door de Grondwet is gewaarborgd en, als zoodanig, openbaar door het Staatsgezag is uitgesproken; dat godsdienstijver daartegen de hartstogten heeft in beweging gebragt; maar dat die Grondwet, en alzoo het regt der Katholieken, steunt op de innigste en levendigste krachten der geschiedenis: op het zich ontwikkelend feit, op de heerschende begrippen, op de gevoelens, waarmede God den mensch aan den mensch heeft verbonden.

Wanneer ik daarbij onzen landaard in aanmerking neem, schijnt mij de uitkomst wel op de volgende wijs te kunnen worden voorgesteld:

Een Protestant vraagt eensklaps aan een ander Protestant: wie is die heer die ons daar voorbij gaat? — O, dien ken ik; 't is een Roomsche bisschop: luidt het antwoord, en aanstonds wordt het onderbroken gesprek weêr hervat."

Nu kunnen we gereedelijk overgaan tot eene korte schets van hetgeen na de Aprilbeweging met het Hervormde Kerkgenootschap en de Roomsche Kerk gebeurde.

Wanneer de Heer Lamers zich afvraagt, wat „ons Protestanten in Nederland voegt bij de herdenking der „Aprilbeweging", nadat het vierde eener eeuw over haar is voorbijgegaan", dan waarschuwt hij op de eerste plaats tegen overmoed. „Waarlijk diepe ootmoed past ons meer dan ooit en wij mogen niet ontkennen, dat wij in 1853 en daarna machtiger waren in woorden dan in werken." „Aan groote woorden heeft het onder de Protestanten niet ontbroken, maar wel eens aan de wijsheid, welke de wezenlijke kracht vergezelt."

Voorwaar, dit is het eigenaardige gebrek van het Protestantsche systeem, dat de godsdienst opvat als een beschouwen en redeneren, niet als een willen en handelen, van een stelsel, dat voor zijne eeredienst geene offerande, de *actio* bij uitnemendheid, maar eene preek tot middelpunt heeft.

Het is voor den blik des Heeren Lamers verborgen, dat hetzelfde Protestantsche stelsel de kiemen der Revolutie in zich draagt; dat het bij consequente doorzetting in de Revolutie opgaat, evenzeer als het een onafgebroken reeks van inwendige oproeren onder zijne volgers voortbrengt, tenzij wanneer de magtige hand van den Staat dáár orde schept, en onderhoudt, waar anders geen orde zijn kan. Hoe noodzakelijk deze gevolgen voortkomen, ziet hij niet in, maar de gevolgen zelven kent en erkent hij. „Helaas, zoo klaagt hij, het Protestantisme van velen, boet al zijne heerlijkheid in door te heulen met beginselen, welke meer aan de Revolutie dan aan de Reformatie

toebehooren." En nu het inwendige oproer. Hij erkent: wij zijn onderling verdeeld, „wij wroeten in eigen ingewand"; onze kracht is klein; wij kunnen zoo moeijelijk „tot stand brengen wat voor den bloei onzer Vaderlandsche kerk volstrekt noodig is." Helaas! zij „daalt hoe langs hoe meer in de algemeene schatting!"

Tegenover zooveel treurigs, dat het gemoed van den regtschapen Protestant met bitterheid vervult, vergeet de Heer Lamers niet den vooruitgang ten goede te gedenken. „De groote Protestantsche partij, schrijft hij, moge al eene weinig roemrijke geschiedenis gehad hebben in deze 25 jaren, zonder twijfel is echt-hervormd leven gewekt in engeren kring." Wij begrijpen, dat *echt-hervormd* bij den Hoogleeraar gelijkstaat met *echt-Christelijk*; in de aangehaalde woorden bedoelt hij dus, dat de ware Christelijke deugden, hoewel in engeren kring, echter toch bij velen, verlevendigd zijn. Daarover kunnen ook wij ons verheugen, te meer als we van hem vernemen, op welke wijze die opwekking plaats greep. Zij was te danken aan den ootmoed; zij „was zonder twijfel vrucht van de gebeden en den strijd, waarin het gebroken hart den nood der gemeente klaagde aan God." Voor deze biddende smart behoort men eerbied te hebben, en zij zal bij den algoeden God niet zonder verhooring zijn gebleven; zulk een gebed zal Hij nooit verstooten. Echter behoeft die verhooring niet te bestaan in de opleving van 't Protestantisme, maar zij zal bestaan in de genade, welke de harten treft en tot God verheft. Ja, in zoover die Protestanten leden, streden en beden voor en om het vasthouden aan den Goddelijken Verlosser en zijn zoendood, waren zij in hun lijden en strijd en gebed onze

broeders in Christus, aan wie wij de zegepraal over 't ongeloof met al de volheid van ons verlangen toewenschen en toebidden.

Doch, dit alles geschiedde slechts in engeren kring, en de wijdere kringen daaromheen bieden weinig troostelijks aan.

Ziedaar dan de vijfentwintig laatste jaren van het Nederlandsche Protestantisme; ziedaar, wat het werd na zijn ingespannen kamp in April 1853; zien we nu, hoe de Katholieke Kerk zich na de Aprilbeweging ontwikkelde.

We nemen hier de woorden over, waarmede zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid de Aartsbisschop van Utrecht — in zijn Vastebrief van het jaar 1878 — het nu besloten nieuwe tijdperk besprak. Wie is beter in staat en meer bevoegd daarover te getuigen?

„Ook uit de vruchten, die de herstelling der bisschoppelijke hiërarchie voor u, voor ons allen, Beminde Geloovigen, heeft afgeworpen, is haar hooge waarde bewezen. Wonderbaar heeft God zijne Kerk in Nederland in de dagen der vervolging behoed. Hij heeft haar kracht gegeven in lijden, geduld in vervolging; hij heeft haar verheven in volharding en trouw. Maar de dagen van haar bloei, de dagen, waarin de innerlijke schoonheid der vlekkelooze Bruid hier openbaar werd, hier zichtbaar voor allen, die dagen beginnen met den dag, waarop de Paus van Rome de oude orde herstelde naar den eisch der omstandigheden en aan de Kerk haar vaste kerkvoogden hergaf. Toen traden de opvolgers der Apostelen weer op als de eigenaars der zetels, die zoo lang verworpen schenen; toen voerden zij weer den naam der bisdommen, die niet meer in de rij der Kerken werden genoemd. Van toen af werd het kerkelijk leven geregeld naar de orde, die, de eischen van het recht eerbiedigend, de liefde bevestigt en versterkt en de kracht van het geloof vruchtbaar maakt naar Gods heilige wet. In die vaste

en krachtige regeling ontvingen de werken uwer liefde een onwaardeerbaren waarborg van hun bestaan, maar tevens door nauwer verbinding met de Kerk een milde bron van ruimer zegen. Scholen voor de Christelijke jeugd rezen op; geestelijke instellingen, waarin zij, die naar hooger volmaaktheid streven, een woonstede vonden en wij allen een voorbeeld, werden gesticht; nieuwe parochiën getuigden van den vooruitgang des geloofs; nieuwe kerkgebouwen spraken van de altijd levende kracht der oude belijdenis. De Bisschoppen van Nederland vereenigden zich plechtig in een provinciaal Concilie; in de diocesane synoden werden de genomen besluiten tot nut en stichting van allen vastgesteld en uitgebreid. Uwe liefde, uwe milddadigheid, boven allen lof verheven, heeft mijn Doorluchtigen Voorganger in staat gesteld tot eer en tot nut van het Aartsbisdom het Seminarie te Rijsenburg te stichten, en nog dagelijks plukt uw geloof, dank zij Onzen Heer en zijne Onbevlekte Moeder, de vruchten dier edelmoedigheid.

In nederige dankbaarheid mogen Wij het tevens erkennen, dat de herstelde kerkprovincie van Nederland waardig hare plaats in de rij der oudere zusteren heeft ingenomen. In aanhankelijkheid en trouw jegens den H. Stoel evenaarde zij allen, werd zij door geene overtroffen. Met milde hand heeft zij haar deel in den St.-Pieterspenning en in de vrijwillige bijdragen geschonken; niet alleen met het woord, maar met den moed en het bloed harer zonen, is zij opgetreden voor het onsterfelijk eigendomsrecht op den Kerkelijken Staat. Hare Bisschoppen hebben hunne plaats niet onvervuld gelaten, waar de H. Stoel hen riep; de naam van Utrechts eersten Aartsbisschop prijkt op de marmeren tafelen, die in St.-Pieter de leerstellige uitspraak der Onbevlekte Ontvangenis vereeuwigen; bij al de groote plechtigheden der latere jaren waren steeds meerderen van hen tegenwoordig, en op het Concilie van het Vaticaan hebben zij, God zij lof! van uw geloof voor het aanschijn van God en zijne Engelen mogen getuigen."

In plaats van een gebrekkig, niet genoegzaam geregeld en zwak kerkelijk bestuur, sprak Broere, dat aan den

vroegeren toestand van vernedering der Katholieken beantwoordde, maar bij meerdere vrijheid allerverderfelijkst zou hebben gewerkt, kregen wij dien ouden, door den Heer ingestelden vorm van bestuur terug, dien de Kerk overal heeft, waar zij vrij is en genoegzame ontwikkeling bezit.

„De Katholieke Kerk in Holland ontving met de bisschoppelijke hiërarchie, zoo vervolgt de Utrechtsche Vastebrief, weer haar vaste plaats in de gewone orde der Kerk. De buitengewone toestand, noodzakelijk geworden door het lijden en door de vervolging, verdween; wij traden weer in het bezit der rechten en voorrechten aan de gewone orde van het kerkelijk leven verbonden." — „Wel had de Kerk der Nederlanden altijd tot de ééne, heilige Roomsche Kerk behoord. Wel was zij steeds in levende en krachtige verbinding gebleven met den Apostolischen Stoel; wel hadden Petrus' opvolgers steeds voor haar zorg en liefde te over; wel blonken hare kinderen uit door vaste, mannelijke trouw . . . Maar met de bisschoppelijke hiërarchie werd ons weder geschonken de uiterlijke vorm dier innerlijke verbinding, de levende, zichtbare verschijning van den band in liefde en geloof. Die hiërarchie toch, die de geloovigen verbindt aan de priesters, de priesters aan den bisschop, de bisschoppen aan den Paus, die hiërarchie is het pand en de waarborg der eenheid, door onzen Heer Christus in zijn hoogepriesterlijk gebed voor ons afgebeden: „dat zij allen één zijn, gelijk Gij Vader in Mij en Ik in U, dat ook zij één zijn in Ons."" (Joan. XVII, 21.)

Deze bovennatuurlijke eenheid van geloof, van liefde en van den door Christus ingestelden vorm van kerkelijk

bestuur moest noodzakelijk nieuwe kracht en leven en werking voortbrengen.

Van deze vruchten getuigt ook de Heer Lamers met eene edele en dikwerf beminnenswaardige opregtheid.

Om den toenemenden bloei der Roomsche Kerk na 1853 te doen kennen, „was de Parkmeeting [1871] merkwaardig, inzonderheid het woord, door Prof. de Rijk gesproken, ter aanbeveling en toelichting van de motie, om aan Paus Pius IX den dank der vergadering te brengen, „voor het herstel der kerkelijke hiërarchie op den vaderlandschen bodem" enz. [Hier vermeldt de Heer Lamers de bekende woorden, waarmede de spreker op de menigte nieuwgebouwde kerken in onze vijf bisdommen wees.]

„De kracht van Rome is niet gering te achten, ook niet in ons vaderland. In getalsterkte moge het al niet vooruitgaan, wie durft ontkennen, dat het in invloed won? Wie weet niet, dat de voortreffelijkheid der organisatie soms meer beteekent, dan het hooge cijfer der statistiek? Reeds wees ik op de kerken, maar, eilieve! wat dunkt u van de scholen? Is hier geene offervaardigheid, welke tot jaloerschheid wekt? Is hier geene eendrachtige samenwerking, die voor geen bezwaren terugdeinst? Misschien hebben *wij* meer over de schoolkwestie gesproken, maar zijn wij meer dan Rome in toewijding en zelfverloochening, in mildheid en voortvarendheid? Wat bepaaldelijk Nederland betreft, worden niet „naar recht en verdiensten" onze Katholieken vóór en boven die van elk land geroemd van wege hunne bijdragen zoowel voor den „bloedpenning", zooals het heette, als voor den Pieterspenning? [1]) Waren het niet *jongelieden* die zich verdienstelijk maakten jegens „de Katholiciteit van Nederland" door de feestelijke

---

1) De schrijver verwijst hier naar de redevoering, op de Park-*meeting* uitgesproken door Jhr. Mr. C. J. C. H. Van Nispen tot Sevenaer, die naar waarheid zeide, dat onze Nederlandsche Souaven aan den H. Stoel den *bloedpenning* hebben opgebragt. Vgl. *De Park-meeting*, blz 27.

bijeenkomst der Katholieken van Amsterdam op 21 Juni 1871 te regelen? (De *Park-meeting*, blz. 2.) Zegt het weinig, dat de jongelingschap in deze eeuw zulk eene vertroosting geeft aan „de ouderen van dagen"? (*Ibid.*) Of is het niets, dat de hoogleeraar de Rijk spreken kon van de Katholieke vrouwen van Nederland als „bijna even zooveel vlammende harten, waaruit de wierook van waarachtige vroomheid opzweeft voor het aanschijn Gods"? (*Ibid.* blz. 52.) Misschien meent gij, dat deze getuigenissen niet ten volle betrouwbaar zijn, als door Rome's ijverigste zonen zelven gegeven. Maar is het dan niet zoowel in onze koloniën, als in het moederland duidelijk te zien, dat er groote krachten in Rome werken? Heeft de stembus niet gesproken van klimmenden invloed van Rome ook in streken, waar het Protestantisme sterk geacht werd? Heeft de Roomsche pers reeds niet meer dan eens over onze volksgeschiedenis gesproken op eene wijze, die althans dit ons verkondigt, dat zij in ruimen kring meent meesteres te zijn van het lezend publiek? Was er niets te bespeuren van een streven, om meer dan enkel een fractie te zijn in de vergadering onzer volksvertegenwoordiging? Heeft Rome niet te wijzen op groote talenten, die met ijver en kracht zich wijden aan de zaak der Kerk? Bovendien heeft men niet in Syllabus en Encycliek zich eene macht zien ontwikkelen, welke men onherroepelijk verloren achtte? Men zoude wel blind moeten zijn, als men niet inzag, hoe Rome èn *materiëel* èn *intellectueel* zich op den weg van vooruitgang bevindt en meesterlijk partij trekt van de voordeelen dezer eeuw . . . De nijverheid berust voor een goed deel in Rome's handen en het grondbezit wordt dezerzijds allerminst geminacht. Het belang van wetenschappelijke opleiding wordt hoe langs hoe meer erkend en men heeft slechts den *Welt-Rundschau über die Katholische Presse zu Neujahr* 1878 van Woerl in te zien, om te beseffen, dat de geest van Rome niet slaapt noch kwijnt." [1])

---

1) De schrijver geeft hier aanhalingen en vermeldingen uit Woerl. Deze toonen, dat hij eene zeer gunstige gedachte van de Katholieke pers in Nederland heeft, maar tevens dat hij, in weerwil zijner welgemeende po-

Volgens den Hoogleeraar heeft zich dus de Katholieke Kerk in ons vaderland, bepaaldelijk na 1853, tot eene magt naast het Nederlandsche Protestantisme ontwikkeld, en voor den Protestant bestaat er, wanneer hij den tegenwoordigen toestand der twee Kerkgenootschappen vergelijkt, een krachtige reden tot ootmoed. Hij late echter den moed niet zinken, zoo vermaant hem de Hoogleeraar; immers, vooreerst heeft Rome een harden strijd in geheel Europa te voeren; en „de onfeilbaarheid [des Pausen] zou een tweesnijdend zwaard kunnen zijn, dat zich in de hand van een eigenzinnigen Paus tegen Rome zelf keerde." Had de Heer Lamers eene naauwkeuriger kennis van de inrigting en de geschiedenis der Katholieke Kerk, dan zou hij weten, dat dit, de zaken zelfs bloot menschelijkerwijze beschouwd, vlakaf onmogelijk is, en dat dus deze beweegreden voor den nadenkenden Protestant van geene waarde kan zijn. Voor dezen is de volgende beweegreden des Heeren Lamers ernstiger: Maar wij zoeken onze kracht niet in wat Rome bedreigt, maar in Christus, die het Protestantisme beschermt, en ook in de vele eerbiedwaardige mannen, die het verdedigen.

In weerwil dezer gedachten, blijft de Heer Lamers onder den indruk van het aangrijpend schouwspel, dat de Katholieke Kerk hier te lande hem in haar laatst verloopen tijdperk biedt, en hij schrapt de woorden niet,

---

ging om daarvan op de hoogte te komen, volstrekt niet op de hoogte is. Hij schijnt hoofdzakelijk door den Wurzburger Woerl eenige noemenswaardige kennis onzer literatuur gekregen te hebben. Nu dat Woerl geenszins vrij is van grove onjuistheden, is door Dr. W. J. F. Nuyens in *Onze Wachter* (Juli, 1878), echter nadat de heer Lamers reeds geschreven had, aangewezen.

waarin hij de daaraan beantwoordende gewaarwordingen van zijn Christelijk gemoed wedergaf. Tegenover alles, zegt hij, wat ik over de Roomsche Kerk heb meêgedeeld,

„moet onzerzijds iets anders geplaatst worden dan een hooghartig woord of een holle klank..... Waarlijk men roeme niet met ijdele leuzen, men dweepe niet met ijdelen waan, men verheffe zich niet op persoonlijke meerderheid, men steune niet op het historisch verleden, veel minder spreke men woorden van bitteren trots of laatdunkenden haat. God wederstaat den hoovaardige! Dat vergete het Protestantisme nimmer meer! *Ootmoed* ziedaar wat ons voegt.

Niet de haat tegen Rome, maar de liefde voor onze echt hervormde beginselen maakt het Nederlandsche Protestantisme machtig. Wat zeg ik: haat tegen Rome? Ik zoude met onzen Beijnen willen zeggen: „Ik zoude geen grooter ellende kunnen denken in de tegenwoordige toestanden, dan het R. Katholicisme aan de volken blootweg ontnemen". (*Stemmen en Beschouwingen over Christendom en Beschaving*, 1876, blz. 69) en acht . . . tusschen Katholicisme en Protestantisme eenen „*Austausch*" nog altijd alleszins wenschelijk. Of zou Rothe gedwaald hebben, toen hij verklaarde, dat ook het Katholicisme, al zij het een verkeerd Christendom [!], toch altijd den Christus overlevert van geslacht tot geslacht Het is onze taak „*sine ira et studio*" te werken, wat onze hand vindt, om te doen." Geene bisschoppelijke hiërarchie verhindert ons aan deze roeping getrouw te zijn."

Schoone, Christelijke gevoelens, al gaan ze gepaard met volstrekt verkeerde opvattingen en met eene nimmer te vervullen verwachting.

Een *Austausch* tusschen de Katholieke Kerk en het Protestantisme is in geenen zin ooit mogelijk; wat Dr. Beijnen elders zegt is onherroepelijk waar voor immer: „Tusschen Katholieken en Hervormden is geene andere gemeenschap

dan van harten, die elkander liefhebben om Jezus' wil. Dit ondervindt men ten klaarste in den hoofdzetel van het Katholicisme [in Rome], waar gemeenschap des geloofs met de Hervormden een ijdele klank is." (*Fantasieën over Geschiedenis, Leven en Kunst*, blz. 174.) Gemeenschap des geloofs tusschen de kinderen der Kerk en de Protestanten zal, evenzeer als nu, altijd een ijdele klank blijven, maar de gemeenschap, waardoor zij elkander liefhebben „om Jezus' wil", die behoeft geen ijdele klank te zijn, die *kan* eene werkelijkheid wezen, die *is* bij velen werkelijkheid. *Sine ira et studio* arbeide ieder, en wat ook ons, Katholieken, van onze Protestantsche medeburgers scheidt, wij beamen ten volle deze slotwoorden van Professor Lamers:

„Geen brandstof aangedragen voor het vuur van burgertwist en tweedracht onder de kinderen onzes volks. Geen oprakeling van oude veeten, maar volharding in den dagelijks nieuwen strijd der heiliging, der volmaking, der waarachtige godsvrucht, in onderlingen naijver, met vermenigvuldigde liefde en echte broedertrouw."

Wij wijzen de toegestoken broederhand niet af; ook heden nog herhalen wij gaarne de woorden, die Broere in 1853 ternederschreef: „wij zijn Nederlanders, wij zijn uwe broeders; omdat wij [met u] op dezen grond geboren zijn; omdat ook wij dien dierbaren grond met ons zweet hebben vruchtbaar gemaakt en met ons bloed verdedigd; omdat wij aan de moederlijke borst dezelfde taal hebben leeren spreken, die gij spreekt, dezelfde neigingen van geest en hart hebben ingezogen, en hetzelfde leven leeren beminnen" „Onverdelgbare gevoelens

vereenigen ons". Ja, wij herhalen zijn betuiging: „Onder ons als Nederlanders, en nog meer als Christenen, moet [eene onderlinge] welwillendheid heerschen."

Wij haten de dwaling — hoe zouden wij anders de waarheid kunnen liefhebben? — maar voor hen die dwalen koesteren wij liefde, en uit den mond en uit het hart van duizenden Nederlandsche Katholieken gaat er dagelijks een smeekgebed op tot den Vader der Lichten, opdat één en hetzelfde Katholieke geloof alle Nederlanders rondom het altaar van aller eenigen Verlosser en Zaligmaker in aanbidding en liefde vereenige.

Och of daarvoor nog meer en nog vuriger gebeden werd!

H. J. J. PRENGER.

Katholiek taalmonument van den 8en December 1854.

Welk eene treffende hulde aan de Onbevlekt Ontvangen Moeder des Heeren, en in haar aan haren God en Zoon! Wat al geesten en harten en handen, wat al wetenschap, kennis en kunst, wat al opofferingen en liefdegaven hebben zich vereenigd en edelmoedig tot die verheerlijking bijgedragen! Gedurende een geruimen tijd waren over de gansche wereld heen de uitstekendste talenten onvermoeid werkzaam, om deze schatting van geloof en liefde te brengen aan de Koningin van hemel en aarde, aan de H. Moeder Gods, wier Onbevlekte Ontvangenis door Paus Pius IX, onsterfelijker gedachtenis, op den 8en December des jaars 1854, bij zijne Bulle Ineffabilis, tot leerstuk des geloofs werd verheven

Door den ijver nu van den Eerw. heer Sire, Directeur van het Seminarie St Sulpice te Parijs, werd die Bulle in 400 talen en tongvallen overgezet en in 300 boekdeelen tot een waar Katholiek huldegeschenk aan Paus Pius IX vereenigd.

„Elke vertaling of groep vertalingen — zoo vernemen we van den hoogleeraar J. A. Alberdingk Thijm — is

geschreven of gedrukt naar den kalligrafischen stijl van elken landaard, en met teekeningen toegelicht: landschappen, monumenten, kostumen, wapens. De boekbanden dragen evenzeer de kenmerken der nationaliteiten."

Voor Nederland is de zaak ondernomen en ten einde gebragt door Mevrouw H. J Diert van Melissant, geboren van Sonsbeeck, die genoemden hoogleeraar met de leiding van het geheel heeft belast. Zoo ontvingen wij onlangs een prachtig gedrukt groot-kwarto-boekdeel, getiteld: „BULLA „INEFFABILIS" in de Nederlandsche en Vriesche talen, benevens de Bepaling van het Leerstuk der Onbevlekte Ontvangenis in de talen der Oost- en West-Indische Koloniën, en in de voornaamste Noord-Nederlandsche dialekten. — C. L. van Langenhuysen, Amsterdam, 1878."

De heer Alb. Thijm geeft in eene Inleiding in de Fransche taal eene naauwkeurige beschrijving van dit boek, zooals het zich aan de grootsche en zoo wél geslaagde onderneming van den Eerw. heer Sire heeft aangesloten. We ontvingen hierbij een beknopter verslag, waaraan wij de volgende bijzonderheden ontleenen over den band, de vertalingen en de Illustraties.

„De Nederlandsche band vertoont op donkerrood fluweelen en zijden gronden in gouden filigraan-verciersels de volgende wapens:

„Voorzijde: in 't midden, van Pius IX; omringd van die der Nederlandsche Familiën, die op een bizonder edelmoedige wijze de uitvoering van dit polyglottiesch gedenkstuk hebben mogelijk gemaakt.

„Keerzijde: in 't midden het Koninkrijk der Nederlanden. In de vier hoeken de zinnebeelden van Maria: de Zon

(*electa ut sol*), de Maan (*pulchra ut luna*), de spiegel (*speculum sine macula*), de lelie (*lilium inter spinas*). Drie schilden aan den bovenkant bevatten de monogrammen van Onzen Heer, de H. Maagd, en den algemeenen Patroon der Kerk, St Joseph. Verder zijn over het vlak verdeeld de wapens der gemeenten, die meer bizonder tot het werk geldelijk hebben bijgedragen: Amsterdam, den Haag, Delft, Dordrecht, Schiedam, Zwol, Deventer, Sneek, Oldenzaal, Bergen-op-Zoom, Amersfoort, Purmerend, Klundert en Winterswijk.

„Edelsteenen en rotskrystal doen op den band den dienst van beveiligingsknoppen. Hij is met twee rijke, met edelsteenen versierde krappen gesloten.

„Het groot-4^{0}-boek, ingericht als een album, met opstaanden kant, die een gouden boekdeelsnede voorstelt, bevat 164 bladen van maagden-pergament. Op deze wordt met drukletters, die in XVe-eeuwsche matrijzen gegoten zijn, de text gegeven van 1, de vertaling der geheele Bulle in hedendaagsch Nederlandsch, grootendeels naar de bewerking der Redakteuren van De Katholiek [1]); 2 tot 15, de vertaling [enkel] der Definitie van het Leerstuk in de dialekten: van Amsterdam vóór 1578, van Hunsingo, Westerwolde, Leeuwarden, de Veluwe, Zutfen, Hoorn, Vlaardingen, Zuid-Beveland, Aardenburg en de Zeeuwsch-Belgische grenzen, Breda, Maastricht, de Rood-Waalsche zwervers; 16, 17, de vertaling der Definitie in het Javaansch en in het

---

1) De bedoelde vertaling in De Katholiek, Deel XXVII, bladz. 69 vv., is van wijlen Mgr. C. van Kints, President van het Seminarie te Warmond.

Maleisch; 18, in het Neger-Spaansch onzer W. I., 19 in het Neger-Engelsch; — de vertaling der geheele Bulle in de Friesche taal."

Tot eenige dier zoo moeijelijke vertalingen, vooral in de Dialekten, waarin wel zelden onderwerpen van zulk een naauw-luisterenden aard zullen uitgedrukt zijn, hebben ook deskundige Protestanten hoogst welwillend medegewerkt.

„De Illustraties in goud en kleuren:

„De H. Maagd zeer jeugdig, omringd van hare meest geliefde zinnebeelden (naar eene XVIe-eeuwsche houtsnede).

„De titel van het boek. Elf teekeningen ter inleiding der verschillende dialekten en talen: Amsterdam, silhouette, kostumen, zegel, wapens zich verbindend aan het tijdvak vóór 1578; Groningen met de betrekkelijke wapens en kostumen; Friesland, even zoo; Zutfen (Gelderland) met kostumen, wapens, landschappen en monumenten; Holland, Noord en Zuid, desgelijks; Zeeland; Brabant; Limburg; de Oost-Indiën; de West-Indiën. Titelplaat voor de vertaling in het Friesch: Maria, Onbevlekt Ontvangen, naar een voorstelling der XIIIe Eeuw; in de 4 hoeken hare typen: Eva, Abigaïl, Esther, Judith; aan den voet: drie kerken: St Pieter te Rome; St Maria te Utrecht (gesloopt in 1816), en de kerk der Onbevlekte Ontvangenis te Amsterdam.

„De meeste dezer teekeningen dankt men aan het talent van den Heer A. B. J. Sterck; de in de eerste plaats genoemde, en de initialen der verschillende redaktiën, zijn ontworpen door en uitgevoerd onder het beleid van den Heer P. J. H. Cuypers, die ook de teekening van den band heeft geleverd. Vele onderdeelen der kalligrafie

zijn van de pen des Heeren P. A. van Antwerpen."

Van den tekst der vermelde vertalingen is een „zeer klein getal exemplaren" verkrijgbaar gesteld bij den Boekhandelaar C. L. van Langenhuysen te Amsterdam: enkele op zwaar Hollandsch papier voor *f* 10.— op extra-groot papier *f* 12.50. De prijs der 15 „Fotografiën" van band en teekeningen is *f* 10. Een exemplaar met de „Fotografiën" *f* 20, in antieken band *f* 24.75.

Uit deze verkorte mededeelingen zal het reeds genoeg blijken, wat al studie, zorg en arbeid aan dit „Nederlandsch taalmonument" door zoo velen, en vooral door den kundigen hoogleeraar, die de leiding van het geheel op zich wilde nemen, zijn te koste gelegd. Moge de Onbevlekt Ontvangen Moedermaagd het aan allen overvloedig vergelden, wat zij, haar ter eer, aan het Nederlandsch gedenkstuk en hiermede aan het groote Katholieke taalmonument van den 8en December 1854 zoo volijverig hebben toegebragt.

8 December 1878. P.

VERSCHEIDENHEDEN.

BORKING'S LATIJNSCHE SPRAAKKUNST [1]).

In den boekhandel van den Heer J. W. van Leeuwen verscheen reeds eenigen tijd geleden op stevig papier en met vriendelijke letter gedrukt de tweede uitgave van bovengenoemde Latijnsche spraakkunst. De noodzakelijkheid om dit boek, naauwelijks twee jaren na zijn eerste verschijnen, te herdrukken, zegt genoeg, hoezeer de arbeid van den Heer Borking is gewaardeerd, en bevestigt volkomen de gunstige verwachting, die men van alle kanten bij de eerste kennisneming niet aarzelde uit te spreken. Van alle kanten? Wij gelooven zonder uitzondering. En dan de recensie van Professor Naber in *De Gids*! Wij hebben ze gelezen en meenen ook die beoordeeling onder de gunstige te mogen rangschikken. 't Is waar, eene eerste inzage was juist niet in staat ons de overtuiging te schenken, dat de Professor aan het boek van den Katholieken leeraar een gunstig onthaal wilde verzekeren; veeleer dachten wij aan een plakkaat der Ed. Gr. Mog.: „om dergelijke paepse stoutichheden ende accresserende insolentiën te stuijten"; maar toch als wij, minder acht gevend op de bedoeling van den beoordeelaar, slechts de gronden van zijn vonnis wogen, dan was het vonnis niet zoo vernietigend als het in den aanvang wilde schijnen, ja, wij eindigden met deze beoordeeling onder de meest gunstige te rekenen. Immers, Professor Naber is wel in staat de gebreken eener Latijnsche spraakkunst op te merken; daarenboven verbergt hij zijne vooringenomenheid tegen Roomsche wetenschap niet zoo diep, of men mag besluiten, dat hij aanmerkingen, die te maken zijn, ook maken wil; hij verzekert ons verder zijn oordeel over de *Spraakkunst* niet te hebben neêrgeschreven dan na degelijke

1) *Latijnsche Spraakkunst door* L. H. Borking, Oud-Leeraar aan het seminarie Hageveld. Tweede verbeterde druk. Leiden, J. W. van Leeuwen. 1878.

kennismaking, zoodat hij dus de fouten wel opmerken moest; en als hij desniettegenstaande zich bij het nietsbeteekenende bepaalt, wat wij in *De Gids* aantroffen, is dan zijne afkeuring niet eene duchtige pleitrede voor de deugdelijkheid van Borking's boek? Waarom toch mag die *Spraakkunst* van den leeraar aan het seminarie niet goed zijn? Is zij te Roomsch? Helaas, neen; Prof. N. heeft zeer zorgvuldig alles nagegaan", maar „er blijft werkelijk niets over dat den katholieken oorsprong van dit werk verraadt als § 14, alwaar nadrukkelijk geleeraard wordt, hoe de *vocativus* luidt van Pius en Arius". Waarom dan moest het boek zijn weggebleven? Er staan drukfouten in, en zelfs onnaauwkeurigheden van de volgende afmetingen: *porta* beteekent niet deur, maar poort; de eigennaam van zeker personage bij Horatius is volstrekt niet *Umnidius* maar *Ummidius*.

Maar het groote bezwaar van den Professor is, wat ieder gewoon mensch als een verdienste beschouwen zou: de volledigheid der *Spraakkunst*. „Ik kan mij niet goed voorstellen", zegt hij, „voor welke leerlingen de Heer Borking zijn arbeid bestemd heeft. In den aanvang schijnt hij tot kinderen te spreken, die uit zijn boek de eerste kennis der verbuigingen en vervoegingen zullen opdoen; later vindt men tal van fijne opmerkingen over sommige eigenaardigheden van den Latijnschen stijl, waarvan men in den tegenwoordigen tijd de kennis nauwelijks zou kunnen vergen op een doctoraal-examen in de letteren. Het ontbreekt daarbij aan duidelijke en voldoende aanwijzing voor den eerstbeginnenden leerling, welke zaken, zoo in etymologie als syntaxis, voor hem onontbeerlijk zijn." Dit bezwaar wordt dan ook door Pastoor Borking op zeer eenvoudige wijze uit den weg geruimd. „Het zou nu zeer onheusch zijn", aldus schrijft hij in de voorrede voor deze tweede editie, „zoo ik den Hoogleeraar niet mededeelde voor welke leerlingen deze spraakkunst bestemd is. In den aanvang dan wordt er tot kinderen gesproken, tot jongens van dertien of veertien jaar, die uit dit boek de eerste kennis der verbuigingen en vervoegingen moeten opdoen. Later, nadat er voortdurend van het meer algemeene tot het meer bijzondere is overgegaan, vindt men tal van opmerkingen over sommige eigenaardigheden

van den Latijnschen stijl, waarvan misschien in den tegenwoordigen tijd de kennis nauwelijks zou kunnen gevergd worden op een doctoraal examen, maar waarvan de kennis zeker noodzakelijk is voor iemand die zich niet tevreden stelt met oppervlakkigheid."

Daarna tracht de Heer Borking den Hoogleeraar eenig begrip te geven van de indeeling zijner spraakkunst; maar op het eerste bezwaar vindt hij blijkbaar geen beter antwoord, dan de woorden der aanklagt zelve. De grief is zijne verdediging, de kritiek eene aanbeveling.

Bij die aanbeveling van Prof. Naber nog de onze te voegen achten wij overbodig. Alleen, wat den tweeden druk betreft, willen wij nog opmerken, dat deze om menige aanvulling en besnoeijing, dikwijls ook om nog duidelijker en juister wijze van voorstelling, met volle recht „verbeterde druk" heeten mag, en nemen wij de woorden van Dr. van den Es (in het *Schoolblad* van 22 Junij ll.) gaarne hier over: „Ik ben nog van oordeel, dat men met deze Latijnsche spraakkunst zijne leerlingen degelijk latijn kan leeren en dat de vele fijne opmerkingen over sommige eigenaardigheden van Latijnschen stijl niet anders kunnen strekken dan tot opwekking van de belangstelling in deze zoo moeilijke zaak."

Moge nog menige herdruk van Borking's *Spraakkunst* er toe bijdragen, om onze seminariën en gymnasiën te bewaren voor een gebrek, waarover thans bij de „veelzijdige ontwikkeling" meer dan ooit klagten gehoord worden, voor oppervlakkigheid.

GEBEDEN EN GEZANGEN [1]).

„Ofschoon deze *Gebeden en Gezangen* bijzonder bestemd zijn voor de vrome bedevaartgangers naar Kevelaar, kunnen ze echter ook voor alle geloovigen en ten allen tijde dienen. Daarom is de reeds groote verscheidenheid der Liederen van het *eerste* gedeelte, hetwelk hoofdzakelijk voor de *Pelgrims*

---

1) *Ten dienste der Broederschap en Noord-Hollandsche Processie van O. L. V. van Kevelaar, gevestigd in de Sint-Laurentius-kerk te Alkmaar.* Gedrukt in het St. Jacobs-Godshuis te Haarlem. 1878.

is, nog met een *tweede* gedeelte van Maria-Liederen en met een *derde* van verschillenden inhoud vermeerderd." Lezen wij onder deze woorden der toespraak tot den „Beminden Pelgrim en Lezer," eenige welbekende initialen, dan zien wij er een waarborg in: én dat de nieuwe bij dezen bundel nu gevoegde Liederen echt godsdienstige poëzij zijn, én dat de oude met zorg en door een bekwame hand nagezien, en waar het noodig was, veranderd, zijn. Niet weinige, zoo niet alle Kevelaarsliedjes hebben zulk eene kuischende hand noodig, die met eerbiediging van hetgeen oud en eerwaardig is, de taal verbetert, en wat er hier of daar om andere dan letterkundige redenen stootend in mogt voorkomen, wegneemt. Vele verzamelingen zijn reeds door hem, wiens naam hier velen zullen uitspreken, nagezien en verbeterd. Te bejammeren blijft het, dat men soms nog verzamelingen van Kevelaarsliedjes gebruikt, die onder letterkundig opzigt den toets niet kunnen doorstaan; daar zijn er zelfs, meenen we, die, zonder de vereischte kerkelijke goedkeuring verschenen, ook onder theologisch opzigt zeer veel te wenschen overlaten. Het goede voorbeeld der Alkmaarsche processie en van zoovele andere vinde overal navolging, en dit net gedrukte en om zijn inhoud zoo aantrekkelijke boekje eene ruime verspreiding.

KATHOLIEKE MISSIEN EN KATHOLIEKEN IN CHINA.

De graaf J. de Rochechouart, oud-minister van Frankrijk in China, die tien jaren in het Hemelsche Rijk heeft doorgebragt en daar altijd de Katholieke missionarissen naar best vermogen tegen de trouwelooze mandarijnen beschermde, geeft over de missiën in dat onmetelijke rijk dit algemeen overzigt.

China is verdeeld in Apostolische vikariaten; deze zijn toevertrouwd aan de verschillende Ordes en Congregaties, die zich aan de missiën wijden.

Het Genootschap der Vreemde Missiën is werkzaam in Setchuen, Tibet, Koeeitcheoe, Yunan, Mantsjoerië en Canton, te zamen acht Apostolische vikariaten, met omstreeks 200,000 Christenen.

De Paters Jesuïeten zijn belast met twee Apostolische vikariaten, Nanking en Kiangnan en een gedeelte van Petchili, te zamen 150,000 Christenen.

De Lazaristen hebben Peking, Kiansi en Tchekiang, verdeeld in vier Apostolische vikariaten, met nagenoeg 150,000 Christenen.

De Italiaansche Franciskanen zijn gevestigd in Honan, Hoepé, Chansi, Chensi, Chantoeng en Hoenan, in 't geheel negen Apostolische vikariaten, met 100,000 Christen.

De missionarissen van Scheutveld bij Brussel arbeiden in Mongolië, en hadden één Apostolischen vikaris met 30,000 Christenen. In den laatsten tijd echter is dit getal aanmerkelijk toegenomen, en de H. Stoel heeft er een tweeden Apostolischen vikaris benoemd, namelijk Mgr. Hamer, uit Nijmegen geboortig.

Eindelijk het eiland Formosa en Fokien, met twee Apostolische vikarissen; welke missie aan de Paters Dominikanen is toegewezen.

Het getal der Chineesche Christenen kan men in 't geheel schatten op nagenoeg 700,000 [1]).

VERBODEN BOEKEN.

De H. Congregatie van den *Index* heeft bij Dekreet van 16 September ll., hetwelk Z. H. de Paus den 20 derzelfde maand bekrachtigde, de volgende boeken op de gewone wijze veroordeeld:

B. Gioia Gio. *Esposizione critica della Genesi.* Roma. 1877.

A. Scoll. *Le Procès de Jésus-Christ.* Paris.

P. Larroque. *Religion et politique.* Paris.

P. Giacomo del S. Cuor di Maria. *Nuovo Saggio intorno all' azione di Dio sulla libertà dell' uomo secondo la vera dottrina di S. Tommaso.* Napoli. 1877. Dekreet van 't H. Officie van 14 Augustus 1878.

Il nuovo Saggio intorno all' azione di Dio ecc. difeso dall' Autore. Napoli. 1878. Door hetzelfde Dekreet. — De schrijver heeft zich op lofwaardige wijze onderworpen en het werk afgekeurd.

1) Met de spelling der plaatsnamen, verkort overgenomen uit *De Katholieke Missiën*, 5e aflev. 1878, bladz. 110 vv.

LETTERLOOVER.

* *
*

O Kribbetje van Bethlehem,
Wat houdt gij een geheimen in!
O God, geef mij der eng'len stem,
O Heer, geef mij der eng'len zin!

Wat zijt gij zwaar, wat zijt gij licht,
O Kribbetje van Bethlehem;
Hoe zwaar, die uwen Schepper schraagt,
Hoe licht, die 't pas geboren Wicht
In luttel schaam'le doeken draagt!

Waar heeft de zaal'ge boom gebloeid,
O Kribbetje van Bethlehem,
Die hout voor uwe plankjes gaf?
Dien boom, uit Scheppers hand gegroeid,
Wie nam hem kroon en leven af?

Gaf Libanon ook cederhout,
O Kribbetje van Bethlehem?
Viel 't palmgeboomt' die eer te beurt?
Of zijt gij uit een boom gebouwd,
Die willig heel zijn leven treurt?

Zong uit uw bleekgroen looverdak,
O Kribbetje van Bethlehem,
Ook 's vogels klaagtoon, zoet en zacht,
Al treurend op een dorren tak,
Een lied, dat naar verlossing smacht?

Wat zijt gij klein en nauw beklemd,
O Kribbetje van Bethlehem,
Wat waggelt ge op uw éénen voet;
Gij waart het vee ten dienst bestemd,
God vond u voor zijn Zoon wel goed,
Nu draagt gij 't Brood, dat zielen voedt.

Gij draagt Hem die u 't leven gaf,
O Kribbetje van Bethlehem,
Men nam u 't leven, Hem ter eer,
Men nam uw bladerkroon u af.
Wat glorie schonk de Heer u weêr!

Maria droeg Hem in heur arm,
O Kribbetje van Bethlehem,
En leî Hem in uw armen neêr;
Zijn adem maakt uw plankjes warm,
O draag Hem zacht, mijn God en Heer!

Wordt weder levend en ontspruit,
O Kribbetje van Bethlehem,
Door 's Levens ademtocht geraakt;
Sprei weêr uw bleekgroen loover uit,
En kroon Hem die u heeft gemaakt.

Verberg het in uw twijgen zacht,
O Kribbetje van Bethlehem,
Het Kindje, dat de Liefde heet,
En zoet de wereld tegenlacht,
De wereld, die Hem eerst vergeet,
En straks vervolgt zoo bits en wreed.

* *
*

Het schreien van het spraakloos Wicht,
Te Bethlehem geboren,
Begint de rust te storen
Des konings op zijn hoogen troon,
Hij siddert voor zijn kroon,
Hij luistert, in gepeins verloren,
Naar 't koninklijk bericht.
Tirannen vreezen licht.

Wat vreest gij toch, ontroerde Vorst?
Zou Hij van 't aardsche rooven,
De Koning van hierboven?
Of Hij naar wereldkronen streeft
Die hemelkronen geeft!
Hadt gij 't vermocht Hem te gelooven,
Nooit hadt ge uit gloriedorst
Uw troon met bloed bemorst.

Nu valt daar Bethlems kindrenrij
Als rozen voor de orkanen!
In stroomen moedertranen,
In wreed vergoten kinderbloed

Hebt gij uw lust geboet;
Nu zoudt ge u veilig kunnen wanen,
Maar Gods hand is nabij,
Wat mag uw tirannij?

Een enk'le knop blijft ongedeerd,
Wat ook de storm moog stroopen.
Die Roos gaat weldra open,
En prijkt voor ieders oogen schoon
Met eene 'purpren kroon.
Uw heerschzucht blijft niets meer te hopen;
Vergeefs hebt ge u geweerd,
't Onnoozel Kind regeert.

Herodes! ik waan u nog niet dood;
Herodessen nog streven
Het Bethlems Kind naar 't leven,
Niet meer verborgen in een stal,
Maar levend overal.
Wat zal die haat en strijd nu geven?
Het Kind staat aan uw woede bloot,
Maar God beschermt het in den nood,
Gij zwicht — en Hij wordt groot!

Leiden. F. J. POELHEKKE.

„De Katholiek"

AAN

ZIJNE LEZERS EN BEGUNSTIGERS.

Gelijk reeds meermalen te voren, heeft De Katholiek weder aanleiding, om een bijzonder woord tot zijne lezers en begunstigers te rigten.

Met het jaar 1879 begint hij zijn 75e deel, en het 25e jaar, sedert hij zich in 1854 meer uitdrukkelijk onder de bescherming der Onbevlekt Ontvangen Moedermaagd heeft gesteld, en het vijfde jaar zijner nieuwe reeks, vóór welker opening de Redactie enkele wijzigingen in de uitgave te berigten had.

Ook nu zal er eenige uitwendige verandering zijn, die dadelijk in het oog moet vallen en waarvan wij onze lezers, die ons zoo lang in hetzelfde voorkomen gekend hebben, rekenschap wilden geven.

Op het voorbeeld namelijk van andere maandschriften, en

naar veler uitgesproken verlangen, zullen wij voortaan meer partij trekken van den omslag. De Inhoud van elke aflevering komt nu op de eerste bladzijde er van; de overige drie zullen dienen ter aankondiging van boekwerken, die, hetzij binnen of buiten 's lands verschenen, de aandacht van onze Katholieken in 't algemeen, of bijzonder van onze Geestelijkheid verdienen. Daarbij heeft de Redactie maatregelen genomen, om onze lezers met een korter of langer verslag aangaande die werken, vooral de belangrijkste, genoegzaam te kunnen inlichten.

Minder welligt zal het in 't oog vallen, dat wij tevens méér inhoud zullen leveren, ook door meer gesloten druk en nog ruimer gebruik der kleinere letter.

De Redactie vertrouwt, dat zij de toegezegde verbeteringen bij de nieuwe reeks van 1874 naar genoegen heeft volbragt; gelijk zij ook kort te voren het beloofde „Algemeen Register op De Katholiek van Januarij 1842 tot December 1873", hetwelk den bewerkers niet weinig tijd en arbeid heeft gekost, bij onzen Uitgever verkrijgbaar gesteld heeft, en dat zij later ook denkt te vervolgen. Evenzeer vertrouwt zij, thans een en ander verlangen omtrent den inhoud te kunnen vervullen.

Bij het einde van 1871 mogten wij vermelden, dat De Katholiek geheel den hoofdinhoud en aanmerkelijke uittreksels van Mgr. Broere's Conferentiën over de kenteekenen der Kerk zou geven, alsook zijn Heldendicht Constantijn, voor zooverre het afgewerkt was. Met alle zorg, meenen we, is aan die toezegging voldaan; men zie de Conferentiën

in De Katholiek, Deel LXI en LXII, en Constantijn, Deel LXIII tot LXVI. Wij spraken toen insgelijks van zijne preken, en dachten er ook reeds voorlang aan, om over onzen onvergetelijken leermeester en genialen schrijver, die gedurende bijna twintig jaren de geheel eigenaardige kracht van De Katholiek geweest is, iets meer mede te deelen dan in het welsprekend woord bij zijne begrafenis, op den 31n December 1860, kon geschieden. Zie De Katholiek, Deel XXXIX, bladz. 24 vv. Dat reeds voor jaren opgezette werk is helaas! door ziekte en onvoorziene omstandigheden al te zeer vertraagd. In 't vervolg echter hopen wij, ter bevrediging van zooveler hooggewaardeerden wensch, zeker enkele van zijne ter uitgave genoegzaam voltooide preken, alsmede zijne Levensschets aan onze geachte lezers te kunnen aanbieden.

Met deze en verdere ons welwillend gedane toezeggingen voor den inhoud, treedt De Katholiek, onder de bijblijvende goedkeuring en bescherming der Geestelijke Overheid, zijn nieuwen jaarkring in. Maar wij voelen ons gedrongen, hier openlijk onzen innigsten dank te betuigen, eerst aan God, den Gever aller goede gave, voor de ons zoo goedgunstig verleende hulp; dan aan al onze trouwe begunstigers, dat wij door hunne voortdurende belangstelling, wat er intusschen ook van periodieke geschriften onderging of opkwam, met nieuwe krachten onzen 38n jaargang en het 75e deel mogen beginnen.

Weder, gelijk te voren, bevelen wij ons aan de magtige bescherming der Onbevlekt Ontvangen Moedermaagd; wij bevelen onzen arbeid aan het liefderijk Hart van haren Zoon,

onzen goddelijken Meester, wiens verheerlijking alleen wij naar vermogen zoeken, en wenschen alzóó, vol vertrouwen en niet zonder vrucht tegen dwaling en ongeloof te blijven strijden met onze oude leus:

VINDICAMUS HEREDITATEM PATRUM NOSTRORUM.

8 December 1878.

De Redactie.

EINDE VAN HET VIERENZEVENTIGSTE DEEL.